

699

Юліян Бачинський

УКРАЇНСЬКА ІМІГРАЦІЯ
В З'ЄДИНЕНИХ ДЕРЖАВАХ

АМЕРИКИ

ЮЛІАН БАЧИНСЬКИЙ

УКРАЇНСЬКА ЕМІГРАЦІЯ

Т. I.

ЮЛІЯН БАЧИНСЬКИЙ

УКРАЇНСЬКА ІМІГРАЦІЯ
В З'ЄДИНЕНИХ ДЕРЖАВАХ
АМЕРИКИ

з 75 ілюстраціями і двома картами.

ЛЬВІВ 1914

НАКЛАДОМ ЮЛІЯНА БАЛИЦЬКОГО І ОЛЕКСАНДРА ГАРАСЕВИЧА

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

Юліан Бачинський

Сей І. т. „Української еміграції“ дає розгляд життя української імміграції в З'єдинених Державах Америки в його повноті, від перших початків імміграції до останніх часів. Слідуючі томи обіймуть життя українських іммігрантів в Канаді, Бразилії, Сибірі і в інших краях, де поселились українські емігранти.

Все подане в отсім томі, як і в слідуючих томах, оперте на власних спостереженнях на місци.

АВТОР.

Зміст.

	Сторона
В старім краю	1
На мори	16
„Америка“	27
Географічне положене. Обшар. Поверхня. Клімат	27
Поселене З'єдинених Держав	34
Відношене Англії до її колоній	43
Конституція З'єдинених Держав	46
Нові територіяльні придбаня	50
Горожанська війна	54
Новіші територіяльні придбаня	62
Імміграція зарібкова	65
Відношене суспільности З'єдинених Держав до імміграції	69
Нормоване імміграції і контроля над нею	83
Українська імміграція	86
Початки; зріст; чисельність	86
Розміщене	114
Портова контроля	122
Елліс Айленд	122
Еміграційні Доми	128
За зарібком	134
Праця мужчин (дорослих)	141
Праця женщин (дорослих)	153

Праця малолітніх	159
Іммігранти-фармери	165
Іммігранти-бізнесмени	184
Житє побутове	195
Стрій	195
Мешканя	200
Харч	216
Занатя іммігрантів в вільних хвилях	221
Вільні хвилі по роботі	222
Збірні забави	229
Взаїмні відносини між українськими іммігрантами а іммігрантами інших народностей і настав- никами, в варштатах праці і поза варшта- тами праці	248
Криміналістика	250
Організаційні змаганя	256
Церков	256
Запомогово-асекураційні товариства	310
Заводові робітничі організації	333
»Народна Торговля«	337
»Народна Спілка в Йонкерс, Н. Й.«	342
»Український Еміграційний Дім«	343
»Руський Народний Дім в Америці«	350
Культурні почини	357
Читальні	360
Видавництва популярних книжочок	362
Книгарні	372
Хори	375
Орхестри (банди)	378
Музикально-декляматорські вечерки і театральні ви- стави	379
Гімнастичні Товариства	383

	Сторона
Школи	384
Парохіяльні школи	384
Англійські школи	392
На фармах	402
Політичне жите	404
Преса	443
Літературна творчість імміграції	465
Взаємини зі старим краєм	473
Кінцеві уваги	481

Ілюстрації.

Портрети:	Сторона
Арлан Іван	301
Беля Михайло	471
Бичинський Зиґмонт	470
Бончевський Антін	303
Волянський Іван	257
Грушка Григорій	447
Дмитрів Нестор	293
Констанкевич Іван	300
Макар Стефан	468
Ортинський Сотер	307
Підгорецький Микола	347
Сіменович Володимир	359
Стефанович Микола	478
Тимкевич Павло	342
Товт Алексій	277
Уешінгтон Джордж	49
Чарнецький Сава	469

Ілюстрації до уступів:

На мори	Сторона
»Через воду«	16
На покладі	22
Спальня міжпокладовців	23
В'їзд до порту в Нью Йорку	26
Географічне положенє. Обшар. Поверхня. Клімат	
Типовий плян міст в З'єдинених Державах	28
Краєвид в горах Алегени	29
Типове місточко в З'єдинених Державах	29
На преріях	30
Водопад Ніагари	33
Еліс Айленд	
Будинок Імміграційного Уряду на острові Еліс	124
Контрольна галя для іммігрантів в Імміграційнім Уряді на острові Еліс	125
Праця мужчин (дорослих)	
Верченє дїр в вугляній стїні для ладованя набоїв	142
Сталівні	145
Праця малолїтних	
»Бреха« — вугляний млин	161
Хлопці в »брехах« при виловлюваню з між вугля каміня	162
Іммігранти-фармери	
На фармі	172
Іммігранти-бізнесмени	
В українськїм »салунї«	187
В українськїм сторї	190
Стрїй	
Група українськїх іммігрантів	197
Група українськїх іммігранток	198
Українська дївчинка	200

Мешканя	Сторона
Компанійні доми для робітників	201
Робітничі доми «на печах»	204
Будова американських деревляних домів	207
а) Доми українських іммігрантів	207
б) » » »	208
в) » » »	211
В кімнаті бордінгерів	209
Гостинна кімната українського бизнесмена	212
Спальня українського бизнесмена	213
Дім і господарські будинки на фермі	214
Гостинна кімната у українського фермера	215
Харч	
Бордінгери при обіді	218
Вільні хвили по роботі	
В гостині у кума	223
Збірні забави	
На прогульці	233
Весільна дружина	237
На стрічу молодим	299
На вічний спочинок	345
Церков	
Перша українська церков в З'єдинених Державах, греко-католицька, в Шенандоа, Па	258
Гр. кат. церков в Кінгстон, Па	260
» » » » Олифант, Па	262
» » » » Нортгемптон, Па	264
» » » галицька, в Пітсбург, Па	267
» » » в Гомстед, Па	269
Внутрішній вид гр. кат. церкви в Уиндбер, Па	271
Іконостас в гр. кат. церкві в Лайсенрінг, Па	275
Православна церков в Уилкис-бери, Па	278
Внутрішній вид православної церкви в Уилкис-бери, Па	280
Шенандоа, Па	286

„Народна Спілка в Йонкерс, Н. Й.“	Сторона
Доми »Руської Народної Спілки в Йонкерс, Н. Й.«	343
Хори	
Український хор в Пітсбург, Па	377
Орхестри (банди)	
Українська »банда« в поході	379
Музикально-декляматорські вечери і театральні вистави	
Українська театральна сцена в Олифант, Па	382
Парохіяльні школи	
Українська парохіяльна школа в Олифант, Па	385
Українські діти в парохіяльній школі	387
Англійські публичні школи	
Американська міська публична школа	393
Преса	
»Америка« ч. 1. р. 1.	444

Карти:

- I. Карта українського поселеня в З'єдинених Державах Америки.
- II. Північно - східний, промисловий район З'єдинених Держав Америки.

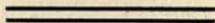
Важніші похибки до справлення.

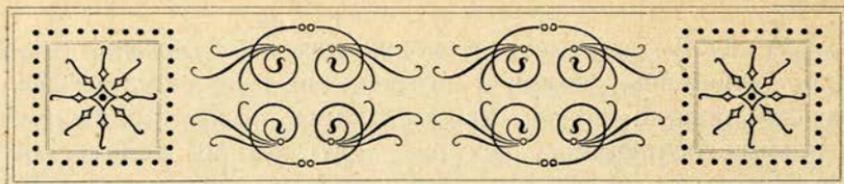
Стор. стрічка

4	15	з долу: замість	м	має бути	їм
31	19	" "	<i>Сен Луїс</i>	" "	<i>Сент Луїс</i>
35	8	" гори: по слові	<i>се</i>	пропущено	<i>було</i> —
45	2	" долу: замість	<i>1775</i>	має бути	<i>1776</i>
79	4	" "	<i>Улієм</i>	" "	<i>Улієм</i>
110	9	" гори: "	<i>Русько-Народний</i>	" "	<i>Руський Народний</i>
120	11	" "	по слові <i>взореуь</i>	пропущено	<i>для</i>
121	8, 22 і 26	" "	замість <i>фармарів</i>	має бути	<i>фармерів</i>
143	5 і 4	" долу	" <i>hungariens</i>	" "	<i>hungarians</i>
188	14	" гори	" <i>так</i>	" "	<i>вже</i>
203	14	" "	<i>Де-Лож</i>	" "	<i>Дес Лодж</i>
221	8	" долу	" <i>фор джулай</i>	" "	<i>форт джулай</i>
227	10	" гори по слові <i>парубок</i> , замість	<i>і</i>	має бути	<i>то</i>
245	5	" "	замість <i>похороном</i>	має бути	<i>похорону</i>
249	1	" долу	" <i>сунгерієн</i>	" "	<i>сунгерієн</i>
253	в Таблиці 23	— в рубриці: Німців, замість	<i>4790</i>	має бути	<i>74790</i>
261	стрічка 2	з гори: замість	<i>1903</i>	має бути	<i>1902</i>
274	" 18	" "	<i>1772</i>	" "	<i>1789</i>
275	в поясненню до 48 ілюстрації:	замість <i>Лайсерінг (Leisering)</i>		має бути	<i>Лайсенрінг (Leisenring)</i>
287	14	з долу: по слові <i>священники</i>		пропущено	—
288	6	" гори: замість	<i>1899</i>	має бути	<i>1889</i>
288	9	" "	по словах <i>але скоро</i> ,	додати	<i>не</i>
288	2	" долу: замість	<i>Михайло</i>	має бути	<i>Виктор</i>
289	11	" "	<i>1897</i>	" "	<i>1889</i>
295	14	" "	<i>1900</i>	" "	<i>1890</i>
296	10	" гори	" <i>1902</i>	" "	<i>1892</i>
296	15	" долу	" <i>1905</i>	" "	<i>1895</i>
314	6	" гори	" <i>1902</i>	" "	<i>1892</i>
316	9	" "	" <i>1900</i>	" "	<i>1902</i>
316	8	" долу	" <i>Юрія</i>	" "	<i>Івана</i>
319	13	" "	" <i>ще в 1905</i>	" "	<i>Оргинським в 1909</i>

Стор. стрічка

324	15	з гори:	замість 1908	має бути 1909
324	16 і 17	" "	" "	" двотижневик має бути місячник
335	6	" "	по слові <i>ведуть</i>	пропущено <i>головно</i>
340	17	" долу:	замість 1900	має бути 1890
342	5	" гори:	" 1908	" " 1898
342	3	" долу:	" 1902	" " 1892
343	1	" гори:	" <i>цїлої</i>	" " <i>цїлий</i>
353	6	" "	" 1905	" " 1895
353	15	" "	" 1906	" " 1896
362	13	" "	по слові <i>нераз</i>	пропущено <i>видїли читалень</i>
365	14	" долу:	замість <i>стає</i>	має бути <i>остає</i>
368	2	" гори:	" <i>Іван</i>	" " <i>Виктор</i>
368	16 і 17	" "	" <i>Дмитровим</i>	має бути <i>Дмитровом</i>
368	19	" "	" <i>Жаткевичом</i>	" " <i>Жатковичом</i>
368	21	" "	" <i>Іван</i>	" " <i>Емилій</i>
393	в поясненю до 68 ілюстрації: замість <i>школи</i> має бути <i>школа</i>			
397	стрічка 18	з долу:	по слові <i>Дому</i>	пропущено <i>і Народний Фонд</i>
397	" 12	" "	замість 2 <i>цнт.</i>	має бути 1 <i>цнт.</i>
413	" 2	" гори:	" <i>на</i>	" " <i>про</i>
420	" 14	" "	" <i>обширно</i>	" " <i>між иншим</i>
427	" 13	" "	перед словом <i>викликала</i>	пропущено <i>чим</i>
430	" 10	" "	замість <i>Іван</i>	має бути <i>Виктор</i>
439	" 13	" "	" 1914	" " 1904
447	" 6	" долу:	" 1906	" " 1896

В „старім краю“.

Безперечно, жите українського мужицтва переходить тяжку кризу; воно переображуєсь в цілій своїй істоті та скидає давні форми, щоб прийняти нові. Українське мужицтво, втягнене в правно-приватні відносини капіталістичних держав — Австрії, Угорщини і Росії, мусіло підпасти усім тим новим нормам, які накладає економічному, суспільному і політичному життю капіталізм і піддатись усім консеквенціям, які випливають із сего для його господарки.

Мужик перестав бути цілим господарем на своїм обійстю, на котрім складав, по вилученю наложених на него данин державі, панщизняному панови і церкві, усе решта, добуте ним на рілі і в хатнім варштаті, і яке споживав в крузі своєї рідні. І його обійсте перестало бути немов якимсь осередком сьвіта і самим сьвітом, в котрім він і його рідня жили осьвяченим старими звичаями, з діда-прадіда, житем, глухі і сліпі на все, що докола них діяло ся — вірні засаді: моя хата з краю — нічого не знаю. Мужик став горожанином капіталістичної держави і як такий найшовсь нараз в круговороті саме того посторонного сьвіта, якого не знав і не хотів знати, не бачив і не хотів бачити; пірваний насильно до него, змушений зістав разом з ним жити — терпіти його болями і втішатись його радощами. Він перестав бути собою, виключністю своєю, а став частиною якогось цілого, незнаного йому, чужого — частиною загалу, котрого не знав і котрого не розумів.

А в тім круговороті нових для него бажань, змагань, стремлінь, вимог і потреб, він і не спостеріг ся, як сам поволи почав ставати якимсь новим чоловіком, з новими потребами, яких вже його хатний варштан не міг заспокоїти а які він заспокоювати мусів поза своїм обійстям.

Так не лиш як одиниця суспільна, але і як одиниця економічна став він чимсь иншим. Він вже перестав бути творцем продукту, призначеного для його власного консуму, творцем продукту, що безпосередно мав заспокоїти його мужицькі вимоги, він вже є творцем продукту, призначеного для консуму загалу, і доперва від того загалу дістає він продукти, що мають заспокоїти його вимоги — як горожанина капіталістичної держави і члена капіталістичної суспільности. Давне, патріархальне господарство українського мужика — господарство натуральне, в котрім мужик сам продукував і витворений ним продукт консумував — перейшло до історії, воно перемінилось в господарство товарове, в котрім його продукт не є вже призначений для него а — на ринок, і він, доперва при помочи гроша, добутого на ринку з продажі його продукту, може набути — рівнож на тім ринку, продукт, потрібний для його власної консумції — матеріяльної чи духової.

А того гроша потреба йому що-раз більше. Ті вимоги особисті, а ще більше що-раз зростаючі вимоги державні (для оорони капіталізму), які він, як горожанин держави, мусить заспокоювати, в виді що-раз зростаючих оплат державних, краєвих і громадських, гонять його раз-враз з його продуктом на ринок. Але ту, на тім ринку, не він означає вартість і ціну свого продукту, створеного його долонею, при помочи деревляного плуга, на вияловілій рілі. Вартість і ціна його продукту означаєсь вже поза ним, дорогою міжнародної конкуренції, якій і він, разом з своїм деревляним плугом, мусить піддати ся. І його продукт не видержує конкуренції, „паде на вартости“, йде „за безцін“.

А з ним і він, як господар, „паде на вартости“ — тратить свою господарську силу, своє господарське значіне...

Та й нічо дивного. Те нове жите так прийшло нечаяно, непомстережено для українського мужика, що йому й ніколи було пристосуватись до него, в час його зрозуміти і відповідно до тих нових вимог урядитись на своїм господарстві. І він безрадний, безпомічний у тій нерівній, безглядній конкуренційній боротьбі, став упадати... Та ще, упадаючи, пробував ратувати ся. Чого не добув на ринку, те старав ся добути — в лихвара. Та се до решти його зруйновало. І не пройшло много часу, а український мужик спролетаризував ся — і з недавного господаря, став зарібником. І вже не його земля, з діда-прадіда його, стала його живителькою, а тверда долоня на чужім — панськїм лані...

Але й на панськїм лані не стало йому скоро місця. Там уже звалилась ціла юрба таких як він. І він жене дальше — кидає село і йде до міста. Але й ту те саме його стрічає. Той капіталїзм, що з'умів так безпощадно сторощити усю дрібноту — мужика і ремісника, не створив ще на українських землях великих центрів промислових, які змоглиб примістити у себе усю ту зростаючу з кождим днем юрбу пролетаризуючого ся мужицтва. Сей капіталїзм і сї держави, що так ним піклують ся, се витвір не власного житя господарського українських земель, а витвір чужий, житя — державних націй, до котрих прилучено українські землі — не на те, щоб помочи їм створити свій власний великий промисл, щоб жили своїм питомим господарським житем, а щоб було їм з відки тягнути поживні соки і було де збувати витвори їх великого промислу.

Мужик-пролетар не найшов і в місті пристановища.

* * *

Та саме в пору, коли український мужик найшов ся в такім розпучливім положеню, що здавалось нікуди йому виходу, саме у ту пору — немов десь із за семи гір, із за семи рік прийшли нараз якісь дивні-предивні вісти, про

якийсь далекий, багатий край — Америку! — чарівні вісти, що несли ся від села до села, від повіту до повіту і нараз захопили уми усіх жадних — надії і поратунку. Кождий ставав і наслухував: що се за вістки? З відки вони? — Дива-предива розказують...

Те власне розпучливе матеріальне положенє мужика-пролетара стало як-раз тим знаменитим підкладом, на якім змогли саме тепер живо розвести свої вербункові операції аенти ріжних американських підприємств, жадних дешевих, незорганізованих робітників, і пароплавних компаній, доставців за море дешевих але міцних мязів. — І вони в туж мить кинулись на села. Пішли вісти про „чарівний край...“ і розпочалась операція.

Вербунок удавався знаменито. Кождий, до кого приступав аент, радо піддавався підшептам о „заморськїм раю“, о нечувано високих зарібках — сеж не 20 або 30 кр. а 2, 3 і 5 зр. денно! Просто, вірити не хоче ся!

Зворушились українські села.

І от почалась нова драма, якої заголовок — еміграція

* * *

Та, що лиш рушились мужики, а тут сперла вже їм дорогу адміністраційна краєва власть. Розпочинаєсь розпучливе шамотанє — емігранта, що наваживсь за всяку ціну дістатись до „обіцяного краю“, і адміністраційних властей, які, засипувані доносами і ляментами дідичів, що отсе утікає їм дешевий, місцевий робітник, починають з безприкладним цинізмом, без згляду на закони о горожанській свободі, не лише ловити емігрантів і відставляти їх назад до сіл, але й конфіскувати їм пароплавні карти, щоби не важились в друге „утїкати“, а навіть і гроші, що мали при собі, щоби не пробували нових карт купувати...

Вже в самім зараню української еміграції в Галичині, в Марті 1877 р. розсилає галицьке намісництво тайний обіжник до всіх староств і постерунків жандармерії з наказом, спинювати від еміграції усіх „бідних“ селян (тих власне, що звичайно наймають ся до роботи на панських ланах),

виловлювати тих, що пустились в дорогу і відставляти їх назад до сіл. В пару місяців опісля, в Червни, виходить з намісництва другий тайний обіжник, в котрім для запобіження непорозумінь між підрядними адміністраційними властями що до того, кого зачисляти до „бідних“, узнає намісництво за таких усіх тих, що не в силі виказати ся 160 зл. (320 кор.); а що крім мужчин, вже й жінки почали емігрувати і дідичів обхопив ляк, що не стане їм до пільних і огородових робіт робітниць, наказало завертати до сіл також усі жінщини до 35 року житя.

Але й сі обіжники скоро заступлено новими. Показало ся, що 160 зл. може виказати хочби і який бідний емігрант-зарібник, бо на се складала ся майже все і рідня і знакомі, а дальше — гроші ті почали діставати емігранти вже й з Америки, від тих, що мимо перепон адміністраційних властей, таки з'уміли видістатись з краю і дібратись до Америки. Отже й видано наказ до усіх експозитур поліції на пограничу австрійсько-пруським, куди справлялись емігранти до портових міст, і до дирекції поліції в Кракові, щоби в загалі нікого не перепускати через границю.

І розпочалась нова, ще острійша нагінка за емігрантами. Дідичі слідають по селах, чи хто не ладить ся „в дорогу“, громадські писарі не видають робітничих книжок, а за кожним, хто зголосить ся по книжку, слідають жандарми. Староства знова не видають пашпортів. А як котрому таки удасть ся „втечи“, хочби і без книжки і пашпорту, дідичі розтелеграфують за ним по стаціях желізничих і постерунках жандармерії — ляментуючи, що, мовляв, „як він дістанесь до Америки, то за ним ціле село виемігрує...“ Колиж мимо того дістанесь емігрант до границі — то його ще й ту переловлять і з відтам ще відставлять назад домів, і то всіх: і молодих і старих і жінок і дітий — ні вік, ні пол, ні гроші, нічо не охороняє їх від сего; так і стали завертати старих емігрантів, що могли виказати 400 і 500 зл. на дорогу, стали завер-

тати і жінки з дітьми, що дістали від мужів з Америки пароплавні карти і потрібні гроші...

Так само в Угорщині. Постерунки жандармерії дістають наказ переловлювати емігрантів і відставляти їх до жупанів. Жандарми мишкують по селах, розвідують ся тихцем за охочими до еміграції, виловлюють їх і справді відставляють до жупанів. А там відбирають їм пароплавні карти і гроші і відставляють їх назад до сіл, під загрозою арешту, наколи рушать ся з села. Те саме роблять з жінками і з дітьми, котрим мужі і батьки прислали карти, щоби приїхали до них, до Америки. Тою конфіскатою пароплавних карт у жінок і дітей старають ся змусити емігрантів, що дістались вже до Америки, щоби вернули назад до краю.

А мимо того, хоч і обробовані з карт і гроший, емігранти і галицькі і угорські, знова — і в друге, а і в третє старають ся о нові карти і знова потайки викрадають ся з села. А щоб уйти рук жандармів, вибирають ся: угорські емігранти — до Галичини, а галицькі — до Угорщини, ніби то на пільні роботи, і звідти вже продирають ся до Америки, бо з відти їм, як „чужинцям“, легше вже дістатись за границі краю. Також лучать ся в гуртки і наймають собі провідників, які їх ночами, через ліси і вертепи, переводять за границі краю, звідки вже, звільнені від опіки краєвих властей, легше можуть дістати ся до моря.

Розуміє ся, такі потайні переправи много коштують емігрантів. Витворив ся навіть осібний „гешефт“ еміграційних підасентів і посередників, які не займались нічим иншим, як лиш „перешварцовуванем“ емігрантів за границі краю. І на тім добре виходили. Крім нагороди від пароплавних компаній за кожного доставленого їм емігранта в квоті 6 зл. (12 кор.), брали ще в двоє або й в троє тільки від емігранта за „перешварцоване“.¹⁾ І мимо стриму адміні-

¹⁾ Ті провідники, перепровадивши емігрантів поза Галичину і Угорщину, справляли їх желізницею через саксонську границю на Боденбах, оминаючи головні стації переселенчі Мисловіце і Осьвенцім,

страції, мимо усіх тих безжалосних і беззглядних секатур—
еміграція росла...

* * *

Сей однак зріст еміграції видавав ся пароплавним компаніям за слабий. Секатури адміністраційних властей хоч і не могли здусити еміграції, всеж таки її спиняли і інтерес пароплавних компаній не йшов так, як би повинен іти. Треба було тому конче сему зарадити. Спосіб найшов ся скоро. Передовсім, щоби усунути конкуренцію, лучать ся поодинокі конкуруючі компанії пароплавні: гамбурські „Packetfahrtgesellschaft“ і „Union“ і англійський „Cunard“, в рінг — в так зв. Clearing-hous, і закладають в Осьвенцімі головну аентуру, концесіоновану австрійським правительством, і їй поручають на їх спільний рахунок вести операції в Шлеску, в Галичині і в Угорщині. А щоби знова усунути секатури адміністраційних властей, йдуть до них з грішми і кожного, хто лише міг би шкодити еміграції — перекуплюють, і то без ріжниць, чи се возний староства, чи сам староста. Перекуплюють і урядників желізниць і жандармів і поліційних урядників, а в кінці і — суд. Перед емігрантами утворилась вільна дорога.

Але інші пароплавні компанії, як бельгійська Red Star Line (в Антверпії), голяндська Holland-America Line (в Роттердамі), а головно німецька Norddeutscher Lloyd (в Бремен) чули ся такою опікою пограничних австрійських властей адміністраційних над гамбурським Clearing-hous-ом, зглядно над його аентурою в Осьвенцімі, покривдженими. Вправді старались і вони у тих властей о згляди, але осьвенцімська аентура Clearing-hous-у усе з'уміла їх перемочи. Що більше, певна безкарности, організувала навіть ватаги „наганячів“, які напали на бременських аентів і відбивали їм емігрантів. Доходило до бійок, нераз і кривавих. Відбитих емігрантів зами-

на пограничу австрійсько-пруським, обставлені австрійською поліцією і жандармерією. Ся дорога, розуміє ся, є дорожша, чим на Мисловіце або Осьвенцім, але, щоб вратувати себе перед „опікою“ адміністрації, емігранти і на се радо годились.

кано до пивниць, обробовувано з гроший, а опісля встро- мивши їм силоміць у руки карти Clearing-hous-y, від- ставляно разом з решта емігрантами на залізничий дворець. Ту паковано їх, разом по 40—60, в товарові вагони і від- транспортовувано дальше в дорогу, через Пруси, до Гам- бургу. Урядники залізничі, погранична поліція, кондук- тори — все було в змові і ніяких перешкод емігрантам не робили. За них побрано вже все, що дало ся взяти, ще в льокалях аенції.

Ті явні урядові розбої скінчились однак фатально. Від „покривджених“ компаній пішли до висших властей адміністраційних, галицьких, доноси. З разу ті доноси оста- вались без наслідку, староста повіту бяльського, що стояв в змові з осьвенцімською аентурою і побирав 12% з чис- того доходу аенції, всі ті доноси представляв як безпід- ставні. Та, остаточно, під напором публичної опінії, на пограничю австрійсько - пруським, враженої тими явними розбоями, висші власти адміністраційні галицькі таки бачили ся змушені вдатись в розсліджене сього публичного скан- далу. Справу віддано державній прокураторії. І почалось слідство. Слідство тревало цілий рік і довело до зві- ного сензацийного процесу еміграційного в Вадовіцах, що тягнув ся від 14 листопада 1889 р. до 8 марця 1900 р. і в яким на лаві обжалованих засіло аж 65 обжалованих; самих свідків покликано до 400. Був се справдішній монстр-процес. А се, що виказав сей процес, се вже перей- шло цілком звичайні понятя можливости розбою. Публіка бачила ся перенесеною нараз з держави конституційної десь у глибину Африки, де ріжні європейські культуртре- гери звісними способами вводили між муринів „європейську цивілізацію“. Сей то вадовіцький процес подав європей- ській публіці зразок впроваджуваня сеї „цивілізації“ на ґрунті самоїж таки Європи...

* * *

Процес вадовіцький зворушив опінію цілої австрій- ської суспільности — справу порушено в краєвих соймах

і в парламенті. І як-не як, а виявилась конечність урегулювати безпроволочно еміграцію при помочи еміграційного закону, а вже передовсім, зорганізованя державної охорони над емігрантами перед еміграційними аєнтами.

Та з всіх тих заходів в законодатних тілах, в формі внесень і інтерпеляцій, які раз-по-раз, що року, поновлювано, не вийшло нічо путьного. Бож урегулювати еміграцію, значилоб взяти емігрантів в опіку перед розбоями еміграційних аєнтів, то є — улегчити емігрантам виїзд. А се прецінь не могло бути на руку більшостям в законодатних тілах і правительству. Вони найрадше бажалиб по просто заборонити еміграцію, та се, зі згляду на основний закон конституційний (арт. 4) про свободу переселеня, було неможливе.

Але всеж таки треба було конче щось зробити. Отже в 1896 р. й ухвалив парламент закон — однак, не про охорону емігрантів перед розбоями аєнтів і про опіку над ними в часі подорожи, а — проти підмовлюваня до еміграції. Закон сей накладав кару арешту від 8 днів до 6 місяців на того, хто, не маючи концесії, агітує за еміграцією, або, маючи концесію, переступає границі агітації, означені сею концесією, — і кару 6 місяців до 2 років строгого арешту, з можлистію доданя гривни до 2000 зр. (4000 кор.), а в обставинах обтяжуючих до 3 років строгого арешту з можлистію доданя гривни до 3000 зл. (6000 кор.) на того, хто, для заохоченя людей до еміграції, ширить неправдиві вісти про відносини за морем, представляючи їх в красшій виді, як є в дійности. То все. Про емігрантів ані слова.

Розуміє ся, сей „еміграційний закон“ лихови не зарадив, -концесіоноване аєнтур не усунуло надужить, лише поділило пароплавні компанії на упривіліювані і неупривіліювані і дало упривіліюваним вільну руку до розбоїв над емігрантами (надане концесії осьвенцімській аєнтурі довело як-раз до тих скандалів, що спричинили вадовіцький процес). А кари за ложне представлюване відносин в краях

заморських з'уміли оминати пароплавні компанії в той спосіб, що вже з поза границь Австрії насилали до сіл друковані відозви з описами незвичайного добробуту емігрантів за морем і заразом вказували дорогу і давали способи, як викрадаться і куди їхати, щоби безпечно перейти через границю Австрії. Розбої велись даліше. Закон не поміг нічо.¹⁾ Емігранти остались і на даліше віддані на ласку і неласку громадських писарів, жандармів, староств і цілої зграї еміграційних аєнтів.

Зате, щоби одобрехати занепокоєну опінію, тронові промови раз-у-раз — і в р. 1897 і в 1901 і в 1907 — заповідали внесене до парламєнту закону еміграційного. Скликувано навіть анкєти в справі урегульованя еміграції і уложєня еміграційного закону — в Червни 1905 р. і в Марті 1912 р. у Відни. Однак правитєльство аж до послїдних часів такого закону парламєнтові не предложило, хоч за той час вспіли вже ухвалити еміграційні закони парламєнти в Нїмєччині, Швайцарії, Франції, Бєльгії, Італії а навіть в Угорщині. Не спромоглись на се лишє Австрія і — Росія.

* * *

В Угорщині опінія публична показалась сильнїйшою як в Австрії і під єї напором правитєльство і парламєнт скорше чим в Австрії і серіознїйше занялись справою еміграції, єї урегульованєм і охороною емігрантів — хоч, розуміє ся, і ту до певних лишє границь, о стілько, о скілько се не нарушувало надто інтерєсів великої посїлости. В 1881 р. вийшов закон, нормуючий ведєне аєнтур пароплавних компаній. Однак сей закон скоро показав ся неvistарчаючим — пароплавні компанії з'уміли, як і в Австрії, обійти сі недо-

¹⁾ Вправді правитєльство обіщувало ще завєсти усюди в портових мїстах „Еміграційні бюра“ для інформации емігрантам, а навіть обіщувало позакладати в портових мїстах „азилі“, то є готелі для австрійських емігрантів, які, стояючи під зарядом „мужів довїря“, мали би давати захист емігрантам перед визисками і радою та чинною помочію ставати в пригоді емігрантам, та, на сих обіщянках і скінчило ся.

гідні для них приписи і провадили своє ремесло дальше, мимо обмежень сего закону. Визиск не уставав і еміграція зростала. Головним-же тереном, на яким оперували еміграційні аенти, була північно-західна територія — територія, замешкана як-раз українським і словацьким населенєм.

Занепокоєні зростом еміграції властители великих посіlostий, не надіючись скорої заради від парламенту, удались по поміч до комітатів. Ті не відказали їм своїх услуг. Бажаючи заховати їм дешевих робітників, надали собі самі *iure caduco* право „регулюваня“ еміграції і по просто — заказали еміграцію, і то під загрозою арешту і конфіскації пароплавних карт і гроший. Се „право“ довго однак не тревало. Ті самовільні, протизаконні зарядженя так обурили в короткім часі публичну опінію, що угорське правительство бачилось змушене вдатись в ту справу. І в 1888 р. знесло воно усї ті комітатські „розпорядженя“, а коли опісля комітати зборонялись ще видавати емігрантам звільненя від державної приналежности, наказало, в 1892 р., як найскорше такі звільненя видавати. Еміграція знова зростала.

Але тим зростом еміграції занепокоїлось вже й само правительство. Воно і починає серіозно застановлятись над—спиненєм єї. В 1899 р. закладає при міністерстві справ внутрішних Статистичне бюро для еміграції, якому поручає збирати матеріяли для евентуальних заряджень в справі еміграції, які після осудженя правительства покажуть ся конечними. І вже в 1900 р. видає розпорядженє „для можливо найуспішнішого здержаня еміграції“, в яким однак не спромоглось на нічо більше, як на деякі, в практиці цілком безсильні, зарядженя і на сконстатованє, що еміграцію без широких економічних і адміністраційних реформ, яких однак держава не є в силі скоро перевести — спинити не дасть ся.

Шляхта угорська, властители великої посіlosti, згуртовані в Товаристві господарським, також не засипляла

справи. В 1902 р. відбулись аж чотири конгреси в справі еміграції, уладжені тим Товариством.

Наконець в 1903 р. правительство предложило парламентови проєкт закону еміграційного — який в тімже році й ухвалено. А в 1908 р. ухвалив парламент другий, справлений закон еміграційний, який від 1909 р. й обов'язує до тепер.

Оба ті закони, з рр. 1903 і 1909 виходять з заложеня, що еміграція є шкідливим обявом для господарського житя Угорщини, але, в виду існуючих відносин господарських, є явищем конечним. Тож через те, що є шкідливим обявом треба виїзд емігрантів, о скілько можливо, утруднювати, а о скілько є явищем конечним, треба емігрантами заопікувати ся.

Виходячи з такої точки погляду на справу еміграції, забороняє закон з 1909 р. самовільну еміграцію малолітнім, що стоять під властію батьківською або опікунчою; малолітні можуть емігрувати лише тоді, коли викажуть письменний дозвіл батька, при чім автентичність сего дозволу мусить бути урядово потверджена, а малолітні, що стоять під властію опікунчою, мусять виказати такий-же дозвіл опікуна, потверджений властію надопікунчою; до тогож мусять доказати, що в краю імміграційнім мають забезпечене удержанє. Малолітні жєнщини і хлопці нисше 16 р. житя можуть емігрувати без батька або матери лише тоді, коли докажуть, що їдуть аж до заміреного місця в краю імміграційнім в товаристві (під дозором) вповні довірених і дорослих осіб. Крім того хлопці, що скінчили 17 р. житя, можуть в протягу обов'язуючого до військової служби часу, емігрувати лише за письменним дозволом міністерства внутрішних справ, який міністерство внутрішних справ має видати в порозуміню з міністерством краєвої оборони, і по зложеню кавщі в квоті 100—1000 кор. Не вільно також емігрувати тим, що находять ся в стадії карного поступованя за вчинки карані карним законом утратою свободи і тим, що засуджені вже на кару гро-

шеву, або втрату свободи. Не можуть також емігрувати родичі, коли лишають дома дітей в віці нижше 16 р. життя, або взагалі неспосібних до заробкованя, які через те потребують їх сталої помочи, не забезпечивши їм відповідного сталого удержаня. Не можуть також емігрувати ті, що не викажуть достаточної суми грошей на подорож до заміреної місцевости в імміграційнім краю і не відповідають вимогам імміграційного закону краю імміграційного. Заборонена також еміграція до країв, до котрих чи то яка держава, чи товариство, чи приватна особа обіцяє в цілях кольтонізаційних того краю цілком, або в части безплатну подорож. Дальше заборонена еміграція тим, котрих завернено з заграниці домів на кошт державний і вони не звернули коштів подорожи. Наконєць зборонена еміграція і тим, котрим зборонена еміграція приписами інших законів. (§ 2 а—і). Кождий знова, котрий може емігрувати, обовязаний постарати ся о пашпорт, виставлений до краю, куди задумє емігрувати (§ 3).

Коли емігрант не підпадає жадному з повисших ограничень і має пашпорт, отже може емігрувати, тоді держава дає вже йому і поміч і опіку, і то не лиш на час подорожі, але і в самім місци побуту його в краю імміграційнім. І зі згляду на ту охорону може навіть міністер справ внутрішних заборонити еміграцію на якийсь означений час або для осіб певного спеціального занятя або віку до країв, в котрих емігранти наражені можуть бути чи що до життя, чи здоровля, чи моральности, чи масткових відносин на поважну небезпеку (§ 4), а для забезпеченя емігрантам ліпшої державної опіки і для ліпшої оборони їх інтересів, може міністер справ внутрішних ограничити перевіз емігрантів до певних лише доріг і пароплавних компаній, до тих саме, над котрими може бути переведений ліпший державний нагляд (§ 5).

Дальше йде ряд постанов (§§ 6—28), які відносять ся до перевозових підприємств і їх аентур в Угорщині і які дуже подрібно усталюють відношенє тих підприємств до

держави і до емігрантів. Цілію тих постанов є піддати дуже стислій державній контролі перевозові підприємства, зглядно їх аентури і, о скілько лише можливе, охоронити емігрантів перед визиском і забезпечити їм вигідний і для здоровля нешкідливий переїзд. Для уможливленя сеї контролі вимагає закон від кожного перевозового підприємства, що бажає піднятись перевозу угорських емігрантів, концесії, яку уповажнений уділювати міністер внутрішних справ при береженю дотичних, подрібно вчислених і дуже острих, услівій; о уділеню кождої такої концесії обовязаний міністер повідомити ще й парлямент. Для забезпеченя знова додержаня услівій, обовязане є кожде таке перевозове підприємство зложити кавцію в висоті 100.000 кор. за себе, а за кожного свого аента 50.000 кор.

Кожде переступленє приписів закона еміграційного, чи допускає ся його перевозове товариство, чи його аент, чи яка инша особа, прим. емігрант, котрому зборонена еміграція, або хто займає ся потайки вербованєм до еміграції, підпадає карі арешту до 6 місяців зглядно вязниці до 5 літ і карі грошевій аж до 10.000 кор., а при повтореню деяких значнійших переступлень (перезовових підприємств) навіть до 20.000 кор., при чім з карою за переступленя скваліфіковані як провина або злочин, получена є суспензія політичних прав (§§ 37—50).

Закон з 1909 р. задержує також утворений законом з р. 1903 Еміграційний Фонд, призначений для опіки і матеріяльної помочи емігрантам, і то: на оплати усїх, або хочби лише частинних коштів подорожи для тих емігрантів, що хотіли би вернути до краю, а не мають на се гроший; на урядженє і удержанє бюр поради і посередництва праці для угорських емігрантів в краях імміграційних; на будову пріютів для емігрантів; на заспокоєнє їх релігійних і духових потреб; для добродійних цілій і на покритє надзвичайних коштів контролі над еміграцією (§§ 29—31).

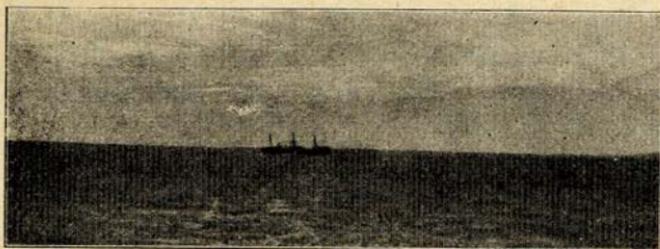
Догляд над переводженєм закону в житю і регульованє еміграції поручає закон міністроєви справ внутрішних,

котрому приданий є, як тіло дорадче, Еміграційний Сенат (§§ 32—34). Безпосередний догляд над еміграцією відданий є еміграційним Комісарам, підляглим міністрови внутрішних справ (§§ 35 і 36).

* * *

В Росії українська еміграція до З'єдинених Держав Америки розвинула ся до сего часу зглядно слабо, о много слабше, як в Австрії і в Угорщині. Доперва в послідних роках замітний значнійший еміграційний рух. Бо там, о скілько причиною еміграції були невідрадні економічні відносини серед українського мужицтва, то справлялась вона до Сибіру, — до Америки, емігрували, беручи загалом, лише українські мужики-штундисти — отже, передовсім не із за економічних невзгодин а із за переслідувань православної гієрархії і стоячої їй в услугах політичної, російської адміністрації — і незначна частина українського пролетаріяту мійського. І як в Австрії так і в Росії нема ще еміграційного закону, нормуючого російську еміграцію, і там, зі згляду на ще більш, як в Австрії, неупорядковані внутрішні відносини адміністраційні, емігранти віддані в ще більшій мірі на ласку і неласку тайним еміграційним аєнтам.

Ч. 1. „Через воду“.

На морі.

Хоч як важкі перешкоди стрічають українські емігранти в краю зі сторони адміністраційних властей, мимо того удаєсь їм, як не за першим, то хоч за другим а навіть хочби й за третим разом, передертись через границю краю а дальше держави і дістатись до портового міста. Там, на залізничім двірці, очікують вже їх урядники головних асентур пароплавних компаній, котрим саме пароплавні компанії передають вербоване емігрантів, і ті приміщують їх в еміграційних домах-готелях.¹⁾

¹⁾ Головні портові міста, через які удають ся українські емігранти до З'єдинених Держав Америки і пароплавні компанії, що найбільше перевозять українських емігрантів, се:

в Німеччині: Бремен — Norddeutscher Lloyd і Гамбург — Hamburg-America Linie. Суть се найбільш уживані українськими емігрантами лінії; дальше:

в Австрії: Триєст — Vereinigte österreichische Schiffahrts-Aktiengesellschaft (передтим Austro-Americana і Fratelli Cosulich) і Cunard Line (офіц. назва: Royal Mail Steam Ship Company);

в Угорщині: Фіюме — Cunard Line;

в Голяндії: Ротердам — Holland-America Line;

в Бельгії: Антверпія — Red Star Line (Лінія Червоної Зв'язди, офіц. назва: Societé anonyme de Navigation Belge Americaine);

в Росії: Лібава — Русскій Добровольный Флотъ;

в Англії: (через Гамбург і Ротердам) Ліверпул — Cunard Line.

У всіх тих портових містах суть спеціальні еміграційні готелі, де за мірною, зглядно, оплатою дістають емігранти приміщене аж

Та поки прийде час відставити емігрантів до пароплаву, піддають ще їх деяким формальностям, кінцевим зі згляду на приписи імміграційних законів З'єдинених Держав Америки. Передовсім піддають кожного емігранта лікарським оглядинам, бо лише здоровим (на умі і тілі) дозволений вступ на територію З'єдинених Держав.

до дня відпливу пароплаву. В Бремені і Гамбургу ті еміграційні готелі (Logierhäuser) суть ще, зглядно, найліпше уряджені, але й суть під дуже стислою контролею державною. В Бремені таких Logierhäuser є 56, які можуть помістити рівночасно 6112 осіб; крім того суть ще дві галі еміграційні компанії Nd. Lloyd, одна для польських емігрантів з Королівства польського на 650 осіб, а друга для австрійських і балканських на 450 осіб. В Гамбургу таких Logierhäuser є 18, крім того є ще величезний Еміграційний Дім компанії Hamburg-America Linie (побудований коштом 3,000.000 мр. на обшарі 60.000 кв. мтр.), в котрім примістити ся може рівночасно до 5000 емігрантів. Приміщенє в Logierhäuser в Бремені і в Гамбургу і в Еміграційнім Домі в Гамбургу враз з харчем коштує денно 2—2'40 мрк.

В Роттердамі є Еміграційний Готель пароплавної компанії Holland-America Line, в якім зміститись може рівночасно 900 осіб, а в Антверпії великий еміграційний готель „America“, пароплавної компанії Red Star Line, на 1600 осіб. Ціле удержанє — мешканє і харч, в обох тих еміграційних готелях дістати можна так як в Бремені і Гамбургу за 2—2'40 марк. денно. Крім того і в Роттердамі і в Антверпії суть ще приватні еміграційні готелі. Але лише в Антверпії стоять ті готелі під стислою контролею еміграційного Комісаріату і в них емігранти суть забезпечені перед визиском, зате в Роттердамі, де тої контролі нема, ті готелі суть звичайними норами визиску і рабунку емігрантів.

Такі еміграційні готелі суть ще в Трієсті і в Фіюме. В Трієсті всі міжпокладові подорожні (то є — емігранти), що їдуть пароплавами „Австро-Американи“, дістають аж до відпливу їх пароплавів безплатно пріют і харч в „Pansion Austro-Americana“, в котрім може поміститись рівночасно 800 емігрантів, а емігранти, що їдуть пароплавами „Cunard Line“, дістають, також безплатно, однак лише через два дні перед відпливом їх пароплавів, пріют і харч в міській Людвмій Приюті „Allogio Popolare“. В Фіюме є державний (угорський) Еміграційний Приют, збудований коштом 1,400.000 кор. на 3000 емігрантів. Стисла контроля еміграційного Комісаріату забезпечує емігрантів від всякого визиску і запоручає їм за 2—3 кор. денно вигідне, зглядно, приміщенє і здоровий харч.

Опісля мусить зложити кождий емігрант докладні зізнання що до своєї особи.¹⁾ Сі зізнання списує ся на осібних листах, котрі опісля капітан везучого емігрантів пароплаву передає, з прибутєм до З'єдинених Держав, Імміграційному Урядови, зглядно імміграційному комісареви, що переводить між іммігрантами контролю.

Вкінци, там, в тих головних асентурах доплачують емігранти решту до ціни карт їзди пароплавом, як ще не заплатили всього в краю (звичайно в краю платять лише завдаток — 20 кор.). В тій ціні вчислений вже є і поголовний податок імміграційний (тепер, від 1907 р., в квоті 4 дол. = 20 кор.), який платить кождий емігрант, а який пароплавні компанії передають вже самі до каси Фонду імміграційного З'єдинених Держав.²⁾

¹⁾ Є се ряд питань, на котрі емігрант має відповісти, і то: як називає ся (імя і назвико); який вік; чи жонатий (замужна), чи нежонатий (незамужна); чи вміє читати і писати; з котрої держави емігрує; якої є народности; де послідний раз мешкав; яка адреса найблисшої родини в краю, з котрого емігрує; до котрого порту З'єдинених Держав їде; до котрої місцевости; чи має карту желізничу до місцевости куди їде; чи сам платить за дорогу, чи хто другий і хто; чи має при собі 50 доларів, а як не має, то кілько має; чи їде до родини або знакомих, а як до родини або знакомих, то хто се є — імя, назвико і докладна адреса родини або знакомого; чи був коли перед тим в З'єдинених Державах і як був, то коли і де; чи був коли караний арештом, чи пробував коли в домі для убогих, в шпитали, в домі божевільних або в добродійнім закладі; чи не є полігамістом; чи не є анархістом; чи їде до З'єдинених Держав в наслідок намови, обіцянки або наперед заключеної умови що до праці в З'єдинених Державах; вкінци, чи здоров на умі і тілі, чи не є калікою, а коли так, то з якої причини і від як давна?

²⁾ Ціни поодиноких карт не суть сталі, залежать від сезону: літний — найдорозший, зимовий — найдешевший; дальше від конструкції пароплаву, чи пароплав поспішний, чи звичайний, так зв. почтовий; дальше чи новішого, чи давнішого типу, отже чи з більше чи менше вигідними для подорожних урядженнями і т. п. Загалом можна поставити границі, між котрими пересувають ся ціни для емігрантів, то є для подорожних так зв. міжпокладових (Zwischendeck-y) на 150—220 кор. Час однак їзди пароплавом одного типу, хоч ріжних пароплавних компаній, на ціну пароплавних карт не впливає, прим. ціна за подо-

Як усі ті формальности полагоджені і настав день відїзду, відставляють емігрантів желїзницю або малими портовими парівцями, як де, до пароплаву. Із берега закидують на пароплав місток і по нїм переходять емігранти до відділу для емігрантів, до так зв. відділу міжпокладового (Zwischendeck), де їх і розміщують.

Сей Zwischendeck, се просторі кімнати під покладом, обставлені густо, ряд коло ряду, подвійними ліжками, уставленими одно над другим, кожде з випханим морською травою матрацом, подушкою і легким коциком до накритя. До тих кімнат і зганяють емігрантів — осібно мужчин (нежонатих), осібно женщин (незамужних) і осібно родини.

З верху долїтає розпучливий свист сирени. Се знак, що пароплав за хвильку відпливає. І в одну мить вибігає всьо на верх, на поклад, щоби ще раз глянути на „старий край“ і ще раз злетїти думкою до рідної землицї... Музика грає веселий танець. Та вже вдруге понїс ся свист сирени. За хвильку втрете...

Пароплав рушив.

Та там на покладї стоїть ще всьо нїме і тужливим оком споглядає на проминаючі береги, які за хвилю й зникнуть з перед очей. Пароплав все дужче і дужче жене вперед, вкінци й вдерає ся на отверте, безкрає море, самїтний між небом а водою.

Ще хвильку стоїть подорожна дружина — нїма, непо-рушна. А далї, знова все заворушилось. Кождий рад тепер

рож звичайними „почтовими“ пароплавами з Трієсту до Нью Йорку на лїнії Vereinigte österreichische Schiffahrts-Aktiengesellschaft (давн. Austro-Americana і Fratelli Cosulich), яка треває 20 а навіть 28 днів, є така сама, а навіть на пару корон дешевша, як ціна за подорож на пароплавах лїнії N. d. Lloyd і Hamburg-America Linie з Бремен, зглядно з Гамбургу до Нью Йорку, яка треває лише 9—12 днів. Утрачений довшою подорожію зиск добиває собі австрійська компанія в той спосіб, що з помїж усіх пароплавних компаній, власне вона має найгірш уряджений міжпокладовий відділ і дає емігрантам найгірший харч і найгіршу обслугу.

приглянутись докладнійше пароплавови, придивитись товаришам довгої подорожі, розміститись вигіднійше в своїх кутках. Розпаковують свої клунки, розміщують ся по ліжках, знаомлять ся, краєне шукають краєн; розвелась вже й розмова. Жінки тускливо, перелякані, стягають дітий, що вже розбіглись по всіх кутах. А там — парубки й окружили вже дівчат.

Поволи всьо освоює ся з новою обстановою. Із лиця уступає журба і страх, очи розяснюють ся, між подорожню дружину вступає веселий настрій. Чути вже й сьміх і спів і гармоніку.

Та сей веселий настрій не довго триває. Ще день-два а потім сей сьміх і спів переміняєсь—в проклін. Їзда з кожним днем стає що-раз більше тяжкою. Немоżliвий натовп людей, смрід, огидна їда, пакостна служба, а в кінци страшна морська хвороба, все те скоро даєть ся в знаки емігрантам, а дальше — робить їзду невиносимою. І лише нічим не даюча себе угасити жажда дістатись до „обіцяної землі“ піддержує сили подорожним перенести якось ту тяжку дорогу. Таж не вічна вона — та їзда! Ще трохи, ще лиш пару днів — і кожний стане на тій землі, далеко... від старокраєвих економів, жандармів, старостів, комісарів!

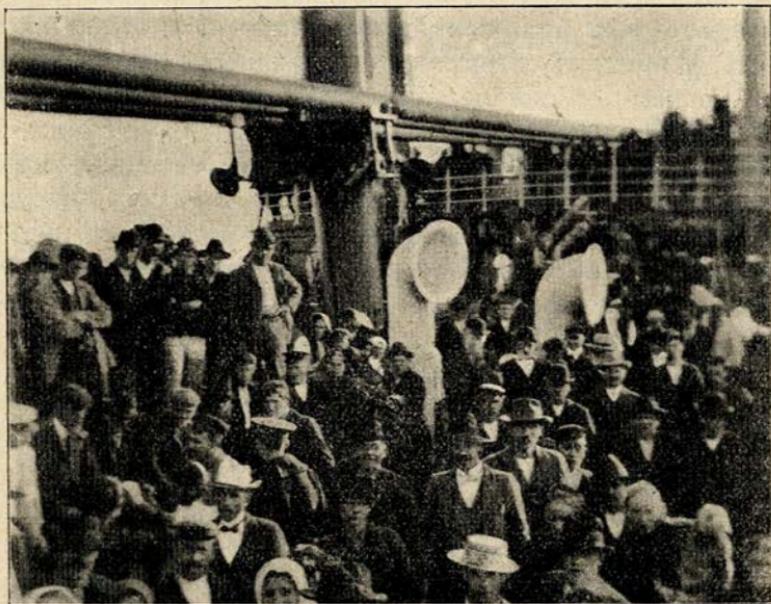
А та їзда, се справді пекольні муки, а тим прикрійші, що так правильно наступають одна по другій — день за днем.

Рано — о 6-тій год. — будить пароплавна служба емігрантів, видзвонюючи дзвінком, або трублячи на трубі, і усі емігранти зривають ся чим скорійш, щоби вирвати ся із душних, затроєних отуманюючим воздухом, кімнат на верх — зачерпнути в легкі сьвіжого воздуку. Там зараз і миють ся. Тільки з тим не така вже легка справа. Пароплавна служба щадить солодку воду і так мало виділює єї, що емігранти часто мусять мити лице морською водою, яка гризе лице і пече очи. Відтак дають сніданє: хохлю чорної кави, або гербати (без цукру) і кусник хліба, або

сухарі. Се все. З тим і треба передержати до полудня. І серед безмежних нудів і голоду вичікують емігранти того полудня. На обід дають: хліб або сухарі, зупу, кусень мяса і картоплі або капусту, або риж, а нераз і оселедці, або яку иншу зіпсугу рибу, яку емігранти звичайно, хоч і голодні, викидають в море. До хліба додають ще трохи масла „на ножик“. Хоч тої їди, як кажуть емігранти, і є досить, та годі єї їсти: всі ті страви приготовлюють на парі і через те несе від них таким сопухом, що людий аж млоїть. Той сопух переслідує деяких через якийсь час ще й в Америці — і там ще, за кождим разом, як нагадають собі його, млоїть їх. Обід скінчив ся. Емігранти миють свої бляшанні тарілки і чарки і — знова попадають в безмежні нуди. Кождий прикуцне де на яким місци, бо рушатись нема куди — і похнюпивши голову в діл, жде — вечера. Вечером знова перекуска — з ярини. І ся перекуска несмачна — емігранти не можуть єї смакувати. Взагалі вся їда — се насильне жмяканє, щоби з голоду не згинути, а не присмне сповнюванє функції, конечної до житя. До тогож усі емігранти терплять від браку питної води. І се справді не аби який скандал, як деякі пароплавні компанії визискують ще і ту людий, коли дають сильно солені страви, а не дають води, щоби змусити тим людий купувати пиво, за що кажуть їм надмірно дорого платити.

При тім всім ще й пароплавна служба обходить ся дуже лихо з емігрантами, особливо з славянськими, і взагалі з східно-європейськими. І рідко можна стрінуги емігранта, що хвалив би службу — се виїмки. Звичайно обходить ся служба по простацьки, „як жандарми на торзі“, прозиває емігрантів корчемними прізвискими і раз-враз насьміхаєсь із всего, що не підходить під єї національні звички. Се дуже огірчує емігрантів і нераз із за сего приходить на пароплаві до „бунту“. І тоді доперва вдаєсь в се капітан пароплаву і справу ладнає. Служба на пару днів смирніє, але потім знова вертає до давного. Лише з „кряянами“ або

з трохи „інтелігентнішими“, із західної Європи, емігрантами, особливо як у них є трохи „зайвого“ гроша, обходить ся служба чемнійше. Впрочім ті емігранти із західної Європи ніколи не дозволили би на насьмішки над собою, легковажене, глум. Українські емігранти скаржаться: „хто просто одійти, то служба з ним як з худобою,

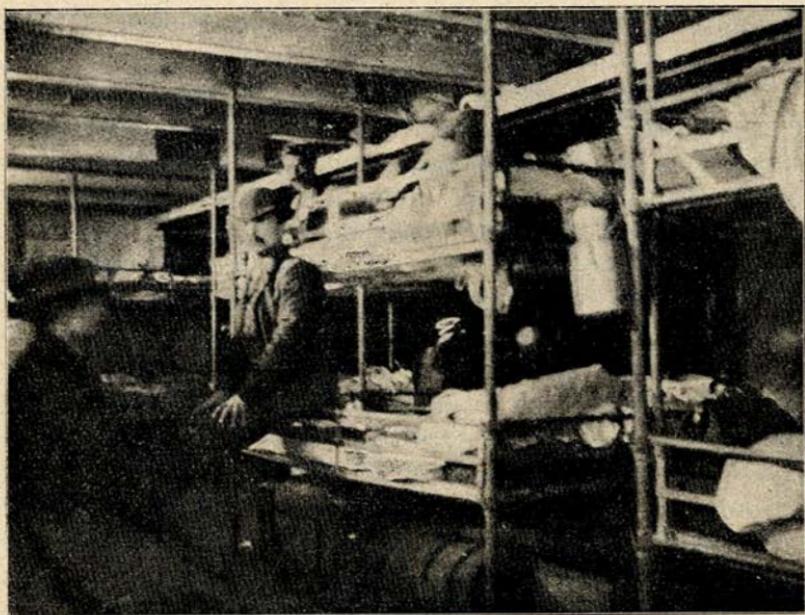

2. На покладі.

а лиш хто більш по інтелігентному, то з тим прихильно“. Навіть приїдї ті „більш по інтелігентному“ є протеговані — дістають скорше, більші порції і смачнійші кусні.

До тої недолї морської подорожи емігрантів прилучаєсь ще й неможливий натовп подорожних, а з того — безнастанна метушня. Ні де вигідно сісти, ні навіть спокійно стати, бо все те хвилию суне з місця на місце, щоб хоч

трохи рушитись, тай вирватись якомсь з нудів, і раз-по-раз штовхає по дорозі кожного, хто хоч на хвилинку сяде чи стане, щоби спочати. Особливо даєсь в знаки той натовп в головнім сезоні відпливу емігрантів до Америки, з весною. Той натовп тим прикрійший, що се не збір однакових по думкам, звичаям і темпераменті людей, а збира-

3. Спальня міжпокладовців.

нина всілякої народности ріжних держав, чужі собі люди, чужі і мовою і товарицькими звичками. Се й відпихає одних від других і не дає зрости між ними так конечної, здавалось би, в виду спільної усім недолі-подорожи, солідарности, взаємної жичливости. Противно, кождий, як би нстинктивно, відчуває, що з хвилею, як покинув свою

рідню, свій край — лишений сам собі, сам мусить старатись вміти дати собі раду, сам мусить вміти собі помочи, сам, власними силами, мусить вибитись на верх, не дати себе нікому зіпхнути на бік. Тож і ту на пароплаві, хоч емігранти, замкнені у нім в такій масі на цілий час подорожи через океан, через довгих 10, 15, 20 і ще більше днів, відірвані від світа, повинні би зблизитись до себе, мимо того через цілий час їзди чують ся чужими собі, кождий стає передовсім собі найблисшим і зайнятий своїми журами і лише своє добро і вигоду має на думці.

А вкінці — те найстрашніше — морська хвороба. Вже другого дня а навіть і першого, як лиш трохи розхвилюєсь море і заколишесь пароплав, валить вона подорожних. І якийже тяжкий, страшний стогін прошибає тоді цілий пароплав! Лежать хорі на своїх тапчанах і раз-по-раз з ревом видають з себе все, що зїли а вомітами своїми оплюгавлюють ліжка, свої і своїх сусідів, і підлоги. І який же воздух в тих кімнатах! Вже неможливий є він навіть тоді, коли в тих кімнатах, вічно переповнених а слабо вентильованих, а при тім засмороджених дезинфекційними порошками, суть лише самі здорові. Щож доперва, як тільки хорих засмородить ще його своїми вомітами! І хоч служба змиває ліжка і підлогу, то се не много помагає. І так цілий пароплав, на котрім мало хто не підпадає тій хворобі, перемінюєсь в оден великий, пливучий шпиталь. Лежать хорі, вимучені, винуждені і такі бідні, що аж лячно на них дивити ся. З їх лиць пробиваєсь вже якась передсмертна резигнація. І нічо вже їх не обходить, вони раді булиб, колиб і смерть прийшла... Та — смерть їх минає.

В такім то стані, серед такої обстанови і таких „вигід“ перебувають емігранти тяжку, некольну подорож на мори, через цілий ряд страшних 10, 15, 20 і більше днів.

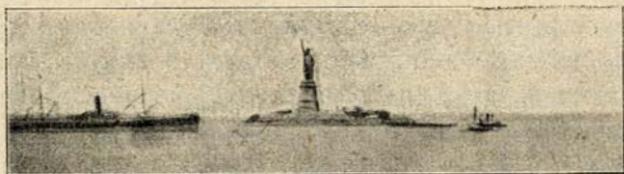
І якого дивного вражіння дізнаєш, як, приглянувшись тому всьому, тим бідним, хорим людям, зрезигнованим, жаждучим вже й смерти — вийдеш на поклад і, сам прибитий

тим горем нуждарів, поглянеш на те широке, безкрає море а на нїм отсей самітний шпиталь-пароплав... З якою рівнодушністю, з яким страшним спокоєм поре він розбурхане море і сунєсь все дальше і дальше вперед! Смерть не смерть — йому се байдуже, глухий на стогін, крик і біль, жене наперед, ведений керманичем, що мов камяна статуя стоїть на містку і, впяливши очи вперед, з ледовим спокоєм, прямує до вимріяного хорими подорожними краю визволу від нужди, терпінь і переслідувань...

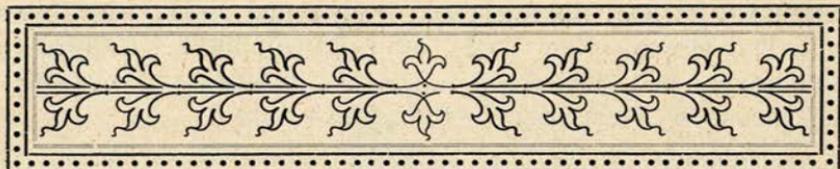
Минають дні за днями, а з кождим днем лишають подорожні шмат дороги за собою. От, вже й перебули половину дороги і вже не числять кілько переїхали днів, а — кілько ще днів мають їхати. І ждуть терпеливо слїдуючого дня, щоб ще о оден день менче дороги почислити. Наконець — прецінь! — ще лиш оден день! Завтра! завтра! — І всьо від разу оживляє ся, вже й річи спаковують і бігають одні до других і одні другим подають вістку: вже завтра, завтра! О, вже десь за хвилику і землю побачимо... Дрож проходить всім по тілі. Хорі підводять ся, дужшіють — і на їх блїдих, умучених лицах, прошибає усьмішка. І вивозують на поклад дивитись — чи не видно там тої землі? — Та землі ще не видно... Ще оден день — завтра!

І приходить той завтрішний день. Всьо вибігає на поклад і всю силу свого зору напружує, щоб побачити — ту землю! А пароплав спокійно сунєсь все далі і далі. Вже й парівці показують ся і лодки з своїми широкими вітрилами, і що-раз більше їх і більше, а мєви цілими вже стадами окружують їх — і той ненависний пароплав, на котрім тільки неvigід, тільки мук через тільки днів мусїли перетерпіти! А от—і земля! І лискавкою проходить по всіх закутках величезного пароплаву чарівне слово: Америка! Усі дрожать зворушені, а в очах блищать слези. От, там далеко, бачать, виднієсь жовтава полоса землі гористого берега... За хвилику зарисовують ся вже й дімки, розки-

нені на побережнім горбі... А от — і статуя Свободи — маєстатична стать дівоча на гранітнім педисталі, з факлею в руці. „Америка, Америка!“ — усі уста шепчуть те дивне слово і, всьо стовплене на переді пароплава, мов одна скаменіла маса, стоїть звернене ід тій статуї. Якїж ріжні думки налітають роєм на розгорячковані голови... Америка! — от те чарівне слово, що так ворушить всіх, от і сей край, про котрий так мріли ті збіджені емігранти.

4. Візд до порту в Нью Йорку.

„Америка“.

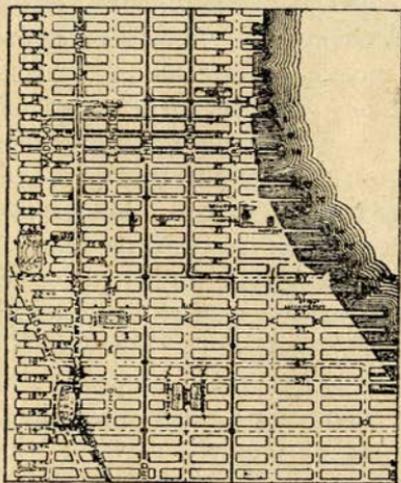
Географічне положенє. Обшар. Поверхня. Клімат.

Географічне положенє. Обшар. З'єдинені Держави Америки (United States of America) — край, знаний в поточній мові під короткою назвою „Америка“, лежить між 25° — 49° півн. ширини і $66^{\circ} 59'$ — 125° західної довжини. Від сходу оточений Атлантицьким океаном, від заходу Спокійним, від полудня Мексиканським заливом і державою Мексіко, від півночі великобританською посілостію Канада. Своєю поверхнею займає (без кольоній) обшар на 7,851.470 кв. клм., не много менше від обшару цілої Європи (9,897.010 кв. клм.). В крайних своїх кінчинах від заходу до сходу простягаєсь на 4270 клм., від півночі до полудня на 2.270 клм. Коли би приложити його до Європи, на тій самій ширині географічній, то заняв би своїми крайніми кінчинами: від заходу до сходу поверхню між лініями, що проходять через Лісбону (в Португалії) на заході і Аральське озеро (в середущій Азії) на сході і між лініями, що проходять через Каіро (в Єгипті) на полудни і Париж-Регенсбург-Катеринослав на півночі.

Поверхня. Поверхня З'єдинених Держав визначає ся чотирма характеристичними відмінами, які різко розграничують два довгі пасма гір на сході і заході: Алегени (Alleghany Mountains) і Кордилери (Kordillery system). Східна відміна сеї поверхні, від сторони побережа Атлантицького океану, се край горбковатий, до півночі що-раз вузший, де й замикаєсь стрімко уриваючим ся у побережу

морським пасмом гір Алегени, до полудня знова, особливо від Нью Йорку (New York), що - раз ширший і кінчить ся при полудневій кінчині гір Алегени у побережу заливу Мексиканського, в державі Елебама (Alabama).

Північна частина сеї східної відміни, задля камінистої і легкої землі і досить острого клімату, не надаєсь до корисної управи рілі — поза управою вівса, мало поплатною є управа иншого збіжа. За те добре вдаєсь ту випас худоби. Середуша знова частина, від Нью Йорку на полудне до ріки Потомек (Potomac) надаєсь і задля якости землі і клімату дуже добре до управи пшениці і кукурудзи. Полуднева вкінци частина, з дуже плодovитою землею і теплим кліматом, надаєсь знаменито до управи тютюну, бавовни і рижу.

5. Типовий плян міст в З'єд. Державах.

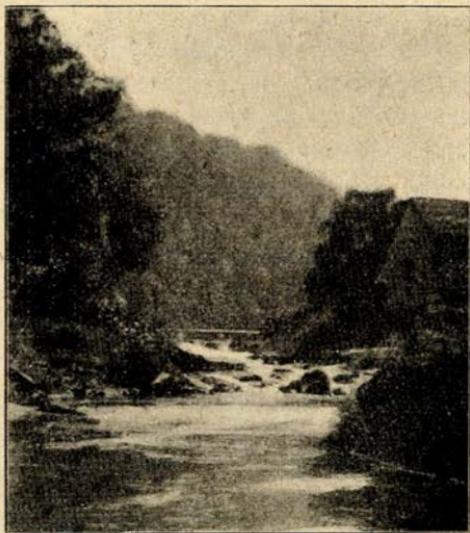
Північна частина, завдяки богатим заломам атлантицького побережа, догідним для портів, і богатим покладам мінеральним: камінного вугля, залізної руди — в державі Пенсилвенії (Pennsylvania), цинку — в державих Пенсилвенії і Нью Джерзи (New Jersey), соли — в державі Нью Йорк, а також богатим жилам нафтовим в державих Нью Йорк і Пенсилвенії, а вкінци знаменитим полунеченям, густою сіттю залізничною, із серединою краю, визначаєсь незвичайно розвиненим великим промислом. Ту суть найбільші портіві міста З'єдинених Держав: Бостн (Boston), Нью Йорк, Філадельфіє (Philadelphia), Балтіморі (Baltimore), ту найбільші осередки промислу і тор-

говлі і найбільший осередок фінансових сил З'єдинених Держав — Нью Йорк.

Гірське пасмо Алеґени, що замикає від заходу східну відміну, складаєсь з ряду рівнобіжних, гірських ланцухів, які тягнуть ся в північно-східнім напрямі від полудня в державі Елебаме поза границі З'єдинених Держав в Канаду, до півостровів Нью

Бронсуайк (New Brunswick) і Лейбредор (Labrador). Суть се середної величини гори, покриті лісом, попереривані в

поперек частими, широкими провалами, які суть знамени-

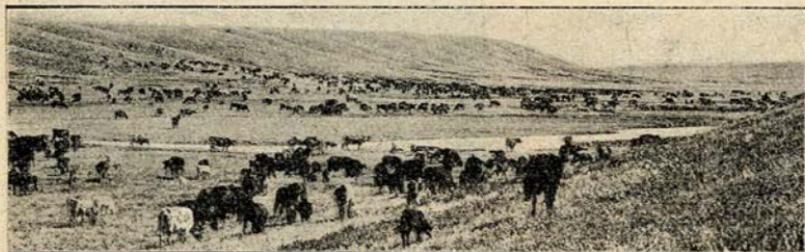
6. Краєвид в горах Алеґени.

7. Типове містечко в З'єдинених Державах.

тими лучниками східної відміни з середушою — величезної китлини ріки Місісіппі (Mississippi).

Ся друга, середуца відміна, тягнесь від гір Алегени, на сході, до гірського систему Кордилерів, на заході. Самою серединою тої кітлини пливе велитень-ріка Місісіппі, до котрої зливають ся зі сходу і заходу цілим рядом великі допливи, з котрих найважнійші Міссурі (Missouri) і Огайо (Ohio). Від сходу, від гір Алегени і від заходу, від Кордилерів, терен що-раз знижаєсь — до ріки Місісіппі і творить величезну площину, колись покриту непроходимим лісом, а тепер захоплену в більшій части під управу збіжа і ростин (пшениці, кукурудзи, бавовни і т. д.). Ся кітлина, чим дальше на захід, переходить в степ, богатий в буйну, сочисту траву, а ще дальше на захід, в міру як терен що-

8. На преріях.

раз більше підносить ся — в пустий, дикий степ, який й творить перехід до третої відмини — гірського систему Кордилерів. Ід півночи простягаєсь ся кітлина в західній половині далеко в Канаду, східну половину замикає пять великих озер: Сопірійор (Superior), Мічіген (Michigan), Гурон (Huron), Ірі (Erie) і Онтерйо (Ontario), на полудни — Мексиканський залив.

Східна половина сеї кітлини, се одна з найплодовитших земель в світі — незрівнана для всілякого рода збіжа і огородовини: в північній части — для пшениці і кукурудзи (з відки вивезена в 80-тих рр. мин. столітя на европейські ринки пшениця, викликала хронічну рільну кризу в Европі), а в середущій і полудневій — для управи

рижу, бавовни і цукрової тростини. Крім того в середущій, в державі Міссурі і Огайо, вдаєсь ще тютюн і виноград. На преріях знова і степах розведена на велику скалю годівля худоби.

Не менш богата ся кітлина в мінеральні скарби, як: золота — в державі Норд Дакота (North Dakota), міді і олову — в державі Мічіген (Michigan), олову — в державі Міссурі (Missouri), цинку — в державі Кентоки (Kentucky). На таким знаменитім підложу й розвинув ся з незвичайною бистротою великий промисл, спомаганий дуже угодібною комунікацією на сплавних ріках і каналах, що лучать цілий річний систем Місіссіпі з Великими Озерами (Сопірійор, Мічіген, Гурон, Ірі і Онтерйо) і з Атлантицьким океаном, і сіттю желізниць, проведеною так густо по цілій тій кітліні, що довжина єї перевисшає желізничу сіть цілої Європи. Сплітаючими узлами цілого сего комунікаційного систему суть три головні торговельно-промислові центра: Чікаго (Chicago) на півночі, над озером Мічіген, Сен Луїс (St. Louis) в середущій часті, при устю ріки Міссурі до Місіссіпі, і Нью Орлінс (New Orleans) на полудні, при устю ріки Місіссіпі до Мексиканського заливу.

Трета відміна поверхні З'єдинених Держав, се пасмо велитенських гір — Кордилерів. Простягають ся вони вздовж цілої Америки, від крайної кінчини Америки полудневої (рога Горн), до крайної кінчини північної Америки в Аласке (Allaska). На території однак З'єдинених Держав простягаєсь се величезне пасмо гірське найбільшою шириною, котрої східна сторона вириваєсь стрімко із степу кітлини ріки Місіссіпі гірським валом, високим до 2700 м., з верхами понад 4000 м., знаним під назвою Скалистих гір — Раки Маунтенс (Rocky Mountains), а західна уриваєсь таким же високим валом гірським з верхами до 4400 м., знаним під назвою Сієра Невада (Sierra Nevada). Оба знова ті вали замикають собою величезну високорівень (о величині австро-угорської держави), взнесену на 1300—1600 м. над морською ровеню — дикий пустар, обложений сіль-

ними багнищами і озерами і поперериваний справдішим лябіринтом глибоких розпуклин, canons. Се „Великий внутрішній басен“ — Ді грейт бесн ов ді інтірійор (The great Basin of the Interior).

Задля дикого, пустинного характеру сеї відміни, людність розсілась ту дуже слабо і дуже мало обшару занято ту під управу рілі. Та се лише до часу: на велику скалю розпочате штучне наводнене цілого сего пустинного терену, на що призначено 750 міл. долярів (3.750 міл. кор.) — має незадовго перемінити його в оден величезний цвитучий город.

Головне занятє поселенців сеї частини території З'єдинених Держав є гірництво: добуване камінного вугля, желізної руди, золота, срібла, міді, олову і т. д. Тількиж добуване тих мінеральних скарбів ще сильно утруднене тяжким доступом до них, задля слабо ще розвиненої комунікації — рідко проведених желізних доріг у тих сторонах.

З кітлиною ріки Місісиппі получена ся пустинна, хоч й богата в мінеральні поклади, відміна лише чотирма желізними дорогами, які вдалось провести через більш приступні провали Скалистих гір. Ті чотири желізні дороги і лучать східне, атлантицьке побереже З'єдинених Держав із сею стороною, а дальше — з західним побережем — побережем Спокійного океану.

Побереже Спокійного океану — четверта відміна — се вузкий, зглядно, пас землі, злегка гористий а на подив плодовитий. Під зглядом клімату, вегетації і краєвиду подобає на європейські країни побережя Середземного моря, особливо полуднева єї частина Келіфорніє (California), котра під зглядом краєвиду й зачисляє ся до найкрасших частин території З'єдинених Держав. Земля і клімат уможливають незвичайно поплатну управу овочів всілякого роду і саме Каліфорнія найбільше доставляє для З'єдинених Держав овочів і вина. Крім управи збіжа, яке удаєсь також знаменито, розвинена ту ще на широку скалю

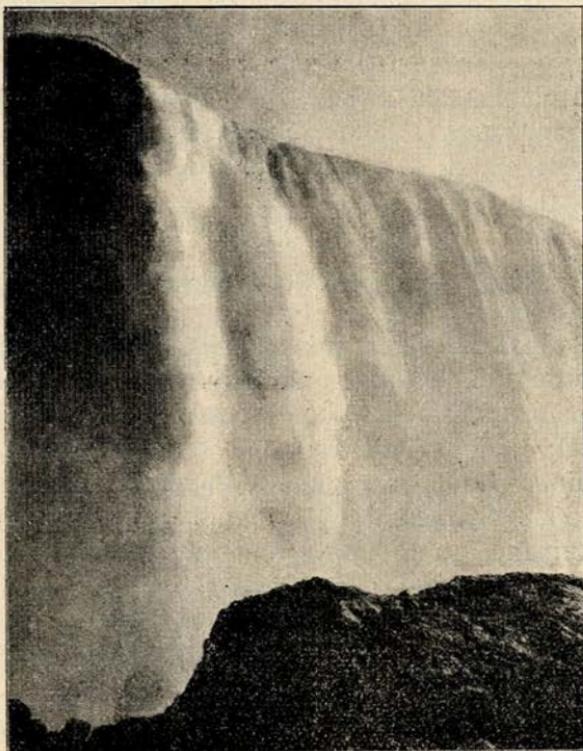
управа гербати (чаю) і годівля шовку. Із богацтв мінеральних перше місце займає золото і живе срібло.

Клімат. Клімат на території З'єдинених Держав не є так рівномірний як в Європі — визначаєть більшою суперечністю. Зима, на тій самій географічній ширині що Європа, є острійша.

Масивність території, близькість заливу Годсонського (Hudson bay) — „ледівні“ північної Америки, що глибоко врзуєсь в континент, і зимні струї морські, що пливають від північного Ледоватого моря вздовж побережа Атлантицького океану і відсувають на бік, ід

Європі, теплі струї Мексиканського заливу, все те спричинює на цілім

північно-східнім побережю Атлантицького океану і в середущій полосі території З'єдинених Держав, о много острійші зими, як в краях європейських. За те літо є горячійше. І ті острі противенства між зимою а літом характеризують клімат З'єдинених Держав як клімат визначно континен-

9. Водопад Ніяґари.

тальний. До тогож лучають ся ту ще і в літі часто кліматичні несподіванки. Зимні струї воздушні, що йдуть з півночі а теплі з полудня, вдаряють нераз о себе і спричиняють такий воздушний вир, що в одну мить змітають з поверхні усе, на що натраплять, зі скоростію і дикостію незнаною в Европі. Клімат побережа Тихого океану є знова більш рівномірний і значно лагіднійший. Ту вже теплі струї морські, що пливають із морей азійських, впливають лагодячо на клімат сего побережа (навіть і дальше на північ, на клімат полудневої Канади) і спричиняють незвичайно лагідну зиму. Оподи снігові лучають ся ту дуже рідко — в часі зимових місяців перепадають лише часті дощі.

Поселене З'єдинених Держав.

Перші вісти про північну Америку принесли до Европи Норвежці, з кінцем X віку. Тоді Ерік Червоний відкрив Гренляндію (Greenland). Около 1000 р. поселенець Гренляндії Ліф (Leif) пустив ся кораблем на полудне, попри східне побереже півн. Америки і доплив до побережа Нової Фунляндії (Newfoundland) а опісля ще дальше на полудне, до побережа нинішної Нової Шкоції (Nova Scotia), з відки вступив на територію теперішних З'єдинених Держав, в землі нинішних держав Мессечусетс (Massachusetts) і Род Айленд (Rhode Island). Ту і осів. Мешканці, яких ту застав, були Ескімоси.

Однак се норвежське поселене на отсім східнім побережу півн. Америки не має значіня для пізнійшого європейського поселеня. Се перше європейське поселене в протягу слідуєчих століть вигинуло — почасті вимерло а почасті зістало винищене через напіраючі з полудня індійські племена. І ескімосів виперли більш на північ індіани, до Гренляндії, які, зі своєї сторони, винищили останки норвежського поселеня, що заховало ся було ще в Гренляндії.

Властиве європейське поселенє починає ся доперва з відкритєм островів середно-американського моря, Колюмбом, в 1492 р. З тої пори починає ся безпереривна кольонізація Америки (північної і полудневої) європейцями і то з разу в північній Америці — єспанська а в полудневій (в Бразилії) — португальська. Але ні Єспанцям, ні Португальцям не розходилоь ще тоді о землі американські — головне а й одиноке, що їх тоді займало, се — добуте шляхотних металів. Всеж таки, опираючись на постанову папи Олександра VI., що всі нові землі позаєвропейські, які, почавши від 1493 р., були би через котрі небудь європейські держави відкриті, можуть належати лише до Єспанців або Португальців, підносили одні і другі свої права власности до Америки (Єспанці до північної, Португальці до полудневої) і забороняли поселятись там емігрантам інших європейських держав. Держачись сего свого права, винищили навіть Єспанці в половині XVI в. на полудневім побережю північної Америки до тла усі осаді французьких Гугенотів, що утекли були там після кривавої релігійної війни гугенотської у Франції.

Пошукуючи за золотом і сріблом і, маючи лише те на думці, не дбали Єспанці про закладанє на відкритих ними американських землях якихсь сталих єспанських осад. На цілім західнім побережю аж по ріку Місісіппі, заложили ледви дві осаді, та і то першу доперва в 1565 р. на побережю атлантицькім, в нинішній державі Фларіде (Florida), San Augustine, а другу аж в 1690 р. на побережю заливу мексиканського, рівнож в Фларіді, Pensacola. Але й ті дві осаді були дуже нечисленні. Поселенці, що ту осіли, займались управою цукрової тростини, до чого спроваджували з західної Індії, тоді цвитучої єспанської кольонії, невільників-муринів.

Впрочім Єспанці скоро стратили інтерес до сеї величезної території, бо не знайшли ту того, за чим головно шукали — золота і срібла. Більшу за те увагу звернули вони на західні краї нинішних З'єдинених Держав, на тери-

торії нинішних держав Нью Мексіко (New Mexico), Каліфорніє (California), Колорейдо (Colorado) і Юта (Utah), з відки саме дійшли до них чутки про багаті в тих землях поклади золота, срібла й живого срібла. І туди справилось тепер еспанське поселене. Ту й повстало більше еспанських осад, хоч, і ту, зглядно, не много. Се були радше форти, оточені земними валами, ровами, декуди й грубими камінними мурами — для оборони, перед нападами тубольців-індіян, нагромаджених там скарбів. В тих фортах находились касарні, магазини добутих металів, варштати і місійні костели для привернених до християнства індіян. Важніші з тих фортив, заложених у той час, були Chihuahua — в північнім Мексику, де находились найбільші у той час копальні срібла, Santa Fé і Thaos на території Нью Мексіко, в околицях, що славились тоді багатими покладами золота, і San Franziseo, La Barbara, San Diego і Monterey в Каліфорнії.

Великі добичі земельні Еспанців в північній Америці, багаті в золото і срібло, рознеслись голосною вісткою по Европі і спокусили правительства Франції і Англії здобути рівнож і для тих держав незаняті ще Еспанцями північно-американські території. Почали творитись торговельні компанії, котрим правительства приходили з визначною помочю і для охорони давали військові підмоги.

Правда, ще і передше, ще нім ті вістки про добичи Еспанців дійшли були до Франції і Англії, складались там раз-по-раз нові виправи на Захід, на далеке море, щоби найти те саме, що заманило й Колюмба на острови середно-американського моря — морську дорогу до Хін і Япану, країв, що славились тоді в Европі власне як незвичайно багаті в золото і срібло. Та, звісно, сеї дороги вони не найшли. Але за те найшли що инше, що також представляло для них не аби яку вартість — незміриме багатство всілякого рода риб, на побережу Атлянтицького океану, особливо коли Ново-Фунляндського острова, а на суші великі скарби в дорогоцінних футрах дикої звірини.

Такі виправи уладжувано раз-по-раз і за кожним разом відкривано нові землі. В 1497 р., при першій виправі, англійській, під проводом Джона Кабота, венеціанця, відкрито береги півострова Лейбредор (Labrador), в слідуючих роках, при нових виправах під проводом сина Кабота, Себастьяна, відкрито острів Ново-Фунляндський і ціле східне побереже півн. Америки. В 1534 р. бретонець Джек Картіє відкрив і пройшов цілу долину ріки Сьв. Лаврентія. І всюди, де лиш наткнулись ті англійські чи французькі виправи на сушу, закладали зараз кольонії. Але таки, і се важне зі згляду на дальші відкриття північно-американських земель, ніколи не покидали, і одні і другі, думки найти проїзду водного до Хін.

Всі ті виправи а з тим і кольонізація не були однак систематично проваджені. Плянову кольонізацію північної Америки почали переводити правительства Франції і Англії доперва з початком XVII в., коли рознеслась слава про величезні займища територіяльні Еспанців.

В тих змаганях кольонізаційних Французів і Англійців і ривалізації їх з Еспанцями, Французи виявили з разу більше підприємливості і меткості, як Англійці. Тількиж точка вихідна французьких територіяльних займищ не находилась на території нинішних З'єдинених Держав а — в Канаді. Ту, при устю ріки сьв. Лаврентія збудовано в 1608 р. сильний форт Квібек (Quebec), з відки, ідучи вздовж ріки сьв. Лаврентія, вдирались раз-враз нові виправи французьких купців чим-раз дальше в глибину краю по футра аж до Великих Озер, а в кінци і по за тії, вже на територію нинішних З'єдинених Держав, на кітліну ріки Місісіпі. Наткнувшись на ту ріку, думали, що се як-раз пошуквана так довго ними дорога водна до Хін і пустились дальше вздовж неї на полудне, аж і доплили до устя єї до Мексиканського заливу. Дороги до Хін не найшли, але за те відкрили величезний шмат землі. І весь той шмат землі, від гірського валу Алегени до Кордилерів, проголо-

сили в 1682 р. як займище французьке і назвали його в честь Людвіка XIV. Люїзіяною (Louisiana).

Англійські займища dokonувано саме на території нинішніх З'єдинених Держав, а то — на цілім атлантицькім побережю, з вилученем півострова Фларіди, що належав вже до Еспанців. І всю ту прибережну територію назвали тоді, з кінцем XVI в., в честь англійської королеви — Верджинією (Virginia).

Властива кольтонізація англійська на сій території почалась однак доперва в XVII в. В той час завязались в Англії дві торговельні Компанії: в Лондоні і в Плімаут (Plymouth) в цілях кольтонізаційних атлантицького побережа півн. Америки і торговлі. Яків I. надав в 1606 р. обом тим Компаніям „вільні листи“, „чартрс“ (charters), для управи землі, веденя торговлі і полову риб, і лондонській Компанії віддав усю територію між 34⁰—38⁰ півн. ширини, отже територію, яку займають нині держави Норд Керолайне (North Carolina) і Верджиніє, а Компанії плімаутській територію між 41⁰ — 45⁰ півн. шир., то є територію нинішніх держав Канетікат (Connecticut), Род Айленд (Rhode Island), Мессечусетс (Massachusetts), Нью Гемпшир (New Hampshire), Вермонт (Vermont) і Мейн (Maine). Посередний пас землі між обома тими територіями, який займають полудневі частини держав Нью Йорк і Пенсилвенії і держави Нью Джерзи (New Jersey), Делавер (Delaware) і Мериленд (Maryland), не призначив спеціально жадній з тих двох Компаній, а віддав їм обоім, під певними застереженнями, до експльоатації. При полудневій території, відданій лондонській Компанії, полишено на дальше назву Верджиніє, а північній надано нову — Нью Інґленд (New England). Політична зверхність і законодавство остались при англійськім королі, а будучим кольтоністам запоручено усі права англійських горожан.

Обі сі англійські кольтонії почали скоро заселювати ся, але від самого разу кольтонізація в обох тих кольтоніях прибрала відмінний характер і що до економічної і що до

суспільної і політичної структури. І не много проминуло часу а витворились два ярко відмінні типи суспільностей, що в дальшій розвою північно-американської кольонізації, а саме в історії з'єдинення північно-американських держав, відіграло дуже визначну роллю — доводило раз-в-раз до острих конфліктів між одними а другими, а в кінці в ХІХ в. в 1861 р. й довело до званої, незвичайно кривавої війни горожанської.

В полудневій кольонії, в Верджинії, поселились верхні верстви англійської міщанської кляси і низша шляхта, кляса людей, що і становиском і осьвітою займала тоді в публичнім житю Англії передні позиції. Через се від разу сі поселенці надали цілому суспільному житю сеї кольонії характер визначно аристократичний. Осівши на новій кольонії, віддались вони управі землі, передовсім управі тютюну а опісля бавовни. Тількиж управа тих ростин вимагала великих комплексів господарських і великого числа рук, котрих знова скоро не стало. Тож, щоби зарадити лиху, почали спроваджувати з Африки, до робіт на плянтаціях, африканських муринів-невільників, і скоро господарка в сій полудневій кольонії прибрала форму господарки великої посілости, при ужитю невільників.

Не много минуло часу, бо вже в 1621 р., лондонська Компанія бачила ся змушеною, супроти різких виступів кольоністів-плянтаторів, надати їм політичні і законодатні права: право визначати податки і переводити судівництво і припустити їх до політичної управи кольонією. Введено отже конституцію і законодавство передано кольоніяльному парламентарію, що складав ся з двох палат — висшої і нисшої. Висша палата „Каунсіл“ (Council) складала ся з іменованих компанією знатних кольоністів-плянтаторів, нисша „Ессемблї“ (Assembly) з послів, вибраних загалом кольоністів. Ніяке заряджене Компанії не могло набрати правосильности, коли не зістало затвержене обома палатами. На чолі адміністрації стояв рівнож іменований

Компанією говернер (Governor), але всі свої адміністративні зарядження міг він переводити лише за згодою Каунсілю.

Сю конституцію англійські королі мовчки потвердили і хоч в два роки, 1623 р., відібрано лондонській Компанії чартр і єї дотеперішну начальну власть над кольонією, і кольонія стала безпосередно кольонією королівською, то конституції їй вже не відібрано. Вона осталась на дальше і стала взором для конституцій решти нових англійських кольоній в північній Америці, що творились коло неї, в Савт Керолайне (South Caroline) і Джорджія (Georgia) на полудни і Мериленд (Maryland) на півночи.

Всі ті кольонії скоро залюднювались, в наслідок проголошеної в них релігійної свободи, що стало сильною приманою для визнаців ріжних, переслідуваних у той час в Европі, релігійних сект.

В північній кольонії, в Нью Інгланд, відносини економічні, суспільні і політичні, розвивались в цілком іншій напрямі. Поселенці сеї кольонії, се вже не спекулянти торговельні, купці і шляхта, що осіли в Верджинії, а звичайні собі, прості люди, із дрібноміщанської кляси, при тім до глубини душі пересякли релігійним фанатизмом своєї секти — утікачі церкви пуританської, переслідувані і гнетені в Англії новою державною церквою — англіканською. Прибуло їх з разу в 1620 р. около 100 осіб, мужчин, жінок і дітий і осіли на побережу нинішньої держави Мессечусетс. Скоро лише осіли, зараз же — і се характеристичне — надали собі питоменну свою конституцію, яку ще в дорозі, на кораблі, виробили. Конституція ся визначалась ярким проведенем у всіх постановах принципу демократичного, характеристичного для церкви кальвінської і повною злукою обох інституцій — церкви і держави — в одно. На підставі сеї конституції, яку скоро розширено на цілу теперішну територію держави Мессечусетс, творила ся кольонія цілком автономну державу — демократичну републику, з характером різко пуританським. Англії признавала лише одно право — право охорони.

Компанія плімаутська, на котрої території поселилась ся кольонія, затвердила сю конституцію, а англійське правительство перейшло над нею мовчки, легковажучи собі єї.

Ся кольонія почала рівнож скоро заселятись — раз-враз прибували нові поселенці, але вже не виключно пуритани, а визнавці й інших релігійних товариств і сект. Тількиж визнавцям тих інших релігійних товариств і сект скоро прийшлося переселятись на інші землі. Змусила їх до сего фанатична нетерпимість релігійна пуритан, котрі не могли стерпіти їх коло себе і з цілою беззглядністю почали їх переслідувати, особливо квекрів, що також там осіли, і довели до того, що всі вони покинули сей край. І одні осіли зараз побіч на полудни, в околицях нинішних держав Канетікат і Род Айленд, а інші, головнож квекри, пішли ще дальше і осіли в околицях нинішнього міста Філеделфіє (Philadelphia) і дальше ще — на схід, на території нинішньої держави Пенсилвенії.

Ті кольонії ввели рівнож на своїх територіях конституції уложені на взір конституції бувших їх односеленців в Мессечусетс — пуритан, з тою однак зміною, що всім запоручили нею повну релігійну свободу.

Незалежність політична тих нових кольоній-держав, тревала однак не довго. В 1691 р. Вільгельм I змінив насильно конституції сих держав, надаючи собі право іменованя для кольоній говернерів, право обсади судових трибуналів і начальний нагляд над законодавством і адміністрацією. Дозволив однак осідати на цілім просторі сеї північної території ісповідникам всіх релігійних товариств і сект, признаючи їм всім рівні політичні права. І знова проголошене сеї релігійної свободи стало приманювати сюди нових поселенців-протестантів, головно з Англії а по части і зі Шкоції і Франції, і знова потворились нові кольонії, вже на північ від Мессечусетс, на території нинішних держав Нью Гемпшир, Вермонт і Мейн.

Острий, зглядно, клімат і не така могутча видатність землі, як в полудневій кольонії, Верджинії, а також і суспільний склад поселенців — бідне дрібноміщанство, витворили в сій північній кольонії цілком відмінні економічні, суспільні і політичні відносини, як у полудневій. Ту не могла розвинути ся велика господарка плянтаторська, — поселенці, бідні емігранти, мусли мозольною працею добувати для себе насущний хліб на дрібних господарствах, фармах. І дрібна господарка, фармарська, стала типовою для сеї кольонії. При тім, задля малої, зглядно, видатности землі, сї північні фармарі змушені були віддавати ся ще й іншим заводам — ріжним ремеслам, риболовству, торговлі, що спричинило знова повстане міст, в яких став розвивати ся що-раз кріпше промисл і торговля. В полудневій кольонії для міст не було услівій, там все економічне жите розвивалось на широких плянтаціях тютюну, бавовни і рижу і то при праці не властителів плянтацій, а при праці спроваджуваних з Африки, в що-раз більшій масі, невільників-муринів.

Ся відмінна підстава економічна витворила і два відмінні типи суспільні — на півночі строгого, замкненого в собі, відданого виключно матеріальним інтересам — демократичного „енки“, на полудни безжурного, товариського, привиклого до розказів всім стоячим низше його на суспільнім щєбли — аристократичного „Верджиніен“.

Між обома тими кольоніями оставсь ще однак, як вже згадано, пас землі, котрий до жадної з тих обох кольоній, північної і полудневої, спеціально не належав. Сей пас остав вільний. Отже на сей пас звернули ще в першій половині XVII в. своєю увагу голяндські і шведські купці. В 1613 р. висідають на беріг, при устю ріки Годсон (Hudson), перші голяндські кольоністи і осіли на півострові Менгетен (Manhattan), назвавши сю осаду Новим Амстердамом. Се власне нинішний Нью Йорк. За сими першими кольоністами прибули нові і почали посуватись в глибину краю вздовж ріки Годсон і цілу сю землю назвали Новими

Нідерляндами. А рівночасно з тими голяндськими кольоністами стали напливати й кольоністи шведські і почали поселятись на полудневім скравку сего пасма, над рікою Делаяер (Delaware) — на території нинішньої держави Делаяер і назвали сю кольонію Новою Швецією.

Ті кольоністи проголосили рівнож свободу релігійну і ся релігійна свобода знова почала приманювати до тих обох кольоній ісповідників ріжних протестантських товариств і сект, і то вже з усіх держав західної і середущої Європи, ріжних народностей: Англіїців, Голяндців, Французів, Шведів, Німців і т. д. а навіть і з північної кольонії — Нью Інгленд, а головно гонених пуританами квекрів, котрі й лишили тоді непривітливих пуританів і поселились на території нинішньої держави Пенсилвенії.

Але сі кольонії не довго оставались в залежности від Нідерляндії і Швеції. Уже в 1665 р. Нова Швеція відпала до Нідерляндії, а в 1674 р. одна і друга до Англії. Кароль II., обнявши під свій, зглядно англійський, покров ті обі кольонії, назвав цілу сю територію — територію долини ріки Годсон — і місто Новий Амстердам новим іменем — Нью Йорк, в честь свого брата Якова, герцога з Йорку. З 1674 р. належало отже ціле вже східне, приатлантицьке побереже нинішних З'єдинених Держав — з виїмкою півострова Фларіди, на полудни — до Англії.

Але й ціла нинішня територія З'єдинених Держав зістала вже занята під європейську кольонізацію. На полудни і заході — побереже Мексиканського заливу, з виїмкою території Лузіяни і побереже Спокійного океану — припало кольонізації єспанській, середущий пас—кітлина ріки Місісіппі—кольонізації французькій а східне побереже — побереже Атлантицького океану — кольонізації англійській.

Відношенє Англії до єї кольоній.

Опираючись на факті, що в 1497 р. венеціянець Кабот відкрив при підмозі англійській береги північної Америки

і що з того титулу пізніші королі англійські, переводячи кольонізацію східного побережа (атлантицького), визначали її території, що сягали далеко в глибину кітлини ріки Місісіппі, піднесла Англія, ще з початком XVII в., свої претенсії на всі французькі посілости в півн. Америці. Повстав із за сего конфлікт, довгий оружний спір, що тягнувся аж до другої половини XVIII в. Сей спір, що-раз більше заострюючись, перемінивсь на кінець в сьвітову війну між Англією і Францією, в якій розходилося уже не лиш о території північної Америки, але й о території азійські — Індію і в якій взагалі мало рішити ся, котрій з тих двох спорючих сторін має припасти домінуюче становиско в загально-сьвітовій політиці. Остаточно сей спір закінчив ся Парижським миром в 1763 р. Франція змушеною зістала відступити Англії цілу Канаду і всю територію між горами Алегени а рікою Місісіппі, а Еспанії — всю решта території на захід від ріки Місісіппі, Еспанія зате відступила Англії півостров Фларіду. І так Франція перестала існувати як кольоніяльна сила на території північної Америки.

Не довго однак тішилась Англія тою побідою. Кольоністи, позбувшись на заході, при помочи Англії, французької заповори, забажали тепер позбутись й опіки Англії. Вже від довшого часу викликувала Англія між кольоністами, своєю кольоніяльною політикою, нехіть до неї. Правда, з разу, коли розходилося о те, щоби приманити як найбільше поселенців з Європи, надавала Англія кольоніям широкі самоуправні права. Але, як лиш кольонії почали кріпшати, як почав розвиватись їх промисл і торгівля, настав в політиці Англії супроти єї американських кольоній зворот. Промисл і торгівля в нових кольоніях почали непокоїти англійських промисловців і торговців. Дано отже гасло — піддати кольонії повній політичній зверхности Англії а їх промисл і торгівлю знищити. Кольонії мали бути ограничені до плекання лише сирих матеріалів а перерібка їх в ужиткові товари мала бути застережена Англії, звідки доперва, по перерібці в ужиткові товари, могли

вони вертати до кольоній і заспокоювати потреби кольоністів. Сего, розуміє ся, кольоністи стерпіти не могли. Вони вже давно відвикли від чужих політичних зверхностей і самі на стільки вже скріпли, що на власну руку почали навязувати торговельні зносини з всіма майже європейськими державами атлантицького побережа. Тож піддавались не думали і на всі зарядження англійського правительства, що ограничували самоуправу і права кольоній і спиняли дальший розвиток їх промислу, а навіть вимірені були на знищенє його, відповідали різким протестом.

Однак на ті всі протести англійські правительства не звертали уваги і з раз наміченої політики супроти кольоній не то не уступали, але з що-раз більшою рішучістю висували свої претенсії до контролі політичного і економічного життя кольоній. Та сего, вкінці, було вже за много кольоністам і вони рішили чинно запротестувати. В 1774 р. в вересни, зїхались делегати дванайцяти кольоній до Філядельфії на конгрес і ухвалили заказ ввозу до кольоній англійських товарів, а колиб Англія по тій ухвалі таки не змінила своєї політики, ще й заказ вивозу, почавши від 1 вересня 1775 р., товарів своїх, передовсім сирих матеріалів, до Англії і до західної Індії. Та і сим разом англійське правительство не уступило, а що більше, не лише не відкликало своїх давних заряджень, але рішило змусити кольонії оружною силою до уяглости. Та се викликало вже серед кольоністів крайне огірченє і вони проти війська англійського вислали своє військо. Рівночасно зїхались вдруге делегати кольоній на конгрес до Філядельфії. Та, коли на конгресі в 1774 р. делегатам розходилося лише о відкликанє шкідливих для кольоній заряджень англійських правительств, то тепер, на сім другім конгресі, в 1775 р., сим делегати вже не вдоволились. Вони рішили поставити справу ясно і одним рішучим розмахом з нею покінчити. 4 липня 1775 р. оголосив конгрес повну незалежність кольоній від Англії.

Розпочалась кровава оружна розправа, що тяглась аж до 1781 р. В ній то, по стороні американській вибились на перше місце своїми незвичайними заслугами: верджинієць Джордж Уешінгтон (George Washington), як начальний вожд визвольної армії, і пенсилвенієць Бенджимін Френклін (Benjamin Franklin), як дипломат, висланий конгресом до Європи для придбання визвольній боротьбі симпатій і підмог європейських держав.

Верзалським миром в 1783 р. узнала остаточно Англія незалежність 13 кольоній, що вже перед тим, в часі визвольної війни, з'організувались були в незалежні держави і створили союз — З'єдинених Держав Америки (United States of America). Були се держави: Делауер, Пенсилвеніє, Нью Джерзі, Джоржія, Канетікат, Мессечусетс, Мериленд, Савт Керолайне, Нью Гемпшир, Верджиніє, Нью Йорк, Норд Керолайне і Род Айленд.¹⁾ Займали вони усю територію берега атлантицького океану, по ріку Місісіппі — на заході, по границі Канади, котра осталась при Англії — на півночі, і по півостров Фларіду, котрий Англія знова відступила Еспанії — на полудни.

Конституція З'єдинених Держав.

Покінчивши щасливо визвольну війну, приступили молоді держави до упорядковання своїх внутрішніх відносин і усталення взаїмних відносин до себе. Се усталене взаїмних відносин держав до себе, зводилось до питання — відношення поодиноких держав до центральної, об'єднуючої їх влади союзної і єї компетенції. І ту зараз виявились великі ріжниці і спори. Стерлись дві думки і два табори: централістичний і автономістичний, і спір о сї принципі скоро так розгорів, що не много бракувало, щоби цілий Союз розбив ся. Проти централізму змагались особливо полудневі держави, держави плянтаторів і власителів невільників, котрі боялись, щоби в виду загального

¹⁾ Ті держави подані в порядку, як приступали до Союзу.

захоплення гаслами рівності, вільності і братерства, не надто вмшувалась центральна власть в внутрішні відносини цих невільничих держав і евентуально не розпочала заходів для знесення невільництва. За те північні, промислові держави, обстоювали принцип централістичний, як - раз пригідний їх промисловим і торговельним інтересам.

Спір тягнув ся довго і з незвичайною завзятістю по обох сторонах. Остаточно виявилось, що коли держави не злучать ся і то чим скорше, під одною об'єднуючою властю, то всі користи, які могли вийти для них з незалежності, скоро стануть ся неможливими до досягнення. Війна так зруйнувала економічно усі держави, що, щоби вибитись із тої руїни, треба було їм конче з'єдинитись і спільними з'усиллями направляти шкоди і страти заподіяні війною. До тогож Англія, бачучи сю руїну і незгоду, почала вже потайки заходитись коло відзискання утрачених прав до її бувших колоній. Так і скликано в 1787 р. конвент до Філадельфії, щоби справу остаточно порішити. І ще раз стерли ся ту, незвичайно остро, оба сі напрями — централістичний і автономістичний. Та час наглив. Тож, щоби не проволікати довше справи, рішено зійти на дорогу компромісу, і — остаточно спір улагоджено, уложено конституцію і сю конституцію конвент прийняв.

Однак, поки ся конституція стала обовязувати усі союзні держави, віддано єї ще поодиноким державам до апробати. І ще раз стерлись там дуже остро оба напрями і борба над сею конституцією тяглась ще цілий рік. В кінци в червни 1788 р. заявилось за нею дві-третьох держав і тим самим ся союзна конституція стала обовязувати усі 13 держав.

Ся конституція, як сказано, се твір компромісовий. Розходилоь о те, щоби запоручити з одної сторони центральній власті достаточну силу для береження інтересів загальних, спільних усім державам, а з другої, щоби і поодиноким державам забезпечити в порядкуваню їх внутрішних справ можливо найбільшу автономію. Так і вийшло

з сего щось, що не є ані в стислім значіню союзною державою, ані союзом держав, а щось посередне. Та інакше й не могло бути. В виду таких суперечностей, які витворились були за довгий час в отсих давних кольоніях атлантицького побережа, се було одиноко можливе, на чім могли розвиватись далше в державнім змислі сі З'єдинені Держави.

Ся конституція опираєсь на слідуючих основних постановах:

Кожда держава є самостійною — усї внутрішні справи полагоджує сама, на підставі своєї власної конституції. справи знова, дотикаючі усї держави, полагоджує центральна, союзна власть. Ся союзна власть ділить ся на: законодатну, виконуючу і судейську. Законодатна власть належить до конгресу, котрий складаєся з двох палат: вищої — сенату і низшої — репрезентантів. Кожда держава, без згляду на територіяльний обшар і число мешканців, вибирає до сенату по 2 сенаторів, а до низшої палати, репрезентантів, вибирає послів відповідно до числа мешканців.¹⁾

До компетенції конгресу належать: справи торгівлі між поодинокими союзними державами і між ними, як союзними, а чужими державами; спільні фінанси; почта; воєнна сила — сухопутна і морська; заряд вільними землями; право приймати до Союзу нові держави на таких самих умовах, як інші і т. п.

Найвисша виконуюча власть лежить в руках президента, котрого вибирає загал горожан. Йому до помочи приданий віцепрезидент, котрий рівночасно проводить в сенаті, а на случай смерти президента, вступає, на час президентури, в його уряд. Час президентури триває 4 роки. До компетенції президента належить: право спротиву на

¹⁾ Зразу оден посол припадав на 30.000 мешканців, але все з кожної держави мусів бути хочби оден посол. Опісля, зі зростом населеня, се число раз-в-раз підвисшувано, аж в кінци в 1902 р. означено одного посла на 194.182 виборців, а число послів усталено на 386.

ухвали конгресу, однак лише при першоразовій ухвалі, — наколи конгрес прийме вдруге рівнозвучну з першою ухвалу, право vet-a устає; найвисше начальство над силою оружною; іменоване урядників на визначнійші уряди і провід в політиці заграничній. У всіх тих рішеннях не є він однак абсолютний — на кожду свою чинність мусить мати дозвіл сенату. Свою найвисшу виконуючу власть переводить президент через державних секретарів (міністрів) ним іменованих і виключно від него залежних.

Для охорони конституції утворений є знова Найвисший судовий трибунал з правом уневажнювання законів, ухвалених конгресом, або легіслатурами (парляментами поодиноких держав), які нарушували би постанови конституції. Крім того до компетенції сего трибуналу належить полагоджуване спорів між поодинокими союзними державами; найвисшою знова інстанцією в жалобах на союзних урядників є сенат.

В відношеню до горожан забезпечує конституція усім (муринам доперва від 1870 р.) повну політичну рівноправність і свободу совісти і зносить всяку станову різницю, прим. шляхоцтво, а релігію так в теорії як і в практиці узнає за справу приватну.

Ся конституція, принята конвентом в Філядельфії 17 Вересня 1787 р., стала обовязувати усі З'єдинені Держави від Червня 1788 р. і з деякими пізнійшими додатками обовязує дотепер.

4 Марця 1789 р. обняв Джордж Уешінгтон „перший в часі війни, перший в часі спокою і перший в серцях горожан“ уряд президента, як перший президент З'єдинених Держав. На місце осідку союзної власти назначено з разу Нью Йорк, опісля Філядельфію а від 1800 р. саме в тій цілі новозасноване місто — Уешінгтон, назване так в честь першого президента.

10. Джордж Уешінгтон.

Скінчилися вибори, зібрався конгрес. Та тут-же й вибухнув на ново давний спір між централістами, репрезентованими партією федералістичною, а автономістами, репрезентованими партією демократичною. І треба було незвичайного такту Уешінгтона і поваги, якої зазнавав він, сам федераліст, у обох сторін, щоб Союз вже в перших роках свого існування не розпався. Остаточно автономісти, з'організовані в партії демократичній — названій так для демонстрації, в цілях агітаційних проти федералістів, котрі не хотіли прийти чинно в поміч французькій революції, що саме тоді вибухла — рішилися провадити боротьбу проти Союзної влади в рамках союзної конституції і то, намагаючись як-раз добути Союзну владу у свої руки, щоби тим не допустити до розросту її. І сею тактикою вони побідили. В 1797 р., при виборі президента (третього з ряду) переперли вже свого кандидата Томаса Джефферсона (Thomas Jefferson) і від тої хвилині через довгий час, через 60 літ, з дуже короткою лише перервою, зуміли переводити своїх кандидатів на президента і удержати в своїх руках Союзну владу.

Нові територіяльні придбання.

За президентури Джефферсона припадає перший, величезний прибуток територіяльний до З'єдинених Держав — ціле правобережжя ріки Місісіппі по Скалисті гори. Сю територію відступила була Іспанія в 1800 р. назад Франції. Се однак так занепокоїло З'єдинені Держави — боже спиняло розріст З'єдинених Держав на захід і заповідало для них велику небезпеку на случай непорозуміння з Францією — що з цілою рішучістю запротестували проти сего і загрозили, що коли Франція не зречеться її кольонії, то З'єдинені Держави получатися з Англією, з якою Франція находилась тоді в дуже напружених відносинах, і силою змусять її до того. На щастя — для З'єдинених Держав, саме у той час вибухло на французькім острові Гаїті грізне

повстанє, а до того, ще й в самій Європі заносилось на велику війну, в якій Франція в першій лнії була заангажована. Тож Наполеон I, потребуючи на те все гроший, рад-не-рад змушений бачив ся уступити і в 1803 р. відпродав цілу сю територію З'єдиненим Державам за 15 міл. долярів.

Незадовго опісля попала Еспанія в спір з Францією, з чого сейчас скористало уешінгтонське правительство і обсадило в 1812 р. союзним військом еспанську кольонію на атлантицькім побережю — півстров Фларіда, а зараз опісля, користаючи з повстаня еспанських кольоній над заливом Мексиканським, заняло 1816 р. ще й західну Фларіду — прибережний пас Мексиканського заливу, по ріку Місісіппі. Еспанія не мала сил боронити тих кольоній, а що потребувала гроший, відступила З'єдиненим Державам обі частини Фларіди за 5 міл. долярів. Крім того зреклась в користь З'єдинених Держав ще й всеї території побережа Спокійного океану повисше 42^о півн. ширини. За се З'єдинені Держави з'обовязались держати ся неутрально супроти повстаня еспанських кольоній в середущій і полудневій Америці.

Тої однак неутральности З'єдинені Держави довго не вдержали. Саме у той час Святий Союз, зложений царем Александром I., в 1815 р., в цілях береження монархічно-абсолютистичних строїв державних, виявив намір прийти в поміч Еспанії проти єї американських кольоній. На се однак З'єдинені Держави ніяк не могли згодитись. Правительство уешінгтонське добачувало не аби яку небезпеку для З'єдинених Держав, коли допустило б до сего, що європейські держави могли би втручувати ся в справи американські, — Святий Союз, можливо, захотів би на будуче мішатись ще й до справ самих З'єдинених Держав! Тож в 1822 р. проголосило незалежність еспанських кольоній в Америці, а в слідуючім році, 1823, тодішний президент Джеймс Монро (James Monroe), оголосив в письмі до конгресу, що всякі втручуваня європейських держав

в справі американські, З'єдинені Держави будуть уважати як порушене спокою і безпечности З'єдинених Держав, а всякі заходи, котрих небудь держав європейських проти бувших єспанських кольоній в Америці, які З'єдинені Держави узнали за незалежні, будуть уважати як неприязні заходи проти самих З'єдинених Держав. Сим і проголошено звісну формулу „Америка для Америки“, котрої від того часу, чим дальше тим беззгляднійше, придержують ся З'єдинені Держави в своїй заграничній політиці дотепер.

Святий Союз подав ся і узнав єспанські кольонії, на континенті Америки, за незалежні.

І ще одно перевели З'єдинені Держави. Росія, посуваючись що-раз дальше в Сибірі на схід, дійшла в XVIII в. на американське побереже Спокійного океану і разом з Єспанцями і Англіїцями, котрих вже там застала, почала провадити на велику скалю торгівлю футрами і риболовство. В 1799 р. заложила разом з американськими купцями Російсько-американське товариство для торгівлі футрами, котре скоро піддало своїм впливам ціле північно-західне побереже Америки, від Аласки аж по Каліфорнію, і змонополізувало в своїх руках усю торгівлю футрами з Хінами. А в 1821 р. Александер I проголосив навіть цілий північний Спокійний океан і притикаюче до него американське побереже, аж по 51⁰ півн. ширини, як приналежність Росії і заборонив всім державам провадити там торгівлю і риболовство. Та тут і виступили З'єдинені Держави і разом з Англією вимусили на Александрі I в договорах в 1824 і 1825 рр., що той зрік ся своїх прав до виключного уживаня північних вод Спокійного океану, а границю своїх прав на американськім континенті звужив до 54⁰ 40' півн. шир., до полудневої границі нинішньої Аласки.

Управившись так з російськими претенсіями, розпочали тепер З'єдинені Держави заходитись, потайно, коло позисканя великої території на полудни — Тексасу (Texas), яка по скиненю політичної зверхности Єспанії над середно-американськими кольоніями, припала мексиканській республіці.

Для заселення сеї території, заключило було мексиканське правительство з кількома „емпрессаріос“ з З'єдинених Держав умову, котрою ті емпрессаріос з'обов'язались достарчити сій території поселенців. Ті емпрессаріос справді достарчили поселенців, але як-раз з З'єдинених Держав, і то в такім числі, що ті нові поселенці скоро в двоє перевищили число еспансько-мексиканських тубольців. А побачивши себе в перевазі, вони зараз же й вимовили послух мексиканському правительству і в 1836 р. оголосили цілу територію незалежною від мексиканської републики.

З'єдинені Держави, боячись попасти в війну з Мексиком, не прийняли зразу пропозиції прийняти сю нову републику, узнану вже Англією, Францією і Голяндією, до свого Союзу, колиж однак почали підозрівати, що саме Англія хоче обняти над нею протекторат, рішились на те, і в 1845 р. република Тексас ввійшла як союзна держава до З'єдинених Держав. В відповідь на се Мексик, як се й предвиджували З'єдинені Держави, зірвав дипломатичні зносини з З'єдиненими Державами. Заносилось на війну.

Між тим, межі З'єдиненими Державами а Англією щораз більше розгоряв ся спір о зверхність над величезним обшаром північно-західного побережа — Орігон (Oregon), між 42° а $54^{\circ} 40'$ півн. ширини, котрий в 1816 р. відступила була Еспанія З'єдиненим Державам а до котрого піднесла була й свої претенсії Англія. Спір сей тревав довго, а тепер станув на вістрю меча. В виду однак визову Мексика, бажали З'єдинені Держави чим скорше сей спір полагодити, і в 1844 р. прийшло між З'єдиненими Державами а Англією до умови, в якій обі сторони поділились сею територією: полуднева частина, до 49° півн. ширини, припала З'єдиненим Державам, а північна Англії. Сей 49° й став границею між північно-західними посіlostями З'єдинених Держав і Англії в північній Америці і остав граничною лінією до нинішного дня.

Покінчивши спір з Англією, вдалися тепер З'єдинені Держави в війну з Мексиком. З'єдиненим Державам розходилось однак уже не лише о Тексас, а взагалі о всю решта території понизше Орігон, котра вся належала до Мексику. Війна випала дуже щасливо для З'єдинених Держав. В 1848 р. признав Мексик З'єдиненим Державам не лише Тексас, по ріку Ріо Гранде (Rio Grande), але відступив ще їм за 15 міл. дол. усі свої посілости на західнім побережю, територію нинішних держав Келіфорніє, Арізоне (Arizona) і Нью Мексіко (New Mexico). Наконєць, в 1853 р., відкупили З'єдинені Держави від Мексіка ще й пас землі між рікою Ріо Гранде а полудневою границею нинішньої союзної держави Колорейдо (Colorado), з чим і проведено остаточно полуднево-західну границю З'єдинених Держав — ту границю, що осталась до тепер.

З сею полуднево-західною границею, з р. 1855, розширились З'єдинені Держави до тих своїх границь — на сході і заході, на півночі і полудні — при котрих осталися аж до нинішних часів.

Горожанська війна.

З повисшого короткого, дуже загального, нарису історії територіяльних придбань З'єдинених Держав, по р. 1855, видно, як незвичайно бистро розширювались З'єдинені Держави. Але, хоч як увага уешінгтонського правительства і людности З'єдинених Держав занята була заходами коло придбання що-раз нових територій і хоч як через те сильно заінтересована була людність З'єдинених Держав заграничною політикою, мимо того спір, який счинив ся був ще при самих закладах З'єдинених Держав, спір між централістичним напрямом а автономістичним, що виражав ся в борбі між двома політичними партіями: федералістичною (централістичною) а демократичною (автономістичною), не уступав. Противно — з кождим набутєм нової території а зглядно з кождим прилученєм нової

зв'язкової держави, які творено на набутих територіях, в міру як зростало в них населене і воно могло вже само впорядковувати свої внутрішні справи, спір на ново повстав і то, за кожним разом, що-раз більше заострювався. Уже передше було зазначено, о що ту розходило ся. Тепер же, при прилученю кожної нової зв'язкової держави, виринало таке питанє: на чю сторону переважать голоси тих нових держав в конгресї, в засадничих справах — спірних? Чиї інтереси зискають в репрезентантах тих нових держав оборону, чи інтереси північної частини З'єдинених Держав — інтереси промисловців, чи інтереси полудневої частини — інтереси бавовняних плянтаторів? Чи, попираючи інтереси північної частини, заявлять ся вони тим самим за одноцільною, широко закровоною політикою економічною, яка виходила б по за місцеві інтереси поодиноких союзних держав, і за більш сильною властію центральною (законодатною, адміністраційною і судейською), яка змогла би піддержати сю політику і переводити її в житє, — чи може, заступаючи інтереси полудневих держав, заявлять ся вони, зі згляду на місцеві вимоги „необхідної“ невірничої праці на бавовняних плянтаціях, за суверенністю законодатних і адміністраційних інституцій подинских союзних держав над центральними, законодатними і адміністраційними, інституціями? Чи, попираючи інтереси промислу, вимагати будуть, зі згляду на сильнійший промисл європейський, обложєня границь З'єдинених Держав високими охоронними митами, — чи попираючи інтереси полудневих держав, котрі власного промислу не розвивають а займають ся головно управою бавовни, яку висилають до Європи і з відтам привозять продукти промислові і через те нїяких мит не бажають, домагати ся будуть знесеня всяких мит?

Такі питання виринали раз-враз, коли приходилось влучати до Союзу нову союзню державу, і за кожним разом викликали і що-раз більше розогнювали давний спір. Справа остаточно звелась до одного питання: чи новій державі має бути признане право на працю невірничу, чи ні?

Північна частина, завдяки більш чисельному населенню, мала все більшість в нижшій палаті. За те полуднева частина змагалась мати принайменше рівне число своїх представників в сенаті, де без згляду на число населення, кожда держава висилала лише по двох сенаторів. Таку рівність в сенаті добула полуднева частина в 1812 р., коли частину, прибережну, давньої території Лузіяна, перетворено в державу і влучено її під тою самою назвою до Союзу, як союзу — невільничу державу. Від того часу одна і друга сторона не дала переважити себе в сенаті. І коли з півночі прийшло опісля яке предложене до конгресу о прийняте до Союзу нової держави — вільної, зараз же з полудня приходило предложене утворити з якоїсь частини полудневої території, нову державу — невільничу і прийняти її також до Союзу.

Такий спосіб полагоджувания спору, при кожній нагоді, тревав до 1820 р. Колиж в сім році зголосилась знова нова держава Міссурі (Missouri) о прийняте до Союзу — спір на ново заострив ся. Се була перша держава з правого берега Місісіппі, тож виринуло нове питанє, як по тій стороні ріки має бути полагоджена справа невільничої праці? Крім того, ся держава лежала саме на пограничу обох частин і одна і друга зачислявала єї до своєї стрефи. Так справа ще більш стала дражливою. Саме однак в ту пору зголосилась до прийнята до Союзу друга ще, ново-з'організована, держава з півночі — Мейн (Maine). Так скористали з сего представники полудня і предложили компроміс: Міссурі ввійде ще в стрефу невільничу, а Мейн в стрефу вільну, а на будуче, як границю обох стреф, аж по Скалісті гори (доки саме сягали тоді посілости З'єдинених Держав) означає ся 36° 38' півн. ширини. На се згодилась друга сторона і сю границю ствердили обі сторони в 1820 р. в так зв. Міссурськім договорі.

Та сей договір не міг довго удержатись. Північна сторона була більше залюднена і територіяльно більша, тож скоро перемогла, в твореню нових держав, полудневу

частину. В виду сего представники полудня, стараючись за всяку ціну вдержати полудне в рівновазі з півночію, зажадали в 1850 р., при нагоді прилученя нової держави Каліфорнії, щоби, не зважаючи на договір міссурський, дозволено було уживати невільничу працю і повисше 36° 38', отже і північній частині, і то на підставі ухвали не конгресу, а легіслятур (парляментів) новозаснованих держав. На случай, колиб північ на се не згодила ся, загрозили виступленєм полудня з Союзу.

Партія Уіга (Whig), партія уміркована, що утворилась на місци давньої партії федералістичної, не мала сили спротивити ся сему жаданню, вона злякалась погрози полудня і запропонувала ще і сей раз полагодити спір компромісово. Се тим більше, що партія демократична, партія полудня, почала вже і в півночі приєднувати для себе що-раз більше приклонників, особливо між духовенством: католицьким цілим, а протестантським (методитським і презбітеріянським) в части — дуже впливовим на маси, і довела до того, що хоч полудне висилало менше представників до конгресу як північ, мимо того удавалось їй раз-по-раз здобувати більшість в конгресі, а навіть перепроваджувати при виборах на президента своїх кандидатів. Тож і сей раз полагоджено спір компромісово. Каліфорнію узнано вправді як державу вільну, а навіть заборонено провадити торгівлю невільниками в столиці З'єдинених Держав, в Уешінгтоні, але за те на будуче, решта державам, які утворилиб ся пізнійше, навіть на півночі, признано право рішати довільно про дозвіл зглядно заборону невільничої праці у себе, а властителям невільників дозволено пошукувати за збіглими на північ невільниками і стягати їх назад до себе, на полудне.

Сей компроміс, вимушений на півночі, не злагодив однак давнього спору. Противно, загал населеня північної частини зрозумів його як обиду кинену йому в лице полуднем. Ясним також стало, що полудне на тім не спинить ся, а схоче від тепер силою накидати свою волю півночі.

І наколи північ не має упасти до ролі покірною послушника полудня, то мусить з цілою рішучістю і беззглядністю, і то чим скорше, виступити проти полудня і зломити раз на все його силу. Сеж знова можливе було не в інший спосіб, як що усуне ся то, що є підставою економічної і фінансової сили бутних плянтаторів полудня — невільництво.

І розпочала ся незвичайно жива і пристрастна агітація за знесенем невільництва. Борбу, розпочату зразу партією федералістичною, яку опісля продовжувала „партія Уіга“, а яку обі партії лагодили все компромісами, підняла тепер нова партія — републиканська, однак під гаслом, не допускати вже до ніяких компромісів. Сеж зближав ся рішучий момент, в котрім мало ся остаточно рішити, чиї інтереси мають бути міродайні для цілих З'єдинених Держав — полудня, чи півночі. Тож борбу поведено незвичайно завзято, по одній і другій стороні. Сеж перед одною і другою стороною стануло просто питанє: бути або не бути.

Тій визвольній боротьбі, о знесенє невільництва, прийшли саме в пору з значною підмогою два публіцистичні твори: в 1852 р. оповіданє пані Гарієт Бічер-Стоу: „Хата дядька Томи“,¹⁾ повне разячих надужить плянтаторів над їх невільниками, яке, мимо своєї яркої пересади, чи як-раз за-для сего, зробило незвичайне вражіне на загал і викликало просто одушевленє для борби за знесенем невільництва, — і студія уроженця полудня Г. Р. Гелпера: „Наближаюча ся криза на Полудни“,²⁾ видана в 1857 р., яка на підставі багатого статистичного матеріялу виказала що-раз більший упадок полудня, супроти півночі, мимо красших услівій землі і клімату, і то як-раз — в наслідок невільничої господарки. Ся господарка спричинила односторон-

¹⁾ Н. Beecher-Stowe: Uncle Tom's Cabin. Boston 1852. (Є також в українськїм перекладї).

²⁾ Н. R. Helper: The Impending Crisis of the South. New York, 1857.

ність господарського життя, спинала зріст міст, промислу і торгівлі а в кінці і саму землю вияловила; а ціле полудне, яке висилає на північ і до Англії лише сирий матеріал, головню бавовну, а в заміну мусить купувати від них за дорогі гроші витвори їх промислу, опинилось супроти них на становищі — кольонії.

Ся студія зробила знова велике вражінє на загалови полудневих, невільничих держав, головню на бідних осадниках, що самі, без невільників, управляли бавовну. Ті, отуманені тезою плянтаторів, яка сталась для полудня аксіомом, що, мовляв, саме управа бавовни і то як-раз невільниками, є підставою і жерелом добробуту, богацтва полудня, все до того часу попирали автономістичну політику плянтаторів і признавали невільничу працю при управі бавовни як конечне, при „особливих відносинах полудня“. Тепер і ся верства населеня, на котру все числили плянтатори і котра все лопирала їх в їх боротьбі з федералістами, почала від них відступати.

Зближалась рішуча хвиля. Саме у той час настала тяжка промислова криза, в головній мірі в наслідок безупинної знижки промислових мит, яку переводила в конгресі демократична більшість. Републіканська партія, виступаючи в обороні промислу, зажадала значної підвишки мита. А що саме зближав ся вибір нового президента — на 1861 р. — то під окликом підвишки мит і розпочала виборчу кампанію. Вибір випав на єї кандидата — Ейбрегема Лінколна (Abraham Lincoln). Се був рішучий удар для партії демократичної і репрезентованих нею полудневих плянтаторів. По цілім ряді президентів-демократів, кандидатів полудня, через протяг 60 літ, перейшов кандидат републіканської партії, кандидат півночі. Що сей вибір мав означати — демократична партія зрозуміла відразу, і полудневі держави: Савт Керолейне, Місісіппі, Фларіде, Елебаме (Alabama), Джорджіє, Лузіяне, Тексас, Аркензас (Arkansas), Верджініє, Теннесі (Tennessee) і Норд Керолейне, не вичікуючи дальшого розвою справ, зголосили

своє виступлене з союзу З'єдинених Держав і створили особний союз „Сконфедерованих Держав“, надали собі особну конституцію, в якій як основну тезу поклали невільничу працю і вибрали свого президента Джефферсона Дейвіса (Jefferson Davis). При З'єдинених Державах остались з полудневих держав — невільничих, лише граничні з півночю: Міссурі, Кентоки (Kentucky), Мериленд (Maryland) і Деллауер, які, заселені переважно дрібними фермерами і промисловцями, більше зближались своїми інтересами і симпатіями до півночі як до полудня. Також виразні симпатії до півночі виявило населене східної частини держави Теннесі і західні частини держави Верджинії і Норд Керолейни і північна частина держави Кентоки. Ся західна частина Верджинії відлучилась навіть від східної і, як вільна (то зн. ненеvільнича), приступила до З'єдинених Держав під назвою Уест Верджиніє (West Virginia), а так само і північна частина Кентоки, задержавши надаліше свою давню назву.

З'єдинені Держави не uznали Сконфедерованих Держав і виступлене їх із союзу uznали як бунт, який треба оружною силою здавити. І так прийшло до тяжкої, незвичайно кривавої домової війни, що тягнулась 4 літ — до 1865 р. Вислід війни можна було легко предвидіти: проти З'єдинених Держав з їх 19 міл. людности, стояли не цілих 9 міл., зглядно, по відчисленю 3·5 міл. муринів-невільників, 5 міл. людности Сконфедерованих Держав, до тогож 4-міліонове населене неутральних, пограничних невільничих держав, в своїй більшості виявляло симпатії півночі. Тож по чотиролітній кривавій війні, військо Сконфедерованих Держав зложило оруже і Сконфедеровані Держави перестали існувати.

Републіканська партія тріюмфувала — і, маючи перед собою упокорене полудне, взялась зараз до використання побіди. До сего приступила вона з цілою беззглядністю.

Справу треба було так повести, щоби полудне ніяк не могло на будуче стояти на дорозі інтересам півночі,

то є — інтересам великого промислу, і не могло відмовити йому опіки союзної власти. Отже, передовсім, новим додатком — 13 артикулом до конституції З'єдинених Держав, знесла невільництво. Сим думала знищити а принайменше значно ослабити економічну силу полудневих „ребелянтів“. А знова, надаючи муринам політичні права, а головно виборче право до законодатних інституцій, і в поодиноких державах і в Союзі, сподівалась зломити їх політичну силу.

Правда, рішати про виборче право до законодатних інституцій в поодиноких союзних державах, не лежало в компетенції конгресу. Та, щоби своє осягнути, переперла републиканська партія в конгресі закон, що конгрес узнасть лише ті правительства полудневих держав, які вийшли з вибору, в котрім брали участь і мурина.

На се полудневі держави внесли рішучий протест, мотивуючи його тим, що сей закон рівнож противить ся конституції З'єдинених Держав і виходить поза компетенцію конгресу. В відповідь на те віддала републиканська партія полудневі держави військовій диктатурі і вислала на полудне 70.000 союзного війська. І знова полилась кров. Але й тепер прийшлось „ребелянтам“ покоритись І полудневі держави мусіли згодитись на ще два нові додаткові артикули до союзної конституції — 14 і 15, які признавали муринам виборче право в поодиноких державах і в Союзі, і те право з того титулу, що вони чорноскірі, не могло бути ніколи їм відібране. Також мусіли полудневі держави змінити, відповідно до тих нових артикулів союзної конституції, ще й свої, державні конституції. І доперва як полудневі держави се перевели у себе, прийнято їх на ново на рівних правах до союзу З'єдинених Держав і припущено їх до участі в виборі репрезентантів до конгресу.

З'єдинені Держави розширились отже знова до того обшару, який займали перед домовою війною. Однак під зглядом політичним зайшла значна зміна. Сила і значіне політичне полудневих держав упали, північ взяла рішучо

перевагу над полуднем і єї інтереси, інтереси великого промислу, стали від тепер міродайними на цілий дальший протяг часу, аж до нинішних часів, в економічній політиці З'єдинених Держав. Всього стало в услуги великому промислови — і союзний конгрес і союзне правительство, і при їх підмозі розвинув ся він справді до незвичайних розмірів, так, що цілком заслужено будить подив в Європі, а навіть заповідає вже в недалекій будучности заняти домінуюче становишко в промисловім житю цілої земської кулі.

Новіші територіяльні придбаня.

На сю новішу історичну добу З'єдинених Держав припадають ще й нові територіяльні придбаня, однак вже поза границями З'єдинених Держав. В 1867 р. набули З'єдинені Держави від Росії за 7·2 міл. долярів величезний обшар на північно-західнім скравку півн. Америки — Аласке (Alasca) і прилежні острови Елйушен (Aleutian). В 1898 р., по побідній війні з Еспанією, по якій Еспанія цілком вже уступила, не то з контіненту, але й з вод американських, набули острови Порто Ріко (Puerto Riko), а острови Куба (Kuba) і Гаїті (Haïti) піддали під свій протекторат, наділивши їх правом автономного полагоджування своїх внутрішних справ. Крім того набули ще в тім самім році на азійських водах, рівнож в наслідок побідної війни з Еспанією, незвичайно важні, як точки опору в торговельних зносинах з східним побережем азійським — острови Филиппинські (Philippine Islands), Сулю (Sulu), Гуам (Guam) і острови Гавайські (Hawaiian Islands). В 1900 р. набули знова (на австралійських водах) острови Тутуїла (Tutuila) і східну групу островів Самуа (Samoa), важні як точки опору в їх зносинах з Австралією. В кінци в 1903 р. обняли протекторат над республікою Панама (Panama), підпомігши їй вибитись з під залежности від Колумбії (Columbia), за що одержали виключне право на проведенне незвичайно важ-

ного під зглядом мілітарно-політичним і економічним — Панамського каналу.

Тепер займають З'єдинені Держави, разом з територіями (краями нез'організованими ще в держави) і з кольоніями, обшар землі в обемі 9,420.670 кв. клм., а разом з прибережними водами і канадійськими озерами обшар поверхні на 9,728.264 кв. клм. На те складає ся: 47 держав, 1 союзний дістрикт Колумбіє (District of Columbia — округ столиці З'єдинених Держав, Уешінгтону), 2 територія і 5 кольоній.

Понизша таблиця подає спис усіх союзних держав, територій і кольоній в порядку, як зістали прилучені до З'єдинених Держав. При кожній з них подане офіційальне скорочене назви, рік прилученя до З'єдинених Держав, обшар і населене після конскрипції з р. 1910.

Таблиця 1.

НАЗВА	Офіц. скорочене назви	Рік зал. держ. а прил. терит. і кольоній	Обшар в квд. клм.	Залюднене в р. 1910	На 1 кв. клм. припадає людности
Держави					
1 Деллауер — Delaware	Del.	1787	6.164	202.322	33
2 Пенсилвеніє — Pennsylvania . . .	Pa.	1787	116.641	7,665.111	66
3 Нью Джерзи — New Jersey	N. J.	1787	21.167	2,537.167	120
4 Джорджія — Georgia	Ga.	1788	153.933	2,609.121	17
5 Канетікат — Connecticut	Conn.	1788	14.534	1,114.756	66
6 Мессечусетс — Massachusetts	Mass.	1788	22.133	3,366.416	153
7 Меріленд — Maryland	Md.	1788	31.848	1,295.346	40
8 Саут Керолейне — South Carolina	S. C.	1788	80.411	1,515.400	19
9 Нью Гемпшир — New Hampshire . . .	N. H.	1788	24.285	430.572	18
10 Верджиніє — Virginia	Va.	1788	109.630	2,061.612	19
11 Нью Йорк — New York	N. Y.	1788	130.994	9,113.614	69
12 Норд Керолейне — North Carolina	N. C.	1789	136.420	2,206.287	16
13 Род Айленд — Rhode Island ¹⁾ . . .	R. I.	1790	3.230	542.610	161
14 Вермонт — Vermont	Vt.	1791	24.767	355.956	14
15 Кентоки — Kentucky	Ky.	1792	104.456	2,289.905	22
16 Теннесі — Tennessee	Tenn.	1796	108.921	2,184.789	20
17 Огайо — Ohio	O.	1802	106.240	4,767.121	45
18 Лузіяне — Louisiana	La.	1812	128.526	1,656.388	13
19 Індієне — Indiana	Ind.	1816	94.161	2,700.876	29
20 Місісіпі — Mississippi	Miss.	1817	121.515	1,797.114	14

¹⁾ Се ті тринацять перших держав, що злучились в З'єдинені Держави і подані в порядку, в яким приймали конституцію З'єдинених Держав.

НАЗВА	Офіц. скорочене назви	Рік закл. держ. а прил. терит. і колоній	Обшар в квд. кїлм.	Залюднене в р. 1910	На 1 кв. км. припадає людности
21 Іллінойс — Illinois	Ill.	1818	146.795	5,638.591	38
22 Елєбаме — Alabama	Ala.	1819	134.043	2,138.093	16
23 Мейн — Maine	Me.	1820	85.568	742.371	9
24 Міссурі — Missouri	Mo.	1821	179.058	3,293.335	18
25 Аркензас — Arkansas	Ark.	1836	137.855	1,574.449	11
26 Мічїген — Michigan	Mich.	1837	151.923	2,810.173	18
27 Фларїде — Florida	Fla.	1845	152.762	752.619	5
28 Тексас — Texas	Tex.	1845	688.940	3,896.542	6
29 Айове — Iowa	Ia.	1846	145.733	2,224.771	16
30 Уїскансин — Wisconsin	Wis.	1848	144.845	2,333.860	16
31 Калїфорніє — California	Cal.	1850	409.807	2,377.549	6
32 Мінесоте — Minnesota	Minn.	1858	217.088	2,075.708	10
33 Орїгон — Oregon	Oreg.	1859	250.800	672.765	3
34 Канзас — Kansas	Kans.	1861	212.983	1,630.949	8
35 Уест Верджїніє — West Virginia	W. Va.	1863	63.463	1,221.119	19
36 Неваде — Nevada	Nev.	1864	286.647	81.875	0.3
37 Небраске — Nebraska	Nebr.	1867	200.797	1,192.214	6
38 Колорєдо — Colorado	Colo.	1876	269.269	799.024	3
39 Норд Дакота — North Dakota	N. Dak.	1889	183.569	577.056	3
40 Саут Дакота — South Dakota	S. Dak.	1889	200.924	583.888	3
41 Монтєне — Montana	Mont.	1889	380.872	376.053	1
42 Уешїнгтон — Washington	Wash.	1889	182.779	1,141.990	6
43 Уайомїнг — Wyoming	Wyo.	1890	253.494	145.965	0.6
44 Айдаго — Idaho	Idaho	1890	217.106	325.594	1.5
45 Юта — Utah	Utah	1896	219.955	373.351	1.7
46 Оклагома — Oklahoma	Okla.	1907	181.583	1,657.155	9
47 Арїзоне — Arizona	Ariz.	1911	612.657	531.655	0.8
— Дїстрїкт ов Колумбіє — District of Columbia	D. C.	1787	179	331.069	1849
Разом.....	U. S. of Amerika	—	7,851.470	91,972.266	11
Територїї.					
Аласке — Alaska	Alaska	1868	1,552.500	64.356	0.4
Острови Гавайські—Hawaiian Islands	—	1898	16.700	191.909	11
Разом.....	—	—	9,420.670	92,228.531	9
Колонїї.					
Порто Рїко — Puerto Rico (з Vieque)	—	1898	9.339	1,118.012	120
Острови Фїлїппїнські і архїпелєг Сулю — Philippine Island, Sulu (разом 3140 островів).....	—	1898	296.310	8,276.802	28
Гуам — Guam	—	1898	514	11.974	23.3
Тутуїла і Самуа — Tutuila, Samoa	—	1900	203	6.780	33.4
Округ Панамського каналу.....	—	1903	1.228	144.614	118
Вїйсько, матрози і инші — поза територїєю З'єднєних Держав	—	—	—	55.608	—
Разом.....	—	—	9,728.264	101,842.320	10.5

Імміграція зарібкова.

Вже скоро, ще такі в самих початках європейської кольонізації на території нинішних З'єдинених Держав, давав ся відчувати кольоністам брак робучих рук, особливо в полудневих кольоніях, при управі рижу і плянтаціях тютюну і бавовни. А навіть і в північних кольоніях, з розвитком промислу по містах і при роботах портових, при будові кораблів і т. п., давав ся відчувати що-раз більше брак робучих рук. Їх тяжко було дістати, бо всіх, що прибували до З'єдинених Держав, не манила робота залежна, наймицька, а всі йшли на неткнуті, плодови́ті землі, щоби на них дораблялись хліба - достатку, незалежно від всяких наставників, панів, котрі так тяжко давались їм в знаки в „старім краю“. Але зарада на се найшла скоро. 1619 р. причалив до берегів Верджинії перший корабель, голяндський, що висадив на територію нинішних З'єдинених Держав перший транспорт африканських муринів. Замість наємної праці — введено невільничу працю.

Ся невільнича праця стала скоро загальною в полудневих кольоніях. Транспорт за транспортом свіжих невільників - муринів прибували з Африки, а далі й з Азії — з західної Індії, до берегів американських, і число муринів-невільників так стало зростати, що в деяких кольоніях навіть перевищило число білих поселенців. Ще в 1650 р. на 50 поселенців білих припадав 1 чорний-мурин; в 100 літ пізніше, в Верджинії, припадав вже один чорний на одного білого, а в полудневій Кєролайнї число чорних

вже перевищило білих. З цілогож населеня полудня (чорного і білого) в р. 1790 на чорних-невільників припадало 35·2 проц., в р. 1830 — 37·4 проц. а в передодни домової війни, в 1860 р. — 34·2 проц.

В північних кольоніях систем невільничої праці з самого таки разу не зміг був прийняти ся. Праці невільничої уживано лише денедє, дуже рідко — з 760.000 усїх невільників в З'єдинених Державах, в р. 1790, на північні держави припадало їх лише 40.000. Там і відносини господарські не надавались до сего. На рілі, при управі збіжа, на дрібних фармах, і в місті, для народжуючого ся промислу, систем наємної праці відповідав лїпше від невільничого. До тогож і психічні мотиви грали ту ролю. В полудневих кольоніях осїли в значнім, зглядно, числі кольонїсти з упривілюваних верств „старого краю“ — привиклі до розказів і виховані на підданчій праці, і їх психічний стан легко годив ся з введенєм на їх великих плянтаціях невільничої праці, — в північних знова кольоніях осїла маса простого люду, звичайно приклонники переслїдуваних в старім краю нових релїгійних організацій, опертих на ярко демократичних прїнципах, їх проте психічний стан нїяк не міг погодити ся з невільничою працею. Вони й не ввели її у себе, а противно, в довгїй, безустанній війні з полуднем довели остаточно до знесеня невільництва навіть в полудневих державах. Ту проте, від самого початку поселеня, введено систем наємної праці.

Як вже зазначено, о наємну працю було однак тяжко. Нові поселенці, що прибували, йшли на незанятї землі і ту, як самостійні фармарі, змагались о насущний хлїб. На роботу наймались лиш ті, що з нічим прибували до Америки, які проте, поки змогли піти працювати для себе на землю, мусіли перше дещо заробити, щоби було чим розгосподаруватись. А таких немного прибувало. Вправді безнастанні релїгійні війни, які пустошили тоді цілі краї західної і середушої Європи, створили велику армію бездомних пролетарів, що радо булиб покинули рідний край

і шукали визволення на чужині. Та брак матеріальних средств здержував їх насильно в дома. І лише немногим з них, лише тим, що спромоглись якось на оплату дорогої, зглядно, подорожи через океан, удавалось дістати ся там — до тої вільної країни.

Та, найшлась і на се рада. Властителі кораблів, порозумівшись з американськими підприємцями, почали вербувати бідних а охочих до Америки робітників і стали перевозити їх через океан під услівем, що, титулом покритя коштів перевозу, згодять ся продати себе на якийсь, коротший чи довший, час на роботу американським підприємцям. І бідні люди годили ся на се... Щож — думали собі — нехай і так... Коби лише дістатись там — всеж по якімсь часі, як відробимо кошта подорожи, будем могли працювати вже для себе. І продавались.

Так і витворилась огидна торгівля бідними, бездомними європейськими пролетаріями. Властителі кораблів і американські підприємці робили на тім знамениті інтереси, а американські підприємці виходили на тих робітниках ліпше навіть, як полудневі плянтатори на невільниках. Всеж бо ті плянтатори мусіли, хочби й як, дбати про своїх невільників, не надто вже з'уживати їх сил, хочби тому, щоби могли як найдовше уживати їх до роботи, та й — і се також важне — щоби мати з них здорове і сильне потомство. А підприємці-промисловці про се дбати не потребували, вони набували робітників-емігрантів лише на якийсь час, а що потім з ними стане ся, чи будуть вони мати ще силу працювати для себе, чи ні, чи буде їх потомство здорове і сильне, про се було їм байдуже. А при тім — совість їх була чиста — сеж не були невільники, а „добровільні“ наймити...

Страшні надужитя, яких допускали ся на тих „вільних“ невільниках корабельні властителі і американські підприємці, викликали однак скоро загальне обуренє і яркі протести — в Америці і в Європі. Та довго сї протести оставались без наслідків. Сей новий рід „наємної“ праці

так вкорінив ся в Америці — в північних кольоніях — так був догідний і для американських підприємців і для властителів кораблів, що много проминуло часу, заки удало ся його викоринити. Ще в 1819 р. добивали в Філядельфії над тими „вільними“ робітниками торг — з чистою совістю — властителі кораблів і підприємці.

Остаточо, сей рід наємної праці заборонено. Та, вона й не була вже „конечною“. Струя еміграційна до З'єдинених Держав так вже стала змагатись, що й без тої, на пів невольничої, продажу, підприємці діставали робітників. На се складалось много причин — і політичного і економічного і суспільного характеру. Сеж були часи першої половини ХІХ в. — понаполеонівські — часи суспільних і політичних переворотів. До тогож часи частих неврожаїв і торговельних кріз. І все те значно змогло еміграцію. А, крім тих причин загального характеру, були ще причини спеціально дотикаючі еміграцію і змагаючі її: більш урегульована і частійша комунікація корабельна між Европою а Америкою; докладнійші вiсти про зарібкові і господарські відносини в З'єдинених Державах; опіка над емігрантами ріжних філянтропійних товариств в портових містах Европи і Америки; а надівсе факт, що много з давних емігрантів справді доробились там майна, про який і мріти не могли в старім краю. І еміграція незвичайно зростала; ішли всі, котрим доля спакостнила жите в старім краю. Від 1820 р., від коли почато вести урядово статистику імміграції в З'єдинених Державах, до р. 1830, виемігрувало з Европи 152.000 тих обездолених; від 1831—1840 рр. — 600.000; від 1841—1850 число емігрантів дійшло вже до 1,713.000, а від 1851—1860 рр. перейшло вже й другий мілiон — дійшло до 2,600.000.

Правда, сей зріст не поступав рівномірно з року на рік. Як з одної сторони політичні заворушення, неврожаї і торговельні крізи в Европі, побільшували в поодиноких роках еміграцію до З'єдинених держав, так з другої сторони торговельні крізи, які почали вже в першій половині

XIX в. навіщати З'єдинені Держави, а дальше домова війна, впливали здержуючо на імміграцію. І так число іммігрантів в р. 1838 упало супроти 79.340 в 1837 р. на 38.914. Політичні заворушення і перевороти в Європі в сорокових роках з одної сторони а відкритє в З'єдинених Державах (в Каліфорнії) копалень золота з другої, збільшили імміграцію в 1854 р. до числа 427.833. Зате домова війна в З'єдинених Державах здержала на стілько імміграцію, що в 1862 р. число іммігрантів упало аж до 72.183. Але зараз, по скінченій війні, сьвітлий розгін промисловий, який наступив по ній, так став манити до З'єдинених держав емігрантів, що в 1873 р. занотовано вже їх 459.803. І так дальше. По сьвітлім році 1873, наступає звісна сьвітова кріза і число емігрантів знова спадає, до 138.469 в 1878 р., але в чотири роки опісля, в 1882 р., доходить вже до 788.992, з якого в 1886 р. знова спадає до 334.203. В 1892 р. підносить ся знова до 579.663, з якого в 1898 р. спадає до 129.299. По тім році наступає час небувалого розцьвіту промислу в З'єдинених Державах а з тим і число іммігрантів підносить ся рівнож до небувалої висоти — 1,026.499 в 1905 р., 1,100.735 в 1906 р. і 1,285.349 в 1907 р. Та зараз же в слідуючім році, в наслідок послідної загальної, сьвітової фінансово-торговельної і промислової крізи, спадає до 782.870 а в 1909 р. до 751.786. Проминула кріза і імміграція знова стала зростати і вже в 1910 р. число іммігрантів підскочило на 1,041.570. Бачимо отже з того, що поступенний зріст еміграції до З'єдинених Держав аж до послідних часів, не поступав рівномірно з року на рік, а великими зик-заками — відповідно до політичних і торгово-промислових конюнктур в „старім“ і „новім“ краю.

Відношенє суспільности З'єдинених Держав до імміграції.

Суспільність З'єдинених Держав — се в повнім значію слова — нація емігрантів, а цілий край — край емі-

грантів. В 1790 р. вся людність З'єдинених Держав числила 3·9 міль. душ, в 1910 р. — 91·9 міль. І то все потомки давних іммігрантів і свіжі іммігранти. Нація цілком нова — навіть ще не вироблена. Мало знайдеться там таких, що змоглиб провести свій родовід до більше як до двох-трьох генерацій. За те самих європейських і азійських уроженців числила ся „нація“ в 1900 р. 10·5 міль.

Цілком проте зрозуміло, що суспільність З'єдинених Держав відносилась від самого разу з повною прихильністю до новоприбуваючих іммігрантів — приймала їх з отвертими раменами. Імміграція — сеж для З'єдинених Держав була і тепер ще є одним з наймогутіших чинників зросту і розвою краю.

А всеж таки, вже в перших часах, ще в XVII в., перші англійські колонії на території нинішних З'єдинених Держав звертали пильну увагу на се, щоби нові поселенці, о скільки можливо, були люди здорові, що змоглиб оперти ся всім злидням і невигодам, на які раз-враз наражені були на новій землі, і не стали ся тягарем для решти. Тількиж від сего бажання не треба було приходити до чину, бо справді прибували самі здорові — хто був слабший, того сама страшна, довга подорож морем не допускала до нового краю, вже в часі подорожи слабші гинули — саме море переводило „контролю“. І в дійсности, через довгі часи доступ до З'єдинених Держав був для всіх емігрантів вільний.

Аж в половині XIX в. почав витворювати ся між суспільністю З'єдинених Держав явно протиімміграційний рух і то зразу не на східнім — атлантицьким побережжю, куди найбільше напливали емігранти, а на західнім — на побережжю Спокійного океану, і не проти білих іммігрантів, а жовтих — іммігрантів монгольської раси — Китайців.

Саме у той час відкрито в Каліфорнії багаті поклади золота. Так і кинулись туди цілими масами іммігранти з східного побережа. Але кинулись туди й напливші з Азії Китайці. Ті однак від разу збудили до себе у білих своїми

відмінними обичаями, відмінним характером, скритостію і нехарством — неохоту а дальше й відразу. До сеї відрази долучилась скоро ненависть. Підіймаючись, завдяки незвичайно малим вимогам житєвим і особистим, всякої, хочби й найтяжшої роботи, за безцін, стали робити застрашаючу конкуренцію білим робітникам, з разу — денним зарібникам і копальняним робітникам, а опісля, як підвчилились робіт варштатових — і варштатовим. Се викликало вже загальне розярене серед робітників. Тож і розпочалась сильна, дуже завзята агітація проти Китайців взагалі, а проти імміграції Китайців спеціально.

Ся агітація проти Китайців й довела остаточно, хоч й поступенно, до заборони вступу китайським робітникам на територію З'єдинених Держав. Зразу заборони сї виходили від місцевого, каліфорнійського парламєнту. Але ті заборони не мали законної сили, бо виходили поза компетенцію краєвого парламєнту. А знова конгрес, до котрого саме компетенції ся справа належала, відносив ся до сеї заборони неприхильно. Його не дуже то обходили якісь там забаганки „далекого Заходу“, та ще звязаний був договором з Китаєм з р. 1868, який признавав Китайцям на території З'єдинених Держав права і вільности — з виїмкою права натуралізації — на рівні з найбільш упривілюваними націями. Але Каліфорнійці не уступали. Противно, з що-раз більшим напором наставали на конгрес і навіть загрозили вилученєм Каліфорнії з Союзу З'єдинених Держав, як конгрес не згодить ся на їх жаданє. І рад-не-рад конгрес мусів піддати ся і в 1882 р. ухвалив перший проти-імміграційний закон, на разі — проти Китайців. Тим проти-імміграційним законом з 1882 р. і пізнійшими, які що-раз більше заострювали сей перший закон, заборонено китайським робітникам, з разу на 10 літ, а опісля на слідуючі десятиліття — цілковито доступ на територію З'єдинених Держав. Право вступу на територію З'єдинених Держав признано лише неробітникам, і то: китайським урядникам, учителям, студентам, купцям і туристам. Крім сего затвер-

джено поновно заборону натуралізації Китайців в З'єдинених державах.

Та не лиш заборонено Китайцям приїзд до З'єдинених Держав, — поодинокі держави, як Каліфорнія і Невада, заборонили ще, в обсягу своєї компетенції, приймати до публичних робіт державних, повітових і громадських, тих Китайців, які ще до р. 1882 прибули до З'єдинених Держав і там остали. Закон парламенту Невади розтягнув сю заборону взагалі на монгольську расу, отже й на Японців. А навіть конгрес уешінгтонський, в законі з р. 1902, яким утворив величезний фонд, з 750 міл. доларів, для наводнення західних пустарів З'єдинених Держав, заборонив приймати до тих робіт робітників монгольської раси.

В наслідок всіх тих законів, а головню закону з р. 1882, еміграція Китайців до З'єдинених Держав майже цілком устала. З числа 39.579 в р. 1882 спала в слідуючих роках на 2—3 тисяч річно. Се незвичайно мале число, коли зважить ся дуже живі торговельні зносини між Китаєм а З'єдиненими Державами. А і ті 2—3 тисяч річно китайських іммігрантів, се виключно іммігранти з упривілюваних клас китайської суспільности: урядники, учителі, студенти, купці і туристи.

За законом з 1882 р., зверненням на разі виключно проти китайських робітників, пішли дальше, один по другім, закони, звернені вже й проти європейських робітників. Вправді, сі закони не йдуть так далеко в своїх постановах, як закон з р. 1882, всеж таки і вони значно утруднюють європейським робітникам доступ до З'єдинених Держав. Є се наслідком ріжних причин. Головні з них, се, раз те, що взагалі рідкість населення З'єдинених Держав а властиво їх північно-східного побережа (атлантицького), де власне майже вся імміграційна струя розливає ся (прим. в 1905 р. з 1,026.499 новоприбувших іммігрантів, осіло там цілих 90%), не даєсь вже так сильно відчувати, як колись, — отже й суспільність З'єдинених Держав стає вже більш перебірчивою що до нових іммігрантів, — а друге — саме за послідні часи

квалітативна вартість новоприбуваючих іммігрантів помітно погіршилась.

До 80-тих рр. минулого століття, головний контингент іммігрантів доставляла західна Європа, а саме: Велика Британія, Німеччина, Швейцарія, Скандинавські краї і Франція — як-раз ті краї, які доставили З'єдиненим Державам, ще в перших часах колонізаційних, поселенців і яким З'єдинені Держави завдячують свій початок, зріст і могутність. Тож, коли в XIX столітті еміграція з тих країв непереривалась, а противно, ще й змагалась, то радо її стрічали — сеж були люди „свої“, тої самої, як не висшої, під не одним зглядом, культури. Але, починаючи від 80-тих років, еміграція з тих країв стала помітно маліти, а натомість незвичайно змоглась еміграція з країв східної і південної Європи — країв, не лише під многими зглядами відмінної, але в многім й значно низшої культури.

Зіставлене чисельне за час від 1885—1904 рр. унаочнить найкраще сей зворот:

Таблиця 2.

Прибуло з держав	іммігрантів в рр.		часть припадаюча на них з загального числа іммігрантів в проц.	
	1885—1894	1895—1904	1885—1894	1895—1904
Великої Британії і Ірляндії . . .	1.189.236	560.620	26·2	12·1
Німеччини . . .	982.940	276.106	21·6	5·9
Скандинавських держав	562.611	384.779	12·6	8·3
Італії	474.235	1.137.377	10·4	24·4
Австро-Угорщини .	476.478	1.017.216	10·4	21·8
Росії	379.241	768.598	8·8	16·6
з інших країв . .	476.878	505.514	10·5	10·8

А чим дальше — сей зворот ще яркїйше виявляєсь. В 1907 р., в році найбільшого напливу іммігрантів до З'єдинених Держав, з 1,285.349 всіх іммігрантів, на групу західно-європейських держав, зглядно народів, припадає лише 278.568, значить 21·7 проц. а на групу іммігрантів східної і полудневої Європи і Азї аж 906.771, то є 70·6 проц. Що се значить, яка культурна знижка в імміграції, за послїдні роки. лучить ся з тим зворотом, на се найяркїйше може вказати процент анальфабетів між іммігрантами одної а другої групи. Пїсля Звіту генерального комісара імміграції з імміграції в З'єдинених Державах за р. 1905¹⁾, процент анальфабетів між іммігрантами, що скінчили 14 рік жита, у кожної народности окремо, представляє ся так:

Таблиця 3.

(Подаю по народностям, розложеним на повисші двї групи і в порядку, як зростає у них процент анальфабетів.)

Група західна (з вїмкою полудневих народностей — португальців, еспанців і італїйців):

Народність	число іммігрантів в р. 1905	з того анальфабетів в процентах
Англїйці	50.865	1
Шкотї	16.144	1
Шведи, Норвежці і Данці	62.284	1
Ірляндці	54.266	3
Французи	11.347	3
Нїмці	82.360	4
Валїйці	2.531	4
Бельгїйці і Голляндці .	8.498	5

¹⁾ Annual Report of the Commissioner-General of Immigration to the Secretary of Commerce and Labor for the Fiscal Year ended June 30, 1905. Washington, 1905.

Група східна і полуднева :

Народність	число іммігрантів в р. 1905	з того анальф. в проц.	Народність	число іммігрантів в р. 1905	з того анальф. в проц.
Фінляндці . . .	17.012	2	Хорвати і Словенці . . .	35.104	38
Чехи	11.757	2	Дальматинці, Боснійці і Герцоговинці . .	2.639	38
Еспанці	5.590	10	Болгари, Сербі і Черногорці . .	5.823	39
Мадяри	46.030	12	Поляки	102.437	40
Італійці (півн.)	39.930	14	Італійці (полуд.)	186.390	56
Греки	12.144	23	Литовці	18.604	57
Жиди	129.910	23	Українці	14.473	63
Словаки	52.368	25	Португальці . .	4.630	67
Румуні	7.818	29			
Рускі (Велико-росси)	3.746	33			

Додаймо ще до того і що-раз більше змагаючуся імміграцію з Азії, звідки в 1905 р. 4.822 Сирійців дали 54 проц. анальфабетів а 11.021 Японців 39 проц., то квалітативна низшість імміграції в З'єдинених Державах за послідні часи виступить в цілій своїй яркості.

Той, цілком непотішаючий, зворот що до квалітативної вартости імміграції з послідної доби, настроїв дуже неприязно широкі круги суспільности З'єдинених Держав до свіжо напливаючих іммігрантів. Утворилась навіть Ліга для ограниченя імміграції — в Бостоні, в 1896 р. (Immigration Restriction League), яка почала видавати раз пораз незвичайно палкі брошури проти імміграції, а в 1906 р. видала спеціальну студію свого секретара Прескота Ф. Гола: „Імміграція і її наслідки для З'єдинених Держав“¹⁾, в якій поміщено всі можливі аргументи проти імміграції. Тільки ся Ліга надто вже односторонно віднеслась до імміграції і своєю беззглядністю а навіть безженидністю

¹⁾ Prescott F. Hall: Immigration and its effects upon the United States. New York, 1906.

в наводжуваню перекручених або просто фалшивих фактів, для поборюваня імміграції, довела до заснованя, в Нью Йорку, аж двох Ліг для оборони імміграції: Національної Ліги для свободи імміграції (National Liberal Immigration League) і Нової Ліги для охорони іммігрантів (New Immigrants Protection League). І обі ті Ліги в ряді брошур, які видали, збивали аргументи бостонської Ліги, виказуючи при тім ряд фалшовань і перекручувань дійсного стану, яких бостонська Ліга допускала ся в своїх публікаціях і на яких опирала свої висновки.

Треба однак се зазначити, що ініціатива за обмеженем імміграції вийшла з кругів робітничих (не соціалістичних). Вже перший закон проти імміграції з р. 1882, котрим зборонено вступ на територію З'єдинених Держав китайським робітникам, вийшов головно в наслідок агітації і напору каліфорнійських білих робітників, з'організованих в Каліфорнійській робітничій партії (Working mens Party of California), якої кличем й було: „Проч з Китайцями!“ І слідуєчий закон з р. 1885, який забороняв вступ на територію З'єдинених Держав робітникам законтрактованим (ще в „старім краю“), був рівнож внесений і ухвалений конгресом під напором могутньої у той час організації робітників, так зв. Рицарів праці (Knights of Labor). А пізнійше, агітацію по Рицарях Праці переняла на себе заводова організація робітнича, одна з наймогутнійших: Американська федерація праці (American Federation of Labor) — яка в 1905 р. числила 1,494.300 членів, — і всі пізнійші закони, обмежуючі що-раз більше імміграцію європейських робітників, закони з рр. 1891, 1893, 1903 і 1907, були наслідком в значній мірі натиску сеї федерації.¹⁾

¹⁾ Се своє становишко супроти імміграції пояснює Федерація в жовтневім зошиті з 1905 р. свого органу „American Federationist“ в такий спосіб: „Уявім собі лише, що се значить. По 75 літах агітації і вихованя довів заводовий рух до того, що з'організував 2-5 міліона американських робітників. Провадив боротьбу за розумно скорочений час робучий і за гідну платню. Провадив боротьбу за піднесенє жите-

Всі ті закони, ограничаючі імміграцію в З'єдинені Держави, мають на цілі забезпечити суспільність З'єдинених Держав перед іммігрантами, які могли би легко стати ся або публичним тягарем (задля хороби, слабосильности або бідности), або могли би стати ся небезпечними для публичної моральности або для публичного спокою і тревалости політичного строю З'єдинених Держав, або в кінци могли би стати ся — небезпечними конкурентами для місцевих робітників.

Послідний закон імміграційний з р. 1907 забороняє таким категоріям людей вступ до З'єдинених Держав: передовсім хорим умово — ідіотам, божевільним і епілептикам; тим, що в протягу послідних пяти літ мали напад божевілья, або, коли небудь в житю, два або більше нападів; дальше — бідолахам, нуждарям, які правдоподобно стали би публичним тягарем, хиба, що хто за них заручить; професіональним жебракам; сухітникам і хорим на відражаючі або заразливі хороби, а також матерям, що їдуть з хорою дитиною, котру, задля хороби, мусить ся завернути, і на відворот; але як іммігрант (жиючий вже в З'єдинених Державах), який заявив уже охоту стати горожанином З'єдинених Держав, має отже так зв. „перші папери“ горожанські, спроваджує з „старого краю“ жінку або діти, а жінка або діти суть хорі на заразливу але вилічиму хоробу, то їх можна впустити до З'єдинених Держав, до мужа, зглядно батька; колиж іммігрант тих „перших паперів“ не має, то вступ для сеї хорої родини заборонений; дальше заборонений є вступ всім тим, що, після ореченя лікаря, суть за слабї фізично або умово, щоби могли заробити собі на жите, хиба, що хто за них заручить; заборонений вступ і тим, що

вої стопи і за свідоме мужеське почуте незалежности. І нараз впускають до краю в протягу пяти літ, лише пяти літ, 35 міліона нез'організованих, невишколених, неамериканських робітників, щоби робили конкуренцію нашим робітникам, щоби за малу платню довго працювали, щоби назад понизилась наша житева стопа, щоби під кождим зглядом знищити ту велику роботу, яку доконав заводовий рух“.

поповнили коли небудь який неморальний, ганьблячий вчинок, каригідний, без згляду, чи сиділи за се в арешті, зглядно в вязниці, чи ні; взборонений також вступ полігамістам; дальше — анархістам або особам, що проповідують насильне або незаконне усунене союзного правительства, або якої небудь іншої публичної власти, або розпоряджень чи законів, або убійство публичних урядників; але — дозволений вступ особам, що допустили ся якоїсь політичної провини, наколи та провиня не є ганьблячою; взборонений дальше вступ проституткам; дальше контрактовим робітникам, то є тим, котрі зістали намовлені до еміграції обіцянками зарібку, або виїхали в дорогу в наслідок договору устного, письменного або друкованого, котрим обовязали ся до якої небудь роботи в З'єдинених Державах. і тим, що в протягу послідного року зістали завернені назад, як контрактові робітники; але — дозволений вступ для вишколених робітників (кваліфікованих), наколи місцеві робітники тої самої кваліфікації не суть без роботи; дальше заборонений вступ тим, за котрих кошта подорожи сплатив хто другий безпосередно, чи посередно, хиба, що докажуть, що не належать до жадної з повисше вичислених категорій людей і що подорож за них не є оплачена жадним товариством або організацією; однак вільно іммігрантови (жиючому вже в З'єдинених Державах) оплатити подорож своякови, або приятелеви, коли той свояк чи приятель не належить до котроїсь з повисше вичислених категорій людей; в кінци заборонений вступ усім малолітнім — понизше 16 літ, хиба що їдуть в товаристві родичів.

Наколиб комусь з висше вичислених категорій людей удалось таки через неосторожність імміграційних урядників дістатись на територію З'єдинених Держав, управнений Імміграційний Уряд відставити такого в протягу 3 літ назад до його родимого краю.¹⁾

¹⁾ Закон імміграційний з р. 1903 ограничав сей час до протягу 2 літ, а ще давнійші закони до 1 року.

Закон накладає ще й карі. Ті, що спрavadжують жінки або дівчата для неморальних цілий, підпадають карі до 5 тисяч дол. і вязниці до 5 літ, а товариства або підприємці, що спрavadжують робітників за контрактом, підпадають карі 1000 дол. за кожного робітника окремо.

Крім сих заборон, суть ще приписи, що значно утруднюють доступ іммігрантам до З'єдинених Держав. Передовсім припис про поголовний податок імміграційний. Той податок обовязаний зложити кожний емігрант, що вибираєсь до З'єдинених Держав, ще в „старім краю“, і то платить його при оплаті пароплавної карти, в ціні котрої вчислений вже сей податок. Той податок передають опісля пароплавні компанії касі Імміграційного Фонду З'єдинених Держав. Після закону з 1882 р. сей податок виносив лише 50 цнт. (2·50 корон); в 1894 р. підвиснено вже його до 1 дол. а в 1905 р. до 2 дол. Закон з р. 1907 означає сей податок на 4 дол. (20 кор.).

Крім податку вимагаєсь ще від іммігрантів, щоби виказались певною квотою гроший, на доказ, що в перших днях побуту в З'єдинених Державах, поки знайдуть яке платне занятє, зможуть удержатись. Як високою має бути ся квота, се в законі не є означене. Се залежить від особистого осуду імміграційних комісарів, від того, яку квоту узнають вони за вистарчаючу. Звичайно, до послідних часів, вимагано 10 дол. Але, як іммігрант мав адресу до своєї рідні або знакомих, до котрих саме удавав ся, і оплачену зелізничу карту до місцевости, де ся рідня, зглядно знакомі, пробували, або відповідну квоту на карту желізничу, то і менша квота, навіть 2 або й 1 дол. вистарчали і його пускали вільно. Дперва в послідних часах, від червня 1909 р. ті вимоги значно заострено. Спеціально в Нью Йорку. Там новонаставлений імміграційний комісар Улієм У. Уіліємс (William W. Williams) підніс сю квоту до 25 дол. (135 кор.) і її у кожного новоприбуваючого іммігранта вимагає. Крім того вимагає ще докладної адреси до знакомого, зглядно рідні, і оплаченої карти желізничої до

місцевості, де мешкає вказана на адресі особа, або відповідної квоти на залізничу карту. Всіх, що тим вимогам не вдоволять, завертає назад до краю, з відки прибули, не ждучи навіть 48 годин, означених імміграційним законом до евентуального відклику до висшої імміграційної інстанції — до департаменту (міністерства) торгівлі і праці в Уешінгтоні.¹⁾

Сі зарядженя Уіліємса викликали велике обуренє і протести в пресі, прихильній імміграції, і в кругах заінтересованих імміграцією. Але те обуренє і протести не вплинули на злагодженє його заряджень. Лише правительство уешінгтонське перенесло з Уешінгтону до Нью Йорку інстанцію відкличну для скоршого полагаджуваня відкликів, які незвичайно збільшились від часу впровадження тих заряджень, при чім — се характеристичне — предсідателем сеї Відкличної Комісії (Appellation Board) — назначило саме тогож Уіліємса, задержуючи його однак на дальше в його дотеперішнім урядї, як імміграційного комісара.

В кінци до постанов, утруднюючих імміграцію, і то утруднюючих побут іммігрантів в З'єдинених Державах,

¹⁾ Сі свої острі зарядженя застосує Уіліємс беззглядно головно до іммігрантів, що задумують осісти в північно-східній території З'єдинених Держав, а особливо в більших містах сеї території, як Нью Йорк, Філадельфіє, Пітсбург (Pittsburg Pa.), Бофало (Buffalo N. Y.), Чікаго (Chicago Ill.), Сен Луїс (Saint Louis, Mo.) і ин., узнані як надто переповнені іммігрантами. І справді, розміщенє іммігрантів на території З'єдинених Держав дуже нерівномірне. Се вкажуть хочби слідуєючі цифри: після Звіту генер. комісара імміграційного за р. 1905 — з 1,026.499 іммігрантів з 1905 р. осіло в північно-східних державах аж 90 проц, з чого лише на чотири приатлантицькі держави — Нью Йорк, Пенсилвенію, Мессечусетс і Нью Джерзі припадає 68 проц. За те в приатлантицьких полудневих державах осіло їх лише 3 проц., в центральних полудневих 1 проц., а в західних (побереже Спокійного океану) 4 проц. — (оставші 2 проц. припадають на Аласку, острови Гавайські і Порто Ріко). Як знова суть переповнені іммігрантами міста північно-східних держав, може дати понятє про се хоч би те, що після цензусу з р. 1900 Нью Йорк (місто) числив 1,270.080 іммігрантів то є 36.9 проц. усіх мешканців.

треба зачислити постанови деяких держав, котрі заборонюють або беззглядно приймати до всіх публичних робіт, державних, повітових або громадських негорожан З'єдинених Держав, або, коли дозволяють, то лише о стільки, о скільки є брак робітників-горожан.

Ледви минуло два роки, від коли почав обов'язувати імміграційний закон з 1907 р., а вже зголошено в конгресі — в грудні 1909 — два нові проекти нового закону імміграційного один в палаті послів, а другий в сенаті, оба майже рівнозвучні, котрі ще більше заострюють постанови що до новоприбуваючих іммігрантів, як закон з р. 1907. До постанов закона з р. 1907, що заборонюють або утруднюють вступ іммігрантам до З'єдинених Держав, додають два проекти декілька нових і то: вступ на територію З'єдинених Держав мав би бути заборонений ще і тим, що, будучи в віці висше 16 літ, не уміють читати на якійсь одній з європейських мов (проект, зголошений в палаті послів, зачисляє ту й язык гебрайський і жаргон жидівський, а проект, зголошений в сенаті, вилучає з сего припису іммігрантів з Канади, Мексику і з островів Куба і Нью Фонленд). Про знане писаня оба сі проекти нічо не згадують. Дальше мав би бути заборонений вступ до З'єдинених Держав дівчатам в віці низше 20 р. житя, коли не їдуть в товаристві родичів, або до родичів. Заборонене малоб бути брати поруку (словну або грошеву), як се дозволене було до тепер, за хорих або слабосильних іммігрантів, і ті безусловно мали би бути завернені до краю, з відки прибули. Поголовний податок імміграційний з 4 дол. мав би бути піднесений до 10 дол. а кождий іммігрант був би обов'язаний крім сего виказати ся ще квотою 25 дол. Значить, дотеперішні довільні зарядження імміграційних комісарів, малиб уже бути законно усталені. Дальші постанови сих проектів жадають, щоби кождий іммігрант предкладав урядове свідощтво моральности, виставлене урядом місцевости послідного

замешканя іммігранта, в котрім було би стведжене, що іммігрант є чесного характеру і не був ні разу суджений і караний за якийсь вчинок, що сьвідчив би о його моральнім упадку. Наконець жадають від кождото іммігранта, котрий зістав би вже перепущений до З'єдинених Держав, щоби до року заявив в дотичнім урядї свого нового місця замешканя охоту стати горожанином З'єдинених Держав, то є, взяв так зв. „перші папери“ горожанські, в противнім случаю обовязаний був би зложити податок в квоті 10 дол., а для контролі над ним, малоб ся ще його й відфотографувати. А на случай, колиб ухияв ся від того і не хотїв стати горожанином З'єдинених Держав, Уряд імміграційний був би обовязаний відставити його назад до краю, з відки прибув.

Крім сего жадають оба проекти — для вигід іммігрантів в часї подорожи морем, щоби в кождім пароплаві були для іммігрантів обширні спальні і їдальні, осібні кімнати для куреня і купелі, окремо для мущин і женщин. В спальнях не вільно було би поміщати більше подорожних, як дванайцять. Для контролі над сим, мали би в кождім пароплаві відбувати подорож разом з подорожними міжпокладовими — на кошт пароплавних компаній — два інспектори і лікар, горожани З'єдинених Держав, назначені Імміграційним Урядом.

Оба сі проекти характеризують дуже ярко ті круги суспільности З'єдинених Держав, що ворожо відносять ся до імміграції з послїдних часів і радї би охоронити суспільність З'єдинених Держав від заливу її іммігрантами народностей східної Европи. І без сумніву, як не нині то завтра, один з тих проектів набере сили закона, може й не відразу, в цілости, то поступенно, частями. А тоді й імміграція, особливо народностей східної і полудневої Европи, зменшить ся майже до половини а у деяких до одної третї дотеперішного числа. Бо взяти хочби такі дві постанови, як, що вступ на територію З'єдинених Держав мав би бути заборонений анальфабетам, або, що кождий

іммігрант мусів би предложити при вступі до З'єдинених Держав свідомство моральности, виставлене іммігрантови старокраєвими адміністраційними властями, то обі вони ведуть як-раз до того, щоби спинити імміграцію народности східної і полудневої Європи. Бож ті власне народности дають найбільший процент анальфаетів (гл. Таблицю 3.) і там власти адміністраційні — ворожі еміграції, діставши таку контролю над усіми бажаними емігрувати, самі старалися вже о те, щоби, о скільки лише се можливе, спинити еміграцію з тих країв до З'єдинених Держав. А такі власти адміністраційні, як прим. в Угорщині, в Галичині, а вже ніде так як в Росії, за одним замахом змогли би здусити, особливо по селах, еміграцію до З'єдинених Держав — в цілком простий спосіб, відмавляючи — для догдження дідичам, або з політичних зглядів — виставлення емігрантам свідомств моральности; емігрантам прийшось би хиба радити собі на се в такий саме неморальний спосіб, що сталиб підкуплювати адміністраційних урядників, а тоді ся „моральна“ постанова причинилаб ся як-раз до неморальних вчинків.

Нормоване імміграції і контроля над нею.

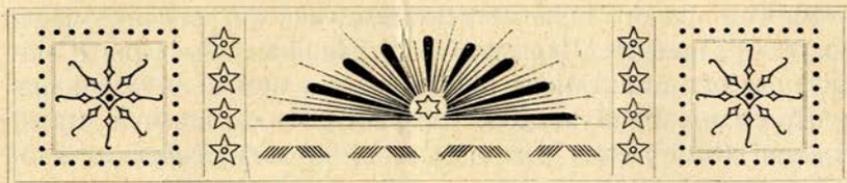
До 1891 р. всі справи, дотикаючі імміграції — її нормованя і контролі над нею — входили в обсяг компетенції поодиноких прибережних союзних держав. Кожда з тих держав вела осібно статистику новоприбуваючих іммігрантів, застосовувала супроти іммігрантів постанови законів імміграційних, ухвалених кожною з них з окрема, і своїми фондами покривала кошта контролі імміграції. Та з хвилиною, як імміграція змоглась уже на стільки, що значно перейшла границі партикулярних інтересів поодиноких держав і з що-раз більшою вагою почала впливати на загальні суспільні і економічні відносини З'єдинених Держав, стала справою загальною, дотикаючою інтересів цілого Союзу, з тою хвилиною стало конечним піддати її під контролю

союзного, центрального правительства. Сталось се конечним ще тим більше, що полишене на дальше нормованя імміграції поодиноким союзним державам, наражало союзні власти З'єдинених Держав ще й на прикрі конфлікти в сфері міжнародної політики, як се прим. стало ся на крайнім заході, в Каліфорнії, де імміграційні закони каліфорнійського парламента, звернені проти китайських іммігрантів, нарушували договір з р. 1868, заключений між З'єдиненими Державами а Китаєм, або знова на крайнім сході, де ню-йоркський парламент, вже навіть в 1894 р. нарушив подібними постановами, зверненими проти італійських іммігрантів, договір з Італією. Постанови обох тих легіслатур, розуміє ся, не могли вийти і не вийшли в жите, але справа імміграції, в наслідок таких постанов, перейшла вже в сферу міжнародної політики, а через те тим більше мусила вийти в обсяг компетенції союзних властей — законодатних і адміністративних. І остаточно нормоване імміграції передано компетенції союзного законодавства а контролю над нею союзному правительству. Інтересовані союзні держави довгий час опирали ся сему, як се взагалі водило ся і водить ся при всіх справах, де розходить ся о зменшене компетенції поодиноких держав в користь союзних інституцій. Та, як в інших справах, так і в тій, ті інтересовані держави мусли остаточно уступити. І в 1882 р. конгрес ухвалив перший імміграційний закон, обв'язуючий усі союзні держави, а в 1901 р. союзне правительство переняло безпосередну і виключну контролю над імміграцією в цілих З'єдинених Державах. Задля сего утворено в Уешінгтоні, при міністерстві торгівлі і праці (Department of Commerce and Labor) Імміграційне Бюро (Bureau of Immigration), котрому й передано контролю над імміграцією. На чолі сего Бюра стоїть Генеральний Комісар імміграції (Commissioner-General of Immigration), підчинений безпосередно міністрови торгівлі і праці (Secretary of Commerce and Labor). Контролю над імміграцією переводить Імміграційне Бюро через Імміграційних Інспек-

торів (Immigrant Inspector), розміщених по різних місцевостях З'єдинених Держав, і Імміграційних комісарів (Commissioner of Immigration), наставлених в портових містах для контролі новоприбуваючих імігрантів. Їм до помочи додані товмачі (Interpreter) для всіх мов, до безпосередних зносин з імігрантами.

Кошта контролі покриває Іміграційний Фонд (Immigrant Fund), що складає ся з іміграційного податку, який платять новоприбуваючі імігранти.

Українська імміграція.

Початки; зріст; чисельність.

Українська еміграція до З'єдинених Держав, масова, розпочалась з кінцем 70-тих рр. мин. ст. До того часу еміграція до З'єдинених Держав з поміж української суспільности лучалась лиш спорадично — вибирались лише одиниці, то з сеї, то з тої місцевости, і то з західної Галичини, з поміж Лемків, куди найскорше дійшли вісти про „Америку“. Про тих перших емігрантів маємо дуже мало вістий. „Свобода“, український двотижневник в З'єдинених Державах, згадує в 41 ч. за р. 1899 про Юрка Кашицького, господаря з Нової веси, повіту новосандецького в Галичині, як про найдавнішого українського іммігранта, який виемігрував до З'єдинених Держав еще в 1872 р. Мав се бути письменний чоловік, досить багатий, при тім живий і меткий. Маючи трохи покладного гроша, кидав ся радо до ріжних інтересів. На послідок купив малий тартак і став тартакувати. Та ту вже йому не повелось і він стратив все, що мав. Знеохочений сим до дальших інтересів в Галичині — виемігрував, маючи вже 45 літ, до Америки, де, як зачував, роблять люди знамениті інтереси. Прибувши до Нью Йорку, дістав ся до пральні. Робота, яку ту дістав, була легка — розносив біле, і за се діставав 1.75 дол. денної платні. По якімсь часі покинув Нью Йорк і мав пробувати в Сентр-віл (Centre ville N. J.) або в Бейон (Bayonne).

Н. J.). Вкінці в 1882 або в 1883 р. вернув назад до Галичини, де жив з заробленого гроша, і в 4 чи 5 літ опісля умер.

Згадує ще „Свобода“ про Михайла Золяка з Ганчови, горлицького повіту, що мав виемігрувати до З'єдинених Держав в 1873 або в 1874 р., і про Ілька Пивоварчука з Угриня, новосандецького повіту, що мав виемігрувати до З'єдинених Держав в 1874 або 1875 р.

Але найдавнішим українським іммігрантом в З'єдинених Державах буде, здаєсь, сей іммігрант, про котрого згадує Юліян Чупка, в своїх споминах з пережитого ним в З'єдинених Державах.¹⁾ Є се Іван Макогон, родом з Заліся, станиславівського (?) повіту в Галичині (східній), котрий ще з початком 60-тих рр. мин. ст. мав виемігрувати за намовою одного молодого жида до З'єдинених Держав, утікаючи разом з ним перед військовою службою. Сей Макогон, прибувши до З'єдинених Держав, дістав ся на роботу до одного фармара в Тексас, але вже в пару днів опинив ся, цілком случайно, між пошукувачами золота в Колорейдо і пробув там два роки. Маючи призбираних поверх 6 тис. дол., пішов до Денвер (Denver. Colo.) і вступив до одного „готелю“ (шинку) на службу. По трех роках оженив ся з дочкою властителя сего „готелю“, почім, сплативши свого тестя, став сам властителем того „готелю“, о чім свідчив шильд: „Occidental Hotel, I. Mac Ohon, Proprietor“. Умер з кінцем 80-тих рр. мин. ст., доробившись значного маєтку.

Ось такі вісти про найдавніших українських іммігрантів в З'єдинених Державах. Як бачимо, ся імміграція — се спорадичні случаї. Про масову імміграцію на той час не можна ще говорити.

Властива українська еміграція до З'єдинених Держав — масова, починаєсь доперва з кінцем 70-тих рр. мин. ст.

¹⁾ Образки зь Америки — написавь Бузько. Шамокінъ, Па. 1896. Выдавництво час. „Свобода“ ч. 1.

В 1877 р. прибув до північної Угорщини, до комітатів, заселених Словаками і Українцями, агент одної угликопної компанії в Пенсилвенії, в З'єдинених Державах, де у той час вибух був страйк угликопів, і звербував для неї більше число словацьких і українських робітників — страйколомів. Ті українські страйколоми розпочали масову українську еміграцію до З'єдинених Держав.

Прибувши до З'єдинених Держав, натрапили ті іммігранти-страйколоми на таку, по їх думці, високу зарібкову платню, про яку в „старім краю“ й не важились думати. Так і стали писати листи до краю, і в них не могли начудувати ся: кільки то вже тих грошей можна заробити в „Америці“! А далше — стали надходити вже й грошеві посилки, в квотах, яких разом, ту в краю, не бачили люди й за ціле жите. І рухнула вість по цілій країні — про золоту Америку... І ціла країна зворушилась...

Вість про Америку перейшла й до Галичини, до Лемків. До них чутки про Америку доходили ще й від їх сусідів Мазурів, що також вже були рушились, піврані еміграційною струєю решти польського населеня в Королівстві польським, в Росії, і в Познанщині, в Прусах. Так рушились вже й Лемки.

На ті околиці — Угорщини і Галичини (західної) і ограничилась з разу, і то на цілий ряд літ, українська еміграція до З'єдинених Держав. Східна Галичина і Буковина довго не були захоплені сею еміграційною струєю. Лучалось вправді, що й з відси йшли емігранти, але се були лише спорадичні случаи, як і перше в західній Галичині — емігрували лише одиниці, загаль еміграцією не був захоплений.

Але прийшов час і на східну Галичину і на Буковину. Сталось се з початком 90-тих рр. мин. ст. Тільки ся еміграція, правда, незвичайно горячкова, звернулась була з разу не до З'єдинених Держав, а до Бразилії, а опісля до Канади. І доперва з кінцем 90-тих рр. прийшла черга й на З'єдинені Держави. На 90-ті рр. припадає також

й українська еміграція до З'єдинених Держав з російської України.

Українська еміграція до З'єдинених Держав, загалом беручи, є еміграція зарібкова. Але не є часова, як се загалом думає ся, а поселенча так само, як еміграція до Бразилії, Канади і Сибіру. Вправді емігранти, що вибирають ся до З'єдинених Держав, вибирають ся не з тим заміром, щоби остатись там на стало — все думають зразу вертати по якимсь часі — по році-по двох — заробивши грохи гроший, назад до краю. Та сей первісний замір перемінюєсь на американській землі звичайно в постанову не вертати більше до краю; і справді, майже 90 проц. тих зарібників остає на стало в З'єдинених Державах — там доживати віку. Тож і сю імміграцію — в З'єдинених Державах, треба так само уважати за поселенчу, як і імміграцію в Бразилії, Канаді і Сибірі.

Як зростала українська імміграція в З'єдинених Державах і як чисельно представляє ся вона тепер, на се з тих даних, з яких можливо користати, не можна впрост відповісти. Одинокі можливі дані, на яких можна і треба опирати ся, се урядові статистичні викази Імміграційного Бюра З'єдинених Держав. Та на жаль се Імміграційне Бюро подає статистичні викази після національності іммігрантів доперва від 1899 р., — до того часу ті статистичні викази подавані були після держав, з яких прибували іммігранти. Тож і що до української імміграції маємо статистичні викази ледви за послідні 13 літ (від 1899—1911). З попередних 22 літ, від 1877 р. — всі українські іммігранти вчислені в суміш з іммігрантами решти народностей Австро - Угорщини і Росії.

Та і сей національний виказ — від 1899 р., що до української імміграції дуже неточний. Неточний вже хоч би тому, що у великої частини українських іммігрантів національна свідомість була ще до недавна так невироблена, що многі з них при стяганю протоколів, чи в європейських портових містах (гл. ст. 18), чи в портових містах З'єдине-

них Держав, не вмiли подати своєї національностi, i на питанє, що вони за однi, якої національностi, вiдповiдали просто, що вони або „з Галiцiї“, або „з Венгер“, або „з Росiї“, а тодi й вписувано їх як „Полякiв“, або „Мадяр“, або „Словакiв“, або як „Русских“. Се i тепер ще досить часто лучає ся. А вписувано їх за таких тим радше, що в європейських портах: в Гамбургу, в Бременi, в Ротердамi i т. д. до недавних ще часiв мiж урядниками в головних аєнтурах пароплавних компанiй, не було зразу такої цiлком нi, а опiсля мало де урядникiв Українцiв, i iмiграцiйнi лiсти з українських емигрантiв з Галичини, Угорщини i з Росiї, споряджуванi для iмiграцiйного Бюро З'єдинених Держав, вiповнювали урядники Поляки, Словаки, Мадяри i Рускi (звичайно Жиди). А тi, ще ту, в Європi, вписували українських емигрантiв або як Полякiв, або як Словакiв, або як Мадяр, або як Русских. Се в деяких аєнтурах ввійшло було навить в шабльон, так, що урядники тих аєнтур означували в iмiграцiйних лiстах, в рубрицi національностi, всiх емигрантiв — без розбору — з Галичини, зглядно з Угорщини або з Росiї, як Полякiв, зглядно Словакiв, Мадяр або Русских — i то нiм ще тi емигранти прибули до портового мiста, бо ще тодi, як лиш наспiв до котроїсь з тих аєнтур вiд якого емигранта (отже i вiд українського) з Галичини, чи Угорщини, чи з Росiї завдаток (20 кор.) на пароплавну карту.

В послiдних роках змiнилось се трохи на лiпше, а то через те, що в деяких з тих аєнтур стали урядниками i Українцi, а навить потворено осiбнi українськi вiддiли, для українських емигрантiв, i тi вже пильнують, щоби національностi українських емигрантiв була в тих лiстах вiрно зазначувана. Але в iмiграцiйних урядах в З'єдинених Державах, де приводять новоприбуваючих iмiгрантiв, i дотепер ще нема, на сором тамошнiй українськiй громадi, нi одного українського урядника-товмача — хоч о се постарались для себе вже давно иншi народностi. В наслiдок сего, з усiх українських iмiгрантiв з Галичини, стягають

протоколи, згідно перевіряють імміграційні лісти — урядники Поляки, з українських іммігрантів з Угорщини — урядники Мадяри або Словаки, або ще якої іншої народності, а з Росії — Руські, і вони пильно уважають на се, щоби, наколи який український іммігрант не заявить виразно що він є „Русин“—Українець, зараз вписати його як Поляка, Мадяра, Словака, Русского і т. д.¹⁾

Так і сї офіційальні викази статистичні Імміграційного Бюра що до української імміграції за послідні 13 літ, суть не точні. І коли приходить ся, з конечности, на них оперти ся — бо інших нема, то треба перевести цілий ряд рїж-

¹⁾ Се має свої, цілком нетаєні, причини. Є се наслідком не лише нехтованя тими урядниками (і то так там, в З'єдинених Державах, як і ту, в Европі) української нації, а з другої сторони, їх власної національної „амбіції“, що наказує їм виказувати ві всім перевагу своєї нації, але ще й наслідком бажаня стверджувати великим числом іммігрантів своєї нації важність їх позиції в урядї, як урядників, а навіть, евентуально, ще й конечність утвореня більше місць в урядї для їх коннаціоналів, в імя засади — пхати всюди „своїх“, де лише дасть ся. Через те нераз навіть і виразна заява українського іммігранта, що він є „Русин“, ще не запевнює, що він справді як „Русин“ (Ruthenian) зістане вписаний. Один український іммігрант жалував ся менї, що коли приставлено його в Нью Йорку до протоколу і він рішучо заявив себе „Русином“, то мимо того урядник-Хорват записав його як Хорвата. Інший український іммігрант, інтелігентний чоловік з Галичини, оповідав знова менї, що його, мимо його рішучого протесту, вписано як Поляка, а так само як Поляків, вписано й решту українських іммігрантів з Галичини, що були з ним, хоч ті рівнож протестували проти сего. Зате кількох українських іммігрантів з Росії, що були також разом з ним, вписано як „Русинів“ (Ruthenian). Та не всім знова й хоче ся протестувати проти такого насильного переіначуваня їх національности. Многим не стає нераз просто відваги до сего, що дасть ся пояснити по части й перестрахом, який охоплює майже кожного іммігранта, що от, вступає вже одною ногою на американську землю, а ту готові ще завернути його назад до „старого краю“. Тож многі з них „для сьвятого спокою“ мовчать і проти такого національного насильства не протестують. Але з другої сторони лучають ся також і такі, що, приставлені прим. до урядника-Поляка, подають себе самі за Поляків, думаючи, що тим добудуть собі, так як в Галичинї, якихсь осооливих зглядів, якоїсь особливої ласки.

них комбінацій і дедукцій, щоб дійти до якихсь хоч при-
ближно вірних чисел що до української імміграції, і то не
лише за сі послідні часи, але і за попередні, від 1877—1898
рр., то є — зобразити загальний зріст української імміграції
в З'єдинених Державах і ствердити її теперішну чисельність.

Бажаючи подати хоч в ^{*}приближеню вірний образ
зросту української імміграції в З'єдинених Державах і її
теперішну чисельність, мусимо, як сказано, з конечности,
вийти з тих чисел, які дають нам статистичні викази Іммі-
граційного Бюра що до української імміграції за послідні
13 літ. Опираючись на тих виказах, мусимо однак від
разу покласти як норму, що в тих виказах цілком напевно
що найменше половина українських іммігрантів з Австрії
(з Галичини і з Буковини) вчислена є до Поляків, що най-
менше дві-третьох українських іммігрантів з Угорщини вчи-
слені суть до Мадяр, Словаків і інших угорських народ-
ностей, а що найменше три-четвертих українських іммігрантів
з Росії вчислені суть до Русских (Russian — „великоросів“).¹⁾

Держачись сеї норми, мусимо проте перечислити від-
повідно викази статистичні української імміграції, подані
в звітах Імміграційного Бюра за час від 1889 р. Тількиж
се, осібно, з кожного року перевести не можливо. Подрібні
статистичні викази що до української імміграції, потрібні
нам до сего, маємо доперва від 1904 р. — за попередні
роки (від 1889—1903) маємо лише загальні, сумарично
подані числа. Та, остаточно, можемо обійтись без них. Ту
не ходить о цілком вірне число української імміграції —
се є рішучо неможливе — а лише о приближно вірне.
Тож вистарчить, коли переведемо подрібне перечислене
української імміграції лише за один рік, а звижку з того

¹⁾ Еміграція Русских (великоросів) до З'єдинених Держав (з губер-
ній заселених великоросами) майже не існує, майже всі так зв.
Русські (Russian), се емігранти з полудневої Росії — з України (інші
народности з Росії, виказані суть окремо — так само і Жиди), з чого
однак ледви одна четверта часть справдішні Русські (великороси),
решта все — Українці.

року дочислимо в відповіднім відношенню до офіційних, сумаричних чисел української імміграції з решти років.

Як підставу до такого перечислення беру статистичні викази Імміграційного Бюра, зглядно Генерального Комісара імміграції, за рік фіскальний 1905 (від 1 червня 1904 до 31 мая 1905). Сі викази беру за підставу і до інших обчислень, а то тому, що сей рік — се посередний рік послідного десятиліття, від 1901—1910, отже дає „пересічну“ з послідних часів, а друге, се вповні нормальний рік європейської еміграції до З'єдинених Держав, бо нічо не зайшло такого ні в Європі, ні в З'єдинених Державах, що надмірно збільшило би або зменшило європейську еміграцію до З'єдинених Держав.

Ограничаю також обчислення з того періоду часу до р. 1909, а то для улекшення обчислень української імміграції з попередних часів, від р. 1877. Від р. 1877 до 1909 маємо 33 літ, зн. 3 одинацятиліття. Маючи обчислення з послідного одинацятиліття (від рр. 1889—1909), лекше зможемо дійти, при помочи відповідних дедукцій, до обчислення української імміграції в двох попередних одинацятиліттях, то є від рр. 1888—1898 і від рр. 1877—1887.

Звіт Генерального Комісара імміграції за рік 1905, подає число усіх українських іммігрантів на 14.473. З того припадає:

Таблиця 4.

на Австрію (Галичину і Буковину)	10.982
„ Угорщину	3.268
„ Росію	178
Разом	14.428

Крім сего прибуло українських іммігрантів:

з Бельгії	2
„ Німеччини	4
„ Італії	2
„ Голандії	20
„ Румунії	1
„ Англії	7
„ південної Америки	8
Разом	45
Усіх українських іммігрантів прибуло в фіскаль- нім році 1905 до З'єдинених Держав після офі- ційного звіту.	14.473

Переведім тепер перечислене сум, припадаючих на Австрію, Угорщину і Росію, після поданої мною висше норми. Отже, по переведеню такого обчислення, чисельність української імміграції в р. 1905, відповідаюча менш-більш дійсности, представить ся так:

Таблиця 5.

прибуло

з Австрії — 10.982 + 10.982 (зачислених до Поляків)	21.964
„ Угорщини — 3.268 + 6.536 (подвійна сума попередньої, вчи- слена до числа іммігрантів Ма- дяр, Словаків і інших угор- ських народностей)	9.804
„ Росії — — 178 + 2.451 (три-четвертих суми 3.269 Рус- ских, з Росії) ¹⁾	2.629
„ інших держав	45
Разом	34.442

Отже по перечисленю, по поданій нормі, офіційної суми 14.473 прибувших в 1905 р. до З'єдинених Держав

¹⁾ Всіх Русских іммігрантів (отже без Поляків, Литвинів, Жидів і т. д.) з Росії і з поза Росії прибуло в 1905 р. 3.746.

українських іммігрантів, дістаємо суму 34.442, як найбільш ще зближену до дійсности суму українських іммігрантів з того року. Є се різниця на 19.969, або майже чотири-семих правдоподобно дійсного числа новоприбувших до З'єдинених Держав українських іммігрантів в 1905 р., котрих вчислено до числа іммігрантів польських, словацьких, мадярських, руских і т. д.

На підставі сего перечислення з 1905 р., можна тепер перевести також перечислення офіційальних сум української імміграції з послідних 11 літ. Можна се зробити цілком спокійно, без страху наразитись на закид сторонничости, бо, коли й можливо, що за послідні роки, то є по 1905 р. виемігувало до З'єдинених Держав більше національно свідомих Українців як до 1905 р., через що, можна припустити, й зменшив ся процент тих українських іммігрантів, що зістали вписані до інших народностей, то за те за попередні літа — до 1905 р. — процент національно свідомих Українців був менший, отже й процент українських іммігрантів, вписаних до інших народностей, був більший як по 1905 р.

Після офіційальних виказів Імміграційного Бюра, прибуло до З'єдинених Держав за час від 1899—1909:

Таблиця 6.

Нонри українську імміграцію, подаю ще й імміграцію польську, словацьку, мадярську, руску і жидівську, для порівняня могутости еміграційної струї у сусідів Українців.

в році (фіскальн.)	Українців	Поляків	Словаків	Мадяр	Руских	Жидів
		разом з вчисленими до них українськими іммігрантами, не вказаними в рубриці Українців.				
1899	1.400	28.466	15.838	5.700	1.744	34.415
1900	2.832	46.938	29.243	13.777	1.200	60.764
1901	5.288	43.617	29.343	13.311	672	58.098
1902	7.533	69.620	36.934	23.610	1.551	57.688

в році (фіскальн.)	Українців	Поляків	Словаків	Маляр	Русских	Жидів
		разом з вчисленими до них українськими іммігрантами, не виказаними в рубриці Українців.				
1903	9.843	82.343	34.427	27.124	3.608	76.203
1904	9.592	67.757	27.940	23.883	3.961	106.236
1905	14.473	102.437	52.368	46.030	3.746	129.910
1906	16.257	95.835	38.221	44.261	5.814	153.748
1907	24.081	138.033	42.041	60.071	16.807	149.182
1908	12.361	68.105	16.170	24.378	17.111	103.387
1909	15.808	77.565	22.586	28.704	10.038	57.551
1899— 1909	119.468	820.716	345.111	310.849	66.252	987.182

Переведім тепер відповідні перерахунки з цього ряду літ на підставі відношення обох сум з р. 1905. По переведенню того перерахунка, числа правдоподібно дійсні українських іммігрантів, на кожний з тих років окремо, випадають ось такі:

Таблиця 7.

Рік	офіційне число українських іммігрантів	правдоподібно дійсне число укр. іммігрантів
1899	1.400	3.331
1900	2.832	6.739
1901	5.288	12.574
1902	7.533	18.027
1903	9.843	23.424
1904	9.592	22.827
1905	14.473	34.442
1906	16.257	38.687
1907	24.081	57.307
1908	12.361	29.423
1909	15.808	37.619
1899—1909	119.468	284.400

Так замість числа 119.468, дістаємо число 284.400. І се є приблизно дійсне число українських іммігрантів, прибувших до З'єдинених Держав за час від 1899—1909 рр.

Кількож українських емігрантів прибуло до З'єдинених Держав за попередний час, від 1877—1898 рр., то є за попередні 22 роки? — На се не маємо вже ніяких офіційльних ані навіть неофіційних дат, на які можна би при обчисленю оперти ся. Вправді в українських часописах, що виходили в той час в З'єдинених Державах, в „Америці“ а опісля в „Свободі“, подавано від часу до часу чисельність (в приближеню) української імміграції, але сі обчислення не були на нічим оперті — се були, просто, обчислення „на око“. Переглядаючи перші річники „Америци“, від 1886 р., находимо там з разу лише вістки про місця осідку українських іммігрантів — про чисельність української імміграції нема ще згадки. Впрочім, се й годі було -- коли на усю українську імміграцію, розсипану вже у той час на держави: Нью Йорк, Нью Джерзи, Канетікат, Мессечусетс, Вермонт, Верджінію, Пенсилвенію, Іллинойс, Мічіген, Мінесоте, а навіть і на далекім заході: в Колорейдо, Уешінгтон, Монтене — був лише один інтелігентний чоловік Іван Волянський, перший український гр.-кат. священник, що прибув з кінцем 1884 р. до З'єдинених Держав для душпастирвання між українськими іммігрантами. Хоч він й відчував потребу счислення української імміграції, то се йому одному зробити було не можливе. Доперва, коли в 1887 р. прибули до З'єдинених Держав еще дві інтелігентні сили — Володимир Сіменович, бувший студент прав на львівськім універзитеті, котрому Волянський й передав зараз редакцію „Америци“, а скоро опісля ще й другий гр.-кат. священник Зеновій Ляхович, з котрим Волянський поділив свою душпастирську працю — стало вже більш можливим перевести хоч би пробу обчислення української імміграції. І Волянський, облегчивши себе в своїх дотеперішних занятях редакторських і душпастирських, справді почав розїздити по всіх місцевостях, з відки лише доходили його слухи про

українських іммігрантів, і відшукував їх і счислював. Та результат його обчислень вийшов, з конечности, дуже неповний, поверховний. Всеж, з того, що сам зміг був відшукати і про що розвідав ся зі слухів, обчислював українську імміграцію в р. 1888 на 6000. Але в слідуючій вже році, 1889, обчислювано — рівнож поверховно, і то лише самих Лемків (без українських іммігрантів з Угорщини) — на 14.000. Ба, в 6 літ пізнійше, в 1895 р., коли вже прибуло більше українських гр.-кат. священників і був вже й час і нагода докладнійше розглянутись в українській імміграції — обчислювано її вже аж на 200.000!

Всі ті обчислення не опирали ся однак на нічим стійнім — обчислювано все ще „на око“. Вправді була проба в 1904 р. перевести конскрипцію усіх українських іммігрантів; „Свобода“ в 19 ч. з того року звернулась була навіть в особній відозві до українських священників і патріотів з зазивом, щоби кождий з них перевів у своїй місцевости конскрипцію українських іммігрантів, та ся проба не принесла ніяких результатів — надіслано лише три і до того дуже поверховно зладжені конскрипційні викази з чотирох місцевостей. Так прийшлося і дальше обчислювати українську імміграцію на здогад. Так її й обчислювано, при чім обчислення її ограничувано до зглядно малого обшару, хоч і найгустійше заселеного українськими іммігрантами, до північно-східної території атлантицького побережа, весь прочий обшар, в троє так завеликий, поминано. Правда, сей обшар був без порівняня рідше навідуваний українськими іммігрантами, всеж таки і там вони запускалися і осідали.

В 1899 р. спробував Антін Бончевський, у той час гр.-кат. священник в З'єдинених Державах, оперти сі обчислення на якихсь даних. Про українських іммігрантів не мав однак ніяких дат. Статистичні викази Імміграційного Бюра видавали викази новоприбуваючих іммігрантів лише після держав (європейських і азійських), з котрих прибували іммігранти, а не після національностей (з виїмкою Поляків,

котрих подавано окремо). Тож прийшлося Бончевському послугуватись загальними чисельними виказами з Австро-Угорщини і з Росії. Та, що до українських іммігрантів з Росії, то їх він відразу поминув, уважаючи, що годі багато їх найти, бо іммігранти з Росії, се переважно Поляки, Литовці і російські Жиди, і наколиб і найшлась яка тисячка Українців між ними, то всі вони переважно (?) з західних губерній, характеру польського (?), і їх як Українців нема що числити.¹⁾ Отже осталися Українці з Австро-Угорщини. І їх підняв ся він обчислювати. Обчислює так:

✓ За час до 1898 р. виємігрувало до З'єдинених Держав 849.171²⁾ австро-угорських горожан. Між тими іммігрантами, по думці Бончевського, перше місце що до чисельности займають правдоподібно Українці, дальше йдуть Поляки, Словаки, Жиди, Чехи, Мадяри і інші. Німецьких іммігрантів вилучає з того числа, бо, по його думці, виказувані суть осібно з рештою Німців — з Німеччини, Швейцарії (що однак не є), але знова вчисляє іммігрантів польських, хоч ті як-раз в офіційних виказах подані суть в окремій рубриці — спеціально польській. Вправді се доперва від 1885 р., та до сього року імміграція польська з Австрії була ще так слаба, що поминене її в загальнім числі австро-угорських іммігрантів — 849.171 (зглядно 849.851), цілком не заважило би при обчислюваню правдоподібно вірного числа українських іммігрантів, — за те вчисляне її до австро-угорської імміграції по р. 1885, сильно вже мусить ослаблювати правдоподібність обчислень імміграції української або якої іншої народности австро-угорської.

¹⁾ „Свобода“ 1899, ч. 7: „Державна статистика з'організованою праць — Іміграція и еи впливъ на з'орг. працю — Русины и ихъ становиско въ томъ взглядѣ“. Зібравъ Ан. Бон. Конець — III. „Русины и ихъ становиско въ томъ взглядѣ“.

²⁾ Се число трохи невірне подане — має бути не 849.171 а 849.851. Впрочім се не так важне, в тім случаю. Австро-угорську еміграцію почато виказувати доперва з 1861 р. На той рік виказано 13 іммігрантів з Австро-Угорщини.

З того загального числа австро-угорських іммігрантів, визначає Бончевський четверту часть на українських іммігрантів і в той спосіб означає число усіх українських іммігрантів з Австро-Угорщини в 1898 р. на звиж 200.000.

Се число — звиж 200.000 — старає ся Бончевський ствердити ще иншим способом. За підставу бере загальну конскрипцію людности З'єдинених Держав з р. 1890, переведену вже після національностей. В тій конскрипції находить ся ще спеціяльна „нація“ — австро-угорська. Щож се за нація? Поляки і Німці — рішучо ні, „бо у них годї найти навіть хлопів, що не знали би, до якої народности належать“, — Жиди також ні, бо вони в Америці вписують ся за Німців. „Значить — заключає Бончевський — ту неіснуючу на світі націю „австро-угорську“ створили Русини, Словаки і инші прибуду (чи і Чехи?), котрі до днесь (то є до 1898 р., а я додаю, що ще в великій части й до тепер, до 1912 р.) дають вписувати себе в публичних урядах за Austrian або Hungarian.“ Кількож тих „Австро-Угорців“ виказує ся конскрипція? — Бончевський сего не подає, лише подає число „австро-угорських“ іммігрантів в З'єдинених Державах, які прибули за час від 1861—1890 рр. в сумі 446.577,¹⁾ і кінчить так: „Коли 200 тисяч найменше тої австро-угорської народности возьмемо для Русинів, то вийде як-раз те, що ми повисше сказали“ — то є, що всіх українських іммігрантів з Австро-Угорщини було в З'єдинених Державах в 1898 р. над 200.000. Та тимже й довершив Бончевський недокладність свого обчислення. Бо коли в 1890 р. мало бути над 200.000 українських іммігрантів в З'єдинених Державах, то в 8 літ пізнійше, чейже неможливо, щоб мало їх бути так само „над 200.000“. Українська еміграція за ті роки не устала, противно, що-раз зростала і то в скоршім темпі, як в початках, була вже в розгоні, і радше за той час подво-

¹⁾ Се число також не цілком вірно подане — має бути 434.482.

їлась, отже не 200.000 як в 1890 р. а 400.000 іммігрантів повинна би виказувати.

Так і се обчисленє, оперте вже на деяких даних, треба уважати за нестійне.

Думаю, що, бажаючи дійти до хочби лише приблизно вірних чисел української імміграції за час до 1898 р., треба, не маючи для сего з тих часів ніяких дат, вийти від чисел приблизно вірних з часу від 1899 — 1909 рр., поданих мною висше.

Поки однак приступлю до сего обчислення, мушу вперед зазначити, а радше пригадати чи вказати на загально всім звісне, що українська еміграція до З'єдинених Держав, від самого початку, то є від 1877 р. аж до послідних часів, ніколи не уставала, а раз-враз ширшала і зростала. Се стверджує рівнож і уся еміграційна література, яка за сей час появила ся, і усі галицькі часописи—українські і польські, і українські часописи в З'єдинених Державах, почавши від „Америки“, від 1886 р. Правда — за той час підпадала пару разів українська, як і взагалі уся європейська еміграція до З'єдинених Держав, певним опадам, відповідно до торговельно-промислових кріз, які за той час встряшали чи то Европою чи Америкою. Так було в 80-тих рр. (1884—1886), в 90-тих (1893—1896) і в слідуючім, посліднім десятку літ (1907—1908). Але, як і по сій послідній фінансовій крізі, скоро лише почала уступати, еміграція знова віджила, так і при попередніх, як лиш проминали — на ново відживала і майже з подвоєною силою змагалась і добігала а дальше й перевисшала попередне найвисше число. Що більше — в Австро-Угорщині, яка дає головний контінгент українських емігрантів, і взагалі в цілій східній Европі, еміграція відживала і зростала з особливою бистротою, так, що скоро навіть перемогла еміграцію з західної Европи.

Маючи отже се на згляді, можемо прийняти, що й українська імміграція в З'єдинених Державах зростала за весь сей час в таким самім відношеню, в яким зростала

загальна австро-угорська імміграція. А та імміграція зростала з незвичайною бистротою. Зіставляючи річні статистичні викази австро-угорської імміграції в З'єдинених Державах за послідні 33 літа, після трех одинайцятилїть : 1877—1887, 1888—1898 і 1899—1909 дістаємо відношенє, яке дуже ярко вказує на той незвичайний її зріст, бо 1000 : 2195 : 8098. В такім проте відношеню, можемо се спокійно прийняти, зростала і українська імміграція. Та суспільно-економічна катастрофа, в яку попало за послідні часи австро-угорське населенє, а на яку власне вказує отсе відношенє, безперечно придавила найтяжше українське населенє, і коли еміграція з котроїсь з австро-угорських народностей не розвивалась в такім живім темпі, то певно з кожної іншої народности, а не української.

Маючи оттак відношеня зросту австро-угорської еміграції до З'єдинених Держав з трех одинайцятилїть, від 1877—1909 рр., і приблизно дійсне число українських іммігрантів в З'єдинених Державах за послідне одинайцятилїтє, від 1899—1909 рр., можемо ствердити вже і приблизно дійсне число української імміграції з обох попередних одинайцятилїть — розкладаючи приблизно дійсне число української імміграції з послідного одинайцятилїтя в відворотнім порядку відношеня зросту австро-угорської імміграції, отже — 8098 : 2195 : 1000 (або 1000 : 270 : 123). Тож коли за послідне одинайцятилїтє прибуло до З'єдинених Держав 284.400 українських іммігрантів, то за попередне, від 1888—1898 рр., прибуло їх 74.379, а за перше, від 1877—1887 рр. — 33.886. Ті числа, з обох попередних одинайцятилїть, і треба прийняти як правдоподібно дійсні для української імміграції.

Зіставивши тепер числа з всіх трех одинайцятилїть, бачимо, що

Таблиця 8.

в часї від	прибуло до З'єдинених Держав укр. іммігрантів
1877—1887	33.886
1888—1898	74.379
1899—1909	284.400
1877—1909	392.665

Так отже за весь 33-літний протяг часу масової української еміграції до З'єдинених Держав, виемігрувало українських емігрантів 392.665. І се загальне число, як і частинні: 33.886; 74.379 і 284.400, треба прийняти як правдоподібно дійсні і на них, в потребі, опирати ся.

Та се обчислене вказує лише, як зростала українська імміграція в З'єдинених Державах і до якої остаточно висоти зросла вона в протягу 33 літ, — не вказує однак як чисельною є тепер українська імміграція в З'єдинених Державах.

Щоби се обчислити, треба перевести в повисшій загальнім числі зросту української імміграції в З'єдинених Державах деякі конечні справлення. Передовсім треба відчислити від сеї загальної суми 392.665 всіх тих іммігрантів, що, пробувши якийсь час в З'єдинених Державах, вернули назад до „старого краю“; дальше, всіх тих, що, хоч й вернули до „старого краю“, то таки по якімсь часі виемігрували знова до З'єдинених Держав і їх вдруге виказано в річних статистичних виказах в загальній сумі новоприбувших іммігрантів. А таких не так то вже мало було, бо, прим. 1905 р. між 14.473 новоприбулими іммігрантами, вказаними як Українці, було таких наворотних іммігрантів аж 2.243. Вкінци, відчислити ще треба й усіх, що померли в З'єдинених Державах.

Але знова до тої суми, яка останесь по тих справленнях, дочислити треба буде тамошних уроженців, яких також не мале число, сеж уже два покоління: уроженці з іммігран-

тів — одно покоління, і уроженці з тамошних уроженців (дітей іммігрантів) — друге покоління.

Займімося отже тепер тими справами.

Загально прийнято уважати українську еміграцію до З'єдинених Держав, як еміграцію часову. Однак, як се я вже висше зазначив, се еміграція так само поселенча, як еміграція до Канади, до Бразилії або Сибіру. Вправді, емігранти вибираючись до З'єдинених Держав, не вибирають се з тою думкою, щоби там на стало осісти, але та думка таки находить їх на американським ґрунті і вони звичайно там й остають. Правда також і се, що іммігрант, один і другий, поки рішить се остаточно остати в З'єдинених Державах, нераз довго колибає се, довго не може на се рішити се. Се так особливо з тими, що лишили в краю родину — жінку і діти і мають кусень поля, при яким, прочистивши його з довгів, думають удержатись. І вони заробляють і зароблені гроші висилають домів, а в кінці й самі вертають. Та дуже рідко лучає се, щоби вони остались на все в краю. Не довго — мине якийсь час, а зароблені гроші розійдуть се — знова потреба нових грошей. І вони знова їдуть до „Америци“. А їх там так тягне! Се вже так і є, що хто раз побував в Америці, того вона все буде манити до себе. Житє і відносини суспільні і політичні в З'єдинених Державах, свобода, рівність, великі зглядно зарібки — великі в порівнанню до старокраєвих — так захоплюють іммігрантів, що вони, коли вернуть до краю і зазнають знова краєвих „порядків“ — ніяк уже не в силі остатись там довше. На ті „порядки“ вони вже далеко більше дразливі і ті „порядки“ так скоро остогиднюють їм їх побут в краю, що вони, як не зараз, за першим поворотом — бо не одним таки ще надто жаль за батьківщиною, за селом, за країною — то за другим, або хочби й за третим, продають все, що мають: ґрунт, будинки й худобу, і вже не самі, а з цілою родиною вибирають се до Америци, щоби більше з відтам не вертати. Не рідко, а вже таки за першим приїздом до З'єдинених Держав

рішають ся на се. Наказують жінкам, що остались в краю, продати ґрунт і обійсте, і спроваджують їх з дітьми до себе, щоби разом, з цілою вже своєю родиною, поселились на стало в Америці і при ній доживати там віку. Парібки знова, ті вже майже всі, вже за першим приїздом до З'єдинених Держав, рішають ся остатись там на все. Впрочім вони, хочби й хотіли вернути, дуже часто не можуть се зробити із-за страху перед карою за утечу перед військовою службою. І вони також остають в З'єдинених Державах. Так само й дівчата -- тих то вже таки нічо не виманить з Америки, з тої країни, де, як з досадою нарікають мужчини — „панує бабське право“.

І так ся еміґрація до З'єдинених Держав, що, здавалось би, має характер еміґрації часової, є таки еміґрацією поселенчою. Те мале зглядно число українських еміґрантів, що по повороті з З'єдинених Держав, таки лишають ся в краю на стало, того поселенчого характеру еміґрації не зміняє.

Яке число припадає на тих поворотних еміґрантів, на се виказів, з яких би се можна обчислити, нема. Але після загальної опінії в З'єдинених Державах, взагалі — що до східно-європейської імміґрації, і опінії українських інтелігентних кругів в З'єдинених Державах, в першій мірі священників — що до української імміґрації, на ту поворотну еміґрацію припадає одна-четверта часть, то є 25 проц. усеї імміґрації в 80-тих і 90-тих рр. мин. ст. а 15—10 проц. в посліднім десятиліттю. В сїм посліднім десятиліттю тому менше, бо в міру як зростає українська імміґрація в З'єдинених Державах, як ширшають і кріпшають організаційні осередки української імміґрації і новоприбуваючі імміґранти не чують ся вже там так „чужими“ — в міру того і туга за рідним краєм, бажане повороту до „старого краю“, значно слабне. Виймком суть лише два роки з послідних часів — 1907 і 1908, в котрих ся поворотна еміґрація, в наслідок послідної фінансово-промислової кризи, дуже значно змогла ся, майже подвоїла ся.

З тих однак 25 проц. згідно 15 проц. поворотних таки 20 проц. згідно 10 проц. вертає назад до З'єдинених Держав, а лише 5 проц. остає на все в краю. Правда, се обчислене є приближне, але воно набирає значної правдоподібности, коли той процент поворотної еміграції подають і статистичні викази угорського правительства що до угорської еміграції. В тій угорській еміграції до З'єдинених Держав в 1889 р. припало на українських і словацьких емігрантів 43 проц., а в 1905 р. 31 проц., коли отже такий значний процент в угорській еміграції займають українські і словацькі емігранти, то можна прийняти, що ті 25 згідно 15 проц. поворотних емігрантів дотичать в головній мірі українських і словацьких емігрантів, тим більше, що вони як-раз рільники, то значить, як-раз з того заводу, що власне творить сю категорію поворотних емігрантів (задля оставшої в „старім краю“ рилі, до котрої вони вертають). І в угорській опінії їх власне й уважають за тих, що найбільше вертають до краю. Але вони й найбільше дають наворотних емігрантів, що вже й остають на все в З'єдинених Державах. В краю остаєсь їх на стало лише з яких 5 процент.

Що до австрійських емігрантів, а спеціально українських, то що до них не маємо таких статистичних виказів правительства австрійського, як угорського що до угорських — принайменше я про се нічо не знаю, хоч за тим пошукував. Але коли зважимо, що житєві відносини і психіка угорських і австрійських Українців (головно Лемків) нічим так замітно між собою не ріжнять ся, то можемо прийняти, що саме стілько тих поворотних емігрантів припадає на австрійських Українців, скілько припадає їх на угорських.

Щож до українських емігрантів з Росії, то що до них, справа має ся вже інакше. З поміж українських іммігрантів з Росії, взагалі нема поворотних емігрантів. Раз тому, що значний процент з них се іммігранти, що виїмігрували до З'єдинених Держав від разу з родинами і то не для зарібку, а на поселене на фармах — се українські

штундисти, що утікали перед переслідуваннями православної російської адміністрації, — а друге тому, що решта іммігрантів, хоч і не осіли на фармах, то емігрували рівнож задля нестерпимих політичних відносин в Росії, тож поки ті відносини рішучо на ліпше не змінились, ні пощо їм й вертати до краю. Впрочім українська еміграція з Росії — взагалі — не така значна, тож хочби з поміж неї й вертала яка частина назад до краю, то та частина була би так незначна, що при загальнім обчисленю поворотних українських емігрантів, можна її спокійно поминути.

Так маємо 5 проц. з загального числа напливших до З'єдинених Держав українських емігрантів, що повертають на стало до краю, а 20 проц. зглядно 10 проц., що прибувають в друге до З'єдинених Держав і вдруге бувають виказувані між новоприбуваючими іммігрантами. Ті отже числа, що відповідають тим процентам, треба відчислити від загального числа усіх іммігрантів, прибувших за 33 літ до З'єдинених Держав.

Коли отже те загальне число виносить 392.665, то :

Таблиця 9.

5 проц. (поворотних емігрантів) від того загального числа дає	19.633
20 проц. (наворотних іммігрантів) від 108.265 іммігрантів, прибувших до З'єдинених Держав до 1898 р. дає.	21.653
а 10 проц. (наворотних) від 284.400 іммігрантів, прибувших до З'єдинених Держав від 1899—1909 (прийім ту також наш 11-літний поділ) дає . .	28.440
Разом . . .	69.726

Ті отже 69.726 треба відчислити від 392.665, що дає 322.939.¹⁾

¹⁾ Тих, що емігрують до З'єдинених Держав трема або й чотирма наворотами, а які також виказані суть, за кожним наворотом, разом.

Тепер дальше. Від того числа 322.939 треба відчислити ще тих іммігрантів, що померли в З'єдинених Державах. Але і про тих рівнож не маємо ніяких виказів. Та, ся сума не може бути велика. Іммігранти, що прибувають до З'єдинених Держав, се в переважаючій, і то значно, більшости люди молоді, при тім здорові і сильні — в противнім случаю не булиб їх по лікарських оглядинах, в котрімсь з портових міст, впустили на територію З'єдинених Держав. А що се люди переважно молоді — то стверджують статистичні викази Імміграційного Бюра. В 1905 р. припало на українську імміграцію іммігрантів в віці:

Таблиця 10.

вище 14 літ	від 14—44 літ	від 45 літ вище	мужчин	женщин	Разом
661	13.321	491	10.820	3.653	14.473

Сей виказ обіймає вправді в тих трех клясах надто широкий час віку, особливо в другій клясі (від 14—44 літ), і що до української імміграції можна сміло звузити сю клясу до віку між 14 а 30 літ, та все таки хочби і з сего офіційального поділу віку, можна виробити собі понятє, в яким головно віці, взагалі, прибувають іммігранти до З'єдинених Держав. З сеї таблички бачимо, що саме головний, мало що не виключний вік іммігрантів — бо аж 92 проц. — є вік середний,¹⁾ зрілий, вік найбільше відпорний на всякі житеві невзгоди, вік найбільшої житевої сили.

з решта новоприбуваючими іммігрантами, я поминаю. Їх вже не много, тож поминене і їх, ту, при тім загальнім обчисленю, також не зробить важної ріжницї.

¹⁾ На сей вік припало в 1904 р. 91 проц.; в 1905 р. 92 проц.; в 1906 р. 95 проц.; в 1907 р. 95 проц. Рр. 1908 і 1909 як аномальні в історії імміграції (гл. Таблиця 6.), в наслідок, як вже висше зазначено, загальної у ті роки промислової депресії — поминаю.

Тому іммігранти, прибуваючі в тім віці до З'єдинених Держав, мають всякі шанси довго, зглядно, прожити. І вони справді живуть, зглядно, довго. Коли є случаї смерти, то случаї головно наглої, неприродної смерти: забійства і смертельні покалічення в часі роботи — в фабриках і копальнях. Случаї смерти задля хоріб є дуже рідкі і так само рідкі случаї задля немочи старечої. Се послідне починає впрочім лучати ся доперва в послідних часах — се починають вимирати ті перші іммігранти, що вже звікували свій вік в Америці — там постарілись, хоч, що правда, постарілись надто вчасно, в наслідок надмірної, тяжкої праці.

Мала смертельність є також між женщинами — менша навіть, як між мужчинами. Се цілком зрозуміле, коли зважити, що вони не наражені при їх роботі на тільки небезпек для житя, як мужчины. За те більша смертельність є між дітьми — в наслідок негігієнічної опіки материй над дітьми, особливо над немовлятами. Але все таки ся смертельність між дітьми менша, як в старім краю. Родичі, хоч живуть в обставинах гігієнічних дуже лихих, всеж таки ліпших, як в старім краю. І смертельність дітей і женщин — разом, дорівнює менш-більш смертельности мужчин.

Бажаючи означити висоту смертельности між українськими іммігрантами в З'єдинених Державах, найвідповіднійше булоб оперти ся при її обчислюваню — в браку офіціяльних дат — на датах, стверджених досьвідом і душпастирською практикою українських священників в З'єдинених Державах. Та на тім я оперти ся не можу, раз тому, що в наслідок неусталених ще церковно-парохіяльних відносин між українською імміграцією і безнастанних змін місць побуту іммігрантів, священники не суть в стані ствердити, кілько властиво членів числить їх парохія і який процент представляє число вже напевно відомих їм членів їх парохії від загального числа українських іммігрантів в місцевости їх парохії — тож не можуть ствердити зі звісних їм случаїв смерти проценту смертельности. А друге, ті дати,

які я зміг дістати — дати, впрочім, дуже непевні — значно різнять ся одні від других. В одній місцевості смертельність виносить 5 на 1000 річно, в другій 6, в иншій 8 — залежно від того, чи в якій місцевості услівля житеві а головно праці менше чи більше шкідливі і небезпечні для житя. Тому тих дат я ужити не можу. Зате ужию инші дати: викази смертельности між членами українського асекураційно-запомогового Товариства в З'єдинених Державах „Русько-Народний Союз“ з р. 1908, подавані за кожний місяць в органі сего Товариства „Свобода“. Вправді, число членів сего Товариства з кінцем 1908 р. було не велике — 10.300, всеж таки більше, як якої найбільшої української парохії (церковної громади), до тогож члени сего Товариства розсипані по всіх майже місцевостях північно-східного, промислового району З'єдинених Держав, який саме українські іммігранти замешкують в найбільшій, збитій масі. Через те і ріжницї що до смертельности між поодинокими місцевостями вирівнують ся.

Щоби дістати процент смертельности, взяв я середне число членів (мужчин, женщин і дїтйй) за р. 1908 (число членів раз-в-раз змінє ся, загалом — росте), счислив усі случаї смерти членів з того року, і на кожду тисячку дістав 7 случаїв смерти. Сей процент смертельности, уважаю, можна прийняти як процент смертельности для цілої української імміграції, за весь час її істнованя. Вправді на перші роки української імміграції треба би прийняти менший процент, бож тодішні іммігранти були майже виключно усі саме в найкрасшім, молодечім віці — не було ще між ними ані старших, ані дїтйй, як се є тепер — отже як-раз тих, які виказують найбільший процент смертельности. Та тоді ще імміграція була нечисельна, тож не буде значної неточности, в загальнім обчисленю смертельности, коли і для перших років імміграції приймемо процент смертельности новїйших часів.

Маючи сей правдоподібний процент (7‰) смертельности між українськими іммігрантами в З'єдинених Державах,

можемо вже счислити приблизно случаї смерти між українською імміграцією за цілий час її істнованя, а то в той спосіб, що, приймаючи на перший рік української імміграції, 1877 р.—1000 іммігрантів, а за цілий 33-літний час кругло 323000, розрахуємо, кільки на кождий з тих років припадало українських іммігрантів і яке число з тих поодиноких сум припадало рік-річно на умерших. В кождім з тих 33 рр. зріст української імміграції поступав, коли приймемо, що українська імміграція зростала в арифметичнім ряді, о 550 іммігрантів, отже, відчисливши з сум, припадаючих на кождий з тих років, $7\frac{0}{100}$ на померших, дістанемо, як загальне число померших українських іммігрантів за протяг часу 33 літ — 25.479. А знова, відчисливши те число від приблизно дійсного числа осілих в З'єдинених Державах українських іммігрантів — 322.939, дістанемо як приблизно дійсне число усіх жиючих тепер українських іммігрантів в З'єдинених Державах — 297.460. ✓

Се що до іммігрантів. А скільки взагалі — усіх Українців, не лише іммігрантів, але й тамошних Українців-уроженців, жиє тепер в З'єдинених Державах? До тепер є вже два українські покоління уроженців американських. Кількож є всіх Українців уроджених в З'єдинених Державах?

До сего вже справді не маємо ніяких дат. В попередних обчисленнях можна було принайменше опертись хоч на чімсь і, виходячи з сего, можна було висновувати якісь чисельні відношеня і доходити до якихсь правдоподібних сум і заключень. Та ту і сего нема. Вправді можна би і ту опертись на спостереженнях тамошних українських священників, спостереженнях з їх душпастирської практики. Але і що до сего ті спостереження суть надто загальні і виходять більш на здогад. Лучалось мені стрічатись з твердженням, що американські уроженці подвоїли число українських іммігрантів. Та се видаєсь мені надто прибільшеним. Вправді є се загально ствердженням фактом, що плідність іммігрантів в загалі, не лиш українських, о много перевищає плідність дійсних американців, — правда також і се, що декуди

чинність душпастирська українських священників, по при звичайні відправи церковні, як Служби божі і т. п., майже й зводиться до вінчань і хрестин, та всеж таки, се ще не дає, по моїй думці, підстави, до твердження, будьто би тамошні уроженці могли подвоїти число української імміграції. Бо хоч і суть такі місцевости, де ті вінчання і хрестини так часті, то з другої сторони суть також місцевости, де взагалі нема ні вінчань ні хрестин, бо — нема дівчат.

При обчислюванню природного приросту українського поселеня в З'єдинених Державах, треба конечно узглядняти дуже ненормальні відносини побутові, серед яких приходить ся жити українським іммігрантам в З'єдинених Державах. Передовсім треба се зазначити, що супроти значно переважаючої імміграції мужчин до З'єдинених Держав, все є брак женщин — Українок-іммігранток, в наслідок чого подружа між українськими іммігрантами часто складають ся — о скільки дотичить се мужчин — в ненормальнім віці, то є не в тім віці, в яким заключають ся подружа в старім краю, а в пізнійшій, через що й опізнює ся природний приріст української людности в З'єдинених Державах. Так само і нерішучість многих іммігрантів — не жонатих, чи взагалі мають остати на стало в З'єдинених Державах, чи вернути до старого краю, нерішучість, яка треває нераз літами (а яка майже все кінчить ся постановою лишитись в З'єдинених Державах), також здержує їх від подружа, отже, знова здержує природний приріст української людности. Однак, все таки, найбільше спинює природний приріст українського поселеня в З'єдинених Державах — брак дівчат.

З разу, в перших початках української еміграції до З'єдинених Держав, еміграція мала майже виключно характер мужеський — емігрували парубки і молоді, жонаті господарі. Пізнійше, коли іммігранти вже сяк-так розглянулись в житєвих відносинах З'єдинених Держав і почали нахилитись до думки, що лїпше буде, з красшими виглядами на будуче, колиб вони остались в З'єдинених Дер-

жавах а не вертали до старого краю, на давну біду, розпочалась й жіноча еміграція, — жонаті почали спроваджувати жінки і діти, а парубки — дівчата, з котрими кохались, або знались в старім краю. Ся еміграція чим далі, що - раз більше стала змагатись. Вкінци прибрала навіть характер масовий — дівчата самі „на власну руку“ почали пускатись до З'єдинених Держав — шукати красшої долі, не зважаючи навіть на те, чи мають там за морем кого з родини або зі знайомих, чи ні, як се було з разу.

Ніколи однак ся жіноча еміграція не дорівнювала еміграції мужеській. Навіть і в послідних часах. На таблиці 10 бачимо, що ся жіноча еміграція доходить в 1905 р. ледви до одної-четвертої (25 проц.) загальної української еміграції.¹⁾ Вправді ся ріжниця не буде така разяча — вона зменшить ся, коли зважимо, що жіноча еміграція не має того нерішучого характеру як мужеська, — жінчини, як емігрують, то, можна се покласти за правило, не вертають більше до краю, отже і їх чисельність в З'єдинених Державах постійно і абсолютно зростає, коли за те імміграція мужчин, хоч і зростає постійно, то той зріст, виказаний в звітах Імміграційного Бюра, є релятивний, бо, як знаємо, частина іммігрантів-мужчин, поки рішить ся остатись на стало в З'єдинених Державах, вертає ще, хоч би лише раз, назад до старого краю. Бажаючи проте перечислити сей релятивний, хоч і постійний зріст мужеської імміграції, на абсолютний, треба відчислити від загального числа мужчин-іммігрантів число, припадаюче на наворотних іммігрантів (котрі суть все мужчини) і тоді доперва можна уложити відношене, відповідаюче більш дійсности між мужеською а жіночою імміграцією.

В 1905 р. наворотних українських іммігрантів було 2.243. Відчислім се число від числа, припадаючого в тім році на мужеську імміграцію, то є від — 10.820, то дістанемо як дійсне число імміграції мужчин лише 8.577, зна-

¹⁾ В р. 1904 (фіскальнім) виносила 28 проц.; в 1905 — 25 проц.; в 1906 — 25 проц.; в 1907 — 23 проц.

чить жіноча імміграція в сумі 3.653 з того року стоїть до мужеської в відношеню не 1 : 3 а 3 : 7, отже є менша від мужеської ледви — мало що більше як о половину. А коли би розтягнути се відношене на цілий протяг часу української імміграції, то вийшло би, що серед загалу сталої української імміграції в З'єдинених Державах, іммігрантів буде лише трохи більше, як в двоє тільки, що іммігранток.

Та хоч би і так, то і се відношене є рівнож ненормальне, і мусить відбити ся, спинюючо, на природнім зрості українського населеня в З'єдинених Державах. Тому уважаю, що тверджене а радше припущене, що природний зріст подвоїв українську імміграцію в З'єдинених Державах, є надто пересадне. Коли узгляднити нерішучість іммігрантів-мужчин, чи мають остатись в З'єдинених Державах чи вертати домів, і те ненормальне відношене полів, то що найбільше можна прийняти, що природний зріст збільшив українську імміграцію в З'єдинених Державах лише о половину. Так і приймім се відношене. Приймаючи отже число 322.939, як приближно дійсне число осілих в З'єдинених Державах українських іммігрантів (мужчин і женщин), можемо прийняти, що природний зріст збільшив українську імміграцію о 161.470, то є — на 494.409.

Кількож отже було з кінцем фіскального р. 1909 усіх жиючих Українців в З'єдинених Державах? 494.409 — ні, бож треба ще відчислити від тої суми число померших в З'єдинених Державах Українців. А тих є 25.479. Відчисливши отже ту суму від суми 494.409, дістаємо як приближно дійсне число жиючих з кінцем фіскального року 1909 усіх Українців в З'єдинених Державах 468.930 або кругло 470.000.

Розміщенє.

Я вже висше, при иншій нагоді, згадав раз про се, що майже уся імміграція в З'єдинених Державах, не лиш українська, розмістилась на північнім сході території З'єди-

нених Держав. Через те населене того північного сходу не в міру перевищує числом населене решти території. Задля сего зглядного перелюднення північного сходу й почато перед 30-ти роками вводити різні утруднення для новоприбуваючих іммігрантів і то дорогою законодапною, утруднення, які сей надмірний наплив іммігрантів в ті сторони мали би зменшити.

Та се нічо не допомогло. Імміграція зростала дальше, і то навіть в більших розмірах, як перед тим, і іммігранти дальше осідали в тих сторонах, помимо, що всі ті законні утруднення примінювано що-раз безгляднійше саме проти тих іммігрантів, що бажали в тих сторонах осісти. В р. 1905 на 1,026.499 прибувших до З'єдинених Держав іммігрантів осіло в тім північній сході аж 90 проц., оставша дрібна решта, ледви 10 проц., припала на полудне, захід і кольонії. І в тім нема нічо дивного, на тім-же північній сході сконцентрував ся майже весь фабричний і копальняний промисл З'єдинених Держав, там тому й найбільше запотребоване робітників, там тому вони й найбільше йдуть.

З сею загальною струєю європейської імміграції, вливає ся в той північний схід й українська імміграція. Правда, з того північного сходу якась частина все таки переливає ся і до решти території, також і з української імміграції, всеж таки той північний схід остаєсь головним тереном осідку європейської імміграції взагалі, а української спеціально.

Докладно означити розміщене і густоту української імміграції на цілій території З'єдинених Держав, неможливо. Можна лише уявити собі се в приближеню і то, знова на підставі виказу Імміграційного Бюра з р. 1905, в яким означено кілька і куди справились в тім році українські іммігранти, ступивши на американську землю. Сей виказ, з того року, цілком вистарчить, коли ходить о те, щоб уробити собі загальне понятє про розміщене і густоту української імміграції в З'єдинених Державах.

Розміщене се подам після поодиноких держав, однак не в алфаветичнім порядку, як се подано в офіційнім звіті, а після п'ять головних географічно-господарських районів, на які ділю цілу територію З'єдинених Держав: 1. північно-атлантицький, 2. північно-центральный, 3. полуднево-атлантицький, 4. полуднево-центральный і 5. західний (побереже Спокійного океану). Таке розміщене української імміграції в З'єдинених Державах, після тих районів, виступить о много нагляднійше. Крім того подам еше й розміщене сусідів Українців з „старого краю“ — Поляків, Словаків, Мадяр, Русских і Жидів, щоби виробити собі ще понятє й про те, о скілько сусідство старокраєве продовжуєть і в новім краю.

Розміщене новоприбувших українських іммігрантів і їх старокраєвих сусідів на території З'єдинених Держав в р. 1905 перевелось в той спосіб:

Таблиця 11.

Район	Держави	з 14473	з 102437	з 52368	з 46030	з 3746	з 129910
		Українців	Поляків	Словаків	Мадяр	Русских	
		равам з вчисленими до них українськими іммігрантами, не вказаними в дубриці Українців					Жидів
		О С І Л О В					
північно-атлантицький	Пенсильванті . . .	8510	30820	27552	15226	737	13477
	Нью Йорк	2275	18839	6254	8076	1302	83724
	Нью Джерзи	1666	9124	4871	7177	102	4226
	Канетікат	362	4697	1296	1861	108	2044
	Мессечусетс	232	8388	321	121	222	9097
	Вермонт	65	540	92	123	10	54
	Род Айленд	63	836	51	11	8	622
	Нью Гемпшир	23	589	4	5	20	92
	Мейн	5	125	81	18	7	249
	Разом	13201	73958	40492	32618	2516	113585

Район	Держави	з 14473	з 102437	з 52368	з 46030	з 3746	з 129910
		Українців	Поляків	Словаків	Мадяр	Русских	
		разом з вчиселеними до них українськими іммігрантами, не виказаними в рубриці Українців					
О С І Л О В							
Північно-центральний	Огайо	522	3814	4664	8193	55	2169
	Іллінойс	230	13862	3777	1354	227	5480
	Міссурі	101	814	580	415	63	1483
	Мічіген	51	3558	293	719	20	608
	Міннесота	41	553	183	67	11	656
	Уискансин	29	1800	666	228	19	696
	Індієна	22	643	323	1025	2	199
	Норд Дакота	19	108	7	34	29	71
	Кензес	5	118	36	9	3	18
	Айова	3	43	18	13	4	206
	Савт Дакота	2	6	6	5	5	24
	Небраска	—	141	4	23	1	178
	Разом	1025	25460	10557	12085	439	11788

Полуднево-атлантицький	Мериленд	79	1310	204	115	174	2376
	Уест Верджініє	75	743	750	799	32	42
	Делауер	21	436	3	9	3	55
	Верджініє	17	44	57	229	14	157
	Дістрікт ов Колумбіє	1	7	17	17	13	272
	Норд Керолейне	1	—	1	4	—	22
	Савт Керолейне	—	1	—	—	2	24
	Джорджія	—	1	1	4	1	131
	Фларіде	—	2	2	—	2	21
	Разом	194	2544	1035	1177	241	3100

Район	Держави	з 14473	з 102437	з 52368	з 46030	з 3746	з 129910
		Українців	Поляків	Словаків	Мадяр	Русских	
		разом з вчисленими до них українськими іммігрантами, не виказаними в рубриці Українців					
о с і л о в							
південно - центральний	Тексас	25	176	14	27	38	208
	Індіан теритари ¹⁾	8	13	7	11	1	7
	Кентокі	3	5	1	12	2	150
	Місісіпі	2	—	2	—	12	48
	Теннессі	—	17	—	4	1	137
	Елбаме	—	—	16	2	1	107
	Лузіане	—	1	4	11	15	136
	Аркензас	—	17	21	3	—	24
	Оклагома	—	8	—	—	—	1
	Разом	38	237	65	70	70	818
	західний (побережжя Спокійного океану)	Уешінгтон	6	66	54	6	23
Уайомінг		3	27	30	4	—	1
Колорейдо		3	37	57	25	—	104
Каліфорніє		2	65	27	27	431	341
Нью Мексіко ²⁾ ..		1	2	9	3	1	3
Арізоне		—	4	5	—	11	3
Юта		—	1	9	1	—	8
Неваде		—	—	—	—	—	6
Орігон		—	8	12	1	5	76
Айдаго		—	—	1	—	—	—
Монтене		—	13	13	11	1	7
Разом	15	223	217	78	472	612	

¹⁾ Від р. 1907 злучена з Оклагома і разом з нею творить нову державу „Оклагома“.

²⁾ Від р. 1911 злучене з Арізоне і разом з нею творить нсву державу „Арізоне“.

Район	з 14473 Укра- їнців	%	О С І Д О В						з 129910 Жидів	%	з 1026499 Усіх ім- мігран- тів	%		
			разом з тами, не вказаними в рурсиді Українців		з Сло- вацьк		з Мадяр						з Рус- ских	
			з 102473 Поля- ків	з 102473 %	з 52368 Сло- вацьк	з 52368 %	з 46030 Мадяр	з 46030 %					з 3746 Рус- ских	з 3746 %
північно-асти- нський	13201	51-21	73958	72-18	40492	77-33	32618	70-88	2516	67-24	113585	87-43	699340	68-10
північно-цен- тральні	1025	7-08	25460	24-86	10557	20-16	12085	26-26	439	11-66	11788	9-09	221250	21-54
південно-асти- нський	194	1-34	2544	2-49	1035	1-98	1177	2-55	241	6-44	3100	2-38	32373	3-15
південно-цен- тральні	38	0-26	237	0-24	65	0-12	70	0-15	70	1-87	818	0-63	13970	1-45
західні	15	0-11	223	0-22	217	0-41	78	0-16	472	12-59	612	0-47	43571	4-24
Разом	14473	100—	102422	99-99	52366	100—	46028	100—	3738	99-80	129903	100—	1016504	98-48
Пуристи	—	—	15	0-01	—	—	2	—	7	0-20	7	—	2229	0-20
Атаске	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	152	0-01
Порто-Ріко	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1630	0-14
Гавайських островах	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	11978	1-17
Філіппинських островах	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	—
Разом	14473	100—	102437	100—	52368	100—	46030	100—	3746	100—	129910	100—	1026499	100—

Розглянувшись ближше в повисшій таблиці, бачимо, що з загальної суми 14.473 українських іммігрантів найбільше, бо 98'29 проц. осіло на північній сході (район: північно-атлантицький і північно-центральний), на решта території припадає оставших 1'71 проц. Се відношене годить ся майже цілком і з відношенем розміщення старокраєвих сусідів Українців — Поляків (97'04 : 2'96), Словаків (97'49 : 2'51), Маляр (97'14 : 2'86), Русских (78'90 : 21'10)¹⁾ і Жидів (96'52 : 3'48), а навіть цілої імміграції загалом в р. 1905 (99'64 : 0'36).

Те розміщене можемо прийняти як взорець усеї української імміграції в З'єдинених Державах. Тількож не треба се так розуміти, що розміщене українських іммігрантів переводилось рік-в-рік в таким самим відношеню, як в р. 1905. В початках імміграції новоприбуваючі іммігранти осідали майже всі на північній сході. На полудни і на заході розміщувались дуже рідко, — туди справлялись вони вже пізнійше, і то не впрост з старого краю а з північного сходу, заманені туди аєнтами Бюр посередництва праці, або й глухими вістями про тамошні високі зарібки. І українська імміграція, доперва тоді, як українські іммігранти, розмістившись в тих далеких сторонах, почали спроваджувати до себе свою рідню і знакомих, вже впрост з старого краю — доперва тоді розлилась по цілій території З'єдинених Держав.

Тепер можна сказати, як про річ цілком певну, не підлягаючу ніякому сумнівови, що нема ні одної сторони в З'єдинених Державах, нема ні одної держави, в якій не жили би, хоч би і в невеликих групах, українські іммігранти. І хоч вони не всюди однаково густо поселились — ту менше, там більше, то все таки суть всюди — в кожній державі. Навіть се, що в виказі з р. 1905 суть деякі держави,

¹⁾ Що до Русских, то відношене се виімково в тім році переуваєсь і то досить значно, в користь західного побережа. Був се час російсько-япанської війни і сей більший процент рускої імміграції в тім році на західнім побережу дали русські утікачі з війни.

при котрих не зазначено хоч би одного з новоприбувших українських іммігрантів, який би там в тім році осів, не значить ще, щоби там, в тих державах, взагалі не було Українців. Суть вони і там, а прибули там за попередні роки. Так прим. в полуднево-атлантицькім районі — в виказі з р. 1905 зазначено, що з новоприбувших українських іммігрантів ні один не осів в державі Джорджія. А мимо того жиє там кольонія українських рільників (фармарів) ще з р. 1896. Не треба також думати, що коли в р. 1905 зазначено в виказі, що в якійсь державі поселилось лише 2—3 з новоприбувших іммігрантів, що ті держави вже справді так дуже слабо заселені українськими іммігрантами. Так також не є, бо прим. в державі Колорейдо, де з поміж новоприбувших в 1905 р. іммігрантів осіло їх лише 3, в одній лише місцевості Пюебло (Pueblo) жиє до 300 українських родин (з Угорщини), які переселились сюди з північного сходу, а в другій місцевості, в тійже державі, в Денвер (Denver) жиє над 300 українських родин (з Галичини). Так само, прим. в державі Норд Дакота — на р. 1905 зазначено в виказі, що там осіло з поміж новоприбувших українських іммігрантів лише 19. А прецінь є там українська кольонія фармарів, яка числить поверх 6000 Українців. А навіть і на кольоніях З'єдинених Держав поселились українські іммігранти. Звіт з р. 1905 не виказує ні одного Українця, який би там поселив ся, а прецінь і там є, і то на Гавайських островах, кольонія українських фармарів, що дістались там ще в 1897 р.

Так всюди, по цілій території З'єдинених Держав розмістились українські іммігранти, не всюди лише однаково густо. Та, що до густоти, що до процентового відношеня розміщення українських іммігрантів по поодиноких географічно-господарських районах, дає цілком вистарчаючі, для загального погляду, вказівки подана висше таблиця розміщення новоприбувших українських іммігрантів в р. 1905.

Портова контроля.

Елліс Айлэнд.

З усіх портових міст, через які вливають ся до З'єдинених Держав раз-по-раз сьвіжі хвилі новоприбуваючих іммігрантів, займає перше місце, безперечно, Нью Йорк. І цілком природно. Сеж місто, що має найлекші, найпростійші полученя пароплавні з цілою Європою, а при тім найкоротші, безпосередні полученя, залізними дорогами, з всіма центрами великого промислу З'єдинених Держав. Дорога, очевидно, як-раз найдогіднійша для європейських іммігрантів. Нью Йорк майже й змонополізував у себе відбір іммігрантів і став доставцем робітників — для великого промислу, а рільників — для безкраїх степів. Вже в 1850 р. перейшло через Нью Йорк 72 проц. іммігрантів, коли на другі головні портові міста, на Бостн і Нью Орлінс припало ледви по 9 проц., а на Філадельфію і Белтімор ледви по 5 проц. Ся перевага з того часу Нью Йорку над решта портовими містами за слідующий протяг часу, аж до послідного десятку літ, сего століття, не зменшила ся, противно, ще збільшила ся — аж до 84 проц.

Коли отже приходиться мені тепер згадати кількома словами про формальности, яким мусить піддати ся кождий іммігрант, нім вступить на „землю Уешінгтона“, і при яких остаточно має ся рішити, чи взагалі дістанесь він до сеї „обіцяної землі“ — бо, можливо, що прийдешь йому вертати назад до „старого краю“ — я огранічу ся до

з'ображення сего формального хоч і рішаючого моменту на сей власне ню-йоркський порт — так само головний, як не виключний і для української імміграції.

* * *

По довгих, тяжких, пекольних днях морської подорожи зближає ся наконець пароплав до ню-йоркського порту. Портова сторожа сигналізує портовим властям його появу. І незадовго надпливає їд ньому малий паровець. Пароплав стає. З парівця пересідають ся до лодки пільот і імміграційний урядник, підпливають до пароплава і по линвовій драбині, киненій їм з гори, дістають ся на поклад пароплаву. Пільот переймає провід над пароплавом і веде його дальше поміж підводні скали через порт до пристани.

Тимчасом імміграційний урядник переглядає пропонувану йому капітаном пароплаву лісту каютових подорожних (I і II класи) і переводить контролю чи і о скілько подорожні відповідають приписам імміграційного закону З'єдинених Держав.¹⁾ Подорожних представляють імміграційному урядникови і у кого він не зауважає ніякої законної перешкоди, тому дає дозвіл перейти вільно на сушу, а коли натрафить на котрого, що видаєсь йому, що не вповні підходить під вимоги імміграційного закону, призначає його до „Комісії для спеціального розслідження“ (Board of special Inquiry). І ся Комісія має по докладнійшій розслідженю зауважаних у подорожного імміграційним урядником законних браків, розсудити, чи вільно йому вступити на територію З'єдинених Держав, чи ні. Від сего рішення прислугує ще евентуально подорожному відклик до висшої інстанції — до Департаменту торгівлі і праці в Уешінгтоні.

¹⁾ Ся контроля між каютовими подорожними відбувалась до недавна цілком побіжно. Дперва в послідних роках, коли комісарем імміграційним в ню-йоркськїм портї настав У. У. Уїліємс, контролю сю почато переводити острїше і між каютовими подорожними.

Пароплав стає — причалив до пристани. З помосту закидують місток на беріг — і в одну мить усі каютові подорожні, не задержані імміграційним урядником, вливаються до великої салі, де й ждуть їх рідня і знакомі. Ще одна формальність — митова ревізія, а відтак — йдуть вже собі вільні, куди лише забажають. Вони вже в Америці...

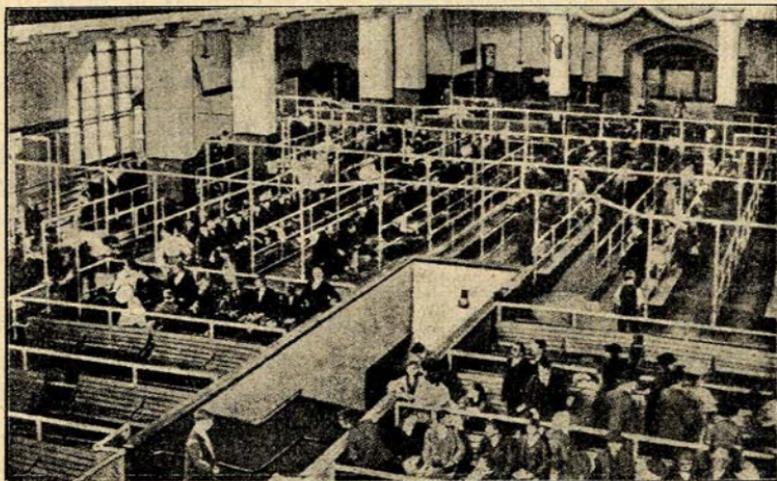
Тепер приходить черга на міжпокладових подорожних — на властивих іммігрантів. Та не ту завішений над ними Дамоклевий меч, попід який вони мають перейти... До пароплава надпливають парівці Імміграційного Уряду, на які пересідають ся іммігранти, а з ними і ті подорожні каютові, що призначені зістали до „Комісії для спеціаль-

11. Будинок Імміграційного Уряду на острові Елліс.

ного розслі-
дження“, і всіх
їх відвозять
тепер до —
Елліс Айленд.
Не далеко
устя ріки Год-
зон (Hudson)
в ню-йорк-
ським заливі,
побіч статуї
„Свободи“,
виринають з
морських
хвиль два о-
стровчики, получені з собою мостом, які вже з далека всім подорожним, що надпливають з Європи, впадають в очи. Се — острів Елліс (Ellis Island). А манить ід тим островчиком зір подорожних великий будинок о разячих жовто-червоних красках, з вежами і хоругвою З'єдинених Держав, збудований в несмачнім стилу Kurhaus-ів — будинок Імміграційного Уряду. І от ту, на сей-то острів, до сего Імміграційного Уряду і висаджують іммігрантів.

Починаєсь ревізія. Велика галя, поділена від одного кінця до другого рядом перегород, обложених дротяними сітками до висоти чоловіка, з вузькими переходами — на одну особу. Перед входом до галі ждуть іммігранти. При вході стоїть лікар з кількома асистентами. Починають ся лікарські оглядини. Впускають по одному. Один бистрий погляд на емігранта, опісля оглядини очий, усної ями, рук, часами ще одно-два питань — і оглядини скінчені. Здо-

12. Контрольна галя для іммігрантів в Імміграційнім Уряді на остр. Еліс.

рові йдуть на право, слабі, зазначені крейдою на рукаві — на ліво.

Слабих відставляють до стислійших оглядин, а здорових впускають одинцем між перегороди, куди посувають ся вони на другий кінець галі, де в довгій ряді, один побіч другого, сидять урядники, всіляких народностей, що справджують лісти іммігрантів. І знова тих, у котрих помічено законні браки, що до вільного вступу на територію З'єдинених Держав, відставляють на бік до стислійшого розслідження справи; тимже, у кого тих законних браків не

помічено, дають зараз дозвіл на вільний переїзд на американський беріг. Їх і відпроваджують зараз до другої салі, де суть бюро всіляких залізничних компаній, бюро виміни грошей, бюро спедиційні і т. п., і ту кожний іммігрант, при помочи урядників-краян, може приладитись до подорожи: змінити гроші, купити залізничну карту, надати пакунки, а в кінці в Бюрі посередництва праці, до котрого зголошують ся по робітників підприємці з всіх сторін З'єдинених Держав, вишукати для себе роботу.

Тих знова, котрих задержано, а також і тих, що хоч і пущено їх вільно, але вони ще зараз не відїжджають, переводять до прилежних саль: почекальні, їдальні і спальні.

Спальні — се великі салі, осібно для мужчин, а осібно для женщин і дітей, обставлені в довгих рядах подвійними лежанками, з дротяними сітками і темними накривалами. Ту кожний „вільний“ може переспати одну ніч, а інші так довго, поки не рішить ся їх справа. Побіч — їдальня. Ту можуть іммігранти дістати три рази денно їду, за дешевою оплатою, смачну, чисту і в досить великих порціях. Решту вільного часу проводять іммігранти в почекальнях. В почекальнях, звичайно, крик, плач і зойк. Се плачуть ті, що очікують рішеня „Комісії для спеціального розслідження“, і ті, котрим забрано до шпиталю мужа, жінку або дитину, а в кінці дівчата, молоді жінки і малолітні, що прибули самі і тепер ждуть на батьків, мужів або братів, щоби прийшли їх відібрати, однак — не довше як 7 днів, бо, коли до того часу не відбере їх ніхто з родини, відставлять їх назад до „старого краю“. Всі вони живуть в трівозі, а особливо ті, котрих справу має рішати Комісія. Вправді, від рішеня сеї Комісії є ще відклик до висшої інстанції, до Департаменту торговлі і праці в Уешінгтоні, зглядно, в послїдних часах, для ню-йоркського порту, до Апеляційної Комісії на Елліс Айленд (гл. ст. 80), та не всі

знають о тім, та й не всіх, що відкликують ся до неї, пропустить вона.¹⁾

Ту в тих салях вичікують свого рішення і задержані українські іммігранти. І їх не мало задержують. Але ту і рішаєсь їх судьба — вони, звичайно, про право відклику нічо не знають, і Комісія першої інстанції — їх послідна інстанція. В 1905 р. прибуло до портів З'єдинених Держав 14.803 українських іммігрантів (виказаних в звіті), але з того пропущено до З'єдинених Держав лише 14.473, — 215 завернено, а 115 полишено (з кінцем фіскального року) в шпитали, і над ними опісля мала ще рішати Комісія, чи пропустити їх до З'єдинених Держав, чи завернути до Європи. Головна причина, задля якої їх завернено, се не хороби і не слабкість, а — нужда, брак гроший.

І так завернено:

Таблиця 12.

Ідіотів	божевільних	нуждарів, або таких, що могли би стати тягарем публичним	хорих на відражаючи, або заразливі хороби	контрактових робітників	Разом
1	1	186	14	13	215

До тогож відставлено ще до старого краю 7 українських іммігрантів, вже по дворічнім побуті їх в З'єдинених Державах.

Ревізія скінчена. „Вільних“ відставляють парівцем до Нью Йорку і там їх лишають їх судьбі, а задержаних відставляють до тихже самих пароплавів, котрими приїхали до З'єдинених Держав, і на тих пароплавах відсилають їх, на кошт пароплавної компанії, назад до Європи.

¹⁾ В 1905 р. завернено (з всіх портів) 11.480 емігрантів, а відкликались до сеї висшої інстанції лише 1921, і з тих пропустила вона лише 904, а 1017 відкликів не узгляднила.

А таки, є ще один спосіб — для тих, що зістали призначені до повороту, принайменше для деяких з них — дістати ся, мимо рішення Комісії, до З'єдинених Держав. Є се запорука приватних, філіантропійних Товариств, так зв. Еміграційних Домів, які приймають на свою відвічальність деяких іммігрантів і їх, на відвічальність тих Еміграційних Домів, Імміграційний Уряд перепускає на територію З'єдинених Держав.

Еміграційні Доми.

Небезпеки, на які наражений іммігрант з хвилиною, як вступить на „американську землю“, небезпеки через незнане англійської мови, незнане американських звичаїв і поведінок, спонукали, ще в початках масової європейської імміграції, вразливі на недолі іммігрантів круги, закладати в портових містах З'єдинених Держав, а передовсім в Нью Йорку, Товариства, о філіантропійнім характері, з ціллю — опіки над новоприбуваючими іммігрантами. Сі Товариства повставали звичайно заходами самих іммігрантів, що розжились вже в З'єдинених Державах, і то іммігрантами поодиноких народностей з осібна: кожда народність старалась заложити таке Товариство для своїх коннаціоналів-іммігрантів, що напливали з Європи, і старалась приміщувати їх в перших днях їх побуту в З'єдинених Державах в своїх „Еміграційних Домах“, де їх інформовано про зарібкові відносини, про відносини житеві, про американські звичаї і вишукувано їм роботу. Се було конечно в виду просто розбишацького визиску іммігрантів ріжними людьми дуже підозрілої марки, які й жили з того, що змогли здерти з іммігрантів, полишених самим собі в порті, знеможених довгою, тяжкою морською подорожю, оглушених, отуманених гамором чужого їм міста. — безрадних, безпомічних.

Правда, в послідних десятках літ, а особливо в послідних роках, те розбишацтво в великій части винищено, до сего

взялось також правительство, і Імміграційні Уряди розтягнули значну контролю над ріжного сорта аєнтами, що доставляють ріжним підприємцям робітників-іммігрантів, та, поки їх доставлять, обробовують з гроший, скільки лиш вдасть ся, а дівчат-іммігранток, під покривкою, буцім то ведуть їх „на службу“, віддають до публичних домів. Імміграційні Уряди не впускають вже так на сліпо іммігрантів на територію З'єдинених Держав, як перед тим, а самі справляють їх до зголошених в Імміграційних Урядах ріжними підприємцями робіт, передають їх безпосередно желізничним компаніям, щоби доставили їх на подані іммігрантами адреси до місцевости, де жиє їх родина або знакомі, а дівчат, молодих жінок і всіх малолітних придержують у себе, поки не прийде по них хто з родини і не забере з собою.

Але то не все ще забезпечує іммігрантів від визиску а нераз і нещасть — дуже часто ті адреси, якими виказують ся іммігранти, се сфінговані адреси, бож не всі іммігранти мають родини або знакомих в З'єдинених Державах, а від всіх жадають таких адрес, тож многі з них таки остають, в тій першій хвилі їх побуту в Америці, безрадні, безпомічні. І от для таких то безрадних і призначені ті Еміграційні Доми.

Імміграційний Уряд узгляднив потребу істнованя таких Домів і много іммігрантам, що не відповідають вимогам імміграційних законів, зглядно розпорядженням імміграційних комісарів, дає дозвіл вступити на територію З'єдинених Держав, коли ті Доми приймуть їх до себе на свою відвічальність. Товариства сі, як я вже згадав, суть товариствами філянтропійними і тому за подавану іммігрантам поміч, не можуть побирати від іммігрантів оплат, на що сі Товариства й обовязані зложити в Імміграційнім Урядї відповідні заяви. І доперва по зложеню такої заяви дістають Еміграційні Доми дозвіл висилати до Імміграційних Урядів — отже в Нью Йорку на Елліс Айленд — своїх представників-агентів, і тим-то представникам Домів передають Імміграційні Уряди, на

відвічальність Домів, іммігрантів — тих, котрим дозволено без застереження переплисти на сушу і вони згодять ся віддатись опіці Еміграційного Дому, і тих, котрим дозволено перейти на сушу лише під відвічальністю Еміграційного Дому.¹⁾

Кожда народність в З'єдинених Державах старає ся заложити для своїх коннаціоналів такий Еміграційний Дім. Хоч не всім до сего часу се удало ся, з причини досить значних коштів, з якими получене є засноване і удержане такого Дому. Всеж таки Німці мають два Еміграційні Доми в Нью Йорку (католицький і протестантський), Італійці один, Жиди один, Шведи один, один Еміграційний Дім є Австро-угорський, один славянський для австро-угорських Славян, з виїмкою Поляків, які мають два Еміграційні Доми, православно - руский один і т. д. Українського Еміграційного Дому нема, помимо 15-літних заходів української імміграції заложити такий Дім. По тількилітних заходах удалось їм ледви в 1909 р. заложити в Нью Йорку укра-

¹⁾ Случаї, в котрих Імміграційний Уряд віддає під опіку Еміграційним Домам іммігрантів, призначених до повороту, не суть усталені ніяким законом. Се залежить від особистого розсудження імміграційного комісара. Звичайно передають Еміграційним Домам іммігрантів, що не мають адрес до родини або знакомих, котрі проте були би лишені в перших днях їх побуту в З'єдинених Державах самим собі; дальше тих, що не можуть виказати ся вимаганою квотою гроший, потрібних на перші дни побуту в З'єдинених Державах, — одним і другим обовязаний Еміграційний Дім дати у себе приют і вистаратись о роботу. Крім тих, передають ще Еміграційним Домам усіх дівчат, молодих жінок і малолітних, по котрих не зголосив ся ніхто з родини, і тих мають Еміграційні Доми передержати у себе поти, поки хто з родини не зголосить ся по них, а коли би не зголосив ся ніхто, мають заопікувати ся ними, то є постарати ся о роботу, — а що до дівчат і жінок, спеціяльно, уважати, щоби не дістали ся до публичних домів. Вкінці, передають їм усіх старих-німічних, що могли би стати публичним тягарем, і для них обовязані Еміграційні Доми вистаратись таке занятє, при якім могли би удержати ся і не потребували би піддаватись під чию ласку (приватних людей, чи добродійних товариств).

їнську філію австрійського Товариства для охорони над емігрантами ім. св. Рафаїла.

Еміграційні Доми, засновані з так гарними намірами, не змогли однак вдержати ся довго на тій взнеслій висоті благородного чоловіколюб'я, гуманности, на якій їх зразу було поставлено. „Бизнес“, ся найвисша заповідь американської суспільности, звів і ті філантропійні Товариства, майже всі, до того, проти чого їх власне й засновано — до таких же розбишацьких нор, якими були перше ріжні заїздні доми, „готелї“, де обдирано іммігрантів з всього, що лиш вдалось вдерти, а перед чим як-раз мали ті Еміграційні Доми іммігрантів хоронити.

Та найважнійше — зі згляду на українських іммігрантів — і дуже прикре є те, що саме той Еміграційний Дім, у котрого найбільш шукають українські іммігранти помочи і поради — польський Еміграційний Дім „Dom św. Józefa“ (субвенціонований австро-угорським правительством), веде в тім розбишацтві перед. Просто гидь бере, коли слухати скарги і жалі іммігрантів на сей Дім, гидь тим більша, що визиск іммігрантів переводить ся там з безприкладним цинізмом, під плащем католицької філантропії, та й ще під покровом — сьвятого... Поминаю надзвичайні способи визиску, а радше рабунку, якого допускає ся Заряд того Дому над іммігрантами — се було і є предметом цілого ряду судових розправ — згадаю ту лише про звичайний спосіб визиску. Спосіб сей, звичайний, такий: іммігрантів передержують так довго в Домі, під покривкою, що годі найти для них роботи (що є неправда, бо зголошених підприємцями робіт є все більше як іммігрантів), поки не витягнуть від них титулом нічлігу, харчу і всіляких церковних відправ і молебнів, до чого з цілою форсою намовляють іммігрантів заряджуючі Домом Сестри Феліціанки — всі гроші, які мають при собі. І доперва, коли вже стягнули з них що вдало ся — тоді доперва находить ся нараз робота і тоді доперва їх відпускають. Спеціально знова опікують ся українськими дівчатами: їх старають ся пере-

довсім перетягнути на римо-католицтво, переводять з ними всілякі реколекції, підучують молитов „ружанцових“ і до „Серца Єзусового“, обвіщують шкаплірами, а нарешті, побравши від них оплати на „мши“ і інші молебні, відставляють до робіт в польські кольонії, або на службу як не до польських, то до інших римо-католицьких домів, щоб там ще більше утверджувались в римо-католицизмі.

Вісти про ті надужитя доходять від часу до часу до Імміграційного Уряду на Елліс Айленд, куди заносять їх самі іммігранти, що приходять на скаргу до імміграційного комісара. Імміграційний комісар заряджує тоді слідство, яке звичайно кінчить ся тим, що Еміграційний Дім тратить право вислати на Елліс Айленд свого аєнта по іммігрантів. Тільки се не довго триває. Сей Дім є під покровом римо-католицького архієпископа ню-йоркського, котрий ще до того заручив за довг, що тяжить на тім Домі і, завдяки його впливам, Дім по якімсь часі дістає знова дозвіл вислати на Елліс Айленд свого аєнта.¹⁾

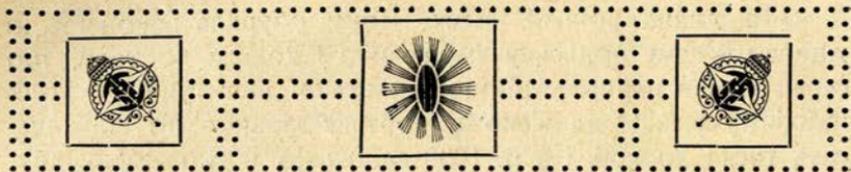
¹⁾ Послїдний раз відібрано сему Домови дозвіл вислати аєнта на Елліс Айленд в Серпни 1909 р. за те, що заряд сего Дому побрав, без найменшого титулу, від кожного іммігранта 65 цнт. — не знати на що. Від підприємців жадав за кожного доставленого їм іммігранта 2 дол. (які, розуміє ся, опісля підприємці стягали собі назад з денної платні іммігранта). Від іммігрантів брав більшї суми в перехонок, а коли ті зголошувались по гроші, відправляв їх з нічим, звиняючись, що ті гроші визичено дальше. Один з аєнтів Дому вів потайно ошуканчу аєнтуру посередництва праці, за що був караний судово. Заряд Дому старав ся виправдати його перед Імміграційним Урядом в той спосіб, що заявив, що суд узнав скаргу, внесену проти нього, за неслухну і відкинув її, що однак, як показалося, було неправдою. Вкінци аєнти Дому приходили часто п'яні на Елліс Айленд і по звірськи знущали ся над іммігрантами, бючи їх гумовими батогами і т. п.

Та і сим разом удалось Домови, завдяки протекційним заходам ню-йоркського рим.-кат. архієпископа, відзискати по чотирех місяцях — в Грудни 1909 р. — дозвіл вислати аєнта до Елліс Айленд, і сей Дім дальше „опікуєсь“ польськими і українськими іммігрантами.

Та дивна „опіка“ сього Дому обурила нарешті до живого й саму польську імміграцію і довела до того, що серед членів найповажнішої польської інституції „Związek narodowy polski“ зложено в протягу кількох літ кількадесять тисяч долярів і в р. 1908 заложено в Нью Йорку другий польський Еміграційний Дім.

Иншим Домам відбирано також раз-по-раз дозвіл висилати аєнтів до Елліс Айленд, прим. Австро-угорському Домови (рівнож субвенціонованому австро-угорським правительством) за грабіжи, яких допускали ся аєнти сього Товариства на іммігрантах; дальше — православно-руському (субвенціонованому російським правительством і рос. православним синодом) за теж саме, що однак для сього Дому є характеристичне, то те, що кара ся спіткала його вже в першій місяці заложеня його (в січні 1909 р.)... Відібрано також дозвіл вступу на Елліс Айленд і аєнтови Швецького Дому, сему знова за те, що аєнт сього Товариства ставив уже надто великі претенсії до дівчат-іммігранток. Остаточнє всі ті Доми дістали знова дозвіл висилати своїх аєнтів до Елліс Айленд, під услівем, що змінять своїх аєнтів.

За зарібком.

Ревізія імміграційна скінчена — іммігранти посортовані; одні, у котрих не помічено ніяких законних перепон, дістали дозвіл перейти на сушу, і ті — вільні, можуть вже йти собі куди захочуть, ціла територія З'єдинених Держав стоїть їм отвором; другі ждуть ще рішення висшої інстанції, до котрої відкликались; а решта, що призначені до повороту до „старого краю“, а не відкликувались до висшої інстанції, або хоч і відкликувались, але їх відклики відкинено, з розпуки бють головою о мур, заломлюють руки і заводять — їх скоро відставлять назад домів.

Тим, котрим удалось перейти через фільтр імміграційної ревізії, тяжить тепер одна думка на голові — найти пристановище і роботу. Але се вже, тепер, не така тяжка річ. Хто має адресу до родини чи знакомих, сему таки цілком не справляє се ніяких клопотів. Як ся родина в Нью Йорку — повідомлять її з Елліс Айленд, і по него хтось прийде і забере його. А хто знова має ще їхати поза Нью Йорк, того віддають в опіку асентам желізничних компаній і ті зараз відставляють його на желізничий дворець, уміщують в вагоні і він спокійно дістаєсь до означеної місцевости. І треба признати, що желізнична служба справді опікуєсь, через цілу дорогу, іммігрантами, і не лучалось мені чути коли скарг або нарікань на службу, всі хвалять її. І так, одні і другі дістають ся скоро до „своїх“, і ті вже ними займають ся, примістять коло себе, вберуть, привчать як поводитись між людьми і найдуть йому роботу. Тай і ті,

що не мають адреси, а віддадуть ся в опіку Еміграційним Домам, і ті дістануть остаточно роботу. А там вже, при роботі, найдуть вони скоро і краян, які й примістять їх коло себе. Остають ще ті, що не мають ні родини ні знакомих і не віддалились в опіку Еміграційним Домам. Ті вже лишені самим собі. Та, остаточно і вони найдуть роботу — вони все таки натрафлять на якогось аєнта — аєнти все їх пізнають і самі до них приступають — і аєнт або сам спровадить їх на роботу, або заведе до якого приватного Бюра посередництва праці, і з відтам відставлять вже їх на роботу. Розуміє ся, і аєнтови і в Бюрі треба за се заплатити.

Тепер, коли імміграція в З'єдинених Державах незвичайно зросла, коли кожда народність заступлена масово на цілім просторі атлантицького побережа, найти своїх краян, приміститись коло них і найти роботу, не тяжка річ.

Та не так легко приходилось се давним іммігрантам. Були се справді „тяжкі години“. Кождий лишений був сам собі. Рідко можна було натрафити на своїх краян в портових містах, а як случайно й надибано кого, то і тоді не все ще можна було найти поради і помочи, — брак суспільного вихованя серед тодішніх іммігрантів доводив до того, що ті нераз такого новоприбувшого іммігранта замість, щоб йому порадити, примістити його коло себе і найти йому роботу, проганяли геть від себе, словами: „йди, шукай собі сам, міг я бідувати — перебідує і ти“...

Перші українські іммігранти, з доби масової української імміграції, осіли в Пенсилвенії. Були се страйколоми, яких звербували туди з північної Угорщини, в 1877 р., аєнти углекопних компаній. Пізнійші, зупинялись в Нью Йорку або в околиці, де находили роботу в доках, в цукровнях, табачнях, або йшли на фарми в держави приатлантицькі: Мессечусетс, Канетікат, Вермонт, Нью Йорк і Верджиніє. Там ще йшли найрадше, вониж самі були і з роду і з вихованя і з замилюваня рільники. Тож навіть, коли головна струя імміграційна знова справилась до Пенсилвенії, все ще якась частина іммігрантів зупиня-

лась на фармах, в тих приатлантицьких державах, де вже оставали а навіть поволи дораблялись своїх фарм. Інші знова, лишали Пенсилвенію і удавались ще дальше на Захід, до держав Мінесота а навіть до Колорейдо, Монтене, Уешінгтон, висилані туди аєнтами. Там находили зарібки при копальнях вугля, срібла, золота, при зрубах дерев по лісах, при тартаках, при будовах нових желізниць, при желізних фабриках, при цегольнихх.

Були то тяжкі часи, які переходили українські іммігранти, такі вже цілком чужі усім. Не знаючи англійської мови, ні американських звичаїв, не обізнані з відносинами зарібковими, хапались всякої роботи, до якої загнали їх аєнти, і за яку будь ціну, яка все здавалась їм високою (1'00—1'35 дол.) в порівнаню до зарібкової платні в „старім краю“ (20, 30, 40 кр. — 40, 60, 80 сот.). А мимо того, та ціна була так низька, що американські робітники засідали на них, оппадали їх і били і проганяли проч від себе, як найбільших шкідників, що добровільно знижують зарібкову платню, добуту тяжкими і довгими з'усиллями загалу американських робітників. І вони тїкали і тяглись з місця на місце, як блудні вівці, о голоді і холоді, обідрані і винуждені такі, що люди ховались перед ними. Приходилось їм жебрати, ходили від дому до дому, падали на коліна, хрестились, били поклони і кричали „Отче наш“, на знак, що вони не дикі люди а христіяни і просять милостині. Та їх проганяли як божевільних... І кількож то гинуло їх тоді по дорогах! Про се „статистика“ мовчить — лиш глухі спогади з того часу відізвуть ся деколи при вечірних розмовах старих іммігрантів. Якїж сумні ті спогади...

Та се вже минуло. З часом люди обізнались з відносинами, понаходили себе, потворили свої громади і яось вже лекше стало їм жити.

Зарібки у той час не були великі. Сі іммігранти, українські і взагалі східно-європейські, се не кваліфіковані

робітники фабричні, або ремісники, а мужики, тож і діставали таку роботу, до якої були спосібні, яку знали, то є найпростішу, найзвичайнішу, „чорну“ роботу, отже, хоч і найтяжшу, то найлихше платну. І нічо дивного. До чогож бо й був спосібним мужик з запалого, угорського чи галицького, чи буковинського села, чи взагалі з рільничих країн східної Європи, сей необоротний, темний мужик, що коли мав з чим до діла, то з старим, примітивним плугом, з батоном, з кіньми, з худобою. І коли він діставсь нараз до З'єдинених Держав, до фабрики чи до копальні, то чи міг братись до якої іншої, як не до найпростішої, найгрубшої а за тим і найтяжшої роботи? Він навіть і бояв би ся брати ся за яку іншу роботу — йому й не далиб іншої. Як рільник, він знав поганяти конем, накидати вози снопами чи гноєм, копати землю, позамітати обійсте чи сто-долу, підняти і нести тягар, подати його другому — він з сим звик, він се розумів ліпше, як хто другий. І лиш до такої роботи був він спосібний в фабриці чи копальні, коли приїхав до Америки. Тож за такі роботи він і брав ся, таку роботу йому й давали; до іншої не пхав ся, але іншої йому й не далиб; за йогож роботу не брав ся ніхто інший, та іншому її й не далиб. До сего треба примітивної, грубої сили, примітивної й сирої інтелігенції, якою й визначають ся іммігранти-мужики — іммігранти усіх народностей мужицької культури. Тож коли зголошували ся вони до фабрики чи до копальні, то діставали роботу лише помічну: або мали подати заводовому, фаховому робітникови знаряди, або принести чи привезти йому матеріял до роботи, або перероблений матеріял віднести або відвести до складу, мали позамітати фабрику, варштат, а в копальни — наладувати на візки розприскані динамітом відломи вугляних скал, чи олова, чи міді і т. п. і відвезти їх мулами чи кіньми до вінд. Отсе їх робота — примітивна, і як примітивна робота, так і примітивна платня.

Рід праці.	Денна платня
В державах атлантицького побережа.	
В копальнях вугля:	
під землею — ладували вуголь до візків, або відвозили вуголь до в'їзд на верху — замітали подвіря, зносили знаряди до копальняних робіт і т. п.	1—1·50 дол.
в „брехах“ (вугляних млинах) вибирали каміня з поміж вугля.....	0·80—1 дол.
в желізних фабриках } в цукровнях } в цегольнях }	звичайні, прості, помічні роботи ...
при зрубках дерев в лісах (в зимі), промощували дороги в лісах, рубали дерева і обчищували їх з галузя	1—1·55 дол.
при тартаках (в літі) — прості, помічні роботи.	20—25 дол. місячно крім харчу і мешканя
при пилах	1—1·35 дол.
при будові желізниць—звозили землю, насипували дороги землею або камінем або шутром.	1·50 дол.
на фармах — виконували звичайні господарські роботи на обійстю і в полю	1 дол.
В західних державах (слабо залюднених, до яких доступ желізницею і удержане у них надто коштовні — платня зарібкова майже в двоє так за висока, як в східних державах). Зарабляли:	
в копальнях вугля, міді, золота, срібла і т. п. і при ліярнях міді, золота і срібла.....	10—15 дол. місячно крім харчу і мешканя
при будові желізниць.....	2—3 дол.
при будові желізниць.....	1·50—2 дол.
День робочий — 9, 10, 11 і 12 годин.	

Роки минали—імміграція зростала, зростала й українська імміграція, розширювалась на що-раз дальші райони території З'єдинених Держав і захоплювала що-раз нові галузи великого промислу. Та лиш дуже мала частина, майже зникаюча, вирабляла ся з часом на кваліфікованих робітників, загал оставав дальше при роботах помічних і при найнижшій платні, бо й дальше, аж до послідних часів, складає ся майже виключно з раз-по-раз напливаючого мужицтва.

Понизша Таблица 14 виказує се цілком наглядно:

Таблиця 14.

Після виказу Генерального Комісара імміграції з р. 1905, на 14473 вказаних українських іммігрантів було:

ЗАВІД	СІЛЬ-КІСТЬ	ЗАВІД	СІЛЬ-КІСТЬ
1. з вищою освітою:		ковалів	20
акторів	—	переплетників	—
архітектів	—	броварняних робітників	—
священиків	4	різників (масарників)	4
видавців (і редакторів часоп.)	—	меблярів (Cabinet makers)	1
електротехніків	—	теслів і столярів (joiners)	26
інженерів	—	торговельних помічників і бух-	
адвокатів	1	гальтерів	2
літератів і мужів науки	—	кравців до жіночих строїв	4
музиків	1	машиністів і палячів	2
урядників (державних)	—	ритівників	—
лікарів	—	кушніврів	1
різбарів (скульпторів) і ар-		огородників	—
тистів	—	капелюшників і шапкарів	—
учителів	1	робітників залізних і сталевих	
інших вільних заводів	—	виробів	—
разом	7	ювілерів	—
2. вишколених робіт-		шлюсарів	9
ників:		машиністів (залізничних)	2
пекарів	3	моряків	3
голярів і фризіврів	—	мулярів	5
		механіків	—

ЗАВІД	СКІЛЬ-КІСТЬ	ЗАВІД	СКІЛЬ-КІСТЬ
металевих робітн. (з виключенням залізничних, сталевих і цинових виробів)	3	3. Ріжних інших заводів:	
мельників	2	агентів	—
робітн. виробів галантерейних	—	банкирів	—
гірняків (miners)	30	візників	—
малярів і шклярів	3	рільних робітників	2239
фотографів	—	рільників	97
робітників штукатурових	—	рибаків	—
робітників олов'яних виробів	—	шинкарів	1
складачів (зецерів)	1	простих робітників (зарібників)	7914
римарів	1	власителів фабрик	—
швачок	4	кушців і гандлярів	2
робітників до будови кораблів	—	служби	2600
шевців	33	інших занять	1
камінних пилячів	—	<u>разом</u>	<u>12854</u>
кравців до мужеських строїв	32	4. Без заняття (втім усіх дітей в віці нисше 14 літ)	1407
гарбарів	2	<u>усіх іммігрантів ..</u>	<u>14473</u>
ткачів	1		
бляхарів	1		
робітників тютюнових виробів	—		
тапціерів	—		
годинників	—		
прядільників	1		
стельмахів	5		
робітників деревних (лісових)	4		
інших заводів	1		
<u>разом</u>	<u>205</u>		

Так на 14473 вказаних українських іммігрантів з р. 1905, іммігрантів з висошою освітою було лише 7; вишколених (кваліфікованих) робітників, разом з купцями, гандлярами і т. п. (з категорії 3) всего 209; а з сільської, мужицької верстви: рільників, рільних робітників, зарібників і служби, аж 12850 — се є 98 проц.¹⁾

¹⁾ В р. 1906 на 16257 вказаних українських іммігрантів, іммігрантів 1. категорії було 18; 2. кат. 395; 3. кат. 14486; 4. кат. 1358. В р. 1907

Так представляє ся українська імміграція з послідних часів після заводу.

Не можливо вичисляти ту всі галузи фабричного промислу і всі роди підприємств, в котрих заняті суть українські іммігранти. Можна однак покласти як загальне правило, що усюди там, де потрібна проста, чорна робота, чи то в фабриках, чи в копальнях, чи в яких інших підприємствах, усюди там находять українські іммігранти роботу. Приступаючи отже до загального огляду робіт українських іммігрантів, ограничусь лише до тих підприємств, в яких українські іммігранти працюють в більшім числі, або в яких та праця має деякі характеристичні знамена.

Праця мужчин (дорослих).

На першім місци згадати треба про роботу в копальнях вугля. Там саме, в тих копальнях, від самого початку української імміграції, находили найбільш українські іммігранти роботу, там находять її й тепер — в підземних шахтах Пенсилвенії, Мериленд, Верджинії, Уест Верджинії, Огайо, Индиєне, Иллинойс, Колорейдо, Монтене, Орігон, Келіфорнії, Уешінгтон і в інших. Там ся робота є ще і найбільш різнородна і, зглядно, ще й найліпше платна.

Робота в тих копальнях проста — одні „лейбри“ (labourer) накладають у візки вугле, інші „драйври“ (driver) відвозять мулами або кіньми візки наладовані вуглем до вінд, інші знова вивіндовують „гайстують“ вуголь з копальні на верх;¹⁾ на верху знова — одні накидують вуголь до печий машин, що втискають свіжий воздух в підземні коридори копалень, „домпують“ (damp), а інші, „гелпри“

на 24081 виказаних українських іммігрантів, іммігрантів 1 катег. було 11; 2. катег. 433; 3. катег. 21742; 4. катег. 1895.

¹⁾ Се при твердім вугли (anthracit). При мягкім вугли (bitum), який находить ся плитко під землею, вінд не уживає ся, а вивозить ся його впрост візками на верх.

(helper), помічники, подають матеріял фаховим робітникам, що направляють знаряди і машини, уживані в копальнянім промислі. Се все. Як видно, всі роботи прості, помічні. Властивих углекопів „майнерів“ (miner), тих, що розсаджують порохом вугляні скали, що вишукують місця переповнені газами і остерігають перед ними управу копальні і самих робітників — між українськими іммігрантами, зглядно, ще мало. Але суть такі, і в послідних часах є їх що-раз більше — се ті з старших іммігрантів, що практично вивчили

13. Верчене дір в вугляній стіні для ладованя набоїв.

гірничий завід, спеціально гірництво вугляне, навчились вже англійської мови і зуміли зложити з вугляного гірництва так зв. „майнерський“ іспит.

„Майнер“ — се властивий копальняний робітник, йому визначають місця в вугляних скалах, котрі він має розсадити і приготувати до вивізки; його річию визначити місце, де „лейбри“ мають вивертити сталевим сверлом діру для набою в вугляній стіні; він має наладувати діру відповід-

ною кількістю пороху і зарядити перед вибухом все, що конечно для безпеки життя робітників; він в кінці після вибуху обов'язаний обстукати докладно цілу стіну і прослідити, чи нема де в скалі пропуклин, в наслідок яких могла б яка брила відірватись від скали і привалити собою робітників. Задля всего того мусить він бути добре ознакочений з цілою технікою добування вугля і з всіма можливими обставинами і евентуальностями, які можуть при добуванню вугля лучати ся: мусить вміти розпізнавати, хоч в приближеню, грубість і якість вугляної стіни і вміти запобічи катастрофам, можливим в копальні — або в наслідок обірвання вугляної стіни, або в наслідок вибуху газів, що раз-враз нагромаджують ся в підземних коридорах копалень.

Відповідно до всіх тих родів праці в копальнях вугля, унормована є платня. Чим простійша робота і вимагає більшого труду фізичного, тим платня менша, чим праця більше скомплікована і вимагає певного умового з'усилля, тим платня більша. Платня звичайного углекопа „лейбра“ залежить від числа наладованих візків і ваги наладованого в візку вугля — отже від меншої чи більшої фізичної сили і витревалости робітника. Але не все дістає „лейбр“ стілько візків, скілько міг би наладувати за день. Ту грає часто велику роль протекція „босів“ (boss) — наставників, які розділюють між „лейбрів“ візки і протегують передовсім робітників своєї народности а потім Англіїців, зглядно тих, що знають англійську мову. Українських, і взагалі східно-європейських робітників, так зв. „гунгерієнс“ (hungariens)¹⁾ лишають на кінці — хіба що який підплатить „боса“ — і доперва сю решту візків, що остались до наладовання, розділюють між них. Далше, не дістають „лейбри“ до наладовання тільки візків, кільки змогли би наладувати,

¹⁾ „Гунгерієнс“ се згїрдлива назва на всіх східно-європейських іммігрантів, особливо Славян. Пішла ся назва від перших іммігрантів, що прибули з Угорщини.

ще через те, що самі заряди вугляних компаній зменшують нераз роботу в копальнях, щоб уникнути гіперпродукції. Тоді, відповідно до конюнктур на вуглянім ринку, обмежують добуване вугля на стільки, що „лейбри“ дістають ледви два а нераз і один візок до наладованя, а навіть й саму роботу в тижни зменшують до двох або трех днів. Повна робота, то є, коли усі „лейбри“, навіть і „гунгерієнс“ дістають тільки візків, скільки можуть наладувати, лучасьє лише в періоді незвичайного руху в інших галузях промислової продукції, коли настає незвичайне запотребованє „душі промислу“ — вугля, а також в часах перед страйком вугляних робітників, коли компанії змушені нагромадити завчасу потрібну скількість вугля, щоби додержати в часі страйку своїх з'обовязань, і по скінченім страйку, коли компанії мусять виповнити свої вугляні резерви, зменшені в часі страйку.

Проте заробок денний „лейбра“ залежить від того, як „йде робота“: на Сході хитаєсь між 1—3 дол. а робочий день, від 1903 р. треває 9 годин, — до того року тревав годин 10. В часі повної роботи йде робота й в ночи. Сей 9 годинний робочий день є однак лише нормою, „лейбри“ часто, як „йде робота“, роблять „понад час“, на „овертайм“ (over time), до 14 і 16 год. За те, як час злий, роблять лиш доти, доки не „вироблять“ своє, хочби лише пару годин, і вертають домів. Платня всіх інших робітників, що працюють під землею, виносить 1'25—1'75 дол. (залежно від роду праці і вмілости робітника), а робучий день треває також 9 год. Платня знова тих робітників, що працюють „на верху“, що суть при „домпованю“ або при інших помічних роботах виносить 1'20—1'75 дол. День робочий треває однак 10 год.

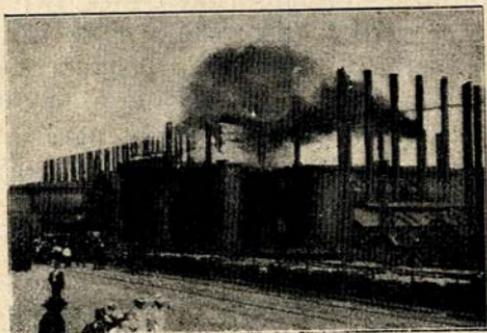
На Заході — в державах Колорейдо, Монтене, Уешінгтон, Орігон, Келіфорніє і ин. зарібкові услівя в копальнях вугля трохи ліпші, як на Сході — в Пенсилвенії, Огайо, Верджинії, Уест Верджинії і т. д. — задля меншого напливу робітників, і денна платня „лейбра“ і інших виносить

2:50—3 дол. Робочий день триває 8 годин (3 шихти — змін на добу).

Денний заробок майнера більший від зарібку лейбра. На Сході — пересічно 3 дол., відповідно до кількості вивезеного вугля. Тому нероз спадає нижче 3 дол., а нероз доходить і до 5 дол. Залежить се від того, яку скалу дістане майнер, чи буде се стіна з чистим вуглем, чи попрорізувана камінними жилами. На Заході денний заробок майнера виносить 4—5 дол. Ту і там однак обов'язаний майнер з тої денної платні оплачувати порох до ладунку.

Крім робіт в копальнях вугля, находять ще українські іммігранти роботу в копальнях срібла і золота — в державах Колорейдо, Монтене, Айдаго і Уешінгтон; в копальнях олову — в державі Міссурі; і в копальнях цементу, вапна і мармуру — в Пенсилвенії. Рід роботи у всіх тих копальнях такий самий, як в копальнях вугля. Денна платня

в копальнях срібла і золота 2:75 дол., при акордовій роботі 3—4 дол.; робочий день 8 год. (3 шихти). В копальнях олову денна платня 1:50—2 дол.; робочий день 8 год. (3 шихти). В копальнях цементу — денна платня 1:30 і 1:35, а як акордова робота,

14. Сталівні.

то 2 і 3 дол., залежно від того, кілька дістане візків до наладованя; робочий день 10 год. В вапняних копальнях денна платня 1:35 дол., а як акордова робота, то 2 і 3 дол.; робочий день 10 год. В копальнях мармуру платня 1:50—2 дол.; робочий день 9 і 10 год.

Дальше, крім робіт в копальнях, находять ще українські іммігранти роботи у всіляких фабриках. Передовсім —

в залізних фабриках, і то в фабриках, почавши від гут залізних, а скінчивши на фабриках всілякого рода залізних виробів. Ту належать фабрики дроту, цвяхів, блях, прутів, залізних бочівок, плит, шин, домових печий, шруб, рур, замків, в залізних вальцовнях і т. д. в кінці в фабриках льокомотив і ріжного рода машин. Далше в шкляних гутах, в фабриках паперу, в ткацьких фабриках, в кравецьких варштатах, в цигаровнях і т. д. і т. д. і на фармах.

У всіх тих фабриках, як і не ріжнородні суть в них роботи, ся ріжнородність не має для українських іммігрантів, загалом беручи, ніякого значіння. Їх робота майже всюди однакова — проста. В залізних фабриках звозять тачками залізну руду до печий, де вона перетоплюєсь на чисте залізо; відвозять напів остиглі залізні штаби до холодовні; звозять тачками або зносять на плечах штаби заліза до печий, з відки, розжарене, дістаєсь воно до рук кваліфікованих робітників-ковалів. Простують деревляними шлягами розжарене залізо (зложене в ложиську і прикріплене до него шрубамі). В фабриках рур простують рури (грубші машиною, тонші руками, разом з другими робітниками, а як цілком тонкі рури, прим. $\frac{1}{2}$ цалеві, то самі), або переносять або перевозять ті рури до складу. В фабриках шруб наладовують шруби в бочки, або забивають наладовані шрубамі бочки дном, або значать ті бочки числами або якими іншими знаками. При печах — насипують до печий вуголь, або „чистять огонь“ (вигортають з печий випалений вуголь, ладують його до візків і вивозять поза обруб фабрики, на майдан). Вкінці стають до послуги кваліфікованим робітникам — подають знаряди, підсувають або пересувають оброблений матеріал і т. п. В шкляних гутах укладають на столах шкляний матеріал до обробки, або готові шкляні вироби зносять до складів. В ткацьких фабриках — ткачі запускають нитки, а ті, що зірвуть ся, навязують; інші білять полотно, а опісля фарбують, — се вже кваліфіковані роботи. В фабриках паперу — скробають дерева, з якого виробляє ся папір. В кравецьких варшта-

тах — прасують убрання прасами, порушуваними моторами електричними або газовими. Кравці шиють убрание (кождий робить лише одну роботу і 20 робітників зробить денно 60 блюзок, сподень ще більше, а камізельок ще більше). В фабриках корабельних мотузів — накладають прядиво на машину, що чеше прядиво, або навязують чисте прядиво на машину, що суче, або знова навязують нитки на машину, що скручує їх на грубші або тонші мотузи. При копних роботах — рівнають терен під доми, фабрики і т. п., копають або насипують дороги, при будові доріг взових і при будові желізних доріг, копають тунелі і т. п. Вкінци на фармах — орють, косять, доглядають коней, доять корови і т. п.

Як однакові, прості всі ті роботи, так однакова і зарібкова скаля. Ріжницї, які суть, суть невеликі, а залежать лише від меншого чи більшого напруження фізичної сили або від меншої чи більшої небезпеки життя. На Сході ся зарібкова скаля робочого дня протягаєсь між 1'25—1'75 дол. На Заході між — 2—2'50 а навіть і до 3 дол. Для кваліфікованих робітників, яких впрочім між українськими іммігрантами є, зглядно, мало — вони або прибувають впрост зі старого краю: мулярі, столярі, ковалі, кравці і т. п., або вирабляють ся на них в фабриках, прибувши до З'єдинених Держав ще хлопцями — скаля зарібкова є о много висша. Всі впрочім кваліфіковані робітники з'організовані суть в сильні Заводові Унії, завдяки яким виборюють собі раз-враз ліпші услівя праці і висшу зарібкову скалю. Денний їх заробок доходить до 3, 4 і 5 дол. а навіть і висше.

Робочий день треває 8, 9, 10 і 11 год.

Понизше подаю деталічний виказ підприємств, в яких находять українські іммігранти-дорослі найчастійше роботу, а побіч — висоту денного зарібку і довготу робочого дня:

Таблиця 15.

підприємство	денний заробок в дол.	робочий день	підприємство	денний заробок в дол.	робочий день
Копальні вугля			Копальні вапна		
НА СХОДІ:			(держ. Пенсилвенія)... ..	1:35 при акордов. роб. 2—3	10
в копальни (під землею)			Копальні олову		
лейбри... ..	1—3	9	(держ. Міссурі).	1:50—2	8
інші робітники:			Копальні мармуру		
гелпри, драйвери і т. п....	1:25—1:75	9	(держ. Пенсилвенія)	1:50—2	9 і 10
майнери	2—5	9	Копальні срібла		
на верху			(держ. Колорейдо; Монтене; Айдаго; Уешінгтон)	2:75 при акордов. роб. 3—4	8
гелпри	1:20—1:75	10	Копальні золота		
НА ЗАХОДІ:			(держ. Колорейдо; Монтене; Айдаго; Уешінгтон)	2:75 при акордов. роб. 3—4	8
в копальни			Ліярні олова, срібла і золота		
звичайні робітники (некваліфіковані) ..	2:50—3	8	(дер. Колорейдо)	1:60—3	10 і 12
майнери... ..	2—5	8	Желізни дороги		
на верху			(д. Нью Йорк; Нью Джерзи; Верджінія; Пенсилвенія; Огайо і т. д. на цілім Сході)		
гелпри	2:50	8			
Фабрики коксу					
(держ. Нью Йорк; Пенсилвенія)	1:50—2:50	10			
Копальні цементу					
(держ. Пенсилвенія)	1:30—1:35 при акор. роботі 2—3	10			
Фабрики цементових виробів					
(держ. Нью Джерзи).....	1:50	10			

підприємство	денний заробок в дол.	робочий день	підприємство	денний заробок в дол.	робочий день
при направі до- ріг (на „сек- ції“)	1-50		Вальцовні желіза (держ. Нью Йорк; Пенсильвенія)	1-25—2	10
при укладаню шин (стіл- генг — steel- gang)	1-75		Сталівні фабрики сталевих стовпів до будинків, железних мостів і т. п. (дер. Нью Йорк; Канетікат; Ко- лорейдо)		
при будові мостів (брідж- генг — bridge- gang)	2	10			
при чищеню льокомотив..	1-25—2	10	Фабрика машин (держ. Нью Йорк; Пенсильвенія)	1-25—2	10
при направах вагонів (осо- бових і тяга- рових) і льо- комотив (на цілім Сході): помічник	1-30—1-90	10	Фабрики железннич вагонів (держ. Нью Джер- зи; Нью Йорк; Пенсильвенія; Иллинойс; Мі- несоте; Міссу- рі) помічник.	1-35—2	10
кваліф. робіт.	2—3	10	кваліф. робіт.	1-30—1-90	10
Железні гуті (держ. Нью Йорк; Пенсильвенія; Огайо; Илли- нойс)			Фабрики вагонів трамвасвих (держ. Міссурі) .	2—3	10
помічник . . .	1-50	10			
кваліф. робіт.	2—5	10	Фабрики мідяних і мосяжних виробів (дер. Канетікат).	1-80	10
Фабрики железнних виробів (держ. Нью Джер- зи; Нью Йорк; Пенсильвенія; Огайо; Міс- сурі)			Шляні гуті (д. Пенсильвенія)	1-25—1-35	10
помічник	1—1-70	10		1-65—2	11 і 12
кваліф. робіт.	2—5	10			

підприємство	денний заробок в дол.	робочий день	підприємство	денний заробок в дол.	робочий день
Фабрики столярських робіт (держ. Нью Йорк; Верджінія; Іллойс)			Фабрики диванів (держ. Нью Йорк)	1-50	10
помічник	1-2	10	Фабрики шовку (держ. Нью Джерзи; Пенсилвенія)	1-35-1-65	10
кваліф. робітн.	2-3-50	10	Кравецькі варштати (держ. Нью Йорк; Пенсилвенія)		
Фабрики меблів (держ. Мінесоте)	1-50	10	помічник	1-50-1-75	9
Цукровні (держ. Нью Джерзи; Нью Йорк).	1-50	10	кваліф. робітн.	2-2-50	9
Фабрики мила (держ. Нью Джерзи; Нью Йорк)			Фабрики капелюхів (держ. Нью Йорк)	1-50	10
помічник	1-50	10	Варштати дамських ковчирів футрових (держ. Нью Йорк)		
кваліф. робітн.	2-50	10	помічник	1-50-1-75	10
Гарбарні (держ. Нью Джерзи; Пенсилвенія; Іллойс)			кваліф. робітн.	2-2-25	10
помічник	1-1-75	10	Фабрики корабельних мотузів (держ. Нью Йорк)	1-25 - 1-50	9
кваліф. робітн.	2-2-50	10	Різні і масарні (держ. Іллойс)		
Фабрики паперу (держ. Нью Джерзи; Нью Йорк; Мессечусетс).	1-25-1-75	10	помічник	1-50-1-65	10
Ткацькі фабрики (держ. Мессечусетс; Род Айленд)			кваліф. робітн.	2-2-50	10
помічник	1-35-1-65	10	Фабрики цигар (держ. Нью Йорк; Нью Джерзи)		
кваліф. робітн.	2-3	10	помічник	1-35-1-65	9
			кваліф. робітн.	2-50-3	8
			Цегольні (д. Нью Джерзи).	1-25	10

підприємство	денний заробок в дол.	робочий день	підприємство	денний заробок в дол.	робочий день
Будова домів (мулярство)			на Заході: дер.		
помічник	1:50—1:75	10	Айдаго; Калі-		
кваліф. робітн.	2—2:50	10	форнія; Орігон;		
Млини			Уешінгтон . . .	2—5 крім	8
(держ. Мінесоте)	1:35	10		мешканя	
Будова пароплавів			Смоловня	і харчу	
(держ. Нью Йорк;			(д. Нью Джерзи)	1:35—1:50	10
Нью Джерзи;			Газовні		
Пенсильвенія;			(держ. Нью Йорк)		
Огайо)			помічник . . .	1:50	10
помічник	1:50	10	кваліф. робітн.	2—2:50	
кваліф. робітн.	2:50—3	10	Пральні		
На донах (при ла-			(держ. Нью Йорк)		
дованню паропла-			помічник . . .	1:35	10
вів)			кваліф. робітн.	2—2:25	10
(держ. Нью Йорк;			Реставрації		
Нью Джерзи;			(держ. Нью Йорк;		
Пенсильвенія;			Нью Джерзи;		
Огайо)			Пенсильвенія)		
помічник	1:50—1:80	10	помічник	1:35	10
кваліф. робітн.	2:50—3	10	кваліф. робітн.	2—2:50	10
Тартаки			Чищенє вагонів,		
(держ. Мінесоте;			повозів, візків		
Айдаго; Калі-			(держ. Нью Йорк;		
форнія; Орігон;			Огайо; Ілли-		
Уешінгтон)			нойс; Місеурі)	1:50	10
помічник	1:75—2:50	8	При гальмі желі-		
кваліф. робітн.	3—4	8	ничих вагонів		
Рубанє лісів			(держ. Нью Йорк;		
(в зимі)			Огайо)		
на Сході: дер.			кваліф. робітн.	2—3	10
Верджінія; Мі-					
несоте	1:25 або	8			
	26—30				
	міс. крім				
	мешканя				
	і харчу				

підприємство	денний заробок в дол.	робочий день	підприємство	денний заробок в дол.	робочий день
Фірманене (держ. Нью Йорк; Пенсильвенія).	30—35 міс. крім мешканя і харчу	10	в Норд Дакота .	і харч; в осени: 1-50—2; в змї: 0-50; а на весну 1; в літі 2-3;	
Копні роботи (на цілім Сході)	1-25—1-65	10		в осени 2—2-50;	
Огородництво (літом) (держ. Нью Йорк; Пенсильвенія).	1-25—1-50	10		місячно 35 крім меш. і харч- чу; річно 300 крім мешканя і харчу	
На фармах (дер. Нью Йорк; Канетікат; Пен- сильвенія).....	13—15 міс. крім мешканя і харчу; на дни: в літі 2—3	12	на Заході (Калі- форнія, Орігон)	в літі: 30 міс. крім мешканя і харчу; на дни: 2—2-50	

Як з повизшої таблиці видно, находять українські іммігранти — муштини (дорослі) працю при найріжнороднійших підприємствах, а денна зарібкова платня, яку дістають за свою працю, хитаєсь між 1-35—2 дол. Однак сеї границі денної платні не можна брати як щось стале, незмінне, поза яку платня ніколи не вихиляє ся. Вихилена развраз лучають ся, і по одній і по другій стороні, особливо — в платні сьвіжо-прибуваючих іммігрантів, що перший раз находять ся при фабричній, зглядно копальняній роботі і ще не обзнакомились з технікою роботи в тих підприємствах. Таким приходиться часто підійматись роботи за денну платню 1 дол. або й 90 цнт. а навіть і 80 цнт. З другої сторони лучаєсь також, що іммігранти переступають

висшу границю — 2 дол. денної платні. Се ті, що прибувають до З'єдинених Держав як кваліфіковані робітники (столярі, мулярі, ковалі, кравці і т. п.), або через довше пробуване в однім і тім самім підприємстві, вирабляють ся на кваліфікованих робітників і поступенно доходять до скалі денної платні кваліфікованих робітників.

Посередно однак беручи, денна зарібкова платня загалу українських іммігрантів-мущин (дорослих) хитаєсь між 1'35 а 1'75 дол.

Праця женщин (дорослих).

Головна зарібкова праця, якій віддають ся українські іммігрантки і якої вони найрадше шукають, особливо ті, що що-йно прибули до З'єдинених Держав — є домова послуга. І цілком природно — вони ще в тім найліпше „вироблені“, сеж така сама робота, як в старім краю на службі — робити в дома порядок: постирати порохи, змити підлогу, помити начинє, мити вікна, постелити і застелити ліжка, запалити в печі, а по при се — помагати у всіх домових роботах господині. Крім того, як ще суть діти в дома, бавити їх. Нічо нового, незвичайного. Так і тої роботи іммігрантки найрадше шукають.

Платня послугачок дуже ріжна і залежить від многих обставин. Передовсім від зручности і вмілости дівчини; дальше від місцевости, в якій іммігрантки наймають ся до домашних послуг — чи суть се більші міста і місцевости фабричні, в яких много дівчат може найти роботу ще й в фабриках, чи міста менші, місточка — без фабрик. В кінци залежить і від того, в кого служать: чи у „своїх“, у Українців (або у стоячих їм на рівні культурно Поляків, Словаків і т. п.), чи у Жидів, чи у Американців. Найлихше платні суть домашні послугачки в тих містах, зглядно околицях, де нема фабрик, що затруднюють дівчата, і послугачки, що суть на службі у „своїх“, у Українців, зглядно

у Поляків, Словаків і т. д. Ліпше вже платні суть в фабричних містах і у Жидів, найліпше у Американців.

Задля тих причин платня домашних послугачок дуже рідна — не усталена, хитаєсь між 3—25 дол. місячно, крім мешканя і харчу. Ті однак, що вміють прасувати біле і варити, дістають більше — 10—50 долярів місячно, крім мешканя і харчу.

Робочий день домашних послугачок триває звичайно 13 годин, від 6 год. рано, до 7 год. вечер. В неділю, по полудни, звичайно „вільний вихід“ на 5 годин. Однак не всюди так є — декуди вільний вихід є не кожної неділі, а що другої. У Жидів зате (де найбільше служать українські дівчата), кожний вечір і кожда неділя по полудни суть вільні.

Крім до послуг в приватних домах, наймають ся ще українські дівчата до послуг в реставраціях і в готелях. Обовязки послугачок в реставраціях, також такі самі, як в старім краю: мити начине, шурувати підлоги, мити реставраційні столи і т. п. До сеї простої роботи наймають ся однак лише ті іммігрантки, що ще не обули ся в З'єдинених Державах і не знають англійської мови; ті зате, що навчили ся англійської мови, обслуговують вже при реставраційних столах гостей. В реставраціях находять також роботу й ті, що вміють варити — куховарки.

Платня звичайних реставраційних послугачок така: в менших містах 8—15 дол. місячно, крім мешканя і харчу; в більших містах 12—20 дол. місячно, крім мешканя і харчу. Платня тих, що usługують при столах, в так зв. лонч-румах (Lunch Room) — в їдальнях, без напитків алькоголічних — в менших містах 20—25 дол. крім харчу а часом і мешканя; в більших містах 25—30 дол. місячно крім харчу. Платня куховарок — в менших містах до 30 дол. місячно, крім харчу; в більших містах до 60 дол. місячно, крім харчу. Мешкають однак усі поза реставрацією — в дома, у родичів, або самі на станції.

Робочий день в реставраціях триває від 6 год. рано до 7 год. вечер, для звичайних послугачок ще довше, нераз і до 9 год. Неділі по полудни, по скінченій роботі, звичайно вільні, до 6 год. вечер.

Заняте послугачок в готелях обіймає: прятане готелевих кімнат, чищенє з порохів меблів, мите підлог, тріпанє диванів, замітанє підлог, закладанє постелий і т. п. Платня хитаєсь між 15—20 дол. місячно, крім мешканя і харчу. Робочий день триває від 6 год. рано до 7 год. вечер. Неділя, звичайно кожда друга, вільна по полудни.

Се найголовніші роди занять українських дівчат-іммігранток, особливо тих, що що-йно приїхали до З'єдинених Держав.

По при ті головні роботи, находять українські іммігрантки роботу ще й по фабриках, як в цигаровнях, фабриках шовкових виробів, в варштатах ткацьких, кравецьких, в склепах і т. д. В цигаровнях витягають з тютюнових листків жилки (гичє) або звивають тютюнові листки в цигара. В варштатах ткацьких і прядільних обслуговують машини — ся робота є звичайно та сама що й мужчин і однаково платна. В кравецьких знова варштатах шиють убраня (робітничі, жіночі блюзки, фартухи і т. п.), інші пришивають до тих убрань гузики, інші вкінци оброблюють дірки до запинаня гузиків. В шматярнях „регзовнях“ (rag = шмата) та при перерібці старих убрань, порють шмате, відтинають гузики і т. п. В фабриках черевиків зшивають скіри і вишивають на них машиною десені. В фабриках паперу сортують папір; в фабриках гончарських виробів чистять і завивають в папір або соломю горнята, тарелі, сплювачки і т. п. В фабриках сухарів, пакують сухарі в пуделка; в фабриках дріжджів завивають дріжджі в папір і пакують їх в скринки. В фабриках рам фарбують або золотять рами. В фабриках фляшок пакують фляшки; в фабриках желізних виробів стирають рапавість желізних виробів; в фабриках боднарських склеюють дощінки при баліях, цебриках і т. п. В склепах одні відносять закуплені товари до від-

ділу, де їх опаковують, другі опаковують їх — завивають в папери і обв'язують шнурочками і т. д. При многих з тих робіт треба однак знати вже англійську мову.

Денна зарібкова платня іммігранток-робітниць о много менша від денної зарібкової платні мужчин. Хитаєсь між 75 цнт. а 1'25 дол. Але суть часті вихилень понизше і повизше тих границь. Знижає ся нераз до 50 цнт. а підноситься до 1'50 а навіть і до 2 дол. (прим. в ткацьких варштатах). Робочий день звичайно 10 годин.

Понизше подаю подрібний виказ підприємств, в котрих находять звичайно роботу українські іммігрантки, а побіч денний зарібок і довготу дня:

Таблиця 16.

підприємство	денний зарібок в доллярах	робочий день	підприємство	денний зарібок в доллярах	робочий день
Послуги в приватних домах НА СХОДІ: В менших містах і місцевостях не фабричних: у Українців (Поляків, Словаків і т. п.) ...	3—5 місячно крім мешканя і харчу	відра-на до ночи	більше богат..	мешканя і харчу 20—25 міс. крім мешканя і харчу	до 7 г. вечер від 6 г. рано до 7 г. вечер
у Жидів..	4—8 міс. крім мешканя і харчу	від 6 годин. рано до 7 г. вечер	В більших містах і фабричних місцевостях: у Українців (Поляків, Словаків і т. п.) .	5—10 міс. крім мешканя і харчу	відра-на до ночи
у Американців: менше богатих	10—18 міс. крім	від 6 г. рано	у Жидів.....	8—15 міс. крім мешканя і харчу	від 6 годин. рано до 7 г. вечер

підприємство	денний заробок в доллярах	робочий день	підприємство	денний заробок в доллярах	робочий день
у Американців: менше багатих	12—20 міс. крім мешканя і харчу	від 6 г. рано до 7 г. вечер	в більших містах і місцевостях фабричних ... звич. послугачки	12—20 міс. крім мешканя і харчу	від 6 г. рано до 9 г. вечер
більше багат..	20—25 міс. крім мешканя і харчу		ті, що послугу- ють гостям при столах	25—30 міс. крім харчу а часом і мешканя до 60 міс. крім харчу	від 7 г. рано до 7 г. вечер
НА ЗАХОДІ:					
звичайна послу- гачка	наймен- ше 15 міс. крім меш- каня і харчу	від 6 г. рано до 7 г. вечер	кухарки.....		від 7 г. рано до 7 г. вечер
ті, що вміють ше прати і варити	30—50 міс. крім мешканя і харчу		Послуги в готелях..	15—20 міс. крім мешканя і харчу	від 6 г. рано до 7 г. вечер
Послуги в рестав- раціях			Фабрики цигар (держ. Нью Йорк; Пенсильвенія; Іллінойс; Мі- несоте; Міссу- рі; Каліфорнія)	0.75—2 [акордо- варобота]	10
в менших містах: звичайні по- слугачки.....	8—15 міс. крім меш- каня і харчу	від 6 г. рано до 9 г. вечер	Прядильні варштати (держ. Нью Йорк; Род Айленд)	0.75—1	10—11
ті, що послугу- ють гостям при столах	20—25 міс. крім харчу а часом і мешканя	від 7 годин. рано до 7 г. вечер	Ткацьні варштати (держ. Нью Йорк; Мессечусетс; Пенсильвенія).	0.75—1.75 і 2[акорд. робота]	10
кухарки.....	25—30 міс. крім харчу				

підприємство	денний заробок в доллярах	робочий день	підприємство	денний заробок в доллярах	робочий день
Фабрики шовкових виробів			(держ. Нью Йорк)..	0.50—1.75	10
(дер. Пенсильвенія)	0.50—1.25	10	Фабрики капелюхів		
Фабрики біля (жіночого і мужеського)			(держ. Нью Йорк)..	0.50—1	10
(дер. Пенсильвенія)	0.50—1.25	10	Фабрики мішків (на муку)		
Фабрики пончох, шнапеток			(держ. Мінесоте)		
(дер. Пенсильвенія)	0.50—0.75	10	ті, що шпюють мішки	0.75—1.25	10
Фабрики ковнірків і маншетів	0.70—1.75 [акордов. робота]	10	ті, що значать мішки на друкарських машинах	0.75—1	
Фабрики ковдер			ті, що переглядають чи знаки добре відбиті..	0.65	
(держ. Мінесоте)..	0.75—1.75 [акордов. робота]	10	Фабрики мотузків		
Кравецькі варштати			(держ. Іллинойс; Міссури)	0.80—1.25	10
(держ. Нью Йорк; Пенсильвенія; Огайо; Мінесоте)	0.50—1 і 2 [акорд. робота]	10	Фабрики черевиків		
Шматярні (перерібка старих убрень)			(дер. Міссури; Мінесоте)	0.50—0.85	10
(держ. Нью Йорк; Огайо; Іллинойс; Мінесоте)	0.50—1.20	10	Фабрики паперу		
Фабрики диванів			(держ. Мінесоте) .	0.50—0.85	10
(„карпетовні“ - carpet = диван, килим)			Фабрики пуделок (папєндєкльових)		
„шкрабають“ в „дром-румї“ (drom = кросно, room = кімната) килими			(держ. Нью Йорк; Мінесоте)	0.50—1	10
			Фабрики мила		
			(держ. Нью Йорк; Іллинойс)	0.65—1.25	10
			Гончарські фабрики		
			(держ. Огайо)	0.75—1	10

підприємство	денний заробок в доллярах	робочий день	підприємство	денний заробок в доллярах	робочий день
Фабрики цукорнів (держ. Нью Йорк; Пенсильвенія; Міннесоте).....	0·50—0·85	10	Склепи	0·50—0·75	10
Фабрики сухарів (держ. Нью Йорк; Пенсильвенія; Міннесоте).....	0·50—0·85	10	Пральні (держ. Нью Йорк; Нью Джерзи; Пенсильвенія; Иллинойс)	0·50—1	10
Фабрики дріжджів (держ. Нью Йорк; Иллинойс; Міннесоте).....	0·75—1·25	10	Різні і масарні (держ. Огайо; Иллинойс; Пенсильвенія)	0·75—1·25	10
Фабрики рам (держ. Нью Йорк) . .	0·75—1·50	10	Митє шиб (по приватних домах і урядах-офісах.	1	8
Фабрики шкляних виробів (держ. Пенсильвенія)	0·50—1·25	10	На фармах (держ. Норд Дакота) домові, господарські роботи і полеві	10—15 місячно крім мешканя і харчу	12
Фабрики фляшок (держ. Міссурі)	0·75—1·25	10	при молотільнях при пильнійших роботах в поли звичайні роботи на дни.	1—2 1 0·50	
Фабрики желізних виробів (держ. Нью Джерзи; Канетікат; Пенсильвенія)	0·50—1·50	10			

Праця малолітніх.

Взагалі дітям і підроскам, хлопцям і дівчатам, що прибувають з родичами до З'єдинених Держав, перспектива боротьби о існуванє в їх будучім житю представляє ся в много кориснійшій виді, як для іммігрантів, що при-

бувають до З'єдинених Держав в дорослім віці. Вже те одно, що вони, так сказатиб, до нічого ще не звикли, є для них в їх будучій боротьбі сильно помічне, вони легко можуть нагнутись і навикнути до нових, американських обставин життя, до іншого оточення людей і до відмінних, як в старім краю, поведінок між людьми — взагалі, а до услівій праці в фабриках — спеціально. До тогож, що найважнійше, легко набувають знане англійської мови. І вони скоро починають почувати ся справжніми „американцями“. Через ту легкість асимілювати ся з оточуючими обставинами життя, скоро затирає ся різниця між дітьми іммігрантів а дітьми Американців, і всі вони, вся молодіж — і діти іммігрантів і діти Американців, скоро підходять під один тип — американської дитини. Не так у іммігрантів, що прибувають в дозрілім віці: у них різниці, між ними а Американцями, і що до спосібности до ріжного рода праць і взагалі що до скалі відомостей і що до звичаїв і успособлення і т. д. ніколи майже не затирають ся, а як затирають ся, то дуже поволи, доперва по довгім побуті їх в З'єдинених Державах, а звичайно лишают на них на ціле жите пятно іммігранта-чужинця і стають кулею у ніг в їх з'усиллях вибитись на верх.

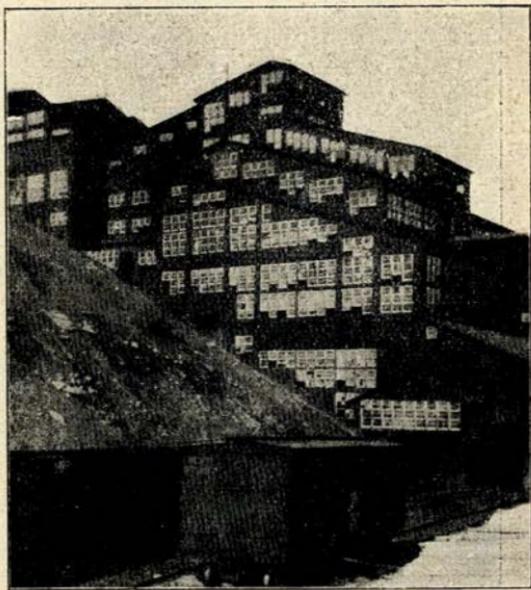
Та легкість, з якою діти іммігрантів уміють асимілювати ся з оточуючими обставинами життя, спричинює се, що роди праці, яких ті діти підіймають ся, і їх зарібкова скаля суть ті самі, що і у дітий всіх інших народностей і дітий американських — з робітничої кляси.

Літа, які офіціально уважає ся в З'єдинених Державах як літа праці малолітних, суть літа від 14 року життя до 16. До 14 року, хлопець чи дівчина мають учити ся; по 16 році підпадають вже під норми регулюючі працю дорослих. Однак для дітий іммігрантів сі норми не мають беззглядної сили — іммігранти старають ся, загалом беручи, висунутись з під сеї норми, і скоро лише де в якій місцевости є се можливе, віддають своїх дітий на роботу ще перед 14 роком життя, і то не лише в 13 або 12 році,

але й в 10 і 9, розуміє ся, на велику шкоду фізичного і духового розвитку дитини.

Роботи яких підіймають ся малолітні в цілях зарібку суть дуже ріжнородні. Взагалі підіймають ся всяких можливих робіт — помічних, легких, відповідних їх молодечому вікови. Такі помічні, легкі роботи потрібні майже в кождім заводі, тож майже в кождім заводі, і в промисловім і в торговельнім, ту роботу находять. Але все таки на вибір тих робіт впливає передо-
всім заняте родичів — батька чи матери. Звичайно роблять в тих фабриках зглядно копальнях, де роблять їх родичі.

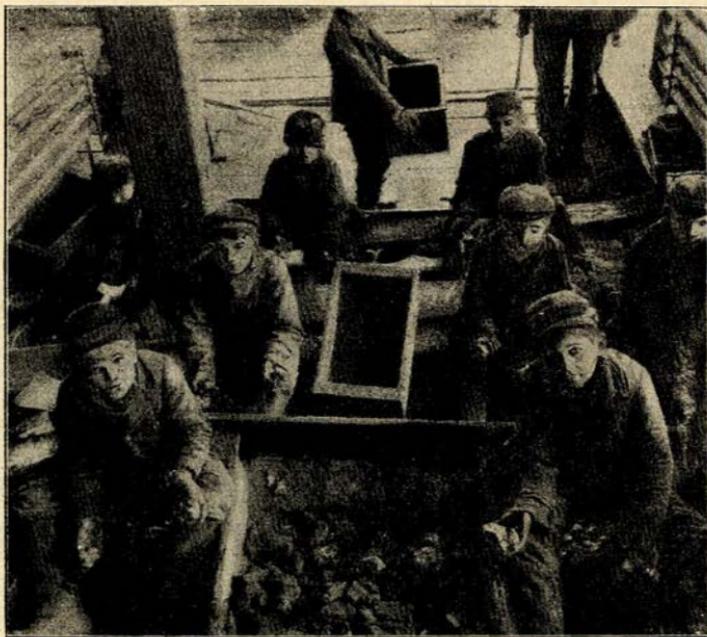
Всі ті роботи не вимагають, загалом беручи, великого фізичного напруження. В одних лише копальнях вугля праця хлопців є тяжка і прикра. Передо-
всім в копальнях твердого вугля (в східній Пенсилвенії), в вугляних

15. „Бреха“ — вугляний млин.

млинах, так зв. „брехах“. Добутий з підземних покладів, віндами, на верх „брехи“, вуголь, висипуєть між сталеві карбовані вальці, якими розтовчений на малі кусні, пересипуєть через решета о ріжної величини очках і, так розсортований (відповідно до величини, якої уживають в ріжного рода фабричних печах), зсуваєть до зсипів-скринь, звідки, долішними отворами, зсипуєть вже впрост до желізничих

вагонів. Задачу отже хлопців-робітників видобувати, зглядно вишукувати між вуглем каміне. В довгих рядах сидять вони один побіч другого над вальцями і перебирають зсуваючий ся в діл вуголь і виловлюють з поміж него каміне. Се робота тяжка і прикра, особливо в горішних поверхах „брехи“, де вибирає ся каміне між грубшими куснями вугля, там часто аж до крови обтовчує вуголь пальці.

16. Хлопці в „брехах“ при виловлюваню з між вугля каміня.

До тих „брех“ посилають родичі дітий звичайно в 12-тім році жита, хоч лучає ся, що посилають вже й в 10-тім, а навіть і в 8-ім році! Денна платня ріжна — відповідно до віку — 11 і 12-літні дістають 50 і 60 цнт.; 13 і 14-літні — 75 до 90 цнт.; старші, понад 16 літ — 1 дол., а дорослі 20-літні, бо й такі роблять в „брехах“ — 1·25 дол. Робочий день триває 9, декуди 8 годин.

При м'яккім вуглю нема спеціальної хлопячої роботи — хлопці роблять ту саму роботу, що й старші, самостійно, наладовують вуголь до візків, і від числа наладованих візків (і ваги наладованого вугля) платять ся їм після тої самої скалі, що й старшим. Денний заробок ріжний, залежить від сили і витревалости, отже головно від віку і здоровля, хитаєсь між 75 цнт. а 1·25 дол. Звичайно йдуть ту хлопці вже в 12 році житя.

Крім робіт в копальнях вугля находять ще хлопці роботу в желізних фабриках. Але і в тих желізних фабриках підіймають ся вони роботи не тому, будьто би ті роботи як-раз надавались для них, а тому, що в тих фабриках працюють їх батьки. І в тих желізних фабриках не дістають вони якоїсь спеціально означеної роботи, а звичайно уживає ся їх до всіляких послуг, навіть звичайним, дорослим робітникам „лейбрам“. Денна платня хитаєсь між 50 а 75 цнт., хоч нераз доходить і до 1 дол., як хлопець більш дозрілий і сильний. Робочий день треває звичайно 10, декуди 9 годин. Звичайно йдуть на роботу в 14 році житя, але лучає ся, що йдуть навіть і 9-літні діти, які за 9 годин денної праці дістають 45 цнт.

В околицях, де нема копалень вугля і желізних фабрик, наймають ся до роботи хлопці в інших фабриках і у всіляких торговельних і бюрових підприємствах. Денна платня хитаєсь також і там між 50 а 75 цнт. а доходить нераз до 1 дол. Робочий день треває 10, 9 а декуди 8 годин.

Дівчата-малолітні працюють знова там, де працюють дівчата-дорослі, лише за меншу платню — 30—60 цнт. денно.

Вчисляти всі фабрики і підприємства, в котрих працюють українські малолітні іммігранти і тамошні уроженці, годі. Всеж таки наведу і ту, як се зробив вже я при огляді робіт мужчин і женщин — дорослих, ряд підприємств, в яких ті малолітні найчастійше находять роботу. Ограничусь ту однак лише на виказі підприємств, де працюють хлопці — бо що до дівчат-малолітних, то ті, як я вже що-йно згадав, йдуть на роботу лише там, де йдуть дів-

чата дорослі і виконують ту саму роботу, лише за меншу платню.

Таблиця 17.

підприємство	денний заробок в долярах	робочий день	підприємство	денний заробок в долярах	робочий день
Копальні вугля (держ. Пенсилвенія)			Фабрики машин (держ. Нью Йорк; Пенсилвенія) ..	0.50—0.70	10
при твердīm вугли - в „брехах“			Фабрики трамваєвих вагонів (держ. Міссурі) ..	0.50—1	8 і 10
11-літні	0.50—0.60	9	Чищенє льокомотив	0.80	10
13 і 14-літні	0.75—0.90	9	Беднарські варшати (держ. Пенсилвенія) ..	0.50—1	8 і 10
до 16-літні ..	0.75—0.90	9	Гончарські фабрики (держ. Огайо) ..	0.75	10
старші — над 16 літ	1	9	Фабрики мила (держ. Нью Джерзи; Нью Йорк) ..	0.50—0.75	10
20-літні	1.25	9	Гарбарні (держ. Нью Йорк; Пенсилвенія) ..	0.50—1	8 і 10
при м'якīm вугли	0.75—1.20	8	Фабрики паперу (держ. Нью Джерзи; Нью Йорк; Мессечусетс) ..	0.50—0.90	10
Фабрики коксу (держ. Нью Йорк; Пенсилвенія) ..	0.70—1	10	Ткацькі фабрики (деж. Мессечусетс; Род Айленд) ..	0.50—0.90	10
Вальцовні желіза (держ. Нью Йорк; Пенсилвенія) ..	0.50—0.70	8			
Сталівні (держ. Нью Йорк; Канетікат) ..	0.70—1	10			
Фабрики желізних виробів шин, плит, рур і т. п. (держ. Нью Джерзи; Нью Йорк; Пенсилвенія; Огайо; Іллинойс) ..	0.70—1	10			

підприємство	денний заробок в доллярах	робочий день	підприємство	денний заробок в доллярах	робочий день
Фабрики диванів (держ. Нью Йорк) ..	0.50—0.75	10	Склепи (держ. Нью Йорк; Пенсильвенія) ..	2—3 тиж- нево	10
Фабрики капелюхів (держ. Нью Йорк) ..	0.50—0.75	10	До посилок в бю- рах	до 4 тиж- нево	10
Фабрики цигар (держ. Нью Джер- зи; Нью Йорк) ..	0.50—1	10	Кольпортажа днів- ників	1/2 цнт. від про- даного числа	
Газовні (держ. Нью Йорк) ..	0.70—1	10	На фармах	до 15 мі- сячно крім меш- кавля і харчу :	12
Пральні (держ. Нью Йорк) ..	0.50—1	10			
Реставрації (держ. Нью Йорк; Пенсильвенія) ..	0.50—1	10			
			в жнива, при мо- лоченю	0.50—0.75	
			малі хлопці	0.25	

Іммігранти-фармери.

Хоч загал українських іммігрантів в З'єдинених Державах віддає зарібковій праці по фабриках і копальнях і нею добуває собі средства до прожиття, мимо того частина з них, що правда — незначна, добуває собі ті средства працею не в фабриках і копальнях а при управі рілі, і не лише як робітники-наймити, а як господарі-фармери. Ті однак фармери не всі прибули до З'єдинених Держав з наміром осісти на рілі — значна часть їх прибула сюди, як всі інші іммігранти, для зарібку в фабриках або копальнях, і лише згодом, як удалось їм призбирати трохи грошей, а десь недалеко, в сусідстві, найшлась яка фарма на продаж, з легкими, зглядно, услівями купна, купували їх і осі-

дали на них. Се ті фермери, що осіли на фармах в північно-східній полосі З'єдинених Держав, в районі великого промислу. Але крім тих, так сказатиб — принагідних фермерів, є ще цілі осади-кольонії українських фермерів, і то деякі досить значні, які потворились іммігрантами, що відразу вибирались „за море“ з наміром осісти на ріллі і з неї жити, хоч, що правда, не всі вони вибирались з наміром осідати саме в З'єдинених Державах, а попались там случайно. Ті фармарські кольонії потворились вже поза стрефою великого промислу, в полудневих державах: в Верджинії, Джорджії, Тексас, Оклагоме і дальше на степах північно-центральної полоси З'єдинених Держав, в державі Норд Дакота і в кінци на Гавайських островах. Уся однак та українська кольонізація фармарська, не є значна, коли порівнати її з українською кольонізацією фармарською в Бразилії, в Канаді і в Сибірі, або з українською імміграцією зарібновою в З'єдинених Державах.

Бажаючи подати короткий нарис історії української кольонізації фармарської в З'єдинених Державах і загальний огляд її теперішнього стану, мушу від разу зазначити, що ціла ся фармарська кольонізація переводилась, майже до послідних часів, без ніякого наперед обдуманого пляну — іммігранти осідали не в певних наперед вишуканих місцевостях, а де кому случайно принагодилось, куди случайно заманили кого глухі вісти, або куди случайно попали, навіть проти своєї волі. І вся та кольонізація переводилась потайки, без відома і контролі загалу української імміграції в З'єдинених Державах. Се тим більше, що осідали на фармах люди о дуже слабо розвиненім національнім почуттю, до тогож анальфабети, через що й не уважали за відповідне, та й як анальфабети не були в спроможности подати про себе вістки до українських часописий в З'єдинених Державах, чи хочби в „старім краю“. А з другої сторони й загал української імміграції в З'єдинених Державах, її ядро — ся маса, що осіла в північно-східнім, промисловім районі,

як фабричні і копальняні робітники, вона також не дуже інтересувала ся іммігрантами-фермерами.

Се, впрочім, нічо дивного. Ся фармарська кольонізація відбувалась в часах, коли ледви що почали творитись перші завязки національної організації в північно-східнім районі, тож й ніколи було займатись першим організаторам української імміграції сего промислового району ще й вишукуванем по безмежних просторах полудневої і середущої полоси З'єдинених Держав українських фермерів, або ще й організованем плянкової української фармарської кольонізації. Уся організаційна робота тих перших організаторів з конечности мусіла бути звернена передовсім до місцевих завдань, до вишукованя розсипаних по містах, місточках і копальнях — іммігрантів-зарібників, і гуртованя їх в національних організаційних осередках.

Правда, всі вістки, які случайно доходили про українських фермерів, запопадливо нотовано в тодішних українських часописах — в „Америці“, опісля в „Свободі“ і т. п., але до якоїсь визначнійшої акції, для переведження плянкової української кольонізації фармарської, не прийшло. Що найбільше, підношено добрі сторони фармарського житя: вказувано на те, що праця на фармах не є так наражена на каліцтва і смерти, як в фабриках і копальнях; що условини праці на фармі суть о много здоровійші, як в фабриці, бо на вільнім, здоровім воздуху, та й що сама праця є вільна, без ніяких наставників, „босів“, як се є в фабриках; проєктовано навіть від часу до часу й закладанє українських фармарських осад, як прим. в 1889 р. в 24 ч. „Америци“ запроєктовано закладанє в З'єдинених Державах українських сіл¹⁾, в 31 ч. „Америци“ з того року звернув ся

¹⁾ Малиб се бути поселеня з 20—30 родин на закуплених землях по 3—10 дол. від акра, на сплату в протягу 35 літ і то не системою хуторним — на фармах, як се є звичай в З'єдинених Державах, а громадою — селом. Се тому, що до такого громадського житя звикли вже люди в старім краю, і в перших початках могли би лекше взаїмно собі помагати: будовати спільно дома і господарські будинки, заку-

знова один український фермер, Гриць Гордан, з держави Іллінойс, з зазивом до українських робітників, щоби покидали нездорову і небезпечну працю по фабриках і копальнях і переселювались в його сторони, де є досить фарм на продаж і добра земля, чорнозем, досить води і дуже здоровий воздух, і також радить утворити українське село.

З всіх тих проєктів не вийшло однак нічо — охочих на фармарське жите між іммігрантами-робітниками не найшлося, і ті проєкти пройшли безслідно.¹⁾ Безслідно пройшли й пізнійші зазиви, які оголошувано від часу до часу в „Свободі“, безслідно наконєць пройшов й проєкт, піднесений в 1904 р. на виділі українського Товариства „Руський Народний Дім в Америці“ (товариство для веденя між українською імміграцією банкових справ, посередниченя в купні і продажі нерухомостей, закладаня фабрик, переводженя кольонізації і т. п.) вибрати комісію, яка розглянулась би

повувати спільно господарські машини і збіже і спільно орати і засівати поле. Навіть проєктовано дати їм ще й якого інтелігентного чоловіка, що знав би англійську мову і він був би їх дорадником і посередником з Англіяцями, при закупні господарських машин і продажі господарських продуктів.

¹⁾ Не без інтересу буде згадати ту й про проєкт Івана Наумовича кольонізувати українськими іммігрантами з З'єдинених Держав російські посілости в Малій Азії. В 1889 р. помістив був московський журнал „Рускій Вѣстникъ“ в перших трех своїх числах з того року статью під заг. „Иностранная колонизация въ Россіи“, в якій автор, зглядно редакція, рішучо виступила проти кольонізованя російських посіlostей чужонародними поселенцями. На сю статью післав був Наумович допись, в якій радить кольонізувати незаселені російські посілости американськими Лемками, що рік-річно складають і по 500 зл. (1000 кор.) і раді би купити землю в Галичині, але купити її там не можуть, бо ніхто не продасть. Добре тому було би, радить Наумович, спровадити їх — а є їх в З'єдинених Державах до 14 тис. — до Росії. І з тим „треба спішити ся остерігає дальше — бо американські Лемки скоро пічнуть купувати землі в Америці, а як вони се зроблять, то тоді все пропало“. Ся рада не припала однак до вподоби редакції „Р. Вѣстника“, і редакція відкинула сей проєкт, заявляючи, що „Россія должна быть оставлена для себя и для своих“.

за відповідними місцями на поселене в З'єдинених Державих українських іммігрантів-робітників, кольоніями в 150—200 родин, в яких на кожду родину мало би припасти по 160—200 акрів землі. Всі ті проєкти не удались просто тому, бо тяжко і не бажано було робітникам, що привикли вже до готового гроша з праці по фабриках і копальнях, переселятись на землю, яка вже їх і так раз завела в старім краю, а друге, се треба піднести, не удалось і тому, бо всіх тих проєктів, хоч і ставлено їх, ніхто ніколи серіозно не трактував, навіть самі проєктодавці. Проєктовано під впливом хвиливого заінтересованя фармарським житєм, ніколи однак ніхто до діла серіозно не приступав. Впрочім, саме менш-більш у той час, розвелась була вже на ширшу скалю українська кольонізація фармарська в Бразилії і в Канаді, і між українською імміграцією в З'єдинених Державах, а передовсім між провідниками її, усталилась поволи думка, що Бразилія і Канада так і мають лишити ся для еміграції фармарської, а З'єдинені Держави — для еміграції зарібкової, і заінтересоване до переводженя української фармарської кольонізації в З'єдинених Державах цілком устало.

Доперва в послідних часах проявив ся певний зворот. Коли з кінцем 1909 р. піднесено в „Свободі“ проєкт кольонізації українськими іммігрантами-робітниками пустинних просторів Мексику, розвинулась на сторінках тоїж „Свободи“, можна сказати — перший раз серіозно, жива дискусія над справою української кольонізації фармарської в З'єдинених Державах. І ся дискусія довела навіть до того, що рішено вишукати пригідні землі для фармарської кольонізації і утворити на них українські кольонії, з охочих до фармарського житя українських іммігрантів. Землю найдено. Був се куток коло місточка Йорктаун (Yorktown) в Верджинії над рікою Йорк, який закупила була філядельфійська спілка „Земельна Корпорація Чіспік“ (Chesapeake Land Corporation) і саме заходилась коло розпродажи його дрібними парцелями, 10—20 акровими, між

охочими до фармарського житя. За 1 акр (=40.16 квд. м.) жадала 100 дол., з чого від разу треба було зложити половину — 50 дол., при тім за доплатою 750 дол. підіймалась побудовати фармарам будинки і доставити потрібну скількість худоби. Отже, 10-акрова фарма враз з будинками і худобою малаб коштувати 1.750 дол., на що однак на разі вистарчало дати 500 дол., решта лишалась до сплати на 6 проц.

Сей то куток і обібрано до української фармарської кольонізації. Розведено отже агітацію за поселенем на сій кольонії. І охочі найшли ся, та — скоро завелись. Показало ся, що земля не така, якої надіялись, при тім сама околиця показала ся маляричною, і люди почали хорувати, в кінци — повтікали. На кольонії осталося ледви пару родин.

* * *

Перші вісти про українських фармерів дійшли до публичного відома загалу українських іммігрантів в З'єдинених Державах в 1888 р. В 21 ч. „Америци“ з того року поміщений є лист Теофана Жиця, в яким той доносить, що осів на фармі в державі Висконсин, ще перед двома роками (в 1886 р.), разом з польськими фармерами, з котрими там прибув, і доробив ся достатку. В 1888 р. осів на фармі в державі Иллинойс згаданий вже висше Гриць Гордан. В той сам менше-більше час починають осідати на фармах українські робітники і в державах атлантицького побережа, в Нью Джерзи, Нью Йорк, Канетікат, Мессечусетс, а далі й в Пенсилвенії. В 1892 р. прибувають до З'єдинених Держав перші українські іммігранти з російської України, з Київської губернії, і осідають на фармах в Верджинії. В 1896 р. осідає знова громадка українських іммігрантів з Галичини в Джорджії а також в Тексас, з відки одна частина переселюєсь опісля до Оклагоми, і там осідає на фармах. В 1898 р. осідають перші українські фармери, з російської України, рівнож з київської губер-

нії, в Норд Дакота. В 1897 р. прибувають українські іммігранти вже й на Гавайські острови — і в 1901 р. часть їх осідає там на фармах.

От все, що удалось дотепер відгребсти з української фармарської кольонізації на території З'єдинених Держав. Безперечно — поза тими кольоніями є ще більше українських фермерів, пороскидуваних хочби по одному-двох, в середущій і в західній полосі З'єдинених Держав, та про них, що поселились поміж чужонародними осадами фармарськими — при повній безпляновости українського фармарського поселеня і браку якої-такої контролі над нею — всякий слух пропав.

Теперішний стан тих українських фармарських кольоній представляє ся так:

Північно-східне побереже. Всі українські фармери, що поселились на фармах в державах Нью Джерзи, Нью Йорк, Канетікат, Мессечусетс і в Пенсилвенії — се бувші фабричні або копальняні робітники (в Пенсилвенії), або бувші фармарські робітники. Всі вони сприяли собі заріткову роботу і, маючи трохи заощадженого гроша, закупили дрібні пайки рільної землі і осіли на них, щоби вже на рілі добувати собі средства до прожитя і доживати свого віку. Тих однак фермерів в тім районі — не багато: в державах Нью Джерзи, Нью Йорк, Канетікат і в Мессечусетс найдесь їх ледви до 100, — других тільки в Пенсилвенії — число незвичайно мале. Се однак не повинно дивувати, коли зважити, що се сторони густо заселені і через те земля, зглядно, дорога, тож ті іммігранти-робітники мусіли довго ждати, нім з заробленого гроша могли зложити собі на стілько капіталу, щоби купити фарму. І всі ті фарми дрібні, як й дрібні ті капітали, з якими вибирались робітники на рілю. Многі з них навіть і не набули фарми на власність, а арендують — а інші, хоч і набули на власність, то на довшу сплату. Так і маємо фермерів, яких фарми, загалом беручи, не обіймають більше як 20—25 акрів, мало таких, що малиб до 50 акрів, а таких, що мають 100-акрові

фарми можна счислити на пальцях одної руки. Але є й такі. Прим. в державі Нью Джерзи живе фермер Роман Ковалик, який купив ферму на 105 акрів за 8 тис. дол. Вправді не заплатив всего готівкою, дав лише 1000 дол. з разу, а решта сплачує по 300 дол. річно. Земля добра, чорнозем, з того 20 акрів ліса і сад з 5 тис. овочевими деревами. Разом з тою фермою набув ще й 12 штук худоби, господарські машини, вози, прилади до штучного вигрівання

17. На фермі.

курячих і качах яєць і т. д. І ще є пару таких більших фермерів — загал однак українських фермерів в тих чотирьох прибережних державах не має більших ферм як на 20—25 акрів.

Найбільше українських фермерів з того північно-східного побережа є в Пенсилвенії, ту взагалі, процентово, ще найбільше живе українських іммігрантів і в тій одній державі є українських фермерів стільки, що в тамтих чотирьох державах разом. Се все бувші углекопи. Розсілись по

долинах між вугляними горами — і, звичайно, осідали в тих околицях, де перше працювали в копальнях. І ту ті українські фермери ще найдешевше набували фарми. Ту ліси — і вони купували ті ліси, по 5 і 6 дол. за акр, вирубували дерево, продавали його і земля чиста оставалась їм майже даром. А навіть і справлені фарми діставались їм не так дорого, як в тамтих, прибережних державах, — 10, 15 і 20 дол. за акр — се звичайні ціни (тепер ціна землі значно вже підійшла в гору — за протяг послідних 10 а декуди й 5 літ подвоїлась, а навіть потроїлась). Лучають ся також і дорозші фарми — по 30, 50 і 60 дол. і ще більше за акр, та се вже фарми ліпше загосподаровані, з добрими господарськими будинками і добірним інвентарем, який все продає ся з фармою.

Обєм фарм українських іммігрантів в Пенсилвенії, ріжний, є фарми малі — 8, 10 і 20-акрові, є і 50 і 100-акрові.

Управа рілі на тих фармах, в цілім тім північно-східнім районі, така сама, як і в „старім краю“, бо і земля і клімат менше-більше такі самі. З ярини управляють: картофлю, горох, фасолю, капусту, моркву, бураки, цибулю, кукурудзу, салери, гарбузи, редькву, ріпу, петрушку і т. п. а зі збіжа: пшеницю, жито, овес і гречку. В державах Канетікат і Мессечусетс садять ще й тютюн. При тім ходять коло сїна і плекають овочеві дерева — головно яблінки. Деякі однак фермери ограничають ся до певних лише огородових, зглядно полевих, продуктів, і так — фермери, що близько міст, плекають головно огородовину, ті — подальше міст, займають ся управою збіжа і плекають худобу, особливо як їх фарми достаточо великі. Деякі знова, крім огородовини для власного ужитку, ходять коло сїна, особливо в державах прибережних, деякі знова управляють тютюн.

З худоби заходять ся найбільше коло коров, плекають ялівник, а крім того займають ся радо годівлею свиний а декуди й плеканєм овець. На все те є легкий збут.

Коний держать мало, звичайно одного-два, лише на великих фармах можна подибати чотири а навіть і шість коний. Дробу за те подостатком і то всілякого: курий, качок, гусий, индиків і т. д.

При управі збіжа і сіна уживають всюди машин, так, що заняте фермера, зглядно його служби, ограничає ся до нагляду над машиною і над кіньми. Орють плугом, опісля, звичайно, „різаками“ (замість старокраєвими боронами) розрізують з'орану землю, сїярками сїють збіже, жниварками жнуть (вона рівночасно вяже збіже в снопи), молотільнями (паровими) змолочують і чистять збіже. Косарками косять сіно а грабарками згребують його. Рівнож окопують машиною картоплі. На малих фармах, де управляють лише огородину, уживають звичайно лише різаків, до прорізування з'ораної, а як де то й скопаної землі, — решту роботи виконують руками.

Збіже і худобу держать в будинках коло хати, а звичайно в однім великім будинку, деревлянім, з просторими передїлами, в якім всьо містить ся, на долї: стайні і возівні, а на верху, куди веде звичайно насип до вїзду возів: сто-дола на збіже і сіно.

Управляють звичайно фарми самі, цілою родиною; робітника наймають лише від часу до часу, на дни, як потреба, і платять: в звичайний час 1 дол., крім харчу, за день, а в часі жнив 1:50—2 і 3 д. Більші фермери, що стало, через цілий рік, мусять держати робітника, платять наймитови 13—15 і 20 д. місячно крім мешканя і харчу. До роботи наймають всякого, хто трафить ся, найрадше однак беруть Українця, або Поляка, або Словака, і то, як лиш можливо, „грінора“, то є сьвіжого, що йно прибулого іммігранта, і такому платять уже лише 10 дол. місячно (крім мешканя і харчу).

Загалом беручи — фарми оплачують ся. Але дрібні фермери, коли їх фарми не дають на стілько, щоб оплатити з них потреби цілої фермерської родини, банкові рати, на сплату фарми, і рати за рільничі машини, мусять таки

іти, особливо в зимі, коли на фермі нема роботи, на зарібки, до копалень в Пенсилвенії, або до фабрик в прибережних державах, або таки до більших фермерів.

Верджинія. Друга українська кольонія фармарська, мала — всего до 50 родин, знаходиться в державі Верджинія, в повіті Сосікс (Sussex), коло містечка Єлі (Yale). Ту осіли вже іммігранти з російської України — мужики-штундисти, з Київської губернії. Прибули до З'єдинених Держав в наслідок переслідувань російського правительства і православної ієрархії. По невдалих прозьбах у царя Александра III, щоби охоронив їх перед переслідуваннями, стали питати за країнами, де „свобідно моглиб читати сьвяте Письмо“. Від Жидів довідались про Америку. І коли в 1892 р. кілька жидівських родин вибиралось до З'єдинених Держав, прилучило ся до них 5 родин штундистів і разом з ними виемігрували. Осіли в Верджинії. Та зараз-же прийшлося їм іти на зарібки до Пенсилвенії, щоби сплачувати куплені ферми. Розглянувшись трохи в відносинах, стали писати до краян, щоби до них прибували, вихвалюючи перед ними американську волю. І в 1896 і 1897 рр. стали знова напливати до них їх краяни (з Київської губернії), і як хто мав готові гроші, то й купував зараз ферму, а хто прибув без грошей, той рівнож ішов з разу на зарібки до Пенсилвенії. Та в 1898 р. прорвалась імміграція в Верджинію. Нові партії українських іммігрантів-штундистів справились вже на дарові, державні землі в Норд Дакота, а за ними переселились туди й 25 родин з верджиніянської кольонії.

Землі у фермерів сеї верджиніянської кольонії досить, суть ферми, що обіймають 150 і 500 акрів. Купували її дешево, по 2 і 1.50 дол. за акр, а навіть ще дешевше (тепер ся земля платиться по 10 дол. за акр). Се землі давних властителів великих посіlostей, ще з часів невільництва, які, по знесеню невільництва (в 1864 р.), властители понехали управляти, а далі й почали розпродувати за безцін. Не всі однак ті землі управлені, — запусені по знесеню невільництва, поросли сосниною, яку тепер

треба вирубувати а землю викорчовувати. Земля піско-вата. Управа рілі легка. Збіжа управляють мало, більше вже ярини, головно кукурудзу і картоплі. Крім того ще й бавовну. Найголовнійший однак артикул управи, се горохові оріхи, так зв. „пінет“ (peanut), які приносять гріш на фарму. Доробок не злий. Один фармер при помочи двоїх дївчат (13 і 14-літних) добуває з фарми річно до 400 бушлїв пінету, які дають 400 дол. Се чистий дохід з фарми, а збіжем і яриною прокормлює себе з родиною і худобу. З худоби мають звичайно по 2—3 корови, крім сего кількоро пацят і подостатком дробу. Коний держать мало, звичайно лише одного коня — се вистарчить, навіть до орки, бо земля легка. Фарми обрабляють самі — родиною, а як треба наняти робітника, то наймають муринів, яким за день платять 50 цнт. до 1 дол.— як до пори. На зарібки в вільний час ходять лише виїмково, і то лише ті, що ще не розробились на фармі.

Джорджія. Коли в 1894 р. еміграційна горячка до Бразилії, а опісля в 1896 р. до Канади, обхопила східно-галицьке мужицтво, кинули головні аентури бременської пароплавної компанії „Північно-німецького Льюїду“ Ф. Місслер і Кареш & Стоцки (що оперували дотепер між Лемками, в західній Галичині) своїх аентів і на східну Галичину, і почали й звідти вже вербувати людий для бременської компанії. Але що та компанія не вела своїх пароплавів ані до Бразилії, ані до Канади (впрочім що до Бразилії, то конкуренція була виключена, бо бразилійське правительство умовилось було тоді о доставу емігрантів до Бразилії з одним Італійцем, Фіорітою з Генуї, і той справляв їх туди італійською лінією), то аенти стали намавляти людий до Джорджії і до Тексасу, також ніби-то на вільні землі, о стілько однак, мовляв, ліпші від земель в Бразилії і в Канаді, що ту клімат є далеко лагіднійший, бо, мовляв, ані так горячий як в Бразилії, ані так зимний як в Канаді. І люди дались підмовити. І в 1896 р. дісталось 19 українських родин з Галичини до полудне-

вої Джорджії. Вони вибирались до Канади, але Ф. Міслер виставив їм пароплавні карти до Джорджії і там їх післав. Та вже по трох місяцях чотири родин утікло з від там — задля горяча і, що не сподобали собі землі, і дістались до Філадельфії (в Пенсилвенії), де удались до австро-угорського конзуля на скаргу на Міслера, і зажадали, щоб їх відставлено до Канади. І справді, за інтервенцією конзуля, удалось їм дістатись, на кошт Міслера, до Канади. Оставші в Джорджії іммігранти купили недалеко місточка Найтре (Nitra) фарми по 5—10 акрів, за які платили по 5 а навіть і 40 дол. за акр, на сплату, і на тих фармах фармують дотепер. Головний артикул управи — виноград. Управа легка і оплачуєсь. Люди вдоволені.

Тексас. Перші українські іммігранти прибули до Тексасу в 1896 р. — з східної Галичини. Вибирались до Канади, але Ф. Міслер — одних, а Кареш & Стоцки других відмовили до Тексасу. Шукали вільних земель — але таких земель не найшли, зате найшли роботу на плянтаціях бавовни і при будові желізниць. Шукаючи однак за роботою, натрапили на кольонії польських фермерів, і часть з них — осіла також на фармах побіч тих польських фермерів. Фарм не купували, бо не мали гроший, а арендували, і такими арендаторами осталась переважна їх часть аж дотепер. Осідали не в одній кольонії, а в кількох і всюди майже попри польських фермерів.

Найбільша українська фармарська кольонія утворилась коло Бремонд (Bremond), живе там 45 українських родин, розкинутих між польськими фермерами, з котрими так зжились, що майже затратили почуте національної окремішности. Друга кольонія, вже менша, до 25 родин, утворилась коло Ендерсон (Anderson). 10 родин осіло коло Марлін (Marlin) і тількиж коло Нью Уейуерлі (New Wawerly), і тут також побіч польських фермерів. За те дві, цілком вже малі кольонії, в Остин (Austin), де осіло три українських родин і в Скуленборг (Schulenburg), де осіло 8 родин — з Буковини, утворились побіч німецьких фермерів.

У всіх тих кольоніях, переважна часть українських фармерів фармує не на власних фармах а на виаренованих. Платять 2:50—3:50 дол. аренди за акр, при чім дістають до ужитку і доми і стайні, однак господарські знаряди мусять вже самі собі справляти. Побіч тих арендаторів є однак і такі, що спромоглись на власні фарми, деякі на досить значні — 50—80-акрові а навіть кілька на 200-акрові. За землі платили ріжно, залежно від віддаленя фарми від міста, — за фарми, що близько міст, платили й по 25 дол. за акр, за дальше віддалені від міста, 8—10 миль (англ. миля=1609 мтр.) 5—8 дол. за акр.

Управляють головно бавовну; крім сего, ще й огородину: картоплі, кукурудзу, горох, капусту і т. п. а також овес. Худоби держать немного — 2, 3, 4 коров; тільки й коний або мулів, відповідно до величини фарми. За те много держать дробу, нераз і дві до три сотки — курий, качок і гусок.

Ціна худоби пересічно така: кінь від 2 до 8 літ — 100 дол., від 8 до 15 літ — 40 до 60 дол.; мул від 2 до 9 літ — 150 дол., над 9 літ — 60 до 70 дол.; корови — 15 дол.

Фарми управляють самі — родиною, лише в пильний час наймають робітників-муринів за 1 дол. (найбільше) на день. На зарібки не ходять і всю свою працю вкладають в фарми.

Загальний стан матеріяльний тих українських фармерів — середний, всеж о много ліпший як в „старім краю“, тому всі вдоволені, навіть найбіднійші.

Щоб охоронити сих фармерів від цілковитого спольщення, задумав в 1908 р. один інтелігентний іммігрант, Українець, Альбін Вала, стягнути їх усіх, розкинутих між польськими фармерами, до одной виключно української кольонії, і в тій ціли вишукав в північно-західнім Тексасі, коло місточка Донді (Dundee), відповідний шмат землі, завбільшки на 25000 акрів, і законтрактував її на українську кольонію. Земля відповідна до управи пшениці, ячменю, вівса, кукурудзи і бавовни. Ціна 14—17 дол. за акр — на сплату

до 6 літ. Можна і арендувати. До року розібрали українські фермери з ріжних кольоній 1500 акрів. Так і утворилась цілком нова кольонія в Тексасі, виключно українська.

Оклагома. Одна українська кольонія коло Гара (Harrah) з 35 родин, що рівнож осіли тут побіч польських фермерів. Зайшли сюди з Тексасу. Господарські услівя такі самі, як в Тексасі. Власних фарм не мають, лише арендують. Платять або грішми: 3'50—5 дол. від акра, або добутиими плодами: четвертину з бавовни а третину з решти плодів.

Норд Дакота. Перші українські іммігранти-фермери осіли в Норд Дакота в 1898 р. Були се штундисти, з київської губернії, що вибрались були до Америки з наміром осісти в Верджинії між краями, що вже передтим були там осіли. Однак в Гамбургу стрінулись з одним Німцем з Савт Дакота, який став їх намовляти, щоб осіли на дарових, державних землях в Норд Дакота. Емігранти дались намовити. Поїхали з Німцем до Савт Дакота, там купили коні і вози, і переїхали до Норд Дакота до місточка Балфор (Balfour). І ту справді дістали дарові землі — наділи по 160 акрів (113 моргів гал., або 90 десятин рос.), так зв. гомстеди (homestead). Платили лише по 15 дол. такси, на покритє адміністраційних коштів кольонізації. Зразу осіло ту лише 4 родині. Та зараз же стали писати до старого краю і до Верджинії і закликали усіх переселятись туди, до Норд Дакота. На сі листи відразу переселилось там 25 родин з Верджинії; а дальше стали напливати вже країни і з старого краю—з київської губернії. Навіть і з Канади стали переселятись сюди галицькі іммігранти, заманені з відтам кольонізаційними аентами. І ті галицькі іммігранти стали знова писати до своїх галицьких односельчан, і також з відтам, з Галичини, почали напливати сюди іммігранти. Всі вони діставали дарові землі, „гомстеди“, і осідали на них. І так в короткім часі зложились в Норд Дакота велика, найчисленніша в З'єдинених Державах, українська фармарська кольонія.

Українські кольонії в Норд Дакота займають земельні обшари коло міст і місточок: Балфор (Balfour), Велве (Velva), Уілтон (Wilton), Бісмарк (Bismark) і Дікінсон (Dickinson) — в тих двох послідних осіли Галичани, а усіх українських поселенців осіло на тих кольоніях над 6 тис., родин до вісімсот. Кождий повнолітний (що скінчив 21 літ життя) діставав гомстед — 160 акрів державної землі, яку собі сам вибрав, там осідав, будував ся і ставав фармувати.

Терен, який заняли сі поселенці, переважно гористий, і декуди пустий степ, декуди ліси. Землі, що до їх господарської вартости, ріжні — місцями чистий чернозем, місцями перемішаний з піском — а декуди камінь. Управляють всілякі роди огородовини і збіжа — як в старім краю. З огородовини: картоплі, огірки, капусту, фасолю, цибулю, чісник, кавуни, дині, горох, моркву, редькву, бураки, сонішник, кукурудзу і т. п. З збіжа: пшеницю — найбільше, жита (менше), ячмінь, овес, просо, крім того ще й лен. І огородовина і збіже удають ся, і як до землі — декуди дуже гарно, декуди слабше. До управи збіжа уживають, як і всюди инде, машин. Деякі мають навіть парові молотільні. Землю управляють самі — родиною, робітників, до помочи, наймають дуже рідко, і то лише в часі жнив, виходить се їм за дорого (гл. таблицю 15 стр. 152). Худоби держать більше як фармери на заході, на се позваляє їм більший обшар їх фарм і, як декуди, знаменита паша. Але і ту сей доробок в худобі не у всіх фармерів однаковий, бо не всі в один час осіли, то й не всі однаково розгосподарували ся, та й не всі наділи однаково пригожі до скорого розгосподарованя. Деякі фармері держать ледви 2—3 корови, деякі 8—10; коний деякі 3—4, деякі 10—12; свиний деякі 4—5, деякі 10—12 штук. Дробу за те мають всі подостатком — 100, 200 і 300 штук: курий, качок, гусий і индиків.

Ціни господарських продуктів ріжні — раз-враз зміняють ся, як до пори року і загального врожаю. Переічно платить ся: пшениця — 70 цнт. бушель (=60 фукт.);

жито — 50 цнт. буш. (=56 ф.); ячмінь — 30 цнт. буш. (=48 ф.); овес — 22 цнт. буш. (=32 ф.); лен — 82 цнт. буш.; картоплі — 25 цнт. буш.; горох — 5 цнт. буш.; фасоля — 5 цнт. буш.; морква — 5 цнт. тузин; капуста — 1 цнт. фунт; бураків ніхто не продає, бо ніхто не купує. За худобу платить ся: віл — 8, 15 і 20 дол.; корова — 18, 22 і 30 дол. За коня платить ся 150—200 дол. За дріб: курка 30 цнт.; качка 35 цнт.; індик — 80 цнт. і 1 дол.; гуска 1 дол.

За рільничі машини платять: ручний плуг — 21 дол., з сидженем 65 дол.; різак — 30 дол.; сїялка — 100 дол.; борона — 15 дол.; жниварка — 140 дол.; парова молотільня — 3000 дол.; косарка (до сїна) — 40 дол.; гребарка — 28 дол.; віз — 70 дол.; візок („бога“) — 75 дол. — Ті господарські знаряди і машини дістають фермери з фабрик на сплату на 12%.

Материяльний доробок дакотських фермерів — загалом беручи — добрий. Деякі, що прибули давнїйше і мали з собою з пару соток долярів, які могли відразу вложити в господарку, доробились навіть значного достатку „лучше і не надїяти ся“, — інші, які прибули без гроший і мусїли з першу йти ще на зарібки, до фабрик або на фарми до Німців, Шведів і Англіїців — тих доробок менший, „що часами і плакати ся хоче“, всеж таки не так лихий, як в старім краю. Ті, що вже розбогатїли, докуповують нові фарми (в сусїдствї їх фарм — рівнож по 160 акрів, які однак призначені вже не до дарової роздачі, а до продажі), і тепер досить уже є таких фермерів, що мають по дві, три і чотири фарми, то є господарять на 320, 480 і 640 акрах (226, 339 і 452 галиц. моргах, або 180, 270 і 360 десятинах). Тільки деякі з них трохи поспїшились з докуповуванем фарм, задовжились і тепер не одному з них скрутно. А деякі знова надто спізнились. Бо земля, зі зростом кольонїзації і проведенем через нові кольонїї желїзниць, подорожіла. Коли ще недавно, не то перед 10-ти, але й перед 5-ти роками, платило ся за акр купної землі

3—5 дол., то тепер, та сама земля доходить до 15 і 20 дол. — залежно від того, як задалеко віддалені ті землі від міст, зглядно залізничних стацій. А се віддалене що-раз зближаєть ся, — з проведенем нових залізниць творять ся нові міста, і фарми, що недавно ще віддалені були від найблизшого міста на 12, 20 а навіть й 40 миль, зближають ся нараз до нового, що лиш заснованого місточка, на 3, 4 до 6 миль. І ціна землі відразу йде значно в гору. А додати ще до того рати за господарські машини і за закуплений товар, головно коні, то не одному, що докупив фарму, приходиться з нею понад сили. Всеж таки дають собі якось з тим раду. Одно що їм доскулює, се острі зими і сильні сніжні заметілі. І через ті зими попродали навіть деякі свої фарми і переселились до Верджинії.

Гавайські острови. В 1897 р. прибуло 34 українських іммігрантів з східної Галичини (з борщівського повіту) на Гавайські острови, законтрактованих туди ще в Бремен, на плянтації цукрової тростини. Вибирались до Канади. Та аєнт „Півн. німецького Льюїду“ Ф. Місслер відмовив їх на Гавайські острови, де й прибули по чотиримісячній подорожі на вітрильній кораблі, оплинувши полудневу кінчину Америки, ріг Горн, до портового міста Гонолюлю, на острові Оуаїу. З відси відправлено їх на острів Гаваї, до місцевости Рапаїкоп. Там і стали працювати в цукрових плянтаціях. За перевіз морем не платили нічо, але за те, ще в Бремен мусіли законтракуватись на роботу на 3 роки, для відробку коштів морської подорожі. Не знали однак, підписуючи контракти зладжені в англійській мові, що підписували. Про се довідались доперва, коли прибули на місце і стали до роботи. Тими контрактами зrekli ся усеї своєї свободи і віддали себе під необмежену власть плянтаторів. Працювали на плянтаціях при невиносимій сонішній жарі, під безнастанним доглядом наставників-муринів, через 14—16 год. денно, за 18 дол. місячної платні, які усі, задля великої дорожнечі, мусіли видавати на харч.

За тими першими іммігрантами стали напливати нові, і їх розміщували також на цукрових плянтаціях, на островах Оаху, Мауї і Гаваїї, і до року прибуло там вже до 350 українських іммігрантів. Крім тих українських іммігрантів стали відтак напливати туди й іммігранти інших народностей: польські, литовські, жидівські. а навіть удалось Міслерови звербувати туди в 1900 р. 22 Тирольців. Ті пізніші транспорти переведжено вже простою дорогою: з Бремен пароплавом до Нью Йорку, з відси залізницею до Сен Франціско, а з відтам знова пароплавом на острови Гавайські.

Праця на цукрових плянтаціях, до яких законтрактувались іммігранти, була страшна. Була в цілім значіню слова — невільнича праця. Людей запрягали з кіньми до возів, смажучи їх нагайками, як худобу. З місця не вільно було нікому віддаляти ся, а навіть доньки іммігрантів, коли хотіли вийти заміж поза обруб округу плянтації, мусіли викуплюватись оплатою 120 дол.

По році такої страшної праці і серед таких страшних відносин не видержали довше іммігранти, і 37 українських іммігрантів, з місцевости Waipahu на остр. Оаху, застрейкували, а застрейкувавши, удались до австро-угорського конзуля Ф. Гакфельда на скаргу і з просьбою о поміч. Та сей казав їх арештувати, бо, як показалось, саме сей конзуль був головним акціонером тих цукрових плянтацій. „Бунт“ здушено і іммігрантів поведено знова на роботу, та вже — з арештів, під конвоєм поліції.

Вість про стрейк тих українських іммігрантів дійшла скоро до польських і литовських кольоній на остр. Мауї, і ті також застрейкували — та їх також арештовано.

По якимсь часі удалось однак українським іммігрантам дати про се вістку до українського тижневника в З'єдинених Державах „Свобода“. На ту вість звернулись інтелігентні круги з української імміграції з представленням до Уешінгтону — з меморіялом до конгресу і з особистими представленнями до поодиноких конгресменів, і справу пору-

шено в палаті послів і в сенаті. Рівночасно, про ті гавайські події приніс вже вістки й деньник в Сен Франціско „The Examiner“; так справа стала голосною в цілих З'єдинених Державах. І по недовгій вижданю ухвалив конгрес біл, обов'язуючий від 15. червня 1900 р., яким уневажнено контракти гавайських плянтаторів і наказано випустити всіх іммігрантів на волю.

Значна часть увільнених іммігрантів переїхала зараз до З'єдинених Держав, частина однак осталась дальше при роботах на плянтаціях, де праця і відносини, праці стали відразу зноснійші, а платня підскочила з 18 на 26 дол. на місяць. Зноваж 22 українських родин осіло на фармах коло Маунтен Вію (Mountain View), на острові Гавайї, яким правительство віддало 50—100-акрові фарми, по 6—12 дол. за акр (дійсної однак вартости до 100 дол.) на сплату на 21 літ. Там ті українські родини і стали тепер жити і дорабляються красшого доробку. Земля плодovита а клімат дуже здоровий задля високого положеня (2—3 тис. стіп над морською ровенію), її гористости і наклону.

Іммігранти-бизнесмени.

Крім типів іммігранта-робітника і іммігранта-фармера, витворив ся між українською імміграцією ще один тип — іммігранта-бизнесмена. Се тип людей більш уже спритних і підприємчивих, що зразу також працювали на фабриках або в копальнях, але зуміли, по не надто навіть довгій часі, зложити трохи гроший, і з тим „капіталом“ кинули ся до якогось підприємства, щоб в той спосіб добувати средства до житя. Се лекший і більше поплатний спосіб, при тім безпечнійший для житя і здоровля, як праця в фабриках і копальнях. Таких бизнесменів між українською імміграцією ще не много, всеж таки є вже їх громадка, яка развраз зростає; при тім важна вона тим, що власне вона надає „тон“ в публичнім житю української імміграції — в її руках сплелись нитки того житя, і вона, можна сказати, править ним.

Круг інтересів, яким віддають ся українські іммігранти-бізнесмени, не великий, і самі ті інтереси цілком не скомпліковані — се прості, звичайні підприємства, на які спосібні люди, що ще недавно, в „старім краю“, пороли плугом землю, отже — підприємства, які не вимагають якихсь спеціальних наук, ані якихсь надзвичайних умових зусиль, лише трохи підприємливості, меткості, сприту.

Ті бізнеси, се передовсім

Бизнес бордінгєрський. Є се найпримітивнїйший бизнес, бизнес, який вимагає найменше умїлости і за який дуже легко кождому взяти ся. Опирає ся на тїм, що приймає ся до себе „самотних“ (зн. нежонатих або таких, що лишили жінки в „старім краю“, і дївчат) на станцію, „на борд“ (board), то є, дає ся їм за певну означену місячну або півмісячну оплату мешканє або мешканє і харч. Бизнес отже цілком уже простий. Від того-то бізнесу і зачинають тому звичайно українські бізнесмени свою бізнесівську карїєру. До сего не потреба ані якогось більшого капїталу, ані много заходів — вистарчить мати з 10 дол. на заплаченє чиншу за мешканє, складаюче ся з 3-4 кімнат, за перший місяць, других стїлько на закупно якихсь старих ліжок і старої постелї і — підприємство „уфондованє“. Треба однак бути жоңатим, бо ціле господарство — прятанє мешканя, приготовлюванє харчу, пранє і т. д. — спадає на плечї жінки. Оплата за саме мешканє виносить звичайно 3 дол. місячно, тож коли напхати в те мешканє 10 бордінгєрів, то вже в першїм місяци такий бізнесмен має 50% чистого доходу, а в другїм — вже 200%. Колиж бордінгєри ще й харчують ся там, крім мешканя мають ще й „кост“ (cost), то дохід той ще збільшує ся. Є се отже незлий бизнес. А коли ще такий „підприсмець“ умїє ходити коло інтересу, то зн. знає в відповіднїй хвилї урядити своїм бордінгєрам малий почаствунок, „затрїтувати“ (treat) від часу до часу чи в дома — усїм, чи в шинку, в „салунї“ (saloon) раз одному, раз другому по шклянцї пива або чарочцї виски, то бизнес їде вже цілком добре — до

него радо йдуть „на борд“. І не много мине часу, а такий бізнесмен кидає роботу в фабриці чи в копальні і жие вже з самого бізнесу. Колиж ще уміє складати „цент“, то незадовго купує й дім, хочби зразу на сплату, і — стає поважним, міродайним громадянином в крузі своїх краєнів-іммігрантів.

Як сприт такого бізнесмена не в силі спромогтись на ще щось більшого, то той бізнесмен і остає таким бізнесменом аж до смерти. Колиж не хоче оставати на місци і пресь ще дальше, то скоро починає обдумувати пляни, як би прийти до якогось „соліднійшого“ бізнесу, і з своїм бізнесівським спритом починає розглядати ся, як укладає ся в його громаді ситуація: чи отворити „салун“, чи може заложити би „гросери“ (grocery), склеп зі споживними артикулами, чи може який инший бізнес?

Звичайно як другий степень бізнесівської карієри українського бізнесмена, як і взагалі бізнесменів-іммігрантів усіх східно-європейських народностей, є

Шинкарський бізнес. Є се також один з найлекших бізнесів, і для українських бізнесменів, з їх слабо розвиненим, а властиво з непідготовленим і непристосованим до американських відносин, бізнесівським змислом, один з найпоплатнійших. І тому до сего бізнесу кидають ся ще найбільше українські, і взагалі східно-європейські, бізнесмени-іммігранти. В кожній майже місцевости, де живуть українські іммігранти, найдесь принайменше один український шинкар-„сальоніст“, декуди, де українська громада численніша і від довшого часу осіла, де отже було досить часу, щоби „виробились“ між нею бізнесмени, там вже не один, два або три, а вісім, десять й дванайцять таких „своїх“ сальоністів провадить шинкарський бізнес.

Заложене „сальону“ (також „готелю“) зависиме є від дозволу „лайнсенсу“ (license) на шинок, якого вистаратись треба в суді (в інституції, котра в З'єдинених Державах обіймає не лише судівництво, але й всі справи, що належать до політичної і скарбової адміністрації). Сей лайсенс

треба однак оплатити. Оплата є різна — в кожній майже місцевості інша: 200—300—400—500—1000 і 2000 дол. — залежно від ухвал повітових, зглядно громадських (міських) Рад. Крім сего треба ще оплатити державну таксу 25 дол. Сей лисенс уділяє ся на якийсь час — на рік або більше, і по упливі того часу треба вносити подане „еплікейшн“ (application) о відновлене лисенсу, що знова полчене є з оплатою, звичайно так високою, як і сам лисенс.

18. В українськiм „салунi“.

Уряджене „сальону“ коштує більшу суму: наколи сальонiст не має ще свого власного дому, то мусить винаймати відповідний льокаль, тодi за чинш мусить заплатити місячно 20—25 а навіть 40 і 50 дол. Далше, мусить сей льокаль відповідно урядити — передовсiм мусить поставити „бару“ (bar), то є довгий і високий по груди шинквас, при котрiм шинкує ся і пє ся трунки (століків і крісол не

вільно в „сальонах“ уставляти, щоби люди не засиджували ся); уставити за барою під стіною величезний трунковий буфет, завести електричне сьвітло, рідко газове, а в кінці закупити трунки. На все те треба виложити найменше з пару соток долярів. Та не все мусить оплачувати се своїми грішми, хочби і ратами, сам сальоніст. Нераз урядженем і впровадженем „в жите“ сальону займаєсь котрийсь з гуртовників напиктів, або властитель бровару, і сальоніст сплачує йому малими ратами вложений на уряджене сальону капітал, зобов'язуєсь однак за те побирати всі напикти від того гуртовника, зглядно властителя бровару. Буває однак і так, що гуртівник або властитель бровару сам старає ся о лайсенс на вишинк, для себе, уряджує сальон, і доперва, так уряджений сальон, виарендовує сальоністови, за місячною оплатою 50—80—100—200 і т. д. дол.

Шинкарський бізнес — се найінтратнійший бізнес, і сальоністи ніколи не нарікають, щоби їм бізнес „зле ішов“... Бож іммігрант — все пє, при кожній нагоді, чи в хвилі радости, чи смутку; чи як йде на роботу, чи як вертає з роботи; чи в дома — у себе, чи на гостині — у знайомих; пє на прогуляках і на танцях; пє на хрестинах і на весілях і на похоронах. Се пє опущений, прибитий, темний мужик, котрого судьба вирвала нараз з його родинного окруження, в котрім виховав ся і з котрим зжив ся, і кинула далеко за море, в чужий йому сьвіт, котрого ані не знає ані не понимає, — і в тім-то трунку шукає він розради — топить журу о гіркий хліб і тугу за рідним краєм. Тож сальоністи не нарікають, щоби їм бізнес зле ішов. І коли мають які „жалі“, то хиба такі, що не всі „крайне“ йдуть до них — до „своїх“, а до чужих. Але в тім по часті винні таки самі сальоністи, бо не вмінють обходити ся з своїми гістьми, „костумерами“, так чемно, як „чужі“. Чужий дає ліпше випити і скорше „затрітує“. Але й зі „своїм“ є вигода — свій дасть „на книжку“, а чужий ні.

Іммігрант пє. А через те ціле публичне жите іммігранції концентрує ся — в сальоні. І сальоністи стають, з при-

роди річи, наймогутнішими, своїми впливами, в своїх громадах. І вони-то, справді, надають тон цілому національно-політичному життю імміграції і творять — опінію... Се перші „патріоти“ і організатори цілого національного, а передовсім церковного життя між іммігрантами... Їм завдячують іммігранти, в переважній частині, з'організоване їх в церковні громади, вони створили парохії, побудували церкви, а до недавня ще настановляли, а декуди й тепер ще настановляють, в своїх громадах священників парохами, і то, як їм вигідніше: чи гр.-католицьких, чи православних, чи „незалежних“ — як до бізнесу... Вони закладають і піддержують допомогіві товариства „Брацтва“, уряджують забави, прогульки, театральні представлення, а принайменше ініціюють те все — для бізнесу...

Та нічо дивного. Все мусить крутитись коло їх сальону. І се їм легко приходить. Сальон — се збірний пункт усіх іммігрантів — в їх вільних хвилях, там сходять ся вони на розмову, на веселу годину, для розради, там і обговорюють вони усі справи приватні і публичні, усі сумні і веселі події емігрантського життя. А у всім тім водить рей — Він, одинокий тверезий, в п'яній громаді. Всему прислухує ся і все бачить, все знає що сказати до кого — для кожного має тепле слово; а в відповідній хвилі знає ще й поставити товариству „що ся ко́му любить“, чи виску, чи пиво, чи цигаро — і не стямить ся п'яна громада, як його думка стає її думкою, його „політика“ її „політикою“. І так стає він „басом“, паном громади.

Сальоністи се найбогатші люди — фінансова аристократія між українською імміграцією, се й найвпливовіші люди — „баси“ імміграції.

Гросерський бізнес. Дальшим важнішим бізнесом, якого підіймають ся українські іммігранти-бізнесмени, се склепарство — сторовий бізнес (store = склеп, магазин), в першій мірі торговля споживними товарами — гросерський бізнес. І сему бізнесови віддають ся радо іммігранти-бізнесмени, хоч сей бізнес не є вже так певний

і поплатний, як шинкарський бізнес. До него треба більше сприту і більшої інтелігенції, бо ту провадить ся вже бізнес далеко більшим числом товарів і о много різнороднійшим, як в шинкарській бізнесі, і ще товарами, котрих ціни на світовім ринку підпадають частим змінам; тож се вимагає більшої оглядности, бистрійшого перегляду і хоч якого-такого товарознавства. В шинкарській бізнесі всего того не треба — на всякий случай, коли треба, то в далеко

19. В українськiм сторі.

меншій мірі. При тім лучать ще нераз з торгівлею споживними артикулами торгівлю суконними товарами і убраннями, гальянтерійними товарами і т. п. Тож бізнес є ще більше скомплікований.

До веденя торгівлі споживними товарами потреба також більшого, зглядно, закладового капіталу. Льокаль мусить бути обширний, де усі товари могли би бути виложені до перегляду і вибору купуючим. Крім того треба

ще тримати коні, віз і поганяча „драйвра“ (driver), для розвізки по домах замовлених товарів, як се прийнято в З'єдинених Державах. І се, що до заложення такої „гросери“ потреба більшого капіталу, є причиною, що часто не один а кількох складає свої заощаджені гроші і спільно закладають стор; або умавляють ся на такий гросерський бизнес Спомагаючі Брацтва (на случай хороби і каліцтва), в котрий вкладають увесь або частину свого (братського) фонду, як уділи — тоді суть се так зв. „братські стори“; або в кінци сама громада, прим. церковна, закладає такий стор, з церковного фонду, і веде його на дохід церкви.

Але такі „компанійні“ або „брацькі“ чи „церковні“ стори часто, а нераз ще й дуже скоро, упадають, властиво переходять в руки одного, найспритнішого, звичайно управителя, котрий, як бизнес іде добре, „вишмарює“ решту спільників зі спілки і обіймає сам бизнес, як одинокий властитель. Се переводить він в той спосіб, що представляє спільникам або брацтву чи церковній управі, некорисний білянс і напирас, щоби спільники, Брацтво, чи церковна громада вицофали ся з бизнесу, „поки час“, він однак, „з доброго серця“, або „для патріотизму“, підіймає ся ще на „якийсь час“, „на пробу“, сам провадити дальше бизнес і зобов'язує ся їх сплатити, розуміє ся, під дуже корисними для него услів'ями, і стає сам одиноким властителем сего бизнесу...

Ще одним важнішим бизнесом є

Бучерський бизнес. Се бизнес масарський — торговля мясом (butchery). Сей бизнес вимагає також більшого капіталу — на уряджене льокалю „бучерні“, з ледівнею, на закупно товару і на удержане коня, воза і поганяча для розвізки замовленого мяса по домах. Але і сей бизнес оплачує ся не зле, бо всі іммігранти живлять ся головно мясом. І сей бизнес лучать часто з гросерським бизнесом або яким иншим бизнесом сторовим.

Крім висше згаданих чотирох головних бизнесів, суть ще деякі бизнеси, поважніші, яких підіймають ся україн-

ські іммігранти-бізнесмени, хоч уже рідше, до котрих однак потреба вже певної фахової умілости. Суть се:

Погребництво, підприємство, вимагаюче спеціальної умілости — бальзамованя мерців, відповідно до загально прийнятого в З'єдинених Державах звичаю — бальзамувати мерців. Се так зв. „ундердекерський“ бізнес (undertaker, чит. ендртекр=погребник). І сего бізнесу підіймають ся українські бізнесмени, хоч таких є лише кількох. І до сего бізнесу потреба більшого капіталу: треба держати повози „керичі“ (carriage), фастони „кочі“ (coach), візки „боги“ (bogy), а крім того коні і погоничів. Бізнес сей оплачує ся, бо „ундердекери“ винаймають ті повози, фастони і візки не лише до похоронів, але і до прогульок, весіль, хрестин і т. п.

Дальше суть ще бізнеси:

Перепродажи будівельних парцель і домів, так зв. „ріл-естейт“ (real-estate), — спекуляційний бізнес, який опирає ся не лише на перепродажи будівельних парцель „лотів“ (lot) і домів „гаузів“ (hous), але і на будові домів для їх дальшої відпродажи.

Друкарський. Сей бізнес є вже мало поплатний і слабо розвиває ся, а то через конкуренцію українських часописий, які, майже кожда, мають свої друкарні і переймають по найбільшій часті до себе всякі друкарські замовлення. Через те ті друкарі-бізнесмени ограничають ся до дрібних робіт, на малих машинах, а більші склади, на великі машини, віддають до відтиску до більших друкарень.

Книгарський — се також бізнес на меншу скалю, але добре оплачує ся.

Вкінці, поважнійший бізнес, так зв.

Банковий. Сей бізнес опирає ся на тім, що властитель такого „банку“ приймає від іммігрантів заощаджені гроші в депозит, або до пересилки їх до „старого краю“, або міняє старокраєві гроші на американські а американські на старокраєві. Крім того, деякі „банки“ мають ще асентури

деяких пароплавних компаній — займають ся продажию пароплавних карт; також посередничать іммігрантам в вишукуваню праці (employment office), а нераз займають ся ще й „адвокатською“ практикою: дають правні „поради“ іммігрантам в їх процесах в З'єдинених Державах, або в старім краю, вирабляють повновласти до процесів в старім краю, виготовлюють контракти купна-продажи ґрунтів в старім краю і старають ся о легалізацію підписів у австро-угорських конзулятах, „провадять“ навіть процеси в старім краю, прим. спадкові, переводять в старім краю інтабуляції і екстабуляції, полагаджують в конзулятах військові справи і т. п.

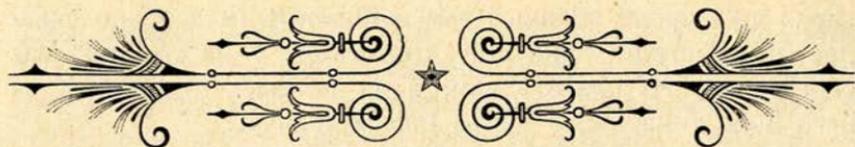
Сей бизнес є вже більш „інтелігентний“ і, щоби міг розвивати ся, мусить опирати ся на певнім довірю і повазі у широких іммігрантських кругах. Се й один з найрентовнійших бизнесів. Але дуже часто ті „банки“ надуживають довіря іммігрантів. Звичайно буває так, що такий „банкир“, стягнувши від іммігрантів по кількадесять або й по пару сот, а навіть і по пару тисяч заощаджених долярів до переховку або до пересилки їх до старого краю, привлащує їх собі і — зникає. Іммігранти, що зложили у него гроші, остають тоді нараз без цента... Ті часті крадежі й довели в кінци до того, що в деяких державах, як в Нью Йорку, Пенсилвенії, Огайо, Иллинойс ухвалено закони, які вимагають від кожного такого „банкира“ 10—15 тис. дол. кавції, і самі ті „банки“ піддано під державну контролю. Але се не много помагас.

Між українською імміграцією таких „банкирів“ ще не много, і, з виїмкою двох-трех, всі решта оперують дрібними капіталами. Але й між українськими „банкирами“ були вже крадіжи, навіть на кількадесять тисяч долярів.

Дрібнійші бизнеси. Крім висше згаданих, поважнійших бизнесів, є ще ряд бизнесів дрібнійших, сторових, яким віддають ся українські іммігранти, хоч уже рідше, і яких рентовність, переважно, цілком мала. Суть

се прим. торговці цукорками „кендами“ (sandy), тісточками „кексами“ (cake), тютюном і цигарами і т. п. Але суть ще іммігранти-ремесники, що ще в старім краю навчились якогось ремесла, і там, в З'єдинених Державах, ведуть своє ремесло даліше — не йдуть до фабрик — і з того ремесла живуть, прим.: шевці, кравці, шапкарі і т. п., але є також кількох фризівців, позолотників, фотографів, один-два бронзовники, косметики і т. п.

Житє побутове.

В послїднїм роздїлі, в уступах: „За зарїбком“, „Імїгранти-фармери“ і „Імїгранти-бизнесмени“ старав ся я представити условини, серед яких приходить ся працювати українським імїгрантам і подати в приближеню, що їм та праця дає. Тепер приходить ся менї зобразити житє побутове імїгрантів, як уложило ся воно для них поза варштатом праці — їх житє приватне, домове, родинне, і товариське житє поза домом, серед „своїх“ і серед „чужих“.

Перше, від чого зачну, се

Стрій.

Скоро лише приїде „грїнор“ або „грїнорка“ (greenhorn = новик) до З'єдинених Держав між своїх, перше, о що старають ся їх знакомі або рїдня, се вбрати їх по „америцки“. Вправдї, кождий емігрант чи емігрантка, ще в „старїм краю“, як вибирають ся до Америки, купують собі щось в родї „панського“ строю — дуже дешеvu тандиту за 20—30 кор., і в нїй являють ся перед своїми в „новїм краю“. Але се одїне не годить ся на американськїй землі, воно і інакше скроєне і в часї подорожи до Америки, на желїзницях, а особливо на пароплавї, так нищить ся, що уживати його в З'єдинених Державах не можна, хиба що найбільше при роботї, як робочий стрій. Тож перше старанє знакомих „грїнора“ чи „грїнорки“ — вбрати їх в американськїй стрій. В тїй цїли і ведуть їх

зараз до складів убрань і там вибирають їм все, що складає ся на стрій — від стіп до голови. І як „грінор“ має свої гроші, то платить сам, а як не має, то платять за него його товариші а він їм опісля сплачує.

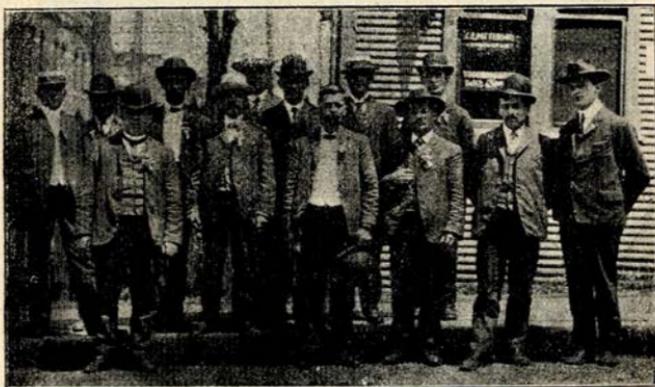
Стрій мужчин. Звичайно кождий іммігрант-робітник має три роди одіня: робоче, буденне і сьвяточне. Робоче визначаєсь передовсім трівалістю матерії; на форму-крій не звертає ся уваги, бо головне о що ту розходить ся, се—щоби то одіне було вигідне і дешеве. І ціле таке одіне, літне, без черевиків, можна набути за 2 дол., хоч звичайно купують трохи ліпше, за 3 дол.; зимове знова коштує 5—6 і 8 дол. Ті ріжниць в цінах залежать не лише від якости матерії, але і від того, до яких робіт їх уживає ся — инший є стрій, хочби лише в дечім, прим. для копальняних робіт а инший для фабричних робіт.

Робоче одіне складаєсь звичайно з черевиків, простого крою (в ціні 1'50—1'75 дол.); панчох (10 цнт. пара); верхних штанів, із синього полотна, джекове (50—60 цнт.); верхньої сорочки (50 цнт.); кафтану (2 і 3'50 дол.) і шапки (25 цнт.). В копальнях вугля і в желізних фабриках натягають ще великі скіряні, випхані клочем, рукавиці (50 цнт. до 1 дол.), а в каменоломах взувають ся, в літі, в спеціальні, бляхою підбиті черевики (50 цнт.), а в зимі в фільцові камаші, покриті гумою (1 дол.).

Се робоче одіне, хоч зшите з дуже трівалої матерії, не видержує при роботі звичайно довше, як 3—4 місяці; при працях в копальнях з'уживаєсь нераз і в двох місяцях; однак в фабричних варштатах видержує часом 5 до 6 місяців.

По роботі, вернувши домів і вмившись, переодягають ся робітники в ліпший стрій — буденний. Є се звичайно з'ужите вже трохи сьвяточне одіне. Се одіне — се звичайний, американський стрій маринарковий, вигідний, широкого крою — що саме є спеціальністю американського строю, барви сірої або цілком чорної. Звичайно не роблять ріжниць між одінем літним а зимовим, — купують

одія середно легкі, не надто докучливі в літі і не надто легкі на зиму. Ріжниця в ношеню одія в обох тих порах року є та, що в літі звичайно не носять камізельок, як се є майже загальним звичаєм в З'єдинених Державах. Рідко також носять в зимі теплі а тяжкі зимові обероки, — звичайно не носять ніяких нагорток, хиба деколи легкі, так зв. у нас Überzieher-и, носять зате теплі, вовняні спідні сорочки. В кінци, до сего, як і до сьвяточного строю, уживають ще ковнірики, краватку, маншети і черевики в красшім крою і з лекшої шкіри.

20. Група українських іммігрантів.

Сьвяточний стрій, се такий-же як і буденний, лише новий, і уживають його в сьвята і в часі забав, гостин, прогульок і т. п. Сей стрій є вже значно дорозший, як робочий, коштує 20—30 і 40 дол.; носить ся рік або й два, опісля уживають його як буденний стрій.

Треба ту ще й се згадати, що до цілости строю і вигляду американського, многи іммігранти бриють собі ще вуси і бороду:

„На печах“ і в малих місцевостях буденні зглядно сьвяточні строї суть скромнійші і дешевші, в ціні 15 а навіть 10 дол. Такі строї, в такій ціні, уживають взагалі старші люди, що не дбають так о „зверхність“. В тих менших

місцевостях і в „печах“, не все також носять іммігранти ковнірики, краватки і маншети. Взагалі там іммігранти менше дбають о стрій.

Стрій дівчат і жінок. Стрій дівчат-іммігранток рівнож не різнить ся нічим від загально уживаного в З'єдинених Державах жіночого строю, се так само „панський“ зглядно „дамський“ стрій, з всілякими примхами моди, хоч — не так кокетерийний, як європейський. Визначаєсь більшою простотою, але зате скроєний з більшим смаком

21. Група українських іммігранток.

і робить принаднійше враженіє, як європейський стрій. Цілий стрій — сукня, блюзка, капелюх, не такі також разячі барвами, як європейський стрій. Любують ся переважно в двох барвах: білій і чорній, і звичайно цілий стрій є або білий, або чорний, або скомбінований з обох тих барв: чорна сукня і біла блюзка. Часами уживають матерії з іншою барвою, але все старають ся уникати ріжнобарвности, і якої барви не був би стрій, все замітний наклін держати ся одної, найбільше двох барв. Також не уживають

пацьоркових нашивок, а як прикраси уживають коронки. Стрій взагалі є дуже легкий, навіть в зимі, зате для охорони перед студію уживають вовняних трикотів. Не уживають також шмінок, а рідко коли пудру. До строю, наконець, належать ще рукавички з м'якої, легкої скірки, так само черевики.

Як всюди між жіноцтвом, усіх народностей, так і у іммігранток-Українок, стрій — се найважнійший мотив їх журби, на се йде переважна частина їх зароблених гроший, задля него усе инше, як вигіднійше мешканє і поживнійший харч, сходить на другий плян.

Як лише приїде українська іммігрантка з старого краю, так зараз перебирають її в „дамський“ стрій — сукню, блюзку, черевики, капелюх, рукавички, і зараз починають її учити, як має в тім строю поводити ся, як дєржати ся, ходити і т. д. і доти не випускають її з дому, доки с'як-так не звикне до того строю і не привчить ся природно в нїм поводити ся. І треба признати, що українські іммігрантки скоро звикають до сего строю і легко набувають відповідних сему строеви манер, поставу і хід, і вони скоро, особливо, коли приїжджають до З'єдинених Держав молодими дівчатами, перетворюють ся по своїй зверхности, хоч лише по зверхности, в справдішні „лейди“ (lady).

Строї: сьвяточний, буденний і робочий, мало різнять ся від себе що до форми і матерії — се звичайно один і той самий стрій, лише в трех стадіях уживаня: новий є сьвяточним, трохи вже з'ужитий буденним, а більш з'ужитий робочим. Ціни такого строю ріжні, много залежить від вдачі дівчини, о скілько котра кладе більшу чи меншу вагу на стрій — на моду і на матерію, хоч, взагалі, кожда кладе на се велику вагу, і від того, де живе: чи в великім місті, чи в місточку або „на печач“. Стрій найновішої моди і з шовкової матерії коштує й 50 дол., стрій моди перебулої і з простійшої матерії, навіть 15 дол. Спеціальний робочий стрій, при таких роботах, де такий конечний

можна набути за 8 і за 6 дол. Се вже звичайний міський стрій, із простої матерії, в крою невибагливий.

Замужні іммігрантки — жінки робітників, вбирають ся вже о много скромнійше, простійше, їх стрій подібний цілком до строю старокраєвих міщанок. Лише жінки іммігрантів-бізнесменів вбирають ся вибагливіше, подібно як жінки середно-заможних міських кругів в старім краю.

22. Українська дівчинка.

Стрій дитий, хлопців і дівчаток, се звичайний стрій міських хлопців і дівчаток в старім краю, і хиба лише тим стрій американських хлопців різнить ся від строю міських хлопців в старім краю, що там всі хлопці носять аж до 14 р. життя короткі штанки (по коліна), а замість капелюхів кашкети.

На фармах. На фармах і мужчини і жінки не кладуть тільки ваги на стрій, як в містах, їх строї визначають ся власне скромністю і простою. Звичайний робочий стрій мужчин і женщин коштує не більше, як 5 дол., а сьвяточний 10—15 дол., і подібний до старокраєвого строю маломіщанського. Більше модного строю придержують ся лише дівчата, що на службі у німецьких або англійських фармерів або в готелях.

Мешканя.

Наперед можна вгадати доми, в котрих мешкають українські, і взагалі східно-європейські, іммігранти — се

найлихші доми, які суть в З'єдинених Державах — в тих сторонах, де ті іммігранти проживають. І на се впливає не лише те, що ті іммігранти взагалі не звикли мешкати в ліпших, огряднійших домах — їм в таких булоб навіть і не зовсім свійсько — але й те, що за ліпші, огряднійші доми треба би платити більший чинш, а на се вони, при їх зглядно малій скалі зарібкової платні, не можуть зважитись. Вкінци, майже усі ті іммігранти не вміють удержувати в мешканях чистоти, і з того — з бруду і неладу в їх мешканях — знають їх чужинці. В деяких навіть місцевостях властители домів не винаймають українським чи польським, словацьким чи малярським і т. д. іммігрантам мешкань

23. Компанійні доми для робітників.

в нових, вигідних і здорових домах, лише в старих, занечищених, нездорових. В нових домах мешкають ті іммігранти лише тоді, коли се їх власні доми, або новопобудовані „компанійні“, то є робітничі доми фабричних чи копальняних підприємств. Але й ті власні чи „компанійні“ доми не довго виглядають новими, їх скоро занечищують і вони скоро стають рівнож „старими“.

Головним лихом, задля якого ті доми не можна вдержати в чистоті і порядку, се надмірне число мешканців тих домів. Кожда родина, чи вона наймає мешканє, чи мешкає в своїм домі, майже ніколи не жиє сама, вона лише для себе лише одну кімнатку і кухню, а решта кімнат, 3—5,

відступає за місячною винагородою „бордінгерам“, і запаковує їх там тільки, кілько лише вдасть ся. Через те, в кімнаті, де найбільше моглоб мешкати трох-чотирох бордінгерів, мешкає їх 8—10, і де є місце на два, найбільше три ліжка, ставить ся їх тільки, кілько лише можна їх, одно побіч другого, помістити. О порядку і чистоті в таких умовах не може бути мови; ліжок майже ніколи не застелює ся, бо при денній і нічній роботі, в фабриках чи копальнях, денні робітники міняють ся з нічними — як одні встають, другі лягають. До того ще не всі робітники, вернувши з роботи, вважають за потрібне, перше їм покладуть ся спати — умити ся. Хоч знова — кілько хляпанини, болота і бруду на підлозі там, де робітники миють ся, коли не в спальні, то в кухні, де приготовлюєсь для них харч!

Доми, в яких мешкають українські іммігранти, се — з виїмкою Нью Йорку — звичайні одноповерхові, деревляні доми, легко будовані, з 4—8 а нераз і більше кімнатами, які в той спосіб розміщені — на американський зглядно англійський лад — що на долі, в партері, находить ся кухня і одна або дві або й три кімнати, як до величини дому, з котрих кожда, в засаді, має своє спеціальне призначенє: одна їдальня „дайнінг-рум“ (dining-room); друга гостинна, для прийнять гостей „парлор-рум“ (parlour); третя бюро́ва кімната „о́фіс“ (office), — а на першім поверсі — спальні „бед-руми“ (bed-room). В тих однак домах, де мешкають іммігранти, ті, що наймають ті доми, такого розміщення не придержують ся, а всі кімнати призначують на спальні, при чім одну кімнату займає газда з газдинею і дітьми, а решта, в партері, як суть, і на першім поверсі, віднаймають бордінгерам. І се є засада у іммігрантів. Лише маєтнійші з поміж іммігрантів, прим. „сальоністи“ або „сторники“, займають звичайно цілий дім для себе і служби, а „на борді“ не держать нікого, хіба, декуди, одногодвох. У тих, розуміє ся, кімнати вже чистіші і кожду кімнату уживає ся до того, до чо́го призначена, на англій-

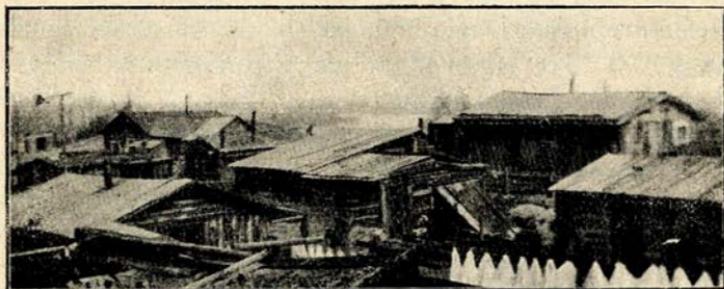
ський лад. Також і уряджене тих кімнат огряднійше, декуди навіть з певним комфортом.

Чинш. Чинш за цілий дім, бо звичайно цілий дім наймає ся, не всюди однаково високий, залежить се від скількості і величини кімнат і від місцевости. Звичайно — і на Сході і на Заході — наймають дома з 4—6 кімнатами, за місячною оплатою чиншу: в менших місцевостях 4—8 дол.; в більших 10 дол.; а в великих містах, як Джерзи Сити (Jersey City, N. J.), Бостон, Філадельфія, Балтімор, Пітсбург, Сент Луїс, Чікаго, Клівленд (Cleveland, O.), Бофало і т. д. — за дві кімнати 7—10, за три 10—15, за чотири 15—20 і 25 дол. В Нью Йорку за 3—4 кімнат 8—15 дол.

Бордінгери платять газді, на Сході: за само мешканє, без харчу 2'50—3'50 дол., рідко де 2 дол., прим. в Де-Лож (Des Loges, Mo), Бонне Терре (Bonne Terre, Mo) при копальнях олову, і на „печах“, або 4 дол. (декуди в великих містах), і за се дістають ліжка, посполу з одним-двома а навіть чотирма іншими бордінгерами, і ковдру. Крім того обовязана є газдиня прати їм біле, мати готову для них теплу воду до митя, як вертають з роботи, а в вугляних районах і взагалі в копальнях, прим. цементу, олову, мармуру і т. п. і декуди в місцевостях, де суть фабрики желізних виробів, прим. в Бофало, в Уест Сенєка (West Seneka N. Y.), обовязана ще змити кождому бордінгерови теплою водою карк і плечі. Також, коли бордінгер не є на харчи газдині, має вона зварити йому харч з віктуалів, які він її доставить. Декуди до сею борду належить ще й хлїб, декуди знова рано кава, декуди сіль до їди, мило до митя і інші подібні додатки. Декуди, хоч се вже рідко, платять бордінгери лише за ліжко — 50 цнт. на два тижні, а за варенє окремо 2 дол. на місяць, що остаточно на одно виходить — пересічно 3 дол. на місяць.

В Нью Йорку мешкають робітники не в таких деревляних, одноповерхових дімках — звичайно на передмістю, а в самім місті, в певних дільницях, в мурованих чотирповерхових каменіцях. Ті робітничі мешканя складають ся

з двох-трьох, найбільше чотирьох кімнат (з кухнею) і не поділені на діл і гору як всюди инде, а ціле мешканє містить ся на однім поверсі. Українські іммігранти наймають звичайно одну кімнату і кухню і розмішують ся в них так, що в кухні сплять газда і газдиня з дітьми, а в кімнатах 5—6 бордінгерів. Колиж мешканє складає ся з кухні і двох кімнат, то газда уживає для себе і своєї родини або кухню і фронтову кімнату (від улицы) „фронт-рум“ (front-room), а задну — спальню „бед-рум“ — відступає для бордінгерів, або для себе лишає тільки кухню, а обі кімнати відступає бордінгерам.

24. Робітничі доми „на печах“.

На „печах“, коли нема компанійних робітничих домів, мешкають іммігранти в цілком вже лихих, партерових дімках, серед неможливого стиску і бруду.

Так є на Сходї, в державах приатлантицького побережа. На „далекім Заходї“ — „фар уест“ (far West), в державах побережа Спокійного океану: Уешінгтон, Орігон, Келіфорніє, Айдаго, Монтене і т. д. мешкають українські іммігранти або у „своїх“, як на Сходї, або у Англіїців, Німців, Словаків, або в готелях, а в копальняних районах, в далеких, відлюдних гірських провалах, також в готелях копальняних компаній (підприємств), побудованих лише для робітників, занятих в тих копальнях.

Мешканє в приватних домах, при родинях, коштує 4—5 дол. міс.; в готелях, в містах 3—5 дол. тижнево; в компанійних готелях, за цілу кімнату 5 дол. міс., а за пів кімнати, то зн. за мешканє в двох, 2:50 дол. міс.

В лісах, при зрубках, мешкають в бараках, побудованих лісними компаніями, і те мешканє вчислене вже до платні.

Мешканя дівчат. Що до мешкань дівчат, треба передовсім зазначити се, що українські дівчата-іммігрантки не живуть так розсіпані по цілій території З'єдинених Держав, як іммігранти-мужчини, — вони держать ся більше великих міст і найблизших околиць тих міст, де служать по реставраціях, готелях, в приватних домах (англійських, жидівських, німецьких, українських, польських і т. д.), і в фабриках, в яких можуть мати роботу. „На контрах“ (country), на провінції, по менших містах і місточках і цілком малих місцевостях живуть лише ті, що суть при родичах, або, що в тих місцевостях суть фабрики, що затруднюють робітниць, прим. в прядільнях, в фабриках шовкових виробів і т. п.

Місцевости, в котрих по найбільшій часті осідають українські дівчата-іммігрантки, суть: передовсім Нью Йорк і околиці Нью Йорку, як Йонкерс (Yonkers N. Y.), Джерзи Сити (Jersey City N. J.), Блумфілд (Bloomfield N. J.), Песейк (Passaic N. J.); дальше Філадельфія, Пітсбург і околиця: Алегени (Allegheny, Pa), Гомстед (Homestead, Pa), Брадок (Bradock, Pa), Мек-Кисракс (Mc Kees-Rocks, Pa), Мек-Киспорт (Mc Keesport, Pa); вкінці: Бофало, Клівленд, Чикаго, Мінеаполіс (Minneapolis, Minn); крім того менші міста, як Скрентон (Scranton, Pa) і околиця: Олифант (Olyphant), Мейфілд (Mayfield), Уілкіс-бери (Willkes-Barry), Плімаут (Plymouth); Алентаун (Allentown, Pa) і околиця: Нордгемптон (Nordhampton), Сементон (Cementon); Шенандо (Shenandoah, Pa) і Шамокин (Shamokin, Pa).

Коли іммігрантки суть на службі в приватних домах англійських, то мають для себе окрему, цілком прилично

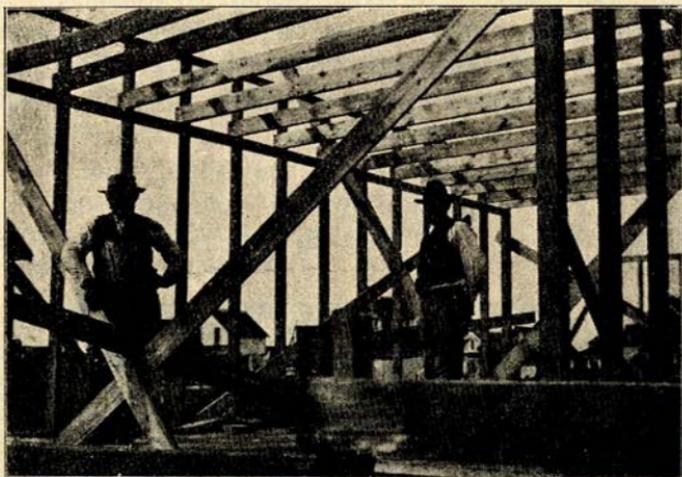
умебльовану кімнату, і можуть уживати ще щодня купіль. На службі в жидівських родин, окремих кімнат звичайно не мають і сплять в кухні. Ті знова, що служать в готелях, мають все окрему кімнату, посполу з двома-тремя іншими служницями. Так само ті, що служать в реставраціях, наколи там мешкають, — колиж там не мешкають і до служби доходять, то мешкають на борді у іммігрантів, так як мужчини-„самотні“. У тих іммігрантів мешкають і усі фабричні дівчата-робітницї, що не суть при родичах. І ті дівчата-робітницї, коли збересь їх таке число, прим. 5—6, що можуть заняти самі окрему кімнату, то мешкають самі в тій кімнатї, окремо від мужчин-бордінгерів, колиж є їх менше і вони цілої кімнати заняти не можуть, то мешкають разом з мужчинами-бордінгерами і сплять звичайно на осібних ліжках, нераз однак таки на одних ліжках з мужчинами. За борд платять звичайно тільки, що мужчини, декуди менше о 1—1.50 дол.

В Нью Йорку виробив ся знова звичай, хоч не загально прийнятий, що дівчата наймають для себе окремі мешканя, особливо ті, що вже довше побули в З'єдинених Державах; — збересь їх з 8—10, наймуть дві-три кімнати і кухню (ціле мешканє) і так разом мешкають і спільно газдують. Випадає тоді на кожду за мешканє 1 або 2 дол. на місяць, відповідно до висоти чиншу і числа мешканок. Порядки в дома веде або кожда з них по черзі, і то кожного дня або кожного тижня инша, або наймають яку старшу жінку і та порядкує їм в мешканю і варить їсти.

* * *

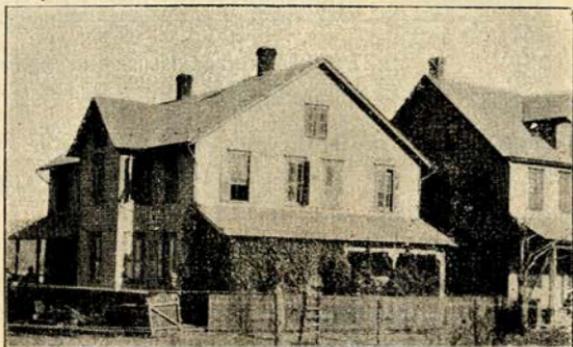
Я вже згадав, що українські іммігранти мешкають не лише в домах найманих, хоч в тих переважно, але й в своїх, власних. На перший погляд, коли приїхати в яку місцевість, де живють українські іммігранти, число таких домів може видаватись навіть досить значне, але коли порівнати загальне число усіх українських іммігрантів в З'єдинених Державах і протяг часу, через який вони туди емігрували і ту посе-

лялись, число тих домів є цілком мале. Хоч, щоби мати власний дім, на те не треба великої готівки грошей. Нераз

25. Будова американських деревляних домів.

вистарчить лише пару соток доларів, — решта лишаєсь на сплату, пять або десять - річну, так, що рати рівняють ся майже місячному чиншови. Та все таки, треба се признати, в послідних часах замітне вже між українськими іммігрантами значне заінтересоване і змаганя до будованя згл. набуваня домів на власність.

26. а) Доми українських іммігрантів.

Доми українських іммігрантів, нічим не ріжнять ся від домів „американських“ — всі вони однаково будовані, і що

до матеріалу і що до розкладу кімнат, і всі тим самим одноповерхові. Також майже всі деревляні — мурованих зглядно дуже мало — і дуже легко будовані, з тонких палів і дощенок, однак вязане тих дощенок з палями так дотепно сконструоване, що, хоч як легкий сей матеріал і тонкий, доми ті суть дуже витривалі і представляють ся не згірше.

Вартість тих домів ріжна, звичайно, ціна їх хитаєсь між 1000 а 2000 дол., але суть і дешевші, на 500 дол. і дорожші, на 3, 5 і 20 тис. дол. Суть також іммігранти,

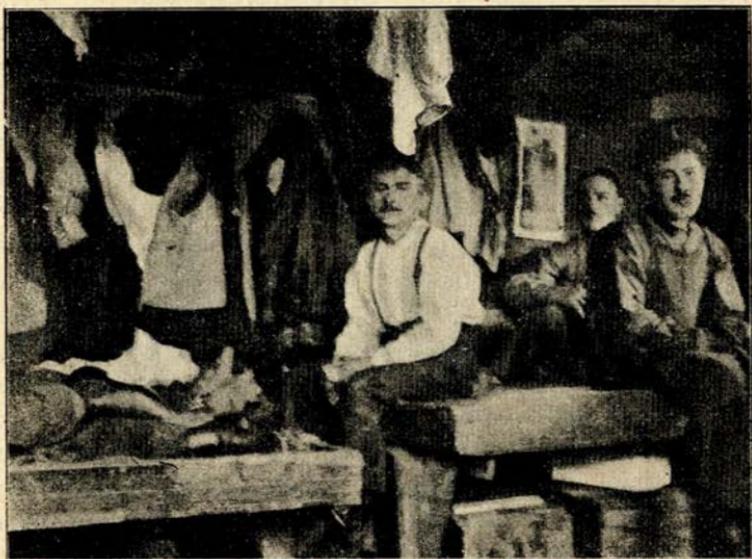
27. б) Доми українських іммігрантів.

що мають по 5—10 домів, вартости 20, 50 і 80 тис. дол. Ціни тих домів залежать впрочім, не лише від матеріалу і величини дому, але й від місцевости — чи се більше чи менше місто, і від самого положеня дому в даній місцевости — чи сей дім лежить ближше середини міста чи далше, чи при одній з головних улиць, чи бічних, чи на розі, на „корнері“ (corner), чи в ряді інших домів. При тім — се характеристичне для американського, чи радше англійського способу будованя домів — кождий дім є будований окремо для себе, віддалений від сусідного хочби лише на пару цалів, в імя старої англійської засади: мій

дім — моя твердиня (my home — my castle), — лише в центрі великих міст, де впрочім українські іммігранти не будують ся, сего віддаленя між домами не заховує ся — задля величезної дорожнечі місця. Також ті дома суть асекуровані від огню, як се загально прийняте в З'єдинених Державах, що впрочім конечно, зі згляду на легко запальний матеріял, з якого ті дома побудовані.

* * *

Внутрішнє урядженє мешкань. Внутрішнє урядженє мешкань українських іммігрантів, беручи загалом,

28. В кімнаті бордінґерів.

цілком примітивне, а що до чистоти і порядку, то, як вже я про се згадав, просто неможливе. Ще кімната газди і газдині, ту можна би навіть сказати, що газдині, о скільки лише се можливо, все таки старають ся вдержати в газдівській кімнаті якийсь порядок і чистоту, а навіть, о скільки дозволяє на те фінансова сила газди, старають ся надати тій кімнаті

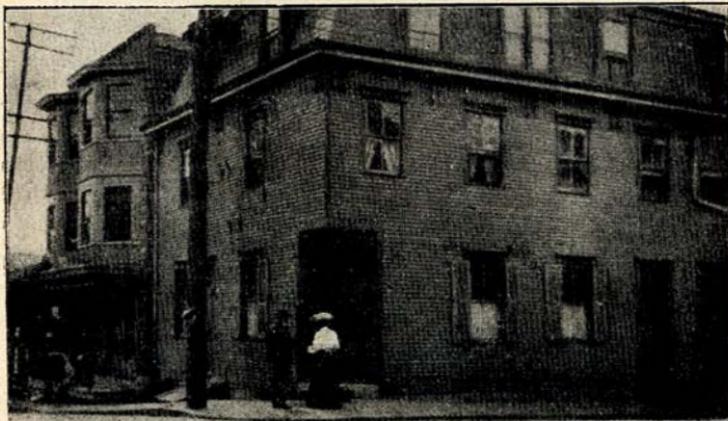
певну улуду комфорту; старають ся навіть о чистоту в кухні, принайменше на дообідний час, коли ще нікого із столівників нема; але поза сею газдівською кімнатою і кухнею, решта кімнат визначає ся брудом, серед якого просто гидко пробувати. Кімнати малі, звичайно 8—10 стіп широкі, 9—10 стіп довгі, 8—10 стіп високі; доокола під стїнами ліжка, з вузким проходом між ними, котрий і так звичайно заставлений куфрами, і одно-два крісла, як взагалі суть крісла; стїни брудні, обвішані ріжними аноновими образками місцевих склепарів і шинкарів, і з зеркалом, звичайно надбитим і не все в рамках; крім сего, ще ціла одна стїна, або сходи, що ведуть в гору до тих кімнат, обвішані всіляким шматєм — на переміну, раз робочим, раз сьвяточним — бо рідко де є осібна кімната на шмате або принайменше шафа.

В кімнатї газди уряджене, як вже я згадав, трохи лїпше. Передовсім — чисто, вікна обслонені звичайно фіранками і обложені цьвітами в вазонках; на середині стіл, накритий чистою скатертию або й плюшовим коверцем; доокола крісла, звичайні або плетені; під стїнами ліжка, з чистою постїлю, коло ліжка колиска, дальше софка, комода, а нераз ще й шафа на одїне. Над ліжками образи сьвятих, над софкою або комодою зеркало, немале, і много фотографій — своїх, рідних і знакомих. Побіч ще ріжні інсератові ілюстрації, з відривними календарями — від місцевих склепарів і шинкарів, і майже всюди портрет бувшого президента З'єдинених Держав Лінколна, а нераз ще й Уешінгтона. На комодї начине: тарелї, склянки, збаночки і т. п.

Також в кухні досить опрятно — о скілько се не пора їди, коли сходять ся бордінгери рано на сніданє, а вечером на вечеру, зглядно обїд. А навіть і опісля, скоро бордінгери вийдуть з кухні, старають ся газдинї зараз привести знова в кухні лад і чистоту — змивають стіл і підлогу, лавки і крісла і уставляють все на своє місце. Уладжене впрочім кухні цілком просте: в кутї желїзна кухонна

піч, солідного виробу, дуже практично скомбінована — для варення страв, печеня м'ясних потрав, хліба зглядно булок, і варення горячої води. Коло кухні малий стіл для куховарських потреб, а по противній, звичайно, стороні довгий харчівний стіл для бордінгерів.

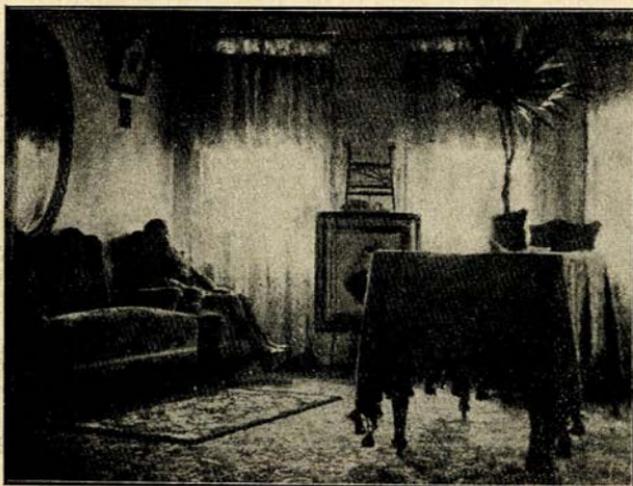
Так є у біднійших газдинь, зглядно газдів, простих робітників. Інакше представляє ся докове уряджене у мастнійших іммігрантів — у тих, що мають ліпше платні роботи в фабриці або в копальні, або у бизнесменів. Многі з них мають власні доми і уряджують ся у них вигід-

29. в) Доми українських іммігрантів.

нійше, а навіть з певним комфортом, що для них тим лекше, що звичайно держать менше число бордінгерів або й жадних, і цілий дім уживають самі, і, коли се бизнесмени, ведуть там свій бизнес. Кімнати уживають відповідно до їх призначеня: в першій — в „парлор-румі“, гостинній, приймають гостей і взагалі чужих, і сю кімнату старають ся урядити як найприличнійше — на скілько кого на се стане; звичайно оббивають підлогу килимом „карпетом“ (carpet), на середині кімнати ставлять столик, накритий плюшовою скатертю, а на ній альбом з фотографіями;

під стінами софа і фотелі, оббиті шовковою або плюшовою матерією, комода, туалетова шафа, з великим зеркалом, декуди ще п'яніно; на стінах портрети газди і газдині, декуди ще й портрети визначніших мужів з української минувшини і сучасних „патріотів“, побіч фотографії рідні і знайомих, над софою велике зеркало, а крім всего того, конечно ще, портрет Лінколна. Коли се гостинна кімната не бизнесмена, то містить ся ще в ній бюро і етажерка на книжки, колиж бизнесмена, то те бюро містить

30. Гостинна кімната у українського бизнесмена.

ся вже в бизнесовій галі — в шинку або в склепі. Вікна обслонені фіранками. Слідуюча кімната „дайнінг - рум“, їдальня, уряджена просто, але прилично, меблі з ліпшого матеріялу і красшої роботи; на середині стіл, докола крісла; під стінами шафа на начине, по противній стороні отомана, а на стінах знова анонсові образи знатних фірм, цілком, впрочім, гарні, з американських побутових тем. Трета кімната — кухня, уряджена поєдинчо, як у всіх іммігрантів. Коло кухні находить ся ще нераз кімнатка — спіжарка, на віктуали, або в самій кухні вставлена в стіні шафа на

віктуали. На горі, на поверсі — спальні: для родини, для гостей і для служби. Освітлене газове або електричне.

Умебльоване мешкання маєтнійшого іммігранта коштує, як меблі нові: 300—500—600 дол., з того: ліжка (мосяжні) 25—30 і 50 дол., килим до парлор-руму: 25—30 і 40 дол., шафа 25 і 30 дол., бюрко 20—30 дол., п'яніно 200—400

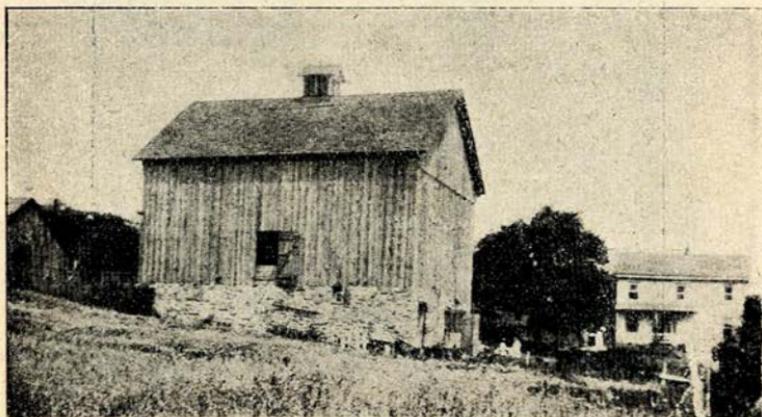
31. Спальня у українського бізнесмена.

дол., піч 20—30 дол. Більше вартні урядження іммігранти асекурують, хоч се вже рідше.

Мешкання на фармах. На фармах, в східній полові З'єдинених Держав, в державах атлантицького побережа, на терені великого фабричного і вугляного промислу, доми українських фармерів, бувших робітників, не ріжнять ся від домів фармерів інших народностей і взагалі від загального типу американських домів. Всі збудовані з дерева, легко, як доми по містах, і так само одноповерхові, з таким же самим розкладом кімнат, на англійський лад. Цілий дім замешкує фармерська родина зі службою, — бордін-

герів не держать. Через те в домах на фармах о много чистійше і поряднійше, як в домах в містах, хоч — і ту нераз лучає ся грубе нехарство. Внутрішнє урядженє кімнат подібнє як у газдів-робітників по містах, невибагливе, але приличнє. Коли-ж українські іммігранти купують фарми від Англіїшів або Німців і т. п., то тоді урядженє те буває значно гарнійше, бо тоді з фармою набувають і ціле внутрішнє англійське чи німецьке урядженє. Доми переважно асекуровані.

В Норд Дакота доми українських фермерів ріжні, всілякого типу — від найпростійших землянок, до гарних,

32. Дім і господарські будинки на фармі.

просторих, одноповерхових двірків. Се залежить від кожочасного доробку фермера. Найпростійші „доми“, се звичайно одно або дво-кімнатові будки, збиті з дощок і палів і обліплені землею або глиною, з плоским дахом, обложеним дернею, яка до року обростає всіляким зілем-хабазем. Се цілком малі дімки, до 12 стіп широкі і 20 довгі. Внутрішнє урядженє цілком примітивнє: ліплена піч, збите з дощок широке ліжко, стіл і одна-дві лавки. Мешкає ту ціла родина а при ній кури а часами ще й одно-двоє поросят.

Сі дімки — тимчасові, кождий буде ся так на сам початок, скоро лише осяде на фармі-гомстеді; але як лише стане можливо, зараз старає ся побудувати ся наново, ліпше, простірнійше. І звичайно, вже по пару літах переносить ся з землянки до більшого домику, вигіднійшого, деревляного або хочби і ліпленого, побудованого на старокраєвий спосіб, обширнійшого, з двома, трома або чотирма кімнатами. Уряджують ся в тих кімнатах на старокраєвий спосіб і старають ся держати в них лад і чистоту. Вартість тих домів ріжна, залежно від величини і матеріялу,

33. Гостинна кімната у українського фармера.

з якого ті доми збудовані, суть доми вартости 800 і 1000 дол., суть і гарні, одноповерхові доми з 8 кімнатами, вартости 5 тис. дол. В тих домах і уряджене більш американське, на 250—300 дол.

В решта фармарських кольоніях, в державах Верджініє, Тексас і т. д. майже всі доми побудовані після одного, американського типу, лише ріжної величини. Але суть і малі партерові дімки з двома кімнатами. Ті доми, в тих кольоніях, звичайно неасекуровані. Уряджене кімнат у тих

домах таке, як по інших кольоніях, і менш або більш достатне, залежно від доробку фермера.

Харч.

З харчом уряджують ся українські іммігранти так, що або всі, що живуть в однім домі, то є: газда з родиною і бордінгери харчують ся разом, на спільний рахунок, або газда з родиною окремо, а бордінгери, кождий за себе знова окремо. Коли всі харчують ся разом, на спільний кошт, тоді газдиня бере із склепів усі потрібні віктуали, і опісля, що два тижні, по „пейді“ (pay-day), розплаті в фабриці, або з кінцем місяця, счислюють квоту, на яку побрано віктуали, і розділюють її на кожного поголовно по рівній частці, з виїмкою газдині і дітий, за котрих числить ся інакше. На кожного, з виїмкою газдині і дітий, припадає тоді 10, 12 і 15 дол. на місяць. Газдині платять звичайно лише половину поголовної частки, хоч не всюди, прим. в районі твердого вугля (antracith) в Пенсилвенії, платять звичайно на рівні з усіма; декуди знова не платять нічо. За дітий до 6 або 7-літних, а декуди до 4-літних, не платять ся звичайно нічо, від 6 зглядно 4 або 7-літних до 10-літних, або поки не йдуть на роботу, платять ся половину поголовної частки. Декуди знова, газдиня, як не має дітий, не платить за себе нічо, як-же суть діти, то за дітий не платить нічо, а за себе половину. А знова декуди за троє дітий платить ся як за одного дорослого.

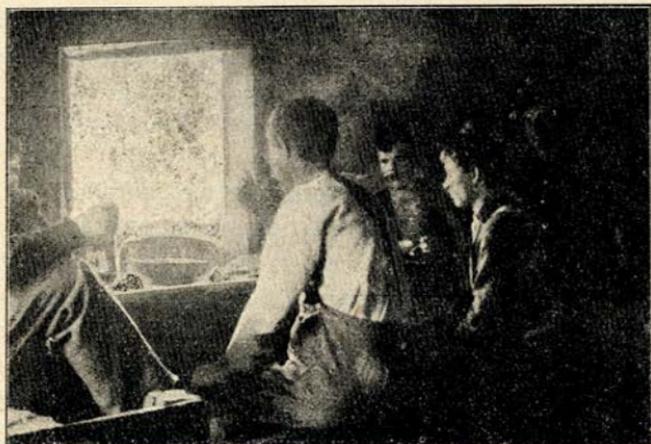
Коли бордінгери не харчують ся спільно, а кождий окремо, тоді газдиня варить їм лише те, що вони собі замовлять, бере в склепах віктуали, кождому на осібну книжку, і кождому осібно приготовлює страви. Тоді харч коштує бордінгера 8—10 дол., значить менше, хоч платить за віктуали доросше, бо в тім случаю газдиня не купує віктуалів гуртом, а подрібно, кождому окремо. Але тоді відживляють ся бордінгери гірше. Так уряджують ся звичайно ті, що коштом свого здоровля хотять зложити більше грошей.

Буває також так: кождий бордінгер бере окремо для себе, на свою книжку, мясо від масара, а решта — муку і ярину, беруть усі разом на спільну книжку; або, прим. в державах Канетікат, Месечуссетс, Род Айленд: бордінгер бере зі склепу на свій рахунок хліб, ярину, з виїмкою капусти, і мясо, а каву, рано на сніданє, а до обіду капусти і гербату (чай), і до вечері гербату, а крім того ще сьвітло, дає газда, а бордінгер платить за то, разом вже з оплатою за мешканє, 1 дол. тижнево, що на місяць, виносить поверх 4 дол., значить, понад 1 дол. більше як звичайно платять бордінгери за місяць за мешканє. Вкінци, декуди суть бордінгери на харчи у газди, і тоді за мешканє і харч разом платять місячно 15, 17 і 18 дол. В тім случаю жадають нераз газди від бордінгера, як той не є його знакомим, 10 дол. поруки, або хтось другий мусить за него заручити, щоби не втік перед заплаатою за мешканє і харч.

Так є на Сході, в державах приатлантицького побережа. На „Далекім Заході“ знова, в державах побережа Спокійного океану, харчують ся бордінгери або у газди, де мешкають, і тоді платять за все разом: у „своїх“ 25—27 дол. міс., а у Англіїців, декуди, приміром в Спокені (Spokane, Wash.) 5 дол. тижнево, а декуди, прим. в Бют (Butte, Mont.) 30 дол. на місяць; декуди знова, особливо в копальняних районах, харчують ся також в реставраціях „компанійних“ готелів, де й мешкають, і харч там дуже добрий, ситний і смачний, хоч і недешевий, бо денно за сніданє, обід і вечеру, платять 1 дол. Там страви подають на полумисках і кождий бере, кілька хоче. В містах знова харчують ся в реставраціях, а коли мешкають в готелях, то в готелевих реставраціях. Так само в великих містах, прим. в Сен Франціско, і там за сніданє або обід або вечеру платять 10—20 цнт.

Іммігранти, коли харчують ся у „своїх“, то їдять, на Сході: рано, на сніданє: печене мясо, волове або вепрове, або кусень ковбаси, або кусень шинки, до того хліб (білий),

і кава з молоком; або знов: яйці, хліб з маслом або сиром і каву, чорну або з молоком, або чай. В полудне, в часі перерви в роботі — смажене м'ясо волове або вепрове, звичайно пів, рідше цілий фунт, або шинку і хліб, декуди „паї“ (pie), овочеві тіста, та ще й каву, чорну або з молоком — се забирає собі звичайно кождий з собою до фабрики в „дінерці“. На вечеру зглядно обід, по денній роботі, їдять: росіл з бульбою, макараном або рижом, або яку зупу, або борщ, дальше — м'ясо волове, вепрове або бараняче, звичайно не більше як пів фунта, до того з ярини: бульбу або капуста, огірки, фасолу, горох, риж і т. п.,

34. Бордінґери при обіді.

вкінци ще нераз кашу або пироги; до м'яса, звичайно, сос помідоровий „томейтовий“ (tomatos). По вечері, як по кождім їдженю, чай або каву з молоком — після американського звичаю, хоч прим. в Нью Йорку і по деяких інших містах, замість кави або чаю пють пиво.

На „Далекім Заході“ іммігранти, як харчують ся у „своїх“, то їдять так само, як на Сході, колиж харчують ся в реставраціях, то їдять „американські“ страви і на американський спосіб приладжувані — много солодоши а м'ясо

на пів упечене, і так, рано: вівсяну кашу, сильно поцукровану, з молоком, мясо — звичайно бифстейк, або шинку, або яйці; в полудне: росіл або зупу, знова бифстейк або ростбиф, або вепровий котлет, або шинку, і лігуміну: пудінг або пай; на вечеру: зупу і знов яке мясо. По кождім їдженю пють каву з молоком, або чай, або молоко, пиво або вино.

В лісах, при зрубках, їдять американські страви в їдальнях-бараках, і харч з мешканем вчислені до платні.

Постів в З'єдинених Державах загально не придержує ся. Не придержують ся їх і українські іммігранти. Виїмково лише, і то звичайно сьвіжо-прибувші іммігранти, старають ся задержати піст у пятниці, але то не надовго їм удає ся, і ті пости зводять ся до одного лише посту, раз в рік, в велику пятницю. Тоді, замість м'ясних страв, їдять мучні: пироги, клюски, яйці, або таки просто бульбу, капусту, горох і т. п.

Харч в Америці українським іммігрантам взагалі не смакує. Вправді, поволи привикають до него, але все мило згадують про свій старокрасвий харч — особливо старші іммігранти, котрих жолудок привик у старім краю до інших страв і приправ. Діти знова до сего „американського“ харчу скоро навикають і загально собі його смакують. Треба однак і се зазначити, що взагалі українські газдині не уміють приправляти страви смачно і добре, а друге, що іммігранти загально купують найгірші віктуали, щоби як найдешевше все вийшло.

Харч дівчат. Дівчата, коли служать в приватних домах, їдять те, що усї домові, колиж служать в реставраціях або готелях, їдять реставраційні страви. Харч тоді є американський, але поживний і тоді дівчата добре відживляють ся. За харч, розуміє ся, не платять нічо. Фабричні однак робітницї відживляють ся вже гірше, а нераз цілком таки лихо. Ще коли суть на борді у „своїх“ і харчують ся спільно з газдою, газдинею і бордінгерами, тоді харч принайменше що до скількості уйде, бо приправа страв лиха і якість віктуалів лиха. Колиж харчують ся окремо,

тоді їх відживлюване цілком вже є неvistарчаюче. Звичайно їдять тоді лише раз на день мясо (в вечер), а рано і в полудне пють лише каву, часами чай, з хлібом і з молоком, або каву з хлібом і „джелі“ (jelly), овочевим соком, в дешевих молочарнях, часами за 1 цнт., або також каву і хліб з топленою солониною за 3—4 цнт., або навіть таки просто хліб „з мустриком“ (муштардою). Се з надмірної ощадности, щоби при лихим зарібку заощадити на стрій, а нераз і для родичів — в старім краю, на сплату банкових довгів, або таки собі — на посаг. В тій ощадности доходять нераз до того, що живуть через день лише кавою за 10 цнт. і лише десь-колись зважать ся на кусень мяса.

На фармах. Харч українських фармерів більше зближений до старокрасового. А що живуть на поли, на вільнім воздусі і ту працюють, то суть здорові і мають апетит, тож і споро їдять, тим більше, що всі майже споживні артикули, се продукти їх власної праці на їх фармах — не куповані. Рано їдять: борщ або закрашку або росіл і пироги, богатші ще й мясо; на полудне: то само що рано, з додатком якої ярини: бульби, капусти і т. п.; те саме на вечеру. При тім пють більше молока, а до страв додають більше омасти, як фабричні або копальняні робітники — сеж все своє. Пють також каву. Крім того червоне, каліфорнійське вино, нераз пиво — ячмінне, свого виробу. Декуди держать пчоли і уживають меду, до харчу і як напій.

Я вже згадав, що українські фармери в прибережній полосі Атлантицького океану, а також в Норд Дакота, не держать бордінгерів, кожда родина жие сама і займає цілий дім, хіба що має службу. Але в Верджинії і в Тексас, держать таки декуди бордінгерів, а то в Верджинії лісних робітників, занятих при зрубках лісів, а в Тексас робітників, занятих при управі бавовни. Ті бордінгери їдять то само що й газди, і за борд цілий (то є за мешканє і харч) платять в Верджинії 2-50 дол. на тиждень, а в Тексас 15 дол. на місяць.

Заняття іммігрантів в вільних хвилях.

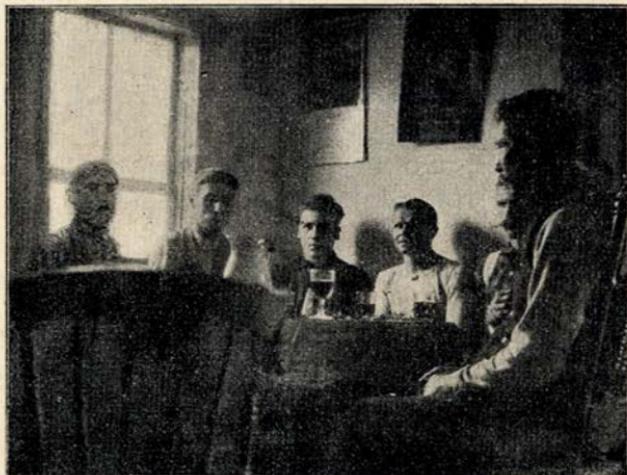
Вільні хвилі для іммігрантів в будні дни починають ся вечером по роботі, а в суботу від 2 год. по пол. Ті, що працюють вночі, мають цілі будні дни вільні. Вільні будні дни мають робітники і тоді, коли здержана в фабриці, чи копальні робота, коли фабрика стоїть „штапує“ (stop), і коли є стрейк. Крім тих будних днів, мають ще робітники вільні неділі, а зі свят велику п'ятницю „гуд фрайдей“ (Good Friday), однак лише в державах: Фларіде, Лузіяне, Мінесоте і Пенсилвеніє, і перший день Різдва — 25 грудня, у всіх союзних державах. Інших святочних днів (церковних) в З'єдинених Державах не святкує ся. Зате є кілька свят союзних або поодиноких держав. І так: д. 1. січня, який святкують у всіх державах з виїмкою держав Аркензас, Деллауер, Джорджія, Кентоки, Мейн, Мессечусетс, Нью Гемпшир, Род Айленд, Саут і Норд Керолайне; д. 12. лютого, день уродин Ейбрегема Лінколна, в більшій половині держав, і д. 22. лютого, день уродин Джорджа Уешінгтона — у всіх державах, з виїмкою Елебаме, Аркензас, Фларіде, Иллинойс, Индісне, Айоуе, Кензес і Тексас; д. 30. мая, день „вінчання могил“ — „декорейшн дей“ (Decoration day) — лише в державах: Колорейдо, Канетікат, Мейн, Мічіген, Нью Гемпшир, Нью Джерзи, Нью Йорк, Пенсилвеніє, Род Айленд і Вермонт; д. 4. липня „фор джулаї“ (4 July), день проголошення незалежности З'єдинених Держав Америки — у всіх союзних державах; „День праці“ — „лейбор дей“ (Labor day), свято в честь праці, першого понеділка місяця вересня, яке святкує ся в переважній частині східних держав; „День подяки“ — „денксівінг-дей“ (Thanksgiving day), по пільних зборах, в дни, який назначує що року президент Союзу а проголошують у всіх союзних державах говернери.

Вільні хвили по роботі.

Мужчини. По роботі, вечером, умившись і перебралась в буденне одіне, сїдають іммігранти до вечері, зглядно обїду. Декотрі відмавляють перед їдою молитви. По вечері, яка не триває довго — найбільше пів години, встають усі від стола, і — одні ідуть на гору, до своїх кімнат, другі на прохід або за орудками до міста. Ті, що остають в дома, звичайно кладуть ся на ліжка (крісел дуже часто нема), і, або розповідають собі про роботи, або про „старий край“ — про те, які там податки, яка біда, а які в Америці гаразди, розуміє ся, як „йде робота“ і є добрий зарібок; а кому спішно „до краю“, де лишив жінку й діти, той цілий час не говорить про нічо иншого, як лише коби чим скорше дістати ся до краю. Часто сходить розмова на „політику“, то є на „попів“, з чого скоро переходять на „віру“: яка ліпша, уніяцька чи православна, — тоді „дискусія“ буває дуже оживлена, і нераз кінчить ся сваркою, лайкою а навіть бійкою. Або знова розповідають собі казки. Часто сходить бесїда на плиткі, грубі дотепи, на обмови дівчат і т. п. Нераз посилають по пиво або виску і пють, при чім співають, о скільки взагалі можна се назвати співом. Як нема охоти оповідати, беруть карти до рук і грають „дурака“. Часами, як трафить ся побожна компанія, співають побожні пісні або читають ріжні богослуженя, або „Божі листи“, „Геновефу“ і т. д. Як трафить ся інтелігентнійший кружок, читають поважнійші оповіданя або часописи — звичайно, один на голос усім. Інші знова пишуть листи, собі або другим, тим, що не вміють писати. Інші латають шмате, біле і т. п. А в суботу, як не йдуть на забаву, на „баль“, уряджують в дома забаву — приносять пиво і виску і пють. Нераз сам газда, що вміє ходити коло бизнесу, замовляє пиво і виску, нераз ще й музику, і сам уряджує забаву своїм бордінгерам, — тоді всьо, що жие в дома, бере в тій забаві участь, газда, газдиня і бордінгери — хлопці і дівчата. Тоді вечер і ніч проходить живо,

гамірно — пють, співають, гуляють, кричать і сварять ся, знова, звичайно, із за „публичних“ справ, то є за попів і віри; вкінці, попивши ся, засипляють.

Ті, що по вечері не лишають ся в дома, а йдуть до міста, то або проходжують ся по улицах, або йдуть до „салуну“, де є компанія, або йдуть грати „в кульки“ (в білярд), або в круглі; а в суботу вечером, як грає в сальоні „музика“ — в бічній галі до танців, йдуть на музику. Нераз змовить ся двох-трех гуляк і самі уряджують, на своє ризику, музику, „баль“ — наймають галю до танців, музику, назна-

35. В гостині у кума.

чують вступ, спрошують молодіж, а дохід з забави беруть собі.

В неділі ідуть рано до церкви, на богослуженя, потім, пополуднувавши, лягають спати, або ідуть — одні до сальону — задним входом, бо фронтовий замкнений, і там просиджують уже до пізна в вечер, другі в гостину до кумів або знайомих, або знова приймають у себе гостей, і ту знова частують себе пивом і вискою.

Дівчата. Вільні хвили у дівчат починають ся, так само як у мужчин, звичайно, доперва в вечер по цілоденній праці, в фабриці, в реставраціях, чи на службі в приватних домах. Ті однак вільні хвили не всі дівчата проводять однаково. Ті, що живуть при родичах, або суть на службі в приватних домах, отже суть під більшим доглядом родини, своєї чи чужої, у котрої служать, ті у всім менше-більше примінують ся до домових звичаїв, принятих в родинях, при яких живуть, і у тих вільні хвили не визначають ся нічим особливим, — вони властиво для себе не живуть, бож навіть ті, що живуть при родичах і ходять в день до фабрик на роботу, в вечер, по роботі, знова заняті домовою робою, коло кухні, дїтий і т. п. взагалі помагають своїм матерям. Так само і ті, що суть на службі в приватних домах, особливо в англійських. Вправді, уважає ся, що праця в тих домах кінчить ся о 7 год. вечером, але той вільний час без вільного виходу, за вільний уважати не можна, і ті, вже хочби з нудів, дальше займають ся домовою робою, хиба, що вже мусять ужити його для себе, чи щоби написати лист, чи що мусять вийти до міста за конечною орудкою, чи приймають кого, що приходить до них в відвідини. Тож вільні хвили тих дівчат досить скучні і монотонні; вони й рідше ходять на забави; щадять зате гроші. Інакше вже уживають вільні хвили ті, що суть на службі у жидів. Ті мають, звичайно, від 7 год. вечером, що дня, вільний вихід, і вони той час можуть ужити, як хотять. В інших домах, ті домові послугачки мають вільний час, з вільним виходом, лише в неділі по полудни, і то не всюди, бо декуди лише що другої неділі.

Вповні вільний час поза денною роботою мають дівчата, що працюють по фабриках і не мешкають при своїх родинях. І про їх-то занятя в вільних хвилях можна властиво говорити.

До якої категорії не належалаб українська іммігрантка, чи є се вільна робітниця, чи служниця, що є під наглядом

службодавців, всіх їх характеризує одно, спільне їм, як впрочім, всім дівчатам, взагалі: всі їх старання, всі заходи, о скільки не відносять ся до зарібкової праці, зводять ся до одного — приподобати ся мужчині і вийти заміж. До сего стремлять усі їх думки і змаганя. Все инше має для них другорядне значінє, або й жадне. Читають отже дуже мало, хиба які байки або лекші оповіданя, і то, як случайно попадуть ся їм в руки. Публичними справами також не займають ся. Зате строять ся, а що на се треба трохи більше гроший, а їх зарібки дуже мізерні, тож не доїдають і мешкають як лише можливо найдешевше. Товариств шукають радо, найрадше мужчин; вишукують собі і товаришок, але часто їх міняють задля безнастанних непорозумінь ізза хлопців. Як почують де про забави: „балі“, весіля — там зараз біжать і гуляють до безтями. Знова, безнастанна журба о мужа, а до того й сама атмосфера, в якій живуть, на борді, разом з мужчинами, вмотує їх раз-по-раз у любовці, з яких майже ніколи не виходять, поки не вийдуть заміж. В тих однак любовщах мають за собою сильну законну оборону: вилудивши від любовників обіцянку на женячку, вдають ся з ними в любовці і відтак змушують їх через суд до шлюбу. Але й мужчинам удаєсь нераз підійти дівчат, нераз таки дуже несовісно: зведуть їх, заберуть ще й гроші, зложені на посаг, і перед самим шлюбом утікають. Лучаєсь і таке, що втікають навіть в дорозі до шлюбу. Або покидають свої жінки вже по шлюбі, розтративши вперід жінчин посаг.

Взагалі половий і товариський добір дорогою женитьби між іммігрантами, дуже ненормальний, майже ніякий. Ще в великих містах, де живуть постійно парубки і дівчата, там, хоч і побирають ся скоро і легко, то все таки хоч сьак-так знають себе і сьак-так добирають ся. Зате по менших містах, місточках і на „печах“, де дівчат є мало або й цілком нема, „добирають“ собі парубки жінки в той спосіб, що виїжджають за ними до місцевостей, де жиє більша громадка дівчат, прим. до Нью Йорку і околиці, і, стрінув-

шись з ними, нераз таки за першою стрічею вибирають собі одну з них, умавляють ся з нею і скоро опісля побирають ся. Також оголошують ся по часописях стереотиповою формою: Хочу женити ся... і т. д. Розуміє ся такі подружа часто не годять ся до себе, то й не диво, що не рідко й розходять ся.

Щоби забавитись і погуляти ходять також дівчата на „балі“, які уряджують українські товариства, культурні або запомогові, для збільшеня своїх фондів. Нераз ходять і на „музики“ до сальонів, які уряджують сальоністи — не так українські, а „чужі“, німецькі, англійські, словацькі і т. п. В великих містах, як в Нью Йорку, Джерзи Сити, Ньюарку (Newark, N. J.), Філадельфії, Бофало, Чікаго і др. такі музики по сальонах відбувають ся навіть що вечера — суть се звичайні нічні спелюнки, місця найбільшої деморалізації. І до тих сальонів-спелюнок заходять нераз українські дівчата — ті, що живуть оподалік національного гуртка українських іммігрантів, або, що радіб набавитись до сита, укрито перед очима „своїх“. З тих сальонів коротка вже дорога до проституції.

І проституції складає свою данину українське дівочтво, може не в тій кількості, як дівчата інших народностей, всеж таки складає сю данину і воно. І то свідомо, а нераз таки проти волі. Бувало, і тепер ще таке лучаєсь, хоч вже виїмково, що не одна таки вже в першій хвилі, ще того самого дня, як прибула до З'єдинених Держав, попадала до публичного дому. Стане, бувало, така що-йно прибула до Нью Йорку, на улиці і пічне розглядатись, куди би їй звернути ся — се звичайно такі, що прибували до Нью Йорку, не маючи там ні родини ні знакомих — та тут же й з'являє ся агент, звичайно Жид, що шукає за добицію, і починає намавляти її „на службу“. Дівчина рада, що так скоро трафляєсь їй „служба“ — йде; та нім розгляньєсь, що сенза „служба“ — двері вже заперлись і вона, хоч би як опирала ся і як заломлювала руки, з відтам вже не видобудєсь. Тепер лучаєсь се виїмково; тепер

дістає ся дівчина на службу до якого жидівського дому і звідси вже сходить поволи на діл... Там, в тім домі, довідуєсь вона скоро про всілякі музики в сальонах, яких якраз в жидівській дільниці найбільше, і йде там — і з відтам вже переводить її агент до „иншої“ служби.

Житє замужних іммігранток значно відмінне від житя дівчат і цілком незавидне, як незавидне жите невільниць, без одної хочби вільної хвилини. Від рана до пізної ночі усе на ногах і усе при роботі, хоч і домовій, та прикрій, одностайній, нудній. Женить ся парубок і перше про що думає, се розпочати бордінгерський бизнес. Сам тим бизнесом не займає ся, хиба, що наймає дім і збирає від бордінгерів гроші, — про решту має журити ся жінка. І тягнєсь та жура — день по дневи, рік по рокови і вигризає жінці мозок. Рано встає і ладить бордінгерам сніданє; потім миє начинє і пряче в дома; опісля знова варить, миє начинє і знова пряче; в перервах пере бордінгерам біле і шмате; а в районі вуглянім ладить ще бордінгерам теплу воду і миє їм шию і плечі. Так день у день. А до того ще — діти.

Але, в тім нуднім, монотоннім житю, так утуплюючим і підриваючим здоровлє і живість тої жінки-невільниці таки шукає вона — конечно! — якоїсь розради. І находить — в висці. І пє. А нагоди до сего досить — тільки бордінгерів.. „Ану-но, газдине, напиймо ся!“ — І нині пє з одним, завтра з другим — кождий почастує. І поволи так привикає до виски, що без неї ніяк вже їй обійтись. А при висці — всіляко буває — тільки бордінгерів — а всі такі молоді, здорові... І буває — вертає муж домів — а жінки вже не ма — пропала з бордінгером. Але буває і так, що живе дівчина на борді — і нараз пропадає муж з дівчиною. І шукай вітра в поли. І тільки згадки про се, що прочитають іммігранти в своїх часописях оповістку: Де є мій муж (жінка)? Називає ся Н. Н., утік (ла) з виглядає так і так, хто би його (її) бачив, нехай напише на адресу

Діти. Виховане дітей українських іммігрантів, як і взагалі усіх іммігрантів-робітників, незвичайно занедбане, діти полишені просто судьбі. Нікуди родичам займати ся ними. Батько при роботі, в фабриці або в копальні, мати занята цілий день домовими роботами — варенєм, прятанєм, пранєм і митєм. Тож ростуть і виховують ся діти, як попало. Поки мале, дрібне — лежить в колисці, і тільки займесь ним мати, що нагодує і перебере. А стане вже на ноги — біжить на улицю. І там виховуєсь воно від тепер, на тій улиці. А там нема вже ріжниць, якої народности і яких батьків ся дитина. Всі діти, всіх іммігрантів-робітників, живуть і виховують ся там, на улиці, разом, спільно, там проводять цілий свій дїточий вік.

Ся улиця й кладе своє п'ятно на сю наймолодшу молодіж. Полишені самим собі вже з самого малку, привчають ся скоро самі дбати і уважати на себе — бож той уличний сьвіт не знає рідні — ту всі собі чужі, нема там місця на сентимент. Але зате, полишені самим собі в тій уличній суматосі, вирабляють в собі в незвичайній мірі рішучість, сприт і незалежність.

Тої улиці, того виховуючого інституту американської робітничої молодіжи, не покидає молодіж довгі-довгі літа, аж поки не виросте на дорослих хлопців і дівчат. Вона все повертає до неї, чи се буде шкільний вік, чи перші літа зарібкової праці, перші літа самостійного вже житя.

Те, що діти іммігрантів виховують ся без догляду родичів, самі між собою — на улиці, те робить їх незвичайно меткими, сьміливими, відважними, і, при вродженій цікавості дїтий, вони вже з малку відкривають і пізнають цілий складний механізм публичного житя, а що сходять ся безнастанно з дїтьми-ровесниками з ріжних домів-родин, відкривають і пізнають ще й всі тайни приватного і родинного житя. І нічо перед ними не скрите — вони все знають. Та се скоро приводить їх до роздумованя над розвязкою замотаного проблему: як жити? що треба робити, щоби вдержатись на горі, не упасти? І бачать, як ціле

жите американське, публичне і приватне, все кружляє коло одного: як здобути підставу до життя і як ту підставу розширювати і скріпляти, щоб не датись через кого зіпхнути з неї. А ся підстава, се гріш — доляр. А розширювати і скріпляти її, значить пустити сей гріш в скорий оборот через — бизнес. І так „бизнес“ стає вже з малку паролем дитини українського іммігранта, як кожного Американця.

Ся українська молодіж в З'єдинених Державах, се вже цілком новий тип української молодіжи — се не та старокраєва молодіж по українських селах в Галичині чи в Угорщині, затовчена, перелякана, збіджена, се вже спеціально американська молодіж — незвичайно метка, відважна, горда і певна себе, тип, який на кожного Європейця робить зразу якесь чудне вражінє — раз симпатичне, раз просто відпихаюче. Але з сеї-то молодіжи і виростає та „Америка“, котра під тільки зглядами викликує стілько подиву і — диву у Європейців.

Збірні забави.

В попереднім уступі представив я в загальнім начерку звичайний спосіб проводження часу іммігрантів в вільних хвилях, і їх розривки, о скілько кождий іммігрант проводить їх сам, або що найбільше в товаристві малого, замкненого кружка знакомих і товаришів.

Але крім того звичайного способу проводження вільних хвилин — „на власну руку“, є ще ряд моментів і нагод, в котрих іммігранти виступають громадно, і то або в справах поважного характеру, організаційного, або просто таки для забав, розривок.

Поминаю на разі громадні виступи іммігрантів для організаційних цілій — про се розкажу дальше, тепер задержусь ще дальше при їх розвивках і забавах, однак вже при таких, в яких сходить ся значно більше число охочих до забави, і ті забави відбувають ся після певної, наперед уложеної програми. Ті забави, се: „балі“ (танці) і збірні прогульки за місто — „ескуржени“ (excursion, чит. ескюршн),

получені з пікніком; а вкінці урочисті хвилі в житю родиннім, як хрестини, весіля і похорони.

Балі — се забави, що мають характер публичний, і уряджують їх або спомагаючі на случай хоріб і каліцтв „Брацтва“ — на дохід запомогового фонду „Брацтв“, або „Церковні Комітети“ — на дохід місцевих церквей або шкіл, або Виділи Читалень — на дохід Читальні. Сей рід забав — найбільш розповсюднений між іммігрантами, і уряджують їх найчастійше — три, чотири, пять і більше разів до року, в поодиноких місцевостях, і до тої забави все находить ся найбільш охочих — йдуть старі і молоді, йдуть і мами з дітьми при грудях і з підростками, коли на нікого їх в дома злишити. Всьо спішить, бо всі хотять забавитись серед веселої громади своїх. І ті балі, при малих зглядно коштах їх урядження, дають ще найбільше доходу.

Урядженем балів займає ся комітет, котрий старає ся о салю на танці, повідомляє про забаву місцевих і дооколичних „краян“, а також місцеву поліцію,¹⁾ достарчує їду і напитки, визначає людий до продажи карт вступу „тікетів“ (ticket) на салю і на перекуску і напитки в буфеті.²⁾

¹⁾ Є се одинокий случай в З'єдинених Державах, коли при сходинах більшого числа людий треба повідомляти поліцію. Однак і про ті забави треба повідомляти лише тоді, коли на них уживає ся алкогольних напитоків, але тоді вже без згляду на се, чи се забави публичні, як балі, чи приватні, прим. весіля. І на той обовязок, повідомлювати про такі забави поліцію, мусять уважати особливо іммігранти, і на ті забави поліція все висилає пару полісменів. Вони стежать за порядком і не допускають до бійок. Колиж счинить ся бійка, наказують сейчас усім розходити ся, а винних, коли дійшло до тілесних ушкоджень, відпроваджують до поліційних арештів.

²⁾ За перекуску і напитки не платить ся в буфеті грішми, лише білетами по 5, 10 і 15 цнт., які набуває ся при касі, а то тому, щоби оминути поліційний припис, що не вільно продавати напитоків* алкогольних тому, хто не має на се „лайсенсу“, то є нешинкарям. Тому, коли хто платить при буфеті білетами 5, 10 або 15 цнт., то уважає ся, що йому не продає ся на ту суму напитоків, лише віддає ся йому з буфету його частку, яку він до висоти означеної на білеті суми нібито зложив там до тимчасового переховку. Колиж баль відбуває

Баль уряджують звичайно в суботу, а починаєсь нераз вже о 3 год. по полуд. і триває до півночі (в неділю гуляти не вільно).

Стрій на балі обовязково сьвяточний, зглядно найліпший, який хто має; дівчата вбирають ся нераз, особливо в більших містах, в балевий стрій, декольтований. Музыка рідко коли своя, тоді й звичайно лиха, і складає ся зі скрипки, клярнета і віолінчелі; частійше беруть циганську музику або словацьку — ті грають трохи ліпше; також наймають жидівську музику а нераз італійську, і ті грають вже, зглядно, найліпше, але й суть найдорозші. Колиж є своя орхестра, вишколена, бо і такі суть між українською імміграцією (про се дещо докладнійше дальше), то, розуміє ся, грає ся орхестра. Грають: вальця, польку, коломийку, „мадяра“ (чардаша) і „трамблянку“ однак усі ті танці гуляють в один спосіб, а то — крутять ся парами, як хто вміє, без згляду на крок і такт. Гуляють також „свої“ танці, прим. „до шафлика“, „скакану“ і т. п. (гл. дальше: Весіля). Кожда пара гуляє цілий танець, без перерви, хочби танець тривав пів або й годину. Коли дівчина має свого „кавалера“, то не може гуляти, через цілий вечер, з ким иншим, лише з ним, хиба, що він позволить. В перервах, часами, співають — на салі, як є свій, з'організований хор, колиж його нема, співають, чи радше кричать, при буфеті. І забава йде... Гамір в салі росте. А чим дальше, тим дужче, під впливом душної атмосфери і алькоголю, клекотить на салі — хвилями счиняєсь сварка — нераз приходить до бійки — тоді вмішують ся полісмени, що через цілий час забави стоять при вході, в дверях. По півночі, коли баль кінчить ся мирно, розходять ся всі домів, мами з розіспаними дітьми, дівчата з парібками — і баль кінчить ся. Лишаєсь лише комітет. Той обраховує видатки і приходи і оставшу решту передає касієрови інсти-

ся в готели-шинку — в бічній салі, призначеній для танців, тоді комітет не продає вже трунків у власнім режі, лише сам шинкар, і йому платить ся за напитки, тільки вже не білетами, грішми.

туції, на дохід котрої уряджено баль. Та решта, звичайно, велика. Рідко коли лучає ся, щоби осталось лише 20 або 50 дол., а вже дуже рідко, щоби була страта, зате звичайно приносить баль 100, 150, 250 а навіть 400 дол. І все те з оплат вступу на баль по 25 або 50 цнт. і з розпроданих перекусок і напитув. Розуміє ся, чи дохід більший, чи менший, се залежить в великій мірі ще й від того, як чисельною є українська кольонія і на скільки між тою кольонією є спокій — нема колотнеч, інтриг, незгод.

Крім українських балів, навідують українські іммігранти ще (хоч се вже рідко) балі польські, словацькі, мадярські, і навідворот — польські, словацькі, мадярські іммігранти навідують українські балі.

Ескуржени — пікніки. Той рід забав уряджують українські іммігранти вже рідше і уряджують їх так само спомагаючи Брацтва, Церковні Комітети і Виділи Читалень на свій дохід. Уряджують їх весною і літом до подальших прогулькових місць: парків, лісів, над озера. Нераз бувають ті прогульки дуже громадні — в пару сот людей. І коли прогулькове товариство громаднійше, тоді для переїзду наймають окремих желізничий поїзд „трен“ (train) і тоді їзда випадає дуже дешево; колиж товариство менше громадне, то хоч виїжджає звичайними желізничими поїздами, то і тоді ще дістає від управ желізниць значні опустки в ціні карт їзди і їзда обходить ся їм навіть тоді досить дешево.

В означенім дни, на прогульковім місци, при вході, очікує прогульковців комітет, відбирає карти вступу, які звичайно ще в місті розпродують і починає ся забава — пікнік. Звичайно уряджують прогульки на цілий день — раненько виїжджають а в вечер вертають. І на ті прогульки вибирають ся усі — старі і молоді; мужчини, жінки, діти і старці. На забавовій площі визначають місце до танців — там і грає музика; побіч — буфет, де частують ся старші, а докола них, на леваді, забавляють ся діти — в лапанку, хованку, в пилку і т. п., старші знова грають

в томболю, в „коло щастя“ і т. п. В перервах між танцями співають пісні. Коли забава відбуває ся над озером — плавають на лодках. І так забава протягає ся весело з години на годину, аж до пізна в вечер. В вечер усі, умучені, готовлять ся до повороту і спішать до поїзду, який вже їх жеде.

Такі прогульки приносять рівнож значні доходи, як балі, а користь з них тим більша, що забава відбуває ся на отвертій місци, на сьвіжій воздусі, і в ній можуть брати участь усі, навіть діти.

Крім тих забав, як балі і прогульки, уряджують ще тіж самі Комітети ряд інших розривок, як: музикально-

36. На прогульці.

декляматорські вечерки, театральні вистави і т. п. — про ті однак розривки, як про прояв культурних, в тіснійшій значіню, змагань, буду говорити дальше, окремо.

* * *

Лишась мені обговорити ту ще один рід товариських сходин, більш громадних, які грають визначну ролю в житю українських іммігрантів в З'єдинених Державах, в їх вільних від праці хвилях, які однак мають вже характер більше родинний, хоч не в тім буденнім значіню; се ті особливі, урочисті хвилі в родині, як: хрестини, весіля і похорони.

З гори однак мушу зазначити, що, бажаючи зобразити ті урочисті хвилі, веселі і сумні, не можу входити ту в подробиці і подавату усю ріжнманітність форм, в які вилила ся людова романтика української імміграції в таких важних хвилях її житя. Впрочім, ті форми ще не усталились, раз-враз міняють ся, бо хоч кожда родина старає ся задержувати форми і звичаї, прийяті в старім краю, в селі, з котрого походить, то мимо того приймає і щось з форм і звичаїв іммігрантів з інших сіл, повітів і частий країв — східної зглядно західної Галичини і Угорщини, котрі усї там, в З'єдинених Державах, живуть разом, помішані з собою, а також і дещо із звичаїв і поведінок чужого їм окруженя — імміграції інших народностей, з котрими також сусіднують і стикають ся, а в кінци і з окруженя спеціально американського. Через те й нема родини, в котрій ті родинні урочистости проводились би так, як у другої родини. Дятого те, що ту подам, буде найхарактеристичнійше, те, що менше-більше спільне є усім.

Але все таки є надто велика ріжниця в обходженю тих урочистих хвиль між іммігрантами промислового району а іммігрантами-фармерами — штундистами, поселеними на преріях в Норд Дакота. Тож задля тих ріжниць подам окремо форми проводженя тих торжественних хвиль родинних у іммігрантів промислового району — приатлянтицького, а окремо у фармерів-штундистів.

Хрестини. На 2—3 дні перед хрестинами старає ся батько дитини о кумів, спрощує знакомих і ладить ся на приняте гостей. В означений день, звичайно в суботу вечер, або в неділю по службі божій, привозять хрестна мама і хрестні батьки дитину до церкви, і, по відбутім церковнім обряді, вертають домів. В дома стіл уже накритий обрусом і заставлений тарелями і їдою. Кумове йдуть найперше до куми — матери дитини і дають їй крижмо з полотна і грошевий даток, звичайно по 1 дол. Відтак батько дитини частує кумів і гостей вискою, по однім або два келішки, „щоб підляти новонародженого“, і що, мовляв, „так

наші батьки робили і руська віра приписує“. Опісля сідають усі за стіл до перекуски. Вся їда виложена в полумисках на столі: вепровина, телятина і курята, квасна капуста і квашені огірки, овочі, найчастійше сушені сливки і тіста „кекси“. Підчас їди пють пиво, нераз вино і співають. Коли вже всі перекусили, стає перший кум і починає промову на честь новонародженого. Звичайно починає молитвою, опісля бажає новонародженому многих літ, а родичам помочи від него на старости літ, вкінци звертає ся до гостей, щоби дали новонародженому дарунок і кінчить знова молитвою. Як між гостями є який старший віком від кума, то кум йому відступає по честь тримати промову. По промові кладе кум на таріль 1, 2 або й 5 дол. і обходить з ним усіх гостей, і ті рівнож дають 1—2 дол. Зложені гроші передає батькови, як дарунок для дитини від гостей. Потім знова перекушують, пють і співають. Як зібране товариство складаєсь із свідомійших національно людей, то і інші гості держать промову, вже в душі патріотичнім і заряджують складки на публичні цілі: на читальню, на церков, або на які цілі в старім краю. Попоївши, попивши, і вибалакавшись, встають від стола, пращають ся і розходять ся домів.

Загальна сума грошових видатків при хрестинах не дасть ся докладно обчислити, се залежить в першій мірі від засібности батька дитини, а дальше на скільки величаво бажає батько почитити свою дитину. Пересічно однак коштують:

Таблиця 18.

Сиромнійші хрестини	квота в долярах	Гучнійші хрестини	квота в долярах
Видатки конечні, сталі:		Видатки конечні, сталі:	
лікар-акушер	10	лікар-акушер	10
св'ященик за хрестини.	3	св'ященик	3
дяк	0·50	дяк	0·50

Скромніші хрестини	квота в доллярах	Гучніші хрестини	квота в доллярах
1 повіз „керіч“ для кумів і дитини до церкви і назад.....	3—4	2 „керічі“ по 4 дол.	8
стрій для дитини.....	3	стрій для дитини.....	5
Приняте гостей:		Приняте гостей:	
перекуска.....	8	перекуска.....	15
2 бочівки „кеки“ (cask) пива по 2·50 дол.	5	6 „кеків“ пива по 2·50 д.	15
1 гальон (3·7 літр.) виски	2	2 гальони вина по 2 дол.	4
1 „кейс“ (case — футерал з дванадцять фляшками) содової води...	0·40	3 „ виски „ „ „	6
цигара.....	2	2 „кейси“ (24 фляшок) содової води.....	0·80
Разом.....	36·90	цигара.....	2·50
		Разом.....	69·80

Ті видатки, звичайно, не спадають усі на родичів дитини — велику їх часть а нераз все покривають датки гостей. Декуди сьвященика і дяка оплачує старший кум, декуди знова старший кум має ще справити дитині колиску а матери „колибач“ (гойдане крісло).

Весіллє. Коже весіллє складає ся з двох частий: заручин і з властивого весілля. Як обоє молоді згодять ся побратися, то першою річю їх є піти до суду і зголосити там свою волю, що хотять побратися. Коли не заходять ніякі законні перешкоди,¹⁾ судія видає їм дозвіл на подружжє „ме-

¹⁾ Кожда з держав має свій подружній закон. У всіх однак державах подружні вимоги суть дуже лагідні, а розводи легкі. Деякі держави, особливо полудневі, мають спеціальні заборони на подружжя між білими а муринами або білими і індіанами. Всі однак держави тепер, з виїмкою Савт Керолайне, жадають уже судового дозволу на подружжє (в державах: Нью Йорк від р. 1908, в Нью Джерзи від р. 1909). Найнижчий вік вимаганий до подружжя в ріжних державах ріжний: для дівчат від 12—13 р. житя, для мужчин від 15—21 р. У всіх державах цивільний або церковний шлюб уважає ся за рівно важний. Що до католицьких подруж, то постанови Тридентського собору в З'єдинених Державах не обовязують, бо не зістали там оголошені.

рідж-лайнс“ (marrige licence) і з тим дозволом ідуть обоє до свого священика. З ним умавляють ся о день шлюбу і платять шлюбну таксу. Потім вертають до дому нареченої і розпочинає ся забава—„заручини“. Сї заручини ограничають ся до скромної перекуски і напйтків, а коли наречений спровадить ще музику, то гуляють. В тиждень або два опісля їдуть молоді до шлюбу і по шлюбі відбуває ся вже властиве весіле. Декуди „молодий“ уряджує ще в день перед шлюбом „дівич-вечер“. Наймає галю на танці, музику, спршує свою родину і родину молодої (як їх родини там живють) і знакомих, вистарюєсь о скромну перекуску і напйтки — і гуляють. На другий день шлюб.

Шлюб відбуває ся звичайно в неділю в полудне по службі божій або в суботу вечер. Декуди однак зі згляду на те, що в неділю, як в вільнім

від роботи дни, впихаєсь много непрошених гостей на весіле, з чого виходять легко сварки а нераз й бійки, то уряджують весіля як-раз не в неділю, а в котрімсь із будних днів.

На годину перед шлюбом сходять ся гості в домі молодої. До них підходить в окруженю дружок молода, пристроєна в білу шлюбну сукню і витає ся з ними, а дружки пришпилюють їм на грудях цвїти. Опісля саджають дружки молоду на крісло, окружують її і починають „розплїтати коси“. Розплївши, звязують волосє при голові і закладають

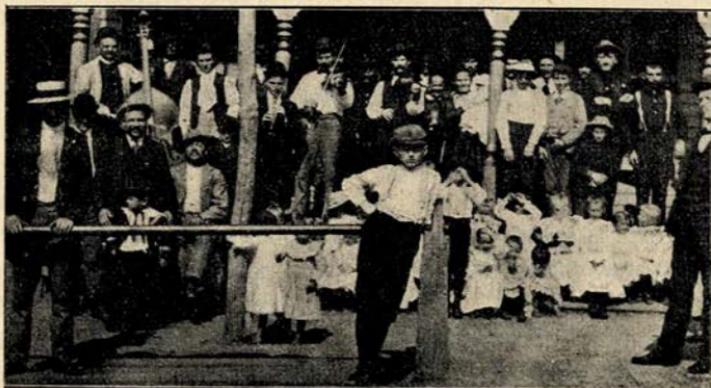
37. Весільна дружина.

на голову міртовий вінець з довгим аж по землю, білим вельоном. За увесь той час співають дружки відповідні до сего обряду свої старокраєві пісні. Як зложать вінець з вельоном, молода стає і тоді обоє молоді звертають ся до своїх родичів, щоб їх благословили. Декуди, як молоді не мають родичів, упрошують яких старших газду і газдиню і вони їх благословлять. Опісля пращають ся з ріднею і зі знакомими. В часі сего спів устає а починає грати музика дуже тихо і сумно старокраєві мельодії — і всі плачуть. По тім, молодий, молода, дружби і дружки (звичайно по двоє одних і других), свашки і староста збирають ся до шлюбу. Всідають до „керічів“, які ждуть перед домом, і їдуть до церкви. Декуди придержують ся ще звичаю (в українських родинях з Угорщини), що перед виїздом до шлюбу перша дружка зав'язує свому дружбі на палицю ленту „петлічку“ і дружба ударяє сею палицею в усі чотири угли дверей, відтак стає в дверех, придержує її в противнім горішнім углі і вся весільна дружина, що має їхати до шлюбу, виходить з дому попід нею.

Перед церквою задержують ся керічі, гості висідають а дружба провадить молоду до дверей церкви і передає її молодому. По відбутім церковнім обряді їдуть усі до фотографа а відтак до дому молодої, як весіле — гостина і забави — мають відбутися в домі родичів молодої, або як в дома у молодої, що мешкає на борді, є досить місця для більшого числа гостей, — колиж ні, то їдуть до винанятої на весільну забаву галі, звичайно при якім „сальоні“, — в Нью Йорку і взагалі в більших містах се майже загально прийняте.

При вході до дому, зглядно галі, стрічає молодих музика, яка грає веселі мельодії, і молодим подають вино, або пиво, або виску, що обоє мусять випити нім переступлять поріг. І тепер починає ся гостина. На довгим столі заставлена їда, о много богатша як при хрестинах: по при курята, дають ще качки або й гуски, шинку і ковбасу, а крім квашеної капусти і огірків ще й цв'ікли, крім суше-

них сливок ще яблука і виноград, вкінці масло і сир. І всіми тими стравами і їдами так густо заставлений стіл, що ледви стає місця на тарелі для гостей. Просять сідати. Декуди сідають за стіл лише жонаті і замужні — нежонатих приймають опісля. Дівчат знова цілком не гостять, а колиб котра засіла до стола, то стягнулаб за се на себе „ганьбу“. Тому дівчата приходять на весіле доперва як мають розпочати ся танці, і доперва при кінци весіля, як вже всі гості мають розходити ся, частує молода дівчата „колачём“. В часі їди пригриває музика і все пригриває до когось: насамперед грає „на старосту“, опісля „на молоду“.

38. На стрічу молодим.

відтак на „молодого“, на дружки, на дружби і т. д. і за кожним разом питає кожного з них, „яку“ їм заграти? Ті кажуть — музика грає і, звичайно, гості рівночасно ще й співають ту пісню. Кождий, „на кого“ музика грає, кидає до баса яку дрібну монету, і то: старости, молоді, дружки і дружби по 25 або 50 цнт. (за дружки платять дружби), а інші, „на котрих“ музика грає, по 5 або 10 цнт. Гостина триває нераз дуже довго, особливо, як весіле відбуває ся в домі молодої а нема місця на стілько, щоби усіх гостей відразу угостити. Тоді гості гостять ся частями, по черзі: одні встають від стола — другі засідають.

Коли перші гості, що засіли до стола, перекусять, стає староста і, як кум на хрестинах, тримає в честь молодих промову, а на кінці рівнож просить гостей, щоби зложились для молодих на дарунок. Опісля бере таріль, накриває його хустиною і перший кладе від себе даток, звичайно не менше, як 5 дол. Потім іде до дружбів, відтак до дружок — дружби дають звичайно по 2 дол. і тільки передають дружкам, щоби ті за себе заплатили — опісля обходить по черзі решту гостей, що сидять при столі, і ті платять вже, звичайно, по 1 дол. або по 50 цнт. Як староста обійде всіх, що сидять при столі, ставить на таріль, до котрого складано датки, келішок вина і „кекси“ і йде до молодої, кланяєсь їй і знова тримає до неї промову; каже, що люди дають їй сей дарунок від щирого серця і просить, щоб вона то приняла „дячно“. На те стає молода і говорить: „дякую вам за той дар і дячно приймаю“ (се у іммігрантів-Лемків), відтак бере келішок, звертає ся до гостей і каже: „Боже дай здравля!“ — і кушає вино. Опісля завязує хустинку з грішми і бере до себе. Коли перші гості угостились, уступають від стола і їх місця займають другі. І знова староста тримає до них промову, обходить їх за датками і передає гроші молодій. І се повтаряє ся доти, поки всі гості не угостять ся. По скінченій гостині, виходять всі з кімнат і в кімнатах ладять до танців. Коли на гостині не гощено парубків, так гостять їх тепер, перед танцями.

Гуляють свої звичайні, старокраєві танці, як на „бальях“: вальця, польку, мазурку, козака, часами коломийку, а іммігранти з Угорщини ще й „мадяра“ або чардаша (се улюблений танець дівчат), крім тих, ще спеціальні танці: „до шафлика“ (обоє, що в парі стають проти себе, рухають ся через хвильку цілим тілом, потім хапають ся за руки і обкручують ся), „скакану“ (рівнож стають проти себе, через хвильку підскакують, потім хапають ся за руки і обкручують ся). Для тої знова молодіжи, що виховала ся в Америці, музика маркує кадрили і улюблений англійський танець „ту степс“ (too steps — два кроки) — дуже

милий танець, найгарнійший який я коли бачив (обоє в парі звертають ся до себе і кладуть одно другому на рамена руки і під маршовий такт музики посувають ся наперед — три кроки в право, три кроки в ліво, опісля обкручують ся). Танець сей ярко вирізняє ся від інших танців своїм спокоєм і пливучостію, і відай, чи не буде се найбільш уцивілізований танець. Кождий з мужчин, що гуляє, обовязаний перегуляти хоч раз в якім танци з молодою, і складає їй 1 дол. Декуди сама молода бере кожного до танцю, при чім тримає в руках таріль і кождий, що має з нею гуляти, бє доляром об таріль і бє ним поти, поки його не розібе, і за кождим разом, як вдарить о таріль а не розібе його — платить 1 дол. (се має бути переняте від Хорватів).

Під кінець весіля, менш-більш на годину, саджають дружки молоду на крісло і витягають з вінця гарнадлі, якими причіплений вінець до волося молодої, а перший дружба здійсмає його разом з вельоном з голови і сваха починає зачісувати волося молодої до гори, на голову. Від тої хвилі молода стає „жінкою“ і не вільно вже їй зачісуватись в косу і на діл. Підчас тої церемонії дружки співають знова відповідні старо-краєві пісні, а молода плаче — з жалю по дівочтві. Опісля дружба навиває вельон разом з вінцем на палицю і іде гуляти з молодою. Відтак молода гуляє ще з кількома іншими, а тимчасом дружба іде до молодого і пропонує йому, щоби викупив у него вінець. По короткім торзї молодий дістає вінець і платить дружбі, звичайно, 1 дол. З тою хвилею бере молоду в посіданє, — декуди бере зараз молоду за руки і відходить з нею до другої кімнати, а гості забавляють ся дальше. В кінци починають праштати ся і розходять ся.

При відходнім бере ще молода коровай „колач“, або таки просто, з англійська „кейк“, велику, солодку, круглу булку з родзинками і оріхами, поляту з верху кремом, ломить її на кусні і роздає родині, дівчатам і близьким сусідам, а як вистарчить, то усїм, що суть на весілю, навіть

дітям. На тім і кінчить ся весіле. Треває звичайно до ночі першого дня, нераз протягаєсь й до слідууючого дня, а навіть, та се вже рідко, ще і в третім дни гостять ся і гуляють.

Весіле, се найвеличавійша урочистість родинна, найвеселійша і найгучнійша, але за те й коштовна. Виправа молодой, видатки на шлюб і гостина, все те дотягає при скромнім весілю до 100 і 150 дол., а при гучнійших до 200 і 300 дол. Подрібно кошта весіля скромнійшого і гучнійшого представляють ся менше-більше так:

Таблиця 19.

Скромнійше весіле	квота в доллярах	Гучнійше весіле	квота в доллярах
З а р у ч и н и			
Видатки конечні, сталі		Видатки конечні, сталі	
оплата в суді за мерідж- лайсенс	1.50	оплата в суді за мерідж- лайсенс	1.50
оплата съвщеникови за шлюб	10	оплата съвщеникови за шлюб	15—25
оплата дякови	1	оплата дякови	1
Гостина		Гостина	
перекуска	5	перекуска	10
3 кеки пива по 2.50 дол.	7.50	10 кеків пива	25
1 гальон виски	2	2 гальони виски	4
		1 гальон вина	2
кейсе содової води	0.40	2 кейсе содової води	0.80
цигара	2	цигара	2.50
		музика	10
Разом	29.40	Разом	71.80
В е с і л е			
Видатки конечні, сталі		Видатки конечні, сталі	
стрій для молодой	20	стрій для молодой	50
вінець з вельюном	1	вінець з вельюном	1

Скромнійше весіле	квота в доларах	Гучнійше весіле	квота в доларах
цвіти для гостей	1·50	цвіти для гостей	3
два керічі до церкви по 4 дол.	8	два керічі до церкви . . .	8
два шлюбні перстені . . .	10	два шлюбні перстені . . .	10 і б.
за сьвітло в церкві	2	сьвітло в церкві	2
Гостина		Гостина	
галья до гостини і танців	10	галья до гостини і танців	10
перекуска	20	перекуска	50
5 кеків пива	12·50	15 кеків пива	37
2 гальони виски	4	5 гальонів виски	10
1 гальон вина	2	3 гальони вина	6
3 кейси содової води . . .	1·20	8 кейсів содової води . .	3·20
музика	10	музика	10
полісмен	5	полісмен	5
Разом	107·20	Разом	205·20

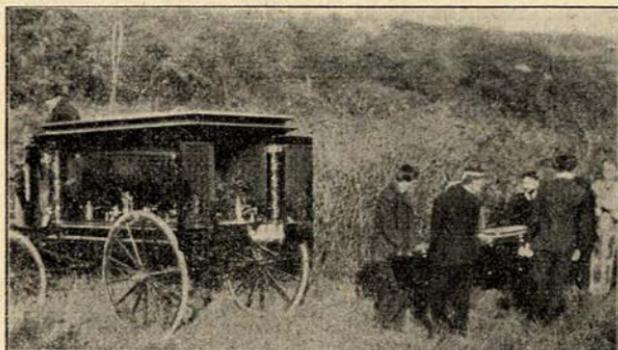
Такі менше-більше кошта весіля (з заручинами) скромнішого і гучнішого. Але не усі позиції видатків, втягнені в повисшій таблиці, входять до кожного весіля, скромнішого чи гучнішого. Прим. не всі весіля відбуваються в гали, а в дома молоді — тоді позиція за галю відпадає; далше, не все за галю треба платити — ті галі суть звичайно при „салюнах“ і салюніст відступає нераз галю на весіля безплатно, за те має дохід із напиктів, які доставляє весільному товариству. Не всюди також висилає поліція на весіле полісмена — відпадає отже тоді й позиція на полісмена. Правилем знова є, що всі кошта весіля оплачує молодий, лише в Нью Йорку — противно, там всі ті кошта оплачує молода. Се є правило. Але не все того правила держать ся — оплачує нераз та сторона, що має гроші. Але і в тім навіть случаю старають ся хоч „про око“ держати ся того звичаю, і прим. в Нью Йорку, як молода не має гроший, то, хоч вона й платить, то гроші дає молодий. Також, як весіле відбуває ся в домі родичів

молодої, то й родичі оплачують частину видатків. Остаточно однак усі ті весільні видатки не спадають цілим своїм тягаром на молодих і родичів молодої. Велику частину, а нераз усі ті видатки, покривають датками весільні гості і ще лишає ся чиста решта.

Похорони. Умре іммігрант, то кличуть погребника і той приготує все, що треба до похорону. До родини, а як її нема, то до знайомих, належить лише замовити у священника церковну похоронну відправу. Мерлець лежить в дома 24 годин. Поки вкладуть його в домовину, погребник миє тіло, а відтак бальзамує, — се робить в той спосіб, що випомповує з тіла нечистоти і встрикує теч — бальзам. Від того бальзаму тіло не так скоро гние і не воняє, а мерлець приймає лагідний, натуральний вираз лица. Після того кладуть мерця в домовину, а відтак виставляють її на чотирех, около одного метра високих, металевих стовпцях, а в углах її ставлять чотири, а як більше, то по боках ще — свічок, рівнож на около одного метра високих свічниках. Коли се готове — впускають знайомих, що приходять в послідне відвідати помершого. Також, як бажає собі того родина, приходять священник відправити парастас а дяк співає через ніч псалтир.

В означену годину заїжджають перед дім караван і керічі. Приїздить також священник з дяком і розпочинає ся церковна відправа. Опісля переносить служба погребника домовину до каравану а священник з дяком і вся родина і близші знакомі всідають до керічів і їдуть до церкви — як умовились так з священником, а як ні, то їдуть впрост на цвинтар. Як померший належав до спомагаючого Брацтва, то всі члени Брацтва ідуть рядом по обох боках походу з брацькими відзнаками і з брацькою хоругою. А як похорон має бути величнійший, то перед походом, на самім переді, йде ще банда. В деяких однак місцевостях, прим. в Лендсфорд (Landsford, Pa), перевозять мерця на цвинтар, і ціле похоронне товариство переїздить там, в відповідно уладжених до сего трамваєвих вагонах.

Як мерця поховано, вертає родина домів, а з нею і знакомі. І знова починає ся гостина.

39. На вічний спочинок.

Кошта похорону, звичайно, суть дуже значні. Але суть ріжниці між коштами похорону малолітнього, або дитини а похороном дорослого, а також — робітника, що належав до спомагаючого Брацтва а робітника, що до такого Брацтва не належав.

Таблиця 20.

Кошта похорону, пересічно :

дитини і взагалі нелітнього	квота в доллярах	дорослого бід- ного і нечлена спомагаючого Брацтва	квота в доллярах	дорослого, бо- гатшого або члена спомага- ючого Брацтва	квота в доллярах
бальзамоване .	5	бальзамоване .	10	бальзамоване .	10
домовина	10	домовина	15	домовина	50
караван	5	караван	8	караван	8
2 керічі по 4 д.	8	2 керічі	8	4 керічі	16
св'ященник	5	св'ященник	10	св'ященник	15 і б.
дяк	1	дяк	2	дяк, за похорон „ за відчитане через ніч псалтіря	2 5

дитини і взагалі нелітного	квота в долларах	дорослого, бід- ного і нечлена спомагаючого Брацтва	квота в долларах	дорослого, бо- гатшого або члена спомага- ючого Брацтва	квота в долларах
за світло в цер- кві	2	за світло в цер- кві	2	за світло в цер- кві	2
за місце на гріб	5	за місце на гріб	5	за місце на гріб	5
грабар	2	грабар	2	грабар	2
гостина (пере- куска)	5	гостина	10	гостина	30
Разом	48	Разом	72	Разом	145

І ту також не усі позиції видатків, втягнені в повисій таблиці, входять до похорону кожного з тих трьох категорій, і не всюди за поодинокі вимоги та сама ціна. Декуди за бальзамоване і керічі платить ся трохи більше, деінде трохи менше; декуди оплачує керічі не родина чи знакомі помершого, а кождий платить сам за себе, коли хоче брати участь в похороні і їхати на цвинтар. Також ціна домовин не всюди однакова — декуди платять 80 і 100 дол. за домовину. І оплата сьвященика не всюди і не все однакова — квоти подані в таблиці, се найнижші оплати, часто платить ся більше, як до торгу — в чім визначають ся угорські сьвященики, котрі потрафлять витягнути за похорон, особливо від своїх іммігрантів, з Угорщини — 50 і 80 дол. Так само оплата за місце на гріб, подана в таблиці, найнижша, декуди оплата ся виносить 8 і 10 дол. на своїх, гр. католицьких, або православних цвинтарях, а на чужих: польських, словацьких, ірляндських, як свого нема — 15 дол. Так само кошти гостини не все однакові, часто виносять більше, як подано в таблиці. Та, менше-більше, кошта подані в таблиці, можна уважати за пересічні.

На покритє коштів похорону гості звичайно не складають ся, і всі ті кошта мусить оплатити родина сама, або знакомі з грошій, які лишив померший. Лише на похорон членів спомагаючих Брацтв виплачують Брацтва, звичайно, 75 дол., а в часі хвороби дають запомогу, тижнево 5 дол. Крім сего члени Брацтв суть рівночасно членами Союзів

тих Брацтв, і ті Союзи виплачують родині помершого 500 або 1000 дол. посмертного. Через те і похорони членів Брацтв відбуваються не раз з великою помпою, і кошта такого похорону доходять до 300 дол. Буває однак і так, що кошта похорону мусять оплачувати товариші помершого, особливо, коли померший не був членом Брацтва і не лишив ніяких зложених грошей.

На фармах. Урочистости родинні у фермерів, що живуть у східно-промисловім районі З'єдинених Держав, в сусідстві міст і місточок, де працюють іммігранти-робітники — нічим майже не різнять ся від таких-же урочистостей родинних мійських робітників. Ріжниці, які суть, то хіба такі, що на фармах менше гостять ся — бож ті фермери не живуть так близько себе, як іммігранти по містах, через те взагалі зносини між ними не суть такі живі і часті, як між мійськими робітниками. Знова фермери, що живуть в Джорджія і Тексас, проводять ті урочистости звичайно ще й без сьвященика, бо тих там нема, або мешкають за далеко, — там тому хрестить дитину кум або кума, шлюби беруть в суді, або, як в Тексас, в польських римо-кат. костелах, а ховають мерців без ніяких церковних відправ, на фармах.

А знова штундисти, що поселились в Верджинії і в Норд Дакота, ті усі ті важні хвилі в родиннім житю проводять уже цілком в буденний спосіб, без ніяких урочистостей і обрядів, і приймають їх, як цілком звичайні, природні прояви житя. Тому хрестин не уряджують ніяких, всего тільки те, що повитуха скупає дитину і завине в тепле окривало, а батько — надасть імя. Часом прийде дехто з сусідів відвідати хору матір. Так само, коли побирають ся молоді: коли пізнались і рішились жити з собою, їдають на віз і їдуть до міста зголосити своє подруже в суді; там складають ще таксу 4 дол. і вертають домів. Так само з похоронами: умер хто, так збивають з дощок домовину, викопають на фармі гріб і там його ховають. Житє на фармах у штундистів йде спокійно, мирно, без ніяких гучних, гамірних ознак їх радісного чи сумного душевного стану.

Взаїмні відносини між українськими іммігрантами а іммігрантами інших народностей і наставниками, в варштатах праці і поза варштатами праці.

Взаїмні відносини між українськими іммігрантами а іммігрантами інших народностей і взагалі між іммігрантами-робітниками різних народностей не визначають ся особливою симпатією; але й не слідно між ними особливої антипатії, — загалом беручи, суть досить товариські. Однак ся товариськість має різні степені, залежно від ровени культурної поодиноких національних груп. Робітники одної менш-більш культурної ровени хоч і різних національностей, прим. словянські, почувають ся ближшими собі, суть і більш одні для других виrozumілі. Зате між робітниками різної культурної ровени, слідне певне відчуженє, а навіть, можна би сказати, нехить, вони й не зближають ся надто до себе, і також менше суть виrozumілі одні для других, а інші звичаї і поведінки суть нераз між ними предметом насмішок. Але все те не виявляєсь в надто ярих формах. Ту незвичайно лагодячим чинником являють ся заводові організації — Унії робітничі: та, спільна усім ціл — боротьба о поліпшенє їх долі, о красше, зноснійше житє, єднає їх усіх і наказує про не одно забувати і не одно не помічати, що без неї легко кидалось би в очи і дразнило. Всеж таки, навіть і ті Унії не зводять в надто близькі взаємини іммігрантів різних народностей а навіть і сдної культурної ровени. Кожда національна група жие мимо всего своїм, окремиим житєм, немов замкнена в собі, і з робітниками інших народностей сходить ся лише, коли се треба, з конечности. Але національної ворожнечі нема — лише від часу до часу, немов відгомон старокрасвих ворожнеч, відживє і ту де-не-де на хвилю національна ворожнеча, та вже значно злагоджена, і скоро проминає.

Що до українських іммігрантів спеціально, то ся національна ворожнеча проявляєсь замітнійше між ними а

польськими іммігрантами, особливо в кольоніях більше свідомих національно і коли українські іммігранти живуть побіч і в суміш з польськими іммігрантами. В тих кольоніях слідна навіть і в нормальних, спокійних часах певна нехитість одних до других, і там українські іммігранти навіть не радо працюють разом з польськими, і часто можна стрінутись серед них з докорами на польських іммігрантів, що годі з ними ближше жити, бо „все дуть ніс до гори“ і „уважають себе за щось ліпшого“.

Взаємини між українськими іммігрантами а наставниками „босами“ в варштатах праці, суть рівнож, беручи загалом, досить зносні. Правда, нераз нарікають українські іммігранти, що „боси“ дають англійським, ірландським, німецьким іммігрантам-робітникам лекші і ліпше платні роботи — протегують їх, а українськими поневіряють, дають їх до найгірших і найтяжших робіт, і не обходять ся з ними так вічливо, як з робітниками інших народностей. Се правда, але, о скілько я зміг зауважати, то вина в переважній частині, є ту не по стороні босів, а таки самих українських іммігрантів. На те складає ся много: нориви українських іммігрантів (і взагалі східно-європейських), нераз таки дуже разячі для американців, незнане англійської мови, а що найважнійше непідготованість до лекших але укваліфікованих, отже й ліпше платних робіт. Та, як би воно там і не було — одно є безперечне: відношене американських „босів“ до робітників взагалі, отже і до українських, є без порівняня людянійше і красше як в Європі, а вже передовсім „на славянських землях“. В Америці — народність не грає тої ролі, що в „старім краю“, і там рішаючим є передовсім особиста вартість чоловіка, почуте власної гідности і уміне пошанованя гідности другого — те власне, чого так часто бракує всіяким „гунгерієнс“. І се є причиною, чому тих „гунгерієнс“ трактують не так, як Англійців, Німців, Шведів, Норвегів і ин. Що се так є, мав я сам нераз нагоду зауважати і навіть чув від самих таки українських іммігрантів: як трафить ся „гунгерієнс“ з природи інтелі-

гентний і жвавий, то з ним обходять ся всілякі „боси“ цілком на рівні як з робітниками народностей висшої культурної ровени.

Відношене робітників інших народностей і „босів“ до українських іммігранток-робітниць є цілком зносне а навіть вічливе, що є наслідком загально прийнятої в північній Америці, і то так загально прийнятої, що не підходить навіть під дискусію — вічливости мущин супроти женщин. Впрочім дівчата скорше виучують ся англійської мови, скорше все підхоплюють і лекше вміють пристосувати ся до нового, чим мущини, а через те о много менше дають причин до непорозумінь.

Криміналістика.

Колиб хотіти судити загально про етичну міць українських іммігрантів в З'єдинених Державах, то деякою і до певної міри влучною вказівкою на се моглоб служити стверджене, як часто попадають українські іммігранти в конфлікти з карними постановами, обовязуючими в З'єдинених Державах. І колиб опертись на тім, що загально між українською імміграцією уважаєсь як певне, то треба би прийняти, що такі конфлікти з карними постановами лучають ся серед української імміграції дуже часто, через що і прийнято уважати українських іммігрантів, wraz з иншими „гунгерієнс“, як таких, що дають найбільше роботи судам; тому й українські часописи часто докоряють українським іммігрантам за їх некультурні, дикі, неморальні нориви і раз-враз накликають їх, остерігають і наказують, щоб стямили ся і не наносили сорому загалови українських іммігрантів... Та — ся опінія і докори суть в великій мірі неслухні.

Безперечно, українських іммігрантів часто мож стрінути в судах — оскаржують ся взаімно і оскаржують їх публичні власти, але се все із-за цілком маловажних пере-

ступств — за звичайні словні обиди і біятики, зводжені в підхмеленім стані. За те значнійших каригідних вчинків лучаєсь серед української імміграції дуже рідко, а навіть, коли зважити темноту іммігрантів і часте уживане і ще часто понад міру, алькоголю — зрозуміле при особливих умовах життя іммігрантів — таки на диво рідко.

Се тверджу не голословно, а опираючись на офіційній статистиці криміналістичній З'єдинених Держав відносно до іммігрантів. І ся статистика ставить як-раз українських іммігрантів в найкрасшім сьвітлі, вказує їх власне, як тих, що дають найменше число кримінальних провин.

Маємо два офіційальні криміналістичні викази відносно до імміграції — за р. (фіск.) 1904 і 1908. І ті викази показують, що на кожду з визначнійших національних груп іммігрантів припадало караних вязницею в р. 1904:

Таблиця 21.

Подаю після народностей в порядку, як знижалось між ними число кримінальних провин, караних вязницею.

НАРОДНІСТЬ	число караних вязницею	з того	
		за більші провини	за менші провини
Ірляндців	1438	283	1155
Італійців	1318	755	563
Німців	1293	587	706
Англійців	1117	420	697
Поляків	620	227	393
Французів.	618	197	421
Жидів	559	170	389
Скандинавців	393	155	238
Мадярів	162	67	95
Словаків	127	29	98
Литовців	75	21	54
Чехів	48	20	28
Хорватів і Словінців ..	46	10	36
Українців	2	—	2

А в р. 1908 караних вязницею іммігрантів було :

Таблиця 22.

НАРОДНІСТЬ	число кара- них вязни- цею	з того	
		за більшi провини	за меншi провини
Італійців	3114	2077	1037
Поляків	1521	589	931
Ірляндців	1403	395	1108
Німців	1379	806	573
Англійців	1148	679	469
Жидів	805	409	396
Французів	669	341	328
Скандинавців	586	307	279
Словаків	510	178	332
Мадярів	448	232	216
Хорватів і Словінців ..	263	132	131
Литовців	193	78	115
Чехів	111	64	47
Українців	9	3	6

В повисших двох таблицях кидаєсь відразу в очи, як мало, просто зникаючо мало, припадає на українських іммігрантів кримінальних провин. Тількиж, се ще не свідчить про те, щоб українські іммігранти справді мали визначатись супроти іммігрантів інших народностей якоюсь особливою етичною міццю. Бо хоч українські іммігранти й виказують таке мале число кримінальних провин, то — не мож сего поминати — українських іммігрантів в відношеню до числа іммігрантів інших народностей є взагалі менше, і — на відворот, хоч інші народности виказують значно більше число кримінальних провин, то їх в відношеню до українських іммігрантів є значно більше.

Колиб хотіти після числа кримінальних провин у поодиноких народностей заключати о їх меншій чи більшій етичній силі, то заключати про се можнаб, до певної міри вірно, лише, протиставивши число провин з кожної націо-

нальної групи числу прибувших у той час іммігрантів тоїж національної групи. І доперва процент, припадаючий на провини, з числа прибулих у той час іммігрантів, з кожної з повисших народностей, може вказувати нам менше-більше на етичну силу тих народностей.

Отже в 1904 р. на

Таблиця 23.

НАРОДНІСТЬ	яких при- було до З'єдинених Держав	припадає крим. пров. %
Французів.....	11557	5·5
Ірландців.....	37076	4
Англійців.....	41479	2·5
Німців.....	4790	1·8
Поляків.....	67757	1
Італійців.....	196028	0·67
Литовців.....	12780	0·66
Мадярів.....	23883	0·63
Жидів.....	106236	0·50
Словаків.....	27940	0·50
Чехів.....	11911	0·40
Хорватів і Словінців..	21242	0·25
Українців.....	9592	0·02

а в 1908 на

Таблиця 24.

НАРОДНІСТЬ	яких при- було до З'єдинених Держав	припадає крим. пров. %
Французів.....	12881	5·2
Ірландців.....	36427	4·1
Словаків.....	16170	3·1
Італійців.....	135247	2·3
Англійців.....	49056	2·3
Поляків.....	68105	2·2
Скандинавців.....	32789	2·1
Німців.....	73038	1·88
Мадярів.....	24378	1·83
Литовців.....	13720	1·4
Хорватів і Словінців..	20472	1·3
Чехів.....	10164	1·09
Жидів.....	103387	0·77
Українців.....	12361	0·07

Так і в тих таблицях виказує українська імміграція найменший процент припадаючих на неї кримінальних провин.

* * *

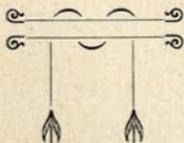
Я вже згадав, що українських іммігрантів часто можна стрінати в судах, але все водять ся вони там із-за марниць. Та навіть і те, що так часто водять ся вони по судах, се дуже часто роблять не із власного імпульсу, а за підмогою посторонних людей, котрі на те й підмавляють іммігрантів до скарг, щоб стати їм в суді за „товмачів“ і дістати від них за те 5 дол. Се переважно жида; але бувають і Поляки і Словаки а навіть і свої — Українці, що підучились вже англійської мови і „роблять бизнес“.

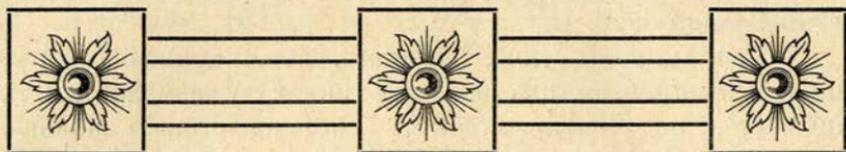
Те процесоване, хоч із-за маловажних причин, значно підриває фінансово іммігрантів; товмачеви платять звичайно 5 дол. (нераз лише 2—3 дол.), адвокатоми — при дрібних справах — 5—25 дол., а сам суд орікає звичайно на гривну 10—30 дол. Коли засуджений не має гроший, йде до арешту „лакопу“ (lock-up — під ключ). Більші процеси, прим. із-за більших біятик, коштують ще більше — адвокат бере й 100 дол., а кара, звичайно гривна, підступає на 60, 80 і 100 дол.

Щоби здержати людий від взаїмних обвинувачень в судах і оберігчи їх перед товмачами, установляють деякі громади, звичайно церковні, для своїх членів „мирові суди“, і тим „мировим судам“ в деяких громадах мусять всі члени громади піддавати ся, при словних обидах, під загрозою виключеня з громади. Такі „мирові суди“ установляють також поодинокі запомогові Брацтва і Читальні. Спір залагоджує ся тоді без товмачів і адвокатів, а як кару, накладає ся на винного гривну 5—10 дол., декуди лише 1, 2 або 3 дол., які припадають на церков, Брацтво чи Читальню. Коли спір повстав на тлі алькоголічним, тоді „мирові судії“ наказують ще винному зло-

жити в церкві присягу, що не буде більше уживати алкогольних напикткв.

Такі „мирові суди“, очевидно, дуже корисні інституції для іммігрантв, шкода лише, що їх дуже мало, а і ті, що суть, не уміють виробити собі на стільки поваги, щоб усі іммігранти удавались з своїми дрібними спорами до них і їх засудам піддавали ся.

• Організаційні змагання.

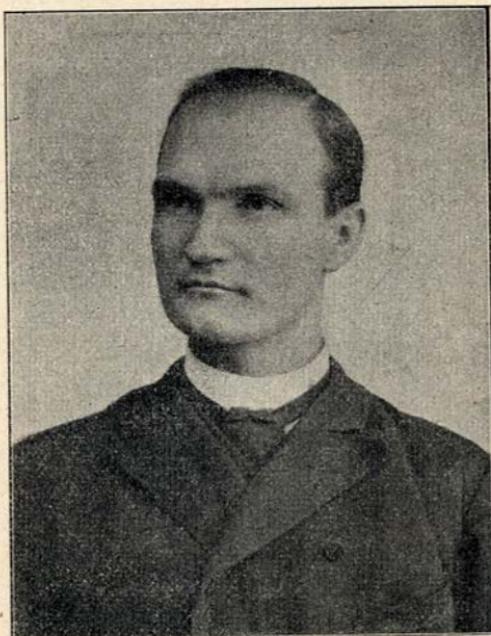
Церков.

Духове жите українського іммігранта-мужика нічим не переймилось так, нічо так не виповняє його, як церков і — обряд. Він зжив ся з ними ще в своїм селі, як з чимсь найріднішим йому, і як з чимсь, що має бути — як то його учили — виразником його етичних почувань, дороговказом праведности його життя — на сім сьвітї, задля вічного спасеня і нагороди — по смерти. Правда, з того всього, що він там у церкві бачив і чув — нічого не розумів, але він відчував і находив там се, за чим казали йому там шукати і за чим рвалась його душа по тяжких злиднях буденного життя — спокою і душевної розради. Там провадили його перед найвисший маестат оборони від злиднів дочасного життя, і у стїп того маестату, в почутю своєї безсильности, він і шукав захисту; а віддаючись йому в опіку — в хваленю його і в поклонах перед ним відчував своє щастє; щастє раба. Там і духове його жите находило поживу, там находив він і навіть сам виявляв свої естетичні почуваня, — ті сьвітла, малюнки, блискучі одяги „слуг божих“, їх поважні, небуденні рухи рук і тіла, кадила, дзвони, спів — сеж якась небуденна краса, — і він розпливався в нїй... І таким виїхав він до Америки. І скоро лише найшов там те, задля чого виїхав -- роботу і грїш, зараз перше, за чим став оглядатись і над чим став роздумувати, була церков — така, як в його селі. І він став її будувати.

Перша українська церков, греко-католицька, в З'єдинених Державах, станула в Шенандоа, Па в 1886 р., по приїзді першого українського священника, гр. католицького, Івана Волянського, з Галичини, і його заходами. В тім році, рівнож за головним старанем Волянського, потворились ще в інших місцевостях, де жили українські іммігранти, комітети, для збираня гроший на будову церквей, а в першій мірі на закупно площ під церкви, і то: в Джерзи Сити,

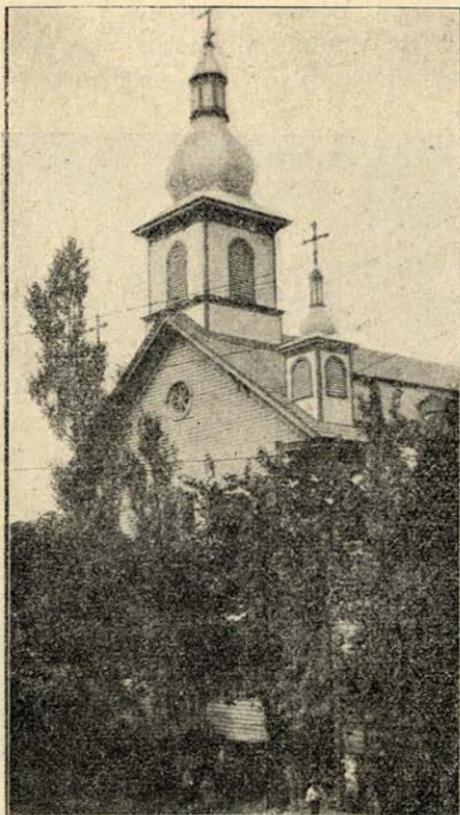
Н. Дж.; Фріленд (Freeland, Pa); Кінгстон, Па; Шамокин, Па; Уилкис-бери, Па; Олифант, Па; Гейзелтон (Haselton, Pa) і в Міннеаполіс, Мінн. В 1887 р. станула вже готова друга гр. кат. церков в Кінгстон, а в 1888 р. трета в Фріленд, а в слідуючім 1889 у всіх решта згаданих висше місцевостях.

Чим дальше, справа будови церквей, через значний наплив гр. кат. священників, головно з Угорщини, значно улегчилась і число новозбудованих церквей значно зростає. В 1891 р. стає нова, більша церков в Джерзи-Сити, на місце давньої каплиці, збудованої в 1887 р., в тім також році стає церков в Дукенс, Па і в Скрентон, Па; в 1893 в Йонкерс (Yonkers, N. Y.) і т. д. Церквей почато тільки будувати, що в 1896 р. часоп. „Свобода“ бачить ся змушеною звернутись

40. Іван Волянський.

в 28 ч. в статі під заг. „Не будуйте каплиць!“ з пересторогою до українських іммігрантів, щоби не будували тільки каплиць і церков, бо „незадовго буде більше церков в Америці, як руських родин“. З кінцем 1898 р. було вже 51 гр. кат. церквей в З'єдинених Державах.

41. Перша українська церков в З'єдинених Державах, греко-католицька, в Шенандоа, Па (тепер перетворена на парохіяльну школу і галю на збори).

Крім того будують ся ще й церкви православні, бо й православна, російська місія розпочала вже в тім часі між українськими іммігрантами, греко-католиками, з Галичини і Угорщини, свою пропаганду. Сталось се можливим в наслідок безустанних конфліктів, в які попадали від самого разу гр. кат. св'ященники з римо-кат. єпископами із-за церковних маєтків гр. кат. громад і нетактовного відношення рим.-кат. єпископів до гр. кат. св'ященників, які підлягали

їх юрисдикції. Користаючи з огірчення гр. кат. св'ященників перемовила православна місія деяких з них до православія, а ті, переходячи до православія, перетягали вже за собою і свої громади. І так в 1891 р. перейшов на православіє

гр. кат. св'ященик в Міннеаполіс, Мінн. Алексій Товт з Угорщини. В тім також році розпочались заходи коло утворення православної церковної громади в Чікаго. В 1894 р. перейшов на православ'є гр. кат. св'ященик в Уілкіс-бери Михайло Балот (з Угорщини) і з ним значна частина його громадян. В тім році утворено ще нову православну церковну громаду і побудовано православну церков в Алегени, Па. В слідуючій році утворено православну громаду в Ансонії (Ansonia, Conn.) де, коли не удалось відразу побудувати церкви, відправляювано до-часу богослуження в винаймленій на ту ціль театральній салі. В тім році, 1895, перейшла на православ'є частина гр. кат. громади в Майфілд (Mayfield, Pa) і зараз стала будувати церков, а в 1902 р. перейшла вже й решта гр. кат. громади на православ'є, а з нею і її парох Іван Ольшевський (з Галичини). В 1896 р. переходить на православ'є Григорій Грушка (з Галичини), вихованок грецької колегії в Римі, у той час гр. кат. парох в Джерзи Сити, і переносить ся до Олдфорддж (Oldfordge, Pa), де перетягає на православ'є більшу половину тамошньої гр. кат. громади. І т. д. З кінцем 1900 р. мала вже православна місія між українськими іммігрантами, бувшими греко-католиками, 13 церковних громад, з тількиж церквами, до котрих належало 6898 вірних (4450 Угорщан і 2448 Галичан).

Попри церкви гр. католицькі і православні стали будувати українські іммігранти ще й римо-кат. костели, і то не лише Українці—римо-католики, але і греко-католики¹⁾. З разу усі українські іммігранти, і греко-католики і римо-католики належали до громад римо-католицьких. З часом, греко-католики відлучились від римо-католицьких громад — коли прибули гр. кат. св'ященики і стали будувати гр. кат. церкви, але римо-католики остали на дальше при римо-ка-

¹⁾ Уживаю тут загально принятих, хоч і невластиво, термінів „греко-католики“ і „римо-католики“ замість властивих, які належало би уживати: „римо-католики грецького обряду“ і „римо-католики латинського обряду“.

толицьких громадах. Ті однак окремих українських римо-католицьких громад церковних не творили. Давна греко-католицька національна політика гр. кат. духовенства в Галичині (та ще й нинішня в значній мірі) притупила серед українського римо-католицького населення національне почуття — українське, і відчужила рим. кат. духовенство від національного українського тіла, хоч воно на цілій українській території Галичини й вийшло, майже усе, з українського населення. Тож українські іммігранти римо-католики

42. Гр. кат. церков в Кінґстон, Па.

не відчували потреби творити окремі українські римо-католицькі громади; і в такі окремі українські римо-католицькі громади не брались організувати їх українські римо-кат. священники, бо — таких не було, бо таким не дало витворитися в Галичині

гр. кат. духовенство. Так усі українські іммігранти — римо-католики приступали до римо-кат. громад — польських, словацьких, чеських, німецьких, ірландських і т. д., як до котрих потрапляли, і там оставали, і там будували поспільно з рештою римо-католицьких громадян костели і в них заспокоювали свої релігійні потреби.

Знова-ж безустанні конфлікти між гр. кат. духовенством а римо-кат. єпископами, про котрі я що йно висше згадав, і роз'ярене, яке із-за тих конфліктів змагалось се-

ред українських, греко-кат. іммігрантів проти римо-католицизму взагалі, а яке в 1903 р. вибухло голосним окликом: „Проч з Римом!“ (про се докладнійше дальше), витворили між українськими гр. кат. іммігрантами податливий ґрунт для пропаганди не лише православія але й иншим ще віроісповіданям — презбітеріянському і баптистському. В р. 1904 упав перший засів презбітеріянїзму в Пітсбургу, з якого опісля витворились дві українські презбітеріянські громади, в Пітсбургу; їм однак побудовала вже церкви сама презбітеріянська місія, і вона оплачує їм пасторів — українських, вихованих в презбітеріянських духовних семінарах. На тім антикатолицькім тлі творить ся відтак в 1908 р. українська презбітеріянська громада в Нью Арку, Н. Дж., і їй рівнож будує презбітеріянська місія церков і удержує пастора. В тім-же році організує ся презбітеріянська громада серед українських гр. кат. іммігрантів в Нью Йорку, до котрих приступає й громадка тамошних українських штундистів. Знова в 1904 р. повстає громада українських баптистів в Скрентон, і їй рівнож будує баптистська місія церков. А знова на далеких преріях в Норд Дакота будують українські штундисти і „суботники“ (що сьвяткують сабат) свої „доми молитви“. Ті однак дома молитви не будують вони в тім значіню, як се понімає і наказує рим. кат. церков або православна. Се місця лише для читаня сьвятого письма і співу побожних псалмів, і можуть се робити в звичайній хаті і в приватних домах, держучись засади: церков — люди, а голова — Христос; де зійдєсь громадка людей роздумувати о Христї, там вже й є церков.

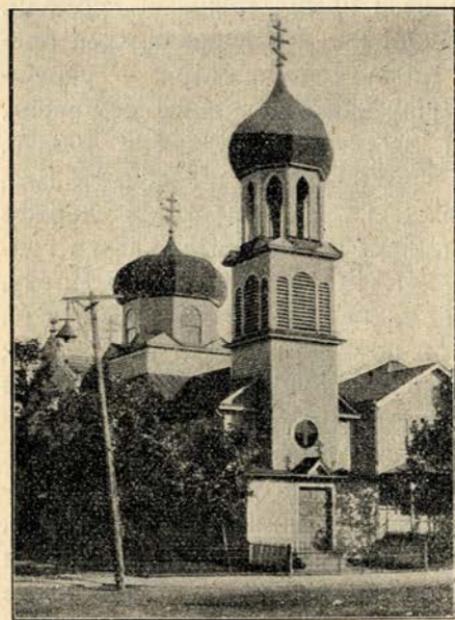
* * *

Силою постанови арт. 1. конституції З'єдинених Держав, ніяке віроісповіданє не є в союзних державах упривілюване, — церков є відлучена від держав і держави супроти ніяких віроісповідань не приймають якихсь зобовязань. Держави відносять ся до всіх віроісповідань як до приватних товариств і кождому лишают до волі, як має

урядитись і заряджувати своїм майном. В справі релігійного товариства вдають ся лише в случаях правного спору і лише тоді, коли візве її до сего котра із спорючих сторін. Але і тоді суд рішає спірну справу на підставі організаційного статуту дотичного релігійного товариства. В виду сего кожде віроісповідане мусить дбати само про себе, воно і укладає свій організаційний

статут, стараєсь о церкви, о духовенство і все те удержує своїм коштом, зглядно коштом своїх вірних.

Як всі інші, так і греко-католицьке віроісповідане і православне і римо-католицьке і пресбітеріянське і баптистське і штундистське, всі вони полишені волі своїх вірних, і ті вірні мають старатись про все, що на підставі їх віроісповідних постанов і звичаїв до утримання їх релігійного товариства є конечно, отже — в першій мірі про церкви, про парохіяльні дома, парохіяльні школи, а поза сим

43. Гр. кат. церков в Олифант, Па
(вже розібрана).

про все инше, що по їхнім розуміню для утримання, розширення і звеличення їх віроісповіданя, є потрібне.

Переводять вони се в сей спосіб:

Греко-католики. Коли якась група греко-католиків почуває ся в силах поставити церков і утримати священника, збираєсь на віче-мітинг і обсуджує кілька по її фінансовій силі може коштувати будова церкви і утримане

при ній сьвященика, і кілька з того припаде на кожного члена громади до сплати. Обчисливши се, вибирає Комітет і поручає йому вести справу до кінця. І сей „Комітет церковний“ або „Рада церковна“ старає ся о площу під церков і парохіяльний дім, умовляє ся з будівничим чи архітектором о будову церкви, стягає від членів громади визначені вкладки і розглядає ся за сьвящеником, наколи ще перед тим, нім рішено будувати церков, громада, зглядно котрийсь із членів громади, хочби наразі на власну руку, не умовив ся з котримсь із сьвящеників о душпастированє в громадї. Коли церков готова, назначаєсь день посьвячення єї, спрощуєсь на сю урочистість дооколичні гр. кат., нераз ще й рим. кат. польські, словацькі і інші громади, і нова церковна громада починає своє істнованє.

Однак, хоч іммігранти живо відчувають потребу і горячо бажають мати свою церков, то звичайно не вони, як громада, суть ініціаторами твореня українських церковних громад і будови українських церковей. Ім, чи то через брак вільного часу, чи що не знають як братись за справу — нікуди всім тим займати ся. Сим займають ся одиниці, енергічнійші, спритнійші і майже все бизнесмени, для — бизнесу; бизнес і особиста амбіція станути, при помочи церкви, на верху громади, се майже одинокі мотиви всіх їх заходів коло твореня церковної громади і будови церкви. І не конче навіть мусить бути такий бизнесмен Українцем і гр. католиком, лучаєсь, що організованем гр. кат. громади і будовою церкви займаєсь — для бизнесу не-Українець і не-гр. католик... І ті-то бизнесмени кидають кличі між громадою, намавляють, переконують, заохочують і додають громадї відваги, скликають мітинги, вибирають „Церковні комітети“ і вкінці стають на чолї такого комітету, а тоді — перше, о що дбають, се вишукують десь близько їх бизнесу — салону чи стору — площу під будову церкви і на парохіяльний дім, опісля розглядають ся за будівничим чи архітектором і умавляють ся з ним о будову церкви і парохіяльного дому, при чім вимовляють собі, з умовле-

ної на будову квоти, цілком не скромний рабат, в кінці починають переговори з сьвящеником і добивають з ним торгу, коли ще перед тим, на самім початку, нїм ще розпочали „церковний бизнес“, не умовили ся з ним.

Кошти будови церкви не всюди однакові, зразу взагалї не були надто значні, будовано церкви невеликі, де-

44. Гр. кат. церков в Нортгемптон, Па; побіч парохіяльний дім.

ревяні, на 3, 6—8 тис. дол. Пізнійше зачато будувати вже церкви муровані, коштом 15, 30—40 тис. дол. Наконєць витворила ся ривалїзація між громадами що до величавости їх церквей, стали бурити старі деревляні церкви і на їх місце будувати церкви великі муровані, коштом 60, 80, 100 і більше тис. дол.

Всїх тих церков не ставлять однак після якогось одного, спільного усїм гр. кат. церквам архітектонїчного пляну і стилю — що громада то инший плян і стиль церкви.

Зразу було змагане будувати церкви на взір менше-більше старокраєвих церков, з навою і трома копулами. Та будівничі не могли якось дати собі ради з тими копулами, і повиходили якісь карикатуральні копули, цибулясті, щось подібне до московських православних бань а властиво до невдалих голубників. Вкінці залишено ті цибулясті бані і архітекти стали вже держати ся або готицького або романського стилю, або творили якусь мішанину різних стилів, як до їх фантазії. На одно однак уважають все громади, щоби під кожною церквою, в сутеринах, була обширна галя, для ужитку громадян — на мітинги і на парохіяльну школу. Тому самі церкви суть на підвисшеню, нераз майже одноповерховім. Всіх-же їх є тепер 128.

Фонд на будову і удержане церкви і сьвященика складає ся: передовсім з одноразових вкладок на фонд закладовий, „фундуш“. Висота сеї вкладки ріжна, залежить від числа громадян і коштів будови церкви і парохіяльного дому. Роблять однак ріжницю між „фамілійними“ а „самотними“, хто має родину, платить більше, але вже за цілу родину; хто самотний платить менше, але лише за себе. Ся вкладка „на фондуш“ виносить для „фамілійного“ 10, 15—20 дол., для „самотного“ 5—10 дол. Декуди, для тих, що мають „прóперти“ (property — майно), то є дім, або провадять який бизнес, визначають 30 дол. Для дівчат знова визначають декуди половину вкладки „самотного“. Крім того одноразового датку на „фундуш“, платить ще кождий фамілійний і самотний місячну вкладку. Висота сеї вкладки також не всюди однакова, і також залежить від чисельности громади і коштів будови церкви і парохіяльного дому, а також місячної платні сьвященикови і дякови, і хитає ся: для фамілійного між 50 а 80 цнт. до 1 дол., а для самотного між 25—50 цнт. Декуди в тих місячних вкладках не роблять уже ріжниць між фамілійними а самотними, лише між мущинами а жінщинами, — тоді жінщини платять половину вкладки мущин.

Крім тих сталих датків на церков побирає ще громада датки підчас церковних відправ, прим.: при хрестинах —

від кожного кума за свічку 25 цнт.; даліше за світло при шлюбах і похоронах, за уживанє при похоронах хоругв, подзвінного — 1, 2 і 4 дол., як де, а коли громада має ще й свій цвинтар, то за місце для помершого на гріб 5—8 дол. В многих громадах побирає ся ще при вході до церкви підчас відправи служби божої 10 цнт. від своїх, а від чужих, з сусідних місцевостей, де ще нема церкви, звичайно більше — 25 цнт. Ті датки збирають визначені до сего церковні комітетові „дверники“; але сталі, місячні вкладки стягають звичайно так зв. „колектори“, вибрані на річних церковних мітингах і заприсяжені. За се дістають звичайно 10%⁰ рабату із зібраних грошей. Декуди однак громади не визначають окремих колекторів, лише кождий громадянин обовязаний сам зложити місячну вкладку на місяčním церковнім мітингу до рук касієра або пароха.

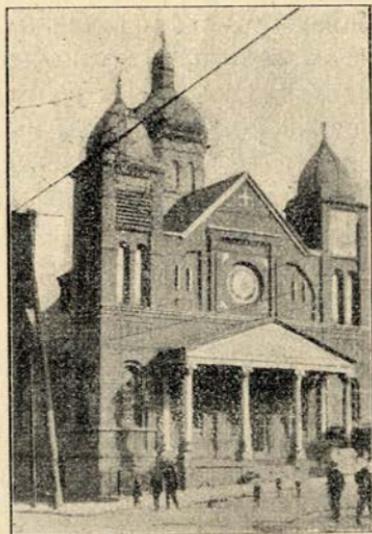
Крім тих грошевих складок, уряджують ще церковні комітети або Брацтва церковні на дохід церкви прогулки „ескуржени“, пікніки, театральні аматорські вистави, балі і т. п.

Всі ті датки на церков платять люди, загалом беручи, не радо — помимо того, що дуже хотять мати свою церков і сьвященника і церковні відправи, до яких звикли в старім краю. Зразу, коли ще йно має ся будувати церков і є ще одушевленє і радість, що „от будем мати свою церков“, оплати йдуть жваво, — та скоро ті безнастанні „драчки“ починають доскулювати людям, і много нераз треба наговорити ся і парохам в церкві і колекторам по домах, щоби ті вкладки від них стягнути. До тогож в кождій майже гр. кат. громаді є ріжні „партії“ — звичайно вплив амбіцій якогось иншого бизнесмена, якому здає ся, що власне він повинен бути „босом“ в церкві, а не „там-той“; або партії, впливаючі з національно-політичних мотивів, прим. українства і москвофільства, або знова партії „Угорщан“ і „Галичан“, або вкінци партія якогось другого сьвященника, що рад би висадити з парохії дотеперішного пароха і осісти сам на його місце. Тоді нераз, побі-

джена партія починає стрейкувати, відмовляє плачення вкладок, а навіть — виступає зі спільности громадської і організує ся в нову церковну громаду, будує нову церкву і приймає другого сьвященика.

Доми для сьвященика будують звичайно рівночасно з церквою. Коли однак громада не може ще відразу на се спромочи ся, то винаймає для сьвященика мешканє, або доплачує йому на мешканє певну квоту, звичайно не більше як 25 дол. що місяця. Доми ті, се звичайні одноповерхові дома американські, деревляні, зрозкладом кімнат англійським. Кошти будови такого дому вагають ся між 2—6 тис. дол., залежно від величини і будівельного матеріялу. Але і суть дома парохіяльні муровані, а декуди в старших громадах і метнїйших кошти будови таких домів, при будові нових церков, доходять до 20 і 30 тис. дол. — се вже палатки.

Крім мешканя належить ся сьвященикови і урядженє мешканя, умебльованє офісу, гостинної кімнати, спальні і ціле урядженє кухонне. Кошти такого урядження також досить значні, хоч є велика ріжниця в урядженю мешканя в громадах церковних Галичан а Угорщан. Галицькі громади суть більше здержливі в видатках на урядженє парохіяльних домів, звичайно ограничують ся на умебльованю офісу і гостинної кімнати і на „окарпетованю“ (обложеню килимами) одной-двох кімнат, коридору і сходів. Угорські зате громади суть вже значно щедрійші. Уряджують мешканя після всіх вибагів сьвященика — умебльовують всі кімнати:

45. Гр. кат. церков, галицька, в Пітсбург, Па.

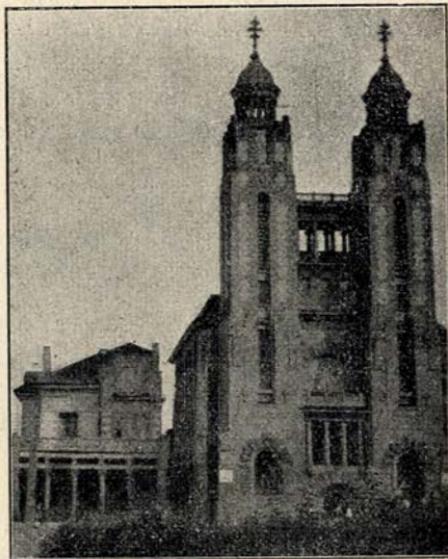
справляють не лише бюрко, софи, канапи, фотелі, зеркала, образи, столи, столики і ліжка, але і постіль з ковдрами, подушками і пошивками, ціле уряджене їдальні, аж до ножів і відельців, і ціле уряджене кухонне, і все те в ліпшій, вибагливішій якості. Тож коли уряджене парохіяльного мешканя в галицьких громадах не переходить 500 дол., то в угорських громадах доходить до 2 тис. дол. а нераз і більше.

Наконець, ще є один більший видаток грошевий церковних громад — закупно цвинтара. Є в З'єдинених Державах звичай, що кожда церковна громада має свій, власний цвинтар. І українські громади змагають до того — се дає значний дохід, за місця на гроби. Звичайно оплата за гріб виносить 5—8 дол., декуди за гріб дорослого є більша ціна як за гріб дитини. Ціни площі на цвинтар ріжні — 500 до 1000 дол., залежно від того, як укладають ся де ціни позамійського ґрунту. Де громада не має свого цвинтара, там ховають померших по чужих цвинтарях, католицьких — польських, словацьких, німецьких або на мійських, за відповідною оплатою, яка, як для „чужих“, є звичайно висша.

Отсе й є „церковний маєток“. Належить до него: церков, парохіяльний дім і цвинтар; декуди ще й шкільний будинок. Сей маєток не у всіх громадах однаковий, декуди доходить ледви до 10 тис. дол., але декуди переходить і 100 тис. дол. На все те мусить складати ся сама громада. І на се йдуть усі повисші датки, як датки на фонд закладовий, датки місячні, вступне при вході до церкви при відправі служби божої, датки „на тацу“ підчас богослужень і посьвячень церковних річий, оплати за уживане свічок, хоругов, дзвонів і т. п. вкінци доходи з цвинтара. До тих датків прилучають ся ще надзвичайні датки-жертви від одиноких громадян або посторонних осіб, котрі з певних зглядів почувають ся до обовязку такі жертви складати. Суть се звичайно бизнесмени не-Українці, котрі значний зиск з їх бизнесів завдячують українським іммігрантам,

прим. салоністи, сторники, властителі броварів і т. п. Декуди й компанії промислові, у котрих працюють українські іммігранти, а в першій лінії углекопні, котрим залежить на робітниках-іммігрантах, відступають, хоч не на власність а лише до ужитку, площі під будову церкви і парохіяльного дому, а нераз і на цвинтар, а то на те, щоби вдержати іммігрантів на місци. Наконєць приходять ще доходи з прогульок, пікніків, театральних аматорських вистав, балів і т. п.

До коштів будови церкви і парохіяльного дому, і удержання їх в добрім стані, прилучають ся ще видатки на удержанє сьвященика і дяка (котрий рівночасно є і учителем дітий іммігрантів в церковній школі). Се в рубриці розходів річного бюджету української гр. кат. громади позиція досить значна. Однак і ту висота платні сьвященика і дяка-учителя не всюди однакова, і залежить від умови. Декуди місячна платня сьвященика виносить 60 дол., декуди 75, а декуди 80 і 90 дол., а як сьвященик не має вільного мешканя, то доплачують йому ще на мешканє місячно 20—25 дол. Але суть громади, що мають вправді свою церков або каплицю, але на удержанє сьвященика не в силі ще спромогчи ся; тоді умовляють ся з котримсь із сусідних сьвящеників, щоби доїздив до них в неділі, і то кождої або кождої другої, і за кождий раз платять йому

46. Гр. кат. церков в Гомстед, Па ;
побіч парохіяльний дім.

20—25 дол. Се для священників можливе, бо З'єдинені Держави край місійний, тож кождий священник може відправляти в однім дни дві служби божі. Колиж трафить ся так, що священник не може в однім дни відправити служби божої в своїй громаді і в другій, то ся друга громада, коли конче хоче мати у себе такого „пожиченого“ священника, мусить заплатити ще й „матерній“ громаді „відшкодоване“ 20—25 дол.

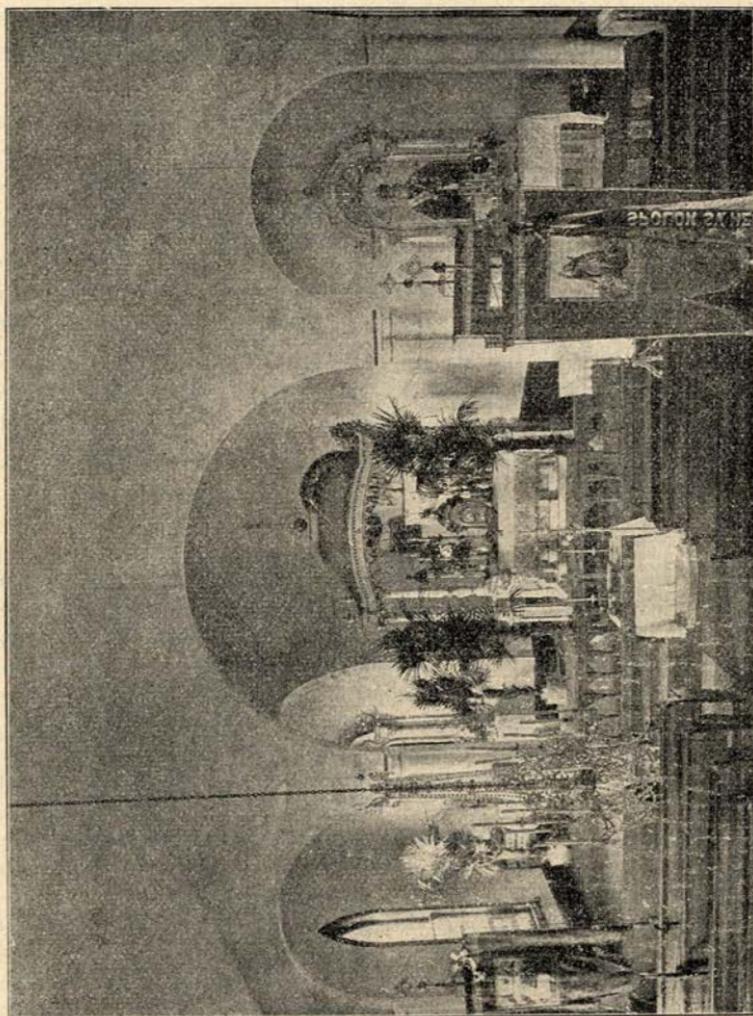
Крім місячної платні, оплачують ще громадяни свому священникови „треби“. І ті оплати не суть всюди однакові і не в кождій громаді усталені. Але різниці в висоті тих оплат між поодинокими громадами не суть великі і дадуть ся звести до слідуєчих пересічних оплат:

Таблиця 25.

ЧИННІСТЬ	ВИСОТА ОПЛАТИ В ДОЛЯРАХ
хрестини	звичайно 3, лише декуди 2 або 3·50.
шлюб	10 але і 15 і 25
вивід	1
похорон	дитини 5 а дорослого — як до умови, звичайно 10—15 але й 50 і 80
парастан	звичайно 2·50, декуди 2
панахида	1 і 1·25
Служба божа тиха ..	1·25, декуди 2
„ „ співана	2·50, декуди 2
сповідь	декуди не платить ся нічо, декуди найменше 0·50 а декуди 3
на коляду	0·50 і 1.

Деякі громади означують самі висоту оплат і священник мусить її придержувати ся. В тій цілі вивішена є в цер-

квах у тих громадах для відома громадян тарифа оплат.
Але не все така тарифа забезпечує перед „непорозуміннями“

47. Внутрішній вид гр. кат. церкви в Уиндбер, Па.

між громадянами а священником. Особливо позиція за похорон приводить часто до „непорозумінь“: священники

використовують жалібний настрій інтересованих, вдаряють в їх амбіцію і підмавляють до різних додатків, за які кажуть собі окремо доплачувати. І се їм удає ся, бо якось ніяково розжаленому по страті близької особи торгуватись надто з сьвящеником за доплати для віддання умершому величавійшій послідній прислуги¹⁾).

Удержане дяка, зглядно дяко-учителя, коштує менше, але також не мало. Пересічно місячна платня для дяко-учителя виносить 40 дол., суть однак громади, що платять лише 35 і 30 дол., але суть і такі, що платять й 45 а навіть 50 і 60 дол. Знова в громадах, де нема сьвященика, лише сьвященик доїжджає, платять дякам вже значно менше, звичайно 10 дол. До тої платні приходять ще оплати з треб. І ті оплати не суть ще усталені, в різних громадах ріжно їх обчислюють, в деяких платять $\frac{1}{5}$ з оплати сьвященикови, в інших $\frac{1}{3}$, а в деяких при кожній відправі церковній є стисло означена оплата. Пересічно однак платять дякам:

¹⁾ Під тим зглядом незрівнаними майстрами суть сьвященики з Угорщини і з сего ділу їх діяльності можна би навести цілу вязанку „історій“, незрівнаних під зглядом сприту, хитрости і — цинізму. Не ту однак на се місце. Але для ілюстрації хапчивости „на центи“ і цинізму тих сьвящеників, наведу два факти. Один для приміру, як такий угорський сьвященик, коли розходить ся о доляр, потрафить стягнути його не лише за цілого чоловіка, але й за його частину, а другий, що „для цента“ потрафить навіть умерлого воскресити, щоби лише дістати за молитву „при умираючім“ і „за відпущене гріхів“. Загально звісний є між українською імміграцією в З'єдинених Державах случай, як один угорський сьвященик так умів промовити до амбіції і почутя особистої гідности одного нещасного іммігранта, котрому ампутовано ногу, що той замовив у него величавий похорон для відрізаної ноги, і заплатив за се 14 долярів. Інший знова угорський сьвященик, котрий спізнав ся до умираючого, так затужив за центами, які належались би йому за молебні при умираючім, що хоч труп був уже зимний, мимо того „вслухав“ ще у нім душу, і, щоби не пустити її і дати їй на дорогу розрішене, вхопив мерлого за горло і так довго держав, поки не відчитав усіх молитов і не дав душі розрішеня. Відтак доперва розказав їй іти і — взяв центи.

Таблиця 26.

ЧИННІСТЬ	ВИСОТА ОПЛАТИ В ДОЛЯРАХ
за хрестини	0-50
за шлюб	1, декуди 2
за похорон дитини ..	1—3
„ „ дорослого	3, 5 і 7
„ парастас	0-50
„ читанє псалтїри над умерлим, за ніч.....	3, 4 і 5
„ службу божу:	
тиху	0-25
співану	0-50
„ коляду.....	0-10—0-25

Мешканя вільного звичайно не мають.

Через те, що не у всіх гр. кат. громадах суть стало означені місячні платні сьвященикам і дякам, і що не всі громади суть однаково численні, кошти удержаня сьвященика і дяка, в загальній річній квоті грошевій, які спадають на громади, суть дуже ріжні. Суть громади, які крім мешканя і домового урядженя для сьвященика складають йому ще річно в загальній сумі (в місячній платні і в оплатах за треби) 10—15 тис. дол.—таких однак є мало; суть громади, що складають лише 5 тис. дол., але суть і такі, і тих є найбільше, що дають лише 1500—3 тис. дол. Знаменне є ту те, що усі найліпші парохії, з виїмкою ню-йоркської і пару із середних, займають угорські сьвященики, а то тому, що угорські іммігранти держать ся більшими гуртами і, як з одної сторони угорські сьвященики суть більше спритні і безсоромні в витяганю від своїх „краян“ долярів, так з другої і самі ті краєни суть більше податливі супроти своїх парохів.

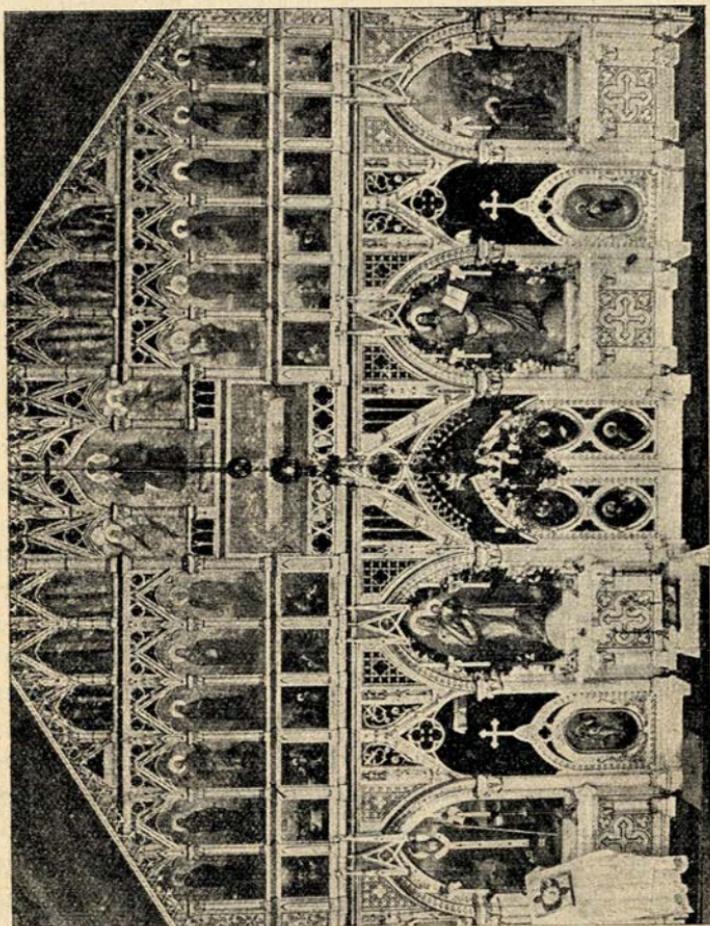
Річне удержанє дяка-учителя в загальній річній квоті доходить декуди до 600 дол., декуди до 700 і 800 дол. а часом до 1000 і 1100 дол.

В кінці ще одна оплата — єпископови, так зв. *cathedraticum*, на удержанє його, його катедри і на покритє коштів адміністрації дієцезією. З тим знова має ся справа так:

До 1907 р., то є до року, в котрім для греко-католиків в З'єдинених Державах установлено гр. кат. єпископство, усі гр. кат. церкви належали *de jure* до римо-катол. єпископів. А що в З'єдинених Державах кожде віроісповідне товариство само покриває усі потреби свого віроісповіданя, тож і удержанє римо-кат. єпископів, котрим, в браку гр. кат. єпископа, підлягали також і гр. кат. іммігранти, спало на плечі не лише римо-католиків, але й греко-католиків. Однак греко-католики опирали ся тому, бо не хотіли задля відрубности свого обряду — за котрим більше пропадають, як за самою вірою — узнати їх за своїх єпископів, а через те також записувати на них свої церкви, як се вимагає організаційний статут римо-кат. церкви в З'єдинених Державах (принятий на католицькім синоді в Балтиморі 1772 р.). Тож із-за сего приходило раз-враз до острих, нераз навіть дуже острих, конфліктів між поодинокими гр. кат. громадами а дотичними рим. кат. єпископами. Всеж таки часть гр. кат. громад піддала ся римо-кат. єпископам, — особливо легко піддавали ся їм угорські сьвященики, які потайки перед громадою записували церкви своїх громад на римо-кат. єпископів — і ті громади муіли вже платити римо-кат. єпископам *cathedraticum*, сьвященики зате діставали в нагороду від єпископів повну свободу господарити в громадах, як хотіли; і громади були вже супроти них безсильні, бо з хвилею переписаня церкви на римо-кат. єпископа, переходила вже на єпископа і власть назначати для громади і усувати з неї пароха¹⁾). Але решта

¹⁾ З тою хвилею переставали також громади бути необмеженими господарями своїх церковей, і заряд церквою, як і цілим церковним маєтком громади переходив на єпископа, пароха і на трех кураторів „тростисів“ (*trustee*), вибраних громадою.

греко-католиків не піддавала ся рим.-кат. єпископам і до їх удержаня нічим не причиняла ся. Домагала ся зате без-

48. Иконостас в гр. кат. церкві в Лайсерінг (Leisering, Pa).

усганно утвореня для греко-католиків в З'єдинених Державах гр. кат. єпископства. І остаточно по довгих заходах справді

зістало утворене (в 1907 р.) гр. кат. єпископство на З'єдинені Держави. Тоді назначений єпископом Василянин Сотер Ортінський (з Галичини), прибувши до З'єдинених Держав (в серпні 1907 р.), скликав до Нью Йорку (на жовтень) конвенцію гр. кат. священників і делегатів усіх гр. кат. громад, для уложеня організаційного статуту гр. кат. церкви в З'єдинених Державах, і на тій конвенції (в якій радили окремо священники — 15 і 16 жовтня, а окремо делегати — 17 і 18 жовтня) ухвалено попри инше і *cathedraticum* для гр. кат. єпископа, і то: церкви мали платити 5% з місячних доходів *brutto*, священники 2% з своїх доходів *brutto*, а дяки 1%. Та скоро по конвенції угорські священники, майже всі, відмовили послуху єпископови (про се докладнійше дальше), розвели незвичайно завзяту боротьбу проти него, яка ще й дотепер не покінчила ся, і переписали свої (угорські) церкви на римо-кат. єпископів; зате галицькі, також майже усі, записали свої церкви на гр. кат. єпископа. І з того вийшло таке, що угорські громади, майже усі, платять *cathedraticum* римо-кат. єпископам, а галицькі — гр. кат. єпископови.

Православні. Поки потворились між українськими гр. кат. громадами православні громади, властивим тереном православної пропаганди була територія Аласки, колишня територія російська, положена на самім краю північної Америки (розділена від Сибіру проливом Берінга). В 1867 р. відкупили З'єдинені Держави сю територію від Росії, за 7.2 міл. дол. Мимо того тодішне російське правительство рішило дальше піддержувати православну місію в Аласці, а навіть розширило ще її на цілі З'єдинені Держави, як орудіє своїх політичних впливів на західнім побережю З'єдинених Держав, і на удержане сеї місії призначило частину одержаних за Аласку грошей. Провід над сею місією віддало православному єпископови, для котрого місце осідку назначило Сен Франціско в Каліфорнії.

Зразу православні громади находили ся лише в Аласці, опісля з осідком православного єпископа в Сен Франціско,

утворено ще й в Сен Франціско православному церковній громаді і другу в Нью Орлінс, над Мексиканським заливом. Колиж в 1891 р. гр. кат. священник Алексій Товт (з Угорщини — бувший професор церковного права в гр. кат. духовній семінарії в Пряшеві) перейшов разом з своєю гр. кат. громадою в Мінеаполіс, Міссурі, де був парохом, на православ'я, уражений особисто рим. кат. єпископом Айрлендом (Ireland)¹⁾, а далі, коли під намовою і могутим впливом його, ще й деякі його товариші, гр. кат. священники, осіли між гр. кат. українськими іммігрантами на побережжі атлантицькому, уражені рівнож нетактовними поступками супроти них рим. кат. єпископів, стали переходити також з своїми громадами на православ'я, впливи православної місії перелились вже із заходу, з побережжі Спокійного океану на східне побережжі, атлантицьке, і ту православна місія відразу найшла такий податний ґрунт для своєї пропагандистської

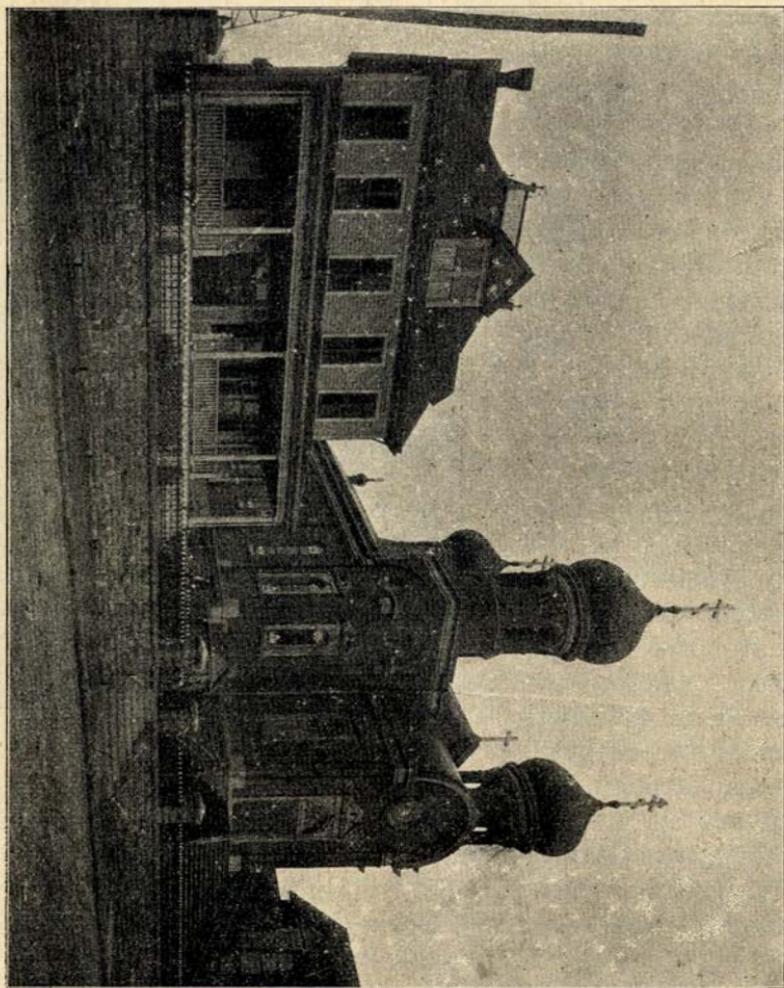

49. Алексій Товт.

¹⁾ Про се докладнійше в брошурі А. Товта: „Еще нѣсколько откровенныхъ словъ прот. А. Товта ко всѣмъ униатамъ въ Америкѣ“ Нью-Йоркъ 1889 г., стр. 36 і д.

діяльності, що те східне побереже й узнала за властивий терен своєї пропаганди. І ту, в 1905 р. перенесено навіть з Сен Франціско до Нью Йорку осідок православного епи-

50. Православна церква в Улініо-Бери, Па; побіч приходський дім.

скопа і саме єпископство піднесено до гідности архієпископства.

Зразу православні церкви між українською іммігра-

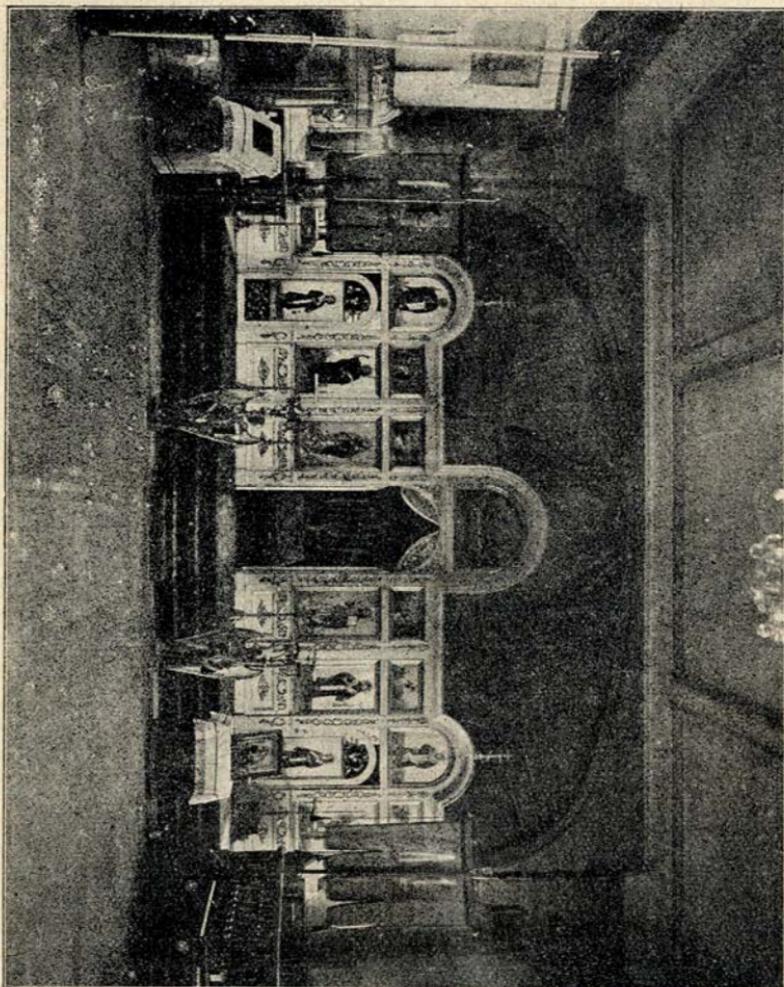
цією будовані були гр. кат. громадами, як гр. кат. церкви; православними ставали з переходом поодиноких гр. кат. громад на православіє. Знова на православіє переходили іммігранти з намов своїх парохів і — з бизнесу, бо коли перейшла яка громада на православіє, то православна місія переймала на себе усі довги, що тяжіли на церкві, і оплачувала їй сьвященика. Вправді тоді церков, відповідно до організаційних постанов православної місії, мусіла бути переписана на православного єпископа, але людям толковано, що через те громада нічого не тратить, бо колиб вона й остала гр. католицькою, то і так остаточно мусіла б переписати церков на рим.-кат. єпископа, і церков перейшла би тоді в „чужі руки“, „айришські“ (grōs рим. кат. в З'єдинених Державах становлять Ірляндці, і майже уся рим. кат. ієрархія складає ся з Ірляндців), а переписуючи церков на православного єпископа, лишала „властиво“ церков в „своїх руках“ — „руських“, а самі іммігранти робили ще „патріотичне діло“, бо, переходячи на православіє, повертали назад до „своєї прадідної, рускої віри“. І іммігранти робили „патріотичне діло“... Не значить однак се, щоби за тим „патріотичним“ обликом не крились часто і особисті амбіції честилюбивих одиниць, „неузнаних“ в громаді, або обиджених гр. кат. сьвящеником; бувало так, що ті-то власне „неузнані“ розбивали гр. кат. громаду, організували з частини її нову, православну, а православна місія будувала їй церков, доставляла сьвященика і оплачувала його; „патріот“ знова доходив до „належних“ йому пощестий.

Всіх православних церковей і каплиць між українськими іммігрантами є тепер 82, а всіх православних іммігрантів, бувших греко-католиків числить православна місія до 20000.¹⁾ Сьвященики, з самого разу, були „свої“ люди — бувші гр. кат. сьвященики, але опісля, коли всі вони, з виїмкою

¹⁾ Після виказів на 1911 р. було їх 18224 (Галичан 11794 а Угорщан 6430).

А. Товта, повернули назад до гр. католицизму, стала насилати їм православна місія священників з Росії, переважно з України — „Тоже-малороссів“. Новішими однак часами

51. Внутрішній вид православної церкви в Ужикіо-Бери, Па.

старає ся православна місія приеднати до православія знова священників-гр. католиків, або інтелігентних свѣцких людей з Галичини, котрі піддають ся православному висвяченю,

а се тому, що ті ліпше уміють порозуміти ся з Галичанами, бо не тим українсько-руським жаргоном „Тоже-малороссів“, і ліпше знають їх нориви, а сї знова відносять ся до них, як до „своїх“, з більшим довірем. Крім того доповнює місія потрібне число святих вихованками православного духовного семинара в Міннеаполіс, Мінн., вибираними з поміж самих іммігрантів.

В побираню оплат за „треби“ були зразу православні святих, особливо ті „чужі“, з Росії, більш здержливі — поки православіє не укріпилось було ще між бувшими гр. католиками, опісля однак піднесли вже ті оплати до висоти менш-більш такої, яку прийнято в гр. кат. громадах. Тепер сї оплати унормовані так:

Таблиця 27.

ЧИННІСТЬ	Висота оплати в долярах	ЧИННІСТЬ	Висота оплати в долярах
хрестини в церкві ...	—	ду і евангелієм Лазаря.....	15
„ „ дома	3	похорон малий з до- му на цвинтар, без служби божої, проповіді і еванг. Лазаря	8
„ поза місце- востію осідку святихника	до 10	похорон великий з дому на цвинтар, також без служби божої, проповіді і еванг. Лазаря .	12
за вивід по родах...	1	панахида.....	1
„ „ молодой....	1	молебень.....	0.75
заповіді	1.50	посвячене дому	2
шлюб	6	служба божа.....	1.50
„ зі службою бо- жою	8	„ з молебнем..	2.50
похорон малий	3	„ за умерших	
„ великий, пі- сля уставу, але без проповіді, служби божої і евангелія Лазаря	5		
похорон зі службою божою, пропові-			

ЧИННІСТЬ	висота оплати в доляр.	ЧИННІСТЬ	висота оплати в доляр.
без панахиди (па- растасу).....	1:50	поминанє	0:75
служба божа з пана- хидою.....	2:25	благословенє дому на Йордан.....	до волі
великий парастас ...	5	метрика уродин, шлю- бу або смертї...	1

Римо-католики. Окремих римо-кат. українських громад в З'єдинених Державах нема. Суть лише польські римо-кат. громади, словацькі, чеські, ірландські, німецькі і т. д., і до них належать українські іммігранти-римокатолики, а також і ті греко-католики, котрі ще не з'організувались в гр.-кат. громади і не вибудували гр.кат. церков. Зразу, в перших роках української імміграції в З'єдинених Державах, усі українські іммігранти, і римо-католики і греко-католики, належали, як про се я вже згадував, до римо-кат. громад, — але з приїздом гр. кат. св'ящеників і з побудованєм гр. кат. церковей, греко-католики вилучились від римо-кат. громад. Правда, легко се їм не пішло. Падали жертви, і то навіть кроваві, по одній і по другій стороні — гр. католицькій і римо-католицькій (Шенандоа, Па., Шамокин, Па.). Ходило — о бизнес римо-кат. св'ящеників, особливо польських, котрі мали найбільше гр. католиків, і їх обхопив страх перед утратою долярів, які приносили їм дотепер греко-католики. І вони стали організувати на іммігрантів, що заходились коло організованя гр. кат. громад, узброєні ватаги, виклинали їх з казальниць, і їх гр. кат. св'ящеників, називаючи їх поганями, що осквернюють римо-кат. церков, і під клятвою забороняли римо-католикам брататись з греко-католиками. Щобиж ще тим певнійше і то в самім зародку розбити організацію гр. кат. церкви, стали римо-кат. єпископи висилати до Риму доноси і очернення на гр. кат. св'ящеників і жадали відкликаня їх назад до „старого краю“. Зразу се їм справді удалось, бо на ті оскарження римська Курія відкликала першого гр. кат. св'ященика Івана Волянського назад до Галичини, з тої буцім-то

причини, що він жонатий і тим викликає соблазн між католиками. Та се удалось лише на сей перший раз. Бо скоро після того тільки наплило до З'єдинених Держав гр. кат. св'ящеників, і то жонатих, і тільки в короткім часі побудовано гр. кат. церков, що дальше боротись з ними показалось даремною тратою сил. Тож, остаточно, римо-кат. св'ященики занехали ту боротьбу, погодили ся з гр. католицизмом, як з конечним злом, і лишили греко-католиків в спокою. Римо-католики Українці остались однак в римо-кат. громадах, а там — скоро вже стали винародовлюватись, особливо в громадах польських і словацьких; винародовлюють ся поволи і ті українські римо-католики, що тепер прибувають до З'єдинених Держав.

Що до церковного маєтку рим. кат. громад, то маєтки ті записані, відповідно до постанов організаційного статуту рим. кат. церкви в З'єдинених Державах, на римо-католицьку місію, зглядно на представників її в кожній римо-католицькій дієцезії — римо-кат. єпископів. Тількиж тягар удержання рим. кат. церкви спадає на римо-католиків далеко тяжшим тягарем, як прим. на православних, для удержання православної церкви. Православна церков ставить в своїй організаційній діяльності на терені З'єдинених Держав все ще перші кроки і то не між православними, а греко-католиками, тож мусить дуже оглядно здобувати собі нових вірників, і робить се в той спосіб, що підпомагає новоприбуваючі до православія гр. кат. громади фінансово. — буде їм церкви, парохіяльні дома і удержує св'ященика. Римо-католицька церков сего не потребує, вона вже так скріпилась в З'єдинених Державах, що супроти своєї пастви може поступати цілком беззглядно. І вона так поступає. Тому всі кошти удержання римо-католицизму скидає невідклично на самих вірних. Будова парафіяльних костелів, парафіяльних домів, конфесійних шкіл, удержане св'ящеників, учителів, законів, а дальше будова катедральних костелів, духовних семинарів, шпиталів, утримане єпископів, семинаристів, усього шпитального перзоналу — і т. д. все

те спадає цілим тягарем на плечі вірних, і вони безвідклично мусять на все те складати капітали, дістаючи зате в заряді тими маєтками ледви дорадний голос. А що ті кошти не малі, можна уявити собі хоч би із видатків на будови костелів в поодиноких римо-кат. громадах, які навіть в біднійших громадах, як словацьких або польських, доходять не то до 100, але й до 200 тис. дол. До того прилучаєсь ще удержанє сьвященника, то є місячна платня і оплати за треби, оплати о много більші, як в гр. католицьких або православних громадах, що є, наслідком безсильности римо-католиків супроти їх парохів, яких беруть все в оборону, як своїх довірених аєнтів, римо-кат. єпископи. Скаля оплат за треби не є впрочім усталена, кождий римо-кат. парох сам їх установає в дорозі компромісу між своїми потребами а менш-більш усталеними оплатами його попередником. І той компроміс дає в річнім доході римо-кат. парохів 15, 20 і 50 тис. дол. Не можна тому подати сталої скалі оплат за треби в польських і словацьких римо-кат. громадах. Однак пересічно важнійші оплати на костели і сьвященникам виносять:

Таблиця 28.

ЧИННІСТЬ	ВИСОТА ОПЛАТ в долярах
На костели:	
датки на „фондуш“	до 50 і більше
місячна оплата стала від особи	0-50
за місце в лавці в костелі місячно.....	0-25 і 0-50
Сьвященникови:	
за хрестини	5
„ шлюб	25
„ похорон	25 і більше
„ картку до сповіди ..	1
на „gwiazdke“	1

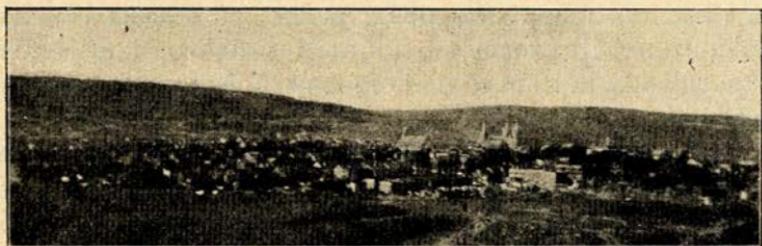
Духовенство. Уважаю за потрібне згадати ту ще окремо про українське духовенство, то є — про гр. кат. духовенство, котре, завдяки особливим відносинам серед української імміграції в З'єдинених Державах, вибилось на верховодяче, управляюче нею становиско. Се духовенство, се між так зв. інтелігентною верствою української імміграції, найчисленніша група, і своїм суспільним становиском і фінансовою силою наймогутнійша і найвпливовійша. Йому припала роля ініціативи і проводу, не лише в церковних справах, в справах організації гр. кат. церкви в З'єдинених Державах, але й в організації національно-політичній і культурній, і на всім поклато воно своє пятно. Усе добре і зле, гарне і бридке, почалось від него, воно давало всему почин, і все те, що тепер представляє українська імміграція в З'єдинених Державах — доброго і злого, є в головній мірі наслідком його заходів і старань, його умілости зглядно нездарности.

Сьвічка група тої інтелігентної верстви не відгравала, майже до послідних часів, ніякої самостійної ролі — нечисленна і фінансово незасібна, так була привалена, від самого разу, і чисельною і фінансовою, перевагою того духовенства, що від разу попала в повну залежність від него, і вся її роля в дотеперішнім публичнім житю української імміграції в З'єдинених Державах звелась до ролі сліпих виконавців заряджень того духовенства.

Найбільше енергії виявило се духовенство в справі організації гр. кат. церкви в З'єдинених Державах — се цілком зрозуміле, — і тій справі, як найблизшій собі, посьвятило найбільше заходів; воно піднесло її навіть до справи загально-національної і втягнуло до неї усю масу українських іммігрантів — гр. католиків, і довело до того, що через довгі літа уважано її за найважнішу справу публичного житя української імміграції. Все инше, що робило, робило побіч і в звязку з сею справою. Впрочім, коло всего иншого заходила лише мала групка з того духовенства, і — се характеристичне — саме найбільш зненави-

джена загалом його. Так, коли говорити про публичну діяльність гр. кат. духовенства, то місце на се ту.

Першим сьвящеником, що приїхав до З'єдинених Держав, був Іван Волянський, з Галичини. Приїхав в 1884 р. Сталось се за посередництвом одного іммігранта, з Литви, Кароля Райса, що держав у той час в Шенандоа, Па „банковий офіс“. Він стрічав ся часто з українськими іммігрантами, котрі звертались до него для пересилки гроший до старого краю, і нераз приходилось йому вислухувати їх жалів, що не мають своєї церкви, та що раді би мати свого сьвященика. Вкінци, спонуканий ними, вислав до тодішнього галицького митрополита Сильвестра Сембрато

53. Шенандоа, Па.

вича просьбу з підписами деяких шенандорських іммігрантів о присланє їм сьвященика, а окремо ще вислав зложені іммігрантами для сьвященика гроші на подорож. С. Сембратович волив волю шенандорців і вислав їм Волянського.

Волянський осів в тім-же Шенандоа і зараз кинув ся вишукувати українських іммігрантів, на разі в Пенсилвенії, а опісля в усіх інших державах, де лише що про них зачув. Де прибув, творив зараз церковні гр. кат. громади і став збирати гроші на будову церковей. І до року станула дійсно перша українська церков, гр. кат., в Шенандоа; крім того розпочав ще будову другої, в Кінгстон, Па. Та скоро спостеріг Волянський, що сам один не зможе обслужити всіх українських іммігрантів, розкинутих по величезній те-

риторії, навіть більшими групами, з котрих деякі віддалені були ще одна від другої на пару сот миль. Тож віднісся до митрополита С. Сембратовича з представленням о прислане йому до помочи другого священника. В 1887 р. прибув Зеновій Ляхович. Тоді Волянський оставив його на разі в Шенандоа, поки не покінчено будови церкви в Кінгстон, а сам пустився в довгу окружну подорож по далеких українських кольоніях, де хрестив, вінчав, сповідав і організував гр. кат. церковні громади і комітети для збирання грошей на будови церквей. Обїхав тоді усї важнійші кольонії, почавши від Нью Йорку аж до Міннеаполїс. Мінн., почім вернув до Шенандоа, і там осїв, а Ляховича вислав до Кінгстон, де саме укінчено будову церкви.

Та в листопадї тогож року Ляхович умер і Волянський знова остав сам. І знова, не могучи дати собі сам ради в душпастирській облужі іммігрантів, вислав в літі 1887 р. до Галичини Володимира Сїменовича, редактора заложеної ним часописи „Америку“, щоби той знова привіз хоч одного священника. Сїменович приїхав до Львова, був у митрополита Сембратовича і представив йому стан річи, але митрополит відповів, що висилати священників до З'єдинених Держав не може, бо Рим не хоче, щоби до Америки їздили жонаті священники · хіба в крайній потребі, та що, впрочім, годї найти охочих. Всеж таки, остаточно, найшовсь один охочий, а до того нежонатий, Кость Андрухович, і з ним вернув Сїменович до З'єдинених Держав. Андрухович осїв в Кінгстон. І так Волянський з Андруховичем знова душпастирювали в двох. Але в марті 1889 р. приїхав третій священник, і то вже з Угорщини, Олександр Дзубай і сей осїв недалеко Кінгстон, в Уилкис-бери.

Та саме у той час, на жадане Риму, митрополит Сембратович відкликав Волянського до Галичини, а то тому, що він жонатий, і Волянський майже по пятилітнім побуті в З'єдинених Державах відїхав до краю, давши почин церковній гр. кат. організації, заснувавши першу українську часопись „Америку“, запомогово - асекураційні „Брацтва“

і Союз тих Брацтв на случай каліцтв і смерти, і українську торговельну інституцію, на взір львівської — „Народну Торговлю“ (про все те обширніше — дальше). Ще раз приїхав Волянський в слідуючій, 1890 р. до З'єдинених Держав, поладнати спори, які счинились були зараз по його від'їзді в 1899 р. в „Народній Торговлі“, і поладнати непорозуміння, які повстали були за той час в деяких громадах з приводу будови церковей. Але скоро, поладнавши спори, вернув вже на стало до старого краю.

Та по від'їзді Волянського, почали вже прибувати до З'єдинених Держав раз-пораз нові сьвященики, однак вже головно з Угорщини. В осени 1889 р. приїхав з Угорщини Василянн Кирило Гулович, котрий осів в Фріленд (Free-land, Pa), а з Галичини Григорій Грушка, котрий осів в Джерзи-Сіти Н. Дж. І оба вони з Андроховичом умовились що до границь своїх парохій так, що поділили цілу територію, замешкалу українськими іммігрантами, на чотири райони-парохії: шенандорський, з 21 досколичними місцевостями, котрий віддано Андруховичеви; фрілендський, з 18 місцевостями, котрий віддано Гуловичови; джерзиситський з 9 місцевостями (між ними і Нью Йорк), котрий віддано Грушці; четвертий-же, олифантський, з 8 місцевостями, лишено необсаджений, однак всі три умовились доїжджати там по черзі. Дзубая, що вже був у той час в З'єдинених Державах, до сеї умови не втягнуено, і сей вів своє діло на власну руку в Уилкис-бери (в районі парохії олифантської).

Ся умова не здалась однак на нічо, бо ще не змогли ті три парохі обіхати усі місцевости своїх парохій, а вже наплило з Угорщини тільки нових сьвящеників, що цілий той поділ відразу став без значіня, — кождий новий сьвященик, що приїхав до З'єдинених Держав, впихав ся до котроїсь місцевости, що лежала в районі одної з тих чотирех парохій, і творив нову парохію, відбираючи до неї часть дооколичних місцевостей. Ще таки того самого року, 1889, приїхали з Угорщини Іван Запотоцький і Михайло Товт; в слідуючій році Стефан Яцкович і Алексій Товт —

з Угорщини, а Теофан Обушкевич з Галичини, а за ними незадовго, з Угорщини: Никифор Ханат, Корнило Лавришин і Августин Лавришин; і далі ще 7-мох, так, що з кінцем 1891 було вже 19 гр. кат. священників, з чого 16 з Угорщини, а лише три з Галичини, — Андрухович від'їхав був вже за той час до Галичини, відкликаний митрополитом Сембратовичем. А недовго опісля, бо в 1894 р., було вже 30 гр. кат. священників, з чого 26 з Угорщини, а 4 з Галичини, четвертий — Іван Констанкевич, прибув до З'єдинених Держав в 1893 р. і осів в Шамокин (Shamokin, Pa).

З приїздом тільки нових гр. кат. священників розпочала ся та горячкова будова церковей, про що вже висше була згадка, але, рівночасно з тим, і завзята боротьба між самими священниками — о парохії. Кождий хотів захопити як найлучшу парохію, в першій мірі з'організовану, таку, котра вже мала свою церков. Але ті парохії були вже всі обсажені, тож кождий із свіжо-прибулих священників старав ся висадити з них дотеперішного пароха, то інтригами проти него, то лестними обіцянками церковним комітетовим, а як то не помагало, то погрозами, щоби лише видобути від них для себе згоду на пароховане в їх місцевости. Але то не все удавалось. Тоді вдирались насильно в посідане церкви і парохіяльного дому і оголошували себе парохами тої громади; — той спосіб здобування парохії заінагуровано в 1897 р. в Кінгстон.

І так розпочав ся період найогидніших скандалів, який мало котра віроісповідність переходила в З'єдинених Державах.

До тих спорів о парохії, втягнуто також громади, бо кождий з кандидатів старав ся між членами громади витворити для себе партію. Так і творили ся дві, три партії по громадах — відповідно до числа кандидатів, і кожда попірала свого. З того приходило відтак до бійок перед церквою і в церкві, бо одна партія старала ся впровадити свого кандидата до церкви, а друга старала ся не впустити

його, а впровадити свого. Тоді вмішувалась в бійку поліція і впроваджувала до церкви того кандидата, котрого партія перша її покликала. „Побіджений“ кандидат мусів тепер іти до іншої громади шукати місця — однак не все, бо декуди кандидати так завзято опирали ся при своїм, що оставались таки на місци, відривали „свою“ партію від громади — в порозуміню з яким „неузраним“ бизнесменом — і організували нову парохію в тій самій місцевості. В Гейзелтон (Haselton, Pa) прим., в маленькій місцевості, було в 1894 р. аж три гр. кат. парохії, з трома церквами і трома парохами, і уся діяльність тих трех парохів зводилась до того, що кождий з них виклинав в церкві двох других, насилали один на другого поліцію і всі три видавали собі взаїмно парохіян. Нераз знова бувало так, що громада зараз на початку зневірювалась до свого пароха, котрий немилосерно тягнув з неї доляри, тож як трафлявся який новий кандидат, що обіцював знизити тарифу за треби, рада була його прийняти до себе на пароха. Та до теперішній парох не хотів уступити, а коли на него стали сильнійше напирати, він обставляв церков і парохіяльний дім, як *beatus possidens*, полісменами, і нового пароха, котрого хотіла впровадити громада до церкви, до церкви не впускав. Нераз ті спори рішались доперва судовим вироком, але найчастійше побіджала більша безличність і цинізм сьвященника.

В тім всім много помагала сьвященникам безрадность громади і безхарактерність церковних комітетових. Громадяне просто не знали, як собі з тим всім дати раду, а комітетові церковні, зглядно конкуруючі о впливи в громадї одиниці, звичайно бизнесмени-салоністи, входили в тайні умови з поодинокими сьвященниками, кандидатами на парохії, і вели справу так, як їм було вигідно.

Ті спори і бійки не ограничували ся однак лише до тих місцевостей, де були церкви, а при них сьвященники. Не у всіх місцевостях, де жили українські іммігранти, можна було будувати церкву і удержувати сьвященника, — по мно-

гих місцевостях жило ледви по кільканайцять іммігрантів. Тож до кожної з'організованої вже парохії, в місцевості, де вже було більше число іммігрантів, належали ще дрібні громади із дооколичних місцевостей. І о ті то дрібні громади велись рівнож між сьвящениками боротьби. Кожний парох бажав захопити для себе як найбільше число тих дооколичних громад, але раз-враз стрічав ся там зі своїм сусідом-парохом, що також старав ся о ті громади для себе. І знова йшли сварки, бійки і проклони між „партіями“ кожного із конкуруючих сьвящеників і між самими сьвящениками.

Вся та боротьба відбувала ся в неможливо нахальний спосіб. „Свобода“, орган галицьких сьвящеників, яких у той час було лише чотирех, на вид того нахальства угорських сьвящеників, яких вже було шіснайцять, виходить вкінци з терпцю і починає в безпощадний спосіб, не перебираючи вже в словах, виводити всі ті душпастирські подвиги на сьвітло денне, і в 44 ч. з 1894 р. в статі: „До всіх Русинів в краю і в Америці“, так їх характеризує: „Безхарактерність, безсоромність, ненаситна жажда гроша, безсовісність, безчельність, свиняча упертість руського перекінчика з малярського табору, посьвяченого на попа, переходить границі можливости — ту, в Америці“... „Проти малярських форманів¹⁾, перекінчиків, циганів, педлярів²⁾, купців, заволоків — є нашим обовязком виступити“. „Є нашим обовязком змалювати тую чесну громаду з переду і з заду, а відтак показати людям, щоб їй добре придивили ся і пізнали, що не кожний ладан пахне.“

Угорським сьвященикам стала „Свобода“ не вигідною, і вони почали виклинати її в церквах і забороняти людям її читати, називаючи її то польською газетою, то українською, то соціалістичною, то анархістичною, і грозили всім, що взяли би її до рук — пеклом. Рівночасно почали накидати ся на галицьких сьвящеників а при них і на всіх Галичан-іммігрантів, називаючи їх згірдливо „Поляками“,

¹⁾ провідників; ²⁾ ганделесів.

і на кождім кроці почали докучувати галицьким іммігрантам, щоби в той спосіб відчужити їх, як небезпечних бури-телів, від угорських іммігрантів. Роздратовані Галичани-іммігранти дійсно почали тоді відділювати ся від угорських церковних громад і організувати ся в окремі громади — галицькі.

Те відділюване себе від угорських громад прийшло галицьким іммігрантам не тяжко, бо саме у той час почали напливати з Галичини молоді свьященники — саме ті, що в історії національно-політичного руху між українською імміграцією в З'єдинених Державах відіграли незвичайно важну ролю. Були се бувші члени „Американського Кружка“, який завязав ся був з початком 1890 рр. в львівськiм духовнім семінарі, і поставив був собі за ціль підготувати з поміж питомців семінара для українських іммігрантів в Америці ряд ідейних людей, які зараз по укінченю теологічних студій, виїхалиб до іммігрантів в Америці і сталиб переводити між ними серйозну організаційну і просвітну роботу. Допускали до сего кружка лише людей певних, „своїх“, перенятих любовію до свого народу і охочих працювати для него. Щоби однак бути вільними і не мати звязаних родиною рук, і не потребувати задля неї оглядати ся на церковні власти, в старім і новім краю, з якими в своїй діяльності могли би попасти в конфлікт, рішили висвьячувати ся безженними. Під зглядом суспільних і політичних думок склонював ся сей Кружок цілком до саме у той час завязаної в Галичині молоді партії української — радикальної, яка перша серйозно поставила була на дневний порядок публичного життя українського загалу в Галичині справу оборони інтересів сільської бідноти.

Кружок сей складав ся з немого членів — всего 8.

Перший із членів того кружка виїхав до З'єдинених Держав Нестор Дмитрів. Приїхав до З'єдинених Держав з початком 1895 р. і осів в Монт Кармел (Mont Carmel, Pa), і зараз обняв редакцію „Свободи“. Скоро по нім, в тім-же році, приїхали ще другі два товариші: Микола

Стефанович, котрий осїв зразу в Бофало Н. Й., а в пару місяців переїхав до Пітсбургу, Па., і Іван Ардан, котрий осїв в Джерзі Сіти, Н. Дж. До них прилучив ся зараз пробуваючий вже від 1893 р. в З'єдинених Державах Іван Констанкевич. В 1897 р. прибувають ще три товариші: Стефан Макар, Антін Бончевський і Микола Підгорецький. Тоді Нестор Дмитрів виїжджає на пару місяців до Канади, куди як-раз в тім часі звернула ся була нова еміграційна струя з Галичини (східної) і з Буковини, і треба було заопікувати ся першими канадійськими іммігрантами, і там став вишукувати для них фарми і їх на фармах розміщувати. На йогож місце, в Монт Кармел, осїв Стефан Макар, котрий обняв також редакцію „Свободи“. Другі два — Антін Бончевський осїв в Ансонії (Ansonia, Conn.), а Микола Підгорецький в Джерзі Сіти, на місце Івана Ардана, котрий переїхав до Оліфанту. В слідуючім році, 1898, приїжджає до З'єдинених Держав еще оден товариш — Павло Тимкевич, та сей зараз-же виїжджає дальше — до Канади, до провінції Алберта (Alberta), де перебуває майже рік, на новій фармарській кольонії українських іммігрантів в околицях міста Едмонтон (Edmonton, Alta), а Нестор Дмитрів осідає в Бофало, на границі З'єдинених Держав і Канади, з відки виїжджає раз-враз стрічати нові партії переселенців канадійських і розміщує їх на фармах. З кінцем 1898 р. вертають оба на стало до З'єдинених Держав, і Дмитрів осідає в Трой (Трой, N. Y.) а Тимкевич в Йонкерс (Yonkers, N. Y.). І так цілий „Американський Кружок“ найшов ся в З'єдинених Державах.

54. Нестор Дмитрів.

Перше, з чим стрінулися товариші з „Американського Кружка“, станувши на американській землі, була крайна духовна темнота українських іммігрантів, Лемків і Угорщан, і — те вонюче багно, яке за короткий час, бо ледви в протягу пару літ, змогли витворити між українською імміграцією угорські сьвященники. Так зараз, з огляду на маси іммігрантів, взялись до закладання по громадах, де лиш удалось їм добути вплив, школи, і то для дітей і для старших, відтак розпочали видавництво популярних книжочок, взялись до закладання читалень, уряджування аматорських театральних вистав, вечерків, концертів, а крім того розвели горячу агітацію за закладанем, по всіх місцевостях, де лише удалось їм дійти, заповогавих Брацтв на случай каліцтв і хоріб, і єднали їх в обєднуючим ті Брацтва Товаристві „Руськім народнім Союзі“. Зноваж супроти угорських сьвященників виступили з рішучою критикою їх діяльності, відкриваючи безпощадно перед іммігрантами усю їх погубну роботу.

До яких вислідів довела отся ріжнородна діяльність бувших членів „Американського Кружка“, про се буду говорити дальше, — ту задержусь лише при їх діяльності на поли церковнім.

Справи, що лежали в обсягу церковних справ, а які домагалися скорого полагодження, були: упорядкованє правно-приватних відносин церковного майна, усталенє порядку в наставлюваню парохів при гр. кат. церквах, а понад все — загальна організація гр. кат. церкви в З'єдинених Державах, що впрочім обіймає й обі попередні справи.

Справа упорядкованя відносин гр. к. церкви в З'єдинених Державах, її приватно-правного і публично-правного становища, стала від самого разу, з хвилиєю приїзду першого гр. кат. сьвященника, Волянського, актуальною. Вже тоді рим. кат. єпископи і сьвященники не хотіли її узнати, і навіть постарались о те, що римська Курія відкликала Волянського, по пару літах побуту його в З'єдинених Державах, назад до Галичини. Але сьвященники мимо того стали

напливати до З'єдинених Держав, а гр. католицькі громади ставити, одна по другій, церкви. Супроти сего римо-кат. єпископи на разі здержали ся від яких небудь дальших заходів проти гр. кат. церкви. І уложилось так, що церкви, записані на громади, оставались при громадах, а лише юрисдикцію сьвященикам уділювали рим. кат. єпископи на підставі документів, виставлюваних сьвященикам їх старокраєвими єпископами.

Але вже з кінцем 1890 р., в жовтні, відбув ся перший З'їзд тодішних сьвящеників, яких на той час було 9 — хоч з'їхалось 8, в Уилкіс-бери, Па, де по при справі, як засноване запомогово-асекураційного товариства для українських іммігрантів і заложене нової часописи „церковно-народної“, нараджувано ся також над організацією гр. кат. церкви в З'єдинених Державах, при чім рішено домагати ся від римської Курії для греко-католиків, в виду відмінности в обряді, окремого гр. кат. єпископа.

Такий сам З'їзд відбув ся в слідуючій році, з початком грудня, в Гейзелтон, Па, при участі 14-тьох сьвящеників. Вправді головним товчком для скликаня його не були справи організаційні, а означене становища, яке мають заняти гр. кат. сьвященики проти розпорядження Префекта конгрегації „de Propaganda fide“ Сімеоніого з 1 жовтня 1900 р., виданого гр. кат. єпископам в старім краю, щоби не висилали до З'єдинених Держав жонатих сьвящеників, а тих жонатих, що вже суть в З'єдинених Державах, візвали до повороту. Се розпоряджене викликало було велике заворушене між сьвящениками, особливо угорськими, котрі майже всі були жонаті; тому й наради на тім З'їзді були дуже бурливі — відгрожувано ся навіть, що коли би те розпоряджене мало остати обовязуючим, то діткнені ним (жонаті) сьвященики перейдуть на православіє (А. Товт, хоч вдовець, перейшов вже був в тім році з своєю громадою в Мінеаполіс на православіє), і рішено не піддати ся сему розпорядженю. Але крім сего ведено наради і над справами організаційними, і навіть уложено в справі положеня гр. кат.

церкви в З'єдинених Державах меморандум і вислано до Апостольського делегата в Уешінгтоні Сатоллі-ого, депутацію під проводом сьвящ. Никифора Ханата, яка се меморандум йому предложила.

Повисше розпоряджене конгрегації справді не зістало, відай в наслідок гейзелтонського протесту, застосоване в З'єдинених Державах. За те в відповідь на предложене Апостольському делегатови меморандум, зістав згаданий висше провідник депутації Никифор Ханат назначений, в слідуючим вже році, 1902, провізоричним управителем гр. кат. церкви в З'єдинених Державах, а властиво посередником між гр. кат. сьвящениками а римо-кат. єпископами — головно в справі обсад гр. кат. парохій і для полагоджувания спорів між сьвящениками о парохії. Сего уряду однак скоро Ханат зрік ся (вправді не формально а фактично) в наслідок безнастанних інтриг проти него — угорських сьвящеників.

Настає коротке *interregnum*, в котрім нормуючою силою в церковних відносинах стають знова інтриги, підступ, взаїмні обвинуваченя і насильні „наїзди“ на парохії. Однак, коли такий стан доведено до краю, скликав згаданий висше Ханат на серпень 1905 р. знова З'їзд сьвящеників до Скрентону. Але на сей З'їзд з'явились з угорських сьвящеників лише „мункачівці“ (з мункачівської дієцезії) а з галицьких лише оден Т. Обушкевич, зате „пряшівчани“ (з пряшівської дієцезії)¹⁾ з решта галицькими сьвящениками, котрим усім вже надто допекли „мункачівці“ безпардонним загарбуванєм лучших парохій (через що й не були в силі перемогчи себе, щоби радити разом з „мункачівцями“) зїхали ся в той час в Фріленд, Па і окремо завели наїзди. На З'їзді в Фріленд не прийшло однак до ніяких ухвал, зате

¹⁾ „Мункачівці“ і „пряшівчани“ се два непримиримі табори між угорськими сьвящениками. Перші — „аристократи“, посідачі богатших парохій, при тім здекларовані мадярофіли; другі — „демократи“, посідачі лихших парохій, вони однак почувують себе більше „Русинами“ і тому більше нахиляють ся до галицьких сьвящеників.

в Скрентоні „мункачівці“ засновали „Брацтво гр. кат. священників в Америці під покровом сьв. Андрея Первозванного“ і поручили виділови сего Брацтва ведене і нормоване справ гр. кат. церкви. Предсідателем сего Брацтва вибрано Ханата а його заступником Обушкевича.

Щоби поєднати роз'єднаних і здержати деморалізацію, яка вже почалась ширити із-за тих спорів між самими іммігрантами, спросив Іван Констанкевич (Галичанин) парох в Шамокин, Па, в червни 1896 до Шамокин усіх сьвящеників на нараду. З'їхалось однак лише 14 сьвящеників, всеж таки представники всіх „партій“, і там рішено скликати знова всіх їх на липень до Олифанту, для остаточного полагодження спірних справ. На сєй однак З'їзд, котрий відбув ся як З'їзд „Брацтва гр. кат. сьвящеників“, з'їхалось лише 11 сьвящеників, — сим разом збойкотували його вже „мункачівці“, за те, що на запросинах підписав ся не Ханат (Угорщанин), а Обушкевич (Галичанин), і З'їзд задля малого числа учасників, не прийняв знова ніяких конкретних ухвал. Зате „мункачівці“ з'їхали ся, в жовтни, до Пассейк (Passaic, N. J.), і там ухвалили заложити нове Брацтво, з тою однак особливою постановою, що до сего Брацтва не можуть належати галицькі сьвященики (се Брацтво не зістало однак формально засноване і воно так і загло, не народившись).

Наступив знова розкол. До того розколу причинились в великій мірі інтриги А. Товта, котрий, перейшовши на православіє, всіми силами старав ся не допустити до з'організованя гр. кат. церкви. Але се удавалось йому лише до певної міри. Остаточо брали верх і поконували ті його інтриги амбіція і жадоба почестий деяких одиниць з поміж гр. кат. сьвящеників, котрі власне при організованю гр. кат. церкви і уладжуваню її відносин до римо-кат. церкви надіялись вибити ся на чільні становиска в гр. кат. церкві, і тому, з своєї сторони, всіми силами заходились коло її з'організованя. Задля сего, мимо тільки неудач, вели дальше розпочате діло, нічим не зражуючись і не

опускаючи рук. І завдяки їм вже в слідуючій, 1897 р., на IV Головній Конвенції запомогово-асекраційного товариства (Угорщан) „Соединенія гр. каѳ. русскихъ Братствъ“ піднесено знова сю справу,¹⁾ при чім сильно зазначувано конечність заложеня гр. кат. єпископства, а навіть рішено вислати в тій справі до Риму і до австрійсько-угорського міністерства заграничних справ меморандум.²⁾

Ті безпорядки між святицями спонукали також і конгрегацію de Propaganda fide вмішатись в справу гр. кат. церкви, і тодішній префект конгрегації, Мечислав Ледоховскі, видав в тім-же році, в маю, розпоряджене, яким візвав рим. кат. архієпископів провінцій, де живуть більшим числом греко-католики, щоби в порозуміню зі своїми єпископами-суфраганамі вибрали, для кожної провінції окремо, спосібного але безженного гр. кат. святиця, а колиб такого не було, то римо-католицького, що розуміє гр. кат. обряд, і поручили йому „чувати і управляти народом і святицями сего обряду, однак ві всім за згодою місцевого єпископа, котрий після свого осуду може дати йому facultates“. Однак з сего розпорядженя не вийшло рівнож нічо.

Зате в 1899 р., в червни, відбув ся знова Зїзд святицїв всіх „партій“ в Філадельфії, на яким заложено нове

¹⁾ На тих Головних Конвенціях запомогово-асекраційних Товариств, порушують ся справи не лише дотикаючі стисло інтересів Товариства, але й справи більш загального характеру — національного, політичного, культурного, і ті Конвенції суть в певній мірі Конгресами „партій“, в котрих руках ті Товариства находять ся.

²⁾ Члени бувшого львівського „Американського Кружка“ стояли осторонь тої акції. „Свобода“, накликаючи в 10 ч. з 1896 р. — перед зїздом в Олифанті — святицїв і делегатів гр. кат. громад на віче в справі організації гр. кат. церкви, заявляє: „борони Боже, щоби ми сягали аж за єпископом. Ми маємо примір, як газдують американські єпископи, і се для нас вистарчить і за науку і остережене. Впрочім ми занадто бідний народ, щоби мали такий величезний тягар на барках двигати.. Нарід і святицї повинні разом і самі собою, то є церквами і церковними маєтками рядити“. Подібне становиско заняла „Свобода“ і по конвенції „Соединенія“ в 41 ч. 1897 р. в статі: „Що робити?“.

управляюче тіло: „Товариство гр. кат. св'ятих ім. св. Кирила і Методія“ і йому поручено вести справи гр. кат. церкви в З'єдинених Державах. Головою сего товариства вибрано Т. Обушкевича (Галичанина). Але се Товариство, згідно його виділ „совіт“, так став вести справи сторонничо і викликав тільки невдоволення між св'ятими і іммігрантами, що по році, се Товариство, стративши всяке довіре у загалу, перестало існувати.

І так безголове тревало дальше. При тім претенсії рим. кат. єпископів до гр. кат. громад і їх маєтків що-раз збільшались. До тогож рим. кат. єпископи, не розуміючи ані гр. кат. обряду, ані обставин і відносин між гр. кат. св'ятими, окумуничались підлесними їм одиницями з поміж тих св'ятих, головно „мункачівцями“, які переписували на них церковні маєтки, і зискували за се у них згляди для себе, а ті користали з того так, що інтригами і клеветами висаджували св'ятих із парохій, о котрі їм розходилося, і самі там осідали. При тім всім відношене рим. кат. єпископів до гр. кат. церкви взагалі було згідливе, єпископи уважали її як щось менше вартне, а деякі відносились до неї просто з ненавистію, як до чогось, що наносить обиду рим. кат. церкві.¹⁾

Таке відношене єпископів до гр. кат. церкви мусіло викликати реакцію серед гр. кат. духовенства. І справді, хоч воно вже тільки разів понесло невдач в заходах коло унормованя внутрішних справ своєї церкви і відношеня її до римо-кат. єпископів, то таки дальше ще підіймалось нових заходів, в надії, що може хоч тим разом удасть ся

¹⁾ Як зразок тої нетерпимости і ненависти можна подати ту загально звісну з того часу між українською імміграцією подію, яка лучила ся була при посв'яченю одного рим. кат. костела, словацького, в Пітсбург-у, Па, коли то єпископ, побачивши в брамі костела між духовенством, що вийшло його зустрічати, також і запрошеного на ту урочистість гр. кат. св'ятика, убраного в фелон, після грецького обряду, заявив, що доти не вступить до костела, поки сей св'ятий не скине фелону і не відійде від вівтаря. І сей св'ятий мусів відійти.

щось скласти. Колиж однак дотеперішні ініціатори усіх тих заходів — угорські священики, поносили самі невдачі, так тепер піднялись сеї роботи галицькі священики, згл. бувші члени „Американського Кружка“, так зв. згїрдливо „попики-радикали“. І в 1901 р. в маю зїїжджають ся вони разом з делегатами гр. кат. громад (галицьких) до Шамокин, Па. і закладають нове управне тіло для справ гр. кат. церкви під назвою:

55. Іван Констанкевич.

„Товариство руських церковних громад в Сполучених Державах і в Канаді“. На чолї сего Товариства поставлено „Головну Раду“, зложеноу з 6 членів, по половинї з священиків і свїцких, а головою її вибрано Івана Констанкевича, і їй віддано ладнане церковних справ в 15 гр. кат. громадах, які до того Товариства приступили. Із священиків піддалось їй зарядженням 10.

Те Товариство проїстнувало довше, як усі попередні, бо 6 літ, аж до приїзду, в 1907 р., гр. кат. єпископа Ортинського, і ладнало справи в громадах, які до него належали, з загальним узнанем. Угорські священики не узнали однак сеї нової церковної управи,

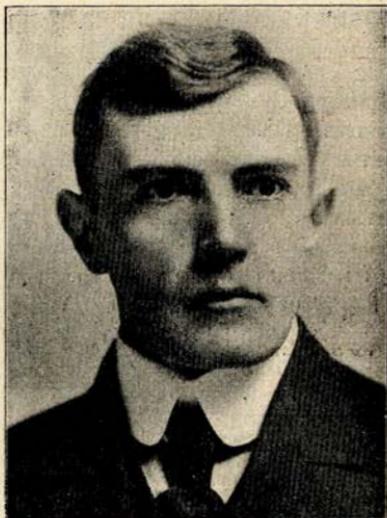
і від Товариства держались осторонь. На них впрочім Головна Рада не числила, стративши надїю — принайменше до якогось часу — щоб можна було разом з ними до чого довести.

До римо-кат. єпископів, і взагалї до римо-католицизму віднеслось знова се Товариство дуже різко, і на час істнованя сего Товариства і при його співділаню, припадає нова, і дуже характеристична для тих часів струя, яка, хоч посе-

редно, значно вплинула на остаточне встановлене відношення гр. кат. церкви супроти римо-католицької в З'єдинених Державах.

В 7 ч. „Свободи“ з 1902 р. помістив редактор Іван Ардан статтю під заголовком: „Скажім собі правду в очи“, в якій виказав зневажливе і облудне відношене римської Курії і рим. кат. єпископів до гр. кат. церкви і закінчив сю статтю окликом: „Проч з Римом!“. Рівночасно, як парох гр. кат. громади в Олифант, Па, вислав до свого дієцезального рим. кат. єпископа Гобена (Hoban) в Скрантоні, Па письмо, в котрім заявив, що не узнає його своїм єпископом і жадає, щоби він вичеркнув його із спису підвладних йому священників.

Стаття ся викликала незвичайне заворушене між греко-католицькими громадами, була загально обговорювана і дискутована, і у всіх галицьких громадах стрінула ся з повним признанем. Єпископ Гобен знова екскомунікував Ардана.¹⁾

56. Іван Ардан.

¹⁾ В звязи з сею справою стоїть також голосний процес єпископа Гобена о гр. кат. церкв в Олифанті, де був парохом Ардан. В наслідок посторонної намови, звернулось, по екскомунікації Ардана, сімох гр. кат. іммігрантів в Олифанті з зазивом до єпископа Гобена, щоби той заказав відправляти Арданови богослуженя в олифантській церкві, відобрав від него ключі від церкви і усунув його з парохії. Гобен послушав сего зазиву. Однак церковна громада олифантська запротестувала проти сего, заперечуючи, щоби вона коли небудь належала під церковну власть римо-кат. єпископів, і щоби рим. кат. єпископ міг установляти або усувати гр. кат. пароха при її церкві.

Щоби справу основніше обговорити і дати можливість ширшому загалови висказати що до неї свою думку, склика Головна Рада „Товариства руських церковних громад“ на 26 марця того року до Гарізбургу (Harrisburg, Pa) Зїзд гр. кат. сьвящеників і делегатів гр. кат. громад. Зїхалось 9 сьвящеників (галицькі) і делегати 10 громад. Проводив Зїздови голова Товариства Іван Констанкевич, а ре-

Так справа дійшла до судового процесу. Але побідником вийшов єпископ. Суд таки признав йому, як римо-кат. єпископови, право устанавляти і усувати парохів при гр. кат. церкві — і Ардан мусїв уступити. Громада вправді рішила була відкликатись еще до висшої судової інстанції, навіть завязав ся був для сеї справи окремий комітет, бо справу сю узнали галицькі сьвященики за справу засадничу, та до розправи в другій інстанції не прийшло. Показало ся, що кошта другої інстанції булиб так великі, що зложитись на них булоб за тяжко, і вирок першої інстанції остав остаточним вироком.

Характеристичне ту ще й те, що угорські сьвященики стояли в цілій тій справі осторонь. Щобиж однак приподобатись рим. кат. єпископам, використали инший публіцистичний виступ Ардана в „Свободі“, з нагоди убійства президента З'єдинених Держав Мек Кінлея, і, вдаряючи із-за сего виступу на него, посередно себе їм зарекомендували. Саме в той час анархіст Чолгос убив президента Мек Кінлея. Вся преса однодушно осудила се убійство і розвела незвичайно живу акцію і нагінку проти анархістів. Ардан, подаючи в „Свободі“ вістку про те убійство, рівнож осудив сей чин, додав однак скромну увагу, що, як коли убють де якого представника капіталізму, як от прим. Мек Кінлея, то нема границь обуреня в буржуазийній пресі на таке убійство, але коли капіталізм убиває тисячі і тисячі робітників при праці, то се тій пресі ні на хвильку не мішає спокою. Ту увагу зараз підхопив орган „Соединенія греко-каѳ. русских Братств“ і угорських сьвящеників „Американській рускій Вѣстник“. Вже з приводу екскоммуїкації Ардана єпископом Гобеном, Головний Уряд „Соединенія“ засуспендував його з уряду контрольора „Соединенія“. „А. Р. Вѣстник“ підхопив його увагу про убійство Мек Кінлея і заденунціював „Свободу“ і Ардана перед державною властію, що Ардан пропагує в „Свободі“ анархізм і похваляє убійство Мек Кінлея. Рівночасно заденунціовано Ардана й в англійській пресі. Англійська преса счинила великий шум — а суд розпочав слідство. Та скоро виказалась безпідставність обвинувачень на Ардана і слідство проти него застановлено, а денунціанти вийшли з порожними руками.

ферував Антін Бончевський. Головною темою нарад З'їзду було питанє: „Чи маємо ми, американські Русини, признавати Папу римського за голову руської церкви, чи ні?“ Наради були дуже оживлені, що й відповідало великому заінтересованю сею справою галицькими іммігрантами, а чого висловом були в незвичайно різкій формі висти-

57. Антін Бончевський.

лізовані 45 телеграм і пять привітних письм, надісланих з різних сторін З'єдинених Держав на З'їзд.

З'їзд не піддавсь вповні ключеві „Проч з Римом!“ — станув на посередній дорозі, з Римом не зірвав, але з другої сторони поставив ряд застережень, які мали би забез-

печувати греко-кат. церкві давну автономію і поставити її в цілком незалежне становище від рим. кат. єпископату. І так зажадав відкликання усіх розпоряджень конгрегації de Propaganda fide, видані для греко-католиків в Америці, які в чім небудь нарушували признані з давна привілеї гр. кат. церкви; дальше, зажадав основаня самостійного греко-кат. єпископства, евентуально єпископств в Америці, при чім єпископа мали би вибирати сьвященники і делегати церковних громад, сам-же єпископ мав би бути залежним безпосередно від папи, а не від конгрегації de Propaganda fide; вкінци зажадав основаня гр. кат. патріярхату, котрому підлягалиб усі греко-кат. єпископи в старім і новім краю.)¹⁾

Клич „Проч з Римом!“ і жива дискусія по часописях і агітація між іммігрантами змусили знова римську Курію звернути пильнійшу увагу на справи гр. кат. церкви в З'єдинених Державах і спонукали її до скорійшого їх полагодження. Се тим конечнійше, що православна місія, користаючи з замішаня між греко-католиками і їх явного розжаленя і обуреня проти римської Курії, розвинула між ними дуже живу пропаганду православія, і в короткім часі змогла виказати ся цілком немалим успіхом. Так в цьвітні того року приїжджає до З'єдинених Держав „апостольський візитатор“ гр. кат. церквей Андрій Годобай, крилошанин пряшівської єпархії. Вибрав його Рим зі згляду на більшість сьвящеників з Угорщини і під напором угорського правительства, котре, занепокоєне пропагандою українства

¹⁾ Резолюції З'їзду в Гарісбургу відбили ся відгомоном в Галичині і спонукали гр. кат. митрополита Андрея Шептицького відізватись з остереженем і доганою для американських греко-католиків в Посланію з 20 серпня 1902 р. На се Посланіє відповіло „Товариство руських церковних громад“ згл. „Руська церков в Америці“ (бо так переназвало себе се Товариство на З'їзді в Гарісбургу) брошурою Ант. Бончевського, написану в незвичайно різкім тоні, під заголовком: Унія в Америці. Причинок до відносин руської церкви. Відповідь Андрееви гр. Шептицькому, митрополитови львівському гр. кат. обряду на його посланіє з 20 августа 1902 р. Накладом Фонду Народного. New York, N. Y. 1902.

між угорськими іммігрантами галицькими „попиками-радикалами“ і побоюючись, щоби та пропаганда не відбилась в непожаданий для него спосіб і на угорських св'ящениках, зажадало на „візитатора“ свого, довіреного чоловіка, який наглядав би за ними і піддержував між ними мадярський патріотизм. Воно і переняло на себе тягар удержування його, визначивши йому річну платню в 6 тис. дол. Щож до самої гр. кат. церкви, то завданем його було доглядати всі дотикаючі її справи і правити духовенством в стислім порозуміню з місцевими рим. кат. єпископами і з їх порученя.

Однак ціла та акція римської Курії і угорського правительства не удалась. І не удалась — знова через роздор, який доконав ся як-раз задля сеї номінації між гр. кат. св'ящениками взагалі, а угорськими особливо. Передовсім не узнали його своїм настоятелем галицькі св'ященики, а то тому, що він їм не представив ся і все їх оминав, а навіть на З'їзд в Брукліні (Brooklyn, N. Y.), в маю тогож року, на який спросив гр. кат. св'ящеників, щоби їм представитись, спросив — лише угорських св'ящеників, а галицьких поминув. З угорських знова, не узнали його „мункачівці“, через те, що він не з їх єпархії; задля того й почали знова, своїм звичаєм, проти него інтригувати і всюди його повагу обнижувати. Грала ту також значну ролю подразнена амбіція деяких із провідників „мункачівців“, що чули ся покривдженими а навіть обидженими сею номінацією, уважаючи, що ся почесць і уряд повинні були котромусь з них припасти¹⁾.

І так Годобай остав ся лише *de titulo* „візитатором“, *de facto* був блукаючим пастирем, без стада.

Одиноким слідом його візитаторства остались „Статуты самоуправленія (автономіи) греко-каѳ. церкви въ Соед. Штатахъ Сѣверной Америкѣ“, які предложив на скликаній ним в липни 1902 р. Конвенції гр. кат. св'ящеників (однак

¹⁾ Гл. ряд статей К[орнила] Л[авришина] в „Американск-ім Русск-ім Вѣстник-у“ за р. 1902 і статі І[вана] С[або] в „Slovenski Ameri-
can“ з тогож року.

лише угорських) і делегатів гр. кат. церквей в Скрентоні, Па, які однак ані на тій Конвенції ані на жаднім іншій З'їзді не зістали дефінітивно прийняті і не вийшли в жите¹⁾.

І так місяц Годобая скінчилась — повним фіяском. І він, ніким не признаний і всіми опущений, а нарешті „здетронізований“ „мункачівцями“ на З'їзді в Клівленд, О. в жовтні 1905 р., поблукавши ще троха в пошукуванню за стадом по З'єдинених Державах, вернув до старого краю.

¹⁾ На ту Конвенцію явив ся також, хоч не запрошений, Нестор Дмитрів і запротестувавши проти того, що не запрошено до неї також галицьких св'ящеників, хоч там мала обговорюватись і рішати справа організації гр. кат. церкви в З'єдинених Державах, перепер разом зі св'яцкими делегатами, при дискусії над статутом, постанову, що церковні маєтки мають належати аж до утворення гр. кат. єпископства до громад, опісля маєтки мають вправді бути переписані на гр. кат. єпископа, але управа ними має належати посполу до єпископа і громад, сам же єпископ має бути вибираний разом св'ящениками і делегатами громад. Сею постановою не був вдоволений Годобай, тому, коли опісля при дискусії над точкою, якою мовою має бути видрукований статут, счинив ся великий крик і замішане (Годобай пропонував, щоби статут видруковано в мовах мадярській, словацькій, українській — властиво в українсько-руссім жаргоні — і англійській, Дмитрів знова, щоби видруковано лише в мовах українській і англійській, Годобай скористав з замішання і Конвенцію розв'язав, заявляючи, що остаточне порішене тої справи як і взагалі дефінітивне прийняте статуту відкладає до другої Конвенції, яку невдовзі скличе. І справді на жовтень того року скликав знова Конвенцію до Гейзелтон, Па. Але до тої Конвенції вже не прийшло. Годобай розіслав з запрошеннями на Конвенцію новий проект статуту, відмінний від скрентонського і проти того оголосили усі галицькі св'ященики протест (в 39 ч. „Свободи“), закидуючи Годобайови, що в тім статуті відобрав громадам увесь вплив на церковні справи — що до управи церковними маєтками і обсади парохій — і „самоуправленіє гр. кат. церквей“ перетворив в „самоуправленіє гр. кат. св'ящеників“. Також Головна Рада „Руської церкви в Америці“ (передтим „Товариства руських церковних громад в Сполучених Державах і Канаді“) оголосила в 41 ч. „Свободи“ протест і віввала усі гр. кат. громади, щоби участі на Конвенції в Гейзелтон не брали. Супроти тих протестів Годобай Конвенцію в Гейзелтон відкликав і більше над тим статутом вже на жаднім З'їзді не дискутовано.

І знова осталося все по давньому — давний хаос, інтриги, нові задирки гр. кат. громад з рим. кат. єпископами, протести громад, перехід що-раз більшого числа гр. католиків на православіє, загальне розярене і на перемену нехить і т. д. Тоді римська Курія, по представленю справи гр. кат. львівським митрополитом Андреем Шептицьким,

58. Сотер Ортинський.

зважилась на рішучий крок — папською булею „*Ea semper*“, з червня 1907 р. утворене зістало, мимо опору рим. кат. єпископату в З'єдинених Державах, гр. кат. єпископство для греко-католиків З'єдинених Держав. Єпископом назначений зістав Василянин Сотер Ортинський, з Галичини.

Однак опір рим. кат. єпископату проти утворення гр. кат. єпископства в З'єдинених Державах, не оставсь без

наслідку при означуваню прав і власти гр. кат. єпископа. Його власть значно ограничено — дієцезії не утворено, і через те він став властиво суфраганом всіх тих римо-кат. єпископів, в котрих дієцезіях проживають греко-католики, і, значить, свою єпископську власть переймає доперва від тих римо-кат. єпископів.

Те неясне становиско гр. кат. єпископа стало отже знова причиною дальшого, та ще більшого замішаня між греко-католиками в З'єдинених Державах. Перші угорські сьвященики, уражені тим, що єпископом зістав не хтось з їх „странки“ а Галичанин, відмовили йому послуху, заявляючи, що не можуть, мовляв, піддаватись єпископови, котрий „зрадив“ гр. кат. церков, згодившись, як її пред-ставник, підлягати рим. кат. єпископам. Галицькі знова, хоч піддались Ортинському, виступили проти самої булі і зажадали цофнення її і оголошеня нової, яка надавала би гр. кат. єпископови повну єпископську власть, незалежну від римо-кат. єпископів.

І знова розвелась незвичайно пристрастна боротьба — о права гр. кат. єпископа. Ся однак боротьба скоро звелась до боротьби — за Ортинським і проти него. До сеї боротьби, яку розведено по громадах, в часописях і по вічах, втягнуено і самих іммігрантів-робітників. Ортинський старав ся ту боротьбу злагодити. Спостерігши зараз по своїм приїзді до З'єдинених Держав (в серпни 1907 р.) загальне обуренє проти булі, не оголосив її, — так, що ся буля до тепер ще не стала обовязуючою — і згодив ся на те, щоби усе гр. кат. духовенство внесло проти неї до римської Курії протест. І такий протест вислано в 1908 р. Підписалось під ним 73 сьвящеників, угорських і галицьких (не підписались лише провідники „мункачівців“ — не хотючи зразити собі рим. кат. єпископів, за котрими криючись — вдаряли в Ортинського), а крім того ще, сам Ортинський внїс від себе окремиий протест. Щобиж знова улагодити угорських сьвящеників, вдав ся з ними в переговори. Зразу удалось йому позискати „пряшівчан“, які зїхались в Га-

рісбургу, Па, в жовтні 1908 р., а опісля ще в грудні в Філядельфії, і там рішили, в порозуміню з Ортинським, скликати Конвенцію усіх гр. кат. св'ящеників для остаточного уладнання відносин духовенства до Ортинського і уложеня статутів для гр. кат. церкви в З'єдинених Державах. Але до тої Конвенції не прийшло. „Мункачівці“ (43 на 61 усіх з Угорщини), поставили вже були (в порозуміню з мункачівським єпископом Юліяном Фирцаком, а властиво з угорським правительством) ясно справу — Ортинського „Українця“ не можуть узнати своїм єпископом і жадають „свого“ — з Угорщини. І повели дальше безпардонну боротьбу, яка треває до тепер — і то в часописях, на вічах, в брошурах, на Конвенціях „Соединенія“, в доносах і оскарженнях перед римською Курією і рим. кат. єпископами в З'єдинених Державах, — і на відворот, таку-ж боротьбу проти них повів і Ортинський і його приклонники — в посланіях, в часописях, на вічах, в брошурах, на Конвенціях „Руського Народного Союзу“ (запомогово-асекураційного товариства Галичан греко-католиків) і в оправдуваннях себе перед римською Курією і перед рим. кат. єпископами, з роблених йому закидів. По стороні Ортинського станули майже усі галицькі св'ященики (з виїмкою пару москвофілів) і групка, около 10 „пряшівчан“, проти него усі решта угорські св'ященики разом з галицькими москвофілами.

Та ся боротьба відай вже скоро скінчить ся — принайменше значно злагідніє, бо саме тепер приходять вістки із З'єдинених Держав, що Рим згодив ся вже на утворене гр. кат. дієцезії, обіймаючої цілу територію З'єдинених Держав і, тимсамим, усі гр. кат. церкви і гр. кат. св'ященики перейдуть під єпископську юрисдикцію Ортинського. Значить — його противники будуть муслі зложити оруже, хиба, що утворять нову церков, незалежну, але вже не гр. католицьку. Та на се їх не стати.

Запомогово-асекураційні товариства.

Приступаю тепер до обговорення інституції, яка в організацийнім життю української імміграції і в національно-політичнім вихованю іммігрантів відіграла чи не значнійшу роль, як церков. Суть се запомогові Брацтва на случай хоріб і каліцтва і асекураційні Союзи тих Брацтв на случай смерти і більших каліцтв. Се американська спеціяльність і зрозуміла лише на тлі імміграційних відносин в З'єдинених Державах. І се витвір не питомий український, а імміграції взагалі в З'єдинених Державах — імміграції усіх народностей. І для імміграцій усіх тих народностей стали вони сполучниками і двигачами національно-політичної організації іммігрантів. Се стане зрозуміле, коли зважить ся, що має ся ту до діла з найтемнішими і найбільш опущеними верствами народностей, верствами, котрі, коли можливо їх на сам перший початок до чого притягнути і около чого з'єдинити, то коло справ, які їм найлекше зрозумілі і першої для них важности — очевидної, а се в Товариствах для опіки і запомог на случай хороби і каліцтв, на той случай фізичної немочи іммігрантів, яка не дає їм можности віддатись сему, задля чого приїхали до З'єдинених Держав — зарібковій праці, щоб жити.

Є се впрочім конечно форма самопомочи іммігрантів на случай каліцтва і забійства, коли одинока дорога позатим, яка їм лишає ся — судова, для процесу о відшкодоване, надто для них тяжка — довга і коштотна, і де ділаючою особою є не іммігрант а адвокат, особа, котрої він не розуміє і котра його не розуміє. Впрочім, і та дорога відтята вже для іммігранта ореченем найвисшого судового трибуналу в Уешингтоні з 1909 р., з нагоди процесу о відшкодоване одного італійського іммігранта, що за покалічена негорожанина З'єдинених Держав — отже іммігранта, підприємець не є обовязаний до відшкодованя. Лишаєсь отже — добра воля підприємців; і справді декуди платять під-

приємці покаліченим кошта лічення в шпитали, або як покалічене тяжше, а по подужаню іммігрант може ще виконувати яку лекшу роботу, дають йому її, навіть доживотно, а на случай забійства підчас праці в фабриці, справляють похорон, а як осталась по нім родина, дають їй запомогу 100 або 150 дол., але се все є — ласка, а не обезпечене стале і певне.

Так в виду сего зрозуміле буде, як важними для іммігрантів суть такі Товариства зглядно Брацтва і Союзи тих Брацтв — для запомог і асекурації на случай хоріб, каліцтва і смерти іммігранта, і — що для тих очевидних для іммігрантів, реальних користий, найлекше ще їх в тих Брацтвах і їх Союзах гуртувати; зрозуміле отже буде також і се, чому усі народности, зглядно інтелігентні круги кождої народности в З'єдинених Державах, усю свою організаційну діяльність між іммігрантами зачинали від закладаня таких запомогових Брацтв і їх Союзів, і на них оперли дальшу свою національно-політичну роботу.

Таку основу в національно-політичній діяльності поклали інтелігентні круги і української імміграції.

Перший почин до закладаня запомогових Брацтв між українською імміграцією дав Іван Волянський. В січні 1885 р. заложив перше таке Брацтво в Шенандоа, Па. Опісля, обїзджаючи українські кольонії, позакладав і по інших місцевостях такі Брацтва. В 1887 р. є вже 7 Брацтв: в Шенандоа, Шамокин, Гейзелтон, Фріленд, Кінгстон, Олифант (при читальні) — всі в Пенсилвенії. В тім також році, 29 листопада, зїхались вже навіть делегати тих Брацтв до Олифанту, при нагоді посьвяченя тамже гр. кат. церкви, і заложили Союз тих Брацтв, під назвою: „Сполученє Брацтв руських“ — з англійською назвою „Greek Catholic Union“ (!) — і уложили спільний статут, на разі — на Пенсилвенію.

Головні постанови того статута були такі: Головний Заряд остає в Шенандоа; кождий член Брацтва дістає в случаю хвороби від свого, місцевого Брацтва запомогу, означену статутом кождого Брацтва окремо, а в случаю

смерти обов'язане Брацтво оплатити помершому членови похорон, знова-ж каса „Сполученя Брацтв“ виплачує родині помершого „посмертне“ в висоті 500 дол. На те посмертне складають усі члени всіх союзних Брацтв що місяця на руки Головного Уряду „Сполученя Брацтв“ по 1 дол., наколиб однак зложена сума не вистарчила до сплати всіх посмертних запомог, запавших в місяці, то Головний Уряд розкладає бракуючу надвижку на всіх членів Брацтв, по рівній частці, і виплачує решту несплачених запомог оставшим родинам. Колиж знова зложена сума з місячних вкладок перевищає загальну суму запавших в місяці посмертних запомог, Головний Уряд зменшає відповідно, в рівній мірі, місячні вкладки на слідуєчий місяць. Коли умре жінка члена Брацтва, муж дістає 100 дол. запомоги, але тих 100 дол. відчисляє ся вже від посмертного мужа, так, що його родина по його смерті дістане лише 400 дол. На случай повної неспосібности до праці, дістає член Брацтва з каси „Сполученя Брацтв“ рівнож 500 дол., як в случаю смерти, а на случай частинної неспосібности до праці дістає рівнож запомогу, але висоту її означає, при кождім случаю окремо, визначений до сего Комітет. Секретар кожного місцевого Брацтва, посилає що місяця Головному Урядови „Сполученя Брацтв“ поіменний виказ усіх членів Брацтва і долучає від кожного члена 5 цнт., які призначає ся, по половині, на желізний фонд „Сполученя Брацтв“ і на адміністраційні розходи. Кождий член Брацтва може переносити ся до иншого союзного Брацтва, прим. коли переїджає до иншої місцевости, і через зміну Брацтва не тратить прав, набутих в попереднім Брацтві, до „Сполученя Брацтв“. Загальні Збори „Сполученя Брацтв“ відбувають ся що два роки і кожде Брацтво висилає на ті збори двох делегатів.

Такі головні постанови статутів першого українського запомогово-асекураційного Товариства в З'єдинених Державах. Подаю їх ту тому, що вони виказують наглядніше характер тих запомогових Брацтв і їх Союзів, і що усі

інші Брацтва і Союзи тих Брацтв, які опісля позакладано, задержали менш-більш такі самі організаційні постанови.

Думка про заснування допомогив Брацтв почала скоро і легко приймати ся між українськими іммігрантами. „Сполученє Брацтв руських“ вийшло в жите з днем 1 січня 1889 — і зараз стали завязуватись нові Брацтва і то вже навіть поза Пенсилвенією: в Міннеаполіс, Мінн.; в Джерзи Сити, Н. Дж.; в Джермен (German, Pa); друге Брацтво в Скрентон, Па — „на долї“ міста; друге Брацтво в Шенандоа, Па — молодіжи; в Нью Йорку, Н. Й. і в Елден (Alden, Pa). З кінцем 1889 р., то є з кінцем першого адміністраційного року, належало до „Сполученя Брацтв руських“ вже 14 Брацтв.

Але се Товариство скоро упало. По від'їзді Волянського не стало чоловіка, котрий з рівною енергією зміг би був заходити ся коло піддержування існуючих Брацтв і заснування нових. Зате приїхали угорські сьвященники, і ті, засївши всі з'організовані громади, де вже були і Брацтва, за ті Брацтва не дбали. Так і „Сполученє Брацтв“ заникло.

Та скоро станула перед тимиж угорськими сьвященниками конечність або відновленя „Сполученя Брацтв“, або таки заснування цілком нового асекураційно допомогивого Товариства. Показало ся, що в недовгім часі, всіх майже українських іммігрантів, особливо з Угорщини, захопили також допомогиво-асекураційні Товариства словацькі, як „Katolicka Jednota“, „Pansylvanicka gr. kat. i rim. kat. Jednota“, „Narodny Slovensky Spolek“, і то в такій масі, що тіж українські іммігранти в короткім часі творили в тих Товариствах більшости. А до того, ті українські іммігранти, особливо з українсько-словацького погранича, з котрих саме найбільше наплило було тоді українських іммігрантів до З'єдинених Держав, попавши в тих Товариствах під словацький рим. кат. вплив, почали при дуже живій націоналістичній словацькій агітації, поволи обсловачуватись і переходити на римо-католицизм. Значить — головна опора

гр. кат. св'ящеників почала опадати. Отсе і змусило їх застановити ся над тим. І на І З'їзді гр. кат. св'ящеників (угорських і галицьких) в Уїлкіс-бери, Па в жовтні 1890 р. рішено засновати окреме гр. кат. запомогово-асекураційне Товариство. І по приготованях, які тревали більше як рік, впроваджено в жите в лютім 1902 р.: „Соединеніє гр. каѳ. русскихъ Братствъ сѣверной Америкѣ“, а в слідуючій місяці, в марті, засновано і орган сего Товариства: „Американскій Русскій Вѣстникъ“. Статути сего Товариства оперто на тих самих засадах, що й попереднє Товариство „Сполученє Брацтв руських“, з тою лише відміною, що посмертне установлено двояке: „ціле“ на 400 дол. і „пів“ на 200 дол. Приступили до сего Товариства угорські і галицькі Брацтва.

„Соединеніє“ розвивалось поволи і не дуже щасливо, раз, через безнастанні інтриги між „вождами“ угорської імміграції, то є між угорськими гр. кат. св'ящениками, а друге, через безнастанні крадежі гроший. З тим касовим станом „Соединенія“ ніяк не можна було вийти на ясно, поодинокі члени „Соединенія“ і Головного Уряду, одні другим закидували публично крадіжи, через що касові справи так замотувались, що через перші три роки годі було уложити якийсь касовий білянс „Соединенія“, то й не оголошувано його. Дперва в 1894 р. оголошено перший касовий звіт, та такий, що хоч повинен би був виказати конечно хоч які зиски, виказав дефіцит в 7 тис. дол.

Така несовісна господарка публичним майном викликала серед членів „Соединенія“ і поодиноких Брацтв цілком зрозуміле огірченє, та й довели до розпаду „Соединенія“. Доконали сего Галичани. Коли критика Галичан не приносила ніяких наслідків і орган „Соединенія“ „А. Р. Вѣстникъ“ еше ганьбив їх і докоряв їм, що тою критикою псують лише славу „Соединенія“, Галичани, а з ними і групка „пряшівчан“ — із антагонізму до „мункачівців“, котрі власне вели „Соединеніє“, виступили з „Соединенія“

і заснували друге Товариство: „Руський народний Союз“.

Перший З'їзд „Союза“ відбув ся в лютім 1894 р. в Шамокин, Па, в місцевости, котрої Брацтво „імени сьв. Кирила і Методія“ дало почин до сецесії з „Соединенія“ і відкликалось до решти галицьких Брацтв, щоби зробили те саме. Інспіраторами сеї акції були Іван Констанкевич, шамокинський гр. кат. парох і Теодозій Талпаш, іммігрант-бизнесмен в Шамокин, котрий і зістав вибраний на I Зборах головою „Союза“. Засади, на яких оперто статут „Союза“, такі самі, як в „Соединенію“ і в давнім „Сполученю Брацтв руських“, а посмертне таке саме, як в „Соединенію“ — „ціле“ 400 дол. і „пів“ 200 дол. Органом Товариства вибрано „Свободу“, яка вже виходила перед тим, від 1893 р.

Між обома Товариствами розпочалась тепер конкуренційна боротьба, яку ведено по Брацтвах і в органах обох Товариств „А. Р. Вѣстнику“ і в „Свободі“. „Свобода“ викривала усї неправильности в веденю справ в „Соединенію“ а „А. Р. Вѣстник“ — виправдував ся, хоч виправдати ся не зміг, бо і з поміж самого Головного Уряду „Соединенія“ поодинокі члени — деякі з подражненої амбіції, інші просто з почутя правди — також виказували неправильности в діловодстві Головного Уряду „Соединенія“ і то навіть в „Свободі“, коли „А. Р. Вѣстник“ не хотїв оголосити їх закидів на своїх шпальтах. Головно 1896 р. був тим роком, в котрім чищено публично з брудів „Соединеніє“.

Однак ся критика „Свободи“ і полеміка з нею „А. Р. Вѣстника“, не принесли ніяких корінних поправ в управі Соединенія“, лише — і се характеристичне для способу оборони управи „Соединенія“ перед закидами противників — Головний Уряд „Соединенія“ виключив остаточно усїх невідгідних йому критиків з „Соединенія“, і то не лише звичайних членів, як прим. Миколу Стефановича (Галичанина), гр. кат. пароха в Пітсбургу, Па, але й члена „контрольної комісії“ Корнила Лавришина (Угорщанина), гр. кат.

пароха в Шенандоа, Па. В тій своїй розпучливій беззглядності пішов Головний Уряд так далеко, що перестав навіть приймати людей, які зголошувались до „Соединенія“ в члени, як тільки підозрівав, що вони моглиб стати, як евентуальні делегати на Головну Конвенцію „Соединенія“, в опозиції до Головного Уряду, — і так, не прийняв в 1899 р. Антона Бончевського (Галичанина), гр. кат. пароха в Ансонії, Конн. і Нестора Дмитрова (також Галичанина) у той час гр. кат. пароха в Трой Н. Й. А в 1900 р., користаючи з того, що рим. кат. єпископ Гобен екскомунікував Івана Ардана, засуспендовав його з уряду контрольора „Соединенія“ і в той спосіб увільнив себе від його контролі.

А все таки „Соединеніє“ розвивало ся, хоч не так, як би могло було розвивати ся. А се тому, що вся та боротьба відбувала ся переважно, так сказатиб — при замкнених дверях — на шпальтах „Свободи“ і „А. Р. Вѣстника“, в часописях, котрих іммігранти-анальфabetи не читали, і коли могли були про се дещо довідати ся, то лише при помочи живого слова, та о то постарали ся вже угорські сьвященники, котрих було в двоє а опісля й втроє тільки, що галицьких, щоби те слово до іммігрантів в їх громадах не діставало ся. І тому „Соединеніє“ мимо всего розвивало ся, навіть ліпше як „Союз“, бо мало більше агітаторів між іммігрантами, в особах угорських сьвященників, як „Союз“.

В рр. 1900 і 1902 перебули оба сі Товариства крізу. В 1900 р. частина членів одного і другого Товариства сецесіонує. До сецесії в „Соединенію“ привела ображена амбіція дотеперішного предсідателя Юрія Жинчака-Шмідта, Угорщанина, бизнесмена в Магоной Сити (Mahony City, Pa), котрий, уражений тим, що на V Головній Конвенції, в 1899 р., вибрано предсідателем „Соединенія“ не його — хоч його вибірано предсідателем від самого початку істнованя сего Товариства — а сьвященника Корнила Лавришина, виступає з „Соединенія“, і злучившись з Теофаном Обушкевичом, репрезентантом москвофільського табору між українською

імміграцією в З'єдинених Державах взагалі, а в „Союзі“ спеціально, засновує разом з ним нове Товариство: „Общество русскихъ Братствъ“. І туди переходять їх приклонники з „Соединенія“ і „Союза“.¹⁾ Се Товариство заманіфестовують відразу, для виріжнення його від мадяро-фільського „Соединенія“ і українського „Союза“, як москво-фільське Товариство. Як орган його і для пропаганди москво-фільської думки серед іммігрантів заснують в 1902 р. „Правду“.

На 1902 р. припадає друга криза в „Соединенію“. Криза не довела вправді до якихсь поважніших наслідків і скоро переминула, але виказала зате одну дуже характеричну прояву в житю української імміграції в З'єдинених Державах. Є се стала, безупинна, хоч звичайно укрита, ривалізація о впливи на іммігрантів між бизнесменами а съвященниками. Ся ривалізація довела вже була в 1900 р. до сецесії Жинчака-Шмідта²⁾ з „Соединенія“, коли замість него вибрано предсідателем съвященника Лавришина. Жинчак засновав тоді „Общество“, а щоби бути забезпеченим перед другою такою „зневагою“, поклав в статуті сего Товариства окрему постанову (§ 4 — в новім статуті § 7), що жаден съвщеник не може бути членом Товариства. Правда, з многих зглядів обійтись бизнесменам без съвщеника не можна, і вони все або держать їх коло себе, або себе коло них, — і Жинчак не міг без съвщеника обійти ся, і закладаючи „Общество“, взяв собі Обушкевича, та не впустив його як члена до „Общества“, лише призначив йому уряд

¹⁾ Сам Обушкевич зі „Союза“ на разі не виступив — зробив се доперва в 1902 р. на VII Головніи Конвенції „Союза“, по острій розправі з ним делегатів Конвенції.

²⁾ Властиве назвиско бувшого предсідателя „Соединенія“ а тепер „Общества“ є Жинчак, „Шмідт“ (Smith) се додаток, який придав собі Жинчак — бизнесмен, для більшого зближеня себе з англійсько-американським житєм, і під тим властиво назвиском є він звісний між українськими іммігрантами і між Американцями, з котрими як бизнесмен і як визначна особистість в Магоной Сити, має зносини.

„духовника“,¹⁾ котрий вправді надавав йому право забирати голос в справах Товариства, але не давав права рішати в тих справах і займати який уряд в його управі а передовсім уряд предсідателя. Так, коли на V Головній Конвенції „Соединенія“ в 1899 р. вибрано, при зручнім заманеврованю сьвящениками, предсідателем „Соединенія“ не Жинчака — бизнесмена, а Лавришина — сьвященика, заворушилось між бизнесменами. Вони вже на попередних Конвенціях закидали сьвященикам, що все впихають ся на видні місця, все хотять держати керму публичними справами імміграції в своїх руках, а ті їх претенсії цілком не відповідають ані їх праці, ані заслугам, — всюди хотілиб бути на верху і приймати почести і признаня, але робити нічо їм не хоче ся, і т. д. Се підношувано і на IV Конвенції — 1897 р. і на V-тій — 1899 р., се піднесено і на VI Конвенції в 1902 р. І ту прийшло до рішучого кроку — прийнято постанову, що ніхто не може бути членом Головного Уряду, хто не є горожанином З'єдинених Держав. Ся постанова вимірена була просто проти сьвящеників, бо вони власне не приймали горожанства З'єдинених Держав, бо вибираючись туди, вибирались лише на короткий зглядно час, щоби зібрати певну суму долярів, і відтак назад вернути до старого краю, зате бизнесмени всі приймали горожанство.

Сьвященики зрозуміли, що ся постанова має значити, і попали в лют, відтак відбули нараду і ухвалили сецесіонувати і заложити нове Товариство: „Дружество гр. каѳ. русскихъ Братствъ въ Сполученныхъ Державахъ сѣверной Америкѣ подъ охороною Преч. Дѣвы Маріи“, а як орган сего Товариства ухвалили за-

¹⁾ Є се особливість американської імміграції — уряд „духовника“, для береження в запомогово-асекураційних (!) Товариствах „релігійно-морального“ поведеня членів Товариства, перестеріганя, щоби кождий член Товариства відбував що-року перед-великодну сповідь і т. п. Є се наслідок пильного перестеріганя сьвящеників не випускати ніколи іммігрантів з своїх рук, навіть поза церквою.

сновати часопись „Дружество“. Та з великої хмари не спало ні трохи дощу. Сецесіоністи скоро спостеріглись, що остануть вождями без армії, і, сховавши гордість в кишеню, смирно зголосились назад до „Соединенія“. „Дружество“ так і не зістало введене в жите. Але в „Соединенію“ від того часу жаден з сьвящеників не дістав ся вже більше до Головного Уряду, лише — на „духовника“ і до „контрольної комісії“.

І ще одну кризу перебуло „Соединеніє“ — в 1909 р., ту однак кризу перебуло воно вже на тлі боротьби угорських сьвящеників з єпископом Ортинським. В тій боротьбі „пряшівчани“, як знаємо, розійшли ся з „мункачівцями“ і станули по стороні Ортинського. „Мункачівці“ однак потягли за собою „Соединеніє“ і як-раз ужили його і його орган „А. Р. Вѣстникъ“ як головне агітаційне оружє проти Ортинського. „Пряшівчани“, що вже були раз виступили з „Соединенія“ і разом з Галичанами заложили „Руський народний Союз“, опісля однак повернули назад до „Соединенія“, знова виступили з „Соединенія“ і заложили нове заповогово-асекураційне Товариство: „Собраніє гр.-каѳ. церковныхъ Братствъ“, для контрагітації між угорськими іммігрантами за Ортинським, і як орган його обрали на разі „Душпастир“, місячник для справ гр. кат. церкви в З'єдинених Державах, заложений ще в 1905 р., а відтак засновали як власний орган „Собранія“ в 1910 р. тижневник „Русинъ = Rusin“ (друкований зі згляду на пряшівських іммігрантів, які переважно кирилиці не знають, латинськими черенками і — в українсько-словацькім жаргоні).

І „Руський народний Союз“ перейшов ще другу кризу — в 1910 р. Вийшла вона із тертя двох напрямів, які вже довгий час змагались з собою — клерикального і поступового. „Р. Н. Союз“ від самого заснованя, а вже безпечно від хвилі, коли орган його „Свобода“ перейшов у руки „попиків-радикалів“, був репрезентантом поступової течії серед української імміграції, і „Свобода“ все і рішучо виступала проти клерикальних заходів решти гр. кат. сьвя-

щеників. Але з часом стали прибувати з Галичини нові святихники, вже рішучо клерикальних переконань, і з-разу злегка, а опісля що-раз отвертійше і настирлибійше стали пересувати „Р. Н. Союз“ в клерикальне русло. Вже в 1906 р., на IX Головні Конвенції „Р. Н. Союзу“, переперли ухвалу, якою утворено в „Р. Н. Союзі“ на взір інших заповомого-асекраційних Товариств уряд „духовника“. І в 1909 р. „духовник“ Михайло Балог (Угоршанин, який цілком злучив ся з Галичанами) перепер на річнім засіданю Головного Уряду ухвалу, забороняючу на будуче поміщати в „Свободі“, як органі „Р. Н. Союзу“, розвідки з природничих наук, як прим. „Про кінець світа“, або „Мова малп“, бо вони „ширять згіршене між темним народом і противлять ся науці релігії“, зате рішено поміщати статі історичного змісту.

Рішучий зворот „Р. Н. Союзу“ в сторону клерикалізму наступає з приїздом єпископа Ортинського. До того часу, то є до його приїзду, „Р. Н. Союз“ через цілий час свого існування був загально-українською інституцією, до котрої кождий Українець, без згляду на віроісповіданє і політичні думки, міг належати; та з приїздом Ортинського сей його характер цілком змінє ся, — в 1908 р. на X Головні Конвенції, яка відбулась під протекторатом Ортинського, змінено статут „Р. Н. Союзу“ на стільки, що його членами можуть бути лише Українці і Славяни — греко-католики і римо-католики (значить — Поляк або Чех римо-католик може бути членом „Р. Н. Союзу“, але Українець православний або безконфесійний — ні). А в 1910 р., на XI Головні Конвенції, на внесене і під натиском Ортинського, змінено ще й назву „Р. Н. Союзу“, на „Гр. кат. руський Союз“.

Те постійне і консеквентне накладанє на „Р. Н. Союз“ клерикального обличя сильно дратувало поступову частину членів і доводило до що-раз більше напружених відносин між обома течіями — клерикальною і поступовою. Колиж наконець змінено ще й назву „Р. Н. Союзу“, яка вже ціл-

ком виразно надавала клерикальний характер Товариству і віддавала його Ортинському — до його розпорядимости, струна терпеливості, і так вже надто натягнена, прорвалась, і ся поступова частина членів „Р. Н. Союза“ виступила з „Гр. кат. руського Союза“ і заложила нове Товариство, якому надала як-раз покинену, стару назву „Гр. кат. руського Союза“ — „Руський Народний Союз“. Головою сего нового „Руського Народного Союза“ вибрано Івана Ардана.

До сего нового „Р. Н. Союза“ перейшло відразу з „Гр. кат. руського Союза“ 35 відділів-Брацтв з 1975 членами. Се вийшло несподівано для управи „Гр. кат. Р. Союзу“ і се, і дальша ще агітація нового „Р. Н. Союза“ стали єї не мало непокоїти. До того показало ся, що ся зміна викликала невдоволенє навіть між оставшими в „Гр. кат. Р. Союзі“ членами — сьвіцькими і то впливовими, які цілком нерадо помічали, що з новою назвою старого „Р. Н. Союзу“, яка надавала цілком инший характер сему Товариству, уся їх довголітна праця в Товаристві і їх заслуги в нїм будуть мусіли — для плянів одної, цілком нової особи, котра з тим Товариством не жила і не зжилась — затемнити ся, а їх дотеперішній рішаючий голос супроти рішаючого голосу тої особи буде мусів замовкнути; при тїм, вони хоч і уважали, що в сій хвилі потрібно прийти з підмогою і стати коло тої особи, то — всеж таки вони, що виховувались дотепер в цілком иншій духовій атмосфері, значно відмінній від тої, в якій тепер найшлись, почувались в нїй нїяко — їм із-за минувшини стало соромно за теперішне, і вони в глибині душі, були би дуже раді, як би осталося по давньому, на всякий случай — щоби та зміна не переводилась так нагло і в такій яркій формі. Се зрозумів Ортинський. Тож, щоби спинити дальший відпад членів від „Гр. кат. Р. Союзу“ до „Р. Н. Союзу“ і зломити вістре агітації проти „Гр. кат. Р. Союзу“ — Головний уряд „Гр. кат. Р. Союзу“ не перевів офіційно зміни назви в реєстрі товариств ню-джерзської держави, в котрій се Товариство є зарєстроване, виправдуючись

тим, що з причини певних (яких? — се не подано) постанов закону про товариства в ню-джерзській державі, се Товариство не може прийняти і носити нової назви, без утрати цілого свого маєтку і прав до членів, і мусить остатись при назві старій. Так і лишились два „Руські народні Союзи“ — старий і новий.

Такий однак вислід заходів Ортинського, зробити „Р. Н. Союз“ Товариством цілком йому відданим, показав йому, що хоч сей „Союз“ і остав при нім і є його найсильнішою підпорою, а „Свобода“ оборонцем, то все таки на ту підпору і оборону в повні і на все числити не може. Тож не вирікаючись сеї підпори і оборони, закладає в 1912 році нове за допомогово-асекураційне Товариство „Провідіне“, вже відразу з виразним клерикальним обличчям, і йому віддає переведене чистої гр. кат. організації між українською імміграцією, організації — сліпо вже йому відданої, на котру кожної хвилі міг би числити а навіть ужити єї проти старого „Союза“, наколиб сей задумував змінити своє відношене до него. В тій акції дуже помічним був йому його довіренник Єронім Бариш, парох в Пітсбург, Па (саме тепер померший), котрий й уложив статут Товариства і перевів початкову організацію його, — він і зівстав першим головою Товариства. Сам-же Ортинський застеріг собі і своїм наслідникам, то є кождому гр. кат. єпископови, в Товаристві начальне становиско „верховного покровителя“, без потвердження котрого ніяка ухвала Головної Управи не може мати обовязуючої сили. Органом сего Товариства є, заложений в тімже році, тижневник „Америка“.

Знова в 1895 р. заложила православна місія свою, окрему „організацію“, то є окреме за допомогово-асекураційне Товариство „Православное Общество взаимопомощи“ (від р. 1910 з добавком „Русское“). Органом сего Товариства є заложений в 1897 р. бувшим гр. кат. священником Григорієм Грушкою „Свѣтъ“. „Взаимопощь“ є твором православної місії, отже невідкличною, рішаючою інстанцією в усіх справах дотикаючих „Взаимопомощь“ є

та-ж православна місія — як і в усім іншим, що входить в сферу пропаганди православія в Америці, — через те члени „Взаимопомощи“ — іммігранти мають в сїм Товаристві лише голос дорадчий, зглядно рішаючий о стілько, о скілько се не виходить поза інтереси і не нарушує дисципліни православної місії; тож в дійсности правлять всім православні сьвященники. Та се знова не підходить під бажаня бизнесменів, і вони і ту старали ся добути собі належний вплив. Але се їм не удавалось — православна місія все оплачувала, тож про все рішала, і бизнесмени мусіли корити ся. Так тревало довгий час. Вкінци і ту прийшло до розламу. Доконав його в 1912 р. впливовий бизнесмен Алексій Шлянта, використовуючи невдоволене одної частини членів „Взаимопомощи“ з ухвали ІХ. Конвенції Товариства в 1912 р., що на „посмертне“ має ся на будуче платити не рівними для всіх членів місячними вкладками, а після скалі відповідно до віку членів, і заложив нове православне заповогово-асекураційне Товариство „Православная Любовь“. Органом сего Товариства є заложений в 1913 р. тижневник „Любовь“.

Знова в 1907 р. засновує бувший редактор „Правди“, органу „Общества русских Братств“, Іван Гладик, нове заповогово-асекураційне Товариство „Самопомощь“, як конкуренційне з „Обществом“, яке однак не змогло довше удержати ся, бо по році істнованя упало, хоч його орган „Поступь“ продержав ся до кінця 1911 р. Зате в 1909 р. закладають „молоді“ галицькі „руські“, як конкуренційне з тим-же „Обществом“ — Товариством „старих“ — „Русско-народне Соединеніе“, „хлопско-роботничую організацію“ для „русских безъ различія вѣроисповѣданія“, і се Товариство удержуєсь дотепер. Органом його є заснований в 1910 р. тижневник „Американская Русь“.

Знова в 1908 р., коли заходи єпископа Ортинського опанувати усе духове жите українських іммігрантів стали очевидні, а „Руський народний Союз“ з його органом „Свободою“ став прибирати виразно клерикальний греко-

католицький характер, засновав Осип Косовий з гуртком ню-йоркчан, противників греко-католицької національної політики, часопись „Союз“, для параліжованя заходів Ортинського, а для організованя противників політики Ортинського, заложив нове запомогово-асекураційне Товариство „Народна взаїмна поміч“. Та і се Товариство не удержалось довго, бо до року упало, „Союз“ однак виходив дальше, та вже як орган презбитеріянської місії для українських іммігрантів, і своєю критикою діяльності Ортинського причинив ся не мало до розламу „Руського народного Союзу“ в 1910 р. на два „Р. Н. Союзи“ — „старий“ і „новий“.

В 1910 р. засновує ся знова заходами Матія Хандоги і Андрія Петрова запомогово-асекураційне Товариство — соціалістичне „Гайдамаки“, для організованя українських соціалістів. Органом сего Товариства є заложений ще в 1908 році тимиж Матієм Хандогою і Андрієм Петровом двотижневник „Гайдамаки“, видаваний зразу, як орган радикально-націоналістичної групи іммігрантів в З'єдинених Державах, а перемінений в 1910 р., з заложенем запомогово-асекураційного Товариства „Гайдамаки“, на орган соціалістичний.

Вкінці, є ще одно запомогово-асекураційне Товариство — жіноче „Сестричне Брацтво ім. сьв. Ольги“, заложене ще в 1897 р. Іваном Арданом для організованя українського жіноцтва в З'єдинених Державах. Се однак Товариство не змогло розвинути ся до загально-жіночого Товариства, обіймаючого усе українське жіноцтво на території З'єдинених Держав, бо всі запомогово-асекураційні Товариства приймають женщины на рівні з мущинами в члени — деякі утворили навіть окремі жіночі відділи — і через те „Сестричне Брацтво“ остало Товариством з характером льокальним для українських робітниць в Нью Йорку і околиці. Органом його, неофіціальним, є „Свобода“.

Так се і всі запомогово-асекураційні Товариства засновані для українських іммігрантів і удержувані ними.

*

Підставою запомогово-асекураційних Товариств суть Брацтва і членом тих Товариств можна бути лише через Брацтва; цілю Брацтв є допомагати своїх членів на случай хоріб, і то не одноразовими датками а тижневими запомогами — звичайно 5 дол. тижнево. Крім сеї запомоги обовязане Брацтво висилати кождому хорому когось, щоби його доглядав, і то через цілий час хороби, день і в ночи. Вкінци майже всі Брацтва визначають родині по помершім члені певну, звичайно стало означену квоту, на похоронні видатки. Та похоронна підмога не є в усіх Брацтвах однакова — в деяких виносить лише 15 дол. в деяких доходить до 50, 60 й 70 дол. а в деяких і до 100 дол. В деяких знова та похоронна підмога не є стало означена, лише кождий член складає на похорон помершого члена 1 дол. — отже, кілька членів Брацтва тільки долярів похоронної підмоги.

До Брацтв належати можуть з правила, передовсім українські іммігранти, але часто приймають й не-Українців — Поляків, Словаків, навіть Англіїців і т. д., що статути Брацтва звичайно допускають. Деякі знова Брацтва приймають в члени лише людей означених віроісповідань, прим. лише греко-католиків, або греко-католиків і римо-католиків, або лише православних, деякі знова взагалі „хрещених“, а інші знова без ріжниць на конфесії і безконфесійних а зате лише Українців. Всі ті однак постанови мусять згоджувати ся з дотичними постановами обєднюючих їх запомогово-асекураційних Товариств.

Доходи Брацтв складають ся з вписового, з місячних оплат, з розпродажи брацьких відзнак, грамот, статутів і т. п. вкінци з надзвичайних приходів, як з доходів з уряджуваних Брацтвами „балів“, аматорських театральних вистав і прогульок. Висота вписового і місячних вкладок не в усіх Брацтвах однакові. В деяких вписове (вступне) виносить, і се переважно — 5 дол. В деяких оплачує ся вписове після скалі віку, від 1:50—2:50—3:50—5:00 дол. В деяких знова — там де кольонія бідна, вступне виносить лише 1 дол. але там і запомоги ограничені лише до запомог

в случаю хороби, — похоронної запомоги не виплачують. Вкінці в деяких Брацтвах сходить вступне до 50 цнт. Місячні знова оплати виносять звичайно 50 цнт. а в тих Брацтвах де на вступне платить ся 50 цнт. — місячна оплата виносить 30 цнт.

Розходи Брацтв обмежують ся головно до запомог на случай хороби, меншого каліцтва і смерти члена. Але суть ще надзвичайні розходи — датки або на місцеvu церков, зглядно на закупно образів до церкви, фелону, свічників, або жертви на якісь загальні, народні ціли — і то не лише в З'єдинених Державах але й в старім краю.

Майно Брацтв є ріжне, се залежить від числа членів, висоти вписового і місячної оплати (що знова залежить від загальної скалі зарібкової членів Брацтва) і від того, як довго Брацтво існує. Деякі Брацтва суть цілком бідні, в касі з кінцем адміністраційного року остаєсь ледви 50 дол., в деяких ще менше; в деяких знова стан каси з кінцем року виказує 1, 2 і 3 тис. дол.

Через те, що місцевости не суть ограничені до одного Брацтва, але в кожній місцевости може бути кілька Брацтв, через те ті Брацтва, кожде з окрема, звичайно не числять много членів, деякі числять і низше 50 членів; деякі однак числять поверх 100 і 200 членів. Те роздроблене є наслідком або ріжницї віку іммігрантів — старші не люблять радити з молодшими і віддавати їм почести брацькі, і на відворот, молодші, а головно парубки не люблять радити зі старшими і їм віддавати задля їх старшого віку управу і почесні уряди в Брацтві; або знова наслідком ріжних категорій праці — робітники одної категорії праці суть собі близші і ліпше себе розуміють, як робітники ріжних категорій праці, всуміш; дальше, одна категорія праці спричинює менше случаїв хоріб чи каліцтв, як друга, тож робітники першої не хотять оплачувати своїми місячними оплатами запомоги для хорих другої категорії. Так через те в деяких місцевостях є по три, чотири і ще більше Брацтв, того самого обєднюючого запомогово-асекураційного Товариства.

Всім майном і взагалі всіми справами Брацтва управляє „Уряд“ Брацтва, вибраний на Загальнім митингу брацьким на оден рік. Справи брацькі полагаджує знова Уряд на місячних митингах в котрійсь наперед означеній неділі (першій або другій) в місяци. Вибір делегатів на Головну Конвенцію об'єднуючого Товариства, відбуває ся на визначенім окремо на се Загальнім брацьким митингу, і на перших 50 членів вибирають, звичайно (впрочім се установає в своїм статуті кожде об'єднуюче Товариство окремо) 1 делегата, а на кожду слідуочу сотку рівнож по 1 делегатови. Ті делегати їдуть на Головну Конвенцію на кошт або Брацтва або об'єднуючого Товариства (се постановляє рівнож статут об'єднуючого Товариства), і кождому делегатови належить ся оплата подорожи желізницю і дієти по 2:50 або 3 доляри.

Об'єднуючі запомогово-асекураційні Товариства дають запомогу лише на случай більших каліцтв і на случай смерти члена союзного Брацтва. Запомог на случай хороби ті Товариства звичайно не дають — се належить до Брацтв; до Брацтв належить і догляд над хорим. Запомоги Товариств ідуть з окремо складаних на ту ціль місячних оплат, складаних членами в Брацтвах, які опісля секретар Брацтва висилає до каси об'єднуючого Товариства. Запомоги ті не суть у всіх об'єднуючих Товариствах однакові. Звичайно однак платять: за утрату обох очий або обох рук — найвисшу запомогу, тільки що й на случай смерти; за утрату одної руки, одної ноги або одного ока 200 дол. або 150 або лише 100 дол. Знова на случай смерти члена дістає оставша родина в деяких Товариствах 1000 дол. в інших 800 дол. в інших знова лише 600 дол. — коли член обезпечував ся на „ціле посмертне“, коли-ж обезпечував ся на „пів“, то родина дістає половину повисших сум. Коли-ж умре жінка члена, або муж членкині, то член зглядно членкиня дістає зі свого посмертного запомогу 400 згл. 200 дол., коли є обезпечений на 1000 згл. 500 дол. а при менших обезпеченях, менші запомоги. Деякі знова Товариства установають 4 класи по-

смертного, прим. 250—500—700—1000 дол., або 100—250—500—1000 дол. Вік, в яким можна забезпечувати ся в тих Товариствах, є вік від 16—40 або 45 року житя, а в Товаристві де можна забезпечувати ся навіть на 100 дол. („Провидіне“) і до 60 року житя — але лише на 100 дол. посмертного.

Я вже згадав висше, що до тих об'єднуючих Товариств, отже і до Брацтв, можуть належати і мушчини і жінщини, і звичайно на однакових правах і обов'язках, в деяких тільки жінщини можуть убезпечувати ся лише на „пів“ посмертного. Але більшість тих Товариств має ще окремі асекураційні відділи „молодечі“, де родичі можуть убезпечувати себе на случай смерти їх дїтий, в віці від 1—15 року житя. Те посмертне означає ся або після літ і тоді розтягає ся від 15—300 дол., або означає ся після кляс віку, прим. від 1—7 року житя і від 8—15 року. Тоді посмертне в першім случаю виносить 100 дол. а в другім 300 дол.

Оплати місячні до тих Товариств суть або стало означені, прим. 1 дол. (або 1'25) на ціле посмертне а 50 цнт. (або 75 цнт.) на пів, або заведений є так зв. „розмет“ (слово взяте зі словацького), то зн. не оплачує ся сталої, наперед означеної квоти, а лише таку частку, яка із загального розходу Товариства за минувший місяць на кожного з членів припадає, з узглядненем цілого і половини посмертного. Тоді місячні оплати суть неоднотайні, бо залежать від того, кілька членів в минувший місяць покалічено і кілька умерло і яка вийшла з сего загальна сума виплачених запомог. Дотепер та оплата при посмертнім на 1000 дол. важить ся коло 1 дол. Знова деякі Товариства завели у себе замість „розмету“ місячні оплати після кляс віку.

Крім місячних оплат на убезпечене мусить ще кождий член доплачувати стало що місяця 8, 10 або й 20 цнт. на передплату органу Товариства. А знова зі згляду на те, що всі ті Товариства займають ся не виключно запомогами на случай калїцтва і смерти але й справами більш загального характеру, дотикаючими житя іммігрантів, справами національного, політичного і культурного вихованя іммігрантів, то

кромі членських сплат і передплати на орган Товариства, доплачують ще всі члени і на ті ціли по 1, 2 або 3 цнт. що місяця – відповідно до ухвал „Головної Конвенції“ Товариств. І тому крім основного фонду запомогового, існують при кождім майже Товаристві ще й фонди: народний, шкільний, сирітський, бідних, еміграційний і розпорядимий.

Справи біжучі полагаджує „Головний Уряд“ вибираний на два або три роки Головною Конвенцією Товариства. Для контролі каси є „контрольна комісія“, а загальний надзір над діловодством Товариства веде „Надзираюча Рада“. Найвищою інстанцією в усіх справах Товариства суть Загальні Збори Товариства – „Головна Конвенція“ делегатів Брацтв, яка відбуває ся що два, в деяких що три роки, в місті визначенім попередною конвенцією.

Через те, що ті Товариства займають ся не лише уділюванем запомог членам, але й представляють партії і через свої органи ведуть „партийну“ політику, а на Головній Конвенції займають ся всіми актуальними для „партії“ національно-культурними і політичними справами і часто дають ініціативу до якоїсь акції з обсягу тих справ, через те ті Головні Конвенції займають дуже живо членів Товариства, а також членів других Товариств, бо все те немов конгреси партій. Вибори делегатів Брацтв переводять ся з великим заінтересованем, борба між кандидатами на делегатів веде ся нераз дуже завзято, при чім ярко виступають на верх амбіції поодиноких „патріотів“, сама-ж Конвенція, яка триває 4, 5 і 6 днів, відбуває ся під вражінем, як би се був народний сойм. Нераз вже само відкрите Конвенції відбуває ся з великою парадною: члени місцевих і дооколичних Брацтв являють ся в своїх парадних, перекинутих через рамя а спнятих у боці, різнобарвних, густо „золотом“ тканих поясах, в брацьких шапках на голові, і з брацькими хоругвами, і по відправі служби божої, на інтенцію доброго перебігу Конвенції, обходять при звуках банд, разом з делегатами, яких буває до 200 і більше, великим походом, улиці міст, при чім, для більшого ефекту, члени Головного Уряду їдуть верхом на рослих конях, омаєних цв'їтами.

Всїх запомогово-асекураційних Товариств, заснованих для українських іммігрантів і удержуваних ними, є тепер 10, і то:

1. „Соединеніє гр.-каѳ. русскихъ Братствъ“. Є се найстарше Товариство, засноване в 1892 р.; членів числило з кінцем 1912 р. (в круглій сумі) 32.000, а майна мало 400.000 дол. Органом його є „Американскій русскій Вѣстникъ“. Є се організація клерикальна — іммігрантів з Угорщини. Національна ідеологія — неозначена; політичний напрям — консервативний, мадярофільський.

2. „Руський народний Союз“ („старий“), заснований в 1894 р.; число членів з кінцем 1912 р. — 16.000; майно 140.000 дол. Орган — „Свобода“. Се вже організація іммігрантів переважно з Галичини; національна ідеологія — українська; політичний напрям — відповідаючий старокраєвому національно-демократичному.

3. „Русское православное общество взаимопомощи“, засноване в 1895 р.; членів з кінцем 1912 р. — 7.000; майно 4.800 дол.; орган „Свѣтъ“; клерикальна організація православних іммігрантів; національна ідеологія — руссофільська; політичний напрям — консервативний.

4. „Общество русскихъ Братствъ“, засноване 1900 р.; членів з кінцем 1912 р. — 8.000; майно 32.000 дол.; орган „Правда“; організація іммігрантів переважно з Галичини (Лемків); національна ідеологія — руссофільська; політичний напрям — консервативний.

5. „Собраніє гр.-каѳ. церковнихъ Братствъ“, засноване в 1909 р.; членів з кінцем 1912 р. — 1.000; майно 10.000 дол.; орган „Русинъ-Rusin“; організація клерикальна іммігрантів з Угорщини — конкуренційна з „Соединеніємъ“; національна ідеологія — українська; політичний напрям — консервативний.

6. „Русское народное Соединеніє“, засноване в 1909 р.; число членів з кінцем 1912 р. і стан майна незвісні; орган „Американская Русь“; організація іммігрантів переважно з Галичини — конкуренційна з „Обществом“;

національна ідеологія — руссофільська; політичний напрям — неозначений.

7. „Руський народний Союз“ („новий“), заснований в 1910 р.; число членів з кінцем 1912 р. — 5.000; майно 20.000 дол.; орган „Народна Воля“; організація іммігрантів переважно з Галичини; національна ідеологія — українська; політичний напрям — радикальний, з нахилом до соціалізму.

8. „Гайдамаки“, засноване в 1910 р.; членів з кінцем 1912 р. — 800; майно 4.000 дол.; орган „Гайдамаки“; організація іммігрантів з Галичини; національна ідеологія — українська; політичний напрям — соціально-демократичний.

9. „Провидіне“, засноване в 1912 р.; орган „Америка“; клерикальна організація греко-кат. іммігрантів з Галичини; національна ідеологія — українська; політичний напрям — консервативний, відповідаючий старокрасвemu християнсько-суспільному.

10. „Православная любовь“, засноване в 1912 р.; орган „Любовь“; організація православних іммігрантів, конкуренційна з „Р. П. О. Взаимопомощи“; національна ідеологія — руссофільська; політичний напрям — неозначений.

*

Я вже згадав, що до сих запомогових Брацтв і їх об'єднуючих Товариств належать, зглядно — можуть належати, не лише виключно українські іммігранти, але й іммігранти інших народностей. Так само й українські іммігранти можуть належати і належать — і то не мало — до таких-же Брацтв і об'єднуючих їх Товариств других народностей. Зразу, поки заложено „Соединеніє“, то майже усі українські іммігранти з Угорщини належали до таких Брацтв і Товариств словацьких, галицькі знова до словацьких або польських. Опісля, коли почали творити ся такіж Товариства українські, много українських іммігрантів з чужих Товариств перейшло до своїх. Але й тепер ще не мале їх число там

остає. Ціль, характер і організація тих Товариств такі самі, як українських.

Але крім тих національних за допомого-асекураційних Товариств, суть ще також Товариства за допомогою, на случай хоріб і асекураційні, на случай смерти, ненаціональні — „американські“, до котрих також належать українські іммігранти. Запомогі в тих американських Товариствах суть звичайно більші як в українських, але зате й місячні оплати суть більші, прим. в „The modern Protektive Association“, де за допомога на случай хороби, при місячній оплаті 1 дол., виносить 7-50 дол. тижнево, а при місячній оплаті 2 дол. — 15 дол. Суть також американські за допомогові Товариства — льокальні, — там місячні оплати і запомогі суть звичайно менші як в українських, прим. „Progressive Club“ в Сейр (Sayre, N. Y), де місячна оплата виносить 25 цнт. а за допомога тижнева на случай хороби — 3 дол. В асекураційних знова Товариствах на случай смерти убезпечують ся українські іммігранти звичайно на 1.000 дол., нераз і на 2.000 дол. Ті асекураційні Товариства опирають ся вже на загальних асекураційних нормах, і премія асекураційна річна, зглядно піврічна або й місячна визначає ся після віку обезпечуючого ся.

А однак, хоч тільки є тих за допомого-асекураційних Товариств, то мимо того є ще много українських іммігрантів, котрі до жадного з тих Товариств не належить. Се переважно ті, що приїжджають до Америки з наміром вертати скоро, як лише зароблять трохи гроший, назад до старого краю. Се власне ті найбільш не зісолідаризовані, що живуть з дня на день, глухі і сліпі на все, що докола них діє ся, і такі жадні того „цента“, що задля него і недоїдають і недосипляють, і жалують видати його навіть для забезпечення його — на случай хороби і для забезпечення своїм родинам, на случай смерти, запомогі, певно більшої, якби котрий будь з них міг би для неї заробити. Вони то суть також і найбільш деморалізуючим чинником в організаційнім житю імміграції — самі на нічо не дають і других ще відмавляють.

Заводові робітничі організації.

На те, щоби забезпечити себе на случай хвороби і каліцтва, а родини на случай смерти, мають українські іммігранти заповогово-асекураційні Товариства. Для здобути знова красших, зноснійших услівій праці, для здобути більшої зарібкової платні і коротшого часу праці і т. п. мають заводові робітничі організації. Сі однак заводові організації не суть вже національні, а інтернаціональні, загальні — для всего робітничого сьвіта З'єдинених Держав. І все, що добули робітники в З'єдинених Державах для себе, чи дорогою законодатною, чи безпосередно умовами з підприємцями, все завдячують вони своїм заводовим організаціям. І то виключно тим заводовим організаціям — тред-юніостичному рухови (trade-union), веденому тими організаціями. І се характеристичне для з'організованої боротьби робітничої кляси з капіталом в З'єдинених Державах — в противенстві до такоїж боротьби на континенті Європи — що всі добутки на поли поліпшеня услівій праці, чи в дорозі законодатній, через конгрес або легіслатури поодиноких держав, в виді охоронного законодавства робітничого, чи дорогою безпосередних умов з підприємцями і союзами підприємців, добули американські робітники не завдяки і через свої політичні, робітничі організації, а дорогою напору організацій заводових на буржуазійні політичні партії, передовсім републиканську або демократичну — ревалізуючих о власть союзню і в поодиноких союзних державах, і на перебіг розбиваючих ся при виборах до тих законодатних тіл за голосами з'організованих в заводові організації робітників. Поява подібна як в Англії. Політичні організації робітничі в З'єдинених Державах — соціялістичні, ще надто слабі і недавні, як і в Англії, з трудом, хоч і постійно, пробивають собі поширенє між загалом робітництва, того робітництва, що, переняте наскрізь буденною практичністю, не виходить в своїй ідеології клясової боротьби поза істну-

ючий капіталістичний стрій економічного і суспільного життя, а узнає його, і в своїй боротьбі з капіталом виходить з него і остає при нім. Через те й загал робітництва до недавна ще в цілоти, а в останніх часах в переважній ще більшості заявляє ся проти соціалізму і проти організованя робітництва в окремі політичні — соціалістичні партії.

Але і ті добутки робітництва з обсягу охоронного законодавства робітничого, добуті в конгресі і в легіслатурах поодиноких держав, при помочи буржуазійних партій, республіканської чи демократичної, не суть чимсь реальним, чим могли би користувати ся робітники. Все те законодавство є ілюзоричне, по просто тому, що годі його впровадити в жите, і то в наслідок не чого иншого, як дивовижної інтерпретації судіїв постанов І. арт. союзної конституції і додаткового XIV. (з р. 1868), що в кождім майже конкретнім случаю, в котрім приходить ся їм орікати при примінюваню котрогось з тих законів, узнають їх усі — з виїмкою хиба законів чисто поліційного характеру, для охорони здоровля і життя робітників при будові домів, в копальнях і урядженях фабрик — як суперечні постановам союзної конституції, і тим самим неважні, і кожного жалуючого ся пошкодженого віддаляють¹⁾. Так в виду сеї ілюзоричности

¹⁾ Ті артикули гварантують горожанам рівність і свободу, і захищають (арт. XIV) поодиноким державам ухвалювати такі закони і примінювати їх в житю, які укорочували би права і вільности горожан, позбавляли би їх без судової дороги життя, вільности і власности, або відмовляли їм рівної охорони закону. Так ті власне постанови, що, як се кождий бачить, мають на цілі як-раз забезпечити кождому горожанинови як найбільшу свободу що до його особи і власности, і беруть в охорону кождого перед насильством і визиском, ті постанови примінюють судії, в своїй клясовій, буржуазійній інтерпретації тих-же, саме проти тих, для котрих вони мали бути охороною і гваранцією їх людського істнованя. І до яких дивовижних юристичних софістерій доходить ті судії при орікуваню в поодиноких конкретних случаях, де ходить о примінене якого охоронного робітничого закону, на се може послужити, для приміру, хоч би такий случай. Один закон, з обсягу робітничого охоронного законодавства, в державі Індієне, нормує виплату зарібкової платні робітникам в той спосіб, що, з певними виїмками в де-

охоронного законодавства робітничого лишає ся робітникам лише те, що вони при помочи своїх заводових організацій зможуть вимусити на підприємцях і на союзах підприємців в безпосередних з ними умовах, і своїм безустанним погов'їем змусять їх до додержання тих умов.

Цїлий сей зоводовий, тред-юніостичний рух ведуть : American Federation of Labor (Американська федерація праці), Western Federation of Miners (Західна федерація гірників) і Industrial Workers of the World (Промислові робітники сьвіта). Сіть організаційна American Federation of Labor розтягає ся на цілу територію З'єдинених Держав, але обіймає лише робітників кваліфікованих, усіх однак галузей промислу і торгівлі, з'організо-

яких случаях, забороняє виплату робітникам зарібкової платні в речинци довшім, як по один тиждень. Се тому, щоби робітники не задовжували ся по склепах і не попадали в лихву. Ся однак постанова є для підприємців не вигідна, бо з заборною виплати зарібкової платні в речинци довшім як тиждень, відпадає ся часть капіталу, що призначена на платню робітника, від можливого дальшого обороту. Так Компанія желізнична „Republic Iron and Steel Company“ в Монсі (Muncie), сеї постанови не придержувала ся. Державний фабричний інспектор виїс отже проти фірми донесенє карне. Та висший суд держави Индієне увільнив фірму від кари, мотивуючи се тим, що „дотичний закон ставить робітника немов би під курателю, через те понижує його як горожанина, бо піддає в сумнів його спосібність дбати самому про себе. Є се просто патерналїзм, і стоїть в яркій суперечности до покладеної в основу нашим інституціям теорії про свободу і рівність“. І на се нема ради. Суди, в З'єдинених Державах, суть сторожами союзної конституції. Се вправді не є сказане анї в тій союзній конституції, анї нема на се окремого закону. Але се стало неписаним законом — дорогою звичаєвого права, і втворилось подібно, як звичаєве право в Англії, через судові ореченя, де оден судія опирає ся на ореченю попередного судії. Тож закони для своєї правосильности не потребують окремої апробати судіїв. Але судії в кождім конкретнім случаю увільняють обвиненого від кари за нарушенє якого закону, коли уважають, що сей закон зїстає ухвалений не в приписаній конституцією дорозі, або є суперечний постановам конституції. Справа остаточно йде до найвисших судових трибуналів і їх ореченя стають законом в окрузі їх судової компетенції, а взором для інших судових округів.

ваних кожда в автономні унії, з одним виїмком що до гірничих робітників, котрих організує лише на східній (приатлантицькій) полосі З'єдинених Держав — в Унії гірничій, але зате вже всіх робітників, навіть некваліфікованих. Се найчисленніша Федерація — числить 4 міл. членів, коли тамті числять членів лише на сотки тисяч. Гірників західної полоси (побережа Спокійного океану) організує — і також без ріжниць, чи вони кваліфіковані чи ні — Western Federation of Miners (вона обіймає також гірників західної Канади і — Сибіру, тих, що заняті в американських підприємствах). Трета знова, загальна, Industrial Workers of the World, наймолодша (вийшла з Western Federation of Miners), обіймає так як і American Federation of Labor усю територію З'єдинених Держав і так само організує робітників усіх галузей промислових і торгівлі, але вже без ріжниць, чи вони кваліфіковані чи ні.

Я згадав, що все те, що робітники З'єдинених Держав справді реального здобули в боротьбі з підприємцями і з того користають, се завдячують вони майже виключно тому, що змогли при помочи своїх заводових організацій, вимогчи на підприємцях в безпосередних умовах з ними. А доконали вони се — через стрейки. І нема дня, в котрім не переводжувано би стрейку — чи в поодиноких місцевостях і то нераз в кількох бранжах робітничих рівночасно, чи в цілих округах, чи в цілих полосах, чи на цілій території З'єдинених Держав, прим. в бранжі робітників залізних доріг. І уся суспільність З'єдинених Держав жие безустанно під знаком стрейку або грози стрейку — під знаком боротьби праці з капіталом.

В тій боротьбі з капіталом приймають українські робітники, загалом беручи, дуже живу участь. Вони, о скільки суть в їх місцевостях з'організовані заводово відділи їх бранж і вони про се знають і можуть до них належати, прим. углекопи в східній полосі (приатлантицькій) до гірничої Унії, відділу American Federation of Labor, то належать там цілою масою. А навіть і ті, що не належать до уній,

через рівнодушність, в критичній хвилі, в часі страйку — і ті стають в однім ряді з рештою робітників. Страйколомів між ними — на загал, лучає ся дуже мало, менше як між польськими, литовськими або словацькими іммігрантами, а вже цілком менше як між іммігрантами ірландськими або італійськими.

„Народна Торговля“; „Руська народна Спілка в Йонкерс, Н. Й.“; „Руський народний Еміграційний Дім“; „Руський народний Дім в Америці“.

„Народна Торговля“. Рух бизнесівський між українськими іммігрантами почав ся ще в самім зараню української імміграції в З'єдинених Державах — зразу „бордінгерський“, опісля шинкарський, а дальше „гросерський“ (гл. „Іммігранти-бизнесмени“ стор. 184 і д.). Були се ті роди бизнесу, які ще найбільше мали між українськими іммігрантами підставу до розвитку, в чім українська імміграція виявляла ще найбільше запотребованя. І до веденя тих бизнесів не тяжко було найти відповідних одиниць, бо як-раз Лемки і Угорщани, що розпочали українську еміграцію до З'єдинених Держав, визначають ся немалим спритом і бизнесівськими способностями. Правда, число тих бизнесменів мусіло бути зразу мале, і самі бизнеси малі, бо бизнесмени не мали ще ані стільки капіталів, щоби могли вести бизнеси на більшу скалю — сі „капітали“, се заощаджений гріш із зарібкової праці в копальнях і фабриках — ані стільки практики до веденя більших бизнесів, на американський лад, ані сам круг консументів не був ще на стілько широкий, щоби можна було вести такі бизнеси. Так все те було мале, скромне безпретенціональне. Але було, і американський двотижневник з того часу, „Америка“, часто подає вістки про істноване або заложене не лише якого там „салуну“, найлекшого ще і найзисковнішого бизнесу, але й „гросери“, і анонсує їх.

На ті-то гросери звернув особливу увагу, зараз по своїм приїзді до З'єдинених Держав, Іван Волянський. І він, обчислю-

ючи рентовність того бізнесу, рішився заложити на більшу скалю такий grosерський бізнес, щось на взір заложеної в 1883 р. у Львові „Народної Торговлі“, з централею і філіями по всіх більших українських кольоніях, який зміг би заспокоювати усі найконечніші потреби українських іммігрантів, а саму торговлю між українською імміграцією звів би, через виховане молодих, фахових купців, до українських рук. До заміреного діла взяв ся живо, як до всего, до чого підіймався, прибравши собі до помочи, на разі, двох рутинованих уже трохи людей: бізнесмена Михайла Кушвару і молодого інтелігента-іммігранта Стефана Яновича, що вже вели такі grosери, кождий свою, в Шенандоа.

В жовтні 1887 р. відбули ся в Шенандоа перші Збори основателів тої американської „Народної Торговлі“, яку названо по англійськи: „Cooperative General Store“. Ухвалено заложити спілку на уділах по 10 дол., вибрано дирекцію з 5 членів, і зараз таки зібрано 1413 дол. готовими грішми. Се дало дирекції можливість закупити сейчас два існуючі вже в Шенандоа склепи „стори“ — згаданих висше Михайла Кушвари і Стефана Яновича, чим і покладено підвалини під українську торговлю на більшу скалю, як се було в пляні. Знова для вироблення фахової сили вислано Стефана Яновича до торговельної школи в Філадельфії.

Сей торговельний бізнес заповідав гарні успіхи. Уділів розкуплено до пару місяців на 2.400 дол.; і до року, то є в 1888 р. заложено вже дві філії — одну в Олифант, Па, а другу в Плимавт (Plymouth, Pa), а в січні 1889 р. заложено третю філію в Газелтон, Па — для котрої на основний фонд зложено в самім Газелтоні 2.000 дол. Так в несповна двох роках заложено чотири стори „Народної Торговлі“, які представляли вартість 27.643 дол. — що стверджено на II. Загальних зборах „Народної Торговлі“ в Шенандоа, в січні 1889 р. Дівіденди за той час признано 12% від уділу. Дальше, в марті того року, заложено ще пятий стор в Шамокин, Па а в серпні шестий в Плесент Гіл (Pleasant Hill, Pa). Всі ті склепи належали під оден Головний Заряд, якого

місцем осідку було Шенандоа, а головою Заряду був Іван Волянський.

Як видно, думка заложена в З'єдинених Державах чогось на взір львівської „Народної Торговлі“ була цілком раціональна і мала підставу на повне зреалізоване. Так усі й надіялись. Та інакше склалося — скоро прийшла катастрофа; найліпші наміри розбилися о особисті, цілком приватні непорозуміння між поодинокими личностями з поміж „інтелігентів“, які до своїх справ втягнули ширший загал, і добре почату акцію за організацією національної української торгівлі в З'єдинених Державах розбито, зведено на ніщо.

Проти „Народної Торговлі“ розведено зараз, з хвилиною її заложення, акцію. Зразу ся якція виходила таки від самих українських іммігрантів, в першій лінії зі сторони вирабляючих ся українських „фінансістів“, що самі задумували в недовгій часі заложити склеп і торгувати. Пішли скарги між людьми: тепер бідний чоловік навіть не може сторику заложити, бо суть „компаніцькі“. Найбільше однак підмавляли проти „Народної Торговлі“ Жиди-сторники, що розсіли ся вже були зі своїми сторами між українськими іммігрантами і жили з них.

Однак властиву акцію проти „Народної Торговлі“, котра і зруйнувала її, розвинув наслідник Волянського — по його від'їзді до старого краю — Кость Андрухович, у той час парох в Шенандоа. Поріжнившися із-за чисто приватних справ з молодими інтелігентами: Володимиром Сіменовичом, Стефаном Яновичом, Антоном Вислоцьким, Михайлом Копровським і Михайлом Тилявським, що за той час прибули до З'єдинених Держав і стали управителями „менеджерами“ (manager) склепів „Народної Торговлі“, завзяв ся їх „знищити“, і то в той спосіб, що не лише накидав ся на них в церкві, на проповідях, і в „Америці“, котра перейшла вже була — по виїзді (в червні 1889 р.) Волянського до Галичини, а Сіменовича (в маю т. р.) до Оліфанту на управителя стору „Народної Торговлі“ — з їх рук на власність шенандорської церкви а під редакцію Андруховича, як па-

роха при шенандорській церкві, але й на саму „Народну Торговлю“, намагаючись її розбити, щоби з той спосіб позбавити „панів“ й хліба і унеможливити їм побут в З'єдинених Державах. А для успішнішого убивання „Народної Торговлі“, заложив ще в жовтні 1889 р., в Шенандоа конкурентний стор „Руску Торговлю“ — з англійською назвою „Greek (!) Store“, а щоби ся „Руска Торговля“ могла ліпше конкурувати з „Народною Торговлею“, призначив половину доходів зі свого стору на гр. кат. церков в Шенандоа, чим морально змусив шенандорських парохіян купувати не в склепі „Народної Торговлі“ а в „Рускій Торговлі“. Рівночасно почав накликувати в „Америці“ іммігрантів, щоби не купували в „Народній Торговлі“, а уділовців, щоби виймали з неї свої уділи.

Андрухович діпняв свого. В січні 1890 р. загальні Збори „Народної Торговлі“ розв'язали її. А того самого дня Андрухович заложив нове торговельне Товариство — без „паничів“, „Shenandoah Russian (!) Store Co.“, що вийшла на місце „Народної Торговлі“ і переняла на себе її зобов'язання.

„Народна Торговля“ існувала не сповна півтретя року, від жовтня 1887 р. до 15 січня 1900 р. Заложила і вела 7 склепів, які з кінцем послідного адміністративного року дали поверх 2.000 дол. чистого доходу — хоч, як закидує в „Америці“ Андрухович „лем на папері дженерел-менажера“ (general-manager) Стефана Яновича¹⁾.

¹⁾ Як в дійстности стояли ті фінансові справи — годі тепер розслідити, і не дасть ся з певністю ствердити кілька поза тою фурією ненависти і злости, з якою накинув ся на „панів“ Андрухович і підставлені ним парохіяни, є клевети, а що треба уважати за правду. Андрухович не перебирав в способах і всего уживав, щоби позбути ся „панів“ і унеможливити їм побут в З'єдинених Державах, а принайменше між українськими іммігрантами. Робив се з пімсти і зі страху, щоби котрий з них не вибив ся на виднійше становиско серед української імміграції і не здобув собі кромі него впливу на іммігрантів. А ті „пани“ не мали рівного оружя, щоби боронити ся: не мали ані своєї часописи, в котрій могли би відпирати закиди підношені проти них в „Америці“, (а опісля коли „Америка“ упала, в заложенім Андруховичом для дальшого

І так „Народна Торговля“ не сповнила надій, які прикладувано до неї, коли її засновувано. Що більше, єї упадком — безпосередно, а посередно боротьбою, яку ведено проти неї і яка довела єї до упадку, ще й сильно здеморалізовано загал. І довгого треба було часу, щоби те недовіре, до „руських сторів“ і взагалі до всякої кооперативи серед того загалу устало.

Але і ті конкуренційні стори, що їх заложив Андрухович, щоби підкопати істнованє „Народної Торговлі“, також упали. Убила їх власна робота Андруховича — недовіре, яке сїяв проти „Народної Торговлі“. Воно перейшло на всі компанійні стори — взагалі, і убило його власні стори¹⁾.

поборюваня їх — вже по упадку „Народної Торговлі“ — „Рускім Слові“), ані такої могутчої трибуни, як церковна проповідниця. І вони мусли упасти а з ними і „Народна Торговля“, яка була в їх руках і яка задля того й стала на рівні з ними предметом атаків Андруховича. Не без вини були впрочім і самі ті „пани“, бо їх адміністрація „Народної Торговлі“ була таки лиха — хоч, се також треба признати, годі їм задля сего приписувати надто великої вини, коли зважить ся, що були се люди, шо з торговлею ніколи не мали нічо до діла, і коли взяли ся провадити „Народну Торговлю“, то зробили се з почутя патріотичного обовязку, і провадили єї як уміли і як могли. — По упадку „Народної Торговлі“ ті „пани“ розбрили ся, кождий в иншу сторону, шукати иншого хліба. Сіменович удав ся до Балтіморе і там вступив на універзитет, на медичний виділ, з відки, по укінченю студій і отриманю докторського дипльому медицини вернув назад до Шенандоа. Там став лікарувати; але не міг там довго удержати ся, бо іммігранти лічили ся, як і в старім краю, у знахорок, які приїхали за ними до Америки, і він по недовгім часі переїхав до Чікаго, де дотепер лікарує.

¹⁾ Андрухович після того не довго вже перебував в З'єдинених Державах. Оskarжений перед митрополитом С. Сембратовичем о непорядки в церковній касі в Шенандоа, зїстав засуспендований і відкликаний до Галичини. Вправді він не зараз піддав ся тому наказови. З разу, ще перед суспензією, вислав був Сембратович другий раз Волянського до З'єдинених Держав, щоби перевів на місци слідство і справу поладнав. Але Андрухович Волянського не прийняв, а коли Волянський хотів вийти до церкви, Андрухович обставив єї полісменами і Волянського не пустив. Тоді Волянський виточив Андруховичови процес о церков, однак програв, бо він ще за першим разом, як виїж-

„Руська Народна Спілка в Йонкерс, Н. Й.“. О много-
краще удав ся Павлови Тимкевичови проєкт заложити:

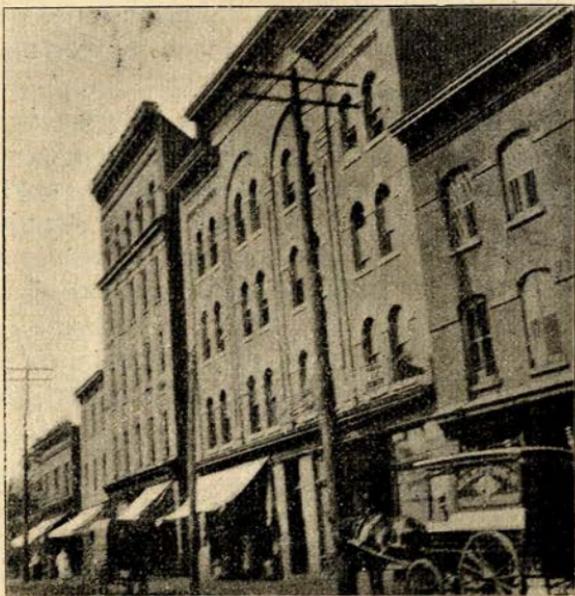

59. Павло Тимкевич.

в Йонкерс (Yonkers, N. Y.),
де він по повороті з Ка-
нади, в 1908 р. осів, То-
вариство зглядно Спілку
для закупу домів на примі-
щене українських бизнесів,
і для достарчення українським
іммігрантам, замешкалим в
Йонкерс, дешевих і здоро-
вих мешкань. Він взяв ся за
се діло незвичайно живо,
раз-ураз заохочував до сего
своїх парохіян і в 1901 р.
таку Спілку заснував, на-
звавши її: „Руська народна
Спілка в Йонкерс“. Зразу
зложено на цілі Спілки
3.975 дол. Се вистарчило,

джав з Америки, переписав церков з всіма правами до неї на Андру-
ховича, і суд удержав Андруховича при церкві. Так Волянський, не
поладнавши справи, вернув до Галичини. Тоді Сембратович суспенду-
вав Андруховича і поручив Обушкевичови передати Андруховичови
суспензію. Але Андрухович письмо Сембратовича подер і також Обуш-
кевича не пустив до церкви. Остаточо положенє його стало невини-
симе, і він предложив громадї, щоби дала йому 1.500 дол. відступного,
і він уступить. Громада, щоби вже раз його позбути ся, виплатила
йому тих 1.500 дол, але він і тепер ще хотїв єї підійти. Підмовив
кількох громадян, що мали вписані свої гроші на церкві, щоби виста-
вили єї на ліцитацію, надїючись, що купить єї на ліцитації і остане
дальше при нїй. Але ту вже йому не удало ся — його перебив Жинчак-
Шмідт з Магоной Сити і сам купив на ліцитації церков — за 5.000
дол. Андруховичови не оставало ся тепер нічо иншого, як виїхати з Ше-
нандоа. І він виїхав до Аденрід (Audenried, Pa). Але і ту не зміг довше
загріти місця і по двох місяцях (з початком 1902 р.) виїхав до Гали-
чини. Церков в Шенандоа відпродав опісля Жинчак-Шмідт шенан-
дорській гр. кат. громадї.

щоби взяти ся до зреалізованя цілої Спілки, і в пару місяців закуплено за 18.500 дол. для „Р. Н. Спілки“ триповерховий дім, оден з найкращих тоді в Йонкерс. Там уміщено український „компанійний“ стор-гросери, і винаймлено усі мешканя, по три кімнати і кухню, по дуже дешевій ціні, українським родинам. Спілку ведено дуже совісно і до пару літ добудовано і докуплено ще три три- і чотириповерхові каменищі, побіч першої, і оден одноповерховий (деревляний), які всі віддано до ужитку українській йонкерській громаді.

60. Доми „Руської народної Спілки“ в Йонкерс, Н. Й.

„Український Еміграційний Дім“. Я вже згадав, в розділі про „Еміграційні Доми“ (стр. 128—133), про небезпеки, на які наражені були і тепер ще суть, хоч вже не так, як перше, новоприбуваючі до З'єдинених Держав емігранти. І згадав там також, що для їх охорони перед тими небезпеками і поданя їм першої помочи і поради, позакладано охоронні

інституції „Еміграційні Доми“, а далі, що кожда народність старає ся заложити для своїх коннаціоналів такі Доми, та ще не кождїй удало ся доконати сего. Не удало ся се і українській імміграції.

Головна причина, що так тяжко спромогчи ся на такий Дім, се великі кошта, з якими получене є його заложене і удержанс. Се інституція філантропіяна, не обчислена на зиск, і заложене і удержане такого Дому можливе є лише із добровільних складок осілих уже в З'єдинених Державах іммігрантів кождої народности з окрема. Всеж таки заходи між українськими іммігрантами коло заложеня українського Еміграційного Дому велись безустанно, ніколи не уставали.

Перший раз думку про засноване українського Еміграційного Дому подав в 1894 р. Григорій Грушка, у той час гр. кат. парох Джерзи Сити, Н. Дж., в 11 ч. заложеної ним „Свободи“. Він і візвав загал українських іммігрантів до складок, оголошуючи рівночасно першу збірку на ту ціль, в квоті 18'08 дол. Не довго опісля, бо вже в 15 ч. тоїж „Свободи“, знова поновлює зазив до складок і повідомляє, що лучає ся нагода на купно відповідної площі під будову Еміграційного Дому в Джерзи Сити (по правій стороні Годзону, проти Нью-Йорку) за ціну 7.000 дол. Але до купна сеї площі не прийшло — складки йшли дуже пиняво. Однак „Свобода“ не покинула сеї думки і даліше накликувала до складок.

В 22 ч. „Свободи“ з 1895 р. в статі „Крайна потреба Народного Дому“ відзиває ся в тій справі Нестор Дмитрів, що прибув в тім році до З'єдинених Держав і обняв редакцію „Свободи“, і знова виказує конечність заложеня Еміграційного Дому: потреба його не лише задля нагляду над новоприбуваючими іммігрантами і опіки над ними в перших днях їх побуту в З'єдинених Державах і вишукуваня для них роботи, але, щоби через Еміграційний Дім втягати ще їх і до української національної організації. І взиває сьвящеників, щоби вибирали в своїх місцевостях колекторів (передовсім

з поміж жіноцтва, бо ті ліпше і совіснійше виконують поручені їм роботи) і поручали їм збірку гроший на Дім. Відтак з кінцем вересня т. р. скликує до Монт Кармел, Паширшу нараду в справі опіки над новоприбуваючими іммігрантами (на тій нараді був також Йосиф Олеськів, доктор філософії і професор учительського семинара у Львові, що саме тоді вертав з Канади, задумуючи туди звернути українську еміграцію з Галичини і з Буковини замість до Бразилії, куди еміграція саме тоді почала була нагло справляти ся) і на тій нараді узнано, як конечне, заложити не лише в Нью-Йорку, але й в Гамбургу або в Бремені (в Німеччині) Еміграційні Доми для приюту емігрантів, а в старім краю утворити „Народну еміграційну аенцію“ для поради і опіки над емігрантами в часі подорожи до Америки, для достарчування емігрантам желізничих білетів і пароплавних карт на найкоротші і найвигіднійші лінії, а також достарчування їм дешевих міських строїв (бо старокраєві, мужицькі не годять ся до Америки); там також мало би ся причувати їх, як мають держати ся в часі подорожи і стеречи себе. І знова візвано в „Свободі“ до складок.

Та і тепер ще пішли складки дуже пиняво. За два роки, від першого зазиву до складок Григорія Грушки, до червня 1896 р. зібрано ледви 221·10 дол.

Всеж таки голос „Свободи“ продирав ся до інтелігентнійших кругів української імміграції, і на III. Головній Конвенції „Соединенія“, в 1896 р., ухвалено таки заложити Еміграційний Дім, а при нім ще й „Руський Банк“. Тільки ся Конвенція не зважила ся віддати переведене сеї справи новому Головному Урядови „Соединенія“, а віддала її головному предсідателеви „Соединенія“ Іванови Жинчакowi-Шмідтови, на його особисте ризико, вимовивши лише для „Соединенія“ 10% з чистого доходу. Однак — для нагляду над веденем того Еміграційного Дому утворила окремиий Комітет, до котрого — узнаючи справу „Еміграційного Дому“ за загальну справу, а не партійну — вибрала ще як представника „української партії“, з поміж

галицьких іммігрантів, голову „Р. Н. Союза“ Івана Глову (рівно могутого бизнесмена, як Жинчак), а як представника „москвофільської партії“ Теофана Обушкевича.

Та і тепер ще з великих надій і одушевлення не вийшло нічого. Жинчак не то, що не заложив такого Дому, але й других до заложення не допустив. І справа Еміграційного Дому знова повисла.

Аж в 1900 р., на першім загальнім „всенароднім“ (українським) вічу в Джерзи Сити, Н. Дж., піднесено знова сю справу і знова ухвалено заложити Еміграційний Дім. Та тепер уже сю ухвалу хоч в частині виконано. Вибрано комітет для переведення справи, на голову якого покликано Миколу Підгорецького, у той час гр. кат. пароха в Джерзи Сити, і той комітет дійсно взяв ся живо до діла. З давніших складок назбирано до того часу 370·60 дол. і з тим фондом розпочав комітет діяльність. І вже в маю 1900 р. зареєстрований зістав в ню-джерській державі „Руський народний Дім Еміграційний“, під англійською назвою „The Little Russian (!) National Emigration Home Association U. S. A.“, який VI Головна Конвенція „Р. Н. Союза“, що відбула ся в червні 1900 р., прийняла під покров „Союза“ — при чім візвано всі Брацтва, щоби складали на Еміграційний Дім по 50 цнт. річно. І січня 1901 р. відбула ся в Джерзи Сити, Н. Дж. й I Конвенція „Р. Н. Дому Еміграційного“. На тій Конвенції зложено звіт зі стану каси і з діяльності за минувший рік: складки на Дім зросли до квоти 746·45 дол., значить, за той рік зібрано більше, як попередно за шість літ разом, а діяльність свою виконував комітет в той спосіб, що вже в тім році старав ся прийти в поміч новоприбуваючим українським іммігрантам і заопікувати ся ними, і в тім уже році виратував 32 іммігрантів від примусового відставлення їх назад до Європи і опікував ся ними до часу, поки вишукав для них роботу.

Ся Конвенція не була офіційальним відкритєм „Р. Н. Еміграційного Дому“, лише підготовлюючим зібранєм для

офіційного отворення, котре постановлено відбути з хвилиною, коли основний фонд зросте до 1000 дол. Поки що усталено річну вкладку для звичайних членів 50 цнт., для членів-основателів одноразову вкладку 25 дол. а для почитних членів 100 дол. Головою Товариства вибрано дальше Миколу Підгорецького, котрий був душею сего Товариства.

Товариство розвивалося — несло поміч і пораду новоприбуваючим іммігрантам, та ще утворило безплатну „Правну пораду“ для іммігрантів в старокраєвих справах, задля чого війшло в умови з деякими галицькими адвокатами, і старалося вишукати ще якого угорського адвоката для полагоджування старокраєвих правних справ іммігрантів з Угорщини. Зростав і стан каси Товариства — мимозростаючих щораз видатків, фонд Товариства зріс в 1904 р. до 930 дол. Так зближалася хвиля, коли мало відбутися офіційне відкриття „Р. Н. Еміграційного Дому“.

61. Микола Підгорецький.

Та саме у той час голова Товариства Підгорецький тяжко захорів і для ратования життя мусів опустити Джерзи Сити і перенестися в глибину пенсилвенійських гір, де перебував аж до 1908 р. Коли ж не стало його, то й не стало Товариства; воно відразу занепало, бо не було чоловіка, що мешкав би в Джерзи Сити або в Нью Йорку і міг дальше вести діло. А що і не було надії, щоби Підгорецький міг скоро подужати і сам займатися дальше Еміграційним Домом, передано оставший фонд Дому — 896·97 дол. „Шкільному Фондови“ на закупно дому для „Руської Бурси“ в Йонкерс Н. Й., яку

саме тоді задумано утворити, і Товариство „Р. Н. Еміграційний Дім“ перестало існувати.

Однак справа опіки над новоприбуваючими іммігрантами була пекучою і полишати її цілком на боці було неможливо. Так заняв ся тепер нею Іван Ардан — він задля сего й переніс ся з кінцем 1906 р. разом зі „Свободою“, котрої був редактором, зі Скrentон, Па до Нью Йорку і там став заходити ся коло справи. Та показало ся, що справу треба вести знова від початку, але через се, вона знова мусіла би проволічи ся, — так Ардан, щоб її не проволікати, порозумів ся з кількома визначнішими одиницями з чеської імміграції, що заходили ся коло заложеня Еміграційного Дому для Славян взагалі (з виїмкою Поляків, які вже мали „Dom in. św. Józefa“) і в маю 1907 р. заложив з ними „Славянське Еміграційне Товариство“ (Slavonic Immigrant Society), до управи котрого війшли представники усіх славянських імміграцій (з виїмкою польської), а від української — тодішний голова „Р. Н. Союза“ Кость Кирчів, як містоголова Товариства, Іван Ардан, як директор і Петро Кешеляк, як член управи. І се Товариство стало тепер займати ся новоприбуваючими українськими іммігрантами.

А все таки українській ню-йоркській громадї се не вистарчало, вона відчувала і уважала за конечне утворити цілком окремий український Еміграційний Дім. В сій справі уряджено навіть з початком 1908 р. в Нью Йорку віче, а дальше наради представників усіх ню-йоркських українських Товариств і Брацтв, в кінци окремі ще наради членів кожного Товариства, вибрано тимчасовий комітет до введеня в жите українського Еміграційного Товариства і — знова оголошено відозву. Та і тепер не вийшло нічого з того. „Провінція“ на сю відозву і тепер стала глухою. Впрочім, час не був до того. Саме тоді увага загалу української імміграції зістала нагло захоплена цілком іншою справою — демонстраційними вічами і складками на старокраєві справи з нагоди убийства Мирославом Січинським гали-

цького намісника Андрія гр. Потоцького. До того Ардан, що ще найбільш обізнаний був з підготовлюючими заходами коло заложення Еміграційного Дому і з веденем його, знеможений довголітною редакторською працею, уступив зі „Свободи“ і зі „Славянського Еміграційного Товариства“, і виїхав з Нью Йорку до Вірджинії, де осів на фермі. Так думка про засноване окремого українського еміграційного Товариства знова затихла.

Але з кінцем 1908 р. осів в Нью Йорку, подужавши, Микола Підгорецький, і він підіймає знова справу заложення українського Еміграційного Дому, а щоби справи не проволікати, закладає, поки-що на меншу скалю, „Українське еміграційне Товариство ім. сьв. Рафаїла“ (St. Raphaels Ruthenian Immigrant Society), а при нім ще й безплатне бюро посередництва праці — St. Raphaels Ruthenian free Employment Bureau. А відтак, коли показалося, що значна часть новоприбуваючих українських іммігрантів переходить ще й через Австрійський Імміграційний Дім — Austrian Immigrant Home (субвенціонований австрійським правительством), переводить, в 1910 р., вибір до дирекції сего Товариства представника й української імміграції, Дмитра Добротвора, гр. кат. пароха в Йонкерс, Н. Й. (місті, положенім під Нью Йорком), щоб і там Українці мали опіку над українськими іммігрантами.

Але і Славянське Еміграційне Товариство не покидалось опіки над українськими іммігрантами — так з тим Товариством рішив вже, в 1913 р., Головний Уряд „Р. Н. Союзу“ (старого) ввійти в близші взаємини і, вписавши „Р. Н. Союз“ до сего Товариства як члена-основателя, з вкладкою 500 дол. річно, обняв там опіку і нагляд над українськими іммігрантами.

Так, поки що, не удалося ще українській громаді засновати власного українського Еміграційного Дому, і вона опікуєся новоприбуваючими українськими іммігрантами в чужих Еміграційних Домах — Славянським і Австрійським — бо там се стало можливе (еміграційне Товариство ім. сьв. Рафаїла.

і бюро посередництва праці перейшло за той час в приватні руки, як приватний бизнес). В інших Еміграційних Домах, як в польськiм „im. św. Józefa“, куди також попадає значна часть українських імігрантів з Галичини, і в руськiм, котрим займає ся „Русское Православное Христiанское Эмигрантское Общество“, куди знова попадають головно українські імігранти з Росії, тої опіки над українськими імігрантами українська громада здобути не змогла, бо там її не допускають.

„Руський Народний Дім в Америці“. Як вибирали ся емігранти до Америки, то вибирались з тою думкою, щоби чим скорше що заробити і чим скорше зароблені гроші вислати до старого краю, на сплату довгів, на купно кусня поля, або на сплату рідні спадщини. Та зараз ставали перед трудністю: як ті гроші післати? або, де ті гроші складати, коли ще їх за мало, щоби відіслати? Що суть на те почти і банки — вони се знали, але там за тим удавати ся — на се не важили ся, бо не знали англійської мови і не знали, як коло того заходити ся. І ще нова трудність: вони скоро узнали за потрібне вислати до рідні або до знакомих пароплавні карти, бо там, в старім краю, таких карт або тяжко було дістати, або при їх купні ошукувано їх, або таки ті з рідні чи зі знакомих, що бажали виїхати до Америки, не мали гроший на закупно пароплавних карт. Так треба було післати їм карти з Америки. Деж їх купити?— От і на тлі тих потреб, почали творити ся по більших кольоніях імігрантів приватні бюро „банки“ для пересилки гроший до старого краю, для приймањя заощаджених гроший в перехов, в депозит, і для продажі пароплавних карт.

Розуміє ся, такі бюро могли закладати лише люди, що знали англійську мову і мову імігрантів, бо лише тому, що імігранти не знали англійської мови і через те не могли, зглядно, не зважували ся самі користати безпосередно з почт і з банків, такі бюро стали конечними.

Перші такими банками стали займати ся Жиди. Вони впрочім, зразу, захопили були в свої руки весь грошевий

і торговельний бізнес, як і в старім краю, і були посередниками в усім, де лише прийшлося іммігрантам спотикати ся з англійським світом; вони їм все достарчували, почавши від роботи а скінчивши на — годиннику; одівали їх, доставляли їм „грате“ на уряджене мешканя — найбільшу тандиту за лихварсько високу ціну, держали склепи з поживними артикулами; були товмачами в суді і — закладали „банки“. З часом, як іммігранти звикли до американського життя і підучили ся англійської мови, те посередництво переставало бути виключно жидівським бізнесом — спритнійші одиниці з поміж іммігрантів самі кидали ся до бізнесів і, вправді, Жидів з тих бізнесів не виперли, але Жиди перестали вже бути виключними посередниками між іммігрантами а зовнішнім, чужим їм світом.

Ті однак „банки“, і жидівські і християнські, скоро стали заводити іммігрантів в довірю, з яким вони до них звертали ся, — ті „банки“ надто часто пустіли, а самі „банкирі“ з грішми зникали. Тож дуже скоро стала будити ся між поодинокими національними групами іммігрантів думка закладати національні банки, що стояли би під контролею ширшого круга довірених людей і тим способом забезпечували би іммігрантів перед наглою утратою зложених в банку в переховок або до пересилки до старого краю грошей.

Ся думка зродила ся скоро і між українською імміграцією, хоч, поки що не в такій ясній формі. Іван Волянський взивав зразу іммігрантів, щоби складали заощаджені гроші в переховок до Фонду будови гр. кат. церковей, опісля до каси „Народної Торговлі“. „Народна Торговля“ знова підняла ся посередничити іммігрантам ще і в пересилці грошей до старого краю і в закупні пароплавних карт, вона й ввійшла в тій ціли в умови з „банком“ Макса Гольдберга в Нью Йорку і поручала сей банк в „Америці“ іммігрантам.

Та ся перша проба „знаціоналізованя“ фінансового життя української імміграції скінчила ся дуже нещасливо.

Насамперед „банк“ Макса Гольдберга „збанкрутував“ — властитель сего „банку“, забравши зі собою усі зложені у него в перехованє і до пересилки гроші, одного дня зник з Нью Йорку. Ту варто згадати ще й се, що рівночасно „збанкрутував“ в Скрентон, Па „City Scranton Bank“, де українські іммігранти також складали заощаджені гроші, по 200, 400 і 600 дол. Знова Фонд будови гр. кат. Церквей, по від'їзді Волянського до Галичини, скоро розтратив ся, і люди ледви виратували ся з невеликими стратами; а дальше збанкрутувала „Народна Торговля“ — ту хоч в час ще стягнуто депозити, і страти, у кого найшли ся, не були великі. Так ся перша проба цілком не удала ся.

Але люди були огірчені і нікому вже не довіряли. Так стали держати гроші близько себе. Отже ховали їх по сінниках, або складали в перехованє у газдинь, або у газдів. Але і з сінників „десь“ гроші зникали, у газдинь „хтось“ їх вкрав, а газда, нераз, стягнувши від своїх бордінгерів більшу квоту — пропадав. Так стали люди ховати гроші в підземелях, в вугляних щілинах; але, стіна завалила ся або її розсаджено, і гроші й ту пропадали. Отже стали вкладати гроші в бизнес, до спілки, та — бизнес „банкрутував“ і ту гроші пропадали.

В 1893 р. пропонує Григорій Грушка в 4 ч. „Свободи“, в статі „Нам треба народної організації“, купити в яким більшим місті дім, який належало би назвати „Народний руський Дім“, і помістити в нїм кромі запомогово-асекраційного Товариства „Руський народний Союз“, котрого заложенє власне пропонував, і кромі склепу з церковними річами і з книжками, ще й головну аєнтуру продажи пароплавних карт і пересилки гроший до старого краю. Думка заложеня „Р. Н. Союза“ приняла ся, і такий Союз заложенє в 1894 р., дому однак не закуплено і не заложенє в нїм ані склепу, ані бюра для висилки гроший і для продажи пароплавних карт. До сего послїдного „бизнесу“ люди були ще надто зневірені, — впрочім, в поодиноких кольонїях стали виробляти ся „свої“ бизнесмени,

і вони, зискуючи на місци довіре краян, самі стали закладати такі бюро, приватні, вони-то й найбільше противилися заложеню загального, народного бюро для висилки гроший і продажі пароплавних карт, і до заложеня такого бюро не допускали.

Однак мимо того, в 1905 р. Нестор Дмитрів запропонував в поклиці „До Русинів“, уміщенім в 39 ч. „Свободи“ для урядженя загального віча в ціли наради над переведенем організації українських іммігрантів, заложити, між иншим, і „Руський Банк“, для виміни старокраєвих гроший на американські, висилки гроший до старого краю і продажі пароплавних карт. Але й сей поклик не найшов відклику серед загалу, віча не скликано, та й нарад над заложенем „Руського Банку“ не було.

Зате в 1906 р. на III Конвенції „Соединенія“ рішено вже заложити кромі Еміграційного Дому ще й „Руський Банк“. Той однак Еміграційний Дім і Банк поручено заложити, як вже знаємо, не Головному Урядови „Соединенія“ а предсідателеви „Соединенія“ Іванови Жинчакови-Шмідтови. Та Жинчак Еміграційного Дому не заложив, а що до Банку, то він вже провадив такий банк власний в Магоной Сіти, Па, тож закладати ще другий, конкуренційний в Нью Йорку, цілком не було йому на руку; і він Банку не заложив.

Справа заложеня загального, народного банку знова на якийсь час затихла. Аж в 1899 р. порушено її знова, в 41 ч. „Свободи“ в статі: „Чи не добре би було заложити свій банк?“. Та тепер запропоновано вже повести справу трохи ширше і покласти її на тривкійших основах. Се мав би бути банк, або на разі пожичкове Товариство, в якім мали би складати свої маетки, замість як дотепер в англійських банках, церкви, громади, усі запомогово-асекураційні Товариства, Брацтва і приватні люди — бизнесмени і робітники, і сей Банк мав би служити не лише для вигоди приватним людям, в уділюваню їм позичок, але „й для загально-народної справи“. Для забезпеченя знова інте-

ресентів, мало би ся піддати його під контролю котроїсь з держав і зложити до державної каси відповідну гваранційну квоту.

Сей проєкт узнано загально як відповідний і потрібний, але до здійснення його не прийшло — не було ще потрібного до сего зісолідаризованя загалу, — той загал, розбитий із-за церковних і партикулярно-національних (Галичани і Угорщани) справ на пристрасно поборюючі себе партії, взагалі не був спосібний до якої небудь солідарної акції, в якій небудь загальній справі. І як всюди инде, як прим. з заложеном Еміграційного Дому, так і ту, хоч і узнавано, що заложене такого банку є потрібне, то заложити його було неможливо. За се могла би хіба підняти ся якась одна із партій і переняти на себе весь тягар удержуваня і веденя його. А до сего в той час ні одна з „партій“ не була ще спосібна і сильна. Так справа знова упала.

А всеж таки потребу такого банку українська імміграція чим-раз сильнійше відчувала. Так в 1902 р. оголошує в 43 ч. „Свободи“ Микола Струтинський, у той час гр. кат. парох в Олифант, Па „Відозву до всіх Русинів в Америці, без огляду на віроісповіданє і політичні переконаня“, в котрій знова взиває весь український загал в З'єдинених Державах до заложеня загально-народного Банку. Проєкт поданий ним сходить ся з проєктом, поданим в 41 ч. „Свободи“ з 1899 р. Але для основнійшого обговореня сеї справи пропонує скликати Конвенцію делегатів запомогово-асекураційних Товариств, раз тому, що капітали тих Товариств мали би стати основним фондом Банку, а друге, що тільки через ті Товариства, що суть наймогутнійшими організаційними чинниками в імміграції, і через їх пресу, можливо оперти на загалови іммігрантів такий Банк і створити його загально-народним.

Конвенція не відбула ся. Запомогово-асекураційні Товариства на поклик не відозвали ся. І загал мовчав. Але Струтинському удало ся переконати громаду, що обєдню-

вала ся в „Р. Н. Союзі“, що навіть зусиллями її одної, без згляду на інші „партії“, можна такий Банк заложити і його вести. Тож на загальнім (українським) вічу, в лютім 1904 р., в Олифанті рішено такий Банк заложити. І його заложено, під назвою „Руський Народний Дім в Америці“ (Ruthenian National Home U. S. A.), і зареєстровано в державі Нью Джерзи.

Завданє, яке визначено сему Банкови, було дуже широке. Мала се бути не лише позичкова Каса і ощадности, для уділюваня кредиту поодиноким людям і приймаю в депозит заощаджених гроший, з відділами для пересилки гроший до старого краю, продажу пароплавних карт і з бюро посередництва праці, але також інституція, що мала займати ся купном і наймом земель, будовою або купном домів і їх перепродажію, фундуванєм промислових закладів, веденєм фабрик, переводженєм кольтонізації, а попри те ще й закладанєм і веденєм всіляких просьвітних інституцій, як бурс, ліцеїв, шкіл, універзитетів і бібліотек.

Основний фонд, дозволений ню-джерзьким правительством, на разі, до висоти 100.000 дол., оперто на уділах по 25 дол. і на 3% (звичайний процент в З'єдинених Державах) облїгаціях по 10 дол., які мали розібрати поміж себе запомогові Брацтва, церковні громади, сьвященики, бизнесмени і робітники.

Відразу розкуплено уділів і заставних листів на 3000 дол. Купували запомогові Брацтва, деякі на 300 і 500 дол., сьвященики і бизнесмени. З тим капіталом й розпочато діло.

З тих однак широких плянів не вийшло нічого. „Р. Н. Дім“ розпочав свою діяльність на разі пересилкою гроший до старого краю. Однак ціла маніпуляція з тою пересилкою була хибно уложена — пересилку гроший переводив „Р. Н. Дім“ за посередництвом „Краєвого Союзу кредітового“ у Львові, при тім несправно, що надто перетягало доставу на місце інтересованим гроший, і скоро

вийшли із-за сего наріканя а дальше зневіре. В кінци іммігранти цілком таки відвернули ся від „Р. Н. Дому“ і — по 3 роках істнованя „Р. Н. Дім“ оголосив ліквідацію.

До упадку „Р. Н. Дому“ причинили ся не мало своїми інтригами і деякі бизнесмени, що вели самі власні „банки“ і також займали ся пересилкою гроший до старого краю, з немалим зиском, а „Р. Н. Дім“ робив їм цілком не бажану конкуренцію.

Культурні почини.

Могло би здавати ся, що іммігранти, діставшись до так високо цивілізованого краю як З'єдинені Держави, викажуть дуже значне заінтересоване до новітніх цивілізаційних здобутків, і, при повній свободі научування і незвичайних улешенях для самообразованя, з цілою енергією подбають чим скорше завершити ті глибокі прогалини в їх духовім розвитку, з якими приїхали вони до Америки із старого краю. Так не є. Заінтересоване до сеї цивілізації і її культури є серед них незвичайно слабе.

Воно впрочім не повинно би дивувати, коли звачить ся, що виховане іммігрантів, ще в старім краю, в їх молодечім віці, не дуже піддавало їм заохоту до набуваня відомостей із окружаючого їх і подальшого світа, а в З'єдинених Державах сама обстановка їх життя надає ся радше до того, щоби той інтерес до пізнаня і науки у них не збільшити а зменшити. Іммігрант занадто працює, і йому ніяк займати ся в вільних від праці хвилях поважнішою лектурою і поважнішою обсервацією окружаючого його світа. Йому треба спочинку і то такого, щоби взагалі не потребував думати, не то учити ся. Впрочім, він не звик до умової праці, його думка кружляла все механічно коло вузкого круга потреб дрібного рільного господарства, а коли вирвала ся поза сей круг, розбивала ся о елементарну перешкоду — о брак умія читати. Вкінці й релігійний, згл. обрядовий фанатизм, в який втягло іммігрантів гр. кат. ду-

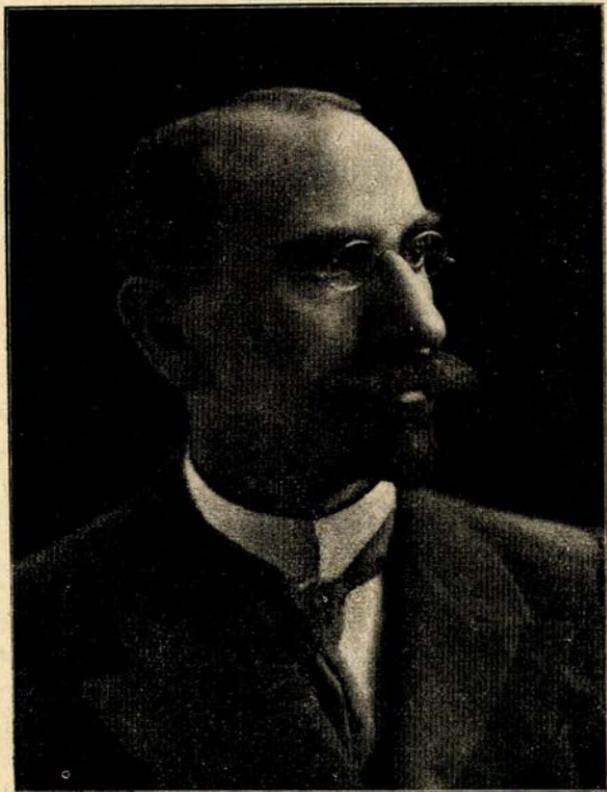
ховенство, в його боротьбі о права гр. кат. церкви, так захопив їх уми, що займати ся їм ще чимсь поза се, не стає вже ані часу ані сил. Тому змаганя серед української імміграції в напрямі пособлюваня культурному розвиткови іммігрантів і ініціатива до культурної праці над ними виходять не з поміж самих іммігрантів, а з кругів, що стоять поза ними чи понад ними, з кругів так зв. інтелігенції. Але і в тих кругах, інтелігентних, значна більшість сею справою не интересує ся — вся культурна праця ограничала ся і тепер ще ограничає ся до, зглядно, дуже нечисленного кружка одиниць, заінтересованих культурним розвитком іммігрантів, і — переводить ся також на незначній частині іммігрантів, охочих піддати ся тій праці.

Маючи те на увазі, зрозуміле буде, що культурні змаганя серед української імміграції, мусли з конечности ограничати ся до кладеня радше основ для культурної роботи над іммігрантами: до закладаня читалень і уладжуваня в них курсів читаня і писаня для анальфабетів, закладаня парохіяльних шкіл для дітей, основуваня інституцій для видаваня популярних книжочок і, при недостатчі таких книжочок в З'єдинених Державах — спроваджуваня їх із старого краю, закладаня бібліотек при читальнях, а дальше — уряджуваня аматорських театральних вистав, організованя хорів, орхестр і уряджуваня музикально-декляматорських вечерків.

Та культурна праця, а зглядно кладене основ під культурну працю, розпочинає ся з приїздом до З'єдинених Держав Івана Волянського. Вправді сам Волянський тим не займав ся — йому, що занятий був цілком заспокоюванєм духовних потреб іммігрантів, організованєм гр. кат. церковних громад і будовою церквей, тим займати ся було вже ніяк. Всю ту роботу передав він на Володимира Сіменовича, що й прибув в 1887 р. задля сеї роботи до З'єдинених Держав.

Сіменович, вибираючись до З'єдинених Держав, повіз зі собою книжочки львівської „Просьвіти“ і появивші ся до того часу томи „Історичної Бібліотеки“, видаваної Олек-

сандром Барвінським, даліше, до курсів для анальфаетів — „Підручник до легкого і скорого виученя читати і писати молодих і старих“, враз з потрібними до того приборами, укладу людового учителя М. Константиновича, а для хорів, які також задумав закладати між іммігрантами, збір-

62. Володимир Сіменович.

ник українських квартетів „Кобзар“ (виданий у Львові 1884 р.), появивші ся до того часу випуски „Бібліотеки музикальної“ (видаваної у той час кількома учениками львівської академічної гімназії) і інші квартети, які кружляли у той час в відписях між тодішною українською громадою.

Тим і розпочала ся культурна праця над українськими іммігрантами в З'єдинених Державах.

Читальні.

Першу українську читальню в З'єдинених Державах заложив Володимир Сіменович в 1887 р. в Шенандоа, Па. Дальше, в 1888 р., закладені зістали ще читальні в Олифант, Па, в Плімаут (Plymouth, Pa) і в Гейзелтон, Па.

Сей читальняний рух йшов рівно з закладанєм склепів „Народної Товговлі“, і вели його тих пару інтелігентів, що приїхали були у той час до З'єдинених Держав і стали управителями (менеджерами) склепів „Народної Торговлі“.

Однак по упадку „Народної Торговлі“ упали й ті читальні — провідники читальень порозходили ся, кождий в свою сторону, а з тим і сей гарно заповідаючий ся читальняний рух перепинив ся.

Оживив ся на ново аж в 1894 р. — під впливом накликувань „Свободи“. Тоді засновано читальні в Шамокин Па, Монт Кармел Па, Джерзи Сити Н. Дж., Майфілд Па, і Міннеаполіс Мінн. Але й ті читальні скоро заснітили ся; повстали зате нові в інших місцевостях. Та і ті скоро заснітили ся, зате віджили давні. В 1898 р. були читальні в Монт Кармел Па — ім. Тараса Шевченка, Шамокин Па — також ім. Тараса Шевченка, Майфілд Па — ім. Івана Наумовича, Олифант Па — ім. Маркіяна Шашкевича, Ансонія, Кон. — ім. Івана Котляревського, вкінці читальні в Шенандоа Па і в Джерзи Сити Н. Дж. Скоро опісля повстають ще нові читальні, які так само скоро занепадають, але опісля таки відживають — в Пітсбург Па, Нью Йорк Н. Й., Філадельфія Па, Уилкіс Бери Па, Реймі (Ramey Pa), Карнегі (Carnegie Pa), Монесен (Monessen Pa), Мек Киспорт Па, Мек Кисракс Па, Нью Арк Н. Дж., Клівленд О (православної місії), Сен Франціско Кал. — ім. Михайла Драгоманова і т. д.

Причиною, що читальні раз-пораз то упадають то відживають є те, що іммігранти часто змінюють місця свого побуту, особливо молоді, ті що ще найлекше дають ся приагітувати до читальні, і агітація за читальнями мусить безустанно вести ся між що-раз іншими, новими іммігрантами. Тому коли в якій місцевості найде ся одиниця, що постійно може займати ся читальнею і приагітовувати до неї іммігрантів, то читальня держить ся, колиж ся одиниця перестане читальнею займати ся або переїде до іншої місцевості, читальня упадає.

Льокаль читальні находить ся звичайно в мешканю котрого з членів, або церковний комітет відступає для сходин читальняків на певні дні, в певних годинах, церковну галю (яка находить ся все в партері під церквою), а тих пару громад, що побудовали для парохіяльної школи шкільні будинки, відступають для сходин читальняків одну з кімнат в шкільнім будинку. За льокаль читальні звичайно не платять нічого.

Сходини відбувають ся звичайно в котрімсь дні в тижни, найчастійше в неділю пополудни, як в вільнім від праці дні, і в часі, коли в церкві не відбуває ся богослуженє. На сходинах читають часописи, або яку книжку і, звичайно, зі згляду на те, що часто членами читальні суть анальфабети, читає один з членів на голос а решта слушає. Відтак слідує дискусія. Із часописий, крім тамошних, українських, читають старокраєві тижневники, популярні, дехто, що вже навчив ся англійської мови і читати по англійськи, прочитує яку англійську часопись і опісля прочитане розповідає по українськи; із книжочок читають популярні виданя просьвітних старокраєвих товариств: „Просьвіти“, „Общества ім. М. Качковського“, видавництва „Українського педагогічного Товариства“ і т. д., українські книжочки видані в З'єдинених Державах, дальше твори Шевченка, Федьковича, Устияновича, Франка, Чайківського, Руданського і т. д., які звичайно находять ся в бібліотеках читалень. Всі ті твори розпозичують також з бібліотеки

домів. В деяких читальнях відбувають ся ще в означені дни і години курси для анальфабетів — читаня і писаня по українськи, а нераз ще й курси англійської мови.

Членами читальні бувають звичайно муштини, женщины рідше.

Членські вкладки не всюди однакові. Декуди крім місячної вкладки 5—25 цнт., платить ся ще вступне 25 і 50 цнт. або і 1 — 2 дол. Декуди знова не платить ся ні вступного ні місячної вкладки а лише річну вкладку 25—50 цнт. Всі ті гроші ідуть на оплату льокалю, коли читальня не має вільного льокалю, на закупно книжок до бібліотеки читальні і на передплату часописий. На ту ціль уряджують також нераз „балі“, прогульки, аматорські театральні вистави і музикально-декляматорські вечерки.

Видавництва популярних книжочок.

Великою перешкодою в розбуджуваню між українськими іммігрантами заінтересованя до новочасної цивілізації і в розширюваню круга їх знаня взагалі — є брак відповідних, в українській мові зладжених, популярних книжочок, оброблених із становища житєвих відносин американського іммігранта. Через те, майже все, що дістає до читаня іммігрант, дістає спроваджене із старого краю; але се получене є з великими невигодами і стратою часу, а при тім, і се головне, всі ті старокраєві популярні книжочки писані суть з огляду на потреби і кругозір галицького мужика а не американського іммігранта, і цілком не відповідають його специфічному, так сказати б — американському духовому настроєви.

Се скоро помітили ті, що підіймали ся між тамошними іммігрантами культурної праці. Вже в 1896 р. ствердила „Свобода“ в 41 ч. в статі „Нагляча потреба у нас просвітнього товариства“, що галицькі товариства „Просвіта“ і „Общество ім. Мих. Качковського“ для американських Українців не вистарчають — „ми, старше поколіне, яке

прийшло зі старого краю, не володіємо на стільки англійським язиком, щоби могли з англійсько-американських книжочок черпати для себе поживи. Нам треба американську культуру на ріднім язиці собі присвоювати, тому нам конечно для того просьвітного Товариства“.

На засноване однак такого просьвітного Товариства і удержане його ще довго не заносило ся. Тому редактор „Свободи“ Нестор Дмитрів, не залишаючи дальше заохочувати загал іммігрантів до заснованя такого Товариства, почав на власне ризико видавати при „Свободі“ книжочки, пристосовані до потреб і вимог американського іммігранта. Перша книжочка, що вийшла при „Свободі“, в 1896 р., се „Образки з Америки“ — оповіданя Бузька (Юліяна Чупки), низка пригод українського іммігранта-інтелігента в З'єдинених Державах. За сею книжочкою пішла ціла серія популярних книжочок — оповідань і поучаючих розвідок, з разу під редакцією Нестора Дмитрова, опісля Стефана Макара і Івана Ардана, як пізнійших редакторів „Свободи“. Появились тоді, між иншим, „Канадійська Русь“, подорожні спомини Нестора Дмитрова, і йогож оповіданє з житя українських іммігрантів в Канаді: „Тимко Гаврилюк“; Стефана Макара — „Оповіданя“ і „Американський шляхтич“ штука в 3 актах, з житя українських іммігрантів в З'єдинених Державах; дальше з обсягу політичних і правних відносин З'єдинених Держав — Юліяна Чупки „Конституція Сполучених Держав півн. Америки“ і „Дещо про права і суди в Сполучених Державах, а особливо в Пенсилвенії“; з ділу суспільно-економічного — Антона Бончевського „Капітал і праця“ та „Борба кляс і для чого робітники організують ся“; із природничих наук — Павла Берта: „Дещо про звірята, рослини, каміня і скали“ — переклад з англійського Стефана Макара, ч. I. — Звірята; Андрія Каминського: „О підземних скарбах“; дальше, з огляду на діяльність православної російської місії між українською імміграцією, книжочки: „Про відступників російського православія і їх переслідуваня“ і „Дещо з історії російської православної місії в Америці“; а з огляду

на старий край — Михайла Павлика: „Народний рух австро-угорських Русинів“ і Михайла Лозинського: „Тарас Шевченко, його жите і значіне.“ Знова для практичного, щоденного ужитку іммігрантів видала „Свобода“ — Стефана Макара: „Русько-англійський провідник“ — звичайні розмови іммігранта в дома і поза домом в українській мові з англійським перекладом, і тогож: „Русько-англійський словарець“.

Всіх книжочок видала „Свобода“ як „Видавництво Свободи“ — 30. Треба однак ту і про се згадати, що всі ті книжочки, ізза браку фондів, друкували ся спершу в „Свободі“, а опісля виходили як її відбитки.

Однак думку про засноване просьвітнього Товариства, порушену в 1896 р. Нестором Дмитровом, не закинено, мимо видавництва книжочок при „Свободі“. 1898 р., Стефан Макар, тодішний редактор „Свободи“, порушив знова сю справу, при чім запропонував оперти таке просьвітне Товариство на заповомових Брацтвах, згл. членах Брацтв, які платили би на Товариство по 5 цнт. місячно. Проєкт сей не прийняв ся. Тоді задумав Антін Бончевський оперти се Товариство на уділах. Бончевський взагалі заходив ся найбільше коло заснованя такого Товариства. Він зразу підпомагав своїми грішми видавництво книжочок при „Свободі“, думав однак вилучити опісля се видавництво від „Свободи“ і віддати його окремому просьвітньому Товариству, опертому, як згадано, на уділах, зі своїм статутом, і цілком незалежному від яких небудь інших Товариств або часописий. Та смерть Бончевського, в 1903 р., прорвала ті його заходи. Справа однак не пропала. На те просьвітне Товариство записав Бончевський 500 дол. і його товариші Нестор Дмитрів, Стеф. Макар і Іван Ардан засновали в 1904 р. просьвітне видавництво, окреме від „Свободи“, як „Видавництво ім. А. Бончевського“ під заголовком „Слово“. Видавництвом тим заряджував комітет із згаданих висше трех товаришів Бончевського,

а редакцію книжочок вів зразу Стефан Макар, опісля Павло Тимкевич а вкінці Іван Ардан.

Книжочки „Слова“ виходили що місяця і містили за редакції Стефана Макара і Івана Ардана популярно-наукові розвідки, поезії і оповідання, так однак, що кожда книжочка посвячена була одній темі, прим.: популярно-наукова розвідка Бжезінського, в перерібці Стефана Макара: „Про нутро землі“, тогож перерібка Д. Х. Сеньобо: „Релігійні віровання старинних народів“; Підеші (Андрія Камінського): „Які то є люди на землі“; тогож: „Житє, зарібки, організації і т. д. в Сполучених Державах“; Миколи Струтинського сценічний образ в трех діях з житя хліборобів в Галичині: „Страйк“; підручник для українських бизнесменів: „Рахункова книжка“; або містили поезії авторів-іммігрантів Б-а, Сави Чалого і Павла Тимкевича. За редакції знова Павла Тимкевича виходило „Слово“ місячними зошитами, з мішаним змістом.

Хоч не бракувало доброї волі і охоти, видавництво „Слово“ довго удержати ся не змогло. Покупців на книжочки було за мало і видавництво, з'уживши весь фонд, по несповна двох роках упало. Тоді Іван Ардан зважив ся ще видавати на власне ризико ряд популярних книжочок. Характер того видавництва став такий самий як і „Слова“, і се немов продовжене „Слова“, бо і нумерація книжочок іде дальше, за „Словом“, змінило лише назву на „Читальня“, і саме видавництво назвав так само, в память Антона Бончевського: „Видавництво ім. Ант. Бончевського“. В тій серії книжочок вийшли між іншими: Стефана Барана короткий огляд історії українського народу „Многострадальний Народ“; Ф. Крафта робітнича драма в 1 дії: „Стріляй на смерть“, в перекладі з англійського Стефана Макара; Урманця (Зигмонта Бичинського) „В Старім і Новім краю“, образ з сучасного житя в 4-ох відслонах і ин.

В 1907 р. Іван Ардан уступив зі „Свободи“ а з тим устало й видавництво „Читальня“. Наслідник Ардана, як редактора „Свободи“, Антін Цурковський, спробував в 1909

р. відновити давнє видавництво популярних книжочок при „Свободі“ і видав в тім році дві книжочки: оповіданє Миколи Гоголя „Страшна пімста“ і популярно-наукову розвідку Володимира Сватка (Антон Цурковського) „Про конець сьвіта“. Та на тих двох книжочках се видавництво прорвало ся. На внесене „духовника“ (або „отця духовного“) Р. Н. Союза Михайла Балюга, Головний Уряд Р. Н. Союза заказав на будуче поміщувати в „Свободі“ (і при „Свободі“) розвідки з природничих наук, бо вони „ширять згіршенє між темним народом і противлять ся науці релігії“ — і науково-популярне видавництво при „Свободі“ стало неможливе. Отже воно й перестало виходити; зате замість него почала друкувати ся в „Свободі“ серія оповідань українських і чужих авторів, як відривний додаток до „Свободи“.

Знова в 1904 р. „Руська книгарня“ в Скрантон, Па. почала видавати своїм накладом короткі оповіданя, театральні штуки, поезійки для менше вибагливих читачів-іммігрантів — хоч видала також обширнійшу книжку в 300 стр. і з ілюстраціями: „Житє Ісуса Христа“ — і те видавництво веде дотепер, хоч і з довшими перервами. Всіх книжочок дотепер видала 12.

Всі заходи коло видавництва науково-популярних книжочок для українських іммігрантів ограничають ся майже виключно до українського табору, значить — неруссо-і мадярофільського, між українською імміграцією, і до послідних майже часів звужували ся до нечисельної групки бувшого львівського „Американського Кружка“, до так зв. „попиків-радикалів“. Їх то заходом вийшло 30 книжочок при „Свободі“ (від 1896—1904 рр.), 16 книжочок „Слова“ (від 1904—5 рр.) і 9 книжочок „Читальні“, деякі подвійні (від 1905—6 рр.) — обі послідні серії як „Видавництво ім. Ант. Бончевського“, в спільній нумерації від 1—28. Поза сим, з тих часів, вийшла ще накладом „Народного фонду в Америці“ (українського) нарис Н(иколи)

С(трутинського): „Коротка історія Руси до зруйнованя Запорозької Січі“.

В 1912 р. заснують ся знова два видавництва з виразно конфесійною маркою: гр. католицькою, як видавництво „Руської католицької видавничої Спілки“ в Нью Бритен (New Britain, Conn.), під редакцією сьвящ. Романа Залітача, і презбітеріянською, як видавництво „Союза“, органу української презбітеріянської місії в Америці, під редакцією Зигмунта Бичинського. Накладом Р. К. видавничої Спілки вийшли: Чорт і лютер; Вітрогон (збірник жартів і сьмішних оповідань); З Маркіянових днів, спомини Івана Брика про Маркіяна Шашкевича з нагоди ювілейного сьвяткованя його памяти в Галичині; Титанік — поетична спроба Юлії Зволинської про катастрофу пароплава „Титанік“; Панька Скалюка: „В сьвятій землі“; „Сьвятий Николай між дітьми“ — сценічний твір в 1 дії, і Коляди на рожество Христове. Ту належить ще згадати, для повноти, про збірник релігійних пісень василіянина Володимира Стеха, під заг. „Ангельський хор“, виданий в 1909 р., і про виданий в 1910 р. накладом редакції „Душпастир“ — „Катехизм для русько-католицьких діточок в Америці“, зладжений сьвящ. Константином Куриллою.

Знова накладом презбітеріянського видавництва, вийшли в Пітсбург, Па. книжочки: Сьвята інквізиція; Варвара Убрик; Сповідь і її історія; Дорога до Правди (порівнане католицького і протестантського катехізму); Оборона віри; Заспокоєна туга; Начерк реформованої віри; Три аршини землі, оповідане Льва Толстого, і Найбільший ворог.

Другі табори між українською імміграцією, мадярофільський і руссофільський, не зазначили майже нічим своєї просьвітно-видавничої діяльності. Угорський табор спроміг ся ледви на два „Листи сь неба“ і на книжочку „Житіє св. Николая“ — видані запомогово-асекураційним Товариством „Соединеніє гр. каѳ. Братствъ“; знова запом. асекур. Товариство „Православное общество взаимопомощи“ видало одну брошурку сьвящ. Йоана Недзельни-

цього, проти п'янства „Пора опам'ятатись або листь счастья“. В 1907 р. задумав знова Іван Гладик, бувший редактор „Правди“, органу галицького руссофільського запом. асек. Товариства (Лемків) „Общества русскихъ Братствъ“, розпочати видавництво популярних книжочок і розвести ширшу просьвітну діяльність між іммігрантами через закладане читалень, уряджуване відчитів і т. п., і заснував в тій цілі „Общество Русская сила“. Та, се Общество не змогло перевести наміченої діяльності і на заснованю так і закінчило своє жите.

Наконець згадати треба ще ту про Календарі, які видають запомогово-асекураційні Товариства — почавши від 1896 р., для своїх членів і про англійсько-українські граматики і словарці пристосовані до потреб українських іммігрантів. Перший календар появил ся в 1896 р., зладжений на рік 1897 для членів „Р. Н. Союза“ Нестором Дмитровим, тодішнім редактором „Свободи“; на той також рік вийшов Календар для членів „Соєдиненія гр. каѳ. русскихъ Братствъ“, зладжений Павлом Жаткевичом, редактором „Р. А. Вѣстника“, органу „Соєдиненія“; відтак, в міру як повставали інші запомогово-асекураційні Товариства, стали видавати і ті Товариства для своїх членів Календарі. Крім того, від 1908 р., почав видавати на власну руку сьвящ. Іван Кубек (угорщанин) „Американско-русскій Календарь“. Крім звичайного календаріюм містять ся в тих календарях ріжні популярно-наукові розвідки, оповіданя, поезії, і дещо з інформаційного матеріялу про організаційне, просьвітне і церковне жите іммігрантів-членів дотичного Товариства. З виїмкою однак деяких лише, як календарі обох Р. Н. Союзів і по части „Общества русскихъ Братствъ“, всі решта календарі, ізза своєї диковинної, цілком незрозумілої для іммігрантів мови-жаргону, не представляють ніякої просьвітної вартости. Вартість, і то безперечну, мають ті календарі лише для історика української імміграції в З'єдинених Державах, ізза зібраного у них інформаційного матеріялу про організаційне жите іммігрантів.

Щож до англійських граматик і англійсько-українських словарців, то крім згаданих вже висше „Русько-англійського провідника“ Стефана Макара і тогож „Русько-англійського словарця“, виданих в 1901 р. „Свободою“, згадати належить ще ту про англійську граматику з українсько-англійськими розговорами і словарцем, зложені Іваном Арданом, а видані в 1909 р. під загол. „Товариш“ Андрієм Савкою. Про ті граматики і розмови замічу ту те, що суть уміло зладжені, однак користати з них можуть лише ті, що вже підучили ся трохи – зі слуху, англійської мови, і ті граматики і розмови систематизують їм уже підучене, справляють і доповнюють.

Крім усіх висше згаданих популярних публікацій, призначених безпосередно для іммігрантів, до масового ширеня між ними, появляли ся ще, від часу до часу, брошури, памфлети, заяви, справозданя, всі вони однак не суть вже характеру виразно популярного; се вислови боротьби поодиноких національних і політичних таборів, і тому про них згадаю вже не ту, а окремо, при огляді політичного жита української імміграції.

*

Мимо усіх заходів коло видавництв популярних книжочок для іммігрантів, думка про засноване просьвітного товариства, яке з'осередковало би усю культурну працю над українськими іммігрантами, не загибала. Ся справа раз - пораз відживала, хоч її зреалізоване відкладано на пізнійше, поки загал іммігрантів на стільки духово дозріє, що радо привитає засноване такого товариства і зможе його удержати. Загал поволи дозрівав. Так в 1909 р. єпископ Ортинський, бачучи се, задумав сам взяти ся за се діло, поки час, поки ся справа не опинила ся ще остаточно в нічиїх руках, щоби в той спосіб, при помочи такого Товариства, взяти завчасу в свої руки попри керму релігійного ще і духового жита української імміграції і остаточно опанувати його. Так в тій ціли скликав на 15 вересня 1909 р.

до Філадельфії „Просьвітне віче“, для засновання просьвітного товариства на взір львівської „Просьвіти“, і уладження між іммігрантами українського шкільництва. На віче з'їхалося 113 делегатів гр. кат. громад і допомогивих Брацтв з 47 місцевостей. Там, і запали ухвали засновання „Просьвіти“. Товариство се за членську вкладку 1:20 дол. річно, мало видавати для членів що місяця одну книжочку, мало засновувати читальні а при них курси для анальфабетів, помагати в устроюваню по громадах просьвітних віч, зборів і сходин, дбати про відчити, уряджувати музикально-декляматорські вечерки, театральні вистави, товариські забави і т. д. Крім того ухвалено, що при кожній гр. кат. церкві має бути заложена школа для дітей іммігрантів, а також має ся засновати висшу школу для учительок і дяків, при якій мав би бути висший курс української літератури і історії, вкінці мало ся ще засновати висшу школу підготовляючу до духовного семинара. Головою „Просьвіти“ вибрано Ортинського, а сей введе в жите усіх тих ухвал передав двом кваліфікованим учителям з Галичини: Осипови Стеткевичови і Дмитрови Андрейкови.

Із усіх однак великих приречень і надій на сю „Просьвіту“ не вийшло ніщо. А не вийшло тому, що Ортинський, ініціюючи се діло і впроваджуючи його в жите, не подбав про відповідні на се фонди, а друге, і се дуже характеристичне, ті із сьвідомих іммігрантів, що одинокі могли се діло поширити, скоро відчули некомпетенцію Ортинського до сего діла, і до цілої акції віднесли ся дуже скоро з недовірем і неохотою, так, що ціле діло в самім почині розсипало ся.

Однак справа засновання просьвітного товариства через те не упала, ходило лише о інших людей, котрі за се діло взялись би. І по довших міркованях опинила ся вона в більш властивих, чим єпископських, руках. На XII Головній Конвенції „Р. Н. Союза“ (старого) в 1912 р. утворено при Союзі окрему інституцію „Просьвітну комісію“, якій власне передано переведене просьвітної організації

між українською імміграцією, і взагалі усю культурну роботу над іммігрантами. Фінансову сторону сеї роботи забезпечив Головний Уряд Союзу в той спосіб, що зі „шкільного фонду“ Союзу, на який кождий член Союзу складає що-місяця 3 цнт. — отже прм. 20000 членів складає на сей фонд річно 2400 дол. — призначив на ціли „Просьвітної Комісії“ — дві третих, квоту, яка на разі цілком вистарчає на піддержанє, з повним успіхом, діяльності Комісії.

Комісія, яка дістала ся під провід Володимира Сіменовича, як голови, і Емілії Струтинської, як секретарки, розвела дуже живу працю. Уложила плян видавництва книжочок — поверх 100, із усіх галузий науки і областей житя американського і старокраєвого, уложила плян на тількиж популярних відчитів, зі сьвітляними образами — для людowego університету, який рішила також заснувати, і на всі ті книжочки і відчити розписала платний конкурс. Для більш успішного висліду сего конкурсу, подбала ще, при помочи її відпоручника на старий край, Ольги Кисілевської, письменниці звісної під псевдонімом Ольга Галичанка — про утворенє у Львові окремого „Американського Комітету“, для придбаня Комісії конкурсових книжочок і відчитів, і сей Комітет постарав ся о цілий ряд книжочок і відчитів, які й відіслав до Америки.

Ту видавничу і відчитову діяльність має розпочати Комісія з 1914 р. Тимчасом заснувала просьвітне Товариство „Американська Просьвіта“, а три її делегати розїзджають по всіх місцевостях, де живють українські іммігранти, і уряджують просьвітні віча, закладають „просьвітні клуби“ (з читальнями і бібліотеками), приагітовують для „Просьвіти“ членів і збирають членські вкладки. Знова для діточих українських шкіл виготовлює відповідні до американських відносин український Буквар і дві Читанки, на I і II курс науки, а для молодіжи має з початком 1914 р. видавати часопись.¹⁾

¹⁾ Заходам „Просьвітної Комісії“ коло видавництва популярно-наукових книжочок і заснованя людowego університету, грозила від

Таку саму організацію просвітної і видавничої діяльності рішив завести між своїми членами також „новий“ Р. Н. Союз, на своїй останній Головній Конвенції, в 1913 р., і також утворив свою „Просвітну Комісію“ з тим самим завданням, яке наложено „Просвітній Комісії“ „старого“ Р. Н. Союзу. Про діяльність „Просвітної Комісії“ „нового“ Р. Н. Союзу не можна однак ще нічого сказати, бо на розведення сеї діяльності не було ще часу.

*

Книгарні. Із виказаного що-йно добутку праці і заходів коло видавання для українських іммігрантів популярних книжочок, ясно, що добутки ті суть надто малі, і що читаючому загалови іммігрантів вистарчити ніяк не можуть. Тож як в самих початках імміграції, так і тепер, змушені іммігранти заспокоювати свої духові потреби головню книжочками спроваджуваними зі старого краю.

самого її заснованя небезпека, що, із-за цензури „отця духовного“, підуть цілком на марно. Ще на тій самій Конвенції, на котрій утворено сю Комісію, в 1912 р., поручено „отцю духовному“, щоби пильно дбав о удержане релігійного духа в Р. Н. Союзі і уважав, щоби „Свобода“ нічим не обиджала релігійних почувань членів „Союзу“, а по Конвенції, коли прийшло ся Головному Урядови подрібно усталювати „Просвітній Комісії“ круг діяльності, Головний Уряд, щоби уникнути небажаних конфліктів „з церквою“, поклав Комісії як головне завдане уодностайнене українських шкіл при гр. кат. церквах і уложене для тих шкіл Букваря і Читанок. „Пр. Комісія“ сему порученню піддала ся, але крім того заняла ся ще й виготовленем видавничого пляну і поробила конечні заходи, щоби з початком 1914 р. могла розпочати видавництво книжочок і впровадити в жите людодий універзитет. Над усім тим однак висіла ще цензура „отця духовного“. Та, зайшла подія, яка сю грозу, бодай на разі, усунула. Я вже згадав, при огляді церковного жита між українською імміграцією, про слухи, які надходили до „старого краю“, що римська Курія згодила ся вже на утворене гр. кат. дієцезії в З'єдинених Державах і єпископ Ортинський дістав повну єпископську юрисдикцію, і що в виду сего боротьба гр. кат. сьвящеників-Угорщан проти Ортинського буде мусіла устати. Сі слухи справдили ся; Ортинський дійсно дістав дієцезію і угорські сьвященики зложили оружје і його юрисдикції піддали ся. Та ту зай-

Зразу спроваджуванем книжочок займали ся редакції часописий: „Америци“ і „Свободи“, а дальше почали займати ся тим і поодинокі іммігранти-бізнесмени. І першим таким книгарем був, здає ся, Денис Салей, котрий заложив свій книгарський бизнес в 1894 р. в Джерзи Сіти, Н. Дж. В 1899 р. заложив знова Іван Ардан книгарню при Читальні ім. Маркіяна Шашкевича в Олифант, Па, до якої від разу спровадив зі старого краю около 1000 книжочок, ріжного змісту. Книгарня розвивала ся незле, доходи збільшали ся, із тих доходів покривала Читальня свої видатки, могла навіть обдарувати книжочками бібліотеки шпиталів: City Hospital в Уилкис-Бери, Па; Lackawanna Hospital в Скрентон, Па і Miners Hospital в Ешленд (Aschland, Pa), де часто приходило ся лічити покаліченим в копальнях вугля українським майнерам. Коли однак в 1902 р. розпочав ся „олифантський процес“ о тамошну гр. кат. церков і Ардан не міг уже займати ся дальше книгарнею — його рим.

шло щось — для Головного Уряду Р. Н. Союза (старого) зовсім несподіване. Ортинський, звільнений вже від нападів зі сторони сьвящеників-Угоршан, ударив від разу, з безпощадним напором, на Р. Н. Союз — організацію, яка одинока стояла вірно при нім і обороняла його в „Свободі“ від всіх нападів, і яка в великій мірі допомогла йому до того, що він в боротьбі з угорськими сьвящениками устояв ся і що взагалі міг оставати в Америці. Однак тепер, коли вже його підпори і оборони не потребував, вдарив на него — власне із-за плану видавництва „Просьвітної Комісії“ і в відплату за се, що в 1910 р. Головний Уряд Союза не довершив зміни назви Союза на „Гр. кат. руський Союз“ і не віддав його Ортинському, під його неограничену власть. За се назвав його тепер безвірним, що незадовго стане може й жидівським (хоч в Союзі нема ні одного члена-Жида), і візвав усіх сьвящеників, що належали до Головного Уряду, а в першій мірі „отця духовного“, щоби уступили з него, а вірних, щоби вступали до „Провидінії“. Головний Уряд зразу остовпів і „Свобода“, здивована, стала виказувати в ряді статей: „Хто викликає борбу“ (чч. 48 і дальші з 1913 р.) безпідставність закидів, колиж Ортинський, мимо того не уступив, Головний Уряд визов приняв і станув з Ортинським до боротьби. З того „Просьвітна Комісія“ зискала те, що позбула ся, бодай на разі, цензури „отця духовного“.

кат. єпископ Гобен усунув з парохования при олифантській церкві — книгарню звинено, а гроші, які придбано з розпродажу оставших книжочок, віддано на потреби церкви.

По олифантським процесі, переніс ся Ардан, як редактор „Свободи“, до Скрентон, Па, і там заложив в 1904 р. в спілці зі співробітником „Свободи“ Жигмонтом Бичинським і зі складачами в друкарні „Свободи“ Андрієм Савкою, і Василем Гришкою нову, самостійну „Руську Книгарню“, яка скоро розширила свій бизнес ще й на видавничий бизнес. Колиж в 1906 р. Ардан переніс ся зі „Свободою“ до Нью Йорку, спілка ся розв'язала ся і властителем книгарні став сам Василь Гришко, який й веде її дотепер.

В тім часі заложені зістали ще інші книгарні, хоч на менші розміри: в Джерзи Сіти, Н. Дж. Стефана Калакуки; в Йонкерс, Н. Й. Михайла Мурина; в Пітсбург, Па, при українській Читальні „Книгарня Новостей“; а в послідних часах, в 1912 р., „Українська книгарня“ Петра Сусли в Голіок (Holyoke, Mass.). З тих однак усі давнійші поупадали — з вини самих властителів, що недбало вели сей бизнес, і осталась лише одна „Українська Книгарня“ Петра Сусли. Книгарським бизнесом, також в меншій обемі, займають ся ще деякі часописи, як „Свобода“, „Гайдамаки“, „Правда“ і ин.

Поширенням книжочок між українськими іммігрантами займають ся однак не лише українські бизнесмени і часописи, але і чужинці, головно Жиди, як Klein, Roset, Nitray (вихрест) і ин., всі в Нью Йорку. Зразу займали ся вони імпортованем з Європи для іммігрантів ріжних народностей товарів, до яких навикли іммігранти ще в старім краю, як тютюн, файки, гармоніки, сопівки і інші музичні інструменти, а також старокраєві образи і образки св'ятих і т. п. З часом однак, коли іммігранти стали попитувати за книжочками, головно молитвениками, почали спроваджувати і молитвеники і взагалі книжочки релігійного змісту. Так повстали спеціальні фірми гурто-

вого складу книжочок на всіляких мовах. Ті однак фірми й обмежують ся до книжочок релігійного змісту, і книжочок найпримітивнішого змісту, прим. що до українських — книжочок видавництва Михайла Білоуса в Коломиї (в Галичині), бо на ті книжочки найлекший відбут. І ті фірми не займають ся безпосередно розпродажію книжочок між іммігрантами, а дають їх в коміс ріжним „банкам“, редакціям, „педлярам“ (обнощикам) і т. п.

Хори; орхестри (банди); музикально-декляматорські вечерки і театральні вистави.

Хори. Разом з закладанєм Читалень почали ся заходи коло складання хорів. Се навіть лекше удавало ся, як з Читальнями, — коли лише найшла ся одиниця, що за се хотіла взяти ся, — бо такі хори в котрій небудь громаді можна було відразу, скорше від усього иншого, до чогось пристосувати, до чого люди були найбільше прихильно і з повагою настроєні — до церковних богослужень. Уладженє хорів було навіть пекучою потребою. В кожній церкві збігали ся на богослуженя люди з найріжніших місцевостей в старім краю, не лише з ріжних сіл і повітів, але й країв — східної і західної Галичини і Угорщини, Подоляки, Лемки, Покутяни, Бойки і — іммігранти з Угорщини. І кождий ставав співати на арію, якою в його селі співали. Так з тої мішанини найріжніших, противних тонів, виходив неможливий, дикий рев. Сему треба було конче зарадити. Тож і прийшла думка заводити при церквах хори, виучувати співати усіх на одну арію і хором, і коли вже й не згармонізованим на чотири голоси, то хоч на два — прім і втур.

Перший український хор зложив в 1887 р. при гр. кат. церкві в Шенандоа, Па, Володимир Сіменович. Зложив мішаний хор, і в недовгім часі так його вишколив, що вже на найблизшу великодну неділю міг запродуковати ся ним, відспівавши в церкві цілу службу божу. Був се перший ви-

ступ з'організованого українського хору в З'єдинених Державах. Другий хор з'організовано в 1889 р. в Шамокин, Па, рівнож при церкві, яку саме тоді побудовано. Хором сим займав ся Іван Гапій, іммігрант-інтелігент, що у той час прибув до З'єдинених Держав і став дяком при гр. кат. церкві в Шамокин. І ті хори продуковали ся не лише під час богослужень у своїх церквах, але часто виїжджали на посьвячене нових церков, чим давали принуку новозаснованим гр. кат. громадам заводити і у себе, при своїх церквах, хори. І незадовго стало загальним бажанем усіх нових гр. кат. громад, що у той час засновали ся, мати свої хори. Але се не було легко. Не було людей, що з'уміли би тим зайняти ся і хор повести.

Справа трохи поліпшила ся, коли в 1890 р. прибув до З'єдинених Держав Теофан Обушкевич, великий любитель музики, а навіть, від біди, й композитор. Він заняв ся організованем хорів в поодиноких громадах, що було йому тим лекше, що пошукуючи безупинно за ліпшими, більше дохідними парохіями, дуже часто зміняв місця свого осідку, і де лише було можливе, закладав хори, а навіть і орхестри. І так сразу піддержував хори в Шамокин і в Шенандоа а опісля зложив нові хори при церквах в Олифант, Па і Майфілд, Па.

Але і се не на довго вистарчало. Число з'організованих українських громад, гр. католицьких, а дальше й православних, що-раз зростало, і то так значно, що скоро було вже неможливо достарчити усім їм людей, що могли зайняти ся організованем хорів і веденем їх. Вправді справу віддано у руки людей, що вже задля свого заводу могли й повинні були займати ся організованем хорів — іспитованих дяків, з дяківських шкіл у Львові і в Перемишли, але й тих скоро було за мало. І остаточно стало на тім, що тепер, ледви яка четверта-пята громада має свої хори. Не можна однак поминути ту і сего, що одною з причин, і то не малою, що так мало є хорів, є нехить до них переважної більшости угорських сьвящеників, котрі лише тому,

щоби з заложенем хору в їх парохії не спадав на них обов'язок дбати про него і піддержувати між громадянами охоту удержання його, противили ся заложению хорів. Із-за сего приходило нераз навіть до непорозумінь між ними а парохіянами, і громадянам приходило ся нераз проти волі їх парохів закладати у себе хори, скоро лише удало ся їм позискати для себе дяка, що умів провадити хор.

Хори закладають ся звичайно як співацькі товариства, переважно під назвою „Боян“, або іншою, прим. „Родина“,

63. Український хор в Пітсбург, Па.

„Українська муза“ і т. п., і крім пісень релігійного змісту, для богослужень, виучують ще й сьвіцькі пісні, легкі і мелодійні, і все менше-більше такі, які співають ся на музикально-декляматорських вечерках по селах в старім краю. Ті пісні співають вони на музикально-декляматорських вечерках, уряджуваних в ріжних місцевостях заповоговими Брацтвами, Читальнями, церковними комітетами, або таки самими співацькими товариствами, для власного доходу. Вишколене тих хорів доходить однак рідко до конечної справности і гармонійности, і легко можна зауважати в їх

продукціях ряд хиб; всеж таки публика слухає їх радо і є їм рада.

Послідними часами зродила ся думка з'єдинити усі ті співацькі товариства в один музичний Союз, подбати про піднесенє їх музикальної ровени і постарати ся для них о центральну музичну бібліотеку. Підняти ся має сего „Просьвітна Комісія“ Р. Н. Союза (старого).

Орхестри (банди). До закладаня орхестр дав почин Теофан Обушкевич, заложивши першу орхестру в 1891 р. в Шамокин, Па, де був тоді парохом. Була се орхестра на дуті інструменти, які спровадило шамокинське запомогове Брацтво ім. св. Кирила і Methodія, з Галичини. Учив Чех Йосиф Валіш. Однак Обушкевич був душею сеї орхестри, вишукував для неї спосібніших хлопців, в яких добачував музикальні спосібности, дбав, щоби лекції відбували ся гравильно, і ще й укладав, при помочи Валіша, на орхестру українські пісні. Під умілою управою Валіша орхестра в короткім часі на стілько виробила ся, що могла виступати на вечерках, на яких добувала для себе у публики повне признанє. Крім українських пісень виучувала ся ще й пісень польських, чеських, словацьких і англійських, маршів і танців, і її стали ангажувати Поляки, Чехи і Словаки на балі, весіля, прогульки і походи (підчас урочистих обходів і на похоронах).

Обушкевич пробув лише рік в Шамокин, відтак переніс ся до Олифант, Па, але між членами шамокинської орхестри замилованє до культивованя музики на стілько зміцнило ся, і сама орхестра на стілько здобула признаня у пуклики, що виїзд Обушкевича не спричинив її упадку. І вона існувала ще два роки, аж остаточно, по уступленю Валіша, спіткала і її судьба Читалень.

Коли Обушкевич переїхав до Олифанту, підняв ся і ту організованя орхестри, і рівночасно ще й в недалекій місцевости Майфілд. В Майфілд справа пішла навіть лекше, бо там найшов Обушкевич дуже помічну руку у молодого

і спосібного в організаторській роботі Алексія Шлянти. В Олифанті удержала ся орхестра до 1897 р., поки оставав там Обушкевич, колиж в тім році Обушкевич переїхав до Майфілд, де повстала нова парохія, окрема від Олифанту, олифантська орхестра упала. За те майфілдська удержала ся, навіть по виїзді Обушкевича з Майфілду в 1902 р., а то завдяки Алексієви Шлянті. І ся орхестра грає українські і англійські пісні, танці і марші, продукує ся

64. Українська „банда“ в поході.

на музикально-декляматорських вечерках, „бальях“ і походах, і на всіх продукціях виступає в своїх уніформах.

Крім тих орхестр складали ся орхестри ще і в інших місцевостях, прим. в Шенандоа, Па, в Пітсбург, Па, Брадок Па, а в послідних часах в Клівленд (Cleveland, O.) і знова в Шамокині, та всі їх стрічала така сама доля як Читальні; така доля жеде й існуючі орхестри, скоро не стане одиниць, що схотять ними займати ся.

Музикально-декляматорські вечерки і театральні вистави. Маючи з'організовані хори а декуди ще й орхестри, не тяжко було вже урядити музикально-декляматорські вечерки, тим більше, що нагоди до сего не бракувало, бо чи скликано де Головну Конвенцію якого запомогово-асекураційного Товариства, чи годило ся помянути память котрого з виднійших українських мужів, чи, вкінци, яке спомагаюче Брацтво чи Читальня або церковний Комітет бажали спомочи свій фонд, нагода урядити музикально-декляматорський вечерок вже була. І була для слухачів душевна розрада, а для тих що продукують ся, особисте вдоволенє і — дохід, тим більший, що все по тих вечерках наступав ще й балъ.

Програма таких музикально-декляматорських вечерків, досить ріжнородна: суть деклямації — звичайно вірші па-

тріотичного змісту; хори, орхестральні продукції, нераз ще й відчит, а майже все до того ще й аматорська театральна вистава.

Перший український музикально-декляматорський вечерок - концерт в З'єдинених Державах відбув ся 30 мая в 1894 р. в Шамокин, Па, з нагоди І Головної Конвенції „Р. Н. Союза“. Концерт сей складав ся з хорів, деклямацій і відчиту Володимира Сіменовича, і скінчив ся балем. Із українських пісень відспівано популярну у той час в Галичині пісню „Щасть нам Боже“, композицію Остапа Ніжанковського „Гуляли“ і Миколи Лисенка „Quodlibet“, вкінци популярну у той час між київськими студентами „Погуляєм сєс ніч“; крім тих пісень відспівано ще декілька квартетів чужих композиторів. Хор співав під управою Обушкевича і Сіменовича. Аматорської театралької вистави ще тоді не уладжено. На концертї було кромі своєї, української публіки, ще й много чужої, і їй подав в англійській мові деякі відомости про український народ Іван Констанкевич, сьвященик шамокинської гр. кат. громади, і пояснив їй значіне і ціль „Р. Н. Союза“. „Свобода“, згадуючи про сей концерт, пише: „Всі не могли налюбовати ся руською піснею і на желане публіки кождий кавалок мусїв повтрати ся по два або три рази... Тутешні газети на другий день присьвятили величезні статї о руськім вечерку і о чародійній силі руської пісні“.

В слїдуючїм, 1895 р., відбув ся знова, другий український концерт в Олифант, Па, з нагоди II Головної Конвенції „Р. Н. Союза“. На тім концертї виступила вже українська орхестра, яка грала українські пісні, укладу Обушкевича, а крім хорів і деклямацій був ще відчит Нестора Дмитрова про „Культурну ролю американських Русинів“ і аматорська вистава людової штуки „Знімчений Юрко“.

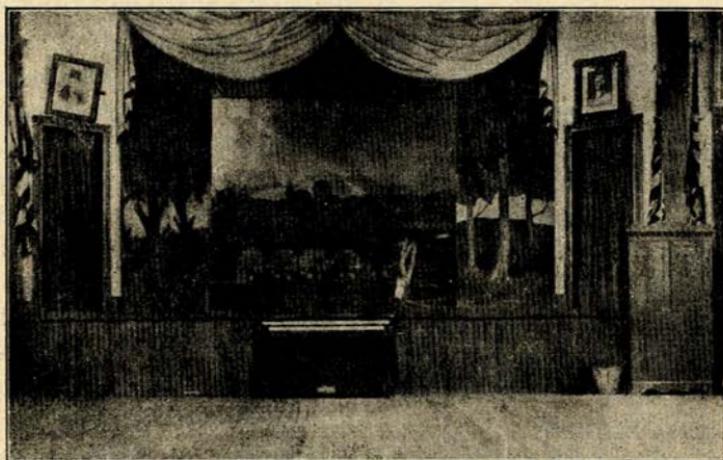
Відтак 1896 р. відбув ся концерт, получений з аматорською виставою „Знімчений Юрко“, в Пасейк, Н. Й., з нагоди З'їзду одной частини угорських сьвящеників, в справі церковної організації (гл. стр. 297). Знова в 1897 р., з на-

годи IV Головної Конвенції „Р. Н. Союза“ відбув ся концерт в Майфілд, Па, зі співами, деклямаціями і відчитом, при чім продукувала ся українська орхестра — майфілдська. А дальше, рік в рік, і то по кілька до року, уряджувано в поодиноких місцевостях, де лише були з'організовані хори, музикально-декляматорські вечери згл. концерти, і театральні вистави, чи то з нагоди Головних Конвенцій „Р. Н. Союза“, чи „Соединенія“, чи „Общества“ і т. п., чи знова на дохід спомагаючих Брацтв, Читалень, церков і шкіл.

Я вже згадав, що тими музикально-декляматорськими вечерками відсвятковувано також память виднійших українських мужів. Так перші такі сьвяточні поминки відсвятковано в Шамокин, Па, 30 мая 1900 р. в 39. роковини смерти Тараса Шевченка. Заняло ся сим спомагаюче Брацтво ім. Т. Шевченка. Рано відбуло ся в церкві поминальне богослуженє, з панахидою — на середині церкви виставлено портрет Шевченка, умаєний зілем — а в вечер відбув ся концерт зі співами, деклямаціями, відчитом Стефана Макара, „Про жите і значіне Шевченка“, виставою діточої опери Миколи Лисенка: „Коза Дереза“, а на конець подано публиці при скіоптїконї сьвітляні образи з історії України.

В слїдуючїм, 1901 р., сьвятковано ще й 40 річницю смерти Шевченка, подібним музикально - декляматорським вечерком в тім-же Шамокин, Па, і також в Монт Кармел, Па, а в дальших роках в Джерзи Сїти, Н. Дж., в Шамокин, Па і в ин. Але вже в 1900 р. уряджено в Майфілд, Па, русофілами, що саме тоді почали організувати ся, музикально-декляматорський вечерок в память Івана Наумовича — як демонстрацію проти сьвяткованя памяти Шевченка — при чім відограно ще штуку „Знімчений Юрко“. Відтак, по Шевченку, прийшли на чергу, хоч доперва послїдними часами, сьвяткованє памяти Михайла Драгоманова і ювілейні обходи Маркіяна Шашкевича і Івана Франка.

Що до репертуару театральних sztuk, то він цілком не є добірний, особливо недобірним був він зразу. Були се звісні марні людські штуки, з тенденційною шабляновою моралю, що ще тепер товчать ся по сільських сценах в старім краю, із видань „Общества ім. Михаїла Качковського“, Михаїла Білоуса, редакції „Посланника“, і т. п. як: „Арендар“, „Іцко сват“, „Бідна на світі пещена дитина“, „Знімчений Юрко“, „Капраль Тимко“, „Не жартуй з серцем“, „Сатана в бочці“, „Вефлеємська ніч“, „На старости

65. Українська театральна сцена в Олифант, Па.

літ“, „Правда все горою“ і т. п. Дперва в послідних роках замітний певний зворот до ліпшого — нопри висше згадані штуки, дають ще й деякі більш вартні, чи з огляду на житеву правду чи із-за більш артистичного оброблення, як: „Наталка Полтавка“, „Сватане на Гончарівці“, „Украдене щастє“, „Верховинці“, „За батька“, „Тато на заручинах“, „Настоящі“, „Невольник“ і т. п.

Заінтересованє до аматорських театральних вистав серед іммігрантів дуже значне. Декуди завязують ся навіть окремі „Драматичні Товариства“, місцеві, для постійних те-

атральних аматорських вистав, — перші такі „Драматичні Товариства“ заложено в 1900 р., в Шамокин, Па, і в Олифант, Па, — деякі громади будують навіть театральні галі (в шкільних будинках), як в Майфілд, Па, Олифант, Па, Монт Кармел, Па, Пасейк, Н. Й., Сіракуз (Syracuse, N. Y.), а в 1909 р. завязала ся була навіть в Нью Йорку стала театральна трупа, яка поставила була собі за ціль роз'їжджати по містах, де суть більші українські кольонії, і там давати театральні вистави. Се однак Товариство дало лише кілька вистав в Нью Йорку і в околицях Нью Йорку, і скоро розвязало ся, — не було з'організоване як бизнес і як бизнес ведене, то й удержати ся не могло.

Гімнастичні Товариства.

Слідом за гімнастичним рухом в старім краю, в Галичині, і творенем „Соколів“ і „Січий“, почав ся такий-же рух і серед українських іммігрантів в З'єдинених Державах. В 1902 р. заложено, заходом Павла Тимкевича, перше гімнастичне Товариство „Сокіл“ в Йонкерс, Н. Й., а в Олифант, Па, заходом Миколи Струтинського, „Січ“. В 1905 р. заложено ще заходом Стефана Макара „Запорожську Січ“ в Мек-Кіспорт, Па, а в дальших роках Соколи і Січи в Пітсбург, Па, в Нью Йорку („Гайдамаки“), в Філадельфії і т. д. Ті однак гімнастичні Товариства були і тепер ще суть переважно лише з назви гімнастичні — руханкових вправ не відбувають, а як відбувають, то рідко коли, бо не мають відповідних до сего льокалів, ані прирядів, а передовсім відповідних інструкторів. Знова на зверх виявляють вони своє істноване „сокільськими“ або „січовими“ строями, коли виступають з нагоди яких сьвяточних обходів в походах, прим. в часі отвореня Головних Конвенцій запомогово - асекураційних Товариств, або на похоронах своїх товаришів. Доперва в посліднім часі, в 1913 р., рішив Головний Уряд „Р. Н. Союза“ (старого) на предложене Володимира Сіменовича з'організувати при помочи „Про-

світної Комісії“ всі українські гімнастичні Товариства в одну об'єднуючу їх організацію „Січ“, з місцевими відділами „курінями“, і зі значно поширеним пляном, бо не лише задля гімнастичних вправ, але, на взір інших національних гімнастичних організацій, ще й для мілітарного вишколення — з огляду на можливу потребу старого краю. Щоби-ж тій організації дати кріпші основи, тривкійшу організаційну сполуку і фонди, рішив Головний Уряд Р. Н. Союзу з'організувати її в формі окремого запомогово-аскураційного Товариства, з окремим — для січових цілій, органом.

Шк о л и.

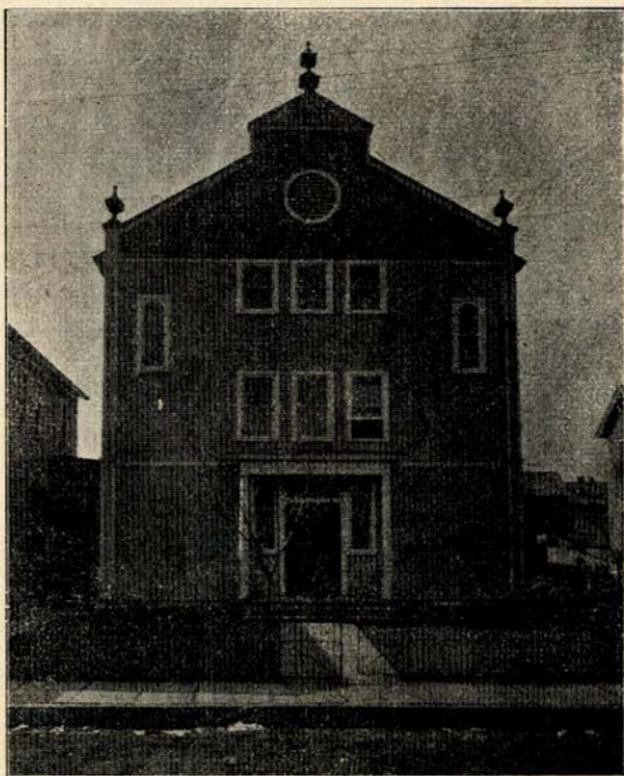
Парохіяльні школи.

Зразу культурна праця серед української імміграції ограничала ся до самих іммігрантів — дорослих, закладано їм читальні, видавано для них популярно-наукові книжочки, організовано хори і орхестри і уряджувано їм музикально-декляматорські вечерки і театральні вистави. Але незадовго прийшло ся подумати вже й про молоде покоління, і то наймолодше — почали-ж приїжджати до З'єдинених Держав й дівчата, з ними подружали ся парубки, так і стало наростати молоде покоління. Треба було зайняти ся й ним. Вправді шкільний примус не позваляв дітям виростати дико, без школи, але все таки вразливі на збережене національної свідомости у сего молодого покоління одиниці, почали побоювати ся, що англійська школа відчужить українських дітей від їх національного пня і вони для народу пропадуть. Так з'явила ся konieczність дати дітям, попри англійську, ще й свою, рідну, українську школу, де би вони учили ся своєї мови і історії й переймали ся почутем приналежности до народности їх родичів.

Думка про закладане українських шкіл стала скоро приймати ся і серед самих іммігрантів — їм лячно було,

що їх діти, затративши почуте своєї народности, відчужать ся й від своєї „віри“ — церкви і обряду, не зможуть прочитати молитов на своїй мові і стануть — кальвінами...

Потребу закладання українських шкіл відчучо загально.

66. Українська парохіяльна школа в Олифант, Па.

Першу українську дїточу школу założено в 1893 р. в Шамокин, Па, за старанем Івана Констанкевича, тамошного гр. кат. пароха. Вістка про założене тої школи дала товчок до закладання шкіл і по інших місцевостях. В 1894 р. założено вже школи в Шенандоа, Па; Монт Кармел, Па; Пітсбург, Па; Олифант, Па; Уилкес-Бери, Па і в Міне-

385

аполіс, Мінн. а в слідуючих роках в Лайсенрінг, Па; Магоной Сіті, Па; Джерзи Сіті, Н. Дж.; і т. д. Школи уміщувано в церковних галях, в партері, зглядно сутеринах, під церквою, — там уставлювано лавки, столи, таблиці, шафи і шкільні прибори. Декуди громади побудували ще й окремі шкільні будинки, прим. в 1896 в Лайсенрінг і в Майфілд, 1899 р. в Пасейк, Н. Дж., в 1901 в Оліфанті, 1903 р. в Монт Кармел, 1904 р. в Магоной Сіті і т. д.

Усі ті школи удержують церковні громади а церковні Комітети заряджують ними: відступають для науки церковну галю, зглядно будують шкільні будинки, старають ся о шкільні прибори, оплачують учителя (який є заразом дяком), визначають години на науку, вкінци устанавляють плян науки. Науку побирають діти звичайно безплатно, — кошти удержання школи і науки покривають ся із загальних доходів церкви, лише де-неде біднійші громади, яких церкви надто ще обтяжені довгами, накладають на родичів „шкільний податок“ в висоті 40–50 цнт. місячно. Але книжки оплачують вже, майже всюди, самі родичі, рідко де в якій громаді оплачує ще й книжки церковна каса.

Майже у всіх українських церковних громадах — гр. католицьких і православних — з'організованих, то зн. де вже суть церкви і при них дяки, позакладано уже школи. Але тим нема чого дуже радіти, радше належало би жаліти, що тільки їх заложено. Бо й з якого становиска і не дивити ся на них, чи національного, о що з разу найбільше ходило, чи брати на згляд добро і користь самої дїтвори — ті школи се один великий педагогічний абсурд. Передовсім наука відбуває ся в цілком невідповідних до науки кімнатах, темних, низьких, непривітних, часто в сутеринах — під церквою; а учать переважно люди, які не мають до сего найменшої кваліфікації — ні з огляду на свою власну осьвіту, ні з огляду на їх педагогічне підготовленє — дяки, які ще часто не покінчили навіть дяківських шкіл, і дякують завдяки тому, що підучили ся дещо з дяківства, підспівуючи в старім краю при

дяку. До того, через те, що наука в тих школах не відбуває ся після пляну, приписаного для публичних шкіл, і дітїй учать некваліфіковані сили, мусять діти ходити, зі згляду на шкільний примус, ще й до англійських шкіл, і то передовсім, отже для науки в парохіяльних школах лишає ся вечірний час, по науці в англійській школі, — лише в суботу, як в вільнім дни від науки в публичних школах, лишає ся цілий день до науки в парохіяльних школах. Якаж може

67. Українські діти в парохіяльній школі.

бути наука в тих парохіяльних школах? Діти приходять на науку цілком перемучені, апатичні, оспалі. Який-же можливий вислід такої науки? Очевидно — слабий. Се бачать родичі і — щоби надробити те, чого не вдало ся зробити через рік, посилають дітїй до сеї школи ще і в часі літних ферій, в липни і в серпни. І діти, вже через цілий рік перемучені школою, не мають навіть в літі відпочинку,

учать ся навіть тоді, коли їх ровесники, іншої народности, весело бавлять ся, на сонці, на отвертім воздуху.

Плян науки в парохіяльних школах є або одностепенний або двостепенний. В одностепеннім (сей є переважно в угорських церковних громадах) учать дітей по українськи (в угорських громадах в угорськiм діалекті) читати і писати, читати і писати рахункові числа, катехізму і співу; в двостепеннім — на висшiм курсі, учать оповідань прочитаних в шкільних читанках уступів, чотири рахункові діланя, географію і історію України (в угорських церковних громадах географію і історію Угорщини), деклямації і співу. Декуди висшій курс ділять на два або три степені і на ті степені розкладають весь матерiял. В православних школах учать знова читати і писати не в українськiй мові, а в русскiй, і замість історії України, історію Росії.

Вся наука відбуває ся на старокраєвих підручниках, в угорських школах на підручниках угорських видань, в галицьких, на підручниках видань галицьких, а в православних на російських виданнях (для церковно-приходських шкіл).

Вже те, що наука відбуває ся на старокраєвих підручниках, незвичайно спинює у дітей поступ в науці. Діти відразу і то раз-по раз попадають на слова, котрих не розуміють і які годі їм як слід витолкувати, бо річий, які поодинокі слова означають, вони ніколи не бачать, прим. „село“ або назви знарядів рільного господарства, яких дитина міського фабричного, або копальняного робітника ніколи не бачить.

З кінцем року, перед літними фєрiями, відбувають ся ще в тих парохіяльних школах, по приміру англійських шкіл, публичні шкільні пописи. В громадах, де сьвященик і учитель займають ся більше школою і лiпше уміють заінтересувати людей до школи, ті пописи відбувають ся навіть з деякою парадю. Шкільну салю, де має відбувати ся попис, прибирають зеленю і хоруговками, на столі розкладають зошити, для провірення о скілько діти поступили в науці писаня, рахунків і т. п., а в часі попису перепиту-

ють дітий зі всего, що в році учили ся. По скінченім пописі роздають нагороди: книжочки, образки, пилки до гри (ball's), ножики, хустинки (дівчатам), цукорки і т. п. Знова слідуячого дня уряджують для дітий прогульку в ліс, де вже ціла громада вибирає ся, і там усі, старі і молоді, проводять цілий день при забаві — діти бавлять ся в хованки, перегони і т. п., а старші гуляють при музиці, співають і пють.

Згадати ту треба ще про школи в „Сирітських Домах“, де виховують ся українські діти-сироти. Перший „Сирітський Дім“ засновало заповогово-асекураційне Товариство: „Православное общество взаимопомощи“ в 1905 р. при православнім монастири (заложенім в тім-же році) в Саут Кенаан (South Canaan, Pa) коло Майфілд, де українські сироти виховують ся під доглядом православних монахинь (з Росії) і кождочасного настоятеля монастиря, на кошт „П. О. взаимопомощи“ і православної місії, — там і учать ся по пляні науки православних приходських шкіл і з малку вже виховують ся в російсько-православнім дусі. В 1912 р. заложив знова єпископ Ортинський гр. кат. Сирітський Дім в Чизіпек (Cheasapeake, Md.) при монастири Василіянок, які й виховують дітий-сиріт, і учать їх по пляні науки гр. кат. парохіяльних шкіл. Усе удержанє і шкільну науку дістають діти безплатно. Але є при тій школі ще й конвікт для дітий заможнійших іммігрантів, де учать ся і виховують ся діти за місячною сплатою 10 дол.

*

Усю мізерію парохіяльних шкіл скоро помітили одиниці, що займали ся справою українського шкільництва. Її й порушували вони в часописах, на вічах (в Йонкерс, Н. Й. 1903 р.; в Олифант, Па 1904 р.), на Головних Конвенціях Р. Н. Союзу „старого“ в 1908 р. і 1912 р. і Р. Н. Союзу „нового“ в 1913 р., порушувано її й на Просьвітнім вічу в Філадельфії 1909 р., і ще тепер є вона предметом

сталих нарад „Просьвітної Комісії“ Р. Н. Союзу „старого“. Та усі проби зарадити лихови не довели до нічого.

Вже в рік по першій горячій зазиві Григорія Грушки до закладаня українських шкіл, умісненім під заг. „Нам треба школи“ в 5 ч. „Свободи“ з 1894 р., та сама „Свобода“ бачить ся змушена ствердити в довшій статі: „Наші школи в Америці“ („Свобода“ чч. 26—28 з 1895 р.), що ті школи не представляють ніякої вартости, не можуть нічого научити і не суть пристосовані до американського житя, і вже тоді радить посилати українські діти лише до публичних англійських шкіл, а читати і писати по українськи, географію і історію України і т. д. повинні діти учити ся лише в суботи, в вільнім дни від науки в публичних школах, і то учити їх сего повинні не дяки а свьященики. В 1897 р. рішає знова гр. кат. громада в Шамокин перенести початкову науку в українській парохіяльній школі на час перед обовязковим шкільним віком в публичних англійських школах (в Пенсилвенії від 8—16 р. житя) і то від 6—8 р. житя — щоби не перетяжувати дітий рівночасною наукою в публичних школах, а решта науки в українській школі провадити в доповняючім курсі, вправді в часі обовязкового шкільного віку, але лише в суботи. Для поширення науки про українознавство засновано навіть в тій громаді в 1905 р., заходом кваліфікованого учителя Йосифа Стеткевича, „Руську Колегію“ (Ruthenian College of Shamokin, Pa), як висший доповняючий курс для більше дорослої молодіжи, що покінчила або кінчить науку в англійських публичних школах. Але ся колегія довго не продержала ся і до року занепала, задля браку учеників.

В 34. ч. „Свободи“ з 1903 р. звертає знова увагу Нестор Дмитрів в статі: „Дуже важна справа“ на конечність виховуваня в З'єдинених Державах в англійських учительських семінарах кваліфікованих учителів-Українців, вказуючи на те, що без таких учителів українська школа в З'єдинених Державах ніколи не піднесе ся з тої низини, на якій находить ся. Відтак в 1908 р. оголошує в „Сво-

боді“, починаючи від 44. ч., ряд статей під заг. „Наші школи“ Дмитро Андрейко, кваліфікований учитель з Галичини, в котрих рівнож виказує всі хиби парохіяльних українських шкіл і взиває до їх реформи.

Та до реформи ні тоді ні тепер ще не прийшло. І не прийде поти, поки не виховає ся на місци, в англійських учительських семінарах, кваліфікованих українських учителів і не примінить ся в українських школах плян науки публичних шкіл. Бо тоді доперва зможе дістати українська школа право публичности і українські діти зможуть бути увільнені від побираня науки в публичних англійських школах і учити ся в українських школах. Без сего всі заходи над улпшенем української школи пройдуть безслідно, як пройшли безслідно всі дотеперішні заходи і всі наради на вічах в Йонкерс і в Олифанті, і на Просьвітнім вічу в Філадельфії і на Головних Конвенціях обох Р. Н. Союзів.

Я вже згадав, що в усіх парохіяльних українських школах учать дітей із старокраєвих Букварів і Читанок. Вправді видано в З'єдинених Державах аж два Букварі (оба в 1907 р.), один, зладжений Денисом Салейом, а другий Іваном Борухом, але оба зладжені не учителями, і ще на лад старокраєвих Букварів, і зладжені не задля чого иншого, як для наученя дітей так зв. „етимологического правописанія“. Також на Х. Гсловній Конвенції „Р. Н. Союза“ (старого), в 1908 р., порішено видати „Буквар“ і „I Читанку“, і на уложене їх розписано конкурс з нагородою по 100 дол. Сей конкурс вимагав уже від обох підручників, щоби були пристосовані до американських обставин і були уложені на взір відповідних англійських підручників, при чім однак мали містити ще й короткі відомости про старий край — з географії і історії України. На сей конкурс надіслано один „Буквар“ і одну „I Читанку“, але обі ті праці визначена для їх оціненя комісія узнала за невідповідаючі вимогам конкурсу і праць не приняла. Наконець на розписаний в 1912 р. „Просьвітною Комісією“ Р. Н. Союза „старого“ конкурс на

Буквар і на I і II Читанку, надіслав Евген Гвоздик, учитель (з Галичини), „матеріал“, який Комісія могла лише так використати, що віддала його до оброблення і приготування з него пригідних до друку підручників окремих Комісії, зложеної з учителів Дмитра Андрейка і Ірини Ревюк.

Справа видання американського Букваря і Читанок се також один зразок безплідности заходів коло поставлення на відповідній висоті українських парохіяльних шкіл.

Англійські публичні школи.

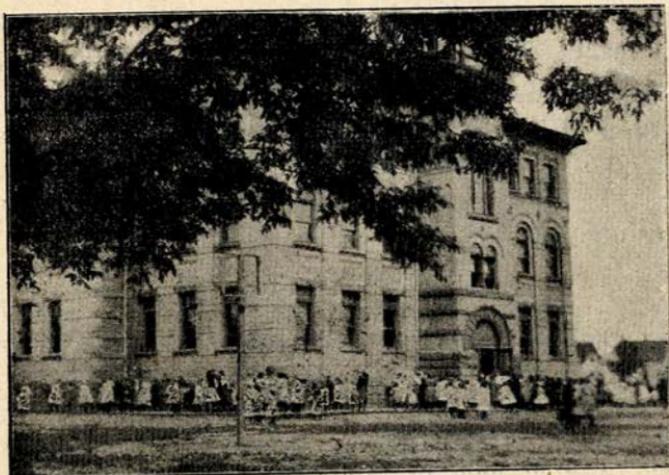
Common school. В З'єдинених Державах обов'язує шкільний примус. Сей шкільний примус припадає в державах, в котрих найбільше проживає українських іммігрантів, то є: в Пенсилвенії, Канетікат і Нью Йорк на вік від 8—16 року, в Нью Джерзи від 7—12 р., в Мессечусетс і Іллинойс від 7—14 р. Із-за сего шкільного примусу мусять українські діти ходити, крім того, що вже ходять до українських парохіяльних шкіл, ще і до діточих шкіл публичних, до так зв. Common school (чит. коммон скул).

Воно не було би конечно, коли би наука в українських школах була уладжена після наукового пляну в публичних англійських школах. Вправді сей плян не є для всіх шкіл, усюди, однаковий, — кожда держава, а навіть і міська громада може укладати для своїх шкіл власні пляни шкільної науки, — се тому, щоби могчи пристосувати школи до місцевих обставин і не спинювати їх в щораз більшім удосконалюванню, — але все те може переводити ся в певних обов'язуючих загальних рамах. Через те однак, що таких українських шкіл нема, мусять українські діти ходити до публичних англійських шкіл:

До тих шкіл ходять українські діти радо, але рідко коли їх кінчать. Бо лише трохи дитина підросте, ледви дійде до 10 а навіть хоч би й 9 року, а вже старають

ся родичі ріжними способами видобути дитину зі школи, щоби чим скорше післати її до фабрики або копальні заробляти. І діти на тім і кінчать шкільну науку, — тільки всего, що навчать ся трохи читати і писати по англійськи.

Ті публичні школи, *common school*, уряджені і під педагогічним і гігієнічним зглядом взірцево, вони й суть безустанно предметом студій ріжних європейських шкільних комісій. Учительські сили суть так скропулятно добираєні а плян науки так достосований до ріжних степенів

68. Американська міська публична школи.

умової ровени дітей, що кожда дитина мусить вийти з очевидним пожитком з тих шкіл. Матеріал науки розложений на кляси (*room — rum*), 6—8, з котрих кожда може ще бути поділена на відділи-степені, між котрі розсортовує ся діти, відповідно до їх умових спосібностей і знаня. Се тому, щоби ні одна дитина не спиняла другу в її поступі, а кожда діставала науку в відповідній для неї формі і кількості. Також не звязані діти в науці певним наперед визначеним часом — дитина може не лише в тім самім році переходити з одного степеня на другий, але й

з одної кляси до другої — висшої. Сам знова научний матеріал пристосований цілком до окружаючого, американського життя, до його вимог, і то так, щоби ніщо з тої науки не пішло на марно, щоби все мало практичне застосування в будучім життю дитини. Сей принцип проведений впрочім у всіх школах в З'єдинених Державах — середних і висших.

Наука в *common school* є безплатна, всім також дітям достарчує школа безплатно шкільні підручники. Учуть — головно: англійської мови (читати і писати), рахунків, бухгалтерію, географію і історію, з особливим узглядненем З'єдинених Держав¹⁾.

High school (чит. „гай скул“ — висока школа). Є се висший тип школи, слідує по *common school*. Сей однак тип школи, хоч і називає ся „високий“, далеко не відпозідає по своїм научнім об'ємі об'ємови в старокраєвих середних школах. Впрочім майже кожда школа того типу різниться що до научного об'єму від другої школи — але взагалі, школи того типу прирівнати можна до галицьких шкіл виділових, а лише деякі з них до галицьких реальних шкіл.

І до тих шкіл ходять українські діти, по укінченню *common school*, — їх ту однак вже дуже мало, бо, як вже я згадав, родичі вже по двох-трех роках науки їх дітей в *common school* старають ся видобути їх звідтам і післати на зарібки. Так усю науку в *common school* кінчить дуже мале число українських дітей, а до *high school* переходить їх ще менше, — се переважно діти бизнесменів.

Колегії і університети. Тому, що *high school's* не дають достаточного підготовлення до університетських студій,

¹⁾ Характеристичне, що оцінку поступу в науці, не означає ся в американських школах після клясифікаційних термінів подібних до термінів в старім краю, прим. дуже добрий — добрий — достаточний — злий і т. п., а після проценту: 100% найліпший поступ, низше 100% — слабший, 75% — достаточний, низше 75% — недостаточний.

витворив ся між high school a university ще один тип шкіл — посередний, так зв. College (чит. „коліджі“), і то двох відмін, доповнюючі, для загального підготовлення до університетських студій, і спеціальні, для вишколення в певнім означенім напрямі, прим. торговельнім, інжинерським, банковім і т. п.

До тих Колегій ходить, конечно, ще менше з української молодіжи, як до high school, і ті що ходять, ходять переважно до колегій для спеціальних наук, до так зв. „Business College“, з огляду на бизнес батьків. Зате до колегій для загального підготовлення до університетських студій ходить їх уже так мало, що можна їх счислити на пальцях обох рук, — на університет дістає ся українська молодіж майже виїмково, і ті, що переходять на університет, се переважно не діти іммігрантів-робітників або хоч би й бизнесменів, а діти з так зв. інтелігентних кругів, сини священників і декілька молодих людей з Галичини, бувших гімназістів, або студентів львівського університету.

*

Лихий стан шкільної осьвіти серед української молодіжи, ся сумна поява, що родичі не дбають навіть про те, щоби їх діти кінчили хочби лише common school, а не то, щоби яка значнійша частина її переходила до high school, а далі до колегій і університету, і витворювала серед української імміграції круг своєї, питомої інтелігенції, в першій мірі дала іммігрантам своїх лікарів, адвокатів, учителів, яких брак так сильно дає ся відчувати не знаючій англійської мови масі українських іммігрантів, раз-пораз заставляла одиниці, дбайливі про підєм стану осьвіти і взагалі культури серед іммігрантів, призадумувати ся над способами, як сему зарадити. Щоби діти ходили до common school і кінчили її, на се була одинока рада: безустанно толкувати людям про конечність для загалу молодого покоління хочби такої науки, яку дає common school, тим більше, що ся наука нічого родичів не коштує, бо школа є на місци, бо в кожній місцевости, а сама наука без-

платна, а той зарібок, що може принести нерозвинена дитина родичам, цілком не зрівноважить кривди, яку вчиняє ся їй задля того зарібку в її дальшім фізичнім і духовім розвитку. Се людям толковано, і в часописах і в церкві і на вічах. Але що до high school, або колегій і університетів—то ті школи не суть уже в кожній місцевости, і власне припадають на вік, в котрім хлопчина справді може дещо заробити для дому, без шкоди для свого фізичного розвою; та й годі вимагати від загалу іммігрантів-робітників, щоби всі вони посилали своїх дітей ще й до тих шкіл. Як-же-ж ту сему зарадити?

В 44. ч. „Свободи“ з 1898 р. підніс Нестор Дмитрів в статі „Під розвагу розумним людям“, думку створити для спосібніших учеників стипендійний фонд для підмоги до їх дальших студій, поки що, хочби для тих, що покінчили вже high school, отже до їх студій в ріжних колегіях, прим. „Business College“ або університеті. Ся думка найшла в деяких свідомійших кругах одобрене. Так почали ся складки, і з них утворено „Шкільний Фонд“. Сей фонд зріс в 1901 р. до квоти 196 дол., і вже в тім році уділено з него першу стипендію в квоті 50 дол. одному ученикови, що скінчив high school, для дальших студій на інжинерськім відділі на університеті в Саут Бетлегем (South Bethlehem, Pa). В 1903 р. припав до сего фонду запис Антона Бончевського в висоті 300 дол., і фонд в тім році виносив уже поверх 500 дол. Так утворено вже дві стипендії, з яких одну призначено дальше попередньому стипендистови, а другу бувшому студентови львівського університету для студій на медичнім відділі на університеті в Балтімор, Мд.

Здавало ся, що справа стипендійних запомог для студій у висших школах стане скоро на трівких основах, а з тим і справа витвореня так конечної для імміграції світської інтелігенції перейде поволи зі сфери бажаня в дійсність. Та не так склало ся. В 1903 р. на вічу в Йонкерс, Н. Й. ухвалено на внесене Павла Тимкевича заснувати Бурсу, в якій мало би ся виховувати в національній сві-

домости спосібнійшу молодіж, і то вже почавши від висших клас common school, щоби вже від самих молодих літ вщиплювати у них національне почуте і почуте обовязку супроти українських іммігрантів, і з часом виробити з них сьвідомих діячів і провідників в народній роботі. „Нашою великою хибою — мотивував своє внесене Тимкевич — було те, що ми позваляли дітям рости так, як вони хотіли. Наслідком сего нашого пасивного відношеня до так важної справи було се, що діти відчужували ся від всего свого рідного, і вже тепер маємо такі діти, які о много краще потрафлять думати і говорити по англійськи, як по руськи“.

Думку Тимкевича одобрено і рішено утворити вже зі слідуєчим шкільним роком 1904/5 Бурсу, і то в Йонкерс, Н. Й., в місци осідку Тимкевича, котрий підняв ся безплатно доглядати і провадити школярів. Там і куплено дім на Бурсу. А що на се не було окремого фонду, то вложено в него цілий Шкільний Фонд, а дальше, коли і сего було за мало, на дальші ратові оплати — фонд Еміграційного Дому. Так Стипендийний Фонд перестав існувати. І молодіж, зглядно, тих пару одиниць, що бажали віддати ся дальше студіям у висших школах, полишені були знова самим собі. Вправді, обовязки Шкільного Фонду переняв на себе Р. Н. Союз і мав уділювати стипендії із так зв. „Народного Фонду“, на який складали члени Р. Н. Союзу по 2 цнт. місячно, але стипендій тих не давав. Коли на Х. Головній Конвенції в 1908 р. зголосило ся трех студентів о стипендії — Конвенція відмовила їм, мовляв тому, що се не діти іммігрантів, а бувші студенти старокраєвих шкіл, а таким підмоги з „Народного Фонду“ не належить давати. Пізнійше справа ся трохи поліпшила ся — „Народний Фонд“ переіменено в 1912 р., на XII. Головній Конвенції, на „Шкільний Фонд“ і розділюване стипендій передано „Просьвітній Комісії“, а ся вже на 1913 р. уділила чотири стипендії по 100 дол. для чотирох студентів (між ними і одній студентці) для студій в висших школах (одному для висших технічних студій, двом для студій

в Business College, і одному для студій в учительськiм семінарі), а крім тих ще одну стипендію на 50 дол. для одного ученика з high school.

Щож до Бурси в Йонкерс, то її, як се було рішено на вічу в Йонкерс, утворено з початком шкільного року 1904/5. На той рік приміщено у ній 11 школярів — за оплатою 10 дол. місячно, і діти ходили до висших клас common school, а в Бурсі учили ся української історії і літератури і познакомлювали ся із сучасним національним, політичним і культурним житєм України. Учив сего Павло Тимчевич. Та на тім однім році Бурса й закінчила своє існуванє. Common school і high school суть в кождім місточку і задля тих шкіл висилати дітей аж до Йонкерс, видало ся родичам цілком нерозумним. А висилати там дітей і платити за них задля вихованя їх в національним, патріотичним дусі, видало ся їм цілком непрактичним. І на слідуєчий шкільний рік зголошено до Бурси лише 1 школяра. Так Бурсу закрито. Дім продано, а гроші звернено назад Фондови Еміграційного Дому.

Думку Тимкевича, виховувати по Бурсах спосібніших школярів на будучих діячів і провідників в народній роботі, підхопила скоро православна місія, і вона вже в 1904 р. відкрила свою Бурсу при православній школі в Клівленд, О, з цілюю виховати можливо найбільше число українських дітей в православно-руській свідомости, щоби ще більше поширити ними пропаганду православія між українською гр. кат. імміграцією. До сеї Бурси рішено приймати дітей в віці від 8—14 літ, за місячною оплатою 7 дол., але для бідніших дітей утворено вже в слідуєчим, 1905 р., на Головнім Конвенції „Православного общества взаимопомощи“ „стипендійний Фонд“ — з річного податку членів по 10 цнт., і на шкільний рік 1905/6 утворено вже з сего фонду і з приватних жертв поодиноких членів 14 стипендій для Бурси. Сю Бурсу перенесено опісля до Мінеаполіс, Мінн., де прилучено її до тамошної підготовлюєчої школи до православного духовного семінара.

Вечірні школи. Усе, що було дотепер сказано про школи, відносить ся до шкіл, в котрих молодіж побирає правильну науку, в її шкільнім віці, і вона нічим більше не займає ся, як лише шкільною наукою, — се в повнім значіню слова школярі, згл. студенти. Однак є ще один тип шкіл, в котрих наука не є виключним а принайменше головним занятєм учеників, а побічним, — школи, призначені саме для тих, що вже заробляють, що по денній праці бажають в вільних, вечірних хвилях доповнити свої відомости, і то звичайно, не загальні, а власне спеціальні, з того фаху, в яким за дня працюють. Се так зв. „вечірні школи“. Учать там механіки, інжинерства, гірництва, друкарства, малярства, бухгалтерії і всяких ремесел; а для тих, що не знають англійської мови, суть курси англійської мови.

Наука в тих вечірних школах є звичайно безплатна; коли суть які оплати, то дуже малі — 50 цнт. від курсу, 1 дол., а вже рідко коли 2 дол. Такі вечірні школи уряджують звичайно Просьвітні товариства в роді людських університетів; але уряджують їх і заряди міст; суть також фундації заможніших одиниць; а навіть поодинокі підприємства уряджують вечірні курси, однак, лише по ділам свого підприємства, для вироблення для підприємства тямущих, фахових робітників.

З тих вечірних шкіл користає також і українська молодіж, хоч вже мало, — впрочім користати з них можуть лише ті, що виховали ся в Америці, що знають англійську мову. Їй то таки і найбільше потреба таких доповняючих наук, бо, як знаємо, переважна її частина не кінчить навіть common school. Для тих знова, що приїжджають зі старого краю і не знають англійської мови, суть курси англійської мови. Але і на тих курсах є їх дуже мало.

Correspondenz school. Годить ся на кінець згадати ту про ще одну, своєрідну, американську школу, школу, яка тим виріжняє ся від звичайних шкіл, що у ній

учитель і ученик не бачать себе, і наука відбуває ся в листовій дорозі. Користи з такої школи такі, що у ній учитель займає ся окремо з кожним учеником і через весь час науки може пристосовувати ся до інтелектуальної ровени ученика, ученик знова не є звязаний ані місцем ані часом, і може учити ся, коли забажає, в кожній вільній хвилі, і де-б не находив ся, хоч би в якій глухій місцевині. Лиха однак сторона сеї школи та, що ту відпадає такий могучий чинник в научуванню, як — живе слово.

Метода науки в сій школі така: ученик дістає по бажаній галузи науки підручник, спеціально в тій школі уложений (і в друкарні тої школи видрукований). В нім подана є наука поступенно, при чім при кінци кожного викладу доданий є ряд питань, на котрі ученик має листовно відповісти. З тих питань пізнає ученик, на що в даній галузи науки має головно звертати увагу, з відповідий знова ученика пізнає учитель інтелектуальну рівень ученика і в дальших викладах застосовує ся вже цілком до него. З тих відповідий пізнає також учитель можливі педагогічні блуди, пропуски і не досить ясні місця викладу, і те зараз справляє, і виготовлює новий, справлений підручник. По одержаню відповідий, справляє їх учитель і знова відсилає їх ученикови, а рівночасно долучає дальший виклад, з новими питаннями, на котрі знова відповідає ученик листовно; і так дальше, поступенно, переходять учитель і ученик, в листовій дорозі, увесь матеріял по бажаній науці. По укінченю науки дістає ще ученик випис літератури по даному предметі, евент. і бажані книжки, для дальших приватних студій.

Науку в Correspondenz school побирати можна по всіх галузях людського знаня, найбільше однак учать ся там прикладних наук, переважно електротехніки, торгівлі, механіки і т. п. І хоч наука в тих школах є, зглядно, досить дорога — поодинокі курси платять ся по кількадесять а й по пару сот долярів — число учеників мимо того є просто імпазантно значне, прим. в одній лише Correspondenz school

в Скрантон, Па, що правда, найбільшій, побрало науку від 1891 р., то є від заснованя тої школи, до 1911 р. кругло 15 міль.¹⁾

З Українців учити ся можуть в сій школі, очевидно, лише ті, що знають уже англійську мову. Але їх учить ся там уже дуже мало, — ті знова, що не знають англій-

¹⁾ Таких Correspondenz school є в З'єдинених Державах кілька, але ні одна не дорівнює школі в Скрантон, Па. Є се мільйонне акційне підприємство, яке містить ся в величезній будівлі, де зібрано усе, що потрібне до солідного бізнесу — доставляти кожному бажаючому спеціальний „товар“ — науку. Є там бібліотека по всіх галузях науки, научні габінети, лябораторії, величезна друкарня для друку підручників до всяких наук, і то в сотки тисячах примірників кожного підручника, переплетня і т. п. „Купців“ мала ся школа, як вже сказано, за протяг часу 20 лїт, то є, від свого заснованя, 15 мїл. Цікаве є зїставленє, на який рїд „товару“ був найбільшій попїт. Отже з числа тих 15 мїл. учило ся: електротехніки — 2,120.456 учеників; рисунків — 1,332.111; торгівлі — 1,188.817; гірництва — 417.800; до іспїтів на публичну службу (civil Servis) — 361.300; будови статків — 119.108; механіки — 116.067; архітектури — 114.709 і т. д. Після занять учеників припадало знова: найбільше, бо понад 10 мїл., на фармерів і на фармарських робїтників; се зрозумїле, бо на фармах нема ні висших, ні спеціальних шкіл; дальше 885.000 на торговельну прислугу, „кларків“ (clerk); 688.000 на салонїстів і їх жінок; 678.000 на теслїв; 655.000 на трамваєву службу; 605.000 на ткачїв; 603.000 на копальняних робїтників, і т. д. Ученики ті мешкають в усїх частях свїта, найбільше однак в З'єдинених Державах, в Канаді і в Австралїї.

Ся школа повстала з цілком дрібних початків, з малого тижневника для гірників „Mines and Minerals“, що виходив в Скрантонї і містив короткі статї про гірничу технїку, давав робїтникам ради, як мають хоронити ся перед нещасними случаями в копальнях, а при кінци кожного числа давав ще в окремії рубриці відповїди на питаня які присїлали до редакції передплатники. Тї питаня з часом збільшали ся, а редакція що-раз поширювала свої відповїди — кромї коротких рад в часописи, висїлала ще відтинки з рїзних підручників по даному питаню. З того поволи й утворила ся при тїй часописи Correspondenz school. З разу мала вона не много учеників: в першїм році істнованя, в 1891 р., ледви 115; але вже в 1895 р. було їх 251.000; в 1905 р. — 853.773; в 1909 р. — 1,267.000; в 1911 р. — 1,888.177. І їх-то обслуговує ціла армія „робїтників“ — професори і їх асистенти, в числї немалїм — 3.000.

ської мови, учать ся власне англійської мови. Метода науки англійської мови (і інших) є знова така: ученик дістає зі школи фонограф з плитами, на котрих схоплені є виклад англійської (або іншої) граматики, а рівночасно дістає таку саму друковану граматику з поясненнями в мові ученика (Correspondenz school в Скрентоні має також англійсько-українську граматику). Лекція відбуває ся так, що ученик закладає на уха слухавки і слухає викладу, а рівночасно читає сей виклад в граматиці. В той спосіб виучує ся поправно вимови поодиноких слів. На кінці викладу суть питання, і на ті питання відчитує ученик в голос до фонографу відповіді з граматики; ті відповіді схоплює фонограф на плити, і їх ученик відсилає до школи; зі школи дістає ученик знова плити, в котрих учитель переказує йому поправки його відповідей, і ученик слухає їх в фонографі; відтак переходить до другої лекції, опісля до третьої, і т. д., аж перейде цілу граматику мови.

На фармах.

Усе сказане дотепер про культурні заходи між українською імміграцією дотичить лише іммігрантів осілих в промисловім районі З'єдинених Держав, північно-східнім, заселенім фабричними і копальняними робітниками. До фармарських українських кольоній се не відносить ся. Там, чи то в далеких Норд Дакоті і Тексасі, чи в досить ще близькій Верджинії — українські іммігранти полишені цілком самим собі, і їх жите котить ся іншою дорогою. Ледви в Норд Дакота почало ся дещо з культурної роботи, і то доперва в послідних роках, але все те робило ся і робить ся доривочно, безпляново, случайно, як коли попаде там яка інтелігентнійша одиниця і на яку хвилину там остане. Але і ся робота дотепер кінчила ся ледви на заложеню якої читальні — першу читальню заложено там доперва в 1907 р. в Белфор — котрі і так скоро занепадають, і на придбаню пару передплатників українським американським ча-

сописям. Впрочім, там ся робота не легка, не лише тому, що на фάρмах люди не жиють в купі, збитою масою, а розкинені по далеких просторах, але й тому, що се переважно сектанти — штундисти, які взагалі поза біблією не узнають ніякого иншого знаня, і на новочасну культуру і на заходи коло розширюваня її дивлять ся з великим недовірєм, коли не з презирством. А все таки, і ту вже слідний вилім, в тім біблійнім заскорузленю, — робота одиниць, хоч яка вона доривочна, і часописи, таки не проходять без сліду. І певно ще більше дало би ся доконати, коли би свідомійші круги з промислового району більше сею кольонією заняли ся. Зате в кольоніях в Тексасі і в Верджинії іммігранти цілком вже понехані загалом української імміграції, до того іммігранти в Тексасі, що осіли побіч і разом з польськими кольоністами, ще й польщать ся.

І що-до шкіл не ліпше стоїть справа. Українських шкіл цілком нема. А в англійських, в *common school*, на найбільшій українській кольонії — в Норд Дакота, учить ся українська дїтвора лише в осени і в зимі, бо на весну і в літі остає задля полевих робіт в дома. А навіть і в ті осінні і зимові місяці часто ся дїтвора не може користати зі школи — через слоти і сніговиці. Ті кольоні не творять села, фάρми порозкидувані далеко одна від другої, і дитині іти в слоти або сніговиці до школи часто не то тяжко а таки просто неможливо. До того, взагалі, родичі не радо посилають дїтий до школи, бо „в дома досить роботи“. Нема також в тих кольоніях шкіл для старших — анальфабетів, а коли згадати їм про такі школи, так і дістанеш звичайну відповідь: „пощо школи — і наші батьки були неписьменні, а таки хліб їли“.

Політичне жите.

Політичне жите між українськими іммігрантами, о скілько ходить о справи, що дотикають публичного житя З'єдинених Держав, є незвичайно слабо розвинене. Заінтересованя до тих справ ледви слідно. Іммігранти живють старим краєм. З очевидними стратами для себе.

Воно ще-б нічо, і дало би ся оправдати, коли би іммігранти прибували до З'єдинених Держав лише на якийсь короткий час. Але так не є. Імміграція в З'єдинених Державах, загалом беручи, є стала, поселенча. Тож першою річию було би — не держати ся осторонь від американського житя, а старати ся чим скорше вийти в него, пізнати його і почути себе частиною його. Воно може видавати ся для старо-краєвої національної політики не вигідне, але ту ходить не о те, що є вигідне для старо-краєвої політики, а що є вигідне і конечне для іммігранта.

Се узнають усі тамошні тямущі люди, часописи і національні організації, одна лише хиба, що хоч се узнають, не заінтересовують, а радше за-мало заінтересовують загал іммігрантів тим житем, за-мало йому його пояснюють. Воно впрочім зрозуміле, і дасть ся виправдати, але не апробувати, коли зважить ся, кілько енергії затрачувати мусять усі сьвідомі справи одиниці і редактори часописий і усі економічні і культурні інституції для упорядкованя внутрішнього житя самої імміграції, і — як тяжко збути ся

того, в чім виховало ся і з чим приїхало ся зі старого краю. „Старого краю“ — який би він і не був — не так легко стріпати з себе.

Так іммігранти незвичайно мало интересують ся публичним житєм З'єдинених Держав, і як прибувають там чужинцями, так такими чужинцями там і остають — до смерти. І то — формально і фактично: не приймають горожанства З'єдинених Держав і не беруть участи в публичнім житю американського загалу, в його політичній боротьбі, в якій саме висловлюють ся усі змаганя і суперечности інтересів поодиноких кляс, груп і верств.

*

Політичне жите в З'єдинених Державах проявляло ся а навіть й тепер ще проявляє ся, в головних його чертах, в боротьбі двох старих партій, ще з часів з перед домової війни — партій републиканської і демократичної. Як тоді, перед домовою війною, так і після неї, змагали ся дальше интереси великого промислу з интересами поконаних плянтаторів, централізм з автономізмом, північ з полуднем, лібералізм з консерватизмом — політика високих мит з політикою вільної торговлі. Всеж таки, републиканська партія, добувши раз, перед домовою війною, побіду над полуднем, держала ся вже майже все, бо лише з короткими перервами, побідницею над демократичною партією, хоч та, як опозиційна, гуртовала коло себе ще й на півночі усі невдоволені з політики великого промислу кляси і гурти — круги дрібного промислу і дрібних фармерів, і по части робітників, а крім того ще й представників банкових і торговельних інтересів, котрі все обстоювали політику вільної торговлі. І в боротьбі обох тих партій виявляло ся усе політичне жите З'єдинених Держав, змаганя усіх кляс, верств і груп.

Сеї англійський двопартийний систем політичної боротьби удержав ся до послідних майже часів. Проби вилому з сеї двопартийности все кінчили ся неудачею, і нові

партії як скоро виринали, так скоро й розпливалися в одній з тих двох партій — у тій, котра піднімала їх кличі і складала заяву, що буде заступати в законодавчих тілах боронені ними інтереси.

Всеж таки в протягу першого десятиліття сего віку доконався в тій двопартійній системі перелом — проти політики буржуазійних інтересів — партій републиканської і демократичної, виступило робітництво, з'організоване в Робітничій соціалістичній партії — Socialist Labor Party, а опісля, ще і в Соціалістичній партії — Socialist Party.

Зразу і Socialist Labor Party не могла виказати ся великим числом партійних членів. Ся сліпа віра в раціональність двопартійности політичної боротьби так ще була вкорінена навіть серед загалу робітництва, що творити окремі робітничі політичні партії, видавалося подавляючій більшості робітників недоцільним, а навіть і нездійснимим. Впрочім робітники, пересякли наскрізь буденною практичністю, бажали зараз реальних результатів, а тих надіялися добути скорше і певнійше не дорогою політичної боротьби з капіталом, на підставі соціалістичної програми, а дорогою економічної боротьби, при помочи заводових організацій.

Так перші виступи Socialist Labor Party були дуже мізерні. В 1892 р., при першій ставленю соціалістичного кандидата на президента З'єдинених Держав, впало на него ледви 21.157 голосів, при другій ставленю, в 1896 р. — 36.564 голосів, числа надто вже малі супроти майже 12 міл. усіх управнених у той час до голосованя горожан. Тож на сей політичний робітничий рух обі старі партії не звертали навіть уваги. А робітничий загал відносився до него не то рівнодушно, а ворожо.

Але вже в 1900 р., при третій ставленю соціалістичних кандидатів — двох, по розламі в 1899 р. Socialist Labor Party (із-за спорів про відношене заводових організацій до політичної боротьби) на Socialist Labor Party і Socialist Party, коли оба соціалістичні кандидати зібрали

на себе вже 131.921 голосів, і коли в самих заводо-вих організаціях, навіть у деяких провідників тих органі-зацій, почала будити ся думка про конечність самостійної політичної боротьби робітників, питане раціональності ве-деня самостійно робітничої політики стало виринати перед робітниками цілком серйозно. Та тут-же й кинули ся між робітників обі старі партії — републиканська і демокра-тична, і підіймаючи давним, випробованим звичаєм, деякі кличі робітничої партії і переводячи в законодатних тілах дещо з робітничого охоронного законодавства, намагали ся від разу спаралізувати дальший розріст соціалістичних партій.

Та се удало ся їм лише в части. Поширене соціаліс-тичного руху між робітництвом, хоч і не наступало в таким темпі, як можна було зразу надіяти ся, мимо того змагало ся, і в 1904 р., при нових виборах президента, оба соціалістичні кандидати здобули вже кругло 450.000 голосів (з того кандидат Socialist Labor Party дістав лише 34.000, — ся партія очевидно клонила ся до упадку в користь Social-ist Party). Тоді обі старі буржуазийні партії станули пе-ред очевидно грозою; тож з еше більшим розмахом ки-нули ся з агітацією між робітництво, висуваючи ще більш радикальні кличі; заложено навіть особливе товариство „Na-tional Civic Federation“ для пропаганди полагоджуваня спорів між працею а капіталом в приязний спосіб — на ґрунті і з застереженем ненарушимости існуючого капіталістич-ного систему суспільної господарки, а представники сего Товариства, до котрого приступили найбільш авторитетні представники обох партій, вийшли навіть в тісні зносини з представництвом наймогутнійшої заводової організації American Federation of Labor і спільно з ними ударили на самостійний робітницький політичний рух.

Ті заходи справді добули певний успіх — хоч лише на час, — найближші вибори президента, в 1908 р., вика-зали відданих на кандидата Socialist Party (Socialist Labor

Party в сих виборах кандидата свого вже не ставила) лише 425.000 голосів.

Однак ся політика, політика приязного полагоджуваня конфліктів між працею а капіталом скоро збанкрутувала. Коли представників робітництва лагоджено приязними запевненнями попираня інтересів робітництва, суди стали уневажнювати один по другім закони з обсягу робітничого охоронного законодавства, ухвалені партіями републиканською і демократичною в Конгресі, в легіслатурах поодиноких держав і в міських комунах, а коли робітники зажадали зміни союзної конституції і поодиноких держав, через приняте нового додаткового конституційного артикулу, узнаючого конституційність ухвалених законів для охорони праці, обі буржуазийні партії відказали ся від того. Так облудність обох тих партій виявила ся в цілій своїй півноті. І в відповідь на се, при послідних виборах на президента З'єдинених Держав в 1912 р., впало на соціялістичного кандидата вже 900.000 голосів.¹⁾

Такий наглий зріст голосів відданих на соціялістичного кандидата, а ще й загально помічений обяв, що взагалі в послідних часах незвичайно поширила ся не тільки між загалом робітництва З'єдинених Держав, але й в буржуазийних верствах соціялістична думка, стверджує, що політична виключність в дотеперішнім політичнім житю З'єдинених Держав обох старих партій, републиканської і де-

¹⁾ Сей значний зріст числа голосів відданих на соціялістичного кандидата лише в части вказує на поширене соціялістичної думки між робітництвом З'єдинених Держав. Виборчий систем в З'єдинених Державах (як і в Англії) не знає „стислійших виборів“, і вибори кінчать ся при першім голосованю, — вибраним є той, хто дістав найбільше голосів, без згляду на абсолютну більшість. Тому часто, при ріжних виборах, і при виборах на президента З'єдинених Держав, цілі круги соціялістів, в поодиноких місцевостях, беручи на увагу, що соціялістичний кандидат, на разі не має виглядів бути вибраним, відразу рішають ся голосувати, з огляду на особливі місцеві відносини, на кандидата не-соціялістичного а републиканського згл. демократичного.

мократичної, устає, а двопартійність політичної боротьби, яку висловлювали дотепер обі ті партії, проломлює ся. І одно і друге вказує на те, на що звернув уже увагу, ще перед десяти роками, коли Socialist Party доперва проди-рала ся на публичну арену, тодішній провідник републиканської партії Марк Гена (Mark Hanna) — „американський Бісмарк“, що „недалекий вже час, коли в тім краю остануть лише дві партії — републиканська і соціалістична. Між ними обома прийде ся звести в будучности остаточну політичну боротьбу“.

*

Українські робітники, то є загал української імміграції — і, впрочім, загал імміграції усіх майже східно-європейських народностей — участі в тій політичній боротьбі не бере; для него усі ті змаганя політичних партій майже не існують, а вже майже цілком не існують політичні змаганя саме підходячої до його інтересів Socialist Party. Ті дрібні, в відношеню до загального числа української імміграції, завязки соціалістичної організації при запомогово-асекураційнім Товаристві „Гайдамаки“, не можуть входити ту навіть в рахубу.

Загал іммігрантів жиє отже поза публичним житєм американської суспільности; і те жите так є йому чуже, що навіть — вже без згляду на політичні змаганя, а хочби таки для особистого, матеріяльного інтересу — не дбає про те, що в З'єдинених Державах дає підставу кожній одиниці для більш людського трактованя її зі сторони американського загалу, і в її особистих матеріяльних заходах дає їй упривілеоване становиско — про горожанство З'єдинених Держав. Шкоди з того для іммігрантів великі. Бо хочби й поминути загальні політичні привілеї горожан держави супроти негорожан, тратять вони як негорожани дуже значні привілеї в найбільш важній для них сфері — економічній, зарібковій. Передовсім у фабриках і в копальнях не дізнають такої особистої пошани зі сторони наставників

і підприємців, якої зазнають робітники-горожани — вже хочби через те, що не суть виборцями, а вибори відбуваються в З'єдинених Державах безустанно, до найрізнішших репрезентативних тіл і урядів; на случай каліцтва чи загибелі в часі роботи, не мають законної охорони; в часі промислових криз втрачають перші роботу, а по кризі дістають роботу послідні; при роботах публичних — комунальних, повітових, державних і союзних — найліпше платних і обезпечених, дістають роботу виїмково, бо всі ті роботи суть застережені або виключно для горожан, або горожани мають в них першєство. І взагалі їх суспільна позиція є дуже слаба, як всюди позиція чужинця, а ще до того робітника.

Тим відтяганєм себе від горожанства, ослаблюють вони однак ще, і то дуже значно, політичну вагу робітничої класи взагалі; через те відтяганє в значній мірі утруднюють робітничий клас переперти до законодавчих тіл відповідне число представників її інтересів, і вона не в силі добити ся конечних реформ і широкого робітничого законодавства охоронного, хоч би й при помочи зміни конституції союзної і поодиноких держав, щоб унеможливити судам узнавати усі ухвалені вже охоронні робітничі закони за необовязуючі.

А наконєць, шкоди з національного згляду, спеціально для української імміграції. В многих місцевостях українські іммігранти, коли не переважають числом решту населєня, то суть в такім поважнім числі, що маючи горожанство, могли би вибирати до міських і повітових управ і на різні публичні уряди своїх людий, і в місцевих управах муїло би ся узгляднювати ще потреби й українського населєня. Але українські іммігранти — негорожани, тож для місцевих і повітових управ — не існують.

Зате є горстка Українців-горожан, котрі вправді беруть участь в політичнім житю американської суспільности, і то нераз досить значну, але не тому, щоби почували себе за одно з загалом Американців, і при тім мали на

згляді потреби української імміграції, а для — бізнесу. Всього американський загал — горожани, знаходиться безустанно в виборчій горячці, се або вибори до репрезентативних тіл, комунальних, повітових, державних і союзних, або вибори адміністративних урядників, судіїв, делегатів до шкільних комісій і т. п. І в тих-то виборчих акціях, предкладають українські бізнесмени-горожани розшалілим в боротьбі політичним партіям, републиканській або демократичній — свої услуги. І їм не ходить о програму сеї чи тої партії — сего вони не розуміють, і не в силі збагнути поза яскравістю агітаційних кличів основних ліній політики обох тих змагаючихся партій. Впрочім, їм се байдуже. Їм не розходить ся о побіду сего чи того систему економічної політики, сеї чи тої партії, системів, закрожених широко і на дальшу мету, а о реалізоване в ту-ж мить їх услуг і о ще реальніші нагороди на случай побіди „їх“ партій. Однак до сего мало одного їх голосу, вони мусять репрезентувати щось більше як себе, якусь хоч трохи приличну скількість голосів. Так і кидають ся вони між „краян“, агітують між ними, намавляють їх, щоби приймали горожанство, улегчують їм в переводженню формальностей при приймаю горожанства, закладають українські „політичні клуби“, — і, ось тепер предкладають партіям свої услуги.¹⁾ Виборці дістають бочівку пива і по цигарови, а нераз, якийсь більш заслужений, на случай, як партія „його“ побідить, ще посаду полісмена, або поливача улиць, або паляча в судових печач,

¹⁾ Щоби чужинець міг набути горожанство, мусить перебувати найменше пять літ безперервно в З'єдинених Державах, але не може набути горожанства скорше, як по двох роках, а не пізнійше як по семи, після зложеня декларації, що бажає набути горожанство, отже, не скорше, як по двох роках після одержаня так зв. „перших паперів“. При тім мусить знати на стілько англійську мову, щоби міг відповісти на ряд питань про конституцію З'єдинених Держав. Виключені від набутя горожанства суть анархісти і визнавці засад многоженства.

і т. п. а їх наганяч, „містер“ N. — сей обраховує ся вже окремо з партією.

Знова на фармах; фермери — ті майже усі приймають горожанство; впрочім в Норд Дакота, всі, що подіставали наділи (по 160 акрів) з державних земель, мусять приймати горожанство. І вони, звязавши ся з землею, вьжуть своє жите з житем американського загалу, і о скілько змогли збагнути, хоч приближно, політичне жите З'єдинених Держав, беруть в нїм участь. Тількиж тих фермерів є зникаючо мале число в відношеню до загального числа українських іммігрантів.

*

Українські іммігранти живють „своїм житем“. Що переживали в старім краю, те переживають дальше — в новім. І внутрішне політичне жите іммігрантів нічим майже не ріжнить ся від внутрішнього політичного жита українського загалу в старім краю. Відміни, що суть, викликані зістали тим, що там зійшли ся два цілком відмінні під зглядом національно-політичного вихованя українські відломи — Галличани і Угорщани, і що в загал імміграції — греко-католицький, вдерла ся пропаганда російського православя. Поза те, партийне жите укладає ся дальше між іммігрантами як в старім краю, і загал імміграції переходить в своїм політичнім розвитку навіть ті самі стадії, через які переходив політичний розвиток в старім краю.

З початку, коли українські іммігранти виступили вперве на публичне форум, як з'організована група серед груп інших народностей, то є, коли стали виявляти себе публично в виді з'організованих гр. кат. церковних громад, борб політичних не було ще тоді ніяких — уся імміграція творила одну згармонізовану цілість. Політичну, в певнім значіню, боротьбу, прийшло ся їй звести поза своєю власною сферою — з польською імміграцією, і саме на тлі, на яким вона сама себе публично виявила — церковнім.

Я вже згадував, при огляді розвитку церковних відносин серед української імміграції, на ті перепони, які прийшло ся поконувати українським іммігрантам при організованню гр. кат. церковних громад, відрубних від польських, римо-католицьких, в яких до того часу пробували. Товчком до тої боротьби був страх польських сьвящеників перед утратою долярів, які до того часу зносили їм українські іммігранти.

Але сей, чисто матеріяльний мотив, облечено скоро в ідейний фантом — люблинської Унії, і за-для него, буцім-то, затрубно в боєві сурми. Се тим радше, що саме у той час і литовська імміграція почала виділювати ся від польської і організувати ся в окремі, литовські церковні громади.

Українську і литовську імміграцію уважано як галузи польського пня. Тому всі вістки про українську імміграцію подавано в тамошних польських часописах в суміш з вістками про жите польської імміграції, прим. в польськім тижневнику „Echo“, в рубриці „Echa polskie w Ameryce“, означуючи українських іммігрантів термінами „unici“, „polsko-unicki lud“ і т. п., а окремі статі, в котрих подавано дещо із життя українських іммігрантів, уміщувано під такими характеристичними для тодішньої національної польської ідеології заголовками, як „Rusini polscy w Ameryce“.

Коли-ж українські і литовські іммігранти почали вилучувати ся від польських церковних громад, між польськими сьвящениками заворушило ся, — з проповідниць посипали ся на українських і литовських іммігрантів проклони, а на гр. кат. сьвящеників пішли доноси до римо-кат. єпископів, а дальше й до римської Курії. І зразу діпняли те, що першого гр. кат. сьвященика, Івана Волянського, римська Курія відкликала із З'єдинених Держав до старого краю, буцім-то тому, що він жонатий, чим викликає соблазн між католиками.

Мимо того організація українських гр. кат. церковних громад поширювала ся і кріпшала. Але рівночасно заострювала ся і боротьба між українськими і польськими грома-

дами: із проповідниць і зі шпальт часописий падали на противників острі стріли, а по улицах зводжено бійки. Сей воєнний стан відбив ся відгомоном і на II. Соймі запомогово-асекураційного Товариства „Unia polska w Ameryce“, в Бюфало, Н. Й., в 1895 р., і найшов свій вислів в поході, урядженім, з нагоди сего Сойму, по улицах міста, де обношено демонстраційно таблицю, з польською написею: „Зрадником краю і зневажателем Бога уважав би ся той, хто посьмів би розривати Польщу, Русь і Литву!“

Ся боротьба довго однак не тревала. Гр. кат. священників наплило тільки в короткім часі до З'єдинених Держав, і тільки побудовано, мимо перепон ставлених польською стороною, гр. кат. церков, що дальша боротьба з українськими церковними громадами показала ся безвиглядною. Так польський табор уступив. І боротьба устала.

Зате, за той час, почала розогнювати ся що-раз більше, вже в нутрі самої української імміграції, боротьба між Галичанами а Угорцанами, а властиво, з-разу, не між угорськими а галицькими іммігрантами, а між провідниками одних і других — галицьким і угорським духовенством.

До чого ся боротьба доводила, які переходила фази і на чім скінчила ся, про се я вже висше згадував; ту лише нагадаю, що і в тій боротьбі, хоч і вела ся вона на тлі організації гр. кат. церкви, дуже визначну ролю грав мотив національний, який і надав їй ярко політичну краску. Ту стерли ся дві цілком противні, серед тої самої суспільности, національні ідеології — українська, репрезентована галицьким духовенством, і малярська, репрезентована угорським духовенством, також з походження українським, але ідейно цілком змаляризованим. Ту малярщину культивувало угорське духовенство дальше і в З'єдинених Державах, і то не лише між собою, але і між іммігрантами, піддержувало серед них малярський патріотизм, а на зборах, конвенціях, а навіть дуже часто і в церкві, на проповідях, демонстративно уживало малярську мову. Проти сего-то з цілою рішучістю виступило галицьке духовенство.

Тереном мадяризації українських іммігрантів, крім церкви, було запомогово-асекураційне товариство „Соединіє гр. каѳ. русскихъ Братствъ“. Те товариство засновали угорські сьвященики не із-за якого патріотичного почування „руського“ — від сего були вони цілком далекі, — а, щоби відтягнути українських іммігрантів від таких-же товариств словацьких, до яких ті іммігранти в дуже значнім числі належали, там підпадали впливам словацьких сьвящеників і відтак приставали до словацьких рим. кат. громад. Се спричиняло для угорських гр. кат. сьвящеників значний убуток в долярах — задля яких вони власне й приїхали до З'єдинених Держав, і се й приневолило їх засновати подібне товариство — гр. католицьке — „руське“. Вони найрадше назвали би були його „мадярським“, але до такого не дали би ся були перетягнути українські іммігранти, як не дали ся перетягнути до існуючих там таких-же товариств мадярських; так назвали його традиційним „руським“. Угорське правительство, яке уважно слідило за словацьким національним рухом, співчувало сій акції угорських сьвящеників, бо нею відтягало ся українських іммігрантів від національної агітації Словаків і ослаблювало ся матеріяльно словацькі товариства. А за „руське“ не лякало ся, — воно знало, що се „руське“ — мертве, що воно-то, відірвавши усю інтелігентну верству від живого народного пня, перевело її просто в мадярство.

Хоч сили були нерівні, бо супроти галицьких сьвящеників стояли в троє так численні угорські сьвященики, мимо того безустанні атаки галицьких, а головно так зв. „попиків-радикалів“, не оставались без наслідків. Воно й не диво. Те мадярство угорських сьвящеників, відірване від Угорщини, далеке від обличя мадярської адміністрації, не мало вже тої відпорности на противні напади, як в Угорщині. При тім, се духовенство, і загал українських іммігрантів - Угорщан, опинили ся перший раз, самі, перед живим національним, українським рухом, якого до того часу ніколи не бачили і навіть не уявляли собі, — а з другої сто-

рони, агітація Алексія Товта за російським православ'ям, і звертанє їх уваги на Росію, — все те не могло не викликувати у Угорщан якихсь нових думок, рефлексій, які цілком не гармонізували з їх національною мадярською ідеологією.

Правда, ті думки були ще дуже неясні, але всеж вже будили ся. І се скоро помічено серед мадярської імміграції, де дуже чутко прислуховано ся до всего, що будить ся і творить ся між немадярськими організаціями іммігрантів з Угорщини. І вже в 1899 р. тамошний мадярський тижневник „Szabodóág“ (Свобода) в числі з 9. падолиста бе на тривогу, обвиняє „Соєдиненіє“ і його Уряд о „панславизм“ (— в розуміню національного сепаратизму), і дає їм острі адмоніції. Се однак не було слушно. Обвиняти Уряд „Соєдиненія“ о „панславизм“ — се було за сьміло сказане. І цілком вірно відповідає редакції один з провідників угорських сьвящеників (здає ся Корнило Лавришин), в другій мадярській часописи „Amerikai Nemzetőr“ (Амер. національний Сторож), що той закид є несправедливий, просто кривдячий. Бо-ж провідники, зглядно Уряд „Соєдиненія“, се по більшій часті мадярські гр. кат. сьвященики, о котрих мадярським патріотизмі ніхто ніколи не може сумнівати ся. Надзиратель органу „Соєдинія“ — „Р. А. Вѣстника“ сьвящ. Теодор Демьянович, тяжше говорить по українськи або словацьки як по англійськи. Сьвященики Корнило Лавришин і Александер Дзубай живуть в дружбі з мадярськими магнатами і дають стипендії тим ученикам, що учать ся добре по мадярськи. Секретар „Соєдиненія“ Бешеній взагалі не говорить добре ні одною славянською мовою. Одиноким хиба панславистом є Іван Шмідт, бувший предсідатель „Соєдинія“, але його покинули навіть його власні приятелі. Всі урядники „Соєдиненія“ — найліпші мадярські патріоти, як і всі члени „Соєдиненія“. Шкода лише, що Мадяр так мало (до 300) є членами „Соєдиненія“, а то „Р. А. Вѣстникъ“ виходив би ще і в мадярській мові. — Крім сеї відповіді поміщена ще в тім самім числі „Amerikai Nemzetőr“ друга статя: „Пан-

славізм в Америці! Патріотичне духовенство — будьмо чуйні!“, де вже отверто сказано, що на цілу Америку лише гр. кат. духовенство є мадярсько-патріотичне і посідає правдиво-мадярського духа, і що воно одиноке піддержує мадярську ідею в українським і словацьким народі.

Отже посуджуване угорського духовенства о „панславистичний“, себ-то о український сепаратизм було цілком несправедливе. Воно приїхало до З'єдинених Держав надто пересякле мадярщиною і мадярською культурою, і за так зглядно короткий час, не міг ще відбутися серед него такий перелом; се могло стати ся з одиницями, як от прим. з Товтом, але загал його був в тім неповинний. Впрочім, всі вони приїжджали до З'єдинених Держав лише на короткий час, щоби зібрати певну суму долярів, і зараз вертали назад в Угорщину, в ту мадярську атмосферу, в якій зросли і до якої їх все тягло. Тож хоч і будили ся серед них які нові думки, то вони зараз їх і придушували. Всі вони держались ще тої думки, котру так характеристично висказав у той час другий визначніший з поміж них — Михайло Лендел, що взагалі „не може зрозуміти, як може бути Русин не-Мадяроном“.

Але що до самих іммігрантів, то ту „Szabodoág“ мав таки повну слухність, а оборонці „Соединенія“ помилялися. Бо між самими іммігрантами національна свідомість справді поступила значно наперед, що й виявилось ярко на VI. Головні Конвенції „Соединенія“, в 1902 р., на котрій рішено виключити мадярську мову з нарад Конвенції; тоді-то перший раз наради Конвенції „Соединенія“ відбулися виключно в українській мові.

Такий зворот в національних почуваннях українських іммігрантів з Угорщини став непокоїти угорське правительство і воно почало цілком серіозно заходити ся коло спараліжованя сего, справді національного пробудження українських іммігрантів-Угорщан. Тож, користаючи з того, що саме у той час римська Курія мала установити задля унормованя справ гр. кат. церкви в З'єдинених Державах

„апостольського візитатора“, переперло на сей уряд свого довіреного чоловіка, з Угорщини, а не з Галичини — Андрея Годобая. Воно і переняло на себе тягар удержування його в З'єдинених Державах; а висилаючи його до З'єдинених Держав, воно наложило на него, як перший обов'язок, пильно беречи чистоти малярського патріотизму серед угорських іммігрантів і пильно слідити за угорським духовенством, чи не ширить ся між ним „панславістична“ крамола.

Годобай держав ся совісно порученої йому місії, об'їжджав безустанно гр. кат. парохії угорських сьвящеників, скликував з'їзди, конвенції, і постійно оминав галицьких сьвящеників і на з'їзди їх не спрощував, щоби не зводити разом з ними угорських сьвящеників. Але галицькі, хоч і не прошені, самі являли ся на тих з'їздах, і там раз-пораз дискредитували його перед угорськими сьвящениками і світськими делегатами гр. кат. громад — Угорцанами.

Як знаємо, місія Годобая скінчила ся повним фіяском. Його повалили інтриги поодиноких провідників угорських сьвящеників, які розвели їх із-за подразненої амбіції, що нікого з поміж них не стрінула почесть стати „апостольським візитатором“. Але цікаве, що найсильнішим оружєм, якого наконець ужито проти него і яким його добито, було се, що — узнали його за шпіона угорського правительства, — значить, вдарили на те, на сторожі чого самі ще так недавно стояли і що уважали своїм найціннішим — на малярство. Тільки-ж, се вийшло так тоді лише в розгарі боротьби. А все-ж таки ся думка лишила ся між ними і — робила своє.

В 1907 р. зістав іменованій для гр. католиків в З'єдинених Державах єпископ. Вибір упав, мимо сильних спротивів угорського правительства, на Галичанина — Василіянина Сотера Ортинського. Що не зістав єпископом котрийсь із угорських сьвящеників, сему в великій мірі винні самі угорські сьвященики і угорське правительство, — угорські сьвященики, що в боротьбі з Годобаем наглядно

показали, як далекими суть від серйозного трактованя так поважної для католицизму справи, як з'організоване гр. кат. церкви в З'єдинених Державах (для наданя їй більшої відпорности на пропаганду російського православія серед іммігрантів греко-католиків), коли із-за чисто особистих амбіцій поодиноких одиниць, потрапили цілу сю акцію розбити; а угорське правительство, що в тій-же справі більше руководило ся інтересами мадярщини, як католицизму — одинокими міродайними для римської Курії.

Настановлене єпископом Галичанина, викликало цілу бурю серед угорського духовенства; воно відчуло се як смертельну обиду, і підняло ся всяких заходів та способів, щоби унеможливити Ортинському побут в З'єдинених Державах, змусити його уступити. В сих потайних заходах угорського духовенства попірало його угорське правительство, котре наставлене єпископом Галичанина відчуло як болючий удар мадярщині.

Як та боротьба вела ся, я рівнож висше вже про се згадував; ту знова піднесу лише сей національний чинник, який безупинно в тій боротьбі проявляв ся.

Вести боротьбу проти Ортинського зі становиска мадярського, було, зі згляду на загал українських іммігрантів-Угорщан, котрих конечно треба було втягнути до сеї боротьби, не можливо; треба було конечно стати на становиску „рускости“. Впрочім та „рускість“ так уже втолочила ся у голови самих таки угорських сьвящеників, що вони, коли би ся боротьба навіть виключно від них самих залежала, самі не змогли би вже зважити ся вести боротьбу в імя мадярства. Але Ортинський був „Українцем“, вони-ж — „Русини“. Єпископство засноване для „Русинів“, а не для „Українців“. „Українці“ — Галичане, „Русини“ — Угорщани. Коли-ж єпископ — „Українець“, то Галичани зрабували права Угорщан. От і розпочала ся боротьба — в імя обрарованих прав Угорщан.

Сю боротьбу поведено просто з фанатичною завзятістю. Се-ж був рішачий момент. Коли тепер, зараз

при першій установленю гр. кат. єпископа не усуне ся, і то чим скорше, єпископа-Галичанина, не зробить ся його неможливим, то „права угро-руського народу“ пропадуть на все. Так заложено „Угро-руськую народною Лигу“, для оборони „угро-руського народу“ перед „радикально-вікраїнською“ (!) навалою Галичан, вислано депутації з меморандумами до Пешту і Риму, а на з'їздах і вічах, на конвенціях „Соединенія“ і по церквах, а надівсе в органі „Соединенія“ — „Р. А. Вѣстнику“ візвано іммігрантів до сьвятої війни. Що інтриги „обиджених“ кандидатів на єпископа (серед „Мункачівців“) грали ту дальше свою ролю — се розуміє ся само собою. Знова Ортинський і Галичани боронили ся. Ортинський в „посланнях“ а навіть в більшій брошурі „Бери и читай!“¹⁾, де обширно старає ся витолкувати Угорщанам, що понятє „Русин“ і „Українець“ цілком не виключають себе, а одно містить ся в другім, понятє „Русин“ — вузше, партикулярне, а понятє „Українець“ — ширше, загальне, — Галичани знова, на вічах, в часописи „Свобода“ і відповідними маніфестаціями в своїй організації „Р. Н. Союз“.

Дуже помічною для угорських сьвящеників в тій боротьбі була та обставина, що римська Курія, настановляючи для греко-католиків в З'єдинених Державах єпископа, не означила йому дієцезії, і Ортинський, ставши єпископом, не мав над греко-католиками взагалі, а над гр. кат. сьвящениками спеціально, повної єпископської юрисдикції; юрисдикція остала дальше при римо-кат. єпископах, кожного в його дієцезії, і Ортинський виступав лише в характері їх суфрагана. Тож угорські сьвященики були цілком безпечні перед якими небудь карами зі сторони Ортинського, вони йому не були винні послуху, як свому єпископови. Вони й піддавали ся римо-католицьким єпископам

¹⁾ Бери и читай! — Написавъ Твердый Русунъ. New York, 1908. На кінці брошури підписаний Осип Стеткевич (у той час учитель в Шамокин, Па, а тепер редактор „Свободи“).

і записували на них свої церкви, а римо-кат. єпископи, які взагалі не були раді настановленю гр. кат. єпископа і уважали Ортинського як інтруза, брали їх під свій покров. Тому так завзято і так безпечно бороли ся угорські сьвященики з Ортинським о „права угро-руського народа“.

Але скоро серед них наступив розкол. Пряшівчани „зрадили“ „угро-руській народ“, відлучили ся від Мункачівців — тих власне представників „угро-руського народа“, і перейшли на сторону Ортинського. І, що важне — стали на основі українства, заложили нове запомогово-асекраційне Товариство „Собрание гр. каѳ. церковнихъ Братствъ“ і в нім стали організувати угорських іммігрантів. Се новий, важний етап в історії національного відродження угорських іммігрантів.

Між тим Ортинський добивав ся в Римі за визначенем йому дієцезії і о наданє йому повної єпископської юрисдикції. І по 6. роках безупинних заходів, остаточно, тої дієцезії і повної єпископської юрисдикції добив ся. Папською булею з 28. мая 1913 зістала утворена гр. кат. дієцезія, обіймаюча цілу територію З'єдинених Держав, і всіх греко-католиків і гр. кат. сьвящеників вилучено з під юрисдикції римо-кат. єпископів і піддано їх під юрисдикцію гр. кат. єпископа — Ортинського. Се був остаточний удар для угорських гр. кат. сьвящеників, представників „угро-руського народа“. Дальше бороти ся проти Ортинського — Українця, було вже неможливо. Вони і покорили ся і 4 вересня 1913 зложили йому заяву вірности.

Але іммігранти-Угорщани, розагітовувані через 6 літ Головним Урядом „Соєдиненія“ і його органом „А. Р. Вѣстникомъ“, „Угро-руською народною Лигою“ і її „Исполнительнымъ Комитетомъ“, не хотіли піддати ся відразу, без застережень, Ортинському. Вони зажадали гарантій на ненарушимість прав „угро-руського народа“. Ті гарантії уложив Головний Уряд „Соєдиненія“ і „Исполнительный Комитетъ“ на спільнім, надзвичайнім засіданю 11. жовтня 1913

в Гомстед (Homestead, Pa) і предложив їх 16. жовтня т. р. Ортинському в Філадельфії.

Гарантії ті були для Ортинського дуже упокорюючі. Застерігали Угорщанам повну автономію в їх церковних справах, супроти котрої єпископська власть Ортинського являла ся чистою формальністю. Церкви і церковні маєтки не мали бути записані на Ортинського, як на гр. кат. єпископа, а на окрему Конгрегацію, що мала бути заснована: „Гр.-кат. Церковь Угорскихъ Русиновъ“ — Greek Cath. Congregation of the Hungarian Rusin's. Парохом в угорських церковних громадах міг бути лише угорський сьвященик, котрого єпископ міг би іменувати лише з предложених йому громадою трьох кандидатів. Крім того Ортинський мав з'обов'язати ся, що буде старати ся разом з Угорщанами о установленє окремого єпископа для гр. кат. іммігрантів-Угорщан, а поки се стане ся, мав заіменувати для Угорщан окремого генерального вікарія, з поміж угорських сьвящеників, затвердженого римською Курією. Крім того мав з'обов'язати ся, що буде шанувати автономію парохіяльних шкіл в угорських парохіяльних школах, що до мови і шкільних підручників.

Хоч ті гаранційні точки були такі упокорюючі для Ортинського, він їх прийняв. Але поки вони мали стати обов'язуючими для него і Угорщан, мусів ще вперед затвердити їх конгрес делегатів угорських гр. кат. громад. Сей конгрес відбув ся в днях 9—11. грудня 1913 в Джанстаун (Jonstown, Pa).

Конгрес предложені йому гаранційні точки не прийняв, при тім висловив недовіре комітетови, що укладав ся з Ортинським, в першій мірі секретарови „Исполнительного Комитету“ Павлови Жатковичови, редакторови „А. Р. Вѣстника“, котрий „дурих через 6 літ угро-русскій народ“, усунув його з секретарства „Исполнительного Комитету“ і уложив нові гаранційні точки, які поручив новому комітетови предложити Ортинському до апробати. І цікаве — конгрес не апробував попередних гаранційних точок не тому,

що вони мали би бути за лагідні, а тому, що були за острі — хоч Ортинський сам їх прийняв.

Ті нові гаранційні точки пропонує Ортинському в Філадельфії 12. грудня 1913 р. і Ортинський прийняв їх з деякими змінами, на які згодився комітет, пропонує йому ці точки. Ті нові гаранційні точки відкидають давній постулат утворення окремої церковної Конгрегації з угорських гр. кат. громад, натомість постановляють, по думці Ортинського, утворення окремої гр. кат. Церковної Корпорації, обіймаючої усі гр. кат. церковні громади (отже разом угорські і галицькі) на обшарі З'єдинених Держав, і стоять під єпископською юрисдикцією кожного гр. кат. єпископа, назначеного римською Курією. Церкви і церковні маєтки записують ся на сю гр. кат. корпорацію, але стоять під доглядом і начальним зарядом гр. кат. єпископа. Для угорських гр. кат. громад має бути установлений окремий генеральний вікарій, однак Угорщани просять, щоби сей генеральний вікарій був назначений з поміж угорських священників. Угорщани піддержують дальше, „задля кінцевого спокою і порядку“ бажає мати свого окремого єпископа „з угорської крові“ і просять Ортинського, щоби їм в їх стараннях о се був помічний. Зате вповні піддержують жадане з давніх гарантій, запоручення Угорщанам повної автономії в угорських парохіяльних школах, а то, щоби ті школи задержали „угро-руській характер“, то зн., щоби учено в них „етимологічного русского языка“ (?!), етимологічної правописи і на підручниках шкільних, друківаних етимологічною правописію, а в церковних читальнях, щоби можна було держати лише книжочки, друківані етимологічною правописію.

Сею угодою закінчено на разі, а можна припускати, що і оконечно, спір між угорськими іммігрантами а Ортинським. Певно, будуть ще, від часу до часу, виринати деякі непорозуміння, прийде може ще й не до одного конфлікту, але ті конфлікти не будуть уже мати такого острого харак-

теру, як дотепер. Спір сей війшов уже рішучо в стадію порозуміння.

Ся угода має однак ще і під національно-політичним зглядом дуже важне значінє. Сю угоду можна уважати й як початок кінця спору взагалі між Угорцанами а Галичанами. Для Угорщан Ортинський був улицетворенєм галицького українства, — помирненє з Ортинським уможливлєє навязанє мирних відносин між Угорцанами і Галичанами, з'єдиненє їх для спільної праці над культурним відродженєм обох тих національних відломів. Культурна перевага, безперечно, лежить по сторонї Галичан, і вона й перехилить Угорщан, в їх спільній праці з Галичанами, на сторону ідейних змагань Галичан. Знаменні суть слова, висказані на конгресї в Джанстаун співредактором „А. Р. Вѣстника“ Ганчишином: „Дорогі Братя! вже найвисший час і нам знати дещо більше понад те, як і хто нас сотворив і хто нас відкупив, а поза тим нічого більше. Чому ви боїте ся так страшно Українців? Говорите, що нас ту є в двоє тільки, що їх, а чого-ж їх боїте ся? Я скажу вам чого: бо Українці крім сотвореня і відкупленя мають і народну ідею і для неї працюють; тому-то вони й такі для вас страшні. Отже вже час і нам, братя, взяти ся до такої народної праці“.

Навязанє мирних відносин між Галичанами і Угорщанами покладе основи до справдішного національного відродженя Угорщан. А те відродженє не лише поширить загальний національно-культурний розвиток української імміграції в З'єдинених Державах, але й відібєсь голосним відгомом — в Угорщині.

Боротьба з малярщиною, з таким вислідом, тревала повних 20 літ. Була вона тяжка і не лише незвичайно спиноуючо впливала на зріст організаційних сил та культурного і політичного дозріваня загалу українських іммігрантів, але й незвичайно ослаблювала їх боеву енергію в боротьбі в иншій напрямі — з руссофільством, ширеним під кличем

„повороту до прадідної рускої віри“ російською православною місією.

Якою дорогою дістала ся православна місія до української імміграції і хто, з разу, поширював православіє між українськими іммігрантами — се вже знаємо. Ввели православному місію і поширювали православіє між українськими іммігрантами самі таки гр. кат. св'ященники, що правда — не всі, а ті, що зневірились в можливість, щоби римська Курія змогла коли усталити зносні відносини між гр. кат. церквою а римо-катол. єпископами. Правда, всі майже вони, бо лише з виїмкою Алексія Товта і Івана Ольшевського (бувшого римо-кат. монаха ордену Воскресенців а опісля гр. кат. василіянського монаха), скоро повернули назад до греко-католицизму — мимо безустанних покликів і персвазій А. Товта, — рускість і православіє видались їм надто далеким і чужим¹⁾, — але православіє так уже за той час утвердило ся в поодиноких бувших гр. кат. церковних громадах (13 — в 1900 р.), що поворот тих св'ящеників назад до греко-католицизму, в нічім не помішав православної російській місії в дальшій пропаганді православія. На місце їх поставила православна місія православних св'ящеників з Росії, і діло поширюваня православія пішло дальше ще певнійшою і доцільнійшою дорогою.

¹⁾ Товт не лише приватно, користаючи з давних товариських зносин, головно з угорськими св'ящениками, старає ся наклонити їх до переходу на православіє і вдержати їх при православію, але й публіцистичною дорогою, рядом брошурок, переважно полемічного характеру, як: Гдѣ искати правду, Нью-Йоркъ 1893; Чи св. Петро былъ въ Римѣ, Нью-Йоркъ, 1895; Что дѣется въ хатѣ сосѣда, Нью-Йоркъ, 1897; Правдивыя рѣчи, Нью-Йоркъ, 1897; Еще нѣсколько откровенныхъ словъ прот. А. Товта ко всѣмъ уніатамъ въ Америкѣ, Нью-Йоркъ, 1899; Кто винъ є? (про Григ. Грушку), Нью-Йоркъ, 1903; I. Открытое письмо къ всечестному отцу канонику Теофану Обушкевичу. II. По поводу одного письма (Кто и що єсть панъ превелебный Юлій Андреевичъ Чучка), Bridgeport, Conn., 1905. — А. Товт умер в 1909 р. Умираючи, бажав висповідати ся перед гр. кат. св'ящеником, або хочби й римо-католицьким (словацьким), але його просьбі не вволено — не допущено до него ні греко- ні римо-католицького св'ященика.

Іммігрантам православіє було дуже на руку — вони нічого не платили, ані на церкви ані сьвященикам, бо все те оплачувала православна місія, при тім мали ще ту сатисфакцію, що всі їх богослуження відправляють ся в „чистім, правдивім рускім обряді“, не занечищенім ріжними домішками римо-кат. обряду, як се є в греко-кат. обряді. Православна місія подбала їм ще й про окреме запомогово-асекураційне Товариство „Православное Общество Взаимопомощи“ — се, впрочім, і у власнім інтересі місії, щоби відтягнути вірних з під греко-католицьких впливів в таких-же гр. кат. запомогово-асекураційних Товариствах, — засновувала при церквах парохіяльні школи, а навіть утворила в Мінеаполіс, Мінн. духовний семінар, де спосібніші діти могли виучувати ся на сьвящеників. Іммігранти почували себе в православній церкві ліпше, як греко-католики в греко-кат. церкві — турбовані безустанно конфліктами з римо-кат. єпископами і боротьбою між Угорцанами а Галичанами. І боротьба з православієм греко-кат. духовенства взагалі, а українського з русофільством особливо, була в великій мірі безуспішною.

Правда, русскість між православними іммігрантами не була трівка, була поверховна, русскої мови ніхто не учив ся і її не уживав, і сьвященики мусіли намагати ся гозорити до іммігрантів по українськи, бо інакше іммігранти були би їх не розуміли, — тому і спроваджувала православна місія сьвящеників переважно з російської України, — але, коли боротьбу з православієм лучено з боротьбою з руссофільством — бо, впрочім, православна місія виступала з одним і другим рівночасно — то іммігранти, боронячи православія, виявляли також русофільство і хоч теоретично визнавали себе „русскими“. Так власне, як се потрібно було православної місії. І вона ту подвійне осягала: через організоване іммігрантів, що оставали в З'єдинених Державах, в православно-російських інституціях, витворювала для російської імперії сферу політичних інтересів на території З'єдинених Держав, а через поворотних іммігрантів, що вер-

тали до старого краю, підготовлювала ґрунт для витворення сфери політичних інтересів російської імперії в Австрії і в Угорщині. Сю політику провадила православна місія постійно і що-раз інтензивнійше.

Послідними роками підпала отся російська православна організація крізі; православна місія, уґрунтувавшись цілком твердо між українськими іммігрантами, бувшими греко-католиками, стала відноситись до них надто аподиктично, почала усувати їх від зарядів в поодиноких церковних православних громадах і в запомогово-асекураційнім товаристві „П. О. Взаимопомощи“, яке, як і всі інші запомогово-асекураційні товариства, є рівночасно і політичною організацією, викликала між іммігрантами невдоволенє, і довела в кінци до того, що деякі церковні громади відмовили ся записувати нові церкви на православну місію, зглядно на православного архієпископа в Нью Йорку, а деякі запомогові Брацтва, як прим. в Пітсбург, Па, Клівленд, О а дальше в Майфілд, Па і в околиці, виступили із запомогово-асекураційного товариства „П. О. Взаимопомощи“ і оголосили себе незалежними від православної місії, а майфілдське брацтво стало навіть осередком нового православного запомогово-асекураційного товариства „Православная любовь“.

Можна припускати, що коли сей розкол поширить ся, руссофільство серед сеї нової православної організації, звільненої від безпосередного впливу російського православного духовенства, стане слабнути і з часом ся організація перетворить ся — се не є виключене — в православну організацію українську.

Рівнобіжно з пропаґандою руссофільства російською православною місією вела ся і тепер ще веде ся така пропаґанда серед української імміґрації окремою групою — галицькою, як відблеск так зв. „москвофільської партії“ в Галичині, однак уже не на православнім ґрунті, а в рамках греко-кат. організації. Ся руссофільська галицька група, що правда, виступила як окрема руссофільська партія серед української імміґрації доперва з початком першого десяти-

літя сего віку, — до того часу, цілком ще слаба, причаювала ся серед української організації „Р. Н. Союза“, де її провідник сьвящ. Теофан Обушкевич маніфестував ся під невинною назвою: „галицького Русина“ (хоч приватно він зі своїм руссофільством не крив ся). І ся група, хто знає, чи була би коли виявила себе як окрема політична організація, в окремім запомогово-асекураційнім товаристві — вона або скоро була би перейшла на православіє і злила ся з російською православною організацією, або могла би була ще довго оставати в Р. Н. Союзі, як група „галицьких Русинів“, остаюча при Р. Н. Союзі, як галицькій організації взагалі, в протиставленю до угорської організації „Соединенія“, — як би не два моменти: надії Обушкевича зістати гр. кат. єпископом для іммігрантів в З'єдинених Державах, і конфлікт Івана Жинчак-Шмідта зі „Соединенієм“ в 1899 р., коли на IV. Головній Конвенції „Соединенія“ не вибрано його предсідателем сего товариства і він, із-за подразненої амбіції, задумав засновати проти „Соединенія“ нове запомогово-асекураційне товариство.

Обушкевич, що, як один з найстарших і найповажніших між греко-кат. духовенством, уважав себе за найвідповіднішого кандидата на єпископа, держав свою групу при греко-католицизмі і при Р. Н. Союзі, бо інакше був би лишив ся сам один, без ніякої опори. Вправді рад би був заложити зі своєю групою окрему від Р. Н. Союза запомогово-асекураційну організацію — так вже йому було там горячо між „попиками-радикалами“ — але його група була до сего за слаба. І Жинчак-Шмідт рад би був заложити окрему запомогово-асекураційну організацію від „Соединенія“, так вже тяжко „обиджено“ його — бизнесмена, коли предсідателем „Соединенія“ вибрано не його, а сьвященика — Корнила Лавришина, але і його група була до сего за слаба. Та обі групи — його і Обушкевича, разом, цілком вже на се вистарчали. Так вони оба і зійшлись і заложили в 1900 р., нове запомогово-асекураційне товариство „Общество русских Братствъ“, яке і стало окремою організа-

цією політичною — галицькою руссофільською. Амбіція Жинчака-Шмідта зістала заспокоєна, — він вів технічно-адміністративний провід товариства, як вічний його предсідатель (в чім забезпечив себе в той спосіб, що вложив в статуті товариства постанову, що жаден сьвященик не може бути членом товариства), а Обушкевич дістав почесне місце „духовника“ товариства і політичний провід партії.

Се „Общество“ не дістало офіційальної марки ані православної ані греко-католицької, але фактично було греко-католицьке; і щоби таким було, про се дбали і Жинчак-Шмідт і Обушкевич, бо коли би було православне, то супроти православної місії Жинчак-Шмідт не міг би відгравати в нім ролі одинокого господаря, а Обушкевич не міг би в нім взагалі оставати, і з надією зістати греко-кат. єпископом мусів би на все попращати ся.

Перше, за що взяла ся та нова політична організація, було дискредитувати Р. Н. Союз в очах іммігрантів, як „анархістичний, соціалістичний, нігілістичний, атеїстичний“ і т. д., одним словом „вікраїнський“, розбити його, як гніздо найгідших потворів — „попиків-радикалів“, і стягнути від него можливо найбільше число членів до Общества. Головно раховано на Лемків, як краян Обушкевича. Так розведено безпощадну агітацію. І відразу виступлено з оружем найбільшого калібру: обємистою брошурою „Попыки-радикалы въ Америцѣ“, ¹⁾ в якій з'огиджено і збещено в безпар-

¹⁾ Попыки-радикалы въ Америцѣ; составилъ Иванъ Гр. Борухъ, New York, N. Y., 1901. Сю брошуру-пасквил — на диво індолентну під зглядом аргументації і публіцистично, написав Іван Борух в першій мірі з пімсти за те, що саме у той час зістав усунений „попиком-радикалом“ Іваном Арданом з посади дяка при гр. кат. церкві в Олифант, Па. Та особиста пімста спонукала його в сліуючім році написати ще другу брошуру: Історія американской Руси въ живомъ примѣрѣ Б...ъ. New York, N. Y. 1903, знова проти угорського „Соединенія“ і угорських сьвящеників, головою Николи Молчаніого, за те, що сей усунув його з посади дяка при гр. кат. церкві в Пассейк, Н. Дж.

донний спосіб усю публичну діяльність „попиків-радикалів“ і візвано усіх членів Р. Н. Союзу оминати їх, як заповітрених. Відтак розведено проти них агітацію ще й устно, по громадах, на мітингах запомогових Брацтв Р. Н. Союзу, і взивано іммігрантів, щоби виступали з Р. Н. Союзу і вступали до Общества. Опісля поведено таку акцію в заложенім в 1902 р. органі Общества „Правді“, яку виключно посвячено для боротьби проти Р. Н. Союзу і „попиків-радикалів“. Проти „попиків-радикалів“ оголосив навіть редактор „Правди“ Іван Гладик (бувший складач в друкарні „Свободи“) в 31. ч. з 1902 р. „Открыте письмо до церковныхъ властей въ Галичинѣ“, в яким зажадав відкликання „здемоларизованыхъ священникѡвъ-украинцевъ“ і вислання на їх місце „женатыхъ, широ-рускихъ священникѡвъ изъ Лемковщины“.

Сю боротьбу проти Українців вело Общество постійно, устно — через своїх агітаторів, і письменно — „Правдою“, і то навіть завзятійше від православно-руської місії. Однак „Свобода“, орган Р. Н. Союзу, відповідала на атаки рідко коли і спокійно, бо з ординарними лайками годі було полемізувати, — а Р. Н. Союз мимо всего діставав що-раз більше членів і видимо зростав. Цікаво однак, що далеко частійше і острійше нападав на Общество „Свѣтъ“, орган православної „Взаимопомощи“, і боротьба вела ся радше — не між організаціями Р. Н. Союзу і Общества, а Взаимопомощи і Общества. Розуміє ся, ся боротьба вела ся не із-за якого там „українофільства“ „Свѣта“, а тому, що православна місія не могла спокійно зносити сего, що члени Общества, в душі православні, остають задля амбіції двох людей, при греко-католицизмі, замість щоб явно заявили ся — що було би цілком природно — до православно-руської організації і підсунули ся під омофор православної місії.

В послідних роках в сій галицькій руссофільській партії наступив також розкол — заложено нову організацію „хлопско-робѣтничую“ для „русскихъ безъ розличія вѣро-

исповѣданія“ — „Русско-народное Соєдиненіє“. Є се відгомін розлому в старокраєвій галицькій „москвофілській партії“ на „старо-курсників“ і „ново-курсників“, і ся нова організація виступила власне, як репрезентантка „нового курсу“.

※

Політичне жите українського табору розвивало ся рівномірно з політичним житєм українського табору в Галичині — також як його відгомін. В 80-тих рр. минувшого століття, Волянський, Сіменович і решта іммігрантів-інтелігентів, що одинокі у той час репрезентували українську імміграцію в З'єдинених Державах, проводили між українськими іммігрантами політичний курс — давної галицької „народовецької“ партії. Сей курс виявляв ся, у внутрішнім житю галицької української суспільности в відношеню до „москвофілської“ партії, а у внішнім в відношеню до польської суспільности, в тім, що тодішні „народовці“ сильно піддержували в публичнім житю і в літературі народну українську мову, в противенстві до церковного макаронізму москвофілської партії, чуйно берегли, як один з найсильніших, по їх думці, заборол української окремішности супроти польської народности — греко-кат. обряд, і з любовістю культивували „чародійну руську пісню“. Так те піддержували і переводили між українською імміграцією в З'єдинених Державах і її тодішні провідники.

Так було до половини 90-тих рр. мин. століття, до приїзду бувших товаришів з „Американського кружка“ — сьвященників-радикалів. З їх приїздом починає ся політичний курс радикальної партії. І як радикальна партія в Галичині поширила політичний горізонт тодішньої галицької суспільности, вводячи в сферу політики економічні і суспільні справи, а в національній справі, підносячи, згідно з українськими соціал-демократами, давну плятонічну і виключно в етнографічнім значіню пониману єдність обох частин українського народу — австро-угорської і російської, до єдности висшого ряду — політичної, в конкретно сфор-

мулованім постулаті — політичної незалежності українського народу, так і ся група сьвящеників-радикалів стала рівнож, в той самий спосіб, поширювати політичний горізонт української імміграції в З'єдинених Державах. В церковних справах, що стояли тоді в першім ряді біжучих справ, обстоювала знова прінціп повної демократизації управи церкви.

Сей курс взяв остаточно верх серед українського табору і удержав ся, як його провідна політична лінія, до половини першого десятка літ сего століття, поки — рівнож як в старім краю, після заснованя в 1899 р. національно-демократичної партії — не витворив ся і серед неї національно-демократичний напрям. Сей національно-демократичний напрям, заініціований і піддержуваний зразу Миколою Струтинським, що приїхав до З'єдинених Держав в 1902 р., став з дальшим приїздом нових сьвящеників — але вже націонал-демократичних — поширювати ся, кріпшати, поки, в кінци, з приїздом цілої гурми нових сьвящеників, що приїхали на поклик Ортинського до З'єдинених Держав, й переміг радикальний напрям.

Але й націонал-демократичному крилови прийшло ся скоро стерти ся з новим — знова як відгомін, старокраєвої політики -- клерикальним „християнсько-суспільним“ напрямом, репрезентованим самим єпископом Ортинським, коло котрого згруповала ся в недовгім часі значна частина духовенства, не лише з поміж Галичан, але й Угорщан. Ортинський задумав добути в свої руки цілу керму житя, не лише релігійного, але й політичного і культурного, української імміграції, а передовсім українського табору, з наміром — справити те жите в клерикальне русло. Се здавало ся йому можливе, скоро бачив, як в боротьбі з угорськими сьвящениками і угорськими іммігрантами станув по його стороні майже весь український табір. І йому справді зразу се вдало ся. Головну політичну організацію українського табору — Р. Н. Союз, перетворив через відповідні зміни в статуті на виразно клерикальну організацію: на Х. Головній Конвенції, в 1908 р., перепер постанову, що членом Р. Н.

Союза може бути лише католик — греко- або римо-католик, і не лиш Українець, але й кожний Славянин, а на XI. Головній Конвенції, в 1910 р., добив ся сего, що змінено навіть назву Р. Н. Союза на „Греко-кат. руський Союз“. Але тим перетягнув уже, необережний, струну — по тій ухвалі український загальний нараза прочунав, і зараз таки став завертати назад. І під напором його опінії Головний Уряд не перевів уже офіційно зміни назви Р. Н. Союза; що більше, на своїм річнім засіданню в 1911 р. проголосив офіційно як свою політичну лінію — національно-демократичну; в кінці, на XII. Головній Конвенції, в 1912 р., усунено ще й постанову що до приналежности до Р. Н. Союза лише католиків, і привернено давню постанову, що членом Р. Н. Союза може бути кожний Українець без згляду на його віроісповідане.

Ортинський відплатив ся Р. Н. Союзови за свою неудачу тим, що зложив протекторат над Союзом, відтак ще й виступив з него, і заложив часопись „Заокеанська Русь“ для поборюваня його. Але в тій боротьбі не видержав, бо скоро зміркував, що на боротьбі з Союзом тратить, — він потребував ще помочи Союза і його органу „Свободи“ до боротьби з угорськими сьвященниками; отже здержав видавництво „Заокеанської Русі“ і боротьбу зі Союзом залишив. Вправді заложив в 1912 р. нове запомогово-асекураційне товариство „Провидіне“ і як його орган „Америку“ — на всякий случай, але, поки що, за „Провидінем“ між іммігрантами не агітував. Він ждав.

Так тревало до 1913 р., до наданя Ортинському римською Курією повної єпископської юрисдикції, з рівночасним утворенем в З'єдинених Державах гр. кат. дієцезії. І доперва тепер, опершись о свою юрисдикцію і маючи у своїх ніг усе духовенство, кинув ся з цілою форсою на Р. Н. Союз і його політику. Уряджує ряд місій, в Рочестер (Rochester, N. Y.), Джерзи Сити, Н. Дж., Чікаго Илл., Пітсбург Па, Філадельфії Па, і ин., на котрих взиває вірних до боротьби з Р. Н. Союзом і накликає їх до „Провидіня“, а „отцю духовному“ Дмитрови Хомякови наказує з сего уряду уступити. Голов-

ний Уряд „Р. Н. Союзу“, не давши до сего жадної безпосередньої причини, противно, до послідного часу постійно його попирав, не міг зразу з'орентувати ся, що се має значити, і здивований ждав хвилину, що з сего вийде, але по хвилевім ваганю, коли бачив, що Ортинський явно йде на розбите Р. Н. Союзу, визов приняв і з рівною безпоощадністю вдарив на него. Так розпочав ся новий період міжпартійних відносин серед українського табору — безпоощадної боротьби елементу світського з клерикальним.

Всі ті переміни політичних курсів серед українського табору переводили ся весь час в нутрі найстаршої української організації — Р. Н. Союзу. Після „народовецького“ курсу наступив курс радикальний; з ним став змагати ся національно-демократичний курс. Національно-демократична група, злучивши ся з клерикальною групою, і навіть підчинившись їй, перемагає радикальний курс і впроваджує клерикально-націоналдемократичний курс; се однак доводить до виступлення з Р. Н. Союзу радикальної групи і до заложення нової радикальної організації — „нового“ Р. Н. Союзу. Скоро однак національно-демократична група зриває злуку з клерикальною групою і впроваджує чистий національно-демократичний курс, чим знова доводить до виступлення з Р. Н. Союзу клерикальної групи і до заложення нової клерикальної організації — „Провидіне“. Так виходять три політичні українські організації: націонал-демократична, згрупована в „матернім“ Р. Н. Союзі, радикальна, згрупована в „новім“ Р. Н. Союзі, і клерикальна „християнсько-суспільна“, згрупована в „Провидіню“.

Поза Р. Н. Союзом творить ся лише одна, українська політична організація, в 1910 р. — соціалістична, „Гайдамаки“, яка стоїть в партійній злуці з Socialist Party. Перед нею, в 1909 р., була ще проба створити з радикальних елементів української імміграції окрему робітничу організацію, заходами членів товариств „Подільська Січ“ і „Січ“ в Нью Йорку — „Українську робітничу партію в Америці“. На Робітничім З'їзді в Нью Йорку, в маю т. р., скликанім

в цілі заложення сеї партії, ухвалено таку партію заложити, з тим, що програма її має бути соціалістична, однак партії не вільно входити в ніякі зносини з американською соціалістичною партією, бо ся „за мало поступова“... за те має попірати радикальну партію в Галичині. Ся однак партія, котрої органом обрано оснований вже перед тим місячник „Хлопський параграф“, по невдалих пробах приєднати до себе членів, скоро закінчила жите.

*

В цілім тім політичнім русі маса іммігрантів брала живу участь, — але свідомою та участь не була, особливо в перших початках сего руху. Вона йшла за провідниками-інтелігентами, не розбираючись навіть добре у всіх партийних тонкостях, — ішла за провідниками, довіряючи їм. І партийна приналежність іммігрантів була, особливо з-разу, цілком случайна, — залежала від партийної приналежности місцевих провідників-святчеників. І се, що прим. угорські іммігранти належали до організації „Соединенія“, се стало ся лише тому, що самé угорські церковні громади заняли угорські святченики. Лучало ся де, що в якій угорській громаді осів прим. — „попик-радикал“, громада ставала радикальною і приступала до Р. Н. Союза“. І в тих доперва організаціях усвідомлювали ся поволи іммігранти що до політичних принципів їх організацій, захоплювали ся ними і навіть заступали ся за них з фанатичною завзятістю.

Але з-разу, як сказано, політичне жите було ще дуже нерозвинене, партія була лише одна — „руська“, в народовецькім значіню; політичних борб не було, як були які боротьби, то на тлі чисто особистих непорозумінь і конфліктів. Впрочем, уся імміграція захоплена була тоді творенем церковних гр. кат. громад, будовою церков і боротьбою з римо-кат. епископатом за автономію гр. кат. церкви. В тій боротьбі — за автономію гр. кат. церкви, а радше за гр. кат. обряд, і виявляла ся вся тодішна політична боротьба української імміграції. І в тій боротьбі за грецький обряд до-

ходили провідники до того, що навіть вирікали ся перед американським форум своєї тодішньої народної назви „руський“ і маніфестували ся як — „Греки“. На гр. кат. церквах, крім написий „Ruthenian Greek Catholic Church“, давали декуди назви виключно „Greek Catholic Church“, що Американці читали як — Грецька католицька Церков. Навіть в нецерковних і необрядових справах висували те „Greek“ замість „Ruthenian“. Волянський перше запомогово-асекураційне товариство „Сполучене Братств руських“, називає по англійськи „Greek Catholic Union“ і Американці читали се, як — „Грецький католицький Союз“, а Андрухович заложену ним „Руську Торговлю“ в Шенандоа Па, називає таки просто „Greek Store“.¹⁾

1) З тою англійською назвою взагалі не годна була якось дати собі ради українська імміграція. Назви „Ruthenian“, що відповідала термінови „руський“, Американці не знали, і не знали який нарід ся назва означає. Що здоровий розум наказував витолкувати її Американцям — коли вони її не розуміли, сего провідники імміграції чомусь не могли поняти. Вони хотіли зробити се якось „практичніше“ — відразу піддати Американцям якусь знану їм назву. Отже одні, піддали їм назву „Greek“ — бо „ми“ прецінь греко-католики. Інші, прим. угорські священники, ті, розуміє ся, відразу найшли для себе назву „Hungarian“, і називали свої церкви „Hungarian Greek Catholic Church“; русофіли — вони також найшли скоро „свою“ назву — „Russian“, і стали називати свої церкви „Russian Greek Catholic Church“. А Українці-„Русини“ — тим вже якось не так легко вдавало ся підшукати відповідної назви, але, остаточно — ну, щож: Ruthenian — Russian, то вправді не є те саме, але, супроти Американців, що та ріжниця може значити? — все-ж Russian скорше відповідає Ruthenian, як Hungarian. І стали називати себе Russian. І Гругорій Грушка, накликаючи в „Свободі“ іммігрантів, щоби не встидали ся імени свого народу, каже їм всюди і все називати себе „I am Russian“ — „я є руський“!. А ще перед тим Андрухович називає нове торговельне товариство в Шенандоа Па, яке заложив на місци упавшої „Народної Торговлі“ — „Shenandoah Russian Store Co“. Що більше, навіть Р. Н. Союз названо у той час по англійськи „Russian National Union“!

Се тревало так аж до приїзду „попиків-радикалів“. Вони впроваджували вже всюди на назву „руський“ термін „Ruthenian“. Перемінили також англійську назву Р. Н. Союзу. Тільки-ж — як? — Уважа-

Опісля, коли приїхало більше число угорських съв-
шеників і розвела ся боротьба між Угорщинами а Галича-
нами, політичне жите трохи оживило ся. Оживило ся воно
ще більше, коли з пропагандою православія розпочала ся
руссофілська агітація і боротьба з руссофілством україн-
ського табору, а дальше — в самім українськім таборі, коли
серед него витворили ся партії: крім радикальної ще й на-
ціонал-демократична, клерикальна і соціалістична.

Зразу політичне осьвідомлене в принципах поодинок-
их партій переводило ся майже виключно через часописи.
Віч ще не уряджувано, — справи біжучої партійної полі-
тики обговорювано по домах, на мітінгах церковних гро-
мад і запомогових Брацтв, — все те в замкнених кружках,
без публичного характеру. Важнійші справи, головно до-
тикаючі партійної тактики, полишувано до обговореня
Головним Конвенціям поодиноких запомогово-асекурацій-
них товариств, на тих Конвенціях і обсуджувано, як було
потреба, загальне положене партії і її відношене до інших
партій. Але і ті Головні Конвенції не були публичними збо-
рами, з вільним доступом для всіх, а зборами делегатів
запомогових Брацтв, і лише делегатів. Проби скликаня пу-
бличних віч для обговореня загально-партійних справ або
й загально-народних, або хочби одной якої партійної справи,
не удавали ся. Поклик Нестора Дмитрова в 1895 р. до уря-

ючи Р. Н. Союз не як партикулярне товариство, то є, лише галицьких
іммігрантів, а як загально-українське, хотіли надати йому й від-
повідну загально-українську назву англійську. Яка-ж та назва? —
Заглянули до лексикону, та — назви „Ukrainian“ не найшли, але коло
назви Russian найшли ще назву Little Russian, що мало означати „ма-
лорусскій“. Так давай перемінювати англійську назву Р. Н. Союза
„Russian“ на „Little Russian“. І перемінили її, на VI. Головній Конвен-
ції, в 1901 р. Але Американці з лексиконами не носять ся і „Little
Russian“ стали читати як „малий русскій“, тай з дива не могли
вийти: чудачний-же собі той „малий русскій“ нарід, що сам ма-
ніфестує себе „малим“... Сю назву носить Р. Н. Союз ще й до теп-
пер. „Новий“ Р. Н. Союз назвав себе по англійськи принайменше
„Ruthenian“.

дження загального віча для обговорення способів переведення організації українських іммігрантів, в справі будови Народного Дому і приміщення при нїм Українського еміграційного Дому і Руського Банку, заложення часописий — одної політичної і одної популярно-наукової, і т. п., остав без відповіді.

Се не буде дивне, коли зважить ся, що усе політичне жите у той час між іммігрантами було доперва в завязку, — іммігранти самі, що у той час приїзджали до З'єдинених Держав, приїзджали зі старого краю без найменшого політичного вишколення — се були іммігранти з найбільш запущених політично кутів, з Лемківщини і з угорського Підкарпатя—і доперва в Америці зачали переходити першу школу політичного жита. Всеж з кінцем 90-их рр. минушого столїтя, а ще більше в першім десятку літ сего столїтя, політичне жите стало поширювати ся і оживляти ся. Почали прибувати до З'єдинених Держав іммігранти зі східної Галичини, без порівняння більш політично вироблені, як Лемки і Угорщани. Появляють ся іммігранти вже й з політичною ініціативою, і політичний рух перестає бути в дійсности рухом веденим виключно інтелїгентами, то є св'ящениками, а стає, хоч і поволи, масовим.

В 1900 р. можна було вже скликати перше публичне віче в загальних справах імміграції. Воно відбуло ся 1. січня т. р. в Джерзи Сити, Н. Дж. На тім вічу, якому проводив Нестор Дмитрів, обговорено усї біжучі а пекучі справи: справу шкіл, церковні справи, справи загально-організаційні імміграції, головно однак спинено ся коло з'організованя першої помочи для новоприбуваючих іммігрантів. На тім-то вічу й ухвалено заложити „Руський Еміграційний Дім“.

Друге публичне віче відбуло ся в 1903 р. 26. грудня, в Йонкерс, Н. Й. І на тім вічу обговорювано справи церковні, шкільні й організаційні. Ту порішено вже й про форму політичної організації української імміграції. Утворено „Народний Комітет“, якому віддано провід політич-

ного руху серед іммігрантів. Установлено також „Народний Фонд“ для загально-народних цілей в З'єдинених Державах і в старім краю. Сей фонд мав повстати з добровільних складок між іммігрантами і з розпродажи „народних марок“ (до наліплюваня на листах). Зараз таки там і розділено процентово підмоги з Народного Фонду: по 25 проц. призначено на місійний фонд (з огляду на російсько-православну пропаганду), на Шкільний Фонд і на Еміграційний Дім, 10 проц. на інші біжучі справи української імміграції, а 15 проц. на підмоги для старого краю.¹⁾ Головою Народного Комітету вибрано „попика-радикала“ Миколу Стефановича, гр. кат. пароха в Пітсбург, Па. Скоро після сего віча, бо 22. лютого 1914 року, уряджено третє публичне віче в Олифант, Па., з тою самою програмою, що на вічу в Йонкерс. На тім вічу ухвалено знова заложити „Руський Народний Дім“ (гл. стр. 355.). — В 1905 р. відбуло ся ще одно публичне віче, в Мек-Кіспорт, Па, на яким доповнено політичну організацію українських іммігрантів, через утворенє місцевих політичних організацій — „Товариств руських патріотів“. Сі товариства, як товариства місцеві, для веденя місцевих політичних справ, і покладено в основу загальної політичної організації і їм-то признано на будуче виключне право вибирати, через делегатів, на щорічних загальних вічах, Народний Комітет. З 10-центових місячних вкладок членів тих товариств, половину призначено на Народний Фонд, котрим заряджував Народний Комітет, а другу половину полишено касам товариств, для потреб місцевих організацій. На тім вічу вибрано також нового голову Народного Комітету, однак — вже не радикала а націонал-демократа, Миколу Струтинського, гр. кат. пароха в Олифант, Па.

Ся політична організація вдержала ся не довго. Ріжниці між напрямми радикальним і націонал-демократичним

¹⁾ Гл. брошуру: О чѣмъ радили на всенароднѣмъ вѣчу д. 26. Новембра 1903 въ Yonkers, N. Y. Рѣкъ 1904. Накладомъ Американскаго Рускаго Народнаго Фонду. Зъ друкарнѣ „Свободы“. Scranton, Pa.

так вже поширили ся, що Народний Комітет, як репрезентант обох напрямів став неможливим, і Народний Комітет в 1906 р. перестав існувати. Його функції перейшли однак на Головний Уряд Р. Н. Союзу, і сей Уряд, по розламі Р. Н. Союзу на „старий“ і „новий“ Р. Н. Союз і по переміні „старого“ Р. Н. Союзу на націонал-демократичну організацію, став немов Народним Комітетом націонал-демократичної партії, а Головний Уряд „нового“ Р. Н. Союзу, що утворився як радикальна організація, став немов Народним Комітетом радикальної партії. І Народний Фонд перестав існувати. Сей фонд, не великий впрочім — 600 д., вложено в тім році (1906), в „Руську Бурсу“ в Йонкерс, Н. Й. Але в тім-же році, на IX. Головній Конвенції Р. Н. Союзу, утворено новий Народний Фонд, з 1-но цент. місячних складок членів Союзу „на всі руські народні цілі, в кождім згляді“, і сей фонд до двох літ, до кінця цвітня 1908 р., зріс до суми 1.567'03 дол. Сей фонд перемінено на XII. Головній Конвенції, в 1912 р., на „Шкільний Фонд“ (до котрого долучено ще „Еміграційний Фонд“, який знесено), піднесено місячні вкладки для него до 3 цнт. і призначено його в першій мірі на шкільні, зглядно — на просьвітні цілі взагалі, за-для чого й змінено назву. Сей фонд зріс до кінця серпня 1913 р. до суми 10.173'45 дол. Також і при „новім“ Р. Н. Союзі утворено „Народний Фонд“, який з кінцем жовтня 1913 р. виносив 3.148'12. дол.

Поширене публичного житя не відбувало ся однак, загалом беручи, із-за внутрішних справ української імміграції, а тим більше не із-за американських справ — як се вже знаємо, — а майже виключно із-за старо-краєвих справ. Навіть така, здавалось би цілком внутрішня справа імміграції, як боротьба між Галичанами а Угорщанами, а дальше боротьба за і проти Ортинського — на котрі тільки затрачено часу і енергії, — навіть вони мали свій корінь в старім краю і вели ся в імя старо-краєвих засад. І все инше, що вишколювало політично іммігрантів, виходило із-за справ і подій в старім краю і в інтересі старого краю. Виїмком був лише

сей короткий протяг часу від 1900—1905 рр., часу чотирех висше згаданих віч, на котрих порушувано справи дійсно внутрішнього житя іммігрантів, а не старо-краєві. Але скоро повернено назад до обсуджуваня тих справ на Головних Конвенціях запомогово-асекураційних товариств, як перед-тим, отже — до зборів делегатів, зборів замкнених, не публичних, і то ще ледви що два а навіть і три роки. Мотором публичного житя іммігрантів остав старий край. Він то, його справи, викликають іммігрантів з брудних кімнат на віча, будять у них заінтересоване до загальних справ, ворущать їх як цілість і — що цікаве — викрешують у них національну сьвідомість, цілком нову сьвідомість, якої вони в старім краю ще цілком не відчували, або відчували її дуже слабо. Се робить туга...

Вже сецесія українських студентів з львівського університету, в 1902 р., відбиває ся голосним відгомоном серед іммігрантів — іммігранти сходять ся на мітінги і збирають для сецесіоністів грошеві підмоги. Ще живійше порушує їх боротьба за реформу виборчої ординації до австрійського парламенту, в 1906 р. — іммігранти уряджують уже віча і знова збирають гроші на підмогу старому краєви в його боротьбі. А убийство галицького намісника Андрія гр. Потоцького, в 1908 р., засуд смерти на Мирослава Січинського, в 1909 р., просто стрясають іммігрантами, — се, що творить ся між ними, се щось таке нове, а своєю наглістю таке проймаюче! — нема місцевости, де-б не скликувано віч, на яких не виливано би потоки жалю на дізнані кривди і злидні в старім краю, але — на яких і не горіли-б ясным полумям надії на красше усї серця присутних... Западають протести на засуд смерти Січинського; в Нью Йорку 10-тисячна юрба іммігрантів іде демонстраційним походом по улицах міста, з портретом Січинського поперед, відтак перед австрійсько-угорським конзулятом уряджує демонстрацію; а по всіх місцевостях, де живють українські іммігранти, збирають ся підписи на петиції до Франц Йосифа I. з жаданем помилуваня Січинського, яку

й відсилають, з 30-тисячма підписами, до Відня. — А даліше, убійство студента Адама Коцка на львівськiм унiверситетi, в 1910 р.; заходи галицької „Рiдної Школи“ коло закладаня приватних українських шкіл, в 1911 i в слiдуючих роках; ювілеї Івана Франка, Маркіяна Шашкевича i Шевченка, — все те даліше ворушить iмiгрантiв. Iз-за всiх тих справ знова вiдбувають ся вiча i знова збирають ся грошеві пiдмоги старому краєви. I раз пробуджена єднiсть — вже не греко-католицька, а инша, нова — нацiональна, крiпшає i що-раз бiльше поширює ся... У iмiгрантiв будить ся нарiд.

Преса.

Перша українська часопись в З'єдинених Державах, і в загалі в Америці, була, заложена Іваном Волянським і зразу й редагована ним, „Америка“. Перше її число появило ся 15. серпня 1886 р. в Шенандоа, Па. Через те, що Волянський занятий був рівночасно ще й своєю душ-пастирською діяльністю, а нікого не мав до помочи, виходила „Америка“ зразу неправильно, — хоч мала виходити що другий тиждень, виходила часом лише раз на місяць, а навіть з іще довшими перервами. Зверхний вид її був ще дуже примітивний, — Волянський не міг числити на передплатників — тодішні іммігранти майже всі були аналь-фабети — тож весь наклад мусїв він оплачувати своїми грішми, він, не маючи для неї і фахового складача, сам мусїв її й складати, — і „Америка“, в той час, подобала радше на свисток, в дві картці. І зміст її був ще дуже невибагливий — була се переважно звичайна хроніка з життя української імміграції. Се змінило ся трохи на ліпше, коли з Галичини приїхав Володимир Сіменович і обняв редакцію „Америки“, а складачем її став іммігрант Василь Сарич, що вивчив ся трохи зецерської штуки, а відтак прибув зі Львова вже й фаховий складач.

Сіменович прибув до З'єдинених Держав в марті 1887 р. і зразу став співробітником „Америки“, а в червни т. р. редактором. Обєм „Америки“ збільшено, хоч перед-

плата остала та сама — 2 дол. в рік. З кінцем того року, в грудні, перейшла „Америка“ на власність спілки, редактором остав однак надальше Сіменович. Зміст знова „Америку“ о стілько змінив ся, що додано ще белетристичний відділ, позате однак хронікарський характер остав дальше. Жите української імміграції було ще дуже вузьке, ширшої організаційної роботи ще не було, і все що робило ся, мало більш експериментальний характер, без певности, що з того вийде, і чи взагалі з того що вийде. Перемінено також у той час „Америку“ з двотижневника на тижневник.

Сіменович видавав „Америку“ до цвітня 1889 р., до виїзду його до Олифант, Па, на управителя склепу „Народної Торговлі“. По нім обняв її редакцію наслідник Волянського, як пароха в Шенандоа, Кость Андрухович. По виїзді Волянського розвязала ся також видавнича спілка „Америку“ і „Америка“ з днем 1. падолиста т. р. перейшла, враз з друкарнею, на власність гр. кат. церкви в Шенандоа. В руках однак Андруховича „Америка“ до року упала. Тоді вже почали ся спори між Андруховичом а „панамі“, і „Америка“, перепопнена лайками на „панів“, отже й поборювана ними, в половині 1890 р. перестала виходити.

Але вже з 1. січня 1891 р. починає виходити новий тижневник „Руске Слово“. Видає її гр. кат. церков в Шенандоа, а редактором став знова Андрухович. Він не може стерпіти „панів“, і став видавати „Руске Слово“, щоби „знищити“ їх і унеможливити їм побут між українськими іммігрантами. Се вчасти йому вдало ся, але і він сам став скоро неможливим між іммігрантами, і вже по році мусів вертати до Галичини. „Руске Слово“ виходило через рік, до кінця грудня 1891 р.

В тім році задумав також Григорій Грушка, у той час гр. кат. парох в Джерзи Сити, Н. Дж., видавати українську часопись „Новый Свѣтъ“. Та на 1. числі ся часопись і закінчила своє жите.

Відтак, по заснованю в лютім 1892 р. запомогово-асекураційного товариства „Соєдинєніє гр. каѳ. русскихъ Братствъ“,

появляє ся 17.марта т. р. 1. ч. органу „Соединенія“—„Американській русській Вѣстникъ“. Редактором його стає бувший сільський писар Павло Жаткович з Угорщини, який і остає його редактором без перерви дотепер. Як орган організації угорських іммігрантів був „А. Р. Вѣстникъ“ майже до послідних часів вірним відблеском змагань української угорської імміграції і її політики, зглядно політики угорського гр. кат. духовенства, що репрезентувало угорську імміграцію. Однак із-за низької ровени інтелігенції редактора, є „А. Р. Вѣстникъ“ одною з найбільш плитких і пустих часописий, які виходять для українських іммігрантів в З'єдинених Державах, при тім визначає ся мовою, ніде інде не подибуваною — дивовижним українсько-словацько-церковнословянсько-руским жаргоном. Зі згляду на пословачених гр. кат. іммігрантів виходить „А. Р. Вѣстникъ“ рівночасно й в словацькій мові і з сего словацького видання інформують ся звичайно усі, що інтересують ся справами угорської імміграції, бо „русске“ виданє тяжко зрозуміти. „А. Р. Вѣстникъ“ виходить що тижня в великім форматі, в 10 сторін (словацьке виданє в менче сторін — без інсератів), і передплачує його кожний член „Соединенія“, на що платить 10 цнт. місячно. Зразу „А. Р. Вѣстникъ“ виходив в Магоной Сити, Па, в місци осідку предсідателя „Соединенія“ Івана Жинчака-Шмідта, котрий й закупив для „А. Р. Вѣстника“ друкарню по „Рускім Слові“ (він її купив на ліцитації разом з шенандорською церквою), опісля перенесено редакцію до Скрентон, Па, відтак до Нью Йорку, а вкінци до Гомстед, Па, до місця заряду „Соединенія“, де остає дотепер.

Знова 15. вересня 1893 р. вийшло в Джерзи Сити, Н. Дж. 1. ч. „Свободи“, założеної і зразу й редагованої Григорієм Грушкою. „Свобода“ виходила зразу як двотижневник, а від марта 1894 р. як тижневник, і як тижневник виходить дотепер.

Підіймаючи ся видавати „Свободу“, бажав Грушка стати на службу іммігрантам, подаючи їм „просвіту і вка-

зуючи їм дорогу до поступу, до цивілізації й до добробуту“. Се він справді, по силам, виповнював; всі однак його статі разять несмачною фразеологією і напухистістю, і ними повна „Свобода“ (Грушка славився як знаменитий проповідник). Всеж таки заслуги його для української імміграції неаби які. Він-то піддав думку засновання „Р. Н. Союзу“ і допровадив до його заложення; підніс думку засновання „Народного руського Дому“, і задля сего пропонував закупити в яким більшим місті дім, де-б можна було умістити українську книгарню, склеп з церковними приборами, українську аєнтуру для продажу пароплавних карт і „банк“ для пересилки грошей до старого краю, — що загально признано як конечне, однак, мимо безустанних проб, до засновання такого Дому дотепер ще не прийшло. Він також перший підніс думку засновати український Еміграційний Дім, що рівнож узнано як конечне, хоч до зреалізованя сего також ще дотепер не прийшло. Про всі ті справи він безустанно в „Свободі“ писав, толкував і до здійсненя їх взивав.

70. Григорій Грушка.

На I. Головній Конвенції „Р. Н. Союзу“ в 1894 р. узнано „Свободу“ за орган Союзу, але Грушка остав на дальше її властителем, аж до липня 1895 р. Тоді перейшла „Свобода“ на власність Івана Констанкевича і Нестора Дмитрова, і тоді перенесено „Свободу“ до Шамокин, Па, а редактором її зівстав Дмитрів, у той час гр. кат. парох в сусідуючім з Шамокин — Монт Кармел, Па. Але вже в липни 1906 р. перенесено редакцію таки до Монт Кармел. Після виїзду Дмитрова до Канади, в цвітні 1897 р., обняв редакцію „Свободи“ Стефан Макар, що осів на місци Дмитрова, в Монт Кармел, і редагував її до жовтня 1900 р., коли редактором її став Іван Ардан, у той час гр. кат. парох в Олифант, Па. Туди й перенесено „Свободу“. Ардан

редагував „Свободу“ до жовтня 1902 р., опісля, занятий процесом з римо-кат. єпископом Гобенем о гр. кат. церков в Олифанті, передав її редакцію, аж до цвітня 1903 р., Миколі Струтинському, що осів на його місці в Олифанті, відтак обняв знова редакцію і вів її, вже в Скрентон, Па, до серпня 1907 р. Від липня 1903 р. перейшла також „Свобода“ на власність Ардана, а в листопаді 1906 р. переніс її Ардан до Нью Йорку. В серпні 1907 р. продав Ардан „Свободу“ спілці The Ruthenian Publishing & Exchange Co, до котрої входили: предсідатель Р. Н. Союза Кость Кирчів, секретар Семен Ядловський, управитель друкарні „Свободи“ Андрій Савка і бизнесмен Гавриіл Дзядик, а та спілка відпродала „Свободу“ в липні 1908 р. Р. Н. Союзови. По Ардані обняв редакцію „Свободи“ Антін Цурковський, бувший студент філософії на львівськїм університетї, а від жовтня 1910 р. Осип Стеткевич, бувший народний учитель в Галичинї, який веде її дотепер. В цвітні 1911 р. перенесено „Свободу“ до Джержи Сити, Н. Дж., до місця заряду Р. Н. Союза.

Зразу виходила „Свобода“ заходами виключно Грушки, без ніякої посторонної грошевої підмоги, крім передплатників. В 1894 р., коли „Свобода“ стала органом Р. Н. Союза, причиняв ся Союз до р. 1897 на її видаванє місячною підмогою в 30 дол. а опісля до 1902 р. в 50 дол. Від липня 1902 р. кождий член Союза дістає „Свободу“, і за се платить що місяця 10 цнт. Мова „Свободи“ чиста українська, з закраскою галицького діялекту; до IX. Головної Конвенції, в 1906 р. друковала ся так зв. етимольогічною правописиою, а від Конвенції, на підставі окремої ухвали, друкує ся так зв. фонетичною правописиою. Від 1908 р. друкує ся „Свобода“ ще й латинськими черенками (зразу в 2 тис. прим. а з кінцем 1913 р. в 4 тис.) для іммігрантів-членів Р. Н. Союза з Угорщини, що не знають кирилиці. Обєм „Свободи“ був зразу досить малий — пів-аркушовий часописний формат в 4 сторони. Від 1896 р. формат її значно побільшено і змість поширено, додано два фейлетони, де

поміщено оповідання і розвідки Франка, Федьковича, Андрія Чайковського, Михайла Павлика і ин., і побільшено відділ дописий з Америки і зі старого краю — з Галичини і Буковини. Тепер виходить „Свобода“ в великім часописнім обемі в 10 сторін (додаток латинськими черенками в 4 сторони) і є що-до обему і змісту — добору статей і поданих вістей з Америки і зі старого краю, найповажнішою українською часописю в З'єдинених Державах.

Як-би й остро не судити „Свободи“ за весь час її істнованя, мимо того мусить ся признати її величезні заслуги перед українською імміграцією в З'єдинених Державах. Сего не можна заперечити, що о скілько, за цілих 20 літ, як вона існує, українські іммігранти піднесли ся духово і етично, о скілько виробило ся у них почутє особистої гідности, піднесла ся національна сьвідомість та суспільна і політична зрілість, то в великій мірі заслуга в тім „Свободи“. Хиби „Свобода“ мала і має — і то не малі, але се хиби, яких годі було оминути серед такого непроглядного хаосу національно-політичних і церковних відносин, в якім скоро найшла ся українська імміграція і з якого вона ще й тепер не може видобути ся. Мала хиби „Свобода“ ще й через те, що часто не могла вдержатись, консеквентно, на одній лїнії суспільно-політичних і культурних змагань; але й се є зрозуміле, скоро зважить ся, що через довгий час була вона одиноким органом українського табору, в якім нуртували найріжніші суспільно-політичні і культурні течії, а кождій з них мусіла вона, як одинокий український орган, служити публичною ареною.

В цьвітні 1897 р. появило ся в Олд Фордж (Old Forge, Pa) 1. ч. „Свѣта“, православного тижневника видаваного за почином і під редакцією Григорія Грушки, бувшого гр. кат. пароха в Джерзи Сити, Н. Дж. і основателя „Свободи“. Грушка, зневірившись в можливість унормованя в зносний спосіб відносин між гр. кат. церквою а римо-кат. єпископатом в З'єдинених Державах, перейшов в грудни 1896 р. на православіє і осїв в Олд Фордж, де перетягнув більшу

половину гр. кат. іммігрантів на православіє і став між ними парохувати.

Скоро по виході 1. ч. „Свѣта“ II. Головна Конвенція „Православного Общества Взаимопомощи“, в маю 1897 р., узнала „Свѣтъ“ за орган товариства і ухвалила висилати його усім членам П. О. Взаимопомощи, за річною передплатою 1 дол. Се змінено на слідуючій Головній Конвенції в 1899 р. о стілько, що примус передплати знесено а П. О. Взаимопомощи стала давати „Свѣтови“ місячну підмогу в 30 дол., яку на слідуючій, IV. Головній Конвенції в 1901 р., піднесено на 50 дол. Але вже на V. Головній Конвенції, в 1903 р., повернено назад до примусової передплати, на 8 цнт. місячно, а обєм „Свѣта“ з 4 сторін більшого часописного формату побільшено на 6 сторін. Знова на VI. Головній Конвенції, в 1905 р., розширено обєм „Свѣта“ до 8 сторін а місячну передплату піднесено до 10 центів.

Редактором „Свѣта“ оставав Грушка до 1900 р.;¹⁾ опісля передано редакцію правосл. свьящ. в Бріджпорт (Bridgeport, Conn.), Венедиктови Туркевичови, а в маю 1905 р. правосл. свьящ. в Катасакві (Catasauqua, Pa), Александрови Немоловському, — друк знова „Свѣта“ перенесено з Бріджпорт до Філадельфії. В 1909 р., коли Немоловського посвьячено на єпископа, редакцію „Свѣта“ передано знова Туркевичови і він веде її дотепер, а друк „Свѣта“ перенесено до Нью Йорку. Мова „Свѣта“ зразу, за редакції Грушки, була українська, на що дав осібний дозвіл православний російський Синод (з огляду на указ з 1876 р.), як се оголошено в 5. ч. „Свѣта“ з 1898 р. і оголошувано в дальших числах: „Увага. Издавать газету „Свѣтъ“ на малорусскомъ языкѣ разрѣшено Указомъ Святѣйшаго Правительствующаго Всероссийскаго СВНОДА отъ 27. Ноября

¹⁾ Грушка з початком 1901 р. переїхав на Волинь, на російській Україні, де дістав православний приход. Скоро однак покинув православіє, повернув до Галичини і, відбувши церковну покуту у Василян, дістав гр. кат. парохію в Пеняках, де в січни 1913 р. помер.

1897 г. за Н. 6570, какової Указъ данъ былъ на имя Пресвященнѣйшаго НИКОЛАЯ, Епископа Алеутскаго“. За пізнійших редакцій, російських священиків, тоже-Малоросів, переіменовано українську мову на українсько-руській жаргон, і на такому жаргоні виходить „Свѣтъ“ дотепер. Завданням „Свѣта“ була пропаганда царо- і православія між українськими гр. кат. іммігрантами, і се завдане редактори „Свѣта“ стисло виконували, витолковуючи безустанно іммігрантам, переважно в полемічних статях — дуже часто грубо ординарних — з „А. Р. Вѣстником“, „Правдою“, „Свободою“ і іншими не-православними часописями, що все нещасте „Русинів“ походить від Унії а одинокі їх спасене лежить в царо- і православію.

В 1902 р., в марті, почав знова виходити в Нью Йорку тижневник „Правда“, як орган заснованого в 1900 р. галицько-русофільського запомогово-асекраційного товариства „Общества русскихъ Братствъ“. Редактором її до 1905 р. був Віктор Гладик, бувший складач „Свободи“, відтак Адам Филиповський, укінчений студент прав на львівським університеті (тепер православний священик амер. православної місії), а відтак, з кінцем 1906 р. Теофан Обушкевич, гр. кат. парох при церкві (другій) в Олифант, Па. Туди й перенесено друкарню „Правди“. З кінцем 1907 р. обняв редакцію „Правди“ Ієронім Луцик, звісний автор марних популярних драм і оповідань, а в 1909 р. Василь Фекула, складач „Правди“. Відтак в 1912 р. передано редакцію бувшому народному учителеви в Галичині Михайлови Баландюкови, котрого однак по пару місяцях усунено і редакцію віддано знова Василеві Фекулі.

„Правда“ зістала заложена як орган „Общества русскихъ Братствъ“ і рівночасно як орган галицької руссофільської партії. Ту руссофільську політику проводила „Правда“ і проводить незмінно дотепер. В послідних часах, коли Обушкевич стратив уже надію стати гр. кат. єпископом, стали виступати у неї і то що-раз виразнійше, ще й симпатії до православія, — зі згляду на се Обушкевич й усту-

пив з кінцем 1907 р. з редакторства „Правди“, виправдуючи се в 44. ч. „Правди“ з т. р. тим, що, мовляв, „передплатники не хочуть, щоби там друковали ся розпорядження Ортинського і боронило ся Унії...“ неофіційно однак остав дальше, дотепер головним політикером партії. Сї однак симпатії до православія проводять ся в „Правді“ лише до певної міри, зважаючи на се, щоби „Общество“ оставало в дійсности на дальше — з огляду на незалежність предсідателя Івана Жинчака-Шмідта і Обушкевича супроти православної місії — греко-католицьким. — Виходить „Правда“ в обемі 8 стор. більшого часописного формату і, як усі інші органи запомогово-асекураційних товариств, при примусовій передплаті членів, по 8 цнт. місячно. „Мова“ її — українсько-русській жаргон, хоч більше зближений до української мови, як жаргон „Свѣта“.

В 1902 р. в жовтні, почав еще виходити в Олифант, Па, під редакцією Миколи Струтинського, ілюстрований гумористично-сатиричний двотижневник „Оса“, „щоби кусати на смерть всіх ворогів сьвятої Руси“ (цікаве однак, що кусала найбільше провідників руссофілства, котрі прецінь також бороли ся з ворогами „сьвятої Руси“). „Оса“ удержала ся лише до марця 1903 р.

В 1903 р., в марті, почав знова видавати бувший редактор угорської „Науки“ Юліян Чучка, гр. кат. парох в Джанстаун, Па, двотижневник „Церковная Наука“. Сеї „Церковної Науки“ зміг однак він видати лише пару чисел. Виходила вона на українсько-словацькім жаргоні і зразу латинськими черенками, опісля кирилицею.

В серпні 1904 р. вийшло 1. і одиноке число „Листочка“ (в книжковім форматі, малої 8^о, в 4 сторони), задуманого неперіодичного видавництва „Русько-української Християнської Громади в Америці“ (баптистів), під редакцією Зигмонта Бичинського, співробітника „Свободи“.

В січні 1906 р. почав знова виходити в Нью Йорку місячник „Пастырь“, під редакцією гр. кат. сьвящеників: Льва Левицького, Йосифа Чаплинського і Александра

Улицького. „Пастыря“ появилось ся лише чотири числа. Виходив в книжковім форматі, великої 8^о, в українській мові.

В тім також році, в червні, почав виходити в Шамокин, Па, тижневник „Зірниця“, видаваний „Руською Колегією“ в Шамокинї, за ініціативою і під редакцією Осипа Стеткевича, у той час учителя в шамокинській гр. кат. парохіяльній школі і в „Руській Колегії“. „Зірниця“ мала бути конкурентною проти „Свободи“, і редактор Стеткевич почав видавати її перед ІХ. Головною Конвенцією Р. Н. Союза, щоби предложити її на Конвенції на орган Союза. Однак Конвенція його оферти не приняла, і „Свобода“ Ардана зістала дальше органом Союза. Після того „Зірниця“ по 4. числі перестала виходити.

В вересни т. р. почав також „банкир“ Ардаліон Хромовський видавати в Нью Йорку двотижневник „Робѣтникъ“ — для реклями свого „банкового“ бізнесу. Редакцію сего двотижневника вів Антін Цурковський. Се підприємство однак не вдало ся, і „Робѣтникъ“ з 7. числом перестав виходити.

Знова з початком 1907 р. почав видавати в Нью Йорку бувший редактор „Правди“ Віктор Гладик тижневник „Поступъ“, як орган заложенного ним, при співучасті православної місії, нового запомогово-асекураційного товариства — Русска народна „Самопомѣчь“. Тим поступком задумала місія підкопати „Общество русскихъ Братствъ“ і перетягнути членів Общества до православія. Сподівала ся доконати сего власне через Гладика, як бувшого редактора „Правди“, органу Общества, котрого члени Общества вже знали. Наміри православної місії не сповнили ся — „Самопомѣчь“ членів не придбала і по році перестала існувати. „Поступъ“ виходив однак дальше, хоч і не правильно, до кінця 1911 р., під зміненою редакцією, від 1909 р., Ієроніма Луцика, котрий рівнож уступив, як редактор, з „Правди“. — Гладик по-при „Поступі“ видавав ще, від липня 1908 р., гумористично-сатиричний двотижневник „Молотъ“, в котрім головно ударяв на Ортин-

ського і на унію. По Гладуку обняв також в 1909 р. Ієронім Луцик редакцію „Молота“, який впрочім виходив дуже неправильно і в лютім 1912 р. перестав таки цілком виходити.

В лютім 1907 р. почав виходити, також в Нью Йорку, при заходах і під редакцією Осипа Косового, бувшого складача „Свободи“, популярно-науковий місячник „Наша Жизнь“, в книжковім форматі, великої 8^о, в 24 сторін, який удержав ся до червня 1908 р. — Рівночасно заходив ся Косовий коло заложеня політичного тижневника в ціли поборюваня греко-католицизму, і, при підмозі деяких іммігрантів, членів української пресвітеріянської громади в Нью Йорку, яка вже тоді почала творити ся, засновав в вересни т. р. (1907), тижневник „Американський Голос“. Сей „Американський Голос“ не удержав ся довго, бо вже в лютім 1908 р. перестав виходити. Все-ж своїми 18. числами доконав того, що досить значна громада іммігрантів—гр. католиків в Нью Йорку відступила від греко-католицизму і забажала з'організувати ся в незалежну церкву, — щось на взір української „Незалежної церкви“ в Канаді, що утворила ся була там вже в 1903 р. при підмозі пресвітеріянської місії. З огляду на се звернув ся Косовий до пресвітеріянської місії з предложенем заснованя при грошевій підмозі місії органу, для пропагованя пресвітеріянїзму; се місія приняла і в серпни 1908 р. почав Косовий видавати тижневник „Союз“. „Союз“ зразу мало займав ся пропагандою пресвітеріянїзму, був більш свѣцькою часописю, заступав ся лише за релігійною толеранцією, а головно виступав проти ввѣдженя до народних справ клерикалізму — саме тоді Ортинський заходив ся захопити Р. Н. Союз. — З кінцем 1910 р. Косовий захорував; тоді редакцію „Союза“ переняв Василь Кузів, український пресвітеріянський пастор в Нью Арку, Н. Дж., котрий вів її до червня 1911 р., і то дальше в такім самім дусі, як Косовий. В червни т. р. перейшла вкінци редакція на Зигмонта

Бичинського, у той час пресвітеріанського проповідника в українській пресвітеріанській громаді в Пітсбург, Па, і там перенесено також друк „Союза“. Під редакцією Бичинського став однак „Союз“ уже чистим пресвітеріанським органом, чого вимагав значний вже в той час зріст місійного пресвітеріанського руху серед українських іммігрантів. В тім характері виходить „Союз“ під редакцією Бичинського дотепер.

В 1908 р., в липни, почав видавати в Нью Йорку Петро Сейферт, бувший гімназіяст з Галичини, популярний, літературно-науковий двотижневник „Зазуля“, з тенденцією „русскою“, в українсько-руссімі жаргоні, значно однак зближенім до української мови. „Зазуля“ виходила в книжковім форматі, вел. 8^о, в 32 сторін. Не змогла однак придбати передплатників і навіть року не продержалась.

Міжтим реакція проти насильного накладання Ортинським цілому українському таборови і його одинокій організації Р. Н. Союзови офіційного знамени клерикалізму — росла, і тим сильніше стала себе виявляти, що саме у той час українська імміграція значно вже збільшила ся іммігрантами зі східної Галичини, в великій мірі захоплених агітацією партій радикальної і соціал-демократичної. Ті радикальні і соціалістичні гурти почали скликатись, шукати себе і організувати ся в товариства-читальні, і готуватись до відпору проти змагаючого ся що-раз більше гр. кат. клерикалізму. Висловом тих заходів були як-раз часописи, які у той час одна по другій стали появляти ся.

І так, в січни 1909 р. починає виходити в Сейлем (Salem, Mass.) під редакцією іммігранта Івана Слюзара двотижневник „Хлопський Параграф“ — орган „українських вільнодумців в Америці“. Рівночасно в Нью Йорку появляє ся під редакцією іммігрантів Матія Хандоги і Андрія Петрова місячник „Гайдамаки“, видаваний нью-йоркським товариством „Гайдамаки“, зразу в ярко-націоналістичнім напрямі (на взір галицького двотижневника „Гайдамаки“), але вже скоро, в тім таки році, в серпни, перемінений на

соціалістичний орган; знова в цвітні т. р. появляє ся в Нью Йорку двотижневник „Мета“, орган „поступових Українців в Америці“.

З тих трех часописий лиш одні „Гайдамаки“ змогли удержати ся, як орган соціалістичної організації, — „Хлопський Параграф“, радикальний орган, продержав ся лише через один рік, а „Мета“ навіть року не видержала, — але їх робота не остала без наслідків; вже в 1910 р. прийшло до розбитя Р. Н. Союза, і ті радикальні і поступові круги іммігрантів змогли найти пристановище в радикальній організації — „нового“ Р. Н. Союза.

В лютім 1908 р. почав також виходити в Нью Йорку офіційальний орган єпископа Ортинського „Душпастир“, в книжковім форматі, вел. 8", в 16 сторін, під редакцією сьвящеників: зразу Петра Понятишина, відтак, від жовтня т. р., в Філадельфії, Захара Оруна, а опісля від 1912 р. в Нью Брітен, Конн. Романа Залітача.

Наконець, в марти т. р. починає виходити в Нью Йорку, а відтак від листопада т. р. в Скрантон, Па гумористично-сатиричний двотижневник „Шершень“ під редакцією і заходами Василя Гришки, книгаря в Скрантоні. „Шершень“ в жовтні 1910 р. перемяняє ся з гумористичної часописи в популярну літературно-наукову, а від листопада т. р., після розламу Р. Н. Союза, стає органом „нового“ Р. Н. Союза (власителем остав дальше Гришка) і виходить вже під редакцією Євгена Гвоздика, бувшого народного учителя з Галичини. Коли-ж відтак на I. Головній Конвенції „нового“ Р. Н. Союза, в маю 1911 р., ухвалено заложити власний орган Союза, „Шершень“ в слідуючім місяці, в червні, перестав виходити, а намість него, як власний орган „нового“ Р. Н. Союза, почав виходити, в Олифант, Па, тижневник „Народна Воля“, зразу в 4 сторони більшого часописного формату, а скоро відтак (від жовтня) в 8 сторін. Редактором був дальше попередний редактор „Шершеня“ Євген Гвоздик — до лютого 1912 р., відтак Осип Косовий, бувший редактор „Американського Голосу“

а потім „Союза“, а по Косовім, від червня т. р. Іван Ардан — до січня 1913 р., відтак знова Косовий, а нарешті, від червня т. р. до тепер знова Ардан. В червні перенесено також редакцію і друкарню „Народної Волі“ до Скрантон, Па. — „Народна Воля“, як орган радикальної організації, ведена є в дусі вільнодумнім, антиклерикальнім і зі значним — підчас редакцій Ардана — нахилом до соціалізму. З сего згляду є вона в певній мірі конкурентною з „Гайдамаками“, органом соціалістичної організації „Гайдамаки“.

В липни 1910 р. починає виходити, з-разу в Філадельфії а відтак від листопада т. р. в Алегени (Allegheny, Pa), а нарешті від цвітня 1911 р. в Пітсбург, Па, тижневник „Русинь — Rusin“, орган нового, заснованого в 1909 р., запового - асекураційного товариства „Собраніє гр. кае. церковныхъ Братствъ“, угорських іммігрантів, що в противенстві, у той час, до іммігрантів, гуртуючих ся в „Соединенію“, погодили ся з Ортинським і узнали його своїм єпископом. Редакторами сего тижневника суть угорські сьвященники: Йосиф Гануля і Валентин Горзо. „Русинь — Rusin“ виходить в українсько-словацькім жаргоні, зближенім однак значно до угорського діялекту української мови, і друкує ся, зі згляду на пряшівських іммігрантів, котрі в великій часті не знають кирилиці, латинськими згл. словацькими черенками.

Також в липни т. р. починає виходити в Пітсбург, Па тижневник „Американская Русь“, орган заснованого в 1909 р. запового-асекураційного товариства „Русско-народне Соединеніє“, конкурентного з „Обществомъ русскихъ Братствъ“. Редактором того тижневника до 1911 р. був Теодор Гузіль а відтак Петро Сейферт, бувший редактор „Зазулі“.

В цвітні 1911 р. починає знова виходити в Філадельфії, Па під редакцією сьвящ. Володимира Держируки, відтак Теодора Попеля а вкінці Івана Остапа, тижневник „Закоеанська Русь“, заложений єпископом Ортинським пі-

сля того, як Головний Уряд Р. Н. Союзу „старого“ рішив не змінювати назви Союзу на „Гр. кат. руський Союз“. Сей тижневник мав бути органом нового запомогово-асекураційного товариства — Союзу руських церковних брацтв „Християнська Любов“, яке задумав був заложити Ортинський для протиставлення його Р. Н. Союзови (старому). Однак се йому не удало ся. Проти заснованя сего товариства заявила ся більшість прихильних йому сьвящеників і се товариство не вийшло в жите. За сим і тижневник „Заокеанська Русь“, по нефортуній полеміці зі „Свободою“, з кінцем 1911 р., перестав виходити. Мимо того скоро вертає Ортинський назад до думки заснованя нового запомогово-асекураційного товариства і нової часописи проти „старого“ Р. Н. Союзу і „Свободи“, і сей намір таки в 1912 р. переводить, — закладає товариство „Провидіне“ і, як його орган, тижневник „Америка“, з квартальним додатком з-разу „Дякоучитель“, а відтак, від 1913, з додатком для дітей „Зірка“, в НьюБрітен, Конн., під редакцією сьвящ. Романа Залітача, і се товариство і його орган „Америка“ існують дотепер. „Америка“, зразу, коли Ортинський не важив ся ще виступати отверто проти Р. Н. Союзу і ждав слушної пори, була політично безбарвною; її редактор не торкав відносин Провидіня до Р. Н. Союзу — писав про все, лише се одно оминав, — колиж тепер той „слухний“ час прийшов і Ортинський розпочав отверту боротьбу з Р. Н. Союзом, має і „Америка“ перетворити ся в виразно політичний орган, клерикальний, з головною цілю поборювати Р. Н. Союз. Для видержаня сеї політичної лінії має видавництво „Америки“ перенести ся з Нью Брітен, де „Америка“ дотепер виходила, до Філадельфії, місця осідку Ортинського, а редакція її має бути віддана новому редакційному комітетови.

Також в православнім таборі, конфлікт між іммігрантами, членами „Православного Общества Взаимопомощи“ а православною місією довів в 1911 р. до того, що деякі запомогові брацтва, як в Пітсбург, Па, в Клівленд, О, виступили з П. О. Взаимопомощи, а в 1912 р. висту-

пили з П. О. Взаимопомощи ще й брацтва в Майфілд, Па і в околиці Майфілд. ✓Ті майфілдські брацтва створили нову, св'яцьку загомогово-асекураційну організацію — „Русска православна Любовь“, і ся нова православна організація почала видавати від серпня 1913 р. в Майфілд, також свій орган — „Любовь“.

В 1912 р. почали виходити ще два тижневники: в Нью Йорку „Трудъ“ а в Клівленд, О. „Нива“. Оба на українсько-руським жаргоні, однак без політичного напруму. Оба ті тижневники не продержали ся однак навіть через один рік.

Знова в цвітні т. р. почала видавати „Издательска Сполка“ в Нью Йорку популярний літературно-науковий місячник „Наука“, під редакцією Ієроніма Луцика і Олени Луцик, на взір давньої галицької „Науки“ Івана Наумовича (в книжковім форматі, вел. 8^о, в 32 сторони), а в листопаді т. р. ще й гумористично-сатиричний двотижневник „Оса“. Однак і одного і другого видавництва удалось Издательській Сполці видати лише пару чисел. По довшій перерві зновила оба ті видавництва нова видавнича спілка „Русска издавнича Спѡлка“ в Нью Брітен Конн., і в лютім 1913 р. появили ся знова 1-і числа, на 1913 рік, „Науки“ і „Оси“, але і тепер по пару числах обі часописи перестали виходити.

В 1912 р. появилсь ще в Нью Йорку 1. але й послідне число соціалістичної часописи „Пролетар“.

Знова в маю 1913 р. почав виходити в Скрентон, Па, накладом „The Polyglot Publishing Co“, а під редакцією Нестора Юркевича, тижневник „Гірник“, часопись без ніякої політичної барви лише інформаційно-хронікарська. Є се не українське а міжнародне видавництво, для українських іммігрантів в цілях виключно бизнесівських.

Наконець, в 1913 р. в вересни, почав виходити в Олифант, Па, під редакцією Петра Кирилюка, бувшого народного учителя в Галичині, ще один тижневник „Нове жите“, як орган маючого ся засновати нового загомогово-асекураційного товариства „Олифантська руська Згода“,

групи деяких бувших членів „нового“ Р. Н. Союзу з Олифанту, що на II. Головній Конвенції, в 1913 р., того Союзу, провалила ся, разом зі своїм провідником, бизнесменом Юрієм Хиляком, при виборі нового Головного Уряду.

От се і всі часописи, які за час існування української імміграції в З'єдинених Державах виходили для українських іммігрантів. Ще додатково хіба належить згадати ту про словацьку часопись „Slovensky American“, яку видавав в 1902 р. в Пітсбург, Па угорський сьвященик Іван Сабо проти „попика-радикала“ Миколи Стефановича, пароха при гр.кат. церкві (галицькій) в Пітсбург, Па, щоби висадити його з сеї парохії і самому в ній осісти. Ся кампанія не удала ся однак Сабови. Справа прийшла перед суд, і суд утримав Стефановича при церкві. Тоді і „Slovensky American“, по семи місяцях, перестав виходити.

Остаточнo із всіх згаданих висше часописий, виходили з кінцем 1913 р. такі:

1. „Американській рускій Вѣстникъ“, найстарша з існуючих часописий, заложена в 1892 р. Є се тижневник, орган „Соединенія гр. каѳ. русскихъ Братствъ“, організації угорських іммігрантів; національна ідеологія його — нездеклярована; політичний напрям — клерикально-консервативний. Виходить в Гомстед, Па.

2. „Свобода“, заложена в 1893 р.; тижневник, орган „Руського народного Союзу“ („старого“), організації переважно галицьких іммігрантів; національна ідеологія — українська; політичний напрям — національно-демократичний. Виходить в Джерзи Сити, Н. Дж.

3. „Свѣтъ“, залож. в 1897 р.; тижневник, орган православної організації „Русское православное Общество Взаимопомощи“ російсько-православної місії; національна ідеологія — руссофілська; політичний напрям — клерикально-консервативний. Виходить в Нью Йорку.

4. „Правда“, залож. в 1902 р.; тижневник, орган „Общества русскихъ Братствъ“, організації переважно галицьких іммігрантів (Лемків); національна ідеологія — рус-

софілська; політичний напрям — консервативний. Виходить в Оліфант, Па.

5. „Союз“, залож. в 1908 р.; тижневник, орган української пресбтеріянської місії; національна ідеологія — українська; часопись релігійна. Виходить в Пітсбург, Па.

6. „Гайдамаки“, залож. в 1909 р.; тижневник, орган соціалістичної організації „Гайдамаки“; національна ідеологія — українська. Виходить в Нью Йорку.

7. „Душпастир“, залож. в 1909 р.; місячник, офіційний гр. кат. єпископський орган, з кварталним додатком для дітей „Зірка“. Виходить в Нью Брітен, Конн.

8. „Русинъ—Rusin“, залож. в 1910 р.; тижневник, орган „Собранія гр. каө. церковныхъ Братствъ“, організації угорських іммігрантів; національна ідеологія — українська; політичний напрям — клерикально-консервативний. Виходить в Пітсбург, Па.

9. Народна Воля“, залож. в 1911 р.; тижневник, орган „Руського народного Союзу“ („нового“), організації галицьких іммігрантів; національна ідеологія — українська; політичний напрям — радикальний. Виходить в Скрентон, Па.

10. „Америка“, залож. в 1912 р.; тижневник, орган „Провидіня“, гр. кат. організації галицьких іммігрантів; національна ідеологія — українська; політичний напрям — клерикально-консервативний. Виходить в Нью Брітен, Конн.

11. „Гірник“, залож. в 1913 р.; тижневник; видавництво бизнесове The Polyglot Publishing, Co, неполітичне; національна ідеологія — українська. Виходить в Скрентон, Па.

12. „Любовь“, залож. в 1913 р.; тижневник, орган православної організації, сьвіцкої „Русска православна Любовь“; національна ідеологія — руссофілська; політичний напрям — неозначений. Виходить в Майфілд, Па.

13. „Нове Жите“, залож. в 1913 р.; тижневник, орган маючої ся завязати „Оліфантської руської Згоди“; національна ідеологія — українська; політичний напрям — неозначений. Виходить в Оліфант, Па.

Анальфабетизм переважної більшості іммігрантів спричинив се, що преса призначена для них, не могла стати для них таким виховуючим чинником, яким є вона у суспільностях, де анальфабетизм є рідким явищем. При тім значнім проценті анальфабетизму, не могла би ся преса навіть існувати, і іммігранти були би цілком позбавлені її виховуючого впливу, коли би передплату часописий полишено власній охоті іммігрантів, а не була примусовою, як органів запомогово-асекураційних товариств. Доперва завдяки сему примусови, ся преса є в можности виповнювати своє виховуюче завдане. Іммігрант, діставши до рук часопись, починає нею зацікавлювати ся, читає її, а коли не уміє читати, дає кому, щоби йому прочитав, і, поволи, піддаєсь її впливови.

Чи однак ті часописи виповнюють гідно те своє виховуюче завдане? — Сего ніяк не можна сказати. Деякі з них, прим. „А. Р. Вѣстникъ“, орган угорської організації „Соединенія“, не можуть виконувати своєї виховуючої ролі вже хоч би тому, що їх мови-жаргону іммігранти або цілком не розуміють або дуже слабо. І хоч такий „А. Р. Вѣстникъ“ найстарша часопись серед української імміграції — угорські іммігранти остають і дотепер найбільш духово запушені; його примусова передплата, виходить отже просто на рабунок. Інші, хоч і зрозумілі, менше або більше, не можуть виповнювати гідно своєї ролі тому знова, що самі редакції спочивають переважно — бо з виїмкою двох-трех часописий, — в руках мало що менших духових анальфабетів, як самі читачі. Що в таких часописях пише ся, можна собі уявити. Не шукати там якихсь ясных, льогічно повязаних думок, — цілі числа, се безсоромне пустомельство, перемішане грубою лайкою на противників — задля браку стійних аргументів, при рівночаснім дїтвацько-сьмішнім вихвалюваню своїх організацій і своїх приклонників. А інші знова, хоч і поважно редаговані і держать ся на висшій інтелектуальній висоті, не виповнюють свого завдання вже з формальних хиб видавництва — за много нараз дають читачам

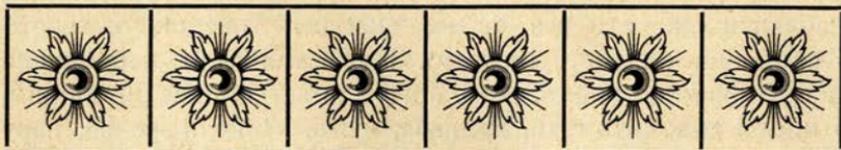
матеріалу, — се ті, що виходягь в більшім обемі, в 8 або 10 сторін, великого часописного формату. Вправді ті часописи виходять в четвер, що тижня, так, щоби усі передплатники могли їх мати на неділю, але пересічний читач-іммігрант не може тратити цілий, одинокий вільний день, на читанє часописи, — він скоро мучить ся і кидає її, в більшій половині не прочитану. Далеко тому більше було би з таких часописий пожитку для читачів, коли би весь матеріал з одного числа розложено на шість чисел, коли би кождий передплатник діставав що дня часопись, малу, яку зміг би цілу перечитати, не тратячи много часу і не мучачи ся, і міг ще застановити ся над прочитаним. Се цілком не є неможливе для тих часописий, з 10, 15 і більше тисячами передплатників. І що ту важне — іммігранти звикали би до сталого, щоденного читаня.

Найбільшою однак хобою, усіх уже часописий, є то, що всі вони переповнені виключно вістями про справи внутрішнього житя іммігрантів, зглядно, організації, і про справи старо-краєві, а нічого або майже нічого не подають із житя, так важного для іммігрантів — американського. Безперечно, справи організації важні для іммігрантів, і іммігранти бажають обговорюваня тих справ в часописях, а що до справ старо-краєвих, то їх ніяк не можна поминати, бо вісти зі старого краю — се непереможна душевна потреба іммігрантів, особливо недавних, — однак, виключно лише те їм давати, се рішучо за мало, а радше всего того дає ся їм за много. Часописи мусять посвятити більше уваги реальному житю іммігрантів — тим відноsinам, серед яких іммігранти живуть і працюють, мусять пояснювати іммігрантам ще й американське жите, в цілій його широті і повноті. А сим власне займають ся часописи найменше або й цілком нічо, і тим найбільше провинюють ся супроти іммігрантів.

Кромі висше згаданих американських часописий читають іммігранти ще й часописи старо-краєві, хоч уже дуже мало. Передплачують їх лише недавні іммігранти, і звичайно

партійні часописи, до яких звикли в старім краю, прим.: націонал-демократичну „Свободу“, передтим ще й „Гайдамаки“; радикальний „Громадський Голос“; соціал-демократичну „Землю і Волю“, відтак „Вперед“ і „Добру Новину“; руссофілський „Голось Народу“, передтим „Русскую Раду“; і ин. Однак не довго передплачують ті часописи. Скоро навикають до американських часописий і до них ограничають ся.

Літературна творчість імміграції.

Нові, цілком відмінні від старо-краєвих, житеві відносини іммігрантів в З'єдинених Державах, не могли не викликати у вразливіших одиниць бажання висловлювати те жите з його новими душевними почуваннями в літературній формі, в оповіданнях, новелях, драмах і поезіях. Те бажане зродилося скоро серед іммігрантів, і скоро на шпальтах часописий стали появлятися з-разу поезійки і короткі образки з побуту іммігрантів, відтак новелі, оповідання і навіть драматичні штуки, змальовуючі те американське жите іммігрантів. І з часом витворилася серед імміграції цілком не мала і під артистичним зглядом — з виїмкою ділу поезії — цілком не маловажна красна література.

Тій літературній творчості віддавалися одиниці не лише з поміж так зв. інтелігентних кругів, але і з поміж самих іммігрантів — особливо діл поезії заступлений іммігрантами. І сей діл найбогатший, але — й найменше вироблений. Видно, що на чужині, серед відмінних житєвих відносин, далеко від піль і рідних стріх, поетична вдача люду слабне, — іммігрант намагається відтворити в поетичній формі нове своє жите, та се йому не удається. Він рівно щиро і простими словами бажає виляти у пісні свою тугу за старим краєм, за полишеними в старім краю жінкою і дітьми, свою недолю, що загнала його в чужину, до копалень, де кожної хвилі чигає на него смерть, рад відтво-

риту в пісні і веселий настрій, утіху, що має гріш і може забавити ся, та, все те не виходить так рівно, чисто і свobodно, як в старім краю. Вже сама мова перемішана англійськими словами, вяже його в полеті, мішає ритм і рим, і поезія виходить суха, хропава, чужа. Уміщені зразки, пару десятків, тої людової поезії в VIII. і IX. річнику „Свободи“ (з рр. 1900 і 1901), наглядно се показують.

Красше виходять писані поезії іммігрантів. Ті іммігранти — се безперечно інтелігентнійші одиниці і чужина не мішає вже так їх поетичній вдачі, але удачними виходять їх поезії лише тоді, коли вони держать ся меж своїх власних, особистих почувань. Коли-ж, під впливом напушистих, патріотичних часописних статей беруть ся порушувати справи публичні — національні, політичні чи суспільні, попадають в фразеологію і такуж саму напушистість, і їх поезії виходять пусті і несмачні. На лихо, тих поезій найбільше, і ними просто засипують іммігранти редакції, але їм і дають вони часто відповідне приміщене — в редакційних кошах.

Нема також поетів між інтелігентами. Хоч в їх поезіях є і думка і форма складнійша, все таки не слідно у них сего конечного в поезії — безпосередности в відтворюваню душевних почувань і тої артистичної сили, що хапає читача. Вони також — роблять поезії. Тож і не суть поетами ані Григорій Грушка, ані Сава Чарнецький (Чалий), ані Павло Тимкевич.

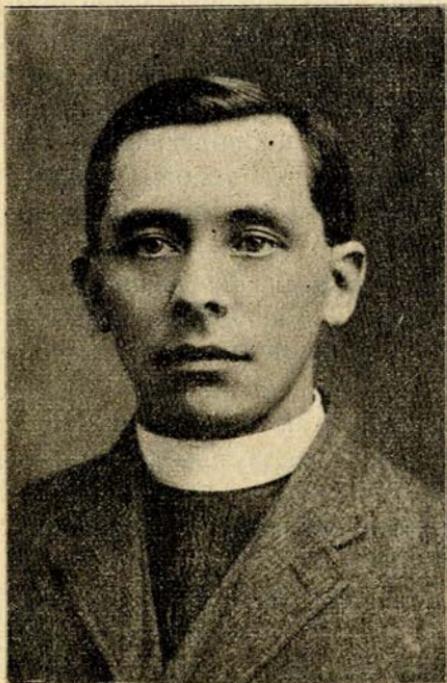
О много зате ліпше представляє ся діл оповідань і новель. Юліян Чупка, Нестор Дмитрів, Стефан Макар, Сава Чарнецький, Зигмонт Бичинський, Михайло Беля — коли згадувати лише тих, що в своїх оповіданях відтворюють американське жите, поминаючи решту, що з'ображують жите мужиків в старім краю — се, вправді, не великий гурток, але гідний пошани за спору низку дуже цікавих і часто з правдивим артистичним хистом зложених оповідань, нарисів і новель.

Юліян Чупка, доктор прав і адвокат в Уилкис-Берри, Па, написав кілька образків з життя українських іммігрантів, з перших часів української імміграції, які умістив під псевдонімом Бузько, в 1896 р. в „Свободі“, і які опісля „Свобода“ видала окремою відбиткою під заг. „Образки з Америки“, як І. книжочку Видавництва часоп. „Свобода“. Обраки сі написані живо, з дотепом і з влучним підхопленням характеристичних рисів життя американських іммігрантів. Крім тих образків помістив ще Чупка, також в „Свободі“, пару віршів, однак вже без літературної вартости, і дві розвідки: „Конституція Сполучених Держав півн. Америки“ і „Дещо про права і суди в Сполучених Державах, а особливо в державі Пенсилвенії“, які також вийшли окремими відбитками, як 4. і 5. книжочки Видавництва часоп. „Свобода“.

Нестор Дмитрів, написав також декілька образків з життя українських іммігрантів, які умістив в „Свободі“, і довше оповіданє з імміграційного життя в Канаді, під загол. „Тимко Гаврилук“, яке вийшло окремою відбиткою в Видавництві часоп. „Свобода“, як 6. книжочка. Крім тих оповідань написав ще коротку студію про початки української кольонізації в Канаді, під загол. „Канадійська Русь“, яка вийшла як відбитка „Свободи“ в окремій книжочці — 3. Видавництва часоп. „Свобода“.

Стефан Макар, написав вже цілий ряд образків, новель, оповідань і дві драматичні штуки з життя іммігрантів. Деякі з тих образків і оповідань — першорядної літературної вартости. — Всі ті образки, оповідання і драматичні штуки, поміщував він в „Свободі“, від 1898 р., і одні під повним іменем і назвиском, а деякі під псевдонімом Стефан Хлопів; суть се: „По роботі“, „В салюні“, „Business“, „Машина затрубіла“, „American boy“, „Баль“, „Парафіяльний мітинг“, „Туга“, „В неробучий день“, „Наймит“, „Печатка“, і ин., а драматичні штуки: „Американський шляхтич“, штука в 3 діях, і „Скупар“ штука в 3 діях і 4 відслонах. Деякі оповідання вийшли в окремій відбитці під

загол. „Business“, як 7 книжочка Видавництва часоп. „Свободи“. Окремою відбиткою вийшла також драматична штука „Американський шляхтич“. Сю штуку переведено й на словацьке і виставлювано на сценах словацької імміграції. Крім того друкував ще Макар у фейлетонах „Свободи“ з рр. 1897 і 1899 нариси з історії перших українських

71. Стефан Макар.

кольоній в З'єдинених Державах: в Шамокин, Па, Шенандоа, Па, Монт Кармел, Па, Пітсбург, Па, і в Джерзи Сити, Н. Дж. — Поза тими оригінальними працями виготовив ще переклади: з англійської мови — студії Павла Берта: „Децо про звірята, рослини, каміня і скали, ч. I. — Звірята“, уміщеної в „Свободі“ з 1903 р. і виданої опісля в окремій відбитці, як 21 книжочка Видавництва часоп. „Свобода“; з польської мови — студії Бжезінського: „Про ну-тро землі“, уміщеної зразу в „Свободі“ в 1904 р. і виданої опісля в окремій відбитці, як 1. книжочка Видавництва ім. А. Бончевського „Слово“, і студії Д. Х. Сеньобо: „Релігійні вірованя старинних народів“, уміщеної зразу також в „Свободі“ в 1904 р. а виданої опісля в окремій відбитці як 3. книжочка Видавництва ім. А. Бончевського „Слово“.

Він також виготовив перший „Русько-англійський провідник“ і „Русько-англійський словарець“, друковані зразу в „Свободі“, опісля видані окремими відбитками в 1901 р., як 10. і 15. книжочки Видавництва часоп. „Свобода“.

Сава Чарнецький, бувший народний учитель в Галичині, помістив в „Свободі“, як її співробітник від 1901—1904 рр., і в календарях Р. Н. Союза, ряд поезій і сатиричних віршів, а в „Свободі“ два оповідання: „Оден з премногих“ і „Страхи в Америці“, відтак в 1913 р. в „Народній Воли“ оповідання: „Невдалий линч“ і „Жіночий язык“ (індіянська казка). В тих своїх літературних творах виступав він під повним іменем і назвиском, або під псевдонімами: Чалий і Далешівський (з огляду на село Далешева, пов. Городенського, звідки походить). Послідні два оповідання: „Невдалий линч“ і „Жіночий язык“ вийшли окремою відбиткою, в одній книжочці, накладом „Руської книгарні“ в Скрантон, Па; а його поезії, друковані в „Свободі“, в окремій відбитці, в 1904 р., в збірці американських поезій, під загол. „Америка“, виданій як 2. книжочка Видавництва ім. А. Бончевського „Слово“; деякі знова його гумористично-сатиричні вірші уміщені в „Свободі“, вийшли окремо в 15. книжочці Видавництва часоп. „Свобода“, під загол. „Весела книжочка“. Чарнецький був також головним співробітником гумористично-сатиричних часописий „Оса“ (в 1902 р.) і „Шершень“ (в 1909 р. і д.), і ті вірші, доповнені віршами зі „Свободи“, вийшли також окремою книжочкою в 1910 р. під давним загол. „Весела книжочка“, накладом „Руської книгарні“ в Скрантон, Па.

Чарнецький прибув до З'єдинених Держав в 1899 р., і зразу працював на фармах, опісля при будові желізниць, відтак при „Свободі“, як її головний співробітник, потім

72. Сава Чарнецький.

Чарнецький прибув до З'єдинених Держав в 1899 р., і зразу працював на фармах, опісля при будові желізниць, відтак при „Свободі“, як її головний співробітник, потім

переїхав до Нью Йорку, де був зайнятий в друкарни як складач, вкінці виїхав на „далекі Вести“, і там займає ся тепер випасом худоби.

Зигмонт Бичинський, бувший студент прав на львівськiм університеті, прибув до З'єдинених Держав в 1904 р., і в тім таки році став співробітником „Свободи“, на місце Сави Чарнецького. В „Свободі“, а також в календарях Р. Н. Союзу, й поміщував він свої оповідання з життя українських іммігрантів, як: „Батьки і діти“, „Штіф“, „Доробив ся“, „Страйкарі“, „Білі невільники“, „На Сьвятий Вечір“, „В менажерії“, „Іванчик“, і ин. Деякі оповідання, рівнож з життя українських іммігрантів, умістив в львівськiм „Літературно-науковiм Вістнику“: в 1904 р., під псевдонімом Анин, оповідане: „Дочка штундисти“, в 1906 р. оповідане „Армія спасенія“, під псевдонімом Ганин, а в 1910 р., під псевдонімом Анин, два оповідання: „Педлярі“ і „Похід Духоборів“.

73. Зигмонт Бичинський.

Крім тих оповідань написав ще драматичну штуку в 4. відслонах „В старім і новім краю“, яка вийшла в 1906 р. як 27—28 книжочка Видавництва ім. А. Бончевского, а тепер викінчує довшу повість з життя українських іммігрантів, під загол. „Емігранти“.

Бичинський перебув при „Свободі“ лише рік, відтак вступив до презбітеріянського духовного семінара в Алегени, Па, з відки по двох роках переїхав до Уніпегу (Winnipeg), в Канаді, де скінчив презбітеріянський семінар, і зараз обняв редакцію „Канадійського Фармера“, тижневника, видаваного для українських іммігрантів англійсько-канадійською ліберальною партією. По році переїхав на фарми в канадійській провінції Алберта, де учителював в державній народній школі, недалеко міста Едмонтон, а по році вер-

нув до З'єдинених Держав, де віддав ся місійній праці, як пресвітеріянський пастор, зразу в Сент Джозеф (St. Joseph, Mo), а відтак, від 1911 р., в Пітсбург, Па, де обняв ще й редакцію українського пресвітеріянського органу „Союз“.

Михайло Беля, іммігрант з Галичини, з ланцутського повіту, написав оповіданя з життя іммігрантів: „Зелений“, „Патріот“, „Робітниче сьвято“, „Русин поганин“, „Свобідний“, „Сон і дійсність“, і ин., які всі уміщував в „Свободі“, почавши від 1905 р. Крім оповідань, які визначають ся умілим підхопленем деяких характеристичних черт духового життя українських іммігрантів, головно — тупої упертости в задержуваню старо-краєвих навичок і сьвітогляду, ніяк не відповідних до нових, американських обставин життя, поміщував ще в „Свободі“ листи-дописи з подорожи по українських кольоніях, які відбував як організатор брацтв Р. Н. Союзу, листи повні дотепу і саркастичних помічень про жите і поведінки іммігрантів.

Беля, син мужика і сам мужик, виїхав до З'єдинених Держав в 1902 р. — з цікавости, і зразу дістав ся на роботу на фарму, в ню-йоркській державі, опісля працював в копальні вугля в Олифант, Па, як поганяч, відтак переїхав до Голийок, Масс., де працював в ткацькій фабриці, а в 1908 р., зістав організатором брацтв Р. Н. Союзу, а з заложенем „нового“ Р. Н. Союзу, секретарем „нового“ Союзу.

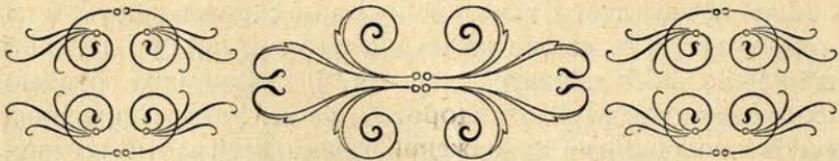
Поза тими письменниками — визначнішими, що своєю літературною працею створили новий і справді цікавий діл — американський, в українській літературі, з яким годилось би познакомити ся ближше „старому краєви“, висту-

74 Михайло Беля.

пали ще, від часу до часу, з дрібними оповіданнями, і інші автори, які рівнож з'ображували жите іммігрантів, але, ся їх літературна творчість була радше літературною розривкою і не видала нічого більш трівого, і осталась літературною творчістю хвилевою, принагідною. Їх тому ту поминаю. Також виступали ще автори оповідань із житя українських мужиків в старім краю, та і тих авторів, через те, що їх літературна праця, із-за старо-краєвих сюжетів, не вяже ся безпосередно з житем української імміграції, також ту поминаю. Згадаю лише про Миколу Струтинського, який, хоч написав ряд оповідань із старо-краєвого житя і з української, козацької давнини, а також сценічний образ в 3 діях з житя галицьких мужиків „Страйк“, написав ще й один образок із житя іммігрантів: „Робітниче щастє“, уміщений в 1. ч. „Свободи“ за 1903 р. і два оповіданя: „Розумний Данько“ і „Хитрий народець у тій Америці“, поміщені в калєндари Р. Н. Союза на 1905 р.

Що-ж до літературної творчости письменників з кругів української імміграції, що стоять поза українським табором, то належить згадати ту про Ієроніма Луцика, звісного ще з часів побуту його в Галичині, як автора популярних оповідань і драм. Він, прибувши в 1908 р. до З'єдинених Держав; дальше продовжав писати такіж оповіданя, на старо-краєві теми, але, крім тих оповідань, написав ще й пару оповідань з житя іммігрантів, і драматичну штуку „Дві сестри“, комедію з американського житя, в 3 актах, уміщену в калєндари часописи „Правда“ на 1910 р. Він написав також обемисту, в однім томі, „Народную Историю Руси, отъ найдавніѣйшихъ временъ до нынѣшнихъ дней, съ короткимъ очеркомъ исторіи Русской Церкви, и съ приложеніємъ исторіи Угорской, Буковинской и Американской Руси“, яка вийшла в 1911 р. в Нью Йорку, на-кладом Івана Боруха. Сю працю написав він в українсько-руссім жаргоні, однак дуже зближенім до русскої мови, і присвятив її настоятелю американської російсько-православної місії, архієпископови Платонові, в Нью Йорку.

Взаємини зі старим краєм.

Взаємини української імміграції зі „старим краєм“ не переривали ся ніколи — за цілий час істнованя її в З'єдинених Державах. Зразу, коли ще не було ніяких економічних і національно-політичних організацій, звязь зі старим краєм ограничала ся виключно до безпосередних зносин іммігрантів з їх ріднею і знакомими, осталими в старім краю — дорогою листуваня і через пересилку зароблених грошей. Коли-ж, з часом, іммігранти стали організувати ся в економічні і національно-політичні товариства, і на зверх почали виступати, як збірна одиниця, то і зносини їх зі старим краєм почали приймати збірний характер, публичний, як взаємини української громади в З'єдинених Державах з українською громадою в старім краю.

Ті збірні взаємини зі старим краєм витворили ся, по-втаряю се, доперва пізнійше. Можна покласти за правило, що сей збірний, публичний характер взаємин, почав витворювати ся доперва в міру, як імміграція, з первісно переважно хвилевої, часової, стала перетворювати ся в сталу, поселенчу. Коли іммігранти приїжджають до З'єдинених Держав на час, лише для зарібку, тоді усе публичне жите чи самої імміграції, в Америці, чи в старім краю, нічо їх не обходить, — вони живуть лише одною думкою: чим скорше заробити, можливо найбільше, грошей, і вернути домів; вся журба їх зводить ся до родини і задовженого поля в ріднім селі. Коли-ж вони рішають ся остати на все

в Америці, заводять там родину, або спроваджують її зі старого краю, ся виключна журба про доляр, про те, щоб найбільше його зібрати, хоч би й надмірною працею і з очевидною затратою здоровля, устає. Устає і виключна журба про родину і задовжений ґрунт. Іммігранти починають заінтересовувати ся вже справами імміґрації, а „старий край“, котрий перед-тим уявляв ся їм в виді полишеної в краю родини і рідних сіл, починає поволи перетворювати ся в їх уяві в більш абстрактне понятє: як загал української суспільности і як цілий край. І вони починають уже заінтересовувати ся справами загалу старо-краєвої суспільности і цілого краю. І залежить вже від проводирів імміґрації і від часописий, як мають вони розуміти сі старо-краєві справи, — вони й занявшись ними, стають їм реальним вчинком у поміч — висилаючи їм в підмогу свій зайвий гріш.

Взаємин знова старого краю з імміґрацією в З'єдинених Державах не було, майже до послідних часів, ніяких. Загал української суспільности в Галичині, приймаючи сліпо тезу, усталену ще в самих початках еміґрації міродатними політичними сферами галицькими, а економічно безпосередно еміґрацією zagrożеними, що „еміґрація — то нещастє краю“, дивив ся також на еміґрацію як на лихо, з котрим треба бороти ся, а на самих еміґрантів, як на мало-що не „виродних синів“, що покидають свою рідну матір — свій край і землю. Згідно з польськими часописями, що виявляли опінію правлячих краєвих кругів, і українські часописи раз-пораз виступали проти еміґрації; а гр. кат. ординаріят в Перемишли, візвав був навіть, в 1888 р., священників з Лемківщини, з відки саме пішла тоді еміґрація, всіми силами спинювати її. Очевидно, що при такій неохоті, коли не ворожнечі, до еміґрації, годі надіяти ся якогось блисшого, щирійшого заінтересованя українського загалу самими імміґрантами.

Ся нехить до еміґрації а через те, посередно, і до еміґрантів, удержувала ся серед галицької суспільности довго,

бо до послідних майже часів, і українські американські часописи раз-пораз дорікали „старому краєви“ за байдужність до життя іммігрантів в З'єдинених Державах.

Знова-ж що до іммігрантів, то коли серед них почало вирабляти ся понятє про українську імміграцію як про збірне тіло, і вони відчули потребу навязаня взаємин зі старим краєм, як з загалом старо-краєвої суспільности, почувте сеї потреби ніколи вже у них не ослабало, а що-раз кріпшало. Вже в 1895 р. будить ся серед них думка надати тим взаєминам якийсь реальний змість і вкласти їх в певні форми. „Свобода“ в 20. ч. з т. р. в статі „Кілька гадок в справі лучности нашої з батьківщиною“ пропонує заложити в З'єдинених Державах Комітет, який займав би ся рееміграцією богатших іммігрантів до старого краю, на поселенє, в ціли виробленя сильнійших економічно господарських одиниць, а розміщенєм їх в краю мали би заняти ся галицьке політичне товариство тодішних „народовців“ — „Народна Рада“ і кредитове товариство „Дністер“ у Львові.

„Старий край“, як сказано, імміграцією не інтересував ся, тож сей проєкт збув мовчанкою. За се і дорікає „Свобода“ старому краєви. Розжалоблена, гірко випоминає йому, що хоч тільки у патентованих патріотів патріотичних слів на устах, то, з виїмкою двох молодих людей Любомира Рожанського і Льва Турбацького,¹⁾ студентів львівського університету, що займають ся бразилійською імміграцією, і Йосифа Олеськова, що займає ся імміграцією канадійською, більше американською імміграцією ніхто не займає ся. І знова пропонує, в 12. ч. з 1896 р., щоби виділ „Народної Ради“ зложив Комітет для еміграційних справ, який навязав би сталі зносини з американською імміграцією — в З'єдинених Державах, в Канаді і в Бразилії, і щоби одна із українських старо-краєвих часописий завела окрему,

¹⁾ Що до Турбацького, то треба думку „Свободи“ о стілько справити, що Турбацький, хоч з-разу, що правда, інтересував ся емігрантами з гуманних почувань, то опісля займав ся ними більше для грошевих користий.

стали рубрику „Заморська Русь“, для ознайомлення українського загалу в Європі про стан українських колоній в Америці.

Але і з сего нічо не вийшло. І „Свобода“, огірчена вже за таку байдужність, в 44. ч. з р. 1897, в статі „Два три слова до братів Галичан“ вчислює їм усі їх гріхи супроти іммігрантів: галицькі часописи не хотять давати вісток про імміграцію, а як коли яку дадуть, то фалшиву; „краяни“ не відписують на листи; від просвітних товариств і книгарень годі діждати ся книжок — місяцями треба вичікувати; видавництва не хотять обмінювати ся зі „Свободою“ і т. п. Все-ж, не тратить ще надії, і ще раз пропонує заложити в Галичині який Комітет, що займав би ся докладно справами української імміграції і ознайомлював би з ними загал Галичан, а для іммігрантів дбав би про доставу потрібних їм книжок і т. п.

Але і тепер не вийшло нічо з того. Остаточно, по ще пару безуспішних пробах, представники імміграції стратили надію, щоби старий край навязав коли які зносини з імміграцією, і в справі лучности з нею не звертали ся більше до него з ніякими проєктами. Але зі своєї сторони — іммігранти єдності зі старим краєм і дальше, ніколи не зривали. В кожній важній хвилі, яку переходив старий край, ішли йому в поміч, навіть не вичікуючи від него призиву, і помагали йому, чим могли — грішми.

Зразу, поки іммігранти не почували ся ще як одна збірна громада, складки на потреби старого краю були дрібні, 40—60—100 дол., і ограничали ся до того, що от деякі громадки односельчан складали ся на підмогу будови церкви в їх селах. Опісля йшли ще складки на бурси, прим. в Новім Санчи, і то на українську і на руссофілську. Коли ж іммігранти стали почувати себе як збірна громада, складки йшли вже на загально-народні, політичні і культурні цілі старого краю.

Вже в 1897 р., з приводу звісних „баденівських“ виборів до австрійського парламенту, уряджено загальні

складки для родин убитих і арештованих виборців, і тоді зібрано 260 д. (кругло 1300 кор., з чого від руссофілських іммігрантів 325 кор.). Крім того, на IV. Головній Конвенції Р. Н. Союзу, в тім році, рішено, на внесок Івана Ардана, заложити окремий „Фонд агітаційний для галицьких хлопів“ на політичне освідомлюване галицького українського мужицтва, і зараз таки зложено там 61·40 дол. (кругло—300кор.). Сей фонд однак опісля не розвинув ся до поважнійшої квоти, бо вийшло так, що на кожду важнійшу потребу, і політичну, в старім краю, збирано окремо гроші.

В 1902 р. заряджено знова загальні складки на підмогу українським студентам, що сецесіонували в грудни 1901 р. з львівського університету, і тоді зібрано вже 1165·14 дол. (5.800 кор.; з того руссофіли зложили 1.200 кор.).

В 1903 р., на вічу в Йонкерс, Н. Й., на яким засновано Народний Фонд, призначено відразу 15% з него на загально-народні ціли в старім краю. Але і з того фонду не прийшло нічого старому краю, бо майже весь фонд вложено в „Руську Бурсу“ в Йонкерс, а на потреби старого краю збирано окремо складки. Зате з запису Антона Бончевського на просьвітні ціли припало в тім році на стипендії для українських студентів львівського університету 2.000 дол. (10.000 корон), які суть в заряді наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, як „Запомоговий фонд ім. Ант. Бончевського.“ — Відтак:

В 1906 р. зібрано на підмогу агітації за виборчою реформою до австрійського парламенту 1.862·82 долярів (9.300 кор.).

В 1907 р. зібрано для арештованих за демонстрації на львівським університеті 85 українських студентів 917·20 дол. (4.900 кор.).

В 1909 р. засновано знова на вічу в Пітсбург, Па, 23. мая т. р., з приводу засуду на смерть Мирослава Січинського, „Фонд ім. Мирослава Січинського“, на просьвітні ціли в старім краю і в З'єдинених Державах, на котрого

складки йдуть ще дотепер, і з котрого 2.027 дол. (10.000 кор.) вислано львівському Українському педагогічному Товариству на просвітні цілі в Галичині.

В 1910 р. почали ся складки на „Фонд ім. Адама Коцка“, українського студента, убитого в тім році на львівськiм університеті. І з зібраних 1.443'83 дол. (7.200 кор.) вислано 3.000 кор. на шкільний фонд ім. Олени Січинської, а решту на визволене Мирослава Січинського з в'язниці. Складки на сей фонд збирано на спеціально в тих

цїлях уряджуваних вічах, на котрих промовляла Ірена Січинська, сестра Мирослава, візвана задля сего з Галичини.

В 1911 р. засновано знова в пам'ять одного з найгідніших і найцінніших людей серед української імміграції в З'єдинених Державах, Миколи Стефановича, „попика-радикала“, помершого в тім році в Пітсбург, Па., „Фонд ім. Миколи Стефановича“.

Сей, незвичайно гар-

75. Микола Стефанович.

ний із-за своїх душевних прикмет, чоловік, ніким недорівняний в публичній діяльності, добув собі особливу пошану серед імміграції. Він з'організував „Пітсбургський кут“, який під його проводом, у кожній публичній справі, ішов все попереду. А в справі лучности зі старим краєм ніхто не відчував так сильно потреби тої лучности як він. Він і був ду-

шею усіх складок на потреби старого краю, і в тих складках „Пітсбургський Кут“ виступав усе з найбільшою пайкою. Він і є першим із померших, котрого память вшанувала імміграція таким пам'ятником, як сталий Фонд його імені, на просвітні цілі в старім краю і в З'єдинених Державах. І з того Фонду вислано Українському педагогічному Товариству 2.000 дол. (10.000 кор.) на приватні українські гімназії в Галичині.

Ті значні і безустанні грошеві підмоги імміграції на потреби старого краю звернули нарешті увагу старо-краєвої суспільности на американську імміграцію, і український загал в Галичині, можна сказати—в перше почав серйозніше нею заінтересовувати ся. Не лише почато по часописах подавати частійше і обширнійші вістки про жите американських іммігрантів, але й приступлено до закладання Еміграційних Товариств, для опіки над емігрантами: в 1907 р. założено у Львові українську філію австрійського Товариства ім. сьв. Рафаїла, яка від 1911 р. почала видавати poradnik для емігрантів „Емігрант“; в 1908 р. założено, також у Львові, друге подібне але вже самостійне українське товариство „Провидіє“, а в 1911 р. założено, рівнож у Львові, третє „Руське Товариство Еміграційне“, зареєстроване з обмеженою порукою, в цілях значно вже ширших, бо не лиш інформаційних, але і для посередництва в набуванню пароплавних карт згл. їх продажі, удержування бюр посередництва праці для емігрантів, посередництва в продажі або купні для них недвижимої, посередництва в торговельних зносинах між емігрантами а старим краєм і т. п. А знова, поодинокі інституції, набравши довіря до американських іммігрантів, самі вже стали звертати ся до них о грошеві підмоги. І іммігранти дальше їм ті підмоги посилали.

В 1912 р. на поклик Управи „Сокола-батька“ у Львові почали збирати складки на закупно у Львові „Українського

городу". На поклик ювілейного комітету в честь Івана Франка почали складати ся на „Ювілейний дар Іванови Франкови“, і зложили 2.000 дол. (10.000 кор.), які і вислано до Львова ювілейному комітетови. Іммігранти ще в 1907 р. заслали Франкови, коли він занедужав, 403.27 д. (к. 2.000 кор.). — В тім також році, на поклик галицького Краєвого шкільного Союзу, почали ся ще складки на „Рідну Школу“. На ту „Рідну Школу“ вислав Р. Н. Союз від себе ще в 1910 і 1911 р. по 500 дол. (5000 кор.), а в 1912 р., з нагоди ювілею Маркіяна Шашкевича, вислано зібрані складками 352 дол. (1760 кор.). В тім році, крім відзиву Краєвого шкільного Союзу, виїхав до З'єдинених Держав і до Канади ще й делегат Союзу Семен Демидчук, який на вічах, уряджуваних задля „Рідної Школи“ в важнійших українських кольоніях в З'єдинених Державах, зібрав 9.400·87 дол. (к. 47.000 кор.). Складки на „Рідну Школу“ йдуть дальше, і тепер візвано знова до складок на Ювілейний дар для „Рідної Школи“ з нагоди 100-літних роковин уродин Тараса Шевченка.

Се значнійші складки. Крім тих, збирались і збирають ся складки на цілий ряд менших підмог для старого краю, як прим.: в 1908 р. для вдови і сиріт по убитім Марку Каганци — 205 дол. (1000 кор.); в 1911 р. для радикальної і соціал-демократичної партії на виборчу акцію до австрійського парламенту; а тепер, для приватних українських гімназій в Рогатині і в Збаражи і для українських бурс в Надвірній, та в Сяноці і в Горлицях (на Лемках).

То все суть дари українського табору — переважно Галичан. Угорські іммігранти складок на публичні цілі старо-краєві майже не збирають, — лише від часу до часу зберуть дрібнійшу квоту на будову або прикрасу якої церкви в Угорщині. Поза те, урядили були ще збірку, не значну впрочім, на російський Червоний Хрест в часі російсько-японської війни. Зате Р. Н. Союз „старий“ на XII.

Головній Конвенції 1912 р., дав на просьвітні цілі в Угорщині 500 дол. (2.500 кор.).

І руссофільський табор значнійших збірок на старо-краєві цілі не уряджував. Значнійші, які були, були збірки — і то, разом з датками русских, як російської православної місії і урядничих тїл російського посольства і російських конзулятів — на російський Червоний Хресть в часі російсько-японської війни і послїдної війни балканської.

Кінцеві уваги.

То, за чим українські іммігранти шукали в З'єдинених Державах, то вони найшли; найшли навіть більше, бо крім зарібків, ще й щось, чого також в старім краю не мали і за чим до З'єдинених Держав навіть не виїжджали, але браку чого відчували — свободу і пошановане особистої гідности. Правда, зарібки, які там найшли, були — в відношеню до виладовуваної ними сили і до вартости втворених ними товарів — цілком не великі, і визиск їх втворчої праці цілком не був менший як в старім краю, — але, в порівнаню до зарібків в старім краю, при зглядно дуже ограниченій можности заробкованя і малій продуктивности їх праці, малій, впрочім не з їх вини, а з причини примітивної техніки їх праці, були незвичайно великі. І свобода, яку там найшли, захопила їх. Вправді, потонуті цілком в зарібковій праці — для ратованя родини і задовженого ґрунту в старім краю, не могли вони користати позитивно з тої свободи, на те не мали часу, але вони добре її відчували, хоч би через те, що не бачили тої безустанної контролі над собою адміністраційних властей, яка так давала ся їм в знаки в старім краю, — і через те вже її цїнили. А в кінци, ся нїде і ніколи не зазнавана ними в старім краю, в такій мірі, особиста пошана від чужих їм людей, в варштатах і поза варштатом. Правда, вони і тої пошани не зазнавали там в тій мірі, в якій могли би були зазнавати, коли би самі супроти себе виявляли

більше пошани, не спихали себе самі, із-за жажди великого зарібку в можливо найкоротшім часі, на низину бездумної вичної звірини. Але, що і звірина, як жива істота, зазнає в З'єдинених Державах пошани, то зазнавали її і іммігранти — більше, як в старім краю.

Все те доконало цілковитий переворот в духовій кон-струкції іммігрантів. Вони побачили можливість красшого, більш людського істнованя, але — не як перелетні старо-краєві птиці, а як сталі американські поселенці, що працюють лише на себе, а не — і на себе і на полишену в старім краю родину і задовжений ґрунт. Правда, на се рішити ся приходило ся їм дуже тяжко, так вже їм жаль було покидати на все рідний край, — але, реальні перспективи житя переважували, і в кінци перемогли душевний сенти-мент. І скоро імміграція стала зміняти свій первісний ха-рактер часовий — на сталий, поселенчий. На добро іммі-грантів і старого краю.

На добро іммігрантів — бо доперва тепер стало для них можливе користати в більшій, далеко більшій мірі, як дотепер, з нових обстанов житя в З'єдинених Державах, без порівняня корисніших від обстанов житя в старім краю. Поки іммігранти працювали в З'єдинених Державах лише на те, щоби віддовжити ґрунт в старім краю і про-кормити оставлену там родину, то думати про хоч би при-ближно людське істнованє, було неможливо. Та частина із зароблених грошей, що призначена була на сплату довгу, або хоч би й на прикупленє якого кусника ґрунту і на оплату довгої і коштовної подорожи до З'єдинених Держав і назад, була така значна, що жити хоч трохи більш по людськи з оставшою вже для самого іммігранта частини грошей, було не можливе. При тім, взагалі, зарібки при часовій іммігра-ції ніяк не можуть вирівнати всіх інших жертв, які задля сего зарібку поносять оставша в старім краю родина, і самі іммігранти. Родина — розбиває ся; а іммігранти, із-за надмірного виладовуваня сил при праці, просто на очах нидіють: недоїдають, недосипляють і цілком на здо-

ровлю занепадають. А хоч і збирають гроші, то на те, щоби по році-двох вернути до старого краю хорими, фізично знищеними. В дома знова, гроші скоро розходять ся — бо тільки дїр є до позатиканя — і знова, щоби жити, треба їхати до Америки. І вони вдруге їдуть, щоби себе добивати і щоби зароблені гроші знова пересипувати з пустого в порожне. Остаточо, махнувши на все рукою, прашають „старий край“ і їдуть на стало до Америки. Як не суть жонаті, то їдуть самі, а як мають родину — жінку й діти, то з родиною. Нежонаті, таки за першим разом, звичайно, рішають ся остати на все в Америці. І доперва тепер находять ся вони в можности жити новим, ліпшим житєм. Вони не потребуєть уже працювати понад нормальний час робучий і змогу, бо тепер працюють лише на себе, зглядно й на родину, з котрою, живучи вже разом, можуть і при нормальній денній праці і нормальнім зарібку красше вижити, як в старім краю; а як таки ще їм не достає, то можуть прийняти до себе „на борд“ „самотних“ і допомагати собі бордінгерським бизнесом.

Так іммігранти можуть доперва тоді, коли поселяють ся на стало в З'єдинених Державах, жити можливо людським, хоч-би на східно-європейську міру, житєм. І доперва тоді вони відживають. І тоді доперва можуть уже заінтересувати ся публичними справами, прислухувати ся до потреб самої імміграції, як збірного тіла, і — до потреб старого краю, як цілости.

Ся зміна характеру імміграції, з первісної хвилевої, часової на сталу, поселенчу, приходить на добро і старому краєви. Коли взяти Галичину — а Галичина, що-до розміщеня і густоти населеня і що-до своїх аграрних відносин, може бути приближним приміром для решти українських земель — то се край з найгустішим рільничим населенєм в Европі. На 1 клм² жиє в Галичині 71 осіб відданих рільництву — при чім на 1 клм.² в східній, українській частині жиє 67 осіб, а в західній, польській 80. У решті австрійських країв жиє з рільництва на 1 клм² лише 36 осіб,

а в Німеччині навіть 34. А в Данії, яка є клясичним краєм високої рільної культури, і то краєм мужицьких господарств найбільш інтензивно ведених, на 1 клм.² припадає лише 34 людей живючих з рільництва. Те перетяжене рілі в Галичині людністю живючою з рільництва вийде ще яркїйше, коли уложимо відношене числа населеня живючого з рільництва до поверхні землі підданої лише рільній управі і то відношене порівнаємо з таким відношенем в західних краях. Тоді побачачимо, що, коли в Данії, в 1900 р., на 1 клм.² рільної поверхні припадало лише 31 осіб живючих з рільництва, а в австрійських краях 73, то в Галичині припадало їх 100. Се є перелюднене.

То перелюднене землі, відданої під управу рілі, є незвичайне. Коли прийняти обчисленя проф. Буяка, то в Галичині жиє майже 1,200.000 робучих сил непотрібних в рільництві.¹⁾ І то дусить ся в краю, на рілі, і притолочує собою усе рільниче населене. Що се значить? — То значить, що коли рільна продукція в Галичині може вижити і заспокоювати культурні потреби лише 4,370.000 рільничого населеня, то вона мусить виживлювати і заспокоювати культурні потреби аж 5,570.000 рільничого населеня, значить, 4,370.000 людей убожіє в поживі і в заспокоюванню культурних потреб о всю скількість поживи і о всю суму видатків на культурні потреби 1,200.000 зайвого населеня. Є се отже загальне недоїдане, загальне понижене культурних потреб — загальне економичне і культурне зубожіє. За тим іде фізичне ослаблене, надмірна смертєльність, дегенерація. Коли би в Галичині був сильно розвинений великий промисл, то се зайве населене могло би найти приміщене в містах; коли-ж сего нема, то воно мусить вийти з краю.

Продуктивні сили Галичини не вистарчають на удержане усеї її людности. Отже, для уздоровленя житєвих

¹⁾ Гл. Fr. Bujak: Galicya. т. I. стр 238—9 і 391. Lwów-Warszawa 1908. Видавництво „Wiedza i Życie“.

відносин в краю і для культурного підєму населеня, є конечна еміграція.

Сама по собі еміграція не є корисна для краю — сеж убуває найціннійший капітал — людність; але при теперішних слабих продуктивних силах краю є вона конечна. Тож і буде вона тревати поти, поки продуктивні сили краю на стілько не розвинуть ся, що зможуть достарчити для усеї людности достаточних средств до житя. Се однак можливе лише при відповідній, цілком иншій як дотепер, економічній політиці краю і держави.

Супроти сего й еміграційна політика не може йти в напрямі спинюючій еміграцію — се, впрочім, на нічо не зда-
лоб ся, бо емігранти переможуть всякі перепони, наразилоб ся лише їх на ще більші грошеві страти в поконуваню тих перепон — а в напрямі законного унормованя опіки над емігрантами. Коли держава і край не подбали про конечні средства до житя для усеї своєї людности, то най хоч улегчать позбавленим тих средств пошукати їх на чужині.

*

Конечність еміграції признана вже загально українською суспільністю в Галичині. Остає лише питанє: яку еміграцію належить попірати? Я однак се питанє справляю на питанє: яка еміграція є корисна для емігрантів і для краю, а посередно і для національної української справи в Галичині — бо із становиска національного, головно, інтересу рішає ся між українським загалом питанє: яку еміграцію належить попірати: чи часову або так зв. „сезонову“, чи поселенчу?

Отже, що до емігрантів, то вже з висше сказаного виходить, що корисною для емігрантів є лише та еміграція, в якій емігрант в імміграційнім краю зарабляє лише на себе, а не ще, й на осталу в краю родину і на віддуже не грунту. При так висилуючій праці іммігранта і так малій зарібковій скалі, особливо іммігрантів-чорноробів,

іммігрант, коли не має себе фізично нищити і повільно убивати, мусить весь свій зарібок сам зуживати. Се однак є можливе лише тоді, коли іммігрант опускає на все край, коли поселює ся на стало в імміграційнім краю. Тоді справді може вже він жити згідно „по людськи“, на всякий случай красше, як в старім краю. І він тоді на імміграції дійсно відживає, регенерує ся. Коли-ж іммігрант працює не лише на себе, але й на родину, полишену в краю, і на віддовженє ґрунту, отже емігрує лише на якийсь час, то всі користи еміграції для него відпадають, і остають самі шкідливі її сторони. А як шкідливою, просто убійчою для него є ся часова еміграція, можна унагляднити собі дуже добре при порівнанню річних білянсів іммігранта, що виемігрує на стало, а іммігранта, що виемігрує лише на час, прим. на один рік.

Зіставмо річні біянси обох категорій іммігрантів в З'єдинених Державах. Приймім при тім, що іммігрант є через цілий рік здоров і що через цілий рік не було ані стрейку ані робота в фабриці чи в копальні не була здержана, що отже по відчисленю сьвяточних днів — неділь і американських сьвят, остає 305 робучих днів в році. Приймім також, що пересічний денний заробок іммігранта-чорнороба, навіть і початкуючого, виносить 1'50 дол. Отже на рік зарабляє іммігрант-чорнороб 457'50 дол. Коли іммігрант остає на стало в З'єдинених Державах, то його конечні річні видатки такі: передовсім кошта подорожи з краю до З'єдинених Держав — 50 дол. Значить, на його особисгі видатки остає 407'50 дол. З того мусить видати, пересічно: на стрій — робучий 10 дол., сьвяточний (з нагорткою) 30 дол.; обув 8 дол.; мешканє 36 дол.; харч 144 дол.; на церков — одноразова оплата „на фондуш“ 5 дол., місячні оплати 6 дол. (інші оплати поминаю); вкладки в запомогово-асекураційнім товаристві 12 дол.; на орган запомогово-асекураційного товариства 1'20 дол.; на інші дрібніші а конечні видатки 24 дол.; всіх видатків разом — 326'20 дол. Відчисливши ту квоту ко-

нечних видатків від квоти приходів, остає іммігрантови до його довільної розпорядимости, в часі найліпшої зарібкової констеляції — 131·30 дол. Се в першім році його побуту в З'єдинених Державах. В слідуючім році позиція на покритє коштів подорожи відпадає, і іммігрантови лишає ся до його довільної розпорядимости вже 181·30 дол. Ту квоту може іммігрант уживати на поліпшенє харчу, на вигіднійше мешканє, на закупно книжочок, на прогульки, розривки і т. п. І іммігранти, що на стало осідають в З'єдинених Державах, ту надвижку на се й зуживають.

Знова видатки іммігранта, що приїжджає до З'єдинених Держав лише на якийсь час, прим. на один рік, суть такі: кошта подорожи з краю до Америки і назад 100 дол.; квота яку іммігрант старає ся конче вислати до старого краю, і яку звичайно висилає — 100 дол. (500 кор.); особисті конечні видатки річні, як висше — 276·20 дол.; разом 476·20 дол. Зіставивши ту суму зі сумою приходів, виходить дефіцит 18·70 дол. — в часі найліпшої зарібкової констеляції. Коли отже іммігрант мусить оплатити кошти подорожи до Америки і назад, а до дому хоче привезти 100 дол., то остаючий дефіцит може покрити лише в той спосіб, що або ограничує конечні особисті видатки — гірше відживляє ся, наймає гірше, більш негігієнічне мешканє, занехує всякі розривки і т. п., або працює понад нормальний робочий час. Що виходить з того? — То ограничуванє себе до можливо найконечнійшого і перепрацьованє робить його фізично немічним а етично тупим, тупим на всякі справи суспільні, політичні і культурні, імміграції і старого краю; датків на публичні справи не дає — бо публичних справ взагалі не узнає, а в часі стрейку, де ходить хоч би й о поліпшенє платні, є першим кандидатом на стрейколома, бо його не обходить, яка має бути зарібкова скаля на будуче — він хоче тепер заробити. І такий фізично висилений і суспільно здеморалізований нуждар вертає до старого краю і має дальше бути підставою народу і творити його силу!

Край через таких хвилевих емігрантів не зискує. Коли емігранти вертають назад до краю, їх заощаджений на еміграції гріш скоро розходить ся, бо-ж вони емігрують в головній мірі не на те, щоби придбати що нове, а щоби полатати старе; і надмірне, зайве число рільничої людности знова зростає, за тим зарібкова скаля понижує ся, і людність знова недоідає, слабне, приводить на сьвіт слабше покоління, отже — смертельність змагає ся, і попередні лихі відносини знова вертають. Коли-ж емігранти остають в імміграційнім краю, то о скільки там остають, о стільки зменшає ся в старім краю зайва, непотрібна людність, о стільки більше остає поживи для осталої в краю людности, о стільки, в відповіднім відношенню, підносить ся для неї й зарібкова скаля; тоді людність красше відживляє ся, кріпшає фізично, приводить на сьвіт здоровійше покоління, отже — смертельність зменшає ся, і уся та знемоціла людність поволи відживає, регенерує ся. І тепер справді може вже стати кріпкою основою нації і збільшати її силу.

Але загал української суспільности в Галичині дивить ся на ту справу інакше, — український загал як-раз занепокоєний поселенною, заморською еміграцією, а радо стрічає часову, спеціально так зв. „сезонову“. Виходить з тої точки погляду, що через поселенчу еміграцію число українського населення в Галичині зменшає ся, і через те ослаблює ся сила нації, сезонна зате, власне скріпляє націю, бо не ослаблює її чисельно і ще заробленим грошем прибільшує національний капітал. Але ту робить ся одну похибку: не звертає ся уваги на те, які-то люди привозять той гріш і де той гріш іде, на що його уживає ся; і забуває ся, що не саме число людности дає меншу чи більшу силу нації. Трівкою підставою нації є здорова, добре відживлювана людність; і вона дає нації далеко більше культурної і політичної сили, як людність хоч би в двоє так чисельна, але зле відживлювана. То, що в західній Галичині, звідки йшла дуже сильна емігра-

ція, замітний є значнійший підєм господарський і культурний, то не треба так розуміти, що, от ся людність емігрувала, заробляла гроші, з заробленими грішми вертала до мів, і так економічно себе двигала. Не треба забувати, що власне з західної Галичини вдвоє тільки емігрантів „пропало“ на все в Америці, як з східної Галичини. А найби так тепер усі ті „пропавші“ вернули назад до краю, — се було би для краю більшою катастрофою, як всякі повени чи посухи.

Поселенча еміграція, при теперішних слабих продуктивних силах краю, не є небезпечною для української нації. Коли можна говорити про небезпеку якої еміграції, то цілком іншої, не тої, що виливає ся поза границі краю, а тої, що відриває ся від народного тіла і остає в краю, еміграції значної частини української людности римо-католицької з українського тіла, яка переходить до противного національного табору, польського, і остає серед української людности. А власне супроти тої еміграції стоїть український загал з заложеними руками. Та, се зрозуміле і не може бути інакше, скоро уся дотеперішна національна українська політика була греко-католицькою українською політикою, і коли й тепер ще національне і політичне вихованє українських мас здане на репрезентантів греко-кат. обряду, для котрих усе що не греко-католицьке, то „не з їх парафії“.

*

Українські іммігранти в З'єдинених Державах живуть „своїм житєм“, значить, усе окружаюче їх публичне американське жите нічо їх не обходить, або дуже мало; що переживали духово в старім краю, то переживають дальше— в новім. Так з того згляду, вони, значить, не пропали для старого краю. А молоде покоління, то, що уродило ся вже в З'єдинених Державах, там виховуєсь і виростає? Воно не має молодечих споминів зі старого краю, всі вражіння молодечого віку, від перших днів сьвідомости, які так

сильно відтискають ся на душі і на умі чоловіка, зазнає воно в Америці; старого краю не бачило, а що знає про него, то лише те, що чує. Чи і воно не страчене для старого краю?

Молоде українське покоління в З'єдинених Державах се, як знаємо, цілком уже відмінний від старо-краєвого тип української молодіжи. Се вже справді „американська молодіж“, з іншими навичками, поведінками, з іншим, „американським“ способом розуміння справ, з іншим, „американським“ способом думання. Та, все таки, хоч і так, все-ж таки воно виростає, в своїх перших молодечих літах, в українських родинах, у родичів-іммігрантів, там чує українську мову, а в парохіяльних школах учить ся по українськи читати і писати, і пізнійше раз-враз обертає ся серед громади українських іммігрантів. Тож хоч воно і почуває себе американською і між собою уживає як свою, англійську мову, мову американських улиць, де виховує ся, і американської школи, то мимо того навикає уважати себе за частину української імміграції, і узнає себе за українську. Але то українство, то вже не те саме, що українство їх родичів. Родичі-іммігранти шанують і люблять старий край, — бож „рідний край, то як рідна мати“, там-же вони зросли і з відтам понесли на чужину усі свої спомини молодих літ, — а їх діти? — щож вони про той край знають? — Знають передовсім те, що їх родичів вигнала з відтам нужда і що вони там більше не хочуть вертати. Отже, не ма ту чогось, що приманювало би тих дітей до старого краю, до „вітчини“. Але вони старий край шанують, бо се край їх родичів і цілої української громади іммігрантів, з котрою зжили ся. І їх нарід — український, але їх рідний край — Америка. І колиб прийшлося їм покласти голову, то поклалиб її не за свій нарід — Україну, а за свій рідний край — Америку.

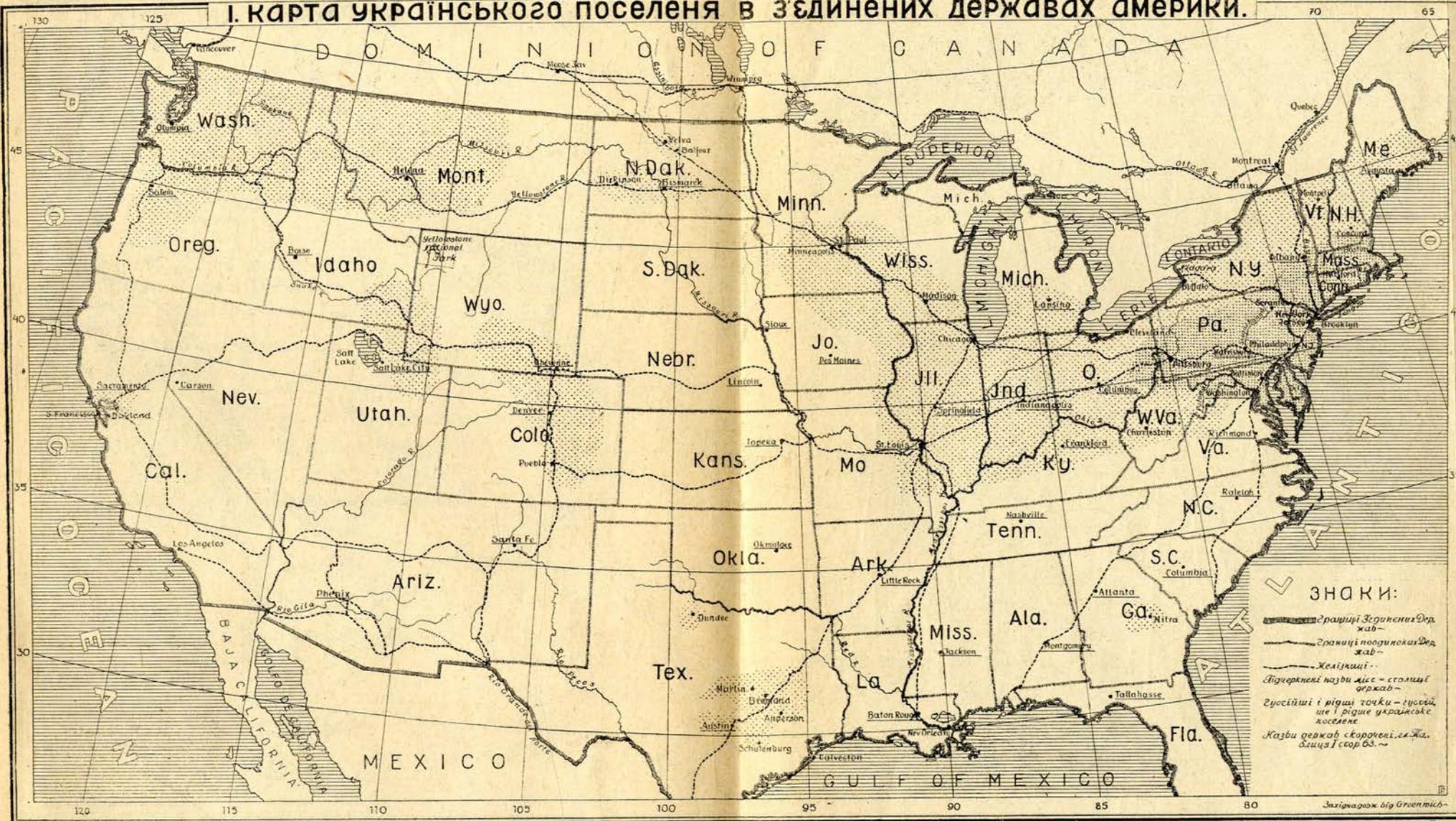
А друге покоління? Діти дітей іммігрантів? Що з ними буде? — Ті вже будуть значно дальші від українського народу. Вони-ж рідко коли чують українську мову і мало її

знають, бо мова їх родичів в дома не українська а англійська, і не будуть жити так близько з українською громадою іммігрантів, як їх родичі, бо — що їх з нею може лучити? Родичів лучило з нею хоч те, що були дітьми іммігрантів і між іммігрантами виховували ся, а їх? — їх хиба одна свідомість, що походять від українських іммігрантів, але — се таке нереальне, прецінь від іммігрантів походять всі Американці...

Так українська імміграція в З'єдинених Державах удержує ся для українського народу лише до першого, зглядно, дуже слабо до другого американського покоління. Чи се страта для народу? — Колиб ті дальші покоління не зніділи в старім краю, із-за недостачі средств до життя, то се булаб страта; коли-ж мали би знідіти, то ліпше нехай зискає тоді хоч людство, як зискала вже тільки з еміграції до З'єдинених Держав цілого ряду поколінь із старих країв західної Європи, без ніякої для них, свідомої їм, страти.

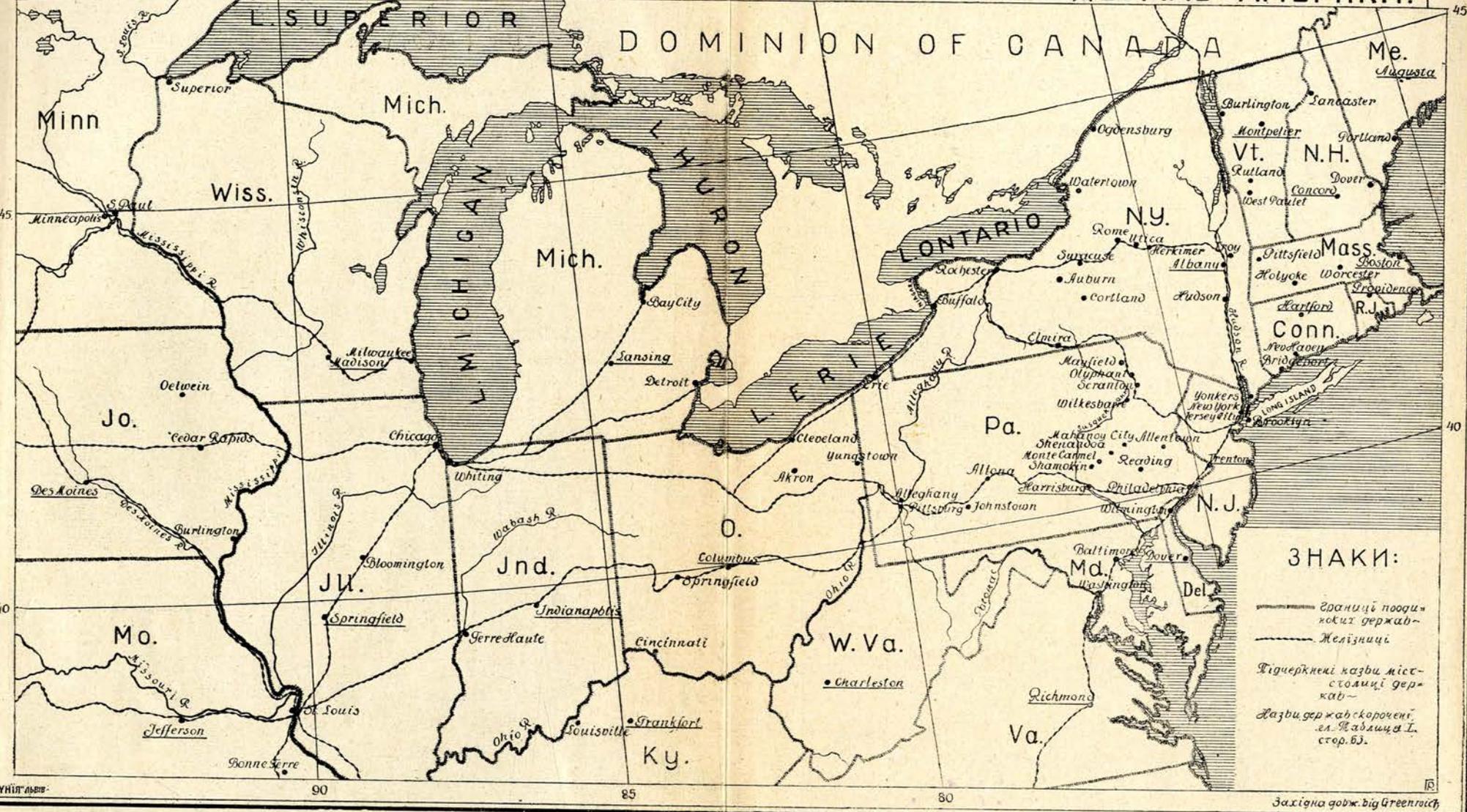

І. КАРТА УКРАЇНСЬКОГО ПОСЕЛЕННЯ В З'ЄДИНЕНИХ ДЕРЖАВАХ АМЕРИКИ.

Клімак Доминський Українська еміграція в І.

II. ПІВНІЧНО-СХІДНИЙ, ПРОМИСЛОВИЙ РАЙОН З'ЄДИНЕНИХ ДЕРЖАВ АМЕРИКИ.

ЗНАКИ:

- границі поодиноких держав
- Мелізнци
- Тигерські казби місцевості держав
- Казби держав коронні, сл. Радниця I, стор. 63.

Того-ж автора появились ще окремо :

- Україна ingredienta**, — друге виданє — ціна бро-
шурованого примір. 1'60 К
оправленого примір. 2'00 „
- Переписка Ю. Бачинського з М. Драгоманом**, додаток до „України ingredient-и“ . . . ціна 0'60 „
- Поділ Галичини**, реферат „ 0'20 „
- Гльосси** „ 2'00 „
- Взаїмні відносини соціал-демократичних партій, української і польської, в східній Галичині** ціна 0'20 „
- Зразок публіцистичної несовісности**, відповідь
О. Бауєрови на правах рукописи.

В друку :

Українська імміграція в Канаді — Української емі-
грації т. II.

